

Marilyn Yalom

Antik Çağlardan Günümüze

Evli Kadının Tarihi

Türkçesi: Zeynep Yelce & Neşenur Domanic

Marilyn Yalom: Stanford Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Enstitüsü'nde üst düzey araştırmacı olan Yalom, *Memenin Tarihi* (Çitlembik Yayınları, 2002), *Blood Sisters: The French Revolution in Women's Memory ve Maternity, Mortality and the Literature of Madness* kitaplarının yazarı. 1992 yılında Fransız hükümetince kendisine Officier des Palmes Academiques nişanı verilen Yalom, eşi yazar Irvin Yalom ile birlikte California'da yaşıyor.

Zeynep Yelçe: 1971 İstanbul doğumlu. 1988'de Üsküdar Amerikan Kız Lisesi'ni bitirdi. 1990'da Boğaziçi Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Bölümü'nden mezun oldu. 1994 yılında İ.Ü. Edebiyat Fakültesi İtalyan Dili ve Edebiyatı bölümünü bitiren Yelçe, 2000 yılında Yeditepe Üniversitesi Görsel Sanatlar Bölümünde Yüksek Lisans çalışmasını tamamladı. Halen Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih bölümünde çalışmalarını sürdürüyor. Bugüne değin çok sayıda kitap çevirmenin yanı sıra on yıl boyunca profesyonel olarak halkla ilişkiler uzmanı olarak çalıştı.

Neşenur Domaniç: 1953 İstanbul doğumlu. 1971'de Kadıköy Maarif Koleji'ni bitirdi. 1977'de Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi Bölümü'nden mezun oldu. Uzun yıllar finans sektöründe profesyonel hizmet verdi. 1995 yılından bu yana çevirmenlik yapıyor.

ANTİK ÇAĞLARDAN GÜNÜMÜZE
EVLİ KADININ TARİHİ

Marilyn YALOM

Türkçesi
Zeynep Yelçe
Neşenur Domanıç

Çitlembik Yayınları 20

© Çitlembik Yayınları, Aralık, 2002
© Marilyn Yalom 2001

Kitabın orijinal adı: *A History of the Wife*
İlk yayınlayan: *HarperCollins*

Bu kitabın Türkçe hakları Sandra Dijkstra Literary Agency ile Onk Ajans aracılığıyla alınmıştır.

Türkçesi: *Zeynep Yelçe, Neşenur Domaniç*
Yayına Hazırlayan: *Amy Spangler*
Redaksiyon: *Ceren Şekerciler*
Kapak Tasarımı: *Deniz Akkol*
Sayfa Düzeni: *Tarkan Togo*

Baskı ve Cilt: *Berdan Matbaası*

ISBN: 975-6663-19-7

Şeyh Bender Sokak 18/5 Asmalımescit Tünel 80050 İstanbul
Tel: 0 212 292 30 32 / 252 31 63 Fax: 0 212 293 34 66
www.citlembik.com.tr / kitap@citlembik.com.tr

*Hepsi bir zamanlar evli olmuş ya da evli olan
kız arkadaşlarıma: Carole, Cathy, Cynthia, Diane,
Helen, Jean, Lia, Margi, Mary, Minerva, Myra,
Phyllis, Stina, Sue B., Sue G., Vida'ya*

İçindekiler

Teşekkür

ix

Giriş

Evli Kadın Tehlikeli Bir Tür müdür?

xi

Bir

Antik Dünyada Evli Kadınlar:
Kutsal Kitap, Yunan ve Roma Modelleri

1

İki

Ortaçağ Avrupası'nda Evli Kadınlar, 1100-1500

45

Üç

Almanya'da, İngiltere'de ve Amerika'da
Protestan Evli Kadınlar 1500-1700

95

Dört

Amerika ve Fransa'da Cumhuriyetçi Kadınlar

147

Beş
Atlantik'in Her İki Yakasındaki
Viktorya Dönemi Kadınları
176

Altı
Amerikan Yeni Yerleşim Bölgelerinde
Viktorya Dönemi Kadınları
226

Yedi
Kadın Sorunu ve Yeni Kadın
263

Sekiz
Amerika Birleşik Devletleri'nde
Seks, Doğum Kontrolü ve Kürtaj 1840-1940
293

Dokuz
Evli Kadınlar, Savaş ve İş Yaşamı 1940-1950
316

On
Yeni Eşe Doğru 1950-2000
351

Notlar
401

Özel Teşekkür
436

Dizin
440

Teşekkür

Bu kitap kadın ve aile tarihi alanlarında çalışan yüzlerce, belki de binlerce kişinin yaptığı derinlikli çalışmalar olmaksızın yazılamazdı. Dipnotlarda yer verdiğim çok sayıda çalışma, *Evli Kadının Tarihi*'ni yazarken kullandığım pek çok birincil ve ikincil kaynakların yalnızca bir bölümünü kapsamaktadır. Adları bilinen ve bilinmeyen seyyah kardeşlerim, hepimizi selamlıyorum!

Şahsen tanıdığım çoğu meslektaşım bu kitaba güçlü katkılarda bulundular. En başta son çeyrek yüzyıldır entelektüel yuvam olan Stanford, Kadın ve Cinsiyet Araştırmaları Enstitüsü'nün araştırmacılarına ve personeline teşekkür etmek istiyorum. Aralarından, ağırlıklı olarak Kıdemli Araştırmacı Susan Groag Bell'in eleştirel okumasına ve şu anda enstitünün müdürü olan Profesör Laura Carstensen'in sürekli desteğine güven dim. Kıdemli Araştırmacılar Ledith Geller ve Karen Offen de el yazmaları, özellikle de 4. Bölüm konusunda önemli görüşler sundular.

Stanford'un muhtelif fakülte mensupları değerli öğütler verdiler: Bunlar, İngilizce bölümünden Profesör Barbara Gelpi, Fransızca bölümünden Profesör Jean-Marie Apostolides ve Tarih bölümünden Profesör Keith Baker, Profesör Aaron Rodrigue ve Profesör Paul Seaver. Eğitim Profesörü olan Myra Strober'e son bölüme sunduğu katkılar ve profesyonel yaşamım üzerindeki etkili varlığı nedeniyle özel olarak teşekkür etmek istiyorum.

Oberlin Üniversitesi'nden Profesör Shulamith Magnus Kutsal Kitap'taki malzemeler konusunda yararlı görüşler sağladı ve California Berkeley Üniversitesi'nden emekli Profesör Ira Lapidus beni Müslü-

x
manların yaşam pratikleri konusunda aydınlattı. Plato'nun Fransız çevir-
meni Profesör Monique Canto-Sperber, Greko-Romen bölümünü eleştiri-
rel bir gözle okudu. Indiana Üniversitesi'nden Profesör Samuel Rosen-
berg Ortaçağ'la ilgili bölüme cömert yorumlarıyla katkıda bulundu.
Kansas Üniversite'sinden Profesör William Tuttle da II. Dünya Sava-
şı'yla ilgili bölüme aynı şekilde yardımcı oldu. CUNY, Yüksek Lisans
Merkezi'nin seçkin sosyoloji profesörü Cynthia Fuchs Epstein beni bu
kitaba başlamaya teşvik etti ve yazdığım sırada anlamlı gözlemlerini ak-
tardı. Roman yazarı Beth Gutcheon on dokuzuncu yüzyıldaki yorgan ya-
pımı bilgilerime önemli katkılarda bulundu.

Margaret Pirnie ve Kate Bedford yorulmak bilmeyen araştırma asis-
tanlarımdı. Onların kütüphaneden kitap yığınları alıp, geri götüren güçlü
kollarından ve çağlar boyunca evliliklerde görülen tuhaflıklara göster-
dikleri gençlere özgü tepkilerinden yararlandım.

Uzun yıllardır tanıdığım Basic Books editörü Joanne Miller'e, başta
düşündüğüm gibi evli çiftler üzerinde değil de evli kadın üzerinde odak-
lanmamı önerdiği için teşekkür borçluyum. Edebi danışmanım ve arka-
daşım Sandra Dijkstra'nın bu proje konusundaki heyecanı asla tükenme-
di ve kitap için iyi Amerikalı ve İngiliz yayıncılar buldu. Joele Delbour-
go HarperCollins'teki memuriyeti sırasında kitabı cömert bir biçimde
destekledi ve Julia Serebrinsky editörlük işlerini bitirinceye kadar ola-
ğanüstü bir biçimde sürdürdü.

Kitabın son okuması için, her zaman olduğu gibi, Stanford psikiyatri
bölümünden emekli olan eşim Profesör Irvin Yalom'a güvendim ve an-
laşmazlığa düştüğümüzde onunla hararetli tartışmalar yaptım. Onunla
kırk sekiz yıldır evli olduğumuzdan, küçük "evli kadın" ibaresinin için-
de gizli anlam dolgunluğunu öğrenmiş buluyorum.

GİRİŞ

Evli Kadın Tehlikeli Bir Tür müdür?

SEVGİLİ ABBY: İki yıldan fazla bir süredir harika bir adamla nişanlıyım ve henüz bir düğün tarihi belirleyemiyorum. Beni ve 9 yaşındaki kızımı çok seviyor. Tüm çamaşırları ve bulaşıkları yıkıyor, temizliği yapıyor ve kızımı kendi kızı gibi görüyor. İki işte birden çalışıyor ve böylece herhangi bir ihtiyacımız eksik kalmıyor.

Mükemmel görünüyor, değil mi?

Yalnız sorun şu ki, onu sevdiğimi sanmıyorum. Sevdiğimi söylüyorum ama bunu hissetmiyorum. Onda bir kadının kocasından isteyebileceği her şey var, ama bu aşkın yerini tutar mı? Yoksa çok fazla romantik roman mı okudum?

Benimle mümkün olduğu kadar kısa sürede evlenmek istiyor. 29 yaşındayım, hiç evlenmedim ve kızımın bir babaya ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Aynı zamanda bir daha beni onun kadar seven bir adam bulamamaktan korkuyorum.

Âşık olduğum, kızımı kendi kızı olarak kabul eden bir adam bulabilir miyim -ya da sevmediğim ama harika bir koca ve baba olabilecek bir adamla evlenmeli miyim?

İYİ GÜNLERDE, KÖTÜ GÜNLERDE

SEVGİLİ DAHA İYİ OLUR: Eğer onu sevmediğini bile bile bu adamla evlenirsen hem kendine hem de ona büyük bir kötülük yapmış olursun. Evliliğin sonsuza kadar süreceği düşünülür. Açıkcası bu, seveceğin bir adam bulamama korkusuyla kendini sattığını düşünerek yaşamak için çok uzun bir süredir. Onu terket.

3 Temmuz, 1998, *San Francisco Chronicle*

İnsanlık tarihinin büyük bir bölümünde böylesi bir mektup yazılamazdı. Bunun nedeni yalnızca kadınların çoğunun okuma yazma bilmemeleri değildir, kadınların çoğunun kocalarını seçmek konusunda pek fazla söz hakkı yoktu. Evlilik dışı cinsel ilişki yaşadıklarında ve özellikle de evlilik dışı bir çocuk sahibi olduklarında aşağılanırlar ve hatta bazı toplumlarda idamla cezalandırılırlardı. Püriten Amerika'nın ilk dönemlerinde "zina"dan -birbirleriyle evli olmayan insanların cinsel eylemleri- suçlu bulunanlar genellikle para cezasına çarptırılıyor ve halkın önünde kırbaçlanıyorlardı. Evli olmayan anneyi kuşatan damga öylesine sertti ki, kadın yeni doğan çocuğunu gizlemek için öldürmek dahil mümkün olan her şeyi yapabiliyordu. Eğer bekâr bir anne bebeğinden ayrılma düşüncesine katlanamıyorsa, toplumsal olarak kabul edilebilir yegane çözüm bir koca bulmasıydı.

Günümüzde artık bekâr bir anne geçmişte karşılaştığı toplumsal kınama ile yüz yüze değil. Mektuptaki anne gibi, kendisiyle evlenmek isteyen bir adamın teklifini geri çevirebilir. Adamın kendisini sevmesi, kendisine ait olmayan bir çocuğu kabul etmesi, onlara bakmak için iki işte birden çalışması, çamaşırı, bulaşığı yıkayıp, temizliği yapması yeterli değildir. Mektubu yazan daha fazla bir şeyler istemektedir -sevebileceği bir adam bulmak istemektedir. Ve bu kararı ahlaki konularda söz sahibi olmakla tanınmış Abigail Van Buren tarafından desteklenmektedir.

Peki siz, Sevgili Abby'nin kadına iyi bir öğüt verdiğini düşünüyor musunuz? Bu anne bir eş, bir destekçi ve fiili baba rolünü üstlenen bir adamı terk etmeli mi? Abby karşılıklı romantik aşkın kalıcı bir evliliğin yegane temeli olduğunu düşünmekte haklı mı?

Bu mektup bize şu anda kadınların evliliğe yönelik tutumları konusunda çok fazla şey anlatıyor. Artık bekâr bir annenin evliliğe zorlanmadığını, aşk -çoğu yetişkinin yaşadığı ve hiç kimsenin tanımlayamadığı cinsellik ve duyguların sarhoş edici karışımı- için evlenmek istediğini anlıyoruz. Bir zamanlar kadınlar daha başka nedenlerle evlenirlerdi: ekonomik destek, akrabalık ilişkilerini pekiştirmek, çocuk sahibi olmak, yalnız kalmamak, diğer kadın' ı gibi olmak. Bir zamanlar kadınlar "evli kadın" unvanını bir onur nişanı gibi taşırlardı. Bir papazın, bir fırıncının, bir doktorun karısı olmak, onun "doğal" yazgısını yerine getirdiğinin yüksek sesle ve açık biçimde dünyaya ilan edilmesi idi. Evde kalmış kızlara karşı merhametsizliğiyle tanınan bir dünyada meşruiyet ve korunma anlamına geliyordu. Evlilik ister mutlu bir biçimde yapılmış olsun, ister

mutsuz bir biçimde, nikah yüzüğünün kendisi kadının değerinin bir ölçütüydü.

Günümüzde, “evli kadın” sözcüğü aynı kesin mesajı taşımıyor. Bir zamanlar orta ve üst sınıfa ait evlerde geçerli olduğu gibi, kadının ihtiyaçlarını kocasının karşılayacağı anlamına gelmiyor. Artık cinsel ve ailevi keyifler için yegane araç olarak görülüyor, çünkü evli olmayan kadın ve erkekler eskiden hiç olmadığı kadar açık bir biçimde birlikte yaşıyorlar. Hatta annelik için zorunlu bir geçit de değil -günümüzde Amerikalı bebeklerin neredeyse yüzde 40’ı evli olmayan anneler tarafından dünyaya getirilmiş durumda.

Günümüzde evli olmak iş ve meslek sahibi kadınlar için çeşitli yararlar sağlıyor. Evli kadınlardan bazıları kocalarının ilişkilerinden yararlanabilirlerken; diğerleri medeni durumlarını geri planda tutmayı, özellikle öncelikli sadakatin şirkete karşı gösterilmesini talep eden meslektaşları ve patronları karşısında, daha uygun bulabiliyorlar. Artan sayıda kadın bekârlık soyadlarını değiştirmemeyi tercih ediyor. Günümüzde, evlenen Amerikalılar’ın yaklaşık yarısının boşandığı bir ortamda, soyadınızı değiştirip sonra yeniden geriye almak için niçin uğraşılsın? Cinselliğinizi yaşamak, ekonomik destek sağlamak, bir ev paylaşmak ve hatta çocuk sahibi olmak için bir koca gerekli değilken, evlenmek için niçin çaba sarf edilsin?

Bu kitapta evli kadının tarihinde böylesi sorunlu bir döneme nasıl geldiği sorusunu soruyorum. Son elli yılda evli kadının çok yönlü dönüşüm göstermesinin, uzun süredir devam eden değişimlerin özünü oluşturduğunu öne sürüyorum -bu değişimler ülkeler, dinler, ırklar, etnik gruplar ve sosyal sınıfların tümünde aynı şekilde gerçekleşmemiştir, ancak kimi ortak konular etrafında birikme eğilimi göstermişlerdir. Antik İbraniler, Yunanlılar ve Roma’lılar ile başlayarak, değişimlerine ve yerlerini yeni, daha etkili kaygılara bırakmalarına rağmen bizim çağımıza kadar süregelen konular üzerinde odaklanıyorum. Özellikle bizim dönemimizde geçerli olan kimi kaygıların kökleri yüzlerce ve hatta binlerce yıl geriye uzanıyor.

Örneğin, klasik Yunan’da, bir baba kızını damadıyla nişanlarken şunları söylerdi: “Kızımın [kızının adı] meşru çocuklar doğuracağına söz veririm.” Antik dünya kadının öncelikli yükümlülüğü hep soyun devamını sağlamaktı. Kutsal Kitap döneminde yaşayan kısır kadınlara çok yazık -onlar yalnızca utanç içinde kalmakla yetinmediler aynı zamanda çoğun-

lukla yerlerini ikinci (ya da üçüncü) eşe bıraktılar. Modern çağda da çocuk doğuramayan kadınlar eşleri tarafından terk edilebiliyorlar -özellikle erkek varisi zorunluluk olarak değerlendiren kraliyet ailelerinde ve aristokrat ailelerde kadın üzerindeki baskı çok daha büyük. Ve kadının soyun devamını sağlaması gerektiği konusundaki baskı dünyanın tüm bölgelerinde ortadan kalkmış değil. Örneğin, kimi İslam ülkelerinde kadının lehine düzenlenen evlilik akitleri kocanın ikinci bir eş almasını yasaklamaktadır, ancak ilk eşin çocuk sahibi olamaması halinde ikinci eşin alınmasına izin verilmektedir.

Çoğu kadın ve erkek hâlâ açıkça çocuk sahibi olmak için evleniyorlar. 1970'lerin ortasında oğullarımdan birinin, dadısının evleneceğini duyduğu zaman yaptığı zekice bir yorumu hatırlıyorum. "Niçin evleniyor? Çocuğu yok ki." Doğru; California, beş yaşındaki oğlumun dikkatinden kaçmayan cinsel devrimin sancılarını çekiyordu. İnsanlar zaten açık biçimde birlikte yaşıyorlardı ve sonraki on yıllar boyunca ABD'nin tüm bölgelerinde birlikte yaşamaya devam edeceklerdi. Ve yeterince tuhaf bir biçimde oğlumun sözcükleri bir kehanetti; günümüzde aylarca ya da yıllarca birlikte yaşayıp, yalnızca çocuk sahibi olmak istediklerinde ya da bebeğin yolda olduğunu öğrendiklerinde evlenen heteroseksüeller sıradanlaştı. Bu nedenle evlenme kararında çocuk konusunun modası hiçbir biçimde geçmiş değil. Bazı evlilikler ise, kadının çocuk sahibi olmak istemesi, ama erkeğin istememesi ya da bunun tam tersi nedeniyle ya asla gerçekleşmiyor ya da sürdürülemiyor.

"Evli kadın" ve "anne" belirsiz bir sınırı paylaşıyor. Sorumlulukları çoğunlukla örtüşüyor ve bazen de çatışıyor. Hem bir eş hem de anne olan herhangi bir kadın, çocuğuna verdiği zamanın, gösterdiği özenin, harcadığı enerjinin ve maddi kaynakların kocası tarafından hoş karşılanamayabileceğini bilir. Ve aynı kadın çocukların eşler arasında kalıcı bir bağ yaratabileceğini de bilir, bizzat aşklarının ürünü olan çocuklar çifti geleceği planlamaya yöneltir. Eşler her zaman birbirlerini sevmeseler bile, çocuklarına duydukları sevgiyi genellikle paylaşırlar.

Geçmişte, çoğu evlilik kalpten çok cüzdandan geçiyordu. Erkekler kadınlarla çeyizleri için evlenirken, kadınlar da erkeklerle kendilerine bakabilecekleri için evleniyorlardı. Kutsal Kitap döneminden 1950'lere kadar eşine bakmak kocanın göreviydi. Kadıninsa bunun karşılığında cinsellik, çocuk ve evin bakımını sağlamaktan sorumlu olması bekleniyordu. Bu, her iki tarafın da zımni olarak anladığı bir karşılıklılık ilişkisi

olmakla kalmıyor, aynı zamanda dini ve medeni yasalara da yazılıyordu.

Günümüzde müstakbel çiftlerin başlangıçtaki parasal kaygıları -gelinin ya da damadın kazancı ya da ailelerinin varlıkları- ne olursa olsun, artık kocanın karısına tek başına bakmak zorunda olduğu varsayımı geçerliliğini yitirdi. Çoğu çiftler artık her iki tarafın da aile gelirine katkı koymasını bekleyerek evleniyorlar. Aslında bir ailenin tek bir maaşla geçinmesi giderek daha fazla zorlaştığından, ailenin geçimini iki kişinin sağlaması norm haline gelmiş durumda. Her beş Amerikalı evli kadından üçten fazlası tam ya da yarım günlük işlerde çalışıyor. Günümüzde kadın evlilik içinde tam bir ekonomik destek alacağını düşünemeyeceği gibi, evlilik boşanmayla sonuçlandığında nafaka alacağına da mutlak gözüyle bakmamaktadır.

Buna rağmen kadından hâlâ çocuk bakımı, ev işleri gibi daima sağladığı hizmetler beklenmektedir. Erkeklerin de kimi ev içi sorumlulukları paylaşmasının beklendiği öne sürülebilir, ancak çoğu kadın işyerlerinde erkekler kadar çok çalışarak, kazançlar arasındaki cinsiyet farkını yavaş yavaş kapatırken, erkeklerin çocuk bakımını ve ev işlerini bütünüyle paylaştıkları henüz söylenemez; kadınlar bir grup olarak artık aynı işten erkeklerin kazandığı paranın yüzde 75'ini kazanmaya başladılar, bu oran 1970'lerde yüzde 59'du. Evin geçim sorununu paylaşmayı üstlenen kadınlar -ki eskiden bu rol yalnızca ya da ağırlıklı olarak erkekler tarafından üstlenilmişti- ve erkekliklerini yeniden ispat etmeye çalışan erkeklerin varlığında, cinsiyetler arasındaki kırgınlık her zamankinden daha fazla. Eski karşılıklılık ilişkisi yıkılmış durumda ve evde ve işte eşit paylaşım şeklindeki yeni evlilik modeli henüz bütünüyle hayata geçirilebilmiş değil.

Bu bölümün başındaki mektupta da gördüğümüz gibi aşk, Batı dünyasında evlilikle eş anlamlı hale gelmiştir. Araştırmacılar tarihte aşkın diğer tüm kaygıların üzerine çıkarak öncelik kazandığı anı saptamaya çalışmaktan hoşnutturlar. Ortaçağ'da Fransa ve İtalya'da görülen saz şairlerinde ve Güney Fransa'daki saray yaşamında kaynağını bulan romantik aşka işaret edilmektedir. Ortaçağ'daki aşk modasının kadını daha önce hiç görülmedik ölçüde onurlandırdığı doğru olmakla birlikte, onurlu kadın daima başka birisinin karısıdır. Saray aşklarında en az üç oyuncuya gerek vardır: koca, karı ve karının aşığı. Evli olmayan çiftin yaşadığı coşkun evlilik yaşamının tekdüzeliği içerisinde var olması mümkün görülmemiştir.

Ben aşkın evlilik ilişkilerinde on altıncı yüzyıldan itibaren özellikle İngiltere’de öncelik kazamaya başladığına; on yedinci yüzyılda Püritenler ile birlikte Amerika’ya geldiğine ve on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru orta sınıf içinde yavaş yavaş egemen olmaya başladığına inanan ekoldenim. Aristokrat ve üst sınıf ailelerde, servet, soyun devamı ve statü kaygıları karı ya da koca seçimini yirminci yüzyıla kadar etkilemeye devam etmiştir. Bununla daha önceki birlikteliklerde aşkın bulunmadığını kastetmiyoruz. Antik İbraniler’de, Yunanlılar’da ve Romalılar’da eşler arasında yaşanan tutkulu aşkların tekil kayıtlarını buluyoruz. Fakat modernizm öncesi dönemlerde aşk evliliklerinden çok planlanmış evlilikler norm olduğundan, gelinler ve damatlar evlilik ilişkisine birbirlerine bizim anladığımız anlamda “âşık olma” beklentisiyle girmiyorlardı.

Muhtemelen pazarlığın kendine düşen kısmım cinselliğini sunarak, çocuk doğurarak, çocuklara bakarak, yemek pişirerek ve evinin işlerini görerek -sebze bahçesinin bakımı ve kırsal alanlarda çiftlik avlusunun bakımı gibi görevlere değinmeye gerek yok- yerine getiren çoğu evli kadın, eğer kocasından saygı görüyor ve onun fiziksel saldırılarına maruz kalmıyorsa kendisini şanslı sayıyordu. Bir erkeğin karısını başparmağı kadar büyük olmayan ince ve kısa bir sopayla dövmesine izin veren yaygın bir yasa olan “parmak kuralı” on dokuzuncu yüzyılda İngiltere ve Amerika’nın çoğu bölgesinde varlığını sürdürdü.

Ne yazık ki, evli kadının kocasına hizmet ve itaat etmek zorunda olduğu ve kocasının onu dövme ve zorbalık etme hakkı bulunduğu yönündeki anlayış henüz bütünüyle ortadan kalkmamıştır. Bu eski inançların kalıntılarını yalnızca geleneksel toplumlarda değil, kendi toplumumuzda da görmekteyiz. Günümüzde ABD’de çok sayıda evli kadın dayak yiyen kadınların sığınma evlerinde barınmaya zorlanıyor -yani, eğer hakaret dolu bir ilişkiden kurtulmak konusunda yeterince şanslılarsa. Günümüzde az sayıda Amerikalı ve Avrupalı erkek kimi köktenci Hristiyan, Müslüman ve Yahudi arasında geçerli olan, kadınların kocalarına hizmet etmesi gerektiği konusundaki inancı benimseyecek ve daha da azı erkeklerin karılarını dövebileceklerini kabul edecektir. Ancak eski fikirler zor yok olurlar ve her iki cinsiyetten de kimi insanlar örtük bir biçimde kadınların kocalarından daha az değerli olduğunu düşünür. Kimilerine göre evli kadın hâlâ Kutsal Kitap’ta, Ortaçağ’da ve Reform dönemi teolojisinde belirtildiği gibi kocası tarafından *yönetilmesi gereken* “küçük ka-

dın”, “daha zayıf varlık”, Havva’nın kızıdır. Kadının kocasına ahlaki ve ekonomik konulardaki bağımlılığı Batı tarihinin çoğu kısmında bir kural olduğu gibi hâlâ dünyanın çoğu bölgesinde norm olmaya devam etmektedir.

Aynı zamanda kadının kocasıyla eşit olduğu anlayışı da güç kazanıyor. Hayat arkadaşlığına dayalı evlilik fikirlerinin orta ve üst sınıflar arasında geçerlilik kazanmaya başladığı on sekizinci yüzyıldan beri, eğilim daha eşitlikçi birliktelikler yönünde gelişmiştir. Amerikalı kadınlar, devlet okullarında ve özel okullarda, rahibe okullarında ve üniversitelerde okuma hakkı için mücadele ettikleri ve kazandıkları on dokuzuncu yüzyıldan bu yana, bir zamanlar yalnızca erkeklere özgü oldukları kabul edilen entelektüel, ekonomik, sosyal ve politik alanlardaki sorunları gidererek daha fazla paylaşma olanağı buldular. Günümüzde eve maaşlarını getiren kadınlar ve bebeklerinin altını değiştiren erkeklerin varlığında, kocanın dünyasıyla, karısının dünyası arasındaki eşitsizlik şimdiye kadar olduğundan çok daha azalmış durumda.

Yasalar ve eğitimin bu dönüşümde çok önemli roller oynadıkları kesin. Artık erkeğin karısını dövmesi, başparmaktan çok daha küçük bir soypayla da olsa, yasal değil. Evli bir kadının kendi adına ayrı bir banka hesabı açtırması ender görülen bir şey olmaktan çıktı. Her konuda eğitim alma hakkına sahip olan kadın, evlilik ilişkisine artık kocasıyla aynı iş olanaklarına sahip olarak girebiliyor. Günümüzde erkekler, kendilerine yalnızca cinsel ilişki, aşk, çocuk ve ev hizmetleri sunmakla yetinmeyecek aynı zamanda para kazanan ve toplumsal yaşama katılabilecek eşler arıyorlar. Günümüzdeki evli kadın anlayışının gerekleri Kutsal Kitap’ta yer alan “Her kim ki bir eş bulmuştur, o iyi bir şey bulmuştur” şeklindeki atasözünün anlamını geliştirmektedir.

Bu kitabı bir eşe sahip olmanın ve bir eş olmanın -belirli koşullar altında- “iyi bir şey” olduğu inancıyla yazıyorum. Bu koşullar eşler arasında göreceli eşitlik, karşılıklı saygı ve sevgiyi içermektedir. Aynı zamanda, kişinin eğitim ve tıbbi hizmetler gibi süregelen maddi gereksinimlerini karşılamak için yeterli araçları da -hem kişisel hem de toplumsal- içerirler. Evli kadın olmak hâlâ bir çiftin üyelerinden biri olarak yaşamın zorluklarıyla başa çıkmanın seçilmesi anlamına gelmektedir. En iyi koşullarda uzun vadeli, sevgi dolu bir birliktelik aracılığıyla itibar ve güç kazanırız. Kendimizin ve eşimizin tuhaflıklarıyla uzlaşmayı öğrenir, hoş-

görümüzü geliştiririz. Yaşamın getirdiği kaçınılmaz sınavlarla yüzleşirken huzur ve destek buluruz. Düşüncelerimizi, umutlarımızı, neşemizi, korkularımızı, üzüntülerimizi, deneyimlerimizi ve anılarımızı yaşamımızın özel tanığıyla paylaşma olanağı buluruz. En kötü koşullarda ise, bu ilişki nedeniyle tükenir ve aşağılanırız, o zaman da bir çıkış olarak boşanmayı düşünmeye zorlanırız -bu da yeniden evlenmemize engel değildir.

Evli bir kadın olmak artık bir onur nişanı sayılmayabilir, ama artık bir üzüntü kaynağı da değildir. Çalışan kadın “filancanın karısı” olarak tanımlanmak istemeyebilir ve ev kadınları da “yalnızca ev kadınlığı” şeklindeki aşağılayıcı etiketten kurtulacak kadar akıllanmıştır. Her iki kadın da cinsiyetlere özgü olmayan “eş” ya da “partner” terimlerini kullanmayı tercih edebilir. Bir koca ile karısı arasındaki özgün cinsel, ekonomik ve ailevi düzenleme ne olursa olsun, her iki cins de uzun süre kendi bağımsızlığından fedakârlık etmeksizin diğ erinin eşi olmayı sürdüremez. Bunun anlamı uyum sağlamak ve uzlaşmak, derin bir bağlılık ve kalıcı bir korunmadır. Böylesi kısıtlamalarla yaşamayı göze alamayan kadın ya da erkeğin bunu düğün gününden önce değerlendirmesi yerinde olacaktır. Amerikalılar’ın yüzde 90’ı yaşamlarında en az bir kez evlendikleri ve boşananların üçte biri yeniden evlendiğı halde, karı ya da koca olmak herkesin altından kalkabileceğı bir iş değildir.

Çoğu kişi hâlâ İngiltere Kilisesi’nin 1552’deki Dua Kitabı’nı kullanarak (bu kitabın kökleri Ortaçağ’daki Latin, Fransız ve İngiliz geleneklerine dayanıyor) evleniyor. Eşlerin içtikleri antlar alışılmadık ölçüde güzel: “Seni, bugünden sonra, iyi günde, kötü günde, zenginlikte ve yoksullukta, hastalıkta ve sağ lıkta, ölüm bizi ayıracaya kadar sevmek ve şefkat göstermek için nikahlı karım (ya da kocam) olarak kabul ediyorum.” Esas metinde kadın aynı zamanda “itaat etme” sözü veriyordu, ama bir süredir bu kelimeler atlanıyor. Yirmi birinci yüzyılda bir kadın Ortaçağ’da ve Rönesans döneminde yaşayan büyükanneleriyle aynı andı tek bir değişiklikle içebilmektedir. Bu küçük ama önemli ve önümüzdeki yıllarda evli kadının geleceğini şekillendirecek bir değişikliktir.

Eşlerin birbirlerine bağımlılıkları, geçmişte karının kocaya bağımlılığına göre, gerçekleşmesi daha fazla mümkün olan bir paradigma sunmaktadır. Dünya liderlerinin, Amerikalılar’ın, Avrupalılar’ın evlilik yetkilerinin paylaşıldığı bir model yaratmaları dünyanın pek çok yerinde yadırganabilir, ama muhtemelen dünyanın büyük bir bölümü bundan iyisini yapmaya çalışacaktır.

Daha da belirsiz bir alana girmeyi göze alarak, yirmi birinci yüzyıl-da evli kadının tarihinde şimdiye değin gördüğümüzden daha fazla gelişme göreceğimize inanıyorum: Amerikan eyaletleri, eşcinsel çiftlere miras hakkı, vergi indirimi ve eşi için tıbbi kararlar verme yetkisi gibi çeşitli avantajlar sağlayan Vermont usulü “medeni birliktelik” modelini izleyerek, aynı cinsiyetten olanların birlikteliklerini yasallaştıracak. Sınırlarımızın ötesinde, Kanada’da heteroseksüel evliliklerle aynı cinsiyetten olanların birliktelikleri arasındaki tüm yasal ayrımlar neredeyse ortadan kalkmış durumda. Avrupa’da, çoğu Batı ülkesinde (örneğin, Danimarka, İsveç, İsviçre, Belçika ve Fransa) kişilerin cinsiyeti dikkate alınmaksızın medeni birliktelik alternatifleri sunuluyor ve Hollanda kayıt altına alınmış bulunan eşcinsel birliktelikleri, evlat edinme, sosyal güvenlik ve vergi hakları ile tamamlanan, tam yetkili evliliklere dönüştürmüştür. Eşcinsellerin evliliğinde “karı” ya da evli kadın rolünü kim oynayacaktır? “Evli kadın” kavramı eşler arasında cinsel farklılığın bulunmadığı bir birliktelikte bir anlama sahip olabilir mi? Ya da “evli kadın” kavramı, yumuşaklık, itaat, çocuk yetiştirme ve duygusallık gibi geleneksel kadın niteliklerini ima eden sosyal ve psikolojik bir yapı olarak varlığını sürdürecektir midir?

Tarihin, “evli kadın” sözcüğünün sorunlu hale geldiği ve modasının geçebileceği bu özel anında, onun mirasını değerlendirmekte yarar var. Batıda evli kadın konusundaki fikirler nerede başlamıştır? Kuşaktan kuşağa evli kadınları etkileyen yasa ve uygulamalar nasıldı? Günümüzdeki tabloda evli kadınların hangi önemli özellikleri bulunmaktadır? Hangi özellikler kalıcı olmuş, hangileri zedelenmiştir?

Geçmişin ve bugünün senaryolarının bu geçişmelerine bakarak, evli kadının gelecekteki imajlarını görebiliriz.

BÖLÜM 1

Antik Dünyada Evli Kadınlar *Kutsal Kitap, Yunan ve Roma Modelleri*

Niçin Kutsal Kitap, Yunan ve Roma evli kadınlarıyla başlıyoruz? Çünkü bu antik medeniyetlerin dini, yasal ve toplumsal pratikleri Batı'daki evli kadının gelecekte nasıl ele alınacağına ilişkin ana kalıbı sağlamaktadır. Erkeğin taşınabilir malı, ona muhtaç, soyunun devamının meşru aracı, çocuklarının bakıcısı, aşçısı ve ev hizmetkârı olarak ev kadınlığı, artık çoğu kadının tiksindiği bir roldür; buna rağmen bu antik yükümlülüklerin belirli yönleri hâlâ kolektif bilinçaltımızda korunmaktadır. Çoğu erkek hâlâ karısından bu hizmetlerin bazılarını ya da tümünü beklemekte ve çoğu kadın hâlâ bunları yerine getirmek istemektedir. Günümüzde böylesi beklentilere başkaldıran kadınlar, aslında iki bin yıldır süregelen modellere başkaldırmaktadırlar. Onların neye başkaldırdıklarını ve bazı hasımlarının -örneğin, muhafazakâr kimi dini gruplar-neyi korumaya çalıştığını anlamak önem taşımaktadır.

KUTSAL KİTAP'TA EVLİ KADIN

Evli Hristiyan kadının efsanesi Adem ve Havva hikâyesidir. Onların hikâyesinin Kutsal Kitap'a yazıldığı zamandan (İ.Ö. onuncu yüzyıl civarında) bu yana, Adem ve Havva önce Yahudiler ve daha sonra Hristiyanlar ve Müslümanlar tarafından insan ırkının ataları olarak belirlenmiştir. Bu başlangıçtan itibaren Havva bir yandan insanlığın büyükannesi olarak onurlandırılmış, bir yandan da Tanrı'ya itaatsizlik eden ilk insanın eşi olarak lanetlenmiştir.

Başlangıçta, Eski Ahit'in Yaratılış kitabının birinci bölümünde yer verildiği gibi Tanrı'nın erkekle kadını aynı anda yarattığı düşünülüyordu. "Tanrı insanı kendi suretinde yarattı böylece insan Tanrı suretinde yaratılmış oldu. İnsanları dişi ve erkek olarak yarattı."¹ Fakat Havva'nın

Adem şaşkın bir biçimde kafasını kaşırken, Havva yılanı dinliyor. Adem ve Havva, Lucas Cranach, tahminen 1530. (Norton Simon Sanat Vakfı, Pasadena, California.)

daha sonra yaratıldığını öne süren İkinci Bölüm nedeniyle, Kutsal Kitap'ta insanın yaratılışının yeni bir versiyonu ortaya çıkmıştı. Bu versiyona göre, Tanrı önce topraktan Adem'i yaratmıştı. Sonra O'nun marifetini yansıtan bir biçimde: "Sonra, 'Adem'in yalnız kalması iyi değil' dedi, 'ona uygun bir yardımcı yaratacağım'" demişti.

Havva'nın Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı şeklindeki sonradan ortaya çıkan hikâyeye, kadının esas olarak erkekten aşağı bir varlık olduğu ve var olabilmek için ona bağımlı olduğu şeklindeki eski iddiayı güçlendirmiştir. İbranice *icha* -erkekten olma- ya da "kadın" kelimesi bu aşağı konumlanmayı belirtir.

Havva'nın hikâyesi kötünden betere doğru devam eder. Tanrı'nın buyruklarına karşı gelerek, yılanın İyilik ve Kötülük Ağacı'ndaki elmayı yemesi şeklindeki öğüdünü yerine getirir ve Adem'i de bu elmayı yemeye teşvik eder. Bu hareketler her iki cinsiyet için de kalıcı sonuçlara yol açmıştır: Tanrı Havva'yı tüm anneleri çocuk doğururken sancı çekmek zorunda bırakarak, Adem'i de tüm erkekleri alın teri dökerek çalışmaya mahkum ederek cezalandırmıştır. Buna ek olarak kadının sonsuza kadar kocasına tabi olacağına hükmedilmiştir. Tanrı Havva'ya, "Kocana istek duyacaksın, seni o yönetecek", demiştir. Çoğu efsane gibi, bu da Tanrı'nın isteğiymiş gibi görünecek kadar uzun bir süre yerleşik kalan bir kültürel olguyu açıklamaya çalışmaktadır.

Fakat bu hikâyeye, Havva'yı daha olumlu biçimde açığa çıkaracak olan başka yönlerden de bakılabilir. Bazı feministler Havva'nın yalnızca sonradan yaratılmakla kalmadığını, aynı zamanda Adem'den daha gelişkin olduğunu savunmuşlardır. Hatta muhafazakâr yorumcular bile onun biyolojik bir zorunluluktan fazlasını temsil ettiğini onaylamışlardır. Bir erkeğin arkadaşı, "güçlendiricisi" ya da "yardımcısı" (İbranice '*ezer*' kelimesinden) olması şeklindeki yaklaşımın Yahudiler ve Hristiyanlar arasında uzun ve anlamlı bir hikâyesi vardır. Hatta, Talmud'da* yer alan daha sonraki bir yorum '*ezer*'i kocasını ahlaken denetleyen biri olarak görmektedir: "Erkek iyi olduğu zaman onu destekler, kötü olduğunda ona karşı çıkar."² Her şeyden önemlisi de karı ile kocanın eşit ortaklar olduğunu öne sürenler Eski Ahit'in Yaratılış kitabının İkinci Bölüm'ünde yer alan son dokunaklı sözlere başvurabilirler: "Bu nedenle adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak."

*Yahudiler'in dini ve medeni yasası. (ç.n.)

Kutsal Kitap günlerinde İbrani bir kocanın birden fazla kadınla evlenmesine izin veriliyordu. Erkeğin her bir eşi için kayınpederine elli gümüş şekellik (Yasanın Tekrarı. 22:28-29) *mohar* (başlık) para vermesi ve sonra da onun geçimini sağlamayı üstlenmesi gerekiyordu. Bunun anlamı muhtemelen yalnızca varlıklı olanların birden fazla kadın alabileceğiydi.³ Ek olarak, damat ya da ailesinin geline ve ailesine hediyeler vermesi bekleniyordu. *Mohar* ödenip hediyeler verildiğinde, evlilik yasal olarak bağlayıcı oluyor ve gelin henüz onunla yaşamaya başlamadıysa bile, fiilen kocasına ait oluyordu.

Gelinin babasının genellikle bir *chiluhim* ya da çeyiz vermesi gerekiyordu. Çeyiz, hizmetçiler, çiftlik hayvanları ve hatta arazinin yanı sıra, ödenen *mohar*'ın "bekâretinin bedeli olarak kıza iade edilen kısmı" da dahil olmak üzere gelecekte kurulacak evde kullanılacak maddi varlıkları içeriyordu.⁴ Çeyizin kesin miktarının yanı sıra, boşanma veya dul kalma halinde kadına ödenecek para miktarı evlilik akdine ya da *ketubah*'a yazılıyordu. İ.Ö. sekizinci yüzyıla kadar uzanan Yahudi evlilik akitleri genellikle damat tarafından şahitler huzurunda geline bildirilen törensel bir ifade içerirdi: "Bugünden sonsuza kadar o benim karım ve ben onun kocasıym."

Evliliğin son aşaması düğün gecesinden önce yapılan şölendi. Bu şölenler evlilik ilk gece gerçekleşmiş olmasına rağmen bir hafta boyunca sürebiliyordu. Ancak, eğer damat gelinin bakire olmadığını anlarsa, Torah'ta yazılan sözler doğrultusunda onu öldürtebilirdi: "...kızı baba evinin kapısına çıkaracaklar. Kent halkı taşıyarak kızı öldürecek." (Yasanın Tekrarı 22:21)

Gelin evlendikten sonra yasalar ve görenekler gereğince kocasına itaat etmekle yükümlüydü -Kutsal Kitap'ın evli kadın fikrinin esasında bulunan bu zorunluluk, yirminci yüzyılın sonlarına kadar çoğu Yahudi ve Hristiyan antlarında varlığını korumuştur. Çünkü kadınlar da, sığırlarının ve kölelerinin yanı sıra kocanın "mülkü" olarak değerlendiriliyordu. Bütün bunların ötesinde bir kadın bir erkek çocuk doğurması için de kullanılmalıydı. Çünkü kadın yalnızca bir erkek çocuğun annesi olduğu takdirde yeni ailesi içinde bütünüyle itibar kazanabilirdi.

Bu durumda bile, eğer erkek karısından ayrılmak isterse, yalnızca bir boşanma kağıdı yazması ve iki şahit huzurunda bu kağıdı ona vererek onu kovması yeterliydi. Kadının bunu kabul etmesi gerekmiyordu. İbrani hukuku, koca karısında utanç verici bir şeyler olduğunu keşfettiğinde

“kadında yakışksız bir şey bulursa” kocanın karısını reddetmesine izin vermektedir (Yasanın Tekrarı 24:1). O günlerde utanç verici addedilen şeyler nelerdi? Kesinlikle zina, hatta zina kuşkusu, ama aynı zamanda kendini beğenmişlik, itaatsizlik ve kısırlık. Hahamların daha sonraki yüzyıllardaki tüm vaazlarının tümünde de kocanın boşanmayı isteme hakkı olduğu ve kadının kocasını kendisini boşamasına neden olabilecek her türlü davranıştan kaçınması gerektiği vurgulanıyordu.

Ketubah ya da Kutsal Kitap döneminde yapılan Yahudi evlilik akdi gelinin çiziminin miktarının ve boşanma ya da dul kalma halinde sahip olacağı hakların yazılmasını şart koşuyordu. “Eliah Molho’nun oğlu Nathan ile Israel Ha-Levi’nin kızı Gracia’yı” birleştiren 1752 yılına ait bu Ketubah’a iki hahamın oğlu şahitlik etmişti. (Yahudi Sanat ve Tarih Müzesi, Paris)

Ortodoks Yahudiler arasında günümüzde bile koca boşanmada tayin edici rolü oynamaktadır. Eğer boşanmayı kadın isterse, erkeğin buna razı olması ve ona *get* adı verilen bir belge vermesi gerekmektedir. Eğer erkek boşanmaya razı olmazsa -karısının sonunda kendisine geri döneceğini ya da nafakayı veya bakım masraflarını azaltmak için *get*'i koz olarak kullanmayı düşünüyorsa- kadın dini nikahtan asla kurtulamaz ve yeniden evlenemez. Günümüzde ABD'de ve İsrail'de böylesi bir evlilik çıkmazıyla karşı karşıya olan yüzlerce Ortodoks Yahudi kadın bulunmaktadır. Ama koca karısını onun rızası olmadan boşayabilmektedir, çünkü boşanma belgesini veren kendisidir.

Kadının boşanmayı başlatamaması Kutsal Kitap'ta yer alan bir temeldir, ancak Kutsal Kitap döneminde bile tek bir olağandışı durumda kadının harekete geçmesine izin veriliyordu. Eğer bir kadın dul kalmış ve hiç çocuk sahibi olmamışsa, geleneklere göre ölen kocasının erkek kardeşinin kendisiyle evlenip ona "tohumunu vermesi" beklenirdi. Fakat eğer erkek kardeş onunla evlenmeyi ya da zorunlu evliliklerinden sonra cinsel ilişki kurmayı reddederse, kadının şehirdeki büyüklerine gidip ondan isteklerinin neler olduğunu bildirmesine izin verilmiştir. Orada, bütün insanların önünde kadının erkeği yükümlülüklerini yerine getirmediği için aşağılamasına izin verilmektedir: "Kardeşinin dul karısı ileri gelenlerin önünde adamın yanına gidecek, onun ayağındaki çarığı çıkaracak, yüzüne tükürecek ve, 'Kardeşine soy yetiştirmek istemeyen adama böyle yapılır' diyecek" (Yasanın Tekrarı 25:10). Kadının intikamını resmen onaylayan bu nadir rastlanan gösteriye, İbraniler'de çocuklara yönelik ilginin üstün gelmesi olanak sağlıyordu.

Evli kadına özgü bu iç karartıcı senaryonun, günlük yaşama her zaman uygun düşmeyen dini buyruklara dayandığı doğrudur. Kutsal Kitap'ın emredilen normdan farklı tutumlar önerdiğine dair pek çok gösterge olduğu kesindir. Örneğin, kadınlar üzerinde çocuk doğurmaları için büyük bir baskı olmasına rağmen, bir koca kısır olan karısını sevmeye devam edebilir ve hatta onu, kendisine bir oğul veren ikinci karısından daha fazla destekleyebilir. Çocuk doğuramayan karısı Hannah'ı, çocuklarının anesi olan diğer karısı Peninnah'a tercih eden Elkanah, bu duruma örnek oluşturmaktadır. Çocuk sahibi olamadığı için Hannah'ın ağladığını gören Elkanah, onu, "'Hannah, neden ağlıyorsun, neden yemek yemiyorsun neden bu kadar üzgünsün? Ben senin için on oğuldan daha iyi değil miyim?'" (I Samuel 1:8) diyerek sakinleştirmeye çalışmaktadır. Anne

olan kadına bahşedilen tüm toplumsal itibara ve çocuk doğuramayan kadının aşağılanmasına rağmen, o zaman da şimdi olduğu gibi insanların duygularını kural altına almanın hiçbir yolu bulunmuyordu.

Evli çiftler antik İbraniler arasında, haklarında anlatılan çok sayıda hikâyeye de kanıtlandığı gibi, büyük saygı görürlerdi. Bu, çiftlerin önemli rol oynamadığı Yeni Ahit'le çelişmektedir. O tarihte, hem Yahudiler hem de Hristiyanlar olumlu (ve olumsuz) evlilik modellerini eski İbrani örneklerinde aramışlardır.

Olumlu örnekler arasında İbrahim'in karısı olan Sara akla gelebilir. Onun yaptığı, itaat ve güç arasında evli kadınlara özgü biçimde titiz bir denge kurmaktı. İyi bir İsrailli eş olarak, kocasının ahlaki olarak çok fazla sorgulanabilecek emirlerini dahi yerine getirmekle yükümlüydü. Onun emriyle iki kez kendisini onun karısı değil, kız kardeşi olarak tanıttı, böylece kocası önce Mısır firavununun, sonra da Sami Kralı Abimelech'in desteğini kazanacaktı. Bu işler yabancı hükümdarlarla yatmasını gerektirdiği halde, Sara kocasının emirlerini yerine getiriyordu; sonunda bu stratejinin yararlı olduğu ortaya çıktı, çünkü her olaydan sonra zenginliklerini artırdılar.

Sara çocuk yetiştirme yaşını çocuk doğurmadan geçirdiği için, İbrahim'i Mısırlı bir cariye olan Hagar'ı ikinci karısı olarak almaya teşvik etti. Fakat daha sonra Sara Hagar'ın hamile kalmasıyla kendisini aşağılanmış hissetmesi üzerine, İbrahim iki kadın arasında karar vermekte bocaladı. İlk karısından yana karar verip Hagar'ı sürgüne göndermesine rağmen, Tanrı bizzat cariyeyi İbrahim'e büyük bir halkın atası olacak bir oğul vereceği garantisıyla geri göndererek olaya müdahale etti. Böylece İbrahim bir kez daha iki karısıyla ve ilk doğan oğlu İsmail ile birlikte oturmak zorunda kaldı. Yüzyıllar sonra Müslümanlar İsmail'in Arap halkının atası olduğunu öne sürecekti. İbrahim ve Sara yaşlandıklarında mucizevi şekilde bir erkek evlada kavuştular ve adını İshak koydular - bu Sara'nın şaşkınlık ve biraz da utançla karşıladığı bir olaydı.⁵ Geleneklere göre onu iki ya da üç yıl emzirdi ve bebeğin süttten kesilmesi büyük bir şölenle kutlandı.

İbrahim ve Sara İbrani halkının atalarını temsil eden efsanevi karakterlerden fazlasını ifade etmiyor olabilirler, ancak anlatılan hikâyelerde Kutsal Kitap döneminde birlikte yaşayan gerçek bir çift olarak ortaya çıkarlar: Belli bir amaçları olmaksızın, akrabaları, hayvanları, hizmetçileri, uşakları ve mallarıyla birilikte köylere ve kentlere göçerler; yabancı-

lara lor peyniri, süt, taze ekmek somunları ikram ederek konukseverlik gösterirler; fikir alışverişinde bulunurlar, sıkıntılarını paylaşırlar ve birlikte gülerler. Sonunda Sara kocasından önce öldüğünde, “İbrahim yas tutmak, ağlamak için Sara’nın ölüsünün başına gitti” (Yaratılış 23:2) okuduğumuzda şaşırmayız. Sara gibi bir eşin yasını açıkça tutmaktan çekinmeyen İbrahim, Hititler’den yüksek bir fiyatla Hebron yakınındaki Machpelah mağarasında karısına uygun bir mezar yeri almak için büyük sıkıntılara da katlanır.

İbrahim’in oğlu İshak’ın Rebeka ile ve torunları Yakup’un Rahel’le (ve Leah’la) yaptıkları evlilikler bize antik İsrail’de evli kadınların statüsünü daha iyi anlama olanağı vermektedir. İshak ve Rebeka beraberliğinde, İbrahim’in doğduğu topraklara İshak’la evlenmesi için bir hizmetkâr gönderilmiştir. Hizmetkâr evlenme akdini Rebeka ile değil Rebeka’nın erkek kardeşi Lavan’la gerçekleştirmiştir. (Erkek kardeşler çoğunlukla baba yerine geçerler ve kızkardeşlerini evlendirme hakkına sahip olurlardı.) Gelin ve damat evlenmeden önce birbirlerini hiç görmemişti. Buna rağmen Rebeka’nın konuyla ilgili söyleyeceği bir şeyler vardı. Lavan rızasını bildirdikten sonra, “‘Kızı çağırıp ona soralım’ dediler. Rebeka’yı çağırıp, ‘Bu adamla gitmek istiyor musun?’ diye sordular. Rebeka, ‘İstiyorum’ dedi” (Yaratılış 24:58-59). Bu genç ve seksi bir İbrani kadınının talibini kabul ya da reddetmeye bazen hakkı olduğunu gösteren az sayıdaki örnekten biridir.

Rebeka ve İshak’ın fiili karşılaşmaları, kadının bu hizmetkârla Canaan’a geri dönmesine kadar gerçekleşmedi. Hikâye İshak’ın karısına gösterdiği olumlu tepki ile sona ermektedir: “İshak Rebeka’yı annesi Sara’nın yaşamış olduğu çadıra götürüp onunla evlendi. Böylece Rebeka İshak’ın karısı oldu. İshak onu sevdi. Annesinin ölümünden sonra onunla avunç buldu” (Yaratılış 24:67). Son cümle özellikle acıklıdır, çünkü İshak yalnızca kendine eş olarak seçilen kadını sevmekle kalmamış, aynı zamanda annesinin duygusal boşluğunu dolduracak birisini bulmuştur. Freud’un bu durumun doğruluğunu onaylayacağını tahmin edebiliriz.

İshak ve Rebeka’nın oğulları Yakup’un Rahel’le evlenmesinin hikâyesi daha karmaşıktır. Rebeka Yakup’u (bir hizmetkârı değil) bir eş bulabilmesi için erkek kardeşi Lavan’a göndermiştir. Lavan yeğeni Yakup’u konukseverce karşılar, fakat orada kalabilmesi için ona bir iş vermeyi de ihmal etmez. Bir ay sonra Lavan’ın hizmetinde kaldığı sürece Yakup’un alacağı ücret konusunda bir anlaşmaya varırlar. Ücret aslında Rahel için

bir gelinlik bedelidir. Ancak Rahel'in bir ablası vardır ve geleneklere göre önce onun evlenmesi gerekmektedir. İki genç kadın şu şekilde tasvir edilmektedir: "Lavan'ın iki kızı vardı. Büyüğünün adı Lea, küçüğünün adı Rahel'di. Lea'nın gözleri alımlıydı, Rahel ise boyu posu yerinde, güzel bir kızdı. Yakup Rahel'e âşıktı" (Yaratılış 29:16-18). Yakup Rahel için yedi yıl hizmet etmek üzere anlaşma yapar. Kutsal Kitap anlatıcısının veciz sözleriyle hikâye şöyle devam eder: "Yakup Rahel için yedi yıl çalıştı. Rahel'i sevdiği için, yedi yıl ona birkaç gün gibi geldi" (Yaratılış 29:20).

Fakat sıra Yakup'un emeğinin karşılığını almasına geldiğinde amcası tarafından zalim bir biçimde aldatıldı. Gecenin karanlığında kendisine Rahel değil Leah verilmiş ve Yakup yanlış kadınla yatmıştı. Sabahleyin yanındaki kadının Leah olduğunu gören Yakup Lavan'a, "Sen bana ne yaptın? Ben sana Rahel için hizmet etmemiş miydim?" der. Lavan, o ülkedeki geleneklerin "büyük kız evlenmeden küçük kızın evlendirilmesine" izin vermediğini söyler ve Yakup'a Rahel'i de alabilmek için yedi yıl daha hizmet etmesini önerir.

Sonunda Yakup kurnaz amcası Lavan'a hizmet ederek, iki karısı, cariyeleri ve oldukça fazla sayıdaki çocuğuyla yirmi yıl geçirir. Kutsal Kitap dönemindeki ailelerde en iyi şeyi erkek çocuklar temsil ettiğinden, eşler erkek çocuk doğurmak için birbirleriyle rekabet ederlerdi. Yakup'un daha az sevdiği Leah önce üç oğlan çocuğu dünyaya getirince, çocuğu olmayan Rahel kardeşini kıskanmıştır. Yakup'a: "İşte cariyem Bilha' dedi, 'Onunla yat, benim için çocuk doğursun, ben de aile kurayım'" (Yaratılış 30:3). Çocuğun doğar doğmaz dizler üzerine alınması onu evlat edinmek anlamına geliyordu.

Kadınlar arasındaki rekabet muhabbet otu türü otların kullanımıyla yoğunlaşmıştır, bu bitkilerin afrodizyak özellikleri olduğu ve doğurganlığı artırdığı düşünülüyordu. Leah bu otların yardımıyla daha çok oğul ve kız dünyaya getirmeye devam etti ve Rahel sonunda bir oğlan çocuk doğurdu. Yakup artık küçük bir kabilenin babasıydı. Hikâye, evli kadınlara öncelikle erkek çocuk anneleri olarak değer veren bir toplumda yaşayan eşlerin arasındaki acımasız rekabeti göstermektedir. Sara'nın, İbrahim'in ve Hagar'ın hikâyesi gibi bu da İbrani aileler içindeki "yabancı" kadınların rolüne ışık tutmaktadır -örneğin vücutları İbrani ailelerce yönlendirilen Mısırlı cariyeler.

İbraniler'in Kutsal Kitabı evlilik konusunda çok sayıda farklılık ortaya koyan zengin eş rolleri içermektedir. En sevdiklerimden biri, Eyüp

Tanrı marifetiyle yatağa düşürüldüğünde, Eyüp ve karısı arasındaki özlü konuşmadır. Tüm oğullarını ve kızlarını, hizmetkârlarını ve hayvanlarını kaybettikten sonra baştan aşağı çıbanlar içinde kalan Eyüp, ölen çocuklarının küllerinin arasında oturarak Tanrı'nın iradesini kabul eder. Fakat aşağıdaki mısraların gösterdiği gibi karısı bunu kabul etmez.

“Karısı, ‘Hâlâ doğruluğunu sürdürüyor musun?’ dedi, ‘Tanrı’ya söv de öl bari!’

“Eyüp, ‘Aptal kadınlar gibi konuşuyorsun’ diye karşılık verdi, ‘Nasıl olur? Tanrı’dan gelen iyiliği kabul edelim de kötülüğü kabul etmeyelim?’

“Bütün bu olaylara karşın Eyüp’ün ağzından günah sayılabilecek bir söz çıkmadı”(Eyüp 9-10).

Kederler içindeki bir anne ve eşin, çocuklarının ölümünden sorumlu tuttuğu Tanrı’ya affetmeyen acılı sesini duyuyoruz. Kutsal Kitap’ta bu, acı çekmeye katlanamayan “aptal kadınlardan biri” olarak tanımlanıyor. Diğer yandan Eyüp ise, -hiç değilse başta- acıya katlanıyor. Konuşmaların kaynağı, evli kadınları genellikle aptal olarak gören antik bir Akdeniz geleneğidir: Bu kadınlar kayıplarının acılarından kurtulamazlar, tanrılarına karşı saygısızdırlar, ister politik ister metafizik olsun, muhtemelen “daha büyük olan tabloyu” göremezler. Kızı Iphigenia’nın kurban edilmesinden Agamemnon’u sorumlu tutmaktan hiç vazgeçmeyen Yunan kraliçesi Clytemnestra gibi, Eyüp’ün karısı da çocuklarını ondan alan Tanrı’ya küftettiği için hiçbir pişmanlık duymamaktadır. Evli kadının itaatkâr olması konusundaki reçetelere aldırış etmeksizin, eşler evlerinin içinde kocalarına açıkça karşı çıkabilmiş, hatta en üst makama -bizzat Tanrı’ya- bile karşı koymuşlardır.

Erkeklerin daha sadık olacağı varsayılmıştır. Eyüp çok derin psikolojik acı çekmesine ve Tanrı’nın adaletini sorgulamasına rağmen asla tanrıya küfretmeye tevessül etmemektedir. Sonunda Tanrı onu “eski gönencine kavuşturup ona önceki varlığının iki katını verdi” (Eyüp 42:10). Bu noktada anlatıcı Eyüp’ün karısına ne olduğunu belirtmeye te-nezzül etmemektedir.

Eyüp’ün karısının ve kimi diğer olumsuz modellerin tersine, ideal bir evli kadın tablosu son bölüm olan Süleyman’ın Özdeyişleri’nde sunulmaktadır. Erkek bakış açısıyla yazıldığı kesin olan bu bölüm iyi bir kadı-

nın bulunmasının zor olduğunu belirten kadın düşmanı bir anlayışla başlamakta ve tüm kutsal kitaplarda aynı olan bir evli kadın methiyesine evrilmektedir.

*Erdemli kadını kim bulabilir?
Onun değeri mücevherden çok üstündür.
Kocasına ona yürekten güvenir
Ve kazancı eksilmez.
Kadın ona kötülükle değil,
Yaşamı boyunca iyilikle karşılık verir.
Yün, keten bulur,
Zevkle elleriyle işler.
Ticaret gemileri gibidir,
Yiyeceğini uzaktan getirir.
Gün ağarmadan kalkar,
Ev halkına yiyecek, hizmetçilerine paylarını verir...
Mazluma kollarını açar,
Yoksula elini uzatır...
Çocukları önünde ayağa kalkıp onu kutlar,
Kocasını över.*

Kocasına ve çocuklarına itibar kazandıran sorumluluk sahibi, çalışkan ve şefkatli kadın budur. Hangi yaşta olursa olsun, her erkek böyle bir eş hayal eder.

Yukarıda belirttiğim türden karılar ve kocalar, Mattas ve Lukas'da kısaca anlatılan Meryem ve Yusuf'un mucizevi hikâyesi dışında, İncili Şerif'te yer almamaktadır. Meryem ve Yusuf birbirlerine bağlandıklarında Meryem muhtemelen on iki ya da on üç yaşındadır. Bizdeki "nişanlılık" kavramı onların arasındaki bağın ağırlığını yansıtmamaktadır: Yusuf Meryem'in hamile olduğunu fark ettiğinde, henüz birlikte yaşamadıkları halde Meryem yasal olarak onun karısıdır. Bakire olmayan Yahudi gelinlere verilen ölüm cezası düşünüldüğünde, Meryem şanslıydı, "Yusuf doğru bir adam olduğu ve onu herkesin önünde utandırmak istemediği için ondan sessizce ayrılmak niyetindeydi." Ama bunu yapmadan önce "Rab'bin bir meleği ona görünerek", Meryem'in Kutsal Ruh tarafından hamile bırakıldığını söyledi. Ama "oğlunu doğuruncaya dek" cinsel ilişki kurmadılar (Matta 1:18-25).

Meryem ve Yusuf'un dışında Yeni Ahit'te önem taşıyan hiçbir çift bulunmamaktadır. Bunun yerine İncillerdeki vurgu bireysel ve kişisel kuruluş üzerinedir. Eylemlerimizin sorumlusu bireyler olarak dünya üzerinde nasıl davrandığımız Cennet'e mi gideceğimizi yoksa sonsuza kadar, İbraniler'de de Gehenna sözcüğüyle ifade edilen Cehennemde mi kalacağımızı tayin edecektir. Her koşul altında, İsa'nın açıkça belirttiği gibi, yaşamdan sonra evlilik yoktur. "İnsanlar ölümden dirilince ne evlenir ne evlendirilir, göklerdeki melekler gibidirler" (Markos 12:25). İsa'nın mesajındaki güçlü kıyamet vurgusu, evliliği önemsizleştirmektedir.

Peki, İsa yeryüzündeki evlilik konusunda ne düşünüyordu? Düşünceleri açıkta kınadığı bir şey olan boşanma üzerine yaptığı bir yorumda ifade edilmektedir. Tanrı'nın kadın ve erkeği yarattığı ve onların tek vücut olduğu yaratılış hikâyesine değinen İsa: "O halde Tanrı'nın birleştirdiğini insan ayırmasın" (Markos 10:9) demektedir. Sonra, "Karısını boşayıp başkasıyla evlenen, karısına karşı zina etmiş olur" (Markos 10:11) diyerek fikrini açıkça belirtmektedir. Zinayı yasaklayan antik İbrani hukukunun yalnızca evli kadınlara ilişkin olduğunu hatırlamak önemlidir, amaç evli kadınların yalnızca tek bir erkekle cinsel ilişki kurmasını sağlamaktır. Evli erkekler için böyle bir zorunluluk yoktur. erkeklerin karılarının yanı sıra, dullar, odalıklar ve cariyeler gibi başkalarıyla ilişkisi olmayan kadınlarla cinsel ilişki kurmalarına izin verilmiştir. Zinadan suçlu bir kadın gayri meşru cinsel partneriyle birlikte taşlanarak öldürülebilir. Ama İsa, İbrani uygulamasının tersine erkeklerin boşanma konusundaki ayrıcalıklarını ortadan kaldırarak, zina ile yeniden evliliği yasaklamıştır. Hristiyan ve evli olmak isteyen herkes -kadın ya da erkek- daima tek eşli olacaktır.

İsa aynı zamanda zina için öngörülen ağır cezaya da karşı çıkmıştır. Bugünlerde ünlenen bir vakada, kendisine "zina yaparken yakalanan" bir kadının Musa yasaları uyarınca taşlanması gerekip gerekmediği sorusu sorulan İsa, soruya atasözüne benzer bir tarzda yanıt vermiştir: "İçinizde kim günahsızsa, ilk taşı o atсын!" (Yuhanna 8:7). İsa'nın intikamdan çok merhamete ve günah konusunda tüm kadın ve erkeklerin eşitliğine yaptığı vurgu, din tarihinde yeni bir yaklaşım başlattı. Buna rağmen Hristiyan toplumu sonraki yüzyıllarda zina yapanlara ağır cezalar vermeye devam etti. Fransa'da on üçüncü yüzyılda zina yapan kadın ve erkek caddelerde çıplak yürütülüyor ve daha da kötüsü, on dördüncü yüzyıl Almanya'sında canlı olarak gömülüyor ve kazığa oturtuluyordu.⁶

II. Frederick'in yönetimindeki Sicilya Krallığı 1231'de zina yapanlara verilen cezaları yumuşatmayı amaçlayan bir dizi yasa kabul etti; evli bir kadınla zina yapan erkeğin, kılıçtan geçirilmesi yerine mallarına el konulmasına karar verildi ve suçlu kadının burnunun yarılması yeterli görüldü.⁷ On yedinci yüzyılın Püriten New England'ında genel olarak kırbaça ya da para cezası uygulanıyor, bu ceza sembolik bir infazla birleştiriliyordu: Zina yapan kadın ya da erkek halkın önünde boynunda bir ip ile bir saat bekletiliyordu.

Kutsal Kitap döneminde zina, antik İbraniler arasında ölüm cezası içeren muhtelif "tiksindirici suçlardan" yalnızca biriydi. Bir diğeri ise eşcinsellikti. Eşcinsel faaliyetlerin mahkumiyetini belirten kural şöyleydi: "Kadınla yatar gibi bir erkekle yatma. Bu iğrençtir" (Levililer 18:22).

"Erkeklerle kadınmış gibi" yatmak kelimenin tam anlamıyla erkekler için yasaklanmıştı. Yani bu yasak yalnızca erkek eşcinselliğine yönelikti. İbraniler'in Kutsal Kitap'ında kadın eşcinselliğine yönelik benzeri bir emir bulunmamaktadır. Muhtemelen Kutsal Kitap'ın erkek yazarları ya kadın eşcinselliğini göz ardı etmiş ya da önemsememişlerdir. Belki de erkek eşcinselliğinin zorunlu kıldığı "tohumlama" kadın eşcinselliğinde söz konusu olmadığından, lezbiyenlik daha az tiksindirici görülmektedir.⁸

Kutsal Kitap döneminde yaşayan İbraniler'de eşcinselliğin niçin böylesine lanetlendiği sonsuz tartışmalara konu olmuştur. Yanıtlardan biri üreme konusundaki antik yaklaşımla ilgilidir: Mastürbasyon, boşalmayla sonuçlanmayan cinsel ilişki ve hayvanlarla kurulan ilişkiler gibi üremeye katkısı olmayan her türlü cinsel faaliyet şiddetle mahkum edilmiştir. Halbuki antik Akdeniz dünyasının başta Yunanlılar ama aynı zamanda Romenler olmak üzere diğer unsurları eşcinsel çiftlere karşı daha hoşgörülüdür, Yahudilik ise eşcinselliğe kesinlikle karşıdır.⁹

Hristiyanlığa gelince, İsa eşcinsellik konusunda hiçbir şey söylememiştir -halbuki zina konusunda çeşitli yasaklamaları vardır. Ancak, Saint Pavlus, hem erkek hem de kadın eşcinselliğini açık biçimde kınamıştır (Pavlus'tan Romalılar'a Mektup 1:26-27, Pavlus'tan Korintililer'e I. Mektup 6:9 ve Pavlus'tan Timoteos'a I. Mektup 1:10). Aynı cinsten olanların erotizmine olumsuz yaklaşımının kökeni, heteroseksüel ilişkileri doğal, cinselliğin diğer biçimlerini ise doğal olmayan ilişkiler olarak niteleyen yaygın düşünce sisteminde bulunmaktadır. Tanrı Eski Ahit'te her şeyin doğal düzenini oluşturmuştur ve heteroseksüel çiftlerden herhangi bir sapma Tanrı'nın tasarımının inkârı olarak görülmektedir.

Antik Yahudilik ve ilk Hıristiyanlık üzerine düşündüğümde, bunların evlilik kavramına bakışlarındaki kimi temel farklılıklardan çok fazla etkileniyorum -bu farklılıklar varlıklarını bir biçimde günümüze kadar korumuşlardır. Yahudilik evliliğin üremenin *mitzvah*'ıyla -ilahi bir emir ve kutsama- bağlantılı olduğunu düşünmüştür.¹⁰ Evlilik, Yahudiler'in çoğalma yükümlülüklerini yerine getirebilecekleri onay verilen yegane yol olduğundan, erkekler ve kadınlar açıkça evlenmekle yükümlü kılınmışlardır. Torah ve Talmud'da bulunan çeşitli hadisler bu fikri yeniden doğrulamaktadır: örneğin, "iyi bir eş bulan iyilik bulur ve Rab'bin lütfuna erer" (Süleyman'ın Özdeyişleri 18:22).

Diğer yandan Hıristiyanlık, bu yaklaşımdan daha başlangıçta uzaklaşmıştır. İsa ve Saint Pavlus'un modellerini izleyen ilk Hıristiyanlık, dinsel nedenlerle bekâr kalmaya evlilikten daha çok değer vermiştir. Saint Pavlus'un sözleriyle "Kaygısız olmanızı istiyorum. Evli olmayan erkek, Rab'bi nasıl hoşnut edeceğini düşünerek Rab'bin işleri için kaygılanır. Evli erkek ise karısını nasıl hoşnut edeceğini düşünerek dünya işleri için kaygılanır. Böylece ilgisi bölünür... Evli kadınsa kocasını nasıl hoşnut edeceğini düşünerek dünya işleri için kaygılanır" (Pavlus'tan Korintililer'e I. Mektup 7:32-34). Bir karı ya da koca edinmenin, öncelikli bir iş olan Tanrı'yla birleşmeyi engelleyen bir şey olduğu düşünülmüştür. Bir Yahudi için Tanrı'nın buyruklarına itaat etmenin yegane yolu evlenerek, çocuk sahibi olmak iken, Pavluscu bir Hıristiyan'a göre Tanrı'nın buyruklarını yerine getirmenin en iyi yolu, cinsellikten bütünüyle uzak durmaktır.

İbraniler için bir karıya sahip olmak "iyi bir şey" iken, bu Hıristiyanlar'ın selameti için potansiyel bir engeldir. Hem Yahudilik hem de Hıristiyanlık kadınların erkeklerden aşağı olduğunu yaşamları boyunca erkeklerin vesayeti altında olmaları gerektiğini varsaymıştır. İsa döneminde, özellikle zengin ve kentlerde yaşayan Yahudi kadınlar mutlaka eve hapsediliyordu. Sinagoga gitmek dışında nadiren evden çıkıyorlardı, dışarı çıktıklarında da yalnızca gözleri görünecek şekilde başlarını ve yüzlerini kapatmak zorundaydılar. Pamela Norris, ilginç kitabı *Eve*'de (Havva) Yahudi kadınlarının yalnızca tek gözleri açıkta olsa bile, makyaj yaparak, renkli giysiler giyerek ve hareket ettiklerinde şingırdayan mücevherler takarak dikkati nasıl üzerlerine çekeceklerini bildiklerini anlatıyor.¹¹ Bu tür süslenme Kutsal Kitap'ta yasaklanmıştı (en dikkat çeken Yeşaya 3:19-23'dür) ve doğuştan namussuz, suç işlemeye eğilimli ve sorunlu

olan kadınların erkeklerin gözetiminde denetlenmesi gerektiğine inanan hahamları öfkelenilmeye devam etti.

Bu doğrultuda Saint Pavlus'un sözleri, gelecek iki bin yıl boyunca ataerkilliğin savunucuları tarafından durmaksızın tekrarlanacaktı. "Ey kadınlar, Rab'be bağımlı olduğunuz gibi, kocalarınıza bağımlı olun. Çünkü Mesih bedenin kurtarıcısı olarak kilisenin başı olduğu gibi, erkek de kadının başıdır. (Pavlus'tan Efesliler'e Mektup 5:22). Kadınların itaatkâr olması gereği, "Öğrenmek istedikleri bir şey varsa, evde kocalarına sorsunlar çünkü kadının toplantı sırasında konuşması ayıptır." (Pavlus'tan Korintililer'e Mektup 14:34-35) diyen Pavlus'un sözleri doğrultusunda kiliselerde açık bir biçimde ifade edilir.

İlk kilise düşünürleri, özellikle de Tertullian, Saint Jerome ve Saint Augustine, Elma'nın Havva tarafından alınmasının, evlenme içinde dahi olsa her tür cinsel birleşmenin ahlaki bir leke olarak addedilmesine yol açtığını öne sürmüşlerdir. Ancak, evlilik içi cinselliğe yönelik olarak kiliselerdeki rahiplerin ifade ettiği tiksinden dereceleri farklıydı. Augustine evliliğin üç konudaki yararı doğrultusunda cinsel birleşmeyi savunmuştu: üreme, toplumsal istikrar ve zinaya karşı sağladığı güvence. Evli çiftlerin yalnızca çocuk istedikleri zaman cinsel ilişkiye girmelerini ve yalnızca zevk almak için çiftleşmekten titizlikle kaçınmalarını söylemişti.¹²

Saint Jerome daha da ileri gitti. Cinsel ilişkiyi, evlilik içinde dahi olsa esas olarak kötü bir şey olarak değerlendirdi. Cinsel ilişkiden zevk almayı pis, iğrenç, alçaltıcı ve sonuçta yozlaştırıcı bir şey olarak görüp, reddetti. Öncelikle Havva'nın kızları suçlanarak, cinsel ilişki ve günahın bu şekilde bağlantılandırılması kiliseye giderek daha çok yerleşti ve on beşinci yüzyıla gelindiğinde Hristiyan kilisesinin yetkilileri arasında yaygınlaştı. Aynı zamanda Hristiyan erkek ve kadınlara evlenmeye alternatif olarak önerilen manastıra çekilme, on altıncı yüzyılda hızlandı. (Dinsel nedenlerle evlenmemenin kurumsallaşması, Yahudi ve Müslümanlar'ın pratiklerinde bulunmamaktadır.)

Buna rağmen birkaç Hristiyan din bilimci evliliği överek, kiliseye karşı bir tutum almıştır. Bunlar, İsa'nın misafirlere mucizevi biçimde şarap tedarik ettiği Kana Düğünü'ne, onun evliliği Tanrı vergisi ve ayrılmaz bir bağ olarak savunan sözlerine işaret ederek, evliliği desteklemişlerdir (Markos 10:6-9; Yuhanna 2). Bunlar, evliliğin üreme zorunluluğu nedeniyle gerekli olduğunu kabul eden ve evliliği İsa ile kilise arasındaki birleşme ile kıyaslayarak ona derin bir anlam bahşetmeye çalışan Sa-

int Pavlus'a bile gönderme yapmışlar; aynı zamanda Pavlus'un cinsel yaşamı özellikle vurgulayarak eşlerin birbirlerini sevmeleri konusunda verdiği emirlere de dikkat çekmişlerdir: "Koca karısına hak ettiğini vermelidir ve kadın da aynı şekilde kocasına hak ettiğini vermelidir... Kendinizi birbirinizden esirgemeyiniz" (Pavlus'tan Korintliler'e Mektup 7:3-5). Pavlus bu yaklaşımı İbraniler'in Kutsal Kitabı'ndan almış olabilir, çünkü Mısır'dan Çıkış'ta (21:10) kocanın karısına, karısı köle bile olsa "Nafakadan, giysiden, karılık haklarından yoksun bırakmamalıdır" diye emredilmiştir. Evli çiftlerin duygusal ve cinsel gereksinimlerinin bu şekilde kabul edilmesi, daha sonra Reform döneminde, kilisenin erken dönemine göre çok daha olumlu bir evlilik yaklaşımının temeli olarak kullanılmıştır.

Hem Yahudilik hem de Hristiyanlık iyi ve kötü evli kadınların kalıcı modellerini oluşturmuşlardır. Tüm kadınlar Havva'nın kızları olduğundan, hem Yahudi hem de Hristiyan inanışına göre erkekleri baştan çıkarabilirler. Ama onlar aynı zamanda Eski Ahit'te yer alan ve kocalarına yalnızca iyilik yapan, Süleyman'ın 31. Özdeyişi anlattığı "erdemli" aile kadınlarının da örnekleridirler -Sara, Rebeka, Rahel ve Leah. Çağlar boyunca Yahudi kadınlara çalışkan verimli büyükanneleri hatırlatılmıştır.

Hristiyanlar da itaat ve iffet gibi her şeyin üzerinde tutulan erdemler için yüce Bakire Meryem modeline bakabilirlerdi. Meryem'in Yusuf ile evliliği yalnızca onun Tanrı'nın oğlunu doğurma misyonunu yerine getirebilmesi için planlandığı halde, o ideal eş imajı olarak öne çıkarılmıştır. Gelecek yüzyıllar boyunca Hristiyan kadınlar Meryem'in mucizevi sıklığı ile kendi şehvetleri arasındaki gerginliği hissedeceklerdir.

ANTİK YUNAN'DA EVLİ KADINLAR

Antik Yunan'daki evli kadınlar hakkında epey bilgimiz var, ama yine de bunlar yetersiz kalıyor. Sappho'nun şiirleri dışında Yunan edebiyatının tüm önemli eserleri erkekler tarafından yazılmıştır ve erkeklerin kadınlara bakışlarını yansıtmaktadır. Evli kadınları sesleri -ve Yunan edebiyatında bunlar çok fazla duyulur- erkeklerin ağzından duyulmaktadır. Tıpkı yirminci yüzyıl Amerikan kadınlarının yaşamlarını yalnızca Ernest Hemingway, John Updike ve Philip Roth'dan öğrenmemiz gibi. Evli kadınların toplumsal ve yasal koşullarıyla ilgili Yunan metinlerinden öğrendiklerimiz bize onların umutları, korkuları ve hayal kırıklıkları konusunda neredeyse hiçbir şey söylememektedir.

Yunanlı bir evli kadın, evlilik tanrıçası, kadınların koruyucusu ve Zeus'un kızkardeş-eşi olan tanrıça Hera'ya karşı neler hissetmiştir? Hıristiyan kadınların daha sonra Bakire Meryem'e dua ettikleri gibi, Hera'ya dua etmiş midir? Hera'nın vakur görüntüleri Yunan türbe ve tapınaklarını süslemiştir, ama sözlü ve yazılı hikâyeler onu Zeus'un beğendiği diğer kadınlara ve onun gayri meşru çocuklarına karşı komplolar düzenleyen çok kıskanç bir kadın olarak betimlemişlerdir. Bu iki görüntü arasındaki farklılık -kindar kadın ve kutsal ana-belki de kendi kocalarından korunmak istediklerinde ona başvuran Yunanlı kadınların, kadınlar üzerinde daima bir potansiyel anlaşmazlık kaynağı etkisi yaratan Hera'dan hem korktuklarını hem de kendilerini onunla özdeşleştirdiklerini göstermektedir.

Homerik dönem boyunca (İ.Ö. sekizinci yüzyıl), ideal evli kadın *Odyseia*'daki Penelopeia idi -olgun, akıllı ve sadık bir kadın. Halbuki Trojan Savaşı'nın kahramanı Odysseus on dokuz yıl hiçbir amacı olmaksızın gezmisti.

Penelopeia ise Ithaca'daki krallıklarını yönetmiş, oğulları Telemachus'u büyütmüş ve kocasının yerini almak isteyen çok sayıda talibini geri çevirmişti. Kayınpederinin kefenini örmeyi bitirdikten sonra bir seçim yapacağını söyleyerek onları başından savmıştı, aslında kefeni gündüzleri örüyor, geceleri ise ördüklerini söküyordu. Aradan zaman geçtikçe bu stratejisi ortaya çıktı. Ancak Odysseus eve gelmek üzereydi ve zamanında dönerek karısına yeniden sahip çıktı.

Onların yeniden bir araya gelmeleri, tüm edebiyatın içinde kesinlikle en çok sevilen sahnelerdir. Odysseus'u yeniden hayatta görmekten umudunu kesen Penelopeia dilenci kılığına girmiş adamı kocası olarak kabul etmek istemedi. Ona soğuk davrandı ve bir kimlik sınavından geçirerek, kurnazlığıyla tanınan kocasından daha kurnaz olduğunu kanıtladı. Penelopeia'nın tasarladığı sınavın merkezi yataklarının bulunduğu yerd. Penelopeia yaşlı bakıcıya yataklarını odanın dışına taşıması talimatı verdiğinde, Odysseus hiddetle bağırarak Penelopeia'ye yataklarının -genç bir adamken kendi imal ettiği bir yataktı bu- taşınamayacağını, çünkü yatağın zemininin zeytin ağacından ve tüm odayı kaplayacak şekilde yapıldığını hatırlattı.

Bu kanıt üzerine Penelopeia "koştı Odysseus'a, gözlerinden yaşlar boşana boşana, doladı boynuna kollarını ve başını öptü."¹³ Vefalı ve içten, mantıklı ve sadık: Bu kelimeler ideal kadını, Penepole'yi tanımla-

Atina'dan mezar taşı, İ.Ö. 400, bir karı kocanın şerefine dikilmişti. (J. Paul Getty Müzesi, Los Angeles)

maktadır. Onunki savaşlar, seyahat, uzak ülkelerdeki maceralar ve yabancı yataklarla dolu daha geniş bir dünya iken, kadın onu bekleyip, örgü örmüş, kocasına sadık kalmıştı.

Yeniden birleşme anlarında, dertlerinin kaynağı olan diğer kadını - Helene- da unutmazlar. Daha çok Truvalı Helene olarak bilinen Agrive-li Helene sadık Penelopeia'nın tam zıttıdır. Menelaus'un karısı olan Helene, Paris'in kendisini Truva'ya götürmesine izin vererek Trojan Savaşı'na neden olmuştur. Helene güzeldir, Helene havaidir, Christopher Marlowe'un heyecan verici sözleriyle "bin gemiyi denize indirebilecek bir yüze sahiptir", antik dönemin en ünlü kötü kadınıdır, erkekleri şehvetli güzellikleriyle korkutan o tehlikeli kadınlardan biridir. Greko-Romen dünyasında Helene ve Penelopeia iyi ve kötü kadınları temsil etmektedir, bu Hristiyanlar'ın daha sonra Havva'ya ve Bakire Meryem'e atfedecekleri bir zıtlıktır.

Ancak okuyucuları kuşaklar boyunca büyüleyen şey pek de onların bu klişeleşmiş nitelikleri değildir. Penelopeia evine bağlı bir kadını ve kocası her iki cinsiyete biçilen cinsel roller doğrultusunda doğru yoldan sapabilen bir kahramanı temsil ediyor olsalar da, modern okuyucuyu özellikle etkileyen şey onların neşeli oyunculukları ve derin dostlukları, uzun ayrılıklarına rağmen azalmayan ortak geçmiş duyguları, cinselliğin zevkleriyle yatakta yeniden birleşmeleri ve "yeni hazlar veren konuşmalarıdır." Yastık sohbetleri sırasında (Yunanlıları'nın yastıkları var mıydı ki?) yapılan bu konuşmalar her yaşta kocanın özel uzmanlığıdır. "Onun yokluğunda nelere katlandığını anlatan soylu karısını dinledi... Ve sıra kendisine geldiğinde, asil Odysseus düşmanlarını yenilgiye uğratarken çekmek zorunda kaldığı sıkıntıları anlattı." Hangi çift aşk yaptıktan sonra ya da öncesinde böyle bir muhabbetten haz almaz? Ahenkli bir dostluğu gösteren böylesi bir sahneye aslında antik edebiyatta da az rastlanır. Bu, Homeros döneminde evliliğin üç yüzyıl sonrasının Atinası'na göre çok daha eşitlikçi olduğu ve Homeros dönemi kadınlarının klasik dönem Yunan kadınlarının tanımadığı saygı ve özgürlükten yararlandığı şeklindeki çoğu klasik edebiyatçı arasında yaygın olan düşünceye edebi kanıt sunmaktadır.¹⁴

Homerik dönemden beşinci yüzyıldaki klasik çağ Atinası'na döndüğümüzde, evli kadınlar hakkındaki bilgi kaynaklarının, hâlâ erkek yazarların belgeleriyle de sınırlı olsa, önemli ölçüde daha fazla olduğunu görürüz. Daha sonraki dönemin büyük trajedi yazarları -Aeschylus, Sop-

hocles ve Euripides- bizi inatçı karı ve kocaların zoruyla ortaya çıkan korkunç ev içi vahşetle yüz yüze getirmektedir. Oidipus ve Jocasta, Agamemnon ve Clytemnestra, Jason ve Medea'nın kaderleri birbirlerini mahvetmektedir. Clytemnestra kocası Agamemnon'u Truva Savaşı'ndan döndüğünde (aşığının yardımıyla) öldürür, çünkü Agamemnon Truva'ya doğru yola çıktığında kızları Iphigenia'yı kurban etmiştir. Medea, Jason'dan olan iki çocuğunu, yeni bir eş bularak kendisini terkeden kocasından intikam almak için öldürür. Bilmeden babası Laius'u öldüren Oidipus'da annesi Jocasta ile evlenir, ama gerçeği ancak yıllar sonra anlayacaktır -bu gerçeğin anlaşılması Oidipus'un kendi gözlerini kör etmesine ve Jocasta'nın intiharına yol açmıştır. Bu hikâyeler, Clytemnestra ve Medea gibi intikam güden kadınlar ve bilmeden de olsa ensest ilişki kuran Jocasta gibi bir dulun neden olacağı kirlenme konusundaki yerleşik bir korkuyu açığa çıkarmaktadır. Öncelikle iyi bir Yunanlı dul kadın evlenmemelidir. Bu piyeslerde somutlaşan karanlık gerçekler çoğu karı koca arasında var olan ve var olmaya devam eden boğucu gerginliklere işaret etmektedir. Kadınlar, intikamlarını nadiren bu olağanüstü tarzda alsalar da, kendilerini başka kadınlara tercih eden kocalarına karşı canice fikirler beslemekte ya da çocuklarına zarar vermeyi düşünmektedirler.

Diğer yandan ise Yunan komedisi, çok fazla abartıldığında bile, cinsel yaşamın günlük gerçeklerine daha fazla yaklaşabilmiştir. İlk kez İ.Ö. 411 yılında sahneye konan *Lysistrata*'da Aristophanes kocasıyla seks yapmayı reddeden bir kadını ele alarak, bunu tuhaf bir politik komediye dönüştürmüştür. Lysistrata ve komplocu kız kardeşleri erkeklerin askeri yöntemlerine, yalnızca onların cinsel isteklerini geri çevirerek karşı çıktıklarında, Yunan toplumu sakinleşmiştir. Hiç değilse bu vakada, yatağın kılıçtan daha güçlü olduğu ortaya çıkmıştır. Bu müstehcen takviyesi ve yorumlarıyla oyun, altmışların "Savaşma, Seviş" sloganı gibi günümüzde de hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

Klasik çağ Atinası'nda günlük yaşam her iki cinsiyetten de yetişkinlerin tanımlanmış bir dizi alışkanlığı doğrultusunda düzenleniyordu. Evliliğin büyük ölçüde bir mülkiyet düzenlemesi -gelinin ve damadın duygularının çok az dikkate alındığı mali pazarlıklar- olduğu görülüyor. Evlenecek çağa gelmiş bir oğlu bulunan bir aile, genç çifti desteklemek için kullanılabilecek bir çeyize sahip olan bir gelin arıyordu. Bu durum özellikle

üst ve orta sınıf ailelerde söz konusu olsa bile, dükkan sahipleri ve balıkçılar gibi alt sınıf mensuplarının beraberlikleri de, şu ya da bu tür mülkiyetle bağdaştırılıyordu.

Bir diğer kaygı da yurttaşlıktı. Beşinci yüzyıl Atinası'nda, yurttaşlık kalıtsaldı, ancak yurttaş olabilmek için hem anne hem de babanın Atinalı ve yurttaş sınıfından olması gerekiyordu. Pericles tarafından çıkarılan yasalarla İ.Ö. 451-450 yıllarından itibaren, erkek yurttaşlar, çocuklarının aynı yurttaşlık statüsüne sahip olmasını istiyorlarsa, anne ve babası Atinalı olan kızlarla evlenmek zorundaydılar.¹⁵

Evliliğin bu “kamusal” nitelikleriyle ilgili olguları bulmak çok zor olmadığı halde, özel duygulara ilişkin olguları bulmak çok zordur. On dört ya da on beş yaşındaki bir genç kız -klasik Yunan'da geleneksel evlenme yaşı- yakında evleneceği söylendiğinde neler hissederdi? Müstakbel damat konuyu kızın babasıyla görüştüğü halde, kıza muhtemelen hiç fikri sorulmazdı ve gelecekteki kocasıyla ya hiç görüşmemiş ya da pek az görüşmüş olurdu. Evliliğin “gelin için” genellikle “sarsıcı bir olay”¹⁶ olduğunu düşünmek için pek çok neden var. Hâlâ çok genç bir yaşta olduğu halde, babasının *oikos*'unu (evini) terk edip, kocasının *oikos*'una gitmek zorundaydı, burada göreceği muamele kocasının ve kayınvalidesinin iyi ya da kötü niyetine bağlıydı. Ailesini terk eden bir gelinin ağzından ayrılık acısını aktaran klasik bir Yunan ağıtında şunlar söyleniyor:

*Herkes beni def ediyor.
herkes gitmemi söylüyor*

*Gözyaşlarıyla ve kalbim kırık
olarak gidiyorum.*¹⁷

Evlilik sözü (*eggue* ya da “nişan”) düğünden çok önce verilirdi. Bu esas olarak evlenecek kadını veren erkekle -genellikle kızın babası- damat arasında yapılan sözlü bir anlaşmaydı. Baba “meşru çocuklara sahip olmanız için kızımı [kızın adı] sana vereceğime söz veriyorum” derdi. Damat: “Kabul ediyorum” diye yanıt verirdi. Bu sırada gelin orada bulunmazdı. Söz, evlilik gerçekleşmediği takdirde hem yasal hem de mali yükümlülükleri bulunan, kendi başına bağlayıcı bir taahhüttü. Bu durum, çiftlerin tören yapmaksızın ve ailelerine danışmadan birlikte yaşadıkları ve ayrıldıkları takdirde ortaya çıkacak yükümlülüklerden pek az korku duydukları günümüzdeki anlayıştan çok uzaktır.

Evlilik Yunanlı bir adam ve Yunanlı bir kadın için yaşamlarını tanımlayan bir olguydu. Her ikisi için de çocukluktan yetişkinliğe dönüştüklerini gösteren törensel bir geçitti. Düğün töreni genellikle kışın yapılır ve iki ya da üç gün sürerdi. Birinci gün, gelinin babası evlilik tanrıları olan Zeus ve Hera'ya adaklar adardı. Gelin doğa ve av tanrıçası olmasının yanı sıra bekâret ve doğum tanrıçası da olan Artemis'e oyuncaklarını bağışlardı. İkinci gün, gelinin evinde bir düğün ziyafeti verilirdi. Daha sonra yaşmaklı gelin kocası ve kocasının en yakın arkadaşı tarafından, bundan sonra yaşayacağı koca evine götürülmek üzere at arabasına bindirilirdi. Kalabalık bir insan topluluğu düğün ilahileri (bunlara *Hymen* adı verilirdi) söyleyerek onları izler ve yolu mumlar ya da meşalelerle aydınlatırlardı.

Düğün töreni, *İlyada*'daki Achilles'in kalkanı üzerindeki tasvirden de anlaşılacağı gibi, çok eski bir adettir.

*...meşalelerin ışığı altında caddelerde yürüyen kadınların arasın-
da gelinleri ortaya çıkardılar
korodan düğün şarkısı yükseliyordu
ve genç adamlar dans ederek, çemberin etrafında dönerek geldi-
ler
aralarında çalan flüt ve harplar heyecan verici çağrılarını izledi-
kadınlar telaşla kapılara çıktı ve hepsi merakla baktılar.*

Yol üzerindeki kadın izleyiciler gibi, biz de düğün sırasındaki şenlikleri bir an görür gibi oluyoruz.¹⁸

Gelin yeni evine götürüldüğünde davetliler dışarıda durur ve düğün şarkıları ya da gelin odası şarkıları söylerlerdi. Gelin odasına kapatılan yeni evlilerin burada cinsel birlikteliklerini gerçekleştirecekleri varsayılırdı, böylece koca karısına bütünüyle sahip olurdu. Bu noktadan sonra koca onun *kyrios*'u (koruyucusu ve efendisi) olarak gelinin babasının yerini alırdı. Aristo (İ.Ö. 384-322) kocanın karısı üzerindeki "devlet adamı benzeri" egemenliği ile bir babanın çocuğu üzerindeki "hegemonik" egemenliği arasında ayırım yapmıştı, ama otoritenin farklılık derecesi ne olursa olsun, "erkeğin yönetmeye kadından daha uygun olduğu" şeklindeki geleneksel yaklaşımı desteklemiştir (*Politika* I:12).

Geleneklere, yasalara ve antik Yunan evliliğini destekleyen törenlere rağmen, bu tarz evlilik hiçbir biçimde bozulamayacak bir şey değildi.

Atina toplumunda, bir kadın çocuk doğuruncaya kadar kesin bir biçimde kocasının ailesine dahil olmazdı. O ana kadar, gelinin babası her hangi bir zamanda, genellikle aile mülkiyetiyle ilgili gerekçelerle evliliği sona erdirebilir; bunun üzerine baba bir kez daha kızının *kyrios*'u olurdu. Dahası, koca da çeyizi iade etmek koşuluyla kendi isteğiyle, herhangi bir gerekçe göstermeden karısını boşayabilirdi.

Heteroseksüel evlilikler klasik Yunan'da birlikte yaşamanın meşru sayılan yegane biçimi olmasına rağmen, kocalar yalnızca kendi karılarıyla ilişki kurmaları konusunda hiçbir biçimde kısıtlanmamışlardı. Karılarının dışında cariyelerle, erkek ve kadın kölelerle, erkek ve kadın fahişelerle ve erkek ve kadın âşıklarıyla cinsel ilişki kurabilirlerdi. Tek yasak meyve başka bir vatandaşın karısıydı. Hatip Apollodorus'un Atinalı erkeğin üç kadına sahip olabileceğini sık sık söylediği belirtilir: Bunlar, soyunun devamını sağlayacak ve mülkiyetine sahip çıkacak olan karısı, vücuduna günü birlik ilgi gösterecek olan (cinsel ilişki kastediliyor) cariyesi ve zevk verecek olan *hetaeras* (fahişeler).¹⁹

Diğer yandan kadınların, kocaları dışındaki erkeklerle olması yasaktı ve âşıklarıyla yakalandıklarında şiddetle cezalandırılırlardı. Böyle bir durumda en hafif ceza kocasının onu boşaması ve ailesinin evine göndermesiydi. Bilinen vakalardan birisinde Euphiletos adlı aldatılmış bir Atinalı koca karısının aşığı Eratosthenes'i öldürmüş ve mahkemede cinayetin meşru olduğu tespit edilerek beraat etmişti. Onları zina halinde yakalayan Euphiletos karısının çıplak aşığını yere yatırmış, ellerini bağlamış, teklif ettiği parayı reddetmiş ve onu orada öldürmüştür. Cinayet gerekçesiyle mahkemeye getirildiğinde Lysias adlı tanınmış name yazarının hazırladığı bir konuşmayla kendisini başarıyla savunmuştur, Lysias, daha sonra, gelecek kuşaklar için bu vakayı kaydetmiştir. Mahkeme heyetinin, zina cezasız kaldığı sürece tüm toplumsal düzeni bozabileceği düşüncesiyle, Euphiletos'un yalnızca kendisi adına hareket etmediğine, aynı zamanda Atina şehir devletinin çıkarlarını koruduğuna ikna olduğu açık. İ.Ö. 400 yılında bir kocanın cinayetle sonuçlanan intikamı makul karşılanıyordu.²⁰

Aynı zamanda, yasalar zarar gören evli kadınların talep edebileceği birkaç yardıma yer veriyordu. En korkunç evlilikler bile, özellikle çocuk doğduktan sonra, kadının iradesiyle sona erdirilemiyordu. Kendisini taciz eden kocasına karşı yapabileceği tek şey evini terk etmek -bu eylem yargıcın (dokuz baş yargıçtan biri) iznini gerektiriyordu- ve babasının ya

da tayin edilen bir başka *kyrios*'un himayesine geri dönmekti. Özel bir yasa kendisiyle yalnızca parası için evlenen ve çocuk doğurduktan sonra kocası tarafından ihmal edilen kadınları koruyordu; böyle bir kadın yasa gereği kocasını kendisiyle ayda en az üç kez cinsel ilişki kurmaya zorlayabiliyordu. (Bir kadının böyle bir hükmü nasıl zorlayabileceğini tahayyül edin!)

Antik Yunan'da evli kadınlar genellikle kocalarından küçüktü -on ile yirmi yaş. Ev dışındaki neredeyse tüm faaliyetlerden kesinlikle dışlandıklarından, zamanının çoğunu evden uzak agorada (forum), pazaryerinde, spor salonunda ve genelevde geçiren kocalarıyla birlikte olmaları çok zordu. Evlilik çocuk sahibi olmayı ve evin bakımını yürütmeyi sağlayan bir kurum olarak saygı görüyordu; insanların bir duygu birliği sağlamaya arzusunu yerine getirmesi beklenmiyordu.

Bunun yerine, en azından kültürlü seçkinler arasında ideal bir beraberlik eşcinsel ilişkilerle kuruluyordu. Hristiyan anlayışının tam tersine, bir erkek ile bir oğlan çocuk arasında kurulan eşcinsel beraberlik hem doğal hem de övgüye değer sayılıyordu. Plato (İ.Ö. 427-348) erkeklerle fiziki temastan hoşlanan oğlan çocuklarını övmüş ve bu çocuklar büyüdülerinde “gelenekler onların doğal eğilimlerine baskın çıkmadığı takdirde evlilikle hiç ilgileri olmayacağını ve cinsel anlamda oğlan çocuklarından hoşlanacaklarını” düşünüyordu. Heteroseksüel çiftler gibi, “sevgi, sıcaklık ve aşkla” bir araya gelen eşcinseller de “yaşam boyu sürececek ilişkiler” olarak uygun görülüyordu.²¹

Plato'nun yanı sıra, beş yüzyıllık bir süre içinde yaşayan Xenophon, Aristo, Aristophanes ve Plutarch gibi çeşitli Yunan yazarlar da eşcinsel ilişkileri anormal saymamışlardır. Elimizdeki metinlerin çokluğuna bakarak, antik Yunan'da eşcinsel ilişkilere bakışın, en azından üst sınıflar arasında “yalnızca yaygın bir pratik olmakla kalmayıp aynı zamanda evrensel bir ilişki tarzı olduğu ve kesinlikle yüksek bir kültürel değere sahip olduğunun düşünüldüğü” yaklaşımını kabul etmemek çok zor.²² Ancak bunun sorunlar barındırmadığını düşünmek yanlış olacaktır. Çeşitli klasik edebiyatçıların bize durmadan hatırlattığı gibi, eşcinselliği canla başla savunanlar bile bunu yalnızca bir erkekle oğlan çocuğunun ilişkisiyle sınırlamaktadır.²³ Oğlancılık, genç adamları güçlü birlikteliklerle tanıştırmak için tasarlanmış toplumsal kabul gören bir kurumdur, genellikle kırkın altında yetişkin bir erkekle, on iki ila on sekiz yaşlarındaki erkek aşığı arasında bir dizi adetle tanımlanmıştır. Evliliğin yerine geçecek bir şey olarak da görülmemiştir.

Atina'daki kadınlar genellikle evde kapalı olduklarından yalnızca kadınlarla arkadaşlık edebiliyorlardı ve karıkoca arasındaki sevgiye pek önem verilmediğinden, klasik Yunan toplumundaki lezbiyen ilişkiler konusunda neredeyse hiçbir şey bilmememize rağmen, bazı evli kadınlar teselliyi diğer kadınlarda bulmuş olabilir. Bildiğimiz az sayıdaki şeyi de bize Sappho'nun şiirleri sağlamaktadır. Sappho Lesbos adasında yaklaşık olarak İ.Ö. 612 yılında doğmuştur ve bir genç kadınlar birliğinin (*thiasos*) başkanı olduğu düşünülmektedir. Bu kadın birliklerinde kadınlar müzik, şarkı, şiir ve dans öğrenmekteydiler. Sappho'nun çeşitli kadınlara âşık olduğu şeklindeki düşünce bize kadar ulaşan şiirlerindeki bölümlere ve daha sonraki Yunanlı yazarların onun eserlerinden yaptıkları alıntılara dayanmaktadır.

Hâlâ bütünüyle var olup günümüze kadar gelen bir şarkı Sappho'nun "Afrodit İlahisi"dir. Bu ilahide Sappho genç bir kadına karşı olan tutkusunu karşılıklı aşka dönüştürmesi için Aşk Tanrıçası'na yalvarmaktadır. Afrodit yüreklendirici bir yanıt verir:

*Sana kim haksızlık ediyor Sappho?
Şimdi kaçıyor olsa bile, kısa sürede peşine düşecektir,
ve şimdi senin verdiğin hediyeleri reddetse bile
onları sana verecektir,
ve şimdi sevmiyor olsa bile, kendi iradesine rağmen,
seni sevecektir.²⁴*

Sappho'nun şiirleri, okuma yazmaları olmadığı için neredeyse hiçbir Yunanlı kadın tarafından bilinmiyordu, fahişeler dışında hiçbir kadın erkeklerin şölenlerine alınmadığından, bu şölenlerde onun şiirleri okunmuş olsa bile onlar duyamıyordu. Sappho gibi bazı kadınların, bugün olduğu gibi diğer kadınların kollarında zevki tattığı kesindir, ama o tarihte bu çok tehlikeli bir ilişki olmalı.

Yunanlı evli kadın kendisine ait değildi. Babası tarafından kocasına "meşru çocuklar doğurma" amacıyla verildiği için, yaşamının çoğunu hamilelikle, çocuk bakarak ve çocuklarla ilgilenerek, yemek yaparak ve elbise dikerek geçiriyordu. Nesiller boyunca, bir âşıktan alabileceği haz konusunda fikri olmadı.

ROMA'DA EVLİ KADIN

İzleyen birkaç yüzyıl boyunca, Akdeniz dünyasının merkezi Atina'dan Roma'ya geçtiğinde, evliliğin doğası konusundaki fikirlerde de buna uygun bir değişiklik oldu. Roma cumhuriyetinin başlarında, İ.Ö. beşinci yüzyıldan ikinci yüzyıla kadar evlilik Yunan modeline benziyordu: Kadınlar üzerindeki denetim babalardan “doğal olarak” kocalara geçiyordu. Evli kadınların *pudicitia* -kelime anlamı olan “ıffet” de dahil kesin erdemlilik demek olan anahtar kelime- kurallarına uygun davranmaları bekleniyordu. Bu ilk dönemin efsanevi kadın kahramanları, dul kaldıkları zaman bile yalnızca kendi kocalarına vazgeçilmez bir sadakat gösterdikleri için övülüyordu. Ünlü Lucretia, Sextus Tarquinius'un tecavüzüne uğradıktan sonra intihar edecek kadar ileri gitmişti; yaklaşık olarak İ.Ö. 25 yılında yazdığı *Roma Tarihi*'nde Livy'nin hikâyesinde, Lucretia babasını, kocasını ve arkadaşlarını davet etmiş ve onların önünde kendisini feci biçimde bıçaklamıştır.²⁵ Evli çiftler erkeğin aile ismini devam ettirme ve var olmak için askere bağımlı olan genç cumhuriyete erkek çocuk yetiştirme görevini üstleniyorlardı. Savaş meydanında ve Senato'da hükmedici olan erkeğin, evlerinin de yöneticisi olması bekleniyordu. Fakat zaman içinde cumhuriyetin ve imparatorluğun daha sonraki yıllarında, daha eşitlikçi bir yaklaşım kök saldı -karı ve kocanın ortaklığı vurgulayan bir yaklaşım.

Bu iki farklı yaklaşım Roma hukukunda *con manu* evlilik ve *sine manu* evlilik (kelime anlamı “denetimli” ve “denetimsiz”) olarak yer aldı. “Denetimli evlilikten, yavaş yavaş “denetimsiz” evliliğe geçişin anlamı, kadının evlendikten sonra da kocasının “korumasında” olmak yerine, babasının itibarlı vesayeti altında kalmasıydı.

Romalı babalar kızlarına uygun koca bulmaktan sorumluydular, bu arada anneler, teyzeler, evli ablalar ve annenin yakın arkadaşları da bu arayışa dahil olabiliyorlardı. Genç kızın hiçbir şekilde bizzat girişimde bulunması teşvik edilmiyor ve ailesinin tercihinin kabul etmesi bekleniyordu. Roma'nın ilk dönemlerinde *sponsalia*'yı (söz kesimi) baba genellikle kızı altı ya da yedi gibi çok küçük bir yaşta yapılıyordu. Bu evlilikle sonuçlanabileceği gibi, sonuçlanmayabilecek de olan bir ön iş anlaşmasına benziyordu.

Cumhuriyetin başlangıcındaki zor yıllardan sonra, fiziki sağlık ve aile ismi gibi temel kaygılar eş seçimini belirlemeye başladı, para ve siyasal bağlantılar gibi daha maddi kaygılar öne çıkmaya başladı. İ.Ö. 100

civarında kendisinden erkek kardeşinin kızı için bir koca bulmasını isteyen arkadaşına yazan Genç Pliny, uygun koca adayını işini, görünüşünü ve ailesinin servetini dikkate alarak tanımlıyordu: “Çeşitli hakimlik görevini başarıyla yürütmüştür... Samimi bir ifadesi vardır ve duru ve renkli bir tene sahiptir; genel görünümü itibariyle doğal bir asaleti vardır ve ağırbaşlı bir senatöre benzemektedir. (Ben kişisel olarak gelinin bekâretine karşılık bu noktaların belirtilmesinin adil olacağı görüşündeyim.)” Sonra isteksiz bir ifadeyle, “babasının çok büyük maddi imkânları oldu-

Bir karıkocanın portresi. İ.Ö. 79 yılı öncesinde Pompei'deki bir duvar resminden (Ulusal Arkeoloji Müzesi, Napoli)

ğunu yazıp yapmamakta kararsızım... Ne yazık ki günümüzün alışkanlıkları ve ülkenin yasaları bir adamın gelirinin öncelikli öneme sahip olduğu hükmüne varıyor.”²⁶ Pliny’nin yüce gönüllülüğüne rağmen, para tayin edici etkendi.

Para öncelikli olsa da, yakışıklılık ve karakter gibi kişisel nitelikler meseleye ağırlık kazandırmaktadır. Kadınların bakire olmaları bekleniyor, bunun karşılığında özellikle Pliny’nin mensubu olduğu üst sınıf içinde erkeklerin iyi huylu, güvenilir ve enerjik olmaları bekleniyordu. Hiç kimse damadın bakir olmasını beklemiyordu.

Söz kesimi (nişan) bazen Roma’da giderek büyüyen işyerleri olan profesyonel araçlar, çöpçatanlar tarafından yapılıyordu. İki baba çocuklarının evlenmesi konusunda anlaşılmaya varabileceği gibi, damat adayı da kendi adına anlaşma yapabiliyordu. Erkekler sorunları aralarında hallettiklerinde, damat sol elinin üçüncü parmağına takması için geline bir yüzük (*sponsa*) veriyordu -geleneksel nişan yüzüğü biçiminde korunmuş olan bir adet. Genç kadının babasının bir nişan partisi vermesi beklenirdi. Üst sınıftan Romalılar’ın sosyal etkinlik takvimlerini düğünlerin, yaş günü kutlamalarının yanı sıra nişan törenleri de dolduruyordu.

Nişanlı çiftlerin ilişkileri konusunda pek az şey biliyoruz.²⁷ Acaba birlikte vakit geçiriyorlar mıydı, yalnız ikisi mi yoksa yanlarında bir arkadaş da bulunuyor muydu? İyi yetiştirilmiş bir bakirenin evlenmeden önce müstakbel kocasıyla görüşmesi normal miydi? Ovid (İ.Ö.43 - İ.S.18) erotik şiirlerinin (*Amores*) “evlenecek kız tarafından sevgilisi olmaya söz verdiği kişiye karşı soğukluk duymaması için yüzüne karşı” okuması gerektiğini öne sürüyor, bu da imparatorluğun ilk döneminde *sponsi*’nin (nişanlıların) hiç değilse birbirlerini gördüğünü gösteriyor.²⁸ Ancak Ovid’in yazılarının şehvetli karakterini düşünerek, ailelerin bu metinleri kızlarının eline vermeyeceğini sanıyorum.

Roma evlilik yasaları babanın ve aynı zamanda gelin ile damadın rızasını gerektiriyordu (ancak annenin rızası aranmıyordu). Resmi ergenlik çağının üzerinde olanlar -kızlar için on iki, erkekler için on dört yaş- hukukçuların *maritalis affectio* (evlilik niyeti ve sevgi) diye adlandırdıkları deklarasyonu yaparak ve gelini damadın evine getirerek evlenebiliyorlardı. Böylesi bir evlilik başka tören yapılmasa bile bağlayıcıydı. Rızanın geçerli bir beraberlik için öncelikli belirleyen olduğunu vurgulayan Romalı yetkililer bu yaklaşımı tüm imparatorluğa yaydılar ve sonunda bu anlayış tüm Batı dünyasına yayıldı. Yüzyıllar ilerledikçe kadı-

nın konumunun değişmesine yardımcı olan şey işte bu karşılıklı rıza koşuluydu. Artık babası tarafından kocasına bir eşyaymış gibi verilemiyordu.

Düğünlerin genellikle haziranın ikinci yarısında yapılması planlanırdı. Mayısta ya da 15 hazirandan önce evlenmek uğursuzluk sayılırdı, çünkü bu tarihlerde kalp tanrıçası Vesta'nın tapınağında yıllık temizlik vardı. Gelin, düğünden önceki gün oyuncaklarını çocukluğunun ev tanrılarına bağışlar ve çocukken giydiği kıyafetleri atardı. Düğün için saçlarına altı bukle yapılır ve bu bukleler kurdelelerle birbirlerine bağlanırdı, böylece koni gibi bir görünüm ortaya çıkardı ve sonra *flammeum* denilen turuncu bir yaşmakla örtülürdü. Tek bir kumaş parçasından dokunmuş uzun beyaz bir tunik giyer, karmaşık biçimde düğümlenen bir kemer takardı, bu kemeri yalnızca kocası çözebilirdi.

Düğün gelinin evinde arkadaşlarının ve akrabalarının huzurunda yapılırdı. Aslında düğün davetini kabul etmek bir görevdi (*officium*), çünkü konuklar resmi formalitelerin bir parçası addediliyordu. *Auspex* ünvanını taşıyan bir din adamı ya da aile dostu, onur konuğu olan yaşlı kadın (*pronuba*) çiftlerin sağ ellerini birleştirmesi ve çiftlerin öpüşmesi sırasında töreni yönetirdi. Daha sonra eğer varsa, evlilik akdi şahitler huzurunda imzalanırdı.

Yeni evli çiftte aile fertleri, arkadaşları ve hatta köleleri tarafından hediyeler verilirdi. Gelinin ailesinin karşılayabileceği ölçüde lüks olan düğün şöleninden sonra özgün bir mini skeç sahneye konurdu. Gelin annesine sıkı sıkı sarılmış gibi yapar, damadın arkadaşları da onu çığlık, şarkılar ve müstehcen fıkralarla annesinin kollarından çekmeye çalışırdı. Tecavüzü anımsatan törenler günümüzde hâlâ Çingeneler de dahil olmak üzere belirli kültürlerde süregelmektedir. Gelin damadın evine tören alayıyla götürülür, alayı elinde öreke ve iğ taşıyan iki hizmetkâr izler -evli kadının görevlerine ilişkin geleneksel semboller. Yeni evinin girişinde damat kendisine ateş ve su sunar -bunlar bir evin çekip çevrilmesi için gerekli olan unsurlardır. Yunanistan'da olduğu gibi, törene katılanlar yeni evlilerin beraber olmaları beklendiği sırada gelin odasının dışında bir düğün kasidesi okurlar.

Latin şair Catullus (İ.Ö. 84?-54) tarafından yazılan ünlü düğün kasidesi Homeros döneminden beri önemli bir değişim geçirmediği anlaşılan bir düğün törenini tasvir ediyor. Catullus önce geline, sonra da onun yeni evinin yolunu aydınlatan oğlan çocuklarına sesleniyor:

*Dışarı gel güzel gelin! Daha fazla gecikme!
Dışarı gel ve evlilik tanrısı için, kudretli tanrı için, senin için
söylediğimiz ilahiyi dinle!*

*Meşalelerinizi kaldırın çocuklar! Daha yükseğe kaldırın!
Gecenin kızıl örtüsünü görüyorum.
Bu örtü, gelini evine getirmemiz için örtüldü,
Ve siz ölçülü şarkılarınızla hareket ettikçe
Selamlayın, Evlilik tanrısını! Selamlayın düğünü... 29*

Bu canlı şiirin sonunda Catullus damadı çocuk sahibi olabilmek için karısını aşkla kucaklamaya teşvik etmektedir.

Çocuk sahibi olma isteği bir erkeğin evlenmesi için daima en önemli nedendi. Kendilerinden önceki İbraniler ve Yunanlılar gibi, Romalılar da evliliği bir erkeğin meşru çocuklara sahip olması için tasarlanmış bir kurum olduğunu düşündüler. Dahası Roma vatandaşları vatandaşlık görevlerinin bir parçası olarak çocuk sahibi olmaya teşvik ediliyorlardı. Cumhuriyetin son yüzyılı ve imparatorluğun başlangıcında, eski soylu ailelerin savaşlar yüzünden tükenmeye yüz tuttuğu görüldüğünde, evliliği ve soyun devamını teşvik eden yasalar çıkarıldı. İ.Ö. 27 ile İ.S. 14 arasında imparator olan Augustus yirmi beş ile altmış yaş arasındaki erkeklerle yirmi beş ile elli yaşları arasındaki kadınların evlenmelerine ya da yeniden evlenmelerine hükmetti. Çok çocuk sahibi olanlar ve özellikle de Augustus'un oluşturduğu başarılı aile idéaline örnek oluşturan üç çocuklu aileler ödüllendiriliyordu. Ancak üst sınıflar bu ödülleri pek önemsemiyor ya da gereksinim duymuyordu, bu nedenle ailelerinin büyümesini sınırlayacak yollar buldular. Çocuklar masraf ve ilgi gerektirdiğinden, Romalı erkek ve kadınlar çoğunlukla bunu üstlenmek istemiyorlardı.

O güne gelindiğinde, üremeyi engelleyeceği düşünülen çeşitli maddelerle doldurulmuş yünlü kumaştan yapılan vajinal fitiller gibi basit doğum kontrol yöntemleri kullanılmaya başlanmıştı; yünlü kumaşa doldurulan maddeler arasında en fazla bilinen bal, sedir ağacı sakızı, şap ve kurşun ya da yağla karıştırılmış kükürt bulunuyordu. Kürtaj yaygındı ve ikinci yüzyılın sonuna kadar yasalarla yasaklanmamıştı. Çocukların terk edilmesini ya da korunmasız bırakılmasını yasaklayan bir yasa da olmadığından, kız çocukları bu muamelelere maruz kalıyordu. Bu uygulama

sonucunda kızların sayısından fazla erkek çocuk hayatta kaldı ve kızlara evlenme konusunda avantaj sağladı. Bir eş bularak çocuk yetiştirmek ve aile ismini sürdürmek her bekâr erkeğin vatandaşlık göreviydi. Antik İbraniler ve Yunanlılar'da olduğunun tersine, çocuk sahibi olmak Romalılar'ın evlilikleri için hiçbir zaman yegane gerekçe olmamış, ancak çocuk olmaması boşanma zemini olarak kullanılabilmiştir. Geleneklerden anlaşıldığına göre, Roma'daki ilk boşanma Ruga soyadlı Spurius Carvilius'un İ.Ö. 230 ya da 231 yılında eşinin çocuk sahibi olmamasıyla gerçekleştirilmişti.

İleri cumhuriyet döneminin sonrasında boşanma, seçkinlerin sürdürdüğü Roma yaşamının çok yaygın bir özelliği olduğu ve çok az sayıda kişinin yalnızca bir eşle evlenmiş bulunduğu görülüyor. Erkekler yalnızca çocuk doğurabilen bir eş sahibi olabilmek için değil, aynı zamanda daha yaygın olarak, toplumsal ya da siyasal ilerleme kaydetmek için boşanıyorlardı. General Pompey ve Mark Antony gibi önemli politik oyuncuların en az beşer karıları vardı. Bu boşanmalar her ne kadar alelacele gerçekleşseler de, çoğunlukla aile ve özellikle de çocuklar üzerinde duygusal bir huzursuzluğa yol açardı -tıpkı günümüzdeki gibi. Büyük hatip ve devlet adamı Cicero (İ.Ö. 106-43) annesiyle babasının boşanmayı düşündüğünü öğrendiğinde yeğeni Quintus'un "şaşırtıcı derecede üzgün" olduğunu gözlemişti. Boşanma gerçekleşmemesine rağmen, Quintus sonraki beş yıl boyunca annesinin tarafını tutarak, anne ve babası arasındaki anlaşmazlığa dahil olmuş oldu.³⁰

Cicero da otuz yıl kadar evli kaldıktan sonra boşanmayı tercih etti. Karısı Terentia seçim kampanyalarını finanse edebilmesi için ona kendi kişisel servetinden para vererek çok cömertçe davrandığı ve siyasi sürgüne gönderildiğinde ona karşı çok iyi olduğu halde, daha sonra ne kendisine ne de kızları Tullia'ya yeterince iyi bakmadığı gerekçesiyle onu terk etmeye karar verdi.³¹ Ama Terentia konuya başka bir açıdan bakıyordu: Cicero kendisini daha genç, daha zengin bir kadın için terk etmişti. Plutarch'a göre, Cicero kendi öğrencisiyle "genç kadın çok zengin olduğu... arkadaşları ve akrabaları tarafından, yaş farkına aldırış etmeksizin onunla evlenmeye ve kadının parasını alacaklılarını memnun etmek için kullanmaya ikna edildiği" için evlenmişti. Bu ikinci evliliğin kadere kısa ömürlü olma. Cicero'nun kızı Tullia (üçüncü evliliği sırasında) çocuk doğururken öldüğünde, ikinci karısını kızının ölümü nedeniyle yeterince üzüntü duymadığı için boşadı. Cicero'nun iki karısını da kolayca

boşaması, erkeklerin toplum tarafından kınanmaksızın boşanmaya karar vermelerinin ve bunu gerçekleştirmelerinin ne kadar kolay olduğunu göstermektedir. Roma tarihinin bu döneminde kadınlar da, babalarının onayı olduğu takdirde boşanma hakkına sahip olmaya başlamışlardır.

Cumhuriyetin son imparatorluğun ilk dönemlerinde zina da egemen sınıfın mensupları arasında yükseliş göstermiştir. Bazı evli kadınlar yaşadıkları aşk maceralarıyla diğer Romalı kadınların erdemleriyle ünlendikleri ölçüde ünlenmişlerdir. Konsül Metellus'un karısı Clodia'nın, kendisine şiirlerinde Lesbia diye seslenen Catullus da dahil olmak üzere pek çok aşığı olduğu biliniyordu. İmparator Augustus'un kızı Julia'nın yaşadığı aşk maceraları olağanüstü tantanalıdır, öyle ki Augustus onu bir adaya sürgüne göndermek zorunda kalmıştır. Âşıklarından dördü sürgüne gönderilmiş, biri de idam edilmiştir.

Bu ahlaki denetimsizliği düzeltmek için imparator Augustus tarafından İ.Ö. 18'de yürürlüğe sokulan *Lex Julia*'da gerekli yasal düzenleme girişimleri yapılmıştır. Bundan sonra, karısı zina yapan bir kocanın, zinayı tespit ettikten sonra altmış gün içinde ona karşı dava açma hakkı doğmuştur. Yasa zarar gören kadın için gerekenleri yapmamıştır, çünkü yasa açıkça "kadınların, evlilik andının ihlali nedeniyle şikayetçi olmak isteseler bile, kocalarına karşı zina nedeniyle suçlama yapmaya hakları olmadığını, yasanın bu ayrıcalığı yalnızca erkeklere tanıdığını, bunun kadınları kapsamadığını" belirtmektedir.³² Bir kadın zinayla suçlandığında, kocanın onu boşaması gerekiyor, çeyizinin yarısını ve mülklerinin üçte birini kaybediyor ve bir adaya sürgüne gönderiliyordu. Bu yasaya bağlı bir boşanma duruşmasında görev yapmak zorunda kalan Genç Pliny şahit olduğu işlemleri bize şöyle aktarmaktadır:

Ertesi gün duyduğumuz dava, zinayla suçlanan Gallitta'nın davasıydı. Gallitta sivil mahkemeye geçmek üzere olan bir askeri mahkeme üyesinin karısıydı ve bir yüzbaşıyla aşk yaşayarak hem kendi itibarını zedelemiş hem de kocasının konumunu lekelemişti. Kocasının durumu valiye, vali de İmparatora bildirmişti. İmparator kanutları inceledikten sonra yüzbaşının işine son vererek onu sürgüne gönderdi. Fakat cezanın diğer yarısı hâlâ verilmemişti. Ancak burada koca karısına karşı duyduğu sevgi nedeniyle geri adım attı ve karısının davranışını affettiği için kınandı. Karısının zina yaptığını rapor etmesine rağmen onu evinde tutmaya devam etti,

*rakibinden kurtulduğu için rahatladığı açıktı. Suçlamasını tamamlamaya davet edildiğinde bunu gönülsüzce yaptı... kadın suçlu bulundu ve Julian yasasına göre cezalandırıldı.*³³

Bu davada sınıf ve cinsiyet unsurlarının rol oynayış şekli oldukça çarpıcıdır. Öncelikle koca ve karısı senatörler tabakasına mensup olduğu halde, yüzbaşı değildir, bu da yaşanan aşkı toplumsal düzeyde “utanç verici” hale getirmektedir -kocanın üstün konumuna bir hakaret. Rakibi bir kez yoldan çekildikten sonra, koca karısını geri aldığı için memnundur, ancak yasa bunun tersini söylemektedir. Kadının da cezalandırılması gerekmektedir. Kocanın “karısına duyduğu sevgi nedeniyle” geri çekilmesi dikkate değer. Kadının zina yapması, yasa ne derse desin, kocasının duygularını zedelememiştir.

Roma evliliklerinde karşılıklı aşk çok arzu edilen bir şey olarak değerlendiriliyordu. Eşler arasında birlikte sürgüne gitme ya da birlikte intihar etme noktasına kadar ulaşan yakın bağ ideali Roma Stoacı geleneğinin bir parçasıydı. Fakat aşkın kamuya açık görünümüleri yasaktı. Önemli vakalardan birinde, bir senatör, karısını kızlarının önünde öptüğü için Senato’dan atılmıştı. Bu vakayı yazan ve cezayı “muhtemelen biraz aşırı” bulan Plutarch, “diğer insanların yanında öpüşmeyi ve sarılmayı... utanç verici bulduğunu”nu da eklemeyi ihmal etmemiştir.³⁴

Aşırıya kaçan herhangi bir duygu kuşku uyandırıyordu. Kendilerinden daha genç olan karılarına hoşgörü gösteren erkekler alay konusu olabilirlerdi. Son iki karısına karşı aşırı sevgi duyduğu düşünülen Pompey (İ.Ö. 106-48), bu nedenle tanınmıştı. Kariyerinde yükselmek için Julius Caesar’ın kızı Julia’yla dördüncü evliliğini yapmış, ama yine de ona âşık olmanın önüne geçememiştir -o kırk altı iken karısı onun tam yarı yaşındadır. Plutarch kinayeli sözlerle, “genç karısına düşkünlüğü kadınsı alışkanlıklar edinmesi için kandırılmasına izin verdi,” diyor.³⁵ Öyle görünüyor ki, karısı da ona düşkündür ama bu karşılıklı sevgileri genç kadının çocuk doğururken ölmesi nedeniyle kısa sürmüştür. Avunması mümkün olmayan Pompey, kısa süre sonra bu kez dul Cornelia’yla yeni bir politik evlilik yaptı. Gençliğinin ve güzelliğinin yanı sıra, geometri ve felsefe bilen, ut çalan bu çok kültürlü hanımefendiye bütünüyle tutulması çok zaman almadı.

Cornelia ile Pompey’in evlendikleri İ.Ö. 52 yılında, Roma aristokratlarının karılarının, Antik Yunan’daki kadınların hayal bile edemeyeceklerle-

ri sorumlulukları ve eğlence olanakları vardı. Ailelerinden kalan mülklerini koruyabiliyor ve kendi başlarına çok zengin olabiliyorlardı. Kocalarınca yönetilen çeyizleri boşanma halinde kendilerine iade ediliyordu. Özel eğitim alma hakları vardı ve şöenler, salon toplantıları ve gösteriler gibi toplumsal etkinliklere katılabiliyorlardı. Bu etkinlikler arasında şairlerin okudukları şiirler, çıplak kızların dans gösterileri ya da cinsel fantezi anlatıları olsa bile, evlilik bir kadının orada bulunmasını ve bütünüyle katılmasını engellemiyordu.³⁶

Üst sınıftan kadınlar evlerinin dışında oldukça bağımsız bir biçimde vakit geçirebiliyordu, çünkü emzirme dahil tüm ev içi meşguliyetleri, dadılara, hizmetçilere ve kölelere devredilmişti. Üst sınıftan kadınların bebeklerine süt anne tutmaları bu dönemde oldukça yaygındı. Ancak Tacitus (İ.S. 56-120) Roma imparatorluğunda yaşayan kadınların çocuklarını başkalarına emzirtmelerine kızarak, gençlerin arasındaki yurttaşlık erdemlerinin anne sütü içmedikleri için eksik bulunduğunu söylemişti.³⁷

Romalı kadınlar dikkate değer bir istisna dışında evlerinin bütününe efendisi ve “anahtarlarının koruyucusu” idiler. Bu istisna şarap mahzeninin anahtarıydı, kadınların şarap içmesine izin verilmediği için şarap mahzeninin anahtarı erkeklerde bulunurdu. Bu yasak, içki içen evli kadının “saf” kalamayacağı şeklindeki çok eski korkulara dayanıyordu.

Eğer bir koca savaşa ya da sürgüne gönderilirse, Romalı kadının onun işlerini üstlenmesi gerekirdi. Daha sonra genellikle arka planda kalır ve ailenin mülküyle ilgilenirdi.³⁸ Kocasının şan ve şöretini ve onun kişisel şanssızlıklarını paylaşması beklenirdi. Pompey ile dört yıl süren kısa evliliği sırasında Cornelia bu iki özelliğin de ölçütü olmuştu. Sonunda iç savaş sırasında Pompey’le birlikte Roma’dan kaçtı ve önemli bir askeri yenilgiden sonra Mısır’a yerleştğinde onun katledilmesine şahit oldu.

Bu dönemin en ünlü çifti Antony ve Kleopatra’ydı. Hikâyeleri daha yaşarken efsaneleşmiş, Batılıların hayal güçlerini iki bin yıldan fazla beslemiştir. Shakespeare, Shaw ve Cecil B. DeMille sonraki tarihlerde hikâyeyi yeniden elden geçiren çok sayıdaki yorumcu arasındadır, ama tarihsel olaylar bile tek başlarına destansı ölçekte bir romantizme tanıklık etmektedir. Ne kadar efsanevi olursa olsun, onların hikâyesi Roma imparatorluğunda kadınların statüsüne ışık tutmaktadır.

Mısır kraliçesi Kleopatra’nın Julius Sezar’la kısa süren bir ilişkisi olmuş, bu ilişkiden Caesarion adlı oğulları doğmuştur. Daha sonra İ.Ö. 41

yılında Sezar'ın ölümünün ertesinde, Antony ikinci Roma Triumvirliği'nin başkanlarından biriyken (başkanlığı Octavius ve Lepidus'la paylaşıyordu), Kleopatra'yı kaderlerinde yazılı olan ilişkilerinin başlayacağı Türkiye'nin güneyine davet etti. Antony Mısır kraliçesine rastlamadan önce üç kez evlenmişti, ama hâlâ geri dönülmez biçimde çılgınca bir tutkuyla âşık olmaya hazırdı.

Antony'nın üçüncü karısı Fulvia hâlâ Roma'daki evlerinde oturuyor ve Octavius'a (daha sonra Augustus adıyla imparator olacaktı) karşı kavgalarında kocasının vekili gibi hareket ediyordu. Antony İ.Ö. 40-41 kışını İskenderiye'de Kleopatra ile geçirdi. Beraberliklerini değerlendiren tüm Romalılar Kleopatra'yı "Doğu" yöntemleriyle Antony'nin keskin

Bebeğini emziren bir anne ile ona yardımcı olan bir babayı gösteren bir Roma lahit parçası. (Louvre, Paris)

savaşçı zekâsına zarar veren fettan bir yabancı olarak tasvir ettiler. Fakat aslında onların arasında neler olduğunu ne kadar biliyoruz? Bildiğimiz tek şey vücutlarının, İskender ve Kleopatra adını verdikleri biri kız diğeri erkek ikiz çocuk sahibi olabilecek kadar yakınlaşmış olmasıdır.

Bu arada, Fulvia politik gerekçelerle Roma'dan kaçmaya zorlandı ve kocasıyla buluşmaya gelirken, hastalanarak öldü. İşlerini yoluna koymak için Roma'ya dönmek zorunda kalan Antony Oktavius'la uzlaşmayı başardı. İmparatorluğu üç bölgeye ayıran anlaşmayı karara bağlamak için Oktavius'un kız kardeşi Oktavia'yla evlenmesi bekleniyordu. Hem Oktavia hem de Antony eşlerini henüz kaybettiklerinden, birbirlerini tescilli edecekleri düşünülüyordu. Oktavia'nın Antony'nin iki küçük oğluna bakması bekleniyordu. Bu, iyi bir Romalı eş olarak, oldukça hazırlıklı bulunduğu bir görevdi, ama acaba onun kısa süre önce Kleopatra'dan doğan ikiz çocukları olduğunu biliyor muydu? Her koşulda, Senato'dan dul bir kadının yasa gereği kocasının ölümünden en az on ay sonra evlenebileceği yönündeki bir izin aldıktan sonra, her iki taraf da Roma'da düğün yapmak konusunda anlaştı. (Fesihler ve izinler şimdi olduğu gibi o zaman da güçlülerin hakkıydı.) Antony Oktavia'yla yaptığı evliliği kutlamak için bir madeni para bastırdı. Bu aynı zamanda bir Roma parası üzerinde görülen ilk kadın portresiydi -Antony'nin karısı olarak ona bahşedilen bir onur.

Birkaç yıl boyunca Antony Roma'daki resmi evliliğiyle, Mısır'daki gayri resmi evliliğini birlikte yürütmeyi başardı. Oktavia'dan iki kızı oldu. Fakat İ.Ö. 37 yılında bastırdığı ve bir yüzünde kendi, diğer yüzünde Kleopatra'nın portresini taşıyan paralardan da anlaşılabilen gibi denge Kleopatra lehine dönüyordu.³⁹ Bir yıl sonra, İtalya'da bulunan Oktavia korkunç haberi aldı, kocasıyla Mısırlı kraliçe evlenmişlerdi. Avukatlar ona Kleopatra'nın bir yabancı olduğunu, Roma yurttaşlarını ise yalnızca Romalılarla yapılan bir evliliğin resmi olarak bağlayabileceğini söyleyerek, söz konusu evliliğin bağlayıcı olamayacağı konusunda güvence verdiler. Her şeyi affetmeye hazır olan Oktavia, kocasının acilen ihtiyaç duyduğu taburları ve altını götürmek için İ.Ö. 35'de Doğu'ya hareket etti. Atina'da, getirdiği şeyleri göndererek, kendisinin Roma'ya dönmesi talimatını içeren bir mektup aldı. Üç yıl sonra Antony resmi bir boşanma ihbarı gönderdi. Bu olaylardan bir yüzyıl sonra Plutarch, "Antony Roma'ya talimat göndererek Oktavia'nın evi terk etmesini istedi. Bize, o zaman babasıyla birlikte olan en büyük çocuğu Fulvia dışında,

çocuklarıyla birlikte ağlayarak ve üzüntü içinde eden ayrıldığı bildirildi...” diye yazıyordu.⁴⁰ Ondan sonra da, ileride Roma imparatorluğunun tek hakimi olacak olan erkek kardeşi Oktavius’un kanatları altında yaşamaya başladı.

Oktavius, Mısırlı kraliçe uğruna kız kardeşinden böylesine saygısızca boşandığı için Antony’ye kızmakta çok haklıydı. Özellikle Antony’nin Roma’da öldüğü takdirde cenazesinin forumdan alınıp kentte dolaştırıldıktan sonra İskenderiye’deki Kleopatra’ya gönderilmesi şeklindeki vasiyetine öfkelenmişti. Oktavius Antony’yi yasalara aykırı çok sayıda davranışta bulunmakla suçladı, bunlar arasında Bergama’daki 200.000 cilt kitap içeren kütüphaneyi Kleopatra’ya hediye etmesi de bulunuyordu. Aynı ölçüde etkili olan diğer suçlamalar da, “çok sayıda davetlinin olduğu büyük bir şölen sırasında ayağa kalkarak kraliçenin ayağını ovalaması” ve önemli bir anda halka açık bir mahkemeyi, Kleopatra tahtıyla oradan geçerken terk etmesi ve “onun yanında yürüyerek, kraliçenin evine onunla birlikte girmesiydi.” Bunlar, açıkça sevgi gösterisinde bulunmayı uygunsuz gören gerçek bir Romalı’nın yapacağı şeyler miydi?

Oktavius’un ilan ettiği savaş, İ.Ö. 31 yılında Antony ve Kleopatra’nın Actium’da feci bir biçimde yenilmeleriyle son buldu. İskenderiye’ye kaçarak orada kısa süre sonra mutlaka gelecek olan Oktavius’u bekleyen Antony ve Kleopatra yaptıklarının bedelini canlarıyla ödeyeceklerini hissediyorlardı. Antony elli iki, Kleopatra otuz dokuz yaşındaydı, bu yaşta ölmek acı verse bile, Oktavius’un insafına terk edilmek istemiyorlardı. Hayır, teslim olmayacaklardı, Antony gerçek Romalı olarak intihar edecek ve onun kadar gururlu olan Kleopatra’da aynı şeyi yapacaktı. Bize ulaştığı şekliyle, bütünüyle doğru olup olmadığını bilmememize rağmen, hikâye onları yalnızca sonsuza dek birbirlerine âşık olan bir çift olarak değil, aynı zamanda birlikte intihara gidecek kadar birbirini seven örnek bir Romalı çift olarak resmetmektedir.

Kleopatra Antony’nin intihar ettiğini duyduğunda, ki bu bilgi doğru değildi, kendisini öldürmüştür. Plutarch’a göre, Antony kılıcını karnına sokmuş ve ölmek için yere uzanmıştır, ama kendisine Kraliçe’nin hâlâ yaşadığı söylendiğinde, onun yanına gitmek istemiştir. Kleopatra “onu yatağa yatırmış, giysilerinin tümünü çıkararak üzerine yaymış ve elleriyle göğsüne vurarak ve onun yaralarından akan kanı kendi yüzüne sürerek ona lordum, kocam, imparatorum... diye seslenmiştir.”

Kleopatra'nın ölümünün de aynı şekilde olağanüstü olduğu bildirilmektedir. Oktavius'un ziyareti sırasında büyük bir ıstırapla çocuklarının geleceği için onu yaşamaya devam edeceğine inandırdığı halde, kendi yaşamına son vermiştir. Efsaneye göre, gizlice bir engerek yılanı satın alıp giysi yığınlarının arasında saklamıştı. Yılanı kendisini sokması için kışkırttı. Ancak Plutarch "neler olduğunu kimse bilmiyor" diye yazdıysa bile, öyle görünüyor ki Oktavius onu engerek yılanının soktuğuna inanarak, "ölümüne çok üzülmediği halde, onun ruhunun büyüklüğüne hayranlık duymadan edemedi ve cenazesinin Antony ile birlikte kraliyet ihtişamıyla ve muhteşem bir törenle yakılması talimatını verdi."

İronik bir biçimde, onların ölümünden sonra Antony'nin -yalnızca kendisinden olan iki kızını değil, aynı zamanda Antony'nin Fulvia ile evliliğinden olan oğullarıyla. Kleopatra ile birlikteliğinden doğan- çocuklarını yetiştiren Oktavia oldu. Oktavia bu çocukların hepsini daha önceki evliliklerinden olan üç çocuğuyla birlikte büyüttü. Günümüzün "yeniden birleşen" ailelerinin karmaşıklığına baktığımızda, Oktavia'nın evini ve kendi çatısı altındaki çok sayıda yetime karşı duyduğu sorumluluğu hatırlıyoruz.

Mark Antony'nin muhalifinin -Oktavius/Augustus- yaşamı üst tabaka evliliklerine bir başka bakış açısı sağlıyor. Daha önce iki kez evlenen Scribonia'yla yaptığı ilk evliliği iki yıl süren politik bir beraberlikti. Scribonia'nın bir kızı olduktan sonra onu çok sevdiği metreslerinden birine katlanamadığı için boşadı. Aynı zamanda Livia adlı bir kadına öylesine aşık oldu ki, Livia ilk kocasından hamileyken onunla yattı. Sonra Livia'nın kocasını ondan boşanmaya zorlayarak, onunla İ.Ö. 38'de, çocuğunu doğurduktan üç gün sonra evlendi. Hükümrانlığının geri kalan yıllarında -tam elli bir yıl- hiç çocukları olmamasına rağmen, Livia'yla evli kaldı. Ve İ.S. 14'te 75 yaşındayken öldüğünde, son sözleri karısına evliliklerinde yaşadıkları mutluluğu unutmamasını söylemek oldu.⁴¹

Livia'nın kocasının evlilik dışı ilişkilerine karşı selefinden daha hoşgörülü olduğu açıktı. Onun metreslerini kabul etmekle kalmadığı, aynı zamanda kocasına metres bulduğu bile söylenmektedir. Fakat Livia hakkında söylenenler bunlardan ibaret değildir. Hatta Tacitus gibi kimi tarihçiler onun hakkında olumsuz değerlendirmeler yapmakta, onun rezil, entrikacı ve kurnaz bir kadın olduğunu, oğlu Tiberius'un (ilk evliliğinden olan) tahta geçmesi için yoluna çıkan herkesi ezdiğini belirtmekte-

dirler. Aralarında Valerius Maximus ve Seneca'nın da olduğu kimi tarihçiler ise ona karşı daha cömert davranmışlardır. Günümüzdeki çoğu akademisyen, Livia'nın Augustus'un başarısına önemli ölçüde katkıda bulunduğunu ve onların birbirlerine karşı adanmışlıklarının örnek oluşturduğunu düşünmektedirler. Roma'nın ilk imparatoriçesi olarak, kişisel saygınlığı ve uyumlu evliliği ile, daha sonraki tüm imparatoriçeler için örnek oluşturmıştır.⁴²

Üst tabakadan Romalılar'ın evlilik tablosunu genç Pliny'nin çok sevdiği üçüncü karısı Calpurnia'ya yazdığı mektuplardan görebiliriz. Aşağıda bir örnek bulunuyor:

Devlet görevlerimden şimdiye kadar hiç bu ölçüde şikayetçi olmamıştım. Sağlığını kazanmak için gittiğin Campania'ya seninle birlikte gelmem izin vermiyorlar ve hâlâ sana yakın olmamı engelliyorlar. Şu anda özellikle seninle birlikte olmak, güç kazanıp, kilo alırken seni bizzat kendi gözlerimle görmek istiyorum...

*Yokluğumu çok fazla hissettiğini ve yalnızca yazdıklarımı eline aldığında huzur bulduğunu söylüyorsun... Seni ne kadar özlediğimi bilemezsin. Seni öylesine seviyorum ki, biz ayrılıklara alışık değiliz.*⁴³

Pliny'nin mektupları yayınlanmak amacıyla da yazılmış olsalar, çok büyük bir aşkın kanıtlarıdır. Çoğu evli kadının bu tür övgüler almadığı kesindir.

Fakat eğer onların şerefine üzüntü içindeki kocaları tarafından diki len mezar taşlarına inanacak olursak, çoğunun sevgi dolu evlilikler yaşadıkları düşünülebilir. Mezar yazıtları onları sevgili, kutsal, mükemmel, tatlı, becerikli, itaatkâr, iffetli, sadık, tutumlu, zevkli, zarif, güzel ve sevgi dolu eşler olarak övmektedir. Turia olarak bilinen bir kadına kocası tarafından İ.Ö. birinci yüzyılda ithaf edilen ünlü bir anıtsal yazıtta, bütünüyle şükran duyulan bir kadın resmedilmektedir. Mezar taşı şöyle başlamaktadır: “Bunun kadar uzun süren, boşanmayla kesintiye uğramayan evliliğe çok nadir rastlanır.” Kocasının siyasal itibar kaybından sonra, onun kendini iyi hissetmesi için insanüstü çaba harcayan bir kadının hikâyesi anlatılmaktadır. Kocasını gizlice Roma'ya geri getirmeyi başaran kadın, onu evindeki tavan arasında saklamış, şehirdeki sulh yargıçla-

rından durmaksızın yardım isteyerek başlarının etini yemiştir -bu arada kendi güvenliğini de tehlikeye atmamıştır- sonunda bu işi başarıyla tamamlamıştır: Eşler yeniden birlikte yaşama hakkını elde etmişlerdir. Mutluluklarının üzerindeki tek gölge bir çocuklarının olmamasıdır. Turia başka birisiyle evlenmesi için kocasına boşanmayı teklif ettiğinde, kocası bunu kabul etmemiştir. Sonunda, kocası örnek bir kadın, “sadık ve itaatkâr, diğerlerine karşı iyi ve merhametli, sosyal ve iyi yürekli karısı” için yas tutmuştur.⁴⁴

İ.S. 180 yılı civarında Julius Secundus tarafından karısı Cornelia Tyche ve kızı Julia Secundina adına, her ikisinin de ölümüne neden olan bir deniz kazasından sonra dikilen ve Louvre’da muhafaza edilen bir mezar mihrabında şunlar yazıyor: “O kocasına benzersiz bir bağlılık ve sadakatle ve kendisini çocuklarına olağanüstü bir biçimde adayarak, on ikisini benimle geçirdiği 38 yıl 4 ay ve 7 gün yaşadı.” On bir yaşındaki kızını ise “iyiliğiyle dikkat çeken, davranışları çok masum ve kız olmasına rağmen çok şey öğrenmiş olan” biri olarak hatırlıyordu.

Kadınlarda, kaybettikleri kocaları için çoğunlukla aynı sevgi dolu sözleri içeren anıtlar diktiler. Aynı kelimelerin farklı cinsiyetlere uygulandığında biraz farklı anlamlara gelmesi olasıdır. “İtaatkâr” bir kadının kocasına karşı uysal olduğunu ifade eden bir kelimedir, ancak bir kocanın karısına tabi olması asla kabul edilmeyecek bir şeydir.⁴⁵ Bir koca için “İffet” yalnızca karısına karşı dikkatli nazik olduğunu belirtirken, karısı için *pudicitia*, yani kelimenin tam anlamı demektir.

Elli yaşın altında olup da yeniden evlenmeyi reddeden kadınların yasal olarak cezalandırılmasına rağmen, dul bir kadının ölen kocasına sadık kalması övgüye değer bir tutumdur. Yalnızca bir kez evlenen kadınları onurlandırmak için özel bir tabir *-univera-* bile vardı. Aynı şeyler dul kalan bir erkekten beklenmiyordu. Dul kalan bir erkek karısı ölür ölmez hemen evlenebilirdi, ama dul kadının ölen kocasına duyduğu saygı nedeniyle on ay beklemesi gerekiyordu -bu süre daha sonra önce on iki aya, sonra da iki yıla çıkarıldı.

Antik dünyadan ayrılmadan önce, bu tür ilişkilere karşı özellikle imparatorluk döneminde neredeyse Yunanlılar kadar hoşgörülü olan Romalılar arasındaki eşcinsel ilişkilere kısaca göz atacağız. Tarihçi John Boswell’e göre, “Roma dünyasında, sürekli birlikte yaşayan, çevrelerindeki heteroseksüel çiftler kadar özel birliktelikler oluşturan aynı cinsiyetten

çok sayıda çift bulunuyordu.”⁴⁶ İ.S. 54 ile 68 yıllarında hükümrânlık süren gösterişli Roma imparatoru Nero, arka arkaya, halka açık düğünler yaparak iki erkekle evlenecek kadar ileri gitmişti. Suetonius Nero’nun ilk eşcinsel evliliğini şöyle anlatıyor: “Bir delikanlı olan Sporus’u hadım ettirerek kıza çevirmeye çalışan Nero, onunla tüm Saray mensuplarının katıldığı bir düğün töreni yaparak -çeyiz, gelinlik ve diğer her şey dahil- evlendi; sonra onu evine getirdi ve karısıymış gibi davrandı. Sporus’a normal olarak bir İmparatoriçenin giyebileceği giysileri giydirerek, onu tah-tirevanına aldı... Roma’daki Hayaller Caddesi boyunca onu sevgiyle öpe-rek dolaştırdı.”⁴⁷ Daha sonra da azat ettiği kölesi Doryphorus’la evlendi. Nero İmparatorluk Sarayı’ndan erkek karılarına, üç heteroseksüel karısına (ilk karısı zinayla suçlayarak boşadığı ve sonra öldürttüğü Oktavia, ikinci karısı evlendikten üç yıl sonra ölen Poppaea ve son karısı da Statilia Mes-sallina’ydı) gösterilen nezaketin aynısının gösterilmesini istedi.

Eşcinsel evliliklerin birinci ve ikinci yüzyıllarda artış gösterdiği gö-rülüyor, ama 342 yılında bu tür ilişkiler yasaklandı. Bu tür törenlere o ta-rihte gösterilen tepkiler, günümüzde muhafazakârların erkek ve kadın eşcinsellerin düğün törenlerine, birlikte yaşamalarına ve yasal evlilik olasılıklarına karşı gösterdikleri tepkilere çok fazla benziyor. Örneğin, Juvenal iğneleyici bir dille yazdığı Satire 2’de şöyle haykırıyordu: “Ba-kın -iyi bir aileden gelen zengin- bir adam bir erkekle evleniyor!” Ayrn-ca ünlenmesine neden olan alaycı üslubuyla, bir arkadaşın düğününe git-menin “çok da önemli bir olay” olmadığını, ama aynı cinsiyetten olanla-rın halka açık biçimde yaptıkları düğünlerin giderek artması nedeniyle insanın korktuğunu söylüyor.

.... Biz daha da yaşlanmadan, böyle şeyler halka açık biçimde yapılacak -açıkça ve bunun gazetelerde de yazılmasını isteyecek-ler! Ancak bu gelinlerin önüne geçilmesi mümkün olmayan bir so-runları var; kocalarını bir bebek sahibi olarak ellerinde tutmayı beceremeyecekler.⁴⁸

Juvenal, erkek erkeğe ilişkilerle dalga geçtikten sonra, Satire 6’da Romalı evli kadınları hedef alarak heteroseksüel ilişkinin çok daha kötü bir resmini ortaya koydu. Juvenal evliliğin tehlikeleri ve erkek bir aşığın vereceği zevk konusunda, “küçük bir erkek arkadaşla yatmanın daha iyi olduğunu düşünmüyor musunuz?/Yanınızda yatarken bütün gece tartış-

mayan ya da sizden hediye istemeyen bir erkek arkadaş...”⁴⁹ Juvenal’e göre, her türlü ihanet ve sefahatin tüm biçimlerinden sorumlu olan kadınlarla evlenmek, bir erkeğin “aptal kafasına” geçirdiği bir “ilmek”ti.

Kadınlar arasındaki eşcinsel ilişkiler açısından da Romalı yazarların lezbiyenliği bildikleri ve onu, “iğrenç, yasa dışı, azgınca, doğaya aykırı ve utanç verici”⁵⁰ bir şey olarak kınadıkları konusunda artık bir kuşku bulunmamaktadır. Roma kültürü erkekler arasındaki cinselliğe hoşgörüyle bakmasına rağmen, *tribades* -lezbiyenler için kullanılan Latince sözcük- arasındaki aşka karşı sürekli düşmanca bir tutum almıştır. Buna rağmen, kadın eşcinselliği Roma toplumunda erkek eşcinselliği kadar yer tutmuş olabilir, bunu Genç Seneca, Martial ve Juvenal gibi birinci ve ikinci yüzyıl yazarlarının çok sayıda aşağılayıcı ifadesinden anlıyoruz.

Roma döneminde doktorlar kadınların hemcinslerine ilgi duymasının, kendisini erkeksi belirtilerle ifade eden bir “hastalık” olarak görme eğilimindeydiler. İ.S. ikinci yüzyılda Roma’da çalışan tanınmış Yunanlı doktor Soranus, büyük klitorisinden neden olduğu fiziksel koşulların bu belirtilere yol açtığına inanıyordu. Büyük bir klitoris kadın cinsel organının bir erkek penisıyla kıyaslanabilecek en belirgin kısmı olduğundan, böylesi kadınların kadınlar için doğal olduğu düşünülen “pasif” konumdan, erkekler gibi “aktif” bir konuma geçtiği varsayılmaktadır. Soranos ve diğerleri bu durumu “düzeltmek” için, kliterodektomi diye bilinen bir cerrahi işlem öngördüler. Bu işlem, cinsel sakatlamaya karşı olan doktorların ve feminist eylemcilerin protestolarına rağmen, Mısır’da, Sudan’da ve bu ülkelerin bulunduğu bölgede İslami bir uygulama olarak günümüzde hâlâ gerçekleştirilmektedir.

Antik Roma’da erkeklerin eşcinsel ilişkilerinin genellikle hoşgörüyle karşılanmasına rağmen, kadınlar arasındaki kesinlikle yasaklandığını öğrenmek bizi şaşırtmamalı. Antik dönemde erkekler her bakımdan kadınlara göre daha fazla özgürlüğe sahipti, bunlar arasında Hristiyanlar’ın, ahlakçıların ve psikiyatristlerin sırasıyla “günahkâr”, “sapkın” ya da “anormal” diye niteledikleri davranışlar da vardı. Plato’dan Plutarch’a kadar en az beş yüz yıl boyunca, lezbiyenlik erkek yazarlarca hakarete uğrarken, erkekler erkek eşcinselliğinin ve heteroseksüel aşkın görece erdemlerini tartışmaya devam ettiler. Plutarch’ın *Eroticus*’u tartışmanın iyi bir özetini sunuyor.

Eşcinselliği savunan biri, “gerçek aşkın kadınlarla oturmakla herhangi bir ilgisi bulunmamaktadır... Yalnızca bir tek gerçek aşk vardır, o

da erkek çocuklarıyla yaşanır,” diyor. Erkek çocuklarla yaşanan aşkı felsefe ve güreşin erkeksi erdemleriyle ilişkilendiriyor ve “daima rahatını düşünen ve zevk verildiğinde yumuşayan kadınların kucaklarında ve yataklarında yaşamayı gerektiren aşkı” aşağılıyor. Roma imparatorluğu sırasında dillendirilen bu tutum, kadınlara düşmanlık güden bir küçümsemenin standart bir şey olduğu klasik Yunan’a kadar uzanıyor.

Fakat Plutarch’ın evlilik içi aşk konusundaki savunusunu dinlediğimizde, Yunanlılar’ın altın çağından bu yana bir şeylerin değiştiğini anlıyoruz. Romalılar heteroseksüel ilişkilere daha olumlu bakılmasını teşvik etmek için, bunu söylevlerinde dile getirmeye başladılar. Evlilik sözcüsü evlilikten alınan zevki, aşkın aşağı bir biçimi olarak göz ardı etmek yerine, “evli çiftler için cinsel ilişkilerin, tıpkı büyük bir gizemde olduğu gibi, sevginin, düşünce paylaşımının esasını oluşturduğunu” kategorik biçimde dile getirmektedir. “Karşılıklı aşk ve güven”den ve eşler arasında gelişen “aşk dolu dostluk”tan (*philotes*) söz etmektedir. Beş yüzyıldır kültürlü tabakanın oğlan çocuklarıyla aşkı tercih etmesine meydan okuyan evlilik savunucusu, “Eros’un evlilik içi birleşmede oluşturduğu” beraberlikten daha büyük bir beraberlik olmadığında ısrar etmektedir.⁵¹ *Eroticus*’un herkesi heteroseksüel evliliklere davet etmesi önem taşımaktadır.

SAHİPLİKTE SİNIRLI ORTAKLIĞA

Homeros’dan Nero’ya uzanan Greko-Romen medeniyetinin bin yılı boyunca evli kadın fikri müthiş değişimlerden geçmiştir. Bunların en önemlilerinden birisi evli kadının “sahipliği” ile ilgiliydi. Antik Yunan’da genç bir kadın evleninceye kadar babasına aitti. Sonra babası tarafından kocasına “verilir”di. Bu anlayışın kalıntıları hâlâ Batı’daki evlilik törenlerinde bulunmaktadır, rahip, “Bu kadını kim veriyor?” diye sorduğunda, “gelinin babası soruyu “ben veriyorum” diye yanıtlar. Evlenecek çağa gelmiş bir kadın babasının evinden kocasının evine gönderilecek ve kocasının soyadını alarak onun denetimine girecek olan bir maldı. Kocaların bu uygulamayı sorgulamak için herhangi bir gerekçesi yoktu, kadınlar ise hoşlanmadıkları kesin olmakla birlikte, bunu kabul ediyorlardı.

Fakat zaman içinde, gelinin rızasının alınması fikri Roma dünyasında giderek yasal ve toplumsal ağırlık kazandı. Kuramsal olarak, babasının rızası olduğu takdirde kendisini kendi özgür iradesiyle “verebiliyor”du.

Uygulamada ise muhtemelen bu babaların koca seçimi konusunda kızlarına danıştıkları ve kızlarının iradesine rağmen onları evlendirmenin zor olduğu anlamına geliyordu.

44

Benzer bir biçimde imparatorluk döneminde Romalı kadınlara Yunanlı atalarında görülmeyen boşanma olanağı da tanındı. Bu dönemde yaşayan zengin Romalı evli kadınlar büyük bir özgürlüğe kavuştular. Aslında Juvenal'ın Roma toplumu konusunda çizdiği hicivli tablonun küçük bir bölümünü dahi ciddiye alacak olursak, imparatorlukta yaşayan evli kadının hareket etme ve cinselliğini yaşama özgürlüğüne sahip olduğunu görürüz. Juvenal evli ve çocuklu bir Romalı kadınına eşine yönelik olarak şu çok modern amentüyü söyletmektedir: “Çok uzun süre önce... ne istersen yapabileceğin ve benim de kendimi memnun edebileceğim konusunda anlaşmıştık.”⁵²

Roma evliliği birçok yönden karşılıklı bir ortaklık olarak algılanıyordu ve içinde bizim evlilik anlayışımızı içeren yönler de vardır. Ancak Romalılar'ın bizim bugün benimsediğimiz evlilik değerleriyle hareket ettiklerini düşünmek saflık olur. Antik dünyada yaşanan evliliklerin büyük ölçüde ekonomik, sosyal ya da politik nedenlerle aileler tarafından ayarlanan bir etkinlik olduğunu hatırlayın. Hiç kimse gelin ve damadın birbirlerine “âşık” olmasını beklemiyordu -çoğu durumda evlenmeden önce birbirlerinin yüzünü bile görmüyorlardı. Bana, Amerika Yerlileri arasında ailelerin ayarladığı evliliklerin günümüzde devam ettiği ve anne babaların hâlâ çocuklarının kiminle evleneceğini belirleyerek onlara “âşık olmaları” için bir eş verdiği hatırlatıldı. Âşık olduğumuz için eş seçme fikrinden ne kadar farklı! Hem geleneksel Amerika Yerlisi aileleri hem de klasik Romalılar için evlendikten sonra âşık olmak çok normaldi. Âşık olunmasa bile uyumlu bir evlilik yeterliydi.

Hem antik Yunan'da hem de Roma'da karı ve kocanın görevi istikrarlı bir toplumsal düzene katkıda bulunmaktı. Burada iki temel varsayım geçerliydi: “Aşırıdan kaçınmak” şeklindeki Yunan ideali ve “doğruluk” şeklindeki Roma ideali, bunlar insanın ailesine, arkadaşlarına ve ülkesine sadık olması anlamına geliyordu. Eşler arasındaki sadakat diğer sadakatlerin ötesine geçtikçe evli kadının değeri artmaya başladı. Romalıların tekeşli evliliklere duyduğu saygı imparatorluğa nüfuz etti ve sonuç olarak daha sonra göreceğimiz şekilde, günümüzde savunduğumuz Hristiyan ahlakına yol açtı.

BÖLÜM 2

Ortaçağ Avrupası'nda Evli Kadınlar 1100-1500

"...herhangi bir yazarın evli kadınlar hakkında iyi şeyler söylemesi...imkânsızdır"

Chaucer, The Wife of Bath'ın Prologue (Bath'li Hatun'un Giriş Bölümünden)

Feodal şatosunda oturan asil bir hanımefendinin, bir şehir sakininin karısının, ücret karşılığı çalışan yoksul kadının ve köylü bir kadının ortak yönleri ne olabilir? Böylesine farklı toplumsal kategorilerden, farklı ülkelerden ve farklı yüzyıllardan kadınları aynı gruba nasıl sokabiliriz? Bir yaklaşım Ortaçağ kadınlarını etkileyen yasal ve dini kurallara bakmayı öneriyor. Bir diğer yaklaşım ise o dönemin edebi eserlerine bakarak evlilik konusundaki geçerli fikirleri incelemektir. Evli kadınların günlük faaliyetlerini gösteren resimli el yazmaları, tahta baskılar, gravürler ve hatta onları değişik işler yaparken gösteren portreler vardır. Fakat, bana göre hiçbir şey, belirli bir evli kadının kendi konumu hakkındaki görüşlerini içeren az sayıdaki değerli belgeden daha değerli olamaz. Bu kaynaklardan yararlanarak evli kadınların yaşam mozağini oluşturmak mümkündür, ancak tuhaf gelse de, onlar yine de bizimle ortak bazı özellikleri paylaşmaktadır.¹

YASAL VE DİNİ DEĞERLENDİRMELER

Katolik kilisesi, evlendirme yetkisini Ortaçağ'ın başları boyunca yavaş yavaş eline geçirdi. Daha önce Avrupa'nın çoğu yerinde gelinin, damadın ve babalarının rızasını gerektiren Roma modeli izleniyordu. Fakat on ikinci yüzyılın ortalarından sonra Hristiyan kilise yasası olarak bilinen yasa, uzun vadeli etkileri olan iki değişiklik yaptı. Bunlardan birincisi, kilisenin insanları yalnızca iki şahit huzurunda değil, aynı zamanda rahi-

bin önünde evlenmeye ve düğün törenini “kilisede” yapmaya zorlamasıydı. İkincisi, ailelerin rızasını dikkate almaması ve geçerli bir evliliğin temel kriteri olarak müstakbel eşlerin karşılıklı iradesini esas almasıydı. Bu devrimci doktrin yüzyıllar boyunca sürecek ve gelişecekti.²

Dahası, eğer bir evlilik dinsel törenle (Tanrı’nın lütfuna mazhar olan bir tören) yapılmışsa, bozulamazdı. Evliliğin kutsal doğası, 1563 yılına kadar Trent Konseyi’nde bir kilise yasası haline getirilmemiş olmasına rağmen, sekizinci yüzyıldan bu yana yaygın bir kabul görmüştür. Ortaçağ kadın ve erkekleri boşanamayacaklarını bile bile, hatta bunun her iki taraf için de feci sonuçlar doğuracağını bilerek evlenmişlerdir. Bütünsel olarak bakıldığında, evliliğin bozulamayışı, çoğu boşanma geleneksel olarak erkekler tarafından başlatıldığından, kadınlar açısından iyi bir şey de olmuş olabilir.³ Bu durum kadınlara, dini kurallara göre yaşayanlar dışındaki bekâr kadınların bilmediği bir güvenlik duygusu sağlamıştır.

Ortaçağ toplumu esas olarak hiyerarşıkti: Serfler ve köylüler efendilerine, efendiler daha büyük beylere ve hanımlara ve herkes krala hizmet ederdi. Bu feodal sistem içinde, evli kadın -sosyal konumu ne olursa olsun- kocasına tabi idi. On üçüncü yüzyılda yaşayan İngiliz hukukçu Henry de Bracton’un formüle ettiği gibi, kadın her konuda, kocası ona İlahi Yasa’yı çiğneme emri vermediği sürece, ona itaat etmek zorundaydı. Kraliyet fermanını taklit eden karı koca ile ilgili bir davada, kocanın asıldığı, kadının ise kocası tarafından yönetildiği dikkate alınarak beraat ettirildiği aktarılmaktadır.⁴ Hem Fransız hem de İngiliz yasaları kocasını öldüren bir kadının, daha düşük bir cezası olan ağır suç işlemekle değil, efendisinin hayatına son verdiği için vatana ihanetle yargılanacağına hükmetmektedir.

Almanca konuşulan ülkelerde, kocanın karısı üzerindeki hakları *Sachsenspiegel* ve *Schwabenspiegel*’de -birçok Alman şehrinin yasalarının temelini oluşturan iki kitap- açıkça belirlenmiştir. Bu haklar kocanın, karısının kişilik haklarının yanı sıra, mal varlığı üzerinde de hak sahibi olmasını sağlayacak şekilde geniş bir alana yayılmıştı. Bir koca karısının mallarını, giysilerini, mücevherlerini, hatta yatak çarşaflarını bile satabilirdi. Hatta, karısı onun isteklerine boyun eğmediği takdirde, yasa gereği onu dövme hakkı vardı. Çoğu ülkede kocalar karılarını, öldürmek dışında, canları ne şekilde isterse, o şekilde cezalandırmakta serbestti.

Yumruklamak, kocaların karıları üzerinde otorite kurmalarına izin veren yasa ve geleneklerin onayladığı, genel kabul gören bir uygulama-

maydı. Halk hikâyelerinin ve halk edebiyatının başlıca konularından biri buydu ve durumu tersine çevirerek, kocalarını döven karı imajlarıyla dolu güldürülerin ortaya çıkmasına yol açmıştı. Ancak, çoğunlukla canları öyle istediği için karılarına kötü davranan, insanlıktan uzak, acımasız kocaları beraat ettiren mahkeme kayıtlarının gösterdiği gerçekler hiç de komik değildi. Bu davranışlara şahit olan aile üyelerinin ya da komşuların müdahalesiyle mahkemeye getirilen olaylarda, koca genellikle “karısını eve götürüp bundan sonra ona daha iyi davranacağına söz vererek”, bir para cezası veya teminatla serbest bırakılıyordu.⁵ Ortaçağ'da, erkeklerin karılarını dövmesi yasal bir eylem olmaktan çıkmadı. Çoğu yerde on dokuzuncu yüzyıla kadar süregelen dayak yasal bir eylem olmaktan çıktıktan sonra bile bütün etnik ve sosyal gruplardan kadınları sakatlamaya devam etti. Son zamanlarda, dayak yiyen kadınlar için sığınma evleri açılması ve dayağın artık bir suç sayılması yolunda gösterdiğimiz çabalar, aslında yüzyıllar boyunca devam eden uygulamaya bir meydan okumadır.

Bu nedenle evlilik, erkeklerin dini ve yasal anlamda karılarının efendileri olduğunu teyit eden bir kurumdur. Fakat aynı zamanda her iki tarafın da, daha sonra doğan çocuklarının da mutlu olmasını amaçlıyordu. Köylülük düzeyinde evlilik, büyük ölçüde, iki insanın birlikte hayatta kalmak için gereken kaynakları ortaya koydukları ekonomik bir anlaşmaydı. Gelinin drahomasında para, mal, hayvan ya da yeni bir ev kurmak için gerekli olan arazi bulunurdu. Gelinin en azından bir yatak, bir inek ve ev eşyalarını getirmesi beklenirdi. Aynı zamanda gelinden bir çiftlikte yaşamak için gereken vasıflara -hayvan bakımı, inek sağma, yağ yapma, yün eğirme ve dikiş dikme- sahip olması, damadın ise karısına bir barınak sunması ve onu geçindirmesi beklenirdi. Roma hukukunun hâlâ uygulandığı ülkelerde, özellikle Loire'nin güneyinde, eğer gelinin ailesi damada söz verdiği şeyleri vermezse, evlilik esas olarak geçersiz sayılırdı.⁶

Avrupa'nın Alman yasalarına bağlı olan bölgelerinde, köylü evlilikleri öncelikle drahomanın miktarı ve düğün günü konusunda anlaşılan iki aile arasındaki bir sözleşmeydi. Düğün töreni esas olarak, babasıyla ya da aile içinden bir başka büyükle birlikte oturan gelinin damada yasal olarak verilmesiydi. Eski Almanca kullanılarak yazılmış bir on üçüncü yüzyıl şiiri böylesi bir sahneyi şöyle tasvir ediyor.

Şimdi genç Gotelind'i
 Genç Lammerslint'e eş olarak vermeliyiz
 Ve genç Lammerslint'i
 Erkeği olarak kabul etmesi için Gotelind'e vermeliyiz.
 Şimdi ortaya beyaz saçlı bir adam çıktı
 Kelimeleri akıllıca kullandı;
 Evlilik hakkında güzel mısralar söyledi
 İki tarafa da birer yüzük verdi.
 Önce Lammerslint'e şunları söyledi:
 "Ve Gotelind'i karın olarak kabul ediyor musun?
 Eğer ediyorsan, 'evet' de."
 Genç adam "seve seve" diye cevap verdi.

...

Sonra adam Gotelind'e dönerek:
 "Ve sen de Lammerslint'i kendi iradenle
 erkeğin olarak kabul ediyor musun?
 "eğer Tanrı onaylarsa, ediyorum efendim."7

Ancak, köylü evliliklerini yalnızca yasal ve ekonomik bir olay olarak görmemeliyiz. Karşılıklı cazibe de bunda rol oynayabilir. Kırsal alanda yaşayan gençler ormanlarda, tarlalarda ve saman yığınlarının arasında evlilik öncesi cilleşmeye fırsat bulabiliyordu. Çok sayıda çift, kadının hamile kalarak doğurganlığını ispat ettiği ana kadar evlenme zahmetine katlanmıyordu. Evlilikten hemen sonra gerçekleşen doğum pek de utanç verici bir şey değildi, hatta en azından İngiltere'de, gayri meşru doğumun köylü toplumu içinde bir namus lekesi olarak görülmediği söylenebilir.

Toplumsal basamağın diğer ucundaki asil ailelerin mensuplarının evlilikleri de büyük ölçüde mülkiyet tarafından yönlendiriliyordu. Evlilik güçlü ittifakların yapılması ve miras aktarımı için bir araçtı. Babalar kızlarının ve oğullarının uygun birliktelikler oluşturacakları ve unvanların bir sonraki kuşağa taşıyabilecekleri en iyi eşleri bulmakla yükümlüydüler. Bu nedenle kızlar ihtimamla denetlenir ve genellikle erken yaşta yaptıkları evliliklerinden önce bekâretlerini kaybetmemeleri için gereken yapıldı.

Diğer yandan oğulların daha düşük tabakalardan kızlarla, cariyelerle ve fahişelerle ilişki kurarak "gençlik"lerini yaşama özgürlükleri vardı. Unvanın ve mülklerin en büyük erkek çocuğa geçtiği büyük evlat hakk

İnek sağan, yayık yayan ve inekleri otlatan köylü kadınlar. Flaman ressam Simon Bening'in minyatürü, Da Costa Book of Hours, Nisan ayı, Bruges, 1515 civarı. (Pierpoint Morgan Kütüphanesi, New York)

hukukunun oluşturulmasıyla birlikte, küçük oğulların müstakbel geline verebilecekleri hiçbir şey kalmamış, evlenemez hale gelmişlerdi.

Bu durum müstakbel gelinler için gereken bekâr erkek sayısında bir dengesizlik yaratmıştı. Baştan itibaren bir kızın evliliğinin hem kendisine hem de ailesine ekonomik ve sosyal refah getireceği düşünüldüğünden, yalnızca dik kafalı genç kadınlar babalarının ya da hamilerinin isteklerine karşı gelebiliyorlardı. Öyle görünüyor ki, genellikle bir kişinin ne kadar yüksek bir mevkii ve ne kadar çok serveti varsa, eş seçme konusunda söyleyeceği söz de o kadar azdı.

Tüccar sınıfının kızları, çoğunlukla babalarının yardımcıları olduklarından, muhtemelen eşlerini önceden görme ve seçme konusunda daha fazla özgürlüğe sahipti. Tüccarlar, boyacılar, biracılar, doktorlar, taverne sahipleri oğullarının ve karılarının yanı sıra kızlarının yardımına da ihtiyaç duyar ve bu kızların çoğu babalarının işleriyle ilgili işler yapan adamlarla evlenerek, evlendikten sonra çalışmaya devam ederlerdi. Kasaba ve şehir sayısının on ikinci yüzyıldan başlayarak on beşinci yüzyıla değin artması, Avrupalı kadınlara bir bilim adamının değişimiyle bir “özgürlük penceresi” açtı.⁸ Paris, Strazburg, Marsilya, Basel, Venedik, Londra gibi yerlerde ve Lübeck, Frankfurt, Köln, Nürnberg ve Leipzig gibi Alman şehirlerinde oturan ailelerin kızları, yaşamın değişik bölgelerinde asil ya da köylü kadınlara göre erkekleri görmek için çok daha fazla fırsata sahipti ve evlilikleri genellikle büyükleri tarafından planlansa da, gizli ilişkilere girebiliyorlardı.

Gelin ve damadın aileleri arasında mali planlar yapıldığında, resmen nişanlanmış sayılırlardı. Ortaçağ’ın başlarında bu anlaşmalar evlilik kadar bağlayıcıydı. Örneğin, on ikinci yüzyılın başlarında İngiltere’de asil bir Anglo-Sakson ailesine mensup olan Markyateli Christina ailesi tarafından istemediği birisiyle nişanlanmak zorunda bırakılmış ve evliliğini yedi yıl boyunca ertelemişti. Ancak ailesi “komşulara maskara olmaktan, etraftakilerin alay konusu olmaktan” korkmuştu. Christina’yı evlenmeye ikna etmesi için getirilen rahip, kızın nişanından sanki zaten evliymiş gibi söz ediyordu: “Kilise adetlerine göre nişanlanmış bulunduğunu biliyoruz. İlahi yasanın öngördüğü kutsal evliliğin bozulamayacağını da biliyoruz, çünkü sizi Tanrı birleştirmiştir, hiç kimse bunu bozamaz.” Sonunda, Christina’nın durumu onun lehine karar veren piskoposa bildirilmiştir. Christina’ya, çocukluğunda bir bakire olarak kalıp, “kendisini

Ortaçağ Avrupası'nda evlilik mülkiyetin diğer kuşaklara geçmesinin en önemli aracıydı. On ikinci yüzyılın sonlarında yapılan bu İspanyol tasvirinde bir lord kızını, karısının onayıyla yeni damadına vererek feodal haklarını ona aktarıyor. *Liber Feudorum Major*. (Donacion de Bernat Ato a Gausfred III, Archivo Corona Aragon, Barcelona)

Tanrı'ya saklamaya ve yalnızca O'na hizmet edip, başka hiçbir erkeğe ait olmamaya" dair ettiği yemine sadık kalmasına izin verilmiştir.⁹

Bu dönemde kilisede evlenmeyi zorlayan dini hükümlere rağmen, bu, henüz inançlı insanlar için bir zorunluluk hatta bir görenek haline gelmemişti. Cermen ülkelerinde köylüler bir aile ferdinin yardımıyla ev-

lenmeye, İtalya ve Fransa gibi Roma hukukunu benimseyen ülkelerde ise, üst sınıf mensupları arasında bile evlilikler laik törenler olarak yapılmaya devam etmiştir. Yaygın itirazlar karşısında Papa Alexander III (1159-1181) Hristiyanları kilisede evlenmeye zorlama girişimlerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Aşağıda yer alan Fransız evlilik sahnesi, gelin ve damadın “gerdeğe sokulması” konusundaki ilkel uygulamayı anımsatmakta ve rakip bir model önermektedir.

1194’te, Guines kontunun en büyük oğlu Arnoud evinde evlendi. Düğünde görevli olan rahip bu düğün hakkında şunları yazmıştı: “gelinle damat gerdğe girdiğinde kont bizi -beni, iki oğlumu ve bir diğer rahibi- gerdek odasına çağırdı.” Burada rahibin evli ve her ikisi de rahip olan iki oğul sahibi olduğuna dikkat edin. Kont yeni evlilerin üzerine kutsal su serpilmesini istedi, yatak parfümle tütsülendi, çift kutsandı ve Tanrı’ya emanet edildi. Sonra kont çifte “O’nun ilahi aşkıyla yaşayın, uyumunuzu koruyun ve yaşadığınız sürece tohumlarınız çoğalsın” diyerek Tanrı’dan bizzat onları kutsamasını istedi. Burada tören yeni evlilerin ya-

Flemenk ülkesinin azizesi Saint Godelieve ile zengin toprak sahibi Bertholf'un düğünü (tablonun detayı). 1563'teki Trent Konseyi'nden sonra Katolikler için zorunlu hale gelen kilisede topluluk önünde yapılan düğünler Ortaçağ'ın sonuna kadar yaygınlık kazanmamıştı. Saint Godelieve Efsanesi, on beşinci yüzyılın son çeyreği, Bruges. (Metropolitan Museum of Art, New York)

tak odasında yapılmaktadır, baba neler yapılacağına karar vermekte ve rahiplerle birlikte töreni yönetmektedir.¹⁰ Gelin, altı kişilik topluluk içindeki tek kadın- yabancı bir yatakta, evlenmeden önce yaşadığı yerden uzakta korkmuş olabilir. Durumun törensel niteliğini fark ettiği ve özellikle yeni ailesi için çocuk doğurması gerektiğini anladığı kesindir.

Ancak yavaş yavaş evliliklerin kalabalık bir topluluk önünde ve kilisede yapılması konusundaki dini baskılar bütün Avrupa'da etkili olmaya başladı. Bunun sonucunda, 1231 yılında Sicilya krallığının (Güney İtalya'nın çoğu kısmını içine alıyordu) imparatoru II. Frederick, yürürlüğe şöyle bir yasa koydu: "krallığımızdaki tüm erkekler ve özellikle de evlenmek isteyen asiller, evliliklerini dinsel törenle, halka açık olarak kutlamak zorundadırlar, bu tören dinsel nişan töreninden sonra dini kurallara göre ve rahiplerin kutsamasıyla yapılacaktır."¹¹

Evliliğin kilisede "halka açık olarak" kutlanacağı, düğünden üç hafta önce ilan edilirdi, bunun yapılabilecek olan itirazlar için uygun bir süre olduğu düşünülüyordu. Örneğin, gelinin ya da damadın zaten evli olduğu öne sürülebilirdi ya da kıskanç bir rakip, nişanlı çiftin birinci, ikinci, üçüncü ya da dördüncü kuşaktan kuzen olduğunu açıklayabilirdi -kilise akraba evliliklerini yasaklamıştı. İtiraz olmadığı takdirde düğün "kilisede" yapılabilirdi. "Kilisede" düğün denilince "kilisenin kapısında" -yan sundurmaların birinin ya da diğerinin girişinde- durulacağı anlaşıyordu. Bu, Chaucer'in *Canterbury Hikâyeleri*'nde Bath'lı Hatunu tanımlayan kelimelerin anlamıdır: "Kilisenin kapısında beş kocası vardı." İngiltere'de ve Fransa'da yapılan Latin ayinlerinde gelin ve damat kilise kapısının arkasında rahip ve şahitlerin huzurunda birlikte dururlardı, erkek kadının sağında, kadınsa erkeğin solunda yer alırdı.

İngiltere'de York'da yapılan törenler (bunlar Sarnum ve Hereford ile Fransa'daki Rennes'de yapılanlara benzer) bize bu antik tören duygusunu vermektedir.¹² Rahibin insanlara seslenirken kullandığı arkaik dili anlamak için biraz çaba harcamak yeterlidir: "Kardeşlerim, buraya Tanrı'nın önüne, onun meleklerinin ve kutsadığı herkesin önüne, anamız olan kutsal Bakire'nin karşısına, bu iki bedeni birleştirmeye geldik... Bu iki insanın birbirleriyle yasal olarak evlenmelerine karşı olan biri varsa, şimdi söylesin."

Sonra rahip erkeğe dönerek, "Bu kadını karın olarak kabul edip, ona bakmaya, hastalıkta ve sağlıkta ve diğer her koşulda kocası olacak ve her ne olursa olsun hayatın sona erinceye kadar onu koruyacak mısın?"

Erkek, “Evet” diye cevap verir.

Sonra rahip birkaç kelime ekleyerek aynı şeyleri kadına da söyler, bu kelimeler “ona itaat edip ona hizmet etmeyi” kabul ediyor musun şeklindedir.

Kadın, “Evet” diye cevap verir.

Bu noktada rahip sorar: “Bana bu kadını veren kimdir?” Kadın genellikle babası tarafından verilir. Evliliğin bu yanı kızların kocalarına babaları tarafından “hediye edildiği” şeklindeki antik varsayımı hatırlatmaktadır.

Sonra damat sağ eliyle gelinin sağ elini tutar -Roma düğün törenlerinde olduğu gibi- ve rahibin söylediklerini tekrarlayarak sadakat yemini eder: “Burada (Gelinin adı)’ı karım olarak nikahıma alıyor ve onu yatakta ve ayakta, iyi günde, kötü günde, hastalıkta ve sağlıktta, ölüm bizi ayırıncaya kadar koruyup kollayacağıma söz veriyorum.” Ve kadın da aynı kelimelerle aynı andı içer.

Damat bir kitap ya da sehpa üzerine altın, gümüş ve bir yüzük koyar, rahip yüzüğü kutsar, sonra damat bu yüzüğü gelinin dördüncü ya da orta parmağına takar. Gelini elinden tutarak, rahibin ardından şu sözleri söyler: “Bu yüzükle seninle evleniyorum, bu altın ve gümüşle seni şereflendiriyor ve bu hediyeyle drahomanı ödüyorum.” Bunun ardından rahip gelinin drahoması -kocasına getirdiği para ya da mal- hakkında sorular sorar.

Tören dua ve kutsamalarla sona erer, bunu düğün davetlilerinin tebrik için kiliseye girmeleri izler. Davetliler ne kadar kalabalık olurlarsa olsunlar, kilise kapısının arkasında yapıldığında tam ve bağlayıcı olduğu düşünülen evlilik töreninin geçerli olmasına herhangi bir katkıda bulunmazlardı.

Kilise düğünleri tabii ki Avrupa’da yaşayan dağınık Yahudi topluluklarını kapsamıyordu, onların kendilerine ait kuralları ve törenleri vardı. Ancak, bu Yahudiler her ne kadar içlerine kapanık yaşasalar da, çoğunluğun benimsediği Hristiyan kültüründen etkileniyorlardı. Örneğin, Hristiyanlık’ın tekeşlilik konusundaki ısrarının Yahudi halkını ne kadar etkilediğini düşünün. Birinci yüzyılın sonunda Aşkenaz Yahudileri kendi ülkeleri olarak benimsedikleri Doğu ve Batı Avrupa’daki adetleri izleyerek, tekeşli olarak yaşıyorlardı, halbuki İspanya’da Müslüman yönetimi altında ve Yakın Doğu’da yaşayan Sefarad Yahudileri hâlâ çokeşliydi.

1040 yılında Worms Hahamı Gershom ben Judah, Alman ve Fransız Yahudileri'nin çökeşliliğini resmen yasakladığı halde, Sefarad Yahudileri neredeyse bir yüzyıl daha çökeşlilik haklarını korudular. Tüm Yahudileri kapsayan bir yasaktan yirminci yüzyılın ortalarında İsrail Devleti kuruluncaya kadar söz edilmedi.

Yahudiler'in Avrupa tarzı yaşamdan etkilenmesinin daha sınırlı bir örneği, bir Yahudi çiftin düğünü sırasında yapılan şenliklerde söylenmek üzere yazılan bir on üçüncü yüzyıl Yahudi-Fransız şarkısında bulunmaktadır. Şarkı hem İbranice hem de Eski Fransızca olarak yazılmıştır, hem gelinin hem de damadın sesini temsil etmekte ve koro geleneksel İbrani evlilik şiirleriyle feodal Fransız savaşçı dünyasının imajlarını birleştirmektedir. Isaiah'dan, güneş ve ayı iki sevgili olarak tasvir eden bir mısrayı, askeri bir emir izlemektedir "Kalenizi teslim edin" -bu emir Ortaçağ savaşlarından alınmıştır ve damadın gelinin kalesine saldırısını temsil eden esas metaforu oluşturmaktadır.

Ortaçağ uzmanı Samuel Rosenberg'in Fransızca ve İbranice (ikincisi italiklerle belirtilmiştir) çevirisinde, kutsal olanla seküler olan, şehvetli olanla ağırbaşlı olan imalar neşeli bir biçimde bir araya getirilmiştir:

*Tütsü tepelerine
Damadımız geldi
Güneşin ışığı, ayın ışığı!*

*Kaleni teslim et
Çünkü elinde kan kırmızı bir kılıç var.
Eğer direnirsen,
Seni kimse kurtarmaz...
Ceylan gibi zarif dansçı,
Senin gönlünü kazanmaya geldim
Kazanamazsam büyük bir savaşta
Sana meydan okumaya geleceğim-*

*Silahlı ve gazaplı tutkum
Yolun boyunca sağına soluna
Vurarak ilerler
Ben hemen öleyim.*

*Damadın sesi geliyor
Ve yardımcılara
Güzel bir şarkı bile eskiyebilir dedi.
-Gelin ve damadı tahtlarına kaldırın!¹³*

Hristiyanlık tarafından dayatılan kısıtlamalara rağmen dini kimliklerini korumaya çalışan Avrupalı Yahudiler'in yaşamlarında İbranice ile yerel kültür kaynaşmıştı.

Rahiplerin düğün törenlerine daha düzenli olarak katılmaya başladıkları Ortaçağ'dan bu yana kilise, beraberliğin bağlayıcı olması için yerine getirilmesi zorunlu olan zıfak gecesinden başlayarak evliliğin tüm yönlerinde daha fazla varlık kazandı. Hristiyan öğretilerinde, eşlerin yalnızca çocuk sahibi olmak için birleşmeleri öngörülüyordu. Kilise rahipleri tarafından dördüncü yüzyılda benimsenen bu görüş, Ortaçağ'da bir dogma haline gelmişti. Yalnızca zevk için cinsel ilişki kurmak şiddetle kınanıyordu. Özellikle kadınlar ilişkiden zevk almaktan kaçınmaları için uyarılıyordu; pasif bir alıcı olarak kocayı kabul etmek yeterliydi, ancak onun heyecanını paylaşmak açıkça yasaklanmıştı.¹⁴ Cinsel ilişki bir *debitum conjugale* (evlilik görevi) -her bir eşin diğerine karşı yerine getirmesi gereken kutsal bir görevdi, ancak bugün düşündüğümüz gibi bu ilişkiden zevk alınması onaylanmıyordu- olarak değerlendiriliyordu.

Böylesi dini emirleri yerine getirsinler ya da getirmesinler, çoğu çift, evlilik içinde dahi olsa cinselliğin gerçek bir günah olduğuna inandırılmıştı. Dördüncü yüzyıl kilise adamı Jovinian ve Saint John Chrysostome gibi az sayıda Hristiyan düşünür evliliği savunup, kadının bir engel değil, selameti sağlayan bir varlık olduğunu ve evlilik yaşamının dinsel inançlar nedeniyle bekâr kalmak kadar saygıdeğer olduğunu öne sürerken, kazanan kendilerinden daha genç olan çağdaşları Saint Jerome ve Saint Augustine'in uğursuz görüşleri oldu. Ortaçağ'daki teoloji bedenin günaha meyilli olduğu; evliliğin ise, en iyi koşullarda, gerekli bir günah sayıldığı konusunda ısrarcıydı.

Hristiyan teologlar evlilik yaşamını, iffetli dullarla bakireler seksten uzak durduklarından, dulluktan ve bakirelikten daha değersiz bir durum olarak sundular. Saint Jerome açık bir biçimde şunları söylemişti: "Bırakın evli kadınlar kendileriyle bakirelerden sonra geldikleri için övünsünler."¹⁵ Bu değer yargısı kadın değerliliğinin üç düzeyini mecazi biçimde gösteren bir on ikinci yüzyıl Alman yazıtında (Bonn'daki Rheinisches

Evi temsil eden sivri bir çatıya ve kutlamayı ifade eden harflere sahip Yahudi evlilik yüzüğü. On dördüncü yüzyıl, Alsace (Colmar). (Musee de l'Art et de l'Histoire Judaique, Paris)

Landesmuseum'da muhafaza edilen *Der Jungfrauspiegel*) çok net bir biçimde açıklanmıştır. En üst düzeyde, çok sayıda buğday demeti taşıyarak hasat kaldıran bakireler, ortada daha az sayıda mahsul kaldıran dul-lar ve en altta da kocalarıyla birlikte çok az miktarda ekin biçen evli ka-dınlar görülmektedir.¹⁶

Bugün, bekâret idealinin inananlar arasında hangi ölçülerde yüceltil-diğini ve yaygınlaştığını tahayyül etmemiz zordur. Tıpkı bugün cinsel fa-liyetin değerini ilan eden ticari imaj bombardımanı altında kalmamız gi-bi, Ortaçağ Hristiyanları da kendini her türlü dünyevi zevkten soyutla-mış ünlü imajlarla kuşatılmıştı. Havarilerin yaşamları okuma yazma bil-meyen dinleyici topluluklarına ya şarkı şeklinde aktarılıyor ya da anlatı-lıyor, bekâret yemini etmiş olanlar övülerek göklere çıkarılıyordu. Eski Fransızca yazılmış ilk örneklerden biri olan *Saint Alexius*'un Yaşamı (1050 civarında) bu noktayı belirginleştirdi: Kahramanımızın yükselişi düğün gecesi karısını terk ederek, yoksulluk içinde yaşamak için kaçma-sıyla başlamıştı.¹⁷ Erkekler için önerilen kıssadan hisse açtı: Karınızı terk ederek kendinizi dünyevi zevklerden soyutlamak, sadık bir koca ol-

maktan daha iyidir. Benzer biçimde, evlenmeyi reddeden ya da çocuk sahibi olmaktan vazgeçen kadın havariler de büyük ölçüde övülüyorlardı. Çoğu kadın havari bakireydi, çoğunlukla da işkence ve ölüm tehdidi-ne rağmen tecavüze direnip şehit olmuşlardı.

1100 yılından sonra çoğalan birçok yeni kiliseyi süsleyen heykeller, yaralarını sergileyen ya da kesik başlarını elleriyle tutan şehit havarileri yüceltiyordu. Adem ile Havva'nın herkesçe bilinen hikâyesi dışında çiftlere daha az yer veriliyordu. Onların imajlarına bakan bir Ortaçağ kızıyla delikanlısına, evlendikleri takdirde bile ilk insan çiftinin günahlarını işleyebilecekleri hatırlatılıyordu. Eğer selametlerinden emin olmak istiyorlarsa, bir manastıra girmeleri en iyisiydi.

Kiliselerde ya da manastırlarda yaşayan ruhban sınıfı üyelerinin evlenmeleri, cariyeye bulundurmaları ya da herhangi bir cinsel ilişkiye girmeleri yasaktı. Kilise 325'deki İznik Konseyi'nden beri ruhban sınıfını cinsel arılığa zorlamaya çalışıyordu. Papa IX. Leo, 1049'da, ruhban sınıfından olanların evlenmesini uygun bulmadığını açıkladı ve on ikinci yüzyılın başındaki diğer Lateran konseyleri de rahiplik düzeninin evliliğe engel olduğunu ya da evliliğin rahiplik düzenine engel oluşturduğunu açıkladılar.

Fakat Ortaçağ'ın başlarında önemli sayıda rahip hâlâ cariyelerle yaşıyordu -bu düzenleme genellikle kilise cemiyetince kabul ediliyordu- ve bazı rahipler, evliliklerinin kilise hiyerarşisinde yükselmelerine engel olacağını bildikleri halde resmen evliydim. Héloïse ve ünlü vaiz Abelard'ın mektuplarından onların kilisede, dini yasalar ve çeşitli şahitler huzurunda evlendiklerini anlıyoruz. Onların kişilikleri birçok yönden istisnai olmakla birlikte, mektupları evliliklerinden çok sonra ruhban sınıfı arasındaki cinsellikle, aşk ve bir rahip ile karısı üzerindeki baskıların varlığını kanıtlamaktadır.

HÉLOÏSE VE ABELARD'IN HİKÂYESİ

Héloïse ile Abelard'ın tarihi dokuz yüz yaşında olmasına rağmen hâlâ bir aşk ve dehşet hikâyesinin çarpıcı değerine sahiptir; yine de elimizdeki kanıtlara göre bu gerçek bir hikâyedir.¹⁸ Abelard, eğitim görmek adına ilk çocuk olma haklarından feragat eden bir büyük oğuldur. Kısa süre içinde diğer tüm gezgin filozofların önüne geçerek, yirmili yaşlarında hem halka açık konuşmaları hem de yakışıklılığı nedeniyle meşhur olmuştur. Otuzlu yaşlarının başlarında, usta bir ilahiyatçıdır. Paris'te yaşa-

Hristiyanlığın cinsellikten kaçınma düzeyine göre oluşturduğu kadınlık hiyerarşisini gösteren on ikinci yüzyıl Alman yazıtı: en üstte bakireler, ortada dullar ve en altta evli kadınlar bulunuyor. Cinsel faaliyet ne kadar az ise, buğday (Tanrısar armağan) demetlerinin de o kadar fazla olduğu resmedilmiştir. Der Jungfrauspiegel'den bir sayfa. (Rheinisches Landesmuseum, Bonn)

dığı sırada Héloïse ile tanıştığında otuz yedisindedir. Héloïse ise muhtemelen on beş yaşındadır.

“Şanssızlıklarımın Hikâyesi” diye bilinen mektubu Latince yazılmıştır ve çağdaşlarınca yaygın bir biçimde okunmuştur, Abelard ilişkilerinin başlangıcını şöyle anımsamaktadır:

Paris şehrinde Héloïse isimli çok genç bir kadın vardı, bu kadın Fulbert adlı bir katedral rahibinin yeğenydi. Fulbert ona çok fazla şefkat gösterdi ve onun her türlü bilimi öğrenmesi için elinden gelen her şeyi şevkle yaptı... Kadınlar arasında okuma yazma bilenler çok az olduğundan, aldığı eğitim bu genç kadını daha da değerli kıldı ve onun bütün krallıkça övülmesini sağladı. Onda genellikle âşıkları baştan çıkartan her şeyi gördüm ve onunla yatağımı paylaşmanın benim için uygun olacağına karar verdim. Bunu kolaylıkla yapabildim: O tarihte çok ünlüydim, gençliğim ve yakışıklılığım öylesine dikkat çekiyordu ki, aşkıma layık olduğunu düşündüğüm herhangi bir kadın tarafından reddedilmekten korkuyordum.

Modern okuyucunun bu öğretmenin düşüncesine ve bir yetişkinin baştan çıkartıcılığına yaptığı vaizce vurguya öfkeleneyeceği kuşkusuzdur. Fakat kendi değer yargılarımızla on ikinci yüzyılın başlarını yargılamak yerine, aynı olaylar konusunda Héloïse’nin anılarına dönelim.

Senin ününle hangi kralın, hangi filozofun ünü denk olabilir? Hangi ülke, hangi kasaba, hangi şehir seni görmenin heyecanıyla coşmaz? Soruyorum, halkın karşısına çıktığında sana duyduğu hayranlıkla telaşlanmayan kimse var mıdır?... Hangi evli kadın, hangi bekâr kadın yokluğunda seni arzulamamış, varlığıyla yapup tutuşmamıştır?... her kadının kalbini hemen kazanabilecek iki özel yeteneğin var: şiir yazmayı ve şarkı söylemeyi biliyorsun... bu yetenekler diğer filozofların hiçbirinde bulunmuyor.

Abelard’ın çok ünlü olduğu açıktır, günümüzün çok büyük kalabalıkları bir araya getirebilen ve coşkulu hayranları olan medya yıldızları gibidir. Ancak bu çekiciliğine rağmen Héloïse’e olan aşkıyla yanıp tutuşuncaya kadar bekâr kaldı. Onunla görüşebilmek için amcasına Héloïse’e özel ders vermesi karşılığında kilisede konuşma yapmayı teklif etti.

Kısa süre içinde Abelard ve Héloïse bütünüyle birbirlerine bağlandılar. Abelard ona yalnızca yaşının, cinsiyetinin, mesleğinin ve ününün getirdiği otoriteyle yaklaşma olanağı bulmuş değildi -aynı zamanda onu cezalandırma hakkı da bulunuyordu. O tarihte cezalandırma hem sözel hem de fiziksel bir olaydı. Héloïse'i "baştan çıkartamadığı takdirde" Abelard'a "tehditler ve lanetlerle ona daha kolay boyun eğdirme olanağı" sunuyordu. Ancak onu baştan çıkardı. Fakat Abelard'ın beklemediği şey ihtiraslarının böylesine karşılıklı olmasıydı, bu ihtirastan kendisi de sarhoş olmuştu. Her ikisi de ilk kez âşık olanların heyecanıyla kendilerini erotik zevke bıraktılar.

Ancak cinsel hazzın bir de olumsuz yönü vardı: Abelard'ın bir filozof ve öğretmen olarak yaptığı işler kötüye gitmeye başladı. Öğrencileri onun dalgınlığından şikayet etmeye ve dedikodular yaygınlaşmaya başladı. Sonunda Héloïse'nin amcası kendi evinde sürüp giden aşk macerasına artık göz yumamaz hale geldi ve sevgililer ayrılmak zorunda bırakıldı.

Héloïse'in hamile olduğunu fark etmesi şaşırtıcı değildi. Abelard onu hamileliğinin sonuna kadar kalması için Brittany'deki kız kardeşinin yanına göndermeye karar verdi. Ancak kendisi Paris'de kaldı ve Héloïse'nin amcası Fulbert'le yüzleşti. Bu, açıkça iki erkek arasında geçen bir olaydı ve Abelard'ın "namusunu lekelediği" kadınla evlenmesi gerektiğine karar verdiler. Abelard'ın tek şartı evliliğin gizlice yapılmasıydı, böylece şöhretine ve kariyerine zarar gelmeyecekti. O rahip olmayan bir vaiz olduğundan kilise yasasına göre bir eşe sahip olabilirdi, ama evlenmesi onun öğretmenlik yapmasına engel olacaktı. İlginçtir ki, Héloïse'in namusu yalnızca evlilikle temizlenebilecek ancak bu evlilik Abelard'ın ünlü bir vaiz olarak konumuna zarar verecekti.

Astrolabe adını verdikleri oğulları doğduktan sonra, çocuğu bakması için Abelard'ın kız kardeşine bırakan âşıklar gizlice Paris'e döndüler. Abelard amcasına söz verdiği gibi Héloïse'le evlenmeyi planlıyordu. Bu evliliğin önündeki yegane engel Héloïse'nin kendisiydi.

Onun yaşındaki birisinin ön yargıları doğrultusunda, felsefe ve teolojinin korunması gereken bir eş ve çocukla aynı çatı altında yapılamayacağına inanıyordu ya da Abelard'ın daha sonra ifade ettiği gibi: "Dini ya da felsefi düşünceyle soğurulan hangi insan yeni doğmuş bebeklerin çığlıklarına, dadılarının onları yatıştırmak için söylediği ninnilere, gürültülü hizmetçi kalabalıklarına tahammül edebilir? Küçük çocukların sürekli altlarını kirletmelerine kim katlanabilir!" Hem Abelard hem de

Héloïse din adamlarını evlenmekten alıkoyan eski düşünce tarzını açıkça içselleştirmişlerdi.

Héloïse idolleştirdiği adama zarar vermek istemedi. Onun karısı olarak anılmaktansa, arkadaşı, kardeşi ve sevgilisi (*amica*) olarak kalmayı ve ona evlilik akdinin kısıtlayıcı hükümleriyle değil, yalnızca duygularıyla bağlı kalmayı tercih etti. Héloïse daha sonra şunları yazıyordu: “Evli kadın olmak daha kutsal ve güçlü gibi görünse de, ‘amica’ (sevgili), -sizi şaşırtmak istemiyorum ama- cariyeye ya da fahişe sözcükleri gibi, da-ima daha sevimli bir isim olmuştur.” “Aşk evliliğe, özgürlüğü esarete” tercih etmesi, onun bir kilise avlusunda kilise kurallarıyla yetiştirilen bir Ortaçağ annesi olmaktan çok, yirminci yüzyılda yaşayan özgür bir kadın olduğu izlenimini vermektedir.

Fakat Héloïse’nin itirazları bir işe yaramamıştır; Abelard kızın amcasına verdiği sözü tutmakta kararlıdır. Sevgililer Fulbert ve birkaç şahit huzurunda kilisede gizlice evlenirler. Abelard ve Héloïse evliliklerini gizli tutmak için ayrı yollara giderler, yalnızca zaman zaman ve büyük önlemler alarak görüşürler. Eğer Héloïse’nin amcasının planladığı korkunç olay olmasaydı, hikâye burada sona erebilirdi. Daha sonra olanlar çiftin birlikteliğine büyük bir yıkım getirerek, onların öyküsünün sonraki kuşaklar arasında da ün kazanmasına neden oldu.

Düğün töreninden kısa süre sonra, eşler ayrı yaşadığı sırada, Flubert, bu evliliği gizli tutacağına söz vermiş olmasına rağmen, bundan herkese söz etmeye başladı. Olayların gidişatından tatmin olmadı ve aile şereflerini onarmak istedi. Fulbert Héloïse’i dövmeye başladığında, Abelard onu kaçırarak bir manastıra yerleştirmeye karar verdi. Héloïse ilişkilerinden önce bu manastırda yetiştirilmiş ve eğitim görmüştü. Ona manastırdaki yeni yaşamında gerekli olan dini giysiler aldı. Héloïse, bir rahibe gibi giyindi yalnızca yaşam boyu rahibe olarak kalmaya ant içenler gibi peçe takmadı. Abelard’ın Héloïse’i manastıra özgür kalmak için yerleştirdiğini düşünen Fulbert onu vahşi bir intikamla cezalandırdı. Fulbert’in talimatlarıyla hareket eden uşaklar uyuduğu sırada Abelard’ın odasına girerek erbezlerini kestiler.

Yıllar sonra Abelard bu olayı hatırladığında, yalnızca acı ve utanç duymakla kalmıyor, aynı zamanda Tanrı’nın tuhaf adaletini de hissediyordu. “Tanrı beni günah işlediğim organımdan ayırarak ne doğru bir karar verdi!” Ortaçağ’da insanların işledikleri suçlarla ilgili organlarının kesilmesi yaygın bir ceza olmasına rağmen, Abelard’ın ilk tepkisinin bu

olup olmadığı kuşkuludur. Ne yapacağını şaşırان ve utanç içinde kalan Abelard bir manastıra sığınır.

Peki bu arada Héloïse'e ne olmuştur? Kaderi bir kez daha Abelard tarafından çizilir ve bu kez artık geriye dönüş yoktur. Abelard ona artık sonsuza kadar manastıra kapanması için emir verir ve Abelard Saint-Denis manastırında, Héloïse ise Argenteuil manastırında aynı şekilde yaşamaya başlarlar. Bu sırada Héloïse en fazla on yedi, Abelard ise otuz dokuz yaşındadır.

Bu acıklı hikâye başka türlü sona erebilir miydi? Abelard ve Héloïse'in karı koca olarak birlikte yaşamalarını engelleyen şey ne idi? Aslında, dışarıdan gelen herhangi bir engel yoktu. Héloïse ve Abelard kilisede evlendikleri için kelimenin tam anlamıyla yasal karı kocaydılar. Abelard'ın hadım edilmiş olması bile evliliklerine bir engel değildi, çünkü kilise yalnızca evlilik birliği gerçekleşmediğinde evliliği iptal ediyordu; ayrıca erbezleri bulunmayan erkekler de cinsel ilişki kurabiliyorlardı. Fakat karı koca olarak birlikte yaşamak Abelard'ın ilgisini çekmiyordu. Bütün bunlar olup bittikten sonra, bekâr bir vaiz olarak eski işine geri dönmeye karar verdi. Kalan yaşamını -yirmi dört yıl daha- bir rahip, yazar, öğretmen ve Paraclet manastırının kurucusu olarak geçirdi, Paraclet manastırında kaderin tuhaf bir cilvesi olarak Héloïse baş rahibeliğe terfi etti.

Şimdi Héloïse'in Paraclet manastırından Abelard'a yazdığı iki mektuba dayanarak kadın açısından hikâyenin nasıl geliştiğine bakalım. İlk mektubunun selamlama safhası durumlarının farklı olduğunu ortaya koyuyor: "Hizmetkârından ya da kızından; eşinden ya da kız kardeşinden, efendisine ya da babasına; kocasına ya da kardeşine." Ayrılmalarına neden olan olaylardan on beş yıl sonra Paraclet baş rahibesi Héloïse Abelard'a bir metres ve eşin sesiyle sesleniyor. "Özgün bir biçimde... ben seninim" diye yazıyor, "...bana görevlerin en büyüğüyle bağlısın... dini evlilik bağıyla...ve artık bu bağ çok daha güçlü çünkü seni daima... sınırsız bir aşkla sevdim."

Héloïse onun emirlerini bütün yönleriyle yerine getirmesine rağmen kendisini terk ettiği için kocasına serzenişte bulunmaktadır. "Bana, birlikte dini yaşama başlamanızdan sonra tek başına karar vermene yol açan, benden bütünüyle uzaklaşıp beni unutmana neden olan, ne varlığınla ne de sözlerinle beni cesaretlendirmemeni sağlayan, yokluğunda beni teselli edecek bir mektup bile yazmamı açıklayacak tek bir sebep söyle." "Manastır yaşamının zorluklarına ve dine adanmışlığı yüzünden

değil", Abelard'ın isteği üzerine katlanmayı kabul ettiğini ona birden fazla kez hatırlatmaktadır. Héloïse'in öncelikle eski öğretmenine, sevgilisine ve hâlâ kocası olan ustasına bağlı olduğu açıktır.

Héloïse Abelard'a olan ateşli duygularını ikinci mektubunda daha da açık biçimde ifade etmiştir. Birlikte tattıkları "cinsel hazzın" anısından kendisini kurtaramadığını kabul etmektedir: "Başımı nereye çevirsem çevireyim, gözlerimin önüne bu anlar geliyor." Yaptıklarını günah olarak gören ve cinsel özlem duymadığını ifade eden Abelard'ın tersine, Héloïse yitirdikleri hazzı hâlâ özlediğini itiraf etmektedir. "Yalnızca yaptıklarımız değil, aynı zamanda seninle gittiğim yerler, yaşadığım anlar zihnime öylesine kazılmış ki, aynı şeyleri yaşadığımda her şeyi seninle birlikte anımsıyorum ve hatta bunlar bana uyumda bile rahat vermiyor."

Abelard ve Héloïse'in ayrılıklarına gösterdikleri tepkilerin farklılığı yüzyıllar boyunca tükenmek bilmeyen yorumlar yapılmasına neden olmuştur. Kadın düşmanı eleştirmenler Héloïse'in arzularını tüm kadınların doğasında bulunan şehvet düşkünlüğüne ya da kadınların sevişmeyi yaşamlarının özel odak noktası haline getirme eğilimine bağlamışlardır. Kimileri erdemli bir biçimde bekârlığa geri döndüğü ve Tanrı'ya daha büyük bir adanmışlık gösterdiği için Abelard'a övgüler düzmüştür. Çok az sayıda eleştirmen aralarındaki yaş farkına vurgu yapmıştır -yazışma yaptıkları tarihte Héloïse otuz iki, Abelard ise elli dört yaşındadır, bu Abelard'ın hadım edilmesinin yarattığı etkiler dikkate alınmadığında bile aralarındaki cinsel istek farklılığına yol açmış olabilir. Dahası, Héloïse dini yaşamı seçmediğini, bu yaşamın onun için seçildiğini dürüstçe itiraf etmiştir. Abelard'ı gücendirmekten korktuğunu, bizzat Tanrı'yı memnun etmekten çok, Abelard'ı memnun etmek istediğini kabul etmiştir. Bunlar bir baş rahibeden işitilmesi beklenmeyen sözlerdir!

Bu mektuplar yazıldıktan on yıl sonra Abelard ölmüş ve Paraclet'e gömülmüştür. Héloïse yirmi yıl daha yaşamış, 1164 yılında öldüğünde kocasının yanına gömülmüştür.

Bu olağanüstü hikâye, hem oyuncuların niteliği hem de olayların korunç tabiatı açısından özgündür, evliliğin din adamları için yarattığı tehlikelere tanıklık etmektedir. Bir rahiple evli olan ya da onunla yaşayan bir kadın ("rahibin karısı" ya da "rahibin fahişesi" olarak adlandırılırdı) Ortaçağ toplumunca hoş görülebilirdi, ama onun bekâretini kaybetmesinden dolayı genellikle erkekten çok kadın suçlanırdı. Erkeğin kamu görevine devam etmesine izin verilirken, karısının göze batmaması istenir-

di. Héloïse evlilik hayatının çoğu kısmında bir manastıra hapsedilmişti - bu, genellikle bekâr kadınların ya da dulların kaderidir. Ancak Héloïse'in hikâyesi özgün olmasına rağmen, bize evli bir kadının perspektifinden on ikinci yüzyıl Fransa'sındaki cinsel tutkunun değerlendirmesini sunmaktadır. On ikinci yüzyıl ihtişamlı dini yapıların hızla artması ve heteroseksüel aşka yeni bir bakışın oluşmasıyla ünlenmiştir.

ROMANTİK AŞKIN DOĞUŞU

Romantik aşkı on ikinci yüzyılda Fransızlar'ın "icat ettiği" öne sürülür.¹⁹ Tiplmeleri genellikle kralın karısı olan ulaşılmaz bir kadınla, mükemmel bir şövalyedir. Romantik aşk, Tristan ve Isolde efsanesinde olduğu gibi esas olarak evlilik dışında bir gizlilik atmosferinde gerçekleşir ve bu da yaşananları yoğunlaştırır. Tristan ve Isolde efsanevi bir Kelt çifttir, aşk iksirini kazara içmişler ve Isolde'nin kaderi Tristan'ın efendisi olan Cornwall Kralı Mark'ın karısı olarak çizilmiş olmasına rağmen, bu noktadan sonra ayrı yaşayanlar olmuşlardır. Kral Mark aldatıldığından kuşkulananmaya başladığında Tristan sonunda kaçmak zorunda kalmıştır. Buna rağmen, o ve Isolde birbirlerine duydukları aşkı mezara kadar taşımışlardır. Günlük yaşamın koşullarına göre değişen "sıradan aşk"ın tersine, Tristan ve Isolde'nin hikâyesi her türlü acıyı ve hatta ölümü bile yenen "tehlikeli bir aşk"ın karşı konulamaz ve tükenmeyen gücünü temsil etmektedir. Parolaları tüm gerçek âşıkların düsturudur: "Ne sen bensiz olabilirsin ne de ben sensiz."

Güney Fransa saraylarında doğan ve sonra Kuzey'e sığınan bu aşk tasavvuru, cinsiyet ilişkilerini kavramlaştırmanın yeni bir yöntemini sunuyordu. Geleneksel erkek ve kadın rollerini tersine çeviriyor, kadının erkek üzerinde egemen olmasını sağlıyordu. Kadın ona hükmediyor, erkek ise kadına hizmet ediyordu. Bu tasavvurun feodal dünyanın küçük bir bölmesiyle sınırlı olduğu ve geçerli normlara karşı çıkarı bir gerçekliği ifade etmek için tasarlandığı doğru da olsa, ilk kez kadın üstün bir konuma yerleştiriliyordu.

Edebiyatta gerçek bir şövalye, tıpkı bir kölenin efendisine adandığı ya da bir kadının kocasına itaat ettiği gibi, kendisini düşünmeksizin yalnızca hanımına hizmet eder. Kadın ulaşılmaz olmayı sürdürürken, şövalyenin bir dönüşüm geçirmesine ve ruhsal bir mükemmeliyete erişmesini sağlar. Hanımefendinin gerçekten ulaşılmaz olup olmadığını belirleyebilmek için çok fazla mürekkep harcanmıştır. Kadın her zaman...

le de şövalyenin efendisi ile - evli olduğundan, sevgililer arasında bir evlilik söz konusu değildir. Peki gerçekten iffetli davranmaları bekleniyor muydu? Kuramsal olarak evet, ama iş uygulamaya geldiğinde genellikle durum değişiyordu.

Örneğin, Chrétien de Troyes tarafından 1180 civarında yazılan ölüm-süzleşmiş şiirsel bir öykü olan Lancelot'u ele alalım. Lancelot hem mükemmel bir şövalye hem de mükemmel bir âşıktır. Hatta, savaşta gösterdiği olağanüstü güç, Kral Arthur'un karısı Kraliçe Guinevere'e duyduğu yoğun aşktan kaynaklanır. Hiç kimse onu kraliçeyi esir alan kötü prensten kurtarmaktan alıkoyamaz ve sıra ödüle geldiğinde, kraliçe Chrétien'in *Lancelot*'unda yer alan aşağıdaki pasajdaki gibi onu bedeniyle ödüllendirir.

*Sonra Kraliçe kollarını uzatarak ona sarıldı ve onu sıkıca göğsüne bastırdı. Onu yatağına aldı... Artık Lancelot istediği her şeye sahipti, çünkü kraliçe onunla beraber olmayı ve onun tarafından sarmalanmayı seve seve kabul etmişti, çünkü tıpkı kraliçenin ona sarıldığı gibi o da kraliçeye sarılmıştı. Bu oyun, bu öpücük oyunu, bu duygu oyunu öylesine tatlı, öylesine güzeldi ki... Lancelot bütün gece boyunca çok büyük bir keyif ve haz almıştı.*²⁰

Gayri meşru aşk, her ne kadar yasaklanmış olsa da, her ne kadar ahlak dışı sayılsa da, her ne kadar toplumsal uyuma zararlı olduğu düşünülse de, zihinleri olağanüstü güçlü bir biçimde meşgul ediyordu. Zina, Ortaçağ'dan bu yana edebiyatın değişmeyen konularından biri olagelmıştır. Kral Arthur'la ilgili efsanenin diğer varyasyonları şövalyenin macerasına daha doğrudan odaklanmıştır, ama arayışları neredeyse daima büyük muhteşem hanımdan esinlenmiştir.

Sevgilinin bu şekilde yüceltilmesi muhtemelen gerçek evli kadınların yaşamlarını yansıtmamaktadır ve bir tarihçinin işaret ettiği gibi, "kadın nüfusunun yalnızca dar bir tabakasına, adını verirsek asil kadınlara ilişkin bir gerçekliktir."²¹ Sosyal, ekonomik ve politik nedenlerle genellikle kendilerinden daha yaşlı erkeklerle evli bulunan bu kadınlar için, genç şövalyenin parlak zırhlı görüntüsü erotik hayalleri için bir çıkış sunmaktadır. Sonunda bu fantezi imge asillerden genel olarak nüfusun bütününe inmiş ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Beyaz

Dizi romantizmi, halka inen kurtarıcı kahramanlarıyla, günümüzün hayal kırıklığı yaşayan evli kadınlarının fantazilerini beslemeye devam etmektedir.

On ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda erkek ve kadınlara aşk sanatını nasıl icra etmeleri gerektiğini öğreten bir danışma edebiyatı yaygınlaşmıştır. Bu “yeni” aşk, duygu ve hasret gerektiriyor, güzel konuşma ve asil jestler, maddi olmaktan çok manevi ödüller içeriyordu. Hatta Andreas Capellanus tarafından 1170 yılları civarında Marie de Champange sarayında yazılan ve çok etkili olan Latince Aşk Üzerine Bilimsel İnceleme (*De arte honest amandi*), “saf aşk”ın fiilen yaşanan aşka tercih edilmesi gerektiğini öne sürüyordu. Ancak temelde yatan mesaj cinsel ilişki beklentisine işaret etmektedir.

Kur yapmak, baştan çıkartma sanatının zorunlu bir kısmı olarak değerlendiriliyordu, bir kadının gözlerine, burnuna, dudaklarına, dişlerine, çenesine, boynuna, ellerine ve ayaklarına methiyeler düzülüyordu. Erkeğin, kur yaptıktan sonra harekete geçmesi teşvik ediliyordu: “Onu yakıcı öpücüklerle sıkıştır” ve eğer direnirse, “Yine de, ona sarıl ve her koşulda öp.”²² Erkekler arasındaki yaygın görüş “her kadının elde edilebileceği” şeklindeydi.²³

Bir başka yazar tecavüzün uygun olduğunu söyleyecek kadar ileri gidiyor. “Bir elinizle onun elbisesini tutun, sonra diğer elinizi doğruca cinsel organının üzerine koyun... Bırakın bağırsın ve feryat etsin... Çıplak vücudunuzu onunkine bastırın ve sonra ona ne yapmak istiyorsanız yapın.”²⁴ Hayvani güç kullanımı derin duygularla uyumsuz bir şey olarak görülmemiştir; hatta yazar, kendisine sadık kaldığı takdirde tecavüzcünün kadınla evlenmesini önermektedir. Böylesi bir yöntemle bekâretini kaybeden genç bir kadına ise, her koşulda, özellikle hamile kaldığı takdirde kendisine tecavüz eden adamla evlenmesi önerilmektedir.

Peki genç kadınlara öğüt veren kitaplar nasıldı? Erkeklere rehberlik sunan kitaplardan çok daha az sayıda olmakla birlikte, Ortaçağ'da bu tür kitaplar da popüler oldu. On üçüncü yüzyılda Fransa kralının doktoru olan Richard de Fournival, kız kardeşine yazdığı bir mektup biçiminde kurguladığı *Aşk Üzerine Öğütler*'i kaleme aldı. Latin şairlerden esinlenen yazar aşktan, önce erkek ya da kadın taraflardan birince hissedilen “akılsızlık, söndürülemeyen bir yangın, bitmek bilmez bir açlık, hoşagiden bir hastalık, hoş bir haz, zevk veren bir delilik,” olarak söz ediyor.²⁵

Ancak, erkeği “aktif” kadını “pasif” konumda gören eski yargı doğrultusunda kadının bir erkeğin peşine düşmesi asla uygun görülmemiştir. O zaman kadın ne yapacaktır?

Richard kız kardeşine “aşkını belli etmek için ayartıcı giysiler giyerek” söz konusu erkeği etkilemesini öğütlemiştir. Ona imalarda bulunabilir, ona sevgi dolu gözlerle uzun uzun bakabilir, “kısacası, samimi ve açık bir istek belirtmek dışında her şeyi yapabilir.”²⁶ Böylece kadınlara, erkek inisiyatifini üstlenmeksiz cinve yapmaları öneriliyor. O tarihte bir kadının aşkını ilk açıklayan taraf olması ya da ilk öpücük için girişimde bulunması düşünülemezdi bile.

Bir başka on üçüncü yüzyıl yazarı Robert de Blois *Hanımlara Öğütler* adlı kitabında evli kadınlara sesleniyordu. Onlara, bir yandan evlilik yeminlerine sadık kalmalarını söylerken, diğer yandan arzuyu bastırmaktan çok alevlendirecek cinve sanatını anlatıyordu. Evli kadınlara sarhoş olmaktan ve oburluktan kaçınmaları söyleniyor, göğüslerini bir tür baharatla tatlandırmaları ve “terledikçe daha fazla kokacakları” için terledikleri zaman öpüşmemeleri tavsiye ediliyordu.²⁷ Bazı kadınlar, o tarihte moda olan dekolte elbiseleri giydikleri için azarlanıyordu. Ayrıca onlara açık biçimde ellerini göğüslerinde gezdirmemeleri söyleniyordu. “Göğüslerinizi herhangi birisine hissettirmeyin, okşatmayın, öptürmeyin.”²⁸ Yalnızca bir koca karısının göğüslerine dokunabilir.

Buna rağmen, aşk konusundaki incelemeler muhtemelen yalnızca seçkinler tarafından okunuyor ya da duyuluyordu. Hatta bize büyük “A” harfiyle yazılan aşkın edebi söylemin merkezinde yer aldığı söylenir - aslında bu nüfusun küçük ama etkili bir bölmesini temsil etmektedir.

Toplumun okuma yazma bilmeyen üyeleri -yani nüfusun çoğunluğu- arasında aşk bir konuşma ya da şarkı konusunun ötesinde bir şey değildi. Aşağı tabakadan insanlar arasında popüler olan bir tür şarkı -“mutsuz kadın”ın ağlaması- kadın, kocası ve sevgili üçgeninde durmaksızın dolaşmaktadır. Bu şarkıları kapsamlı bir biçimde inceleyen Ria Lemarie’ye göre, şarkılar diğer kadınlarla ya da karışık cinsiyetten gruplarda dans eden kadınlarca söylenmektedir.²⁹ Bu şarkılar bir kadının kocasından şikayette bulunmasını ve daha genç, daha çekici bir sevgili bulma isteğini ifade etmektedir. Koca değişmez bir biçimde, “kötü, sert, çirkin, açgözlü, kötü kokan ve yaşlı”dır ve çoğunlukla karısını dövmektedir. Sevgili ise aşağıdaki gibi, “genç, yakışıklı, iyi yürekli ve cesur”dur:

Senin aşkına hiç aldırış etmiyorum kocacım

Şimdi bir arkadaşım var!

Yakışıklı ve asil

Senin aşkına hiç aldırış etmiyorum kocacım

Arkadaşım gece gündüz bana hizmet ediyor

İşte bu yüzden onu bu kadar çok seviyorum.³⁰

Kadın kendisini genç ve neşeli olarak tanımlamakta ve kendisine “evli kadın” değil, *amie* (arkadaş, kız kardeş) demektedir. Sevgilisini *ami* diye çağırmakta, böylece birbirlerine yasal ve dini bağlarla değil, sevgiyle bağlandıklarını göstermektedir. Héloïse’in *Abelard* tarafından, evli kadın unvanını hak ettiği halde *amica* diye çağırılmayı tercih etmesinin nedeni bu düşünce tarzıdır.

Popüler şarkılardaki mutsuz evlilikler yapmış kadınların kocalarını aldatmaları için suçluluk duymadıkları anlaşılmaktadır. Kesin biçimde konuşmaktadırlar: “Kocam beni tatmin edemiyor/Bunu telafi etmek için bir sevgili bulacağım.”³¹ Konuşmacı, bir türküde, sevgilisini öptüğü için kocasından dayak yediğini söylemektedir. Intikam almak için ne yapacağını bilmektedir: “Onu aldatacağım... Gidecek ve çıırılçıplak soyunup arkadaşım ile yatacağım.”³² Ancak üç kez tekrarlanan nakarat -“Kocam beni niçin dövüyor?”- muhtemelen yaşamsal gerçekliğine daha yakındır. Cinsel intikam içeren bu türkülerin evli kadınların davranışlarını mı yoksa yalnızca umutlarını ve hayallerini mi yansıttığını anlamak zordur.

Bu kültürel yapılar, toplumun farklı düzeylerindeki bazı evli kadınların, dünyevi zevklerden arınmayı öneren kilise mesajlarını yıkmaya çalıştıklarını ve naatsizlik ve zina gibi “ahlaksızlıklar”dan zevk aldıklarını gösteriyor. Bu arada, on birinci yüzyılın ortalarından itibaren üst sınıfların erkek ve kadınlarının, kısa süre önce Araplar tarafından Avrupa’ya tanıtılan bir oyun olan satranç oynayarak kiliseye meydan okuduklarını da belirtmeliyiz. Avrupalılar satrançtaki Kraliçeyi, Araplar’ın Vezir’i (başbakan) yerine geçirmişler ve Ortaçağ’ın sonuna doğru kraliçe satranç tahtası üzerindeki en güçlü oyuncu haline gelmiştir. Satrancın Kral (Şah) ve Kraliçesi esas çifti temsil ediyordu: Kral en önemli parça olduğu halde. Kraliçe hizmet ettiği eşinden daha güçlü hale gelmiştir. Bu satranç hiyerarşisi Ortaçağ Avrupası’nın sonlarına doğru evlilik ilişkilerinin karmaşıklığına ilginç bir yorum katabilir.

ANNELER VE DİĞER ÇALIŞANLAR

Ortaçağ'da yaşayan çoğu evli kadın sonunda anne oldu, bunların çoğunluğu evliliğinin ilk yıllarında anne olmuştu. Annelik genel olarak arzu edilen bir konumdu, kadına Tanrı tarafından verilen rolün yerine getirilmesi olarak görülüyordu. Hamile kalmakta zorlanan kadınlar ebeler ya da şifacılar tarafından medet umuyor, hacca gidiyor, iksir içip muska takıyor ve Bakire Meryem'e, her iki cinsiyetten azizlere dua ediyorlardı. Aile varlıklarının mirasçıları olarak ya da daha düşük düzeydekiler tarlada çalışması için erkek çocuk istiyorlardı. Akrabalarıyla ittifaklar kurmak için ve günlük işlerde yardımcı olmaları için kız çocuklarına da ihtiyaçları vardı. Ekonomik, sosyal, dini ve duygusal nedenlerle, çocuklar bir kutsama olarak algılanıyordu.

Kilise hamileliği engelleyen her türlü uygulamaya karşı, tıpkı bugünkü gibi sert bir tutum izliyordu. Hamileliğin engellenmesi için yaygın olarak uygulanan dışarı boşalma esas olarak erkeklere özgü bir günah addediliyor, kürtaj ise kadınlara özgü bir günah sayılıyordu. Yeni doğan çocuğun öldürülmesi de, bebek ister ekonomik gerekçelerle ister gayri meşru bir ilişki veya zina sonucu doğduğu için öldürülsün, kadınlara özgü bir suç sayılıyordu.³³ Fakat kilise ve laik mahkemeler, Ortaçağ boyunca, öldürülen bebekler konusunda çok az vakadan haberdar oldu; bu vakaların sayısında, bebek öldürmenin cinayetle denk sayıldığı ve ölümle cezalandırıldığı on altıncı yüzyılda önemli bir artış oldu.³⁴

Dışarı boşalma ve süt koruması dışında hiçbir doğum kontrol yönetimin bulunmadığı koşullarda kadınlar çok sayıda çocuk sahibi oluyorlardı. Margery Kempe (1373-1431) gibi kimi kadınlar on dört ya da daha çok sayıda çocuk sahibi olmasına rağmen, yedi ya da sekiz çocuk "normal" sayılıyordu. Kempe'nin arka arkaya bu kadar çok çocuk doğurması ve onları büyütme konusunda taşıdığı sorumluluk, kocası hayatta olmasına rağmen cinsel ilişkiden vazgeçme kararı vermesine yol açmış olabilir -bu konuya daha sonra döneceğiz.

Çocuk doğurmak tehlikeli bir işti. Varlıklı kadınlara ebeler yardımcı olduğu halde, yoksul kadınlar yalnızca kadın akrabalarına ve komşularına güveniyorlardı. Kocalar doğumu izleyemiyordu -ve hatta orada bulunmaları uğursuzluk sayılıyordu -çok nadir bulunan cerrahlara sadece bütün diğer yöntemler işe yaramadığında bebeği çıkarması için başvuruluyordu. Annenin doğumda ölme olasılığı daima bulunduğundan, yerel rahipler doğum için yatağa yatmadan önce hamile kadınların günah

çıkartmalarını ve kutsanmalarını sağlardı.

Hamile ve çalışan kadınlar adına özel bir ayin yapılırdı. Meryem Ana'ya "doğum sancısı çeken kadınların iyi yürekli yardımcısı" olarak dua edilir, "çocuğuyla birlikte çalışan yoksul kadınlar"ın imdadına yetişmesi, "onları tüm tehlikelerden" koruması istenirdi. Baba olan Tanrı'ya da "hızlı ve başarılı bir doğum bahşetmesi" için yalvarılırdı.³⁵ Loğusa yatağına yatmak anne için özel bir durumdu. Varlıklı ailelerde bir yatakta istirahat eder, ziyaretçi kabul eder ve önemli ölçüde ilgi görürdü. Zengin İtalyan aileler bazen loğusa yatağındaki annelere iyi vakit geçirmeleri için oyun tahtası verirlerdi. Özellikle eğer doğurduğu çocuk erkeksen, kocası loğusaya bir yanında oyun tahtası, diğer yanında ise bir tablo olan gümüş bir tepsi sunardı. On beşinci yüzyılın ilk çeyreğine ait böylesi tepsilerden biri Harvard Üniversitesi'ndeki Fogg Müzesi'ndedir, tepsinin bir yanında bir satranç tahtası, diğer yanında ise doğum sahnesi

Bir Doğum Sahnesi. 1410 yılı civarında loğusalık döneminde bir anne için yapılmış İtalyan oyun tahtasının bir yüzüne boyanmış tablo. (Fogg Museum izniyle, Harvard University Art Museums)

içeren bir tablo bulunmaktadır. Tabloda, yemeğini bekleyen loğusa yataкта oturmaktadır. Biraz aşağıda henüz banyo yapmış olan bebek kundağa sarılmaktadır. Böylesi tablolar da tipik olan bir başka özellik de her iki taraftan da konukların gelmesidir. Tabii ki İtalya'daki ve diğer yerlerdeki daha yoksul kadınlar mümkün olduğu kadar kısa süre içinde yataktan çıkarlardı.

Çocuk doğduktan sonra altı hafta boyunca annenin kiliseye gitmesi, Eski Ahit'in kadınların bu dönemde kirli olduğu yönündeki hükmü gereğince, yasaktı. Kadının "kiliseye gitmesi" onun yeniden toplumsal hayata döndüğüne işaret eden bir törendi. Tören yeni doğum yapan kadının kutsanmasıyla kilise dışında başlardı. Rahip kadının üzerine kutsal su serper ve sağ elini tutarak içeri sokardı.

Hem zengin hem de yoksul kadınlar çocuklarını emzirirlerdi, özellikle köylülerin bazen inek sütüyle takviye yaptıkları da olurdu. Fakat özellikle İtalya ve Fransa'da, asiller sınıfının bazı üyeleri, genellikle iyi ailelerden seçilen ve bebeğin evine getirilen süt anneler tutmaktaydılar (bebeklerin emzirilmek üzere başka eve gönderildiği sonraki uygulamanın tersine).³⁶

Kadınların karşılaştığı sağlık sorunları üzerine kadın yaklaşımı konusunda, on birinci yüzyılın sonlarında ya da on ikinci yüzyılda Salerno'da çalışmış özgün bir kadın doktor olan Trotula'nın yazıları sayesinde bilgi sahibi oluyoruz. Trotula'nın ismi Ortaçağ boyunca Latinler'in ve Latince konuşanların dünyasında yaygınlaşan çeşitli bilimsel incelemelerle birlikte anılmaktadır. Trotula adet, doğum, kısırlık, kürtaj (kürtaja karşıydı) ve bekâret zarının onarım yolları üzerine yazmıştır. Aynı zamanda kadınlara çeşitli hijyen ve güzellik reçeteleri de vermiştir. Bunlar arasında, muhtemelen doğumdan sonra vajinal açılmanın boyutlarını küçültecek, böylece kadının kocasını memnun etmesini sağlayacak reçeteler de bulunmaktaydı. Ortaçağ İngilizcesi'nin doğrudanlığıyla yazılan bu bölüm şöyle başlamaktadır: "Şimdi mahrem yerleri [cinsel organları] büyüyen ve kötü kokan, kocaları tarafından bu büyüklük ve kötü koku nedeniyle terk edilen, hiçbir erkeğin arzulamadığı kadınların sorununa değineceğiz."³⁷ Evli kadınlar, şimdi olduğu gibi o tarihte de, çocuk sahibi olmanın yanı sıra, kocalarını cinsel anlamda da memnun etmek zorundaydılar.

Kadınlar aynı zamanda çocukları yetiştirme ve ilk eğitimlerini verme sorumluluğu da taşıyorlardı. Bir erkek çocuk yedi yaşına geldiğinde,

eğitim sorumluluğunu baba alırken, anne kız çocuklarını eğitmeye devam ediyordu -tabii ki bu çocuklarını eğitebilecek ölçüde varlıklı aileler için söz konusuydu.

Okumaya, yazmaya ve aritmetiğe yönelik kamusal eğitim Flemenk ülkesinde ve Paris'teki üst sınıf kızları için on üçüncü yüzyılın sonlarında ve bundan birkaç on yıl sonra İtalya'da verilmeye başlandı.³⁸ On beşinci yüzyılın başlarında Almanya ve İsviçre'de kız okulları kuruldu. İngiltere'de devlet okullarına yalnızca erkek çocuklar devam edebiliyordu. Varlıklı ve asil ailelerin kızlarının tümü ise evlerinde özel öğretmenlerden eğitim alıyorlardı. Köylüler, çoğunlukla eğitimsizdi.

Kentli kızlar evlendiklerinde günlerini nasıl geçirirlerdi? Alman Ortaçağ uzmanı Erika Uitz kasabada oturan çoğu kadının hem dışarıda hem de evlerinde çalıştıklarını göstermiştir.³⁹ Yalnızca kocaları hastalandığında ya da seyahate gittiğinde onların vekili olmakla yetinmemişler, aynı zamanda ticaret, finansman, tekstil sanayi, otel ve taverna işletmeciliği, fırın, bira fabrikası, hamam ve çeşitli zanaatlarda kocalarının işlerine ortak olmuşlardır.

Çoğu Alman kasaba ve kentinde, tam yetkili bir lonca ustası olmanın koşullarından biri de evli olmaktı, bir kadın bulunmadığı takdirde atölyenin düzgün çalıştırılamayacağı varsayılıyordu.⁴⁰ Bazı kentlerde, kadınlar da kocalarının ortağı olarak loncalara kabul ediliyordu. İsviçre'deki Basel kenti 1271 yılında, kocaları hayatta olması kaydıyla kadınların lonca kuruluşuna katılmasına izin vermişti. Londra'da da küçük işletme sahibi kadınlar lonca üyesi olabiliyor, birkaç Paris zanaat loncası da "erkek ustalar"ın yanı sıra "kadın ustalar"a izin veriyordu. Genel olarak söyleyecek olursak, dullar kocalarının zanaatlarını sürdürme olanağına sahipti, ama yeniden evlendikleri takdirde, eğer bu adam aynı loncanın üyesi değilse, işyerinin kapatılması gerekiyordu.

Bazı kadınlar kocalarından bağımsız olarak çalışıyorlardı, bunlar arasında en çok dikkat çeken alanlar tekstil ve bira üretimiydi. 1420 tarihini taşıyan bir Alman işletme belgesinden bir kadın biracının iki erkeğe kendi becerilerini öğretmek için sözleşme yaptığını biliyoruz. Aydınlatıcı belgede şunlar yer alıyor:

Ben, daha önce Fygin olarak belirtilen kişi, daha önce adı belirtilen kocamın onay ve izniyle, Köln'un saygın bilge belediye meclis üyeleri ve şehir konseyi ile... sadık ve çalışkan bir biçimde

iki erkeğe iyi bira yapmasını en iyi şekilde öğretmek üzere anlaştım... Bu belgeyle, daha önce ismi geçen beylere ve Köln şehrine, bu belgenin taşıdığı tarihten başlamak üzere, birbirini izleyen sekiz yıl boyunca bu işi yapmayı üstlenmiş bulunuyorum. Ve ne zaman bana bira yapımı için ihtiyaç duyduklarını bildirirlerse, hasta olmadığım takdirde, Köln şehrine gelip bunu yapmayı öğreteceğim...bu nedenle bana emeğimin karşılığı ve masraflarım için bir mark Köln parası verecekler.⁴¹

Söz konusu kocanın, karısının birkaç gece dışarıda kalmasını gerektiren de, aile gelirine yapılan bu katkıya sevindiği açıktır.

Birçok evli kadın ebelik yaparken, az sayıda kadın da doktor olarak çalışıyordu -bu uygulama Paris Üniversitesi gibi prestijli merkezlerin “doktor” unvanını (hepsi erkek olan) üniversite mezunlarının dışında kimsenin kullanmasına izin vermediğini belirterek, kadınların tıp mesleğinden dışlanmasını sağladığı on dört ve on beşinci yüzyıllara kadar devam etti. Paris Üniversitesi kayıtlarında saklanan Jacoba Felicie olayı, Paris’te ve banliyölerinde doktorluk yapan bir kadının hizmet vermeyi bırakmaya nasıl zorlandığını göstermektedir.⁴² Bir doktor ya da ebenin bu yasaklamalardan kurtulma yollarından biri de evlenmektir, bu duruma kimi Flemenk kentlerinde yaygın biçimde rastlanıyordu.

Kentlerin dışında, köylerde yaşayan evli kadınlar günlerini yemek hazırlayarak, evlerini temizleyerek (evler küçük ve mobilya az olduğu için bu oldukça kolay bir işti), inekleri sağarak, kümes hayvanlarını ve domuzları besleyerek, sebze bahçesiyle ilgilenerek, (eğer bu vakit alıcı işi yaptıracak çocukları yoksa) kuyudan ya da dereden su getirerek, en yakın göl ya da dereye çamaşır yıkayarak, yün eğirerek ve dikiş dikerek geçirirlerdi. Buna ek olarak, bebeklerini emzirir ve kundaklar ve hasta çocuklarıyla daha büyük olanların bakımıyla ilgilenirlerdi. Aynı zamanda tarlaların ekimine, çapalanmasına, yabani otların toplanmasına, hasada ve hasat sonrası tarla temizliği gibi işlere de yardımcı olurlardı. Bütün bu işleri yaparken köylü kadınlara kendi çocukları dışında neredeyse hiç kimse yardım etmezdi.

“Yardım” çoğu köylü ve kent yoksulunun üzerinde yer alan tabakalar için ayırt edici bir özellikti. Tüccarların ve meslek sahibi erkeklerin eşleri genellikle en az bir hizmetçi çalıştırır ve büyük evlerde çok daha fazla hizmetçi istihdam edilirdi. On beşinci yüzyıl İngilteresi’nde yaşayan

Paston ailesinin mektupları, varlıklı bir ailenin evinde, evin hanımının denetiminde on iki ile on beş arasında hizmetçi çalıştığını gösteriyor.⁴³ Yiyecek ve giyeceklerinin tedariki de dahil olmak üzere hizmetçilerin denetlenmesi, Paston hanımlarının ve benzerlerinin idari görevlerini ağırlaştırıyordu. Çok eskilerden beri geçerli olan cinsiyete dayalı işbölümü nedeniyle, konumları ne olursa olsun, tüm evli kadınlar ev idaresinden sorumlu tutuluyorlardı.

GRISELDA VE BATH'Lİ HATUN

Her ikisi de 1400 civarında yazılan *Le Mesnagier de Paris* ve Chaucer'ın *Canterbury Hikâyeleri*'ndeki Bath'li Hatun, birbirinden radikal olarak farklı iki evli kadın tablosu çizmektedir. On beş yaşındaki eşinin muhtemelen dedesi yaşındaki Parisli yazar, evli kadınlar için geleneksel dini öğretilere dayanan bir itaat etme modeli öneriyor ve popüler bir hikâyenin tanınmış figürü Griselda'yı öne çıkarıyordu. Griselda mükemmel bir itaatkâr eş örneğidir. Sıradan bir ailenin kızı olan Griselda, kendisini isteyen güçlü asilzadeye yegane drahomasının ona her konuda itaat etmek olacağı sözünü verir. Genç kız bunun had safhada zulüm ve aşağılanmalara katlanmasını gerektireceğini bilmemektedir. Fakat yaşadığı her kötü olayda -haksız ithamla çocuklarından vazgeçmek, eşi ikinci karısını alacağını bildirdiğinde çıplak ayaklarla babasının evine dönmek- en küçük bir serzenişte dahi bulunmadan kocasına itaat eder. Tabii ki hikâye. Eyüp'ün hikâyesinde olduğu gibi mutlu sonla biter, çünkü Griselda koşulsuz itaat konusunda tüm sınavları olağanüstü bir başarıyla geçmiştir. Griselda günümüzde pek gerçek gibi görünmese de, Parisli koca karısının bu modeli ciddiye alacağını varsaymıştı.

Le Mesnagier de Paris'in yarısı evli kadının özellikle kocasına karşı dini ve ahlaki görevlerine yer verirken, diğer yarısı daha pratik ev içi sorunları ele alıyordu; bunlar bahçe bakımı, hizmetçilerin denetimi ve detaylı tariflerle yemek hazırlığı gibi işlerdi. Bu kitabın yüzyıllar boyunca yaşamasına bu ikinci bölüm neden olmuş olabilir.

Bu kitabın yazılmasına neden olan genç kadının akıbetinin ne olduğu konusunda hiçbir şey bilmiyoruz -iyi bir aşçı ve ev kadını olup olmadığını, iffetli ve itaatkâr kalıp kalmadığını, kocasının kendisine duyduğu açık olan sevgiye karşılık verip vermediğini. Büyük bir ihtimalle, yazarın kitabın Giriş bölümünde yer verdiği, "erdemli, saygılı ve sorumlu" bir kadın olarak yalnızca kendisine değil, ileride "icap ettiği takdirde di-

ger kocasına” da hizmet edeceği şeklindeki beklentisi doğrultusunda, kocasından daha uzun yaşayıp, yeniden evlenmiştir.⁴⁴

Bunun tam tersi olan ve evlenmesi “icap edip”, en az beş kez evlenen bir kadın portresi için Chaucer’in Bath’li Hatun karakterine bakmamız gerekiyor -bu kadın Griselda’nın tam aksidir. Bath’li Hatun, erkeklerin antik çağlardan bu yana kadınlara atfettiği tüm klişeleşmiş kusurları doğrulamakla birlikte, her devirde olduğu gibi Ortaçağ’da da yaşamış olması gereken güçlü kadın modelini kesinlikle temsil etmektedir.

Buyurgan ve yönlendiricidir, dedikoducu ve iddiacıdır, sevecen ve şehvetlidir: Geçerli manevi ideallere meydan okuyarak, cinsellikten zevk almaktadır. “Üreme organları hangi amaçla yapılmıştır?” diye sormaktadır. Bu soruyu da şöyle yanıtlamaktadır: “Gerekli işleri yapabilmek ve zevk alabilmek için.” Kendi açısından “evlilik faaliyetleri ve meyveleri için...kendi çiçeğini” kullanacaktır.⁴⁵

Bath’li Hatun, kadın şehveti ve egemenliğinin en iyi örneği olarak Griselda efsanesine cepheden karşı çıkmaktadır. Kocalarıyla kavga etmekte, onlara yalan söylemekte, yakınmakta, lanetlenmekte ve lanetlere aynı şekilde karşılık vermektedir ve en çok sevdiği son kocası ona teslim olup, “Benim gerçek karım, yaşamının sonuna kadar nasıl istiyorsan öyle yaşa”, deyinceye kadar memnun edilememiştir. Bu sözlerin tartışmalara son verdiğini ve evlerine mükemmel bir uyum getirdiğini söylemektedir.

Hem Griselda hem de Bath’li Hatun Ortaçağ boşunca yaşayan evli kadınların iki aşırı ucunu temsil etmektedirler. Erkekler Griselda’nın temsil ettiği karşılıksız adanmayı idealize etmişlerdir. Kadınlar ise bu ideali reddetmekte ve erkekleri hayal kırıklığına uğratmakta, kırılmalarına neden olmaktadır. *The Book of the Knight of La Tour-Landry* (La Tour-Landry Şövalyesi’nin Kitabı) ve *Fifteen Joys of Marriage* (Evliliğin On Beş Zevki) gibi kitapların Fransız yazarı ve *Why Not to Take a Wife* (Evlenmemek için Sebepler) ile *The Purgatory of Married Men* (Evli Erkeklerin Cehennemi) adlı kitapların İngiliz yazarları yüzyıllar boyunca biriken kızgınlığı kadın düşmanlığı çerçevesinde ele almışlar, yalnızca düzenli dövülen ve ayaklar altında ezilen kadının iyi bir eş olacağını kanıtlamaya çalışmışlardır.

MARGERY KEMPE'NİN HİKAYESİ

The Book of Margery Kempe (Margery Kempe'in Kitabı) olarak bilinen özgün otobiyografik metin Ortaçağ'ın son dönemlerinde yaşayan evli kadınların tablosunu farklı bir biçimde çizmektedir. Rastlantısal bir gizemci olarak yaşadığı deneyimler, o dönemin kurgusal kadın prototipleriyle uyuşmamaktadır. Margery Kempe 1373'te King's Lynn-Norfolk'ta yaşayan varlıklı bir orta sınıf ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Yirmi yaşına geldiğinde, daha düşük bir sosyal statüye sahip olan John Kempe ile evlenmiştir. İlk çocuğunu doğurduktan sonra (on dört çocuğundan ilkinin) doğum sonrası psikozu geçirmiş, sekiz ay süren bu hastalıktan bir İsa hayali gördükten sonra kurtulmuştur. Bundan böyle yaşamı Tanrı ile sık sık hıçkırı hıçkırı ağlayarak yaptığı gizemli konuşmalarla fırtınalı bir yol izleyecektir. Okuma yazma bilmeyen bir kadın olarak altmış yaşlarındayken dikte ettirerek yazı yazmaya karar vermesine neden olan şey içine girdiği bu dini yörüngedir. Arada bir yazıcı olmasına ve Margery üçüncü tekil şahsı kullanmasına rağmen, yazdırdıklarında sesi canlı bir biçimde duyulmaktadır. Geçirdiği sinir bozukluğu ve kendisini kurtaran hayalden sonra kendisini şöyle anlatmaktadır:

Ve bu kadının akli ve mantığı daha önce hiç olmadığı ölçüde sü-kunetle geliştikçe, kadın kocası yanına gelir gelmez ondan tıpkı eskisi gibi gidip yiyecek ve içecek alabilmesi için kendisine kiler anahtarını vermesini istedi. Kadının hizmetçileri ve bakıcıları kocasına anahtarları ona vermemesini söylediler... Buna rağmen onu daima şefkat ve merhametle seven kocası anahtarların verilmesini emretti. Ve kadın bedensel gücü elverdiği ölçüde yiyecek ve içecek aldı ve, arkadaşları ve ev halkı ve İsa'nın lütfunu ona nasıl ihsan ettiğini görmeye gelen diğer herkesi bir kez daha tanıdı.⁴⁶

Margery Kempe'nin otobiyografisini aynı dönemde yazılan diğer tinsel yazılardan ayırtıran şey ev içi yaşamıyla kutsal olanın bu şekilde birleştirilmesidir ve bu yazılar bir kadının gözünden evlilik konusunda özgün bir anlayış sunmaktadır. Margery kocasını, hastalığından önce sahip olduğu kiler anahtarlarını teslim edecek kadar güvenen ve iyileşeceğinden umutlu olan, şefkatli ve merhametli biri olarak tanımlamaktadır. Muhtemelen kocası, kadının da zaman zaman kendisine hatırlattığı gibi, karısı kendisinininkinden daha tanınmış bir aileden olduğu için ona bir tür

saygı duyuyordu. Fakat, Margery kocasına karşı zaman zaman hoşgörüsüz olsa bile, kendisine karşı çoğunlukla daha hoşgörüsüzdü. Kendisini kibirli ve kıskanç, inatçı ve huysuz, geçmiş deneyimlerinden ders almayan biri olarak tanımlıyordu. Evliliğinin ilk yıllarında “gösterişli giyim tarzıyla” böbürlenene ve “kendisi kadar güzel giyindiklerinde komşularını çok fazla kıskanan” biri olduğunu söylüyor. sonradan, kendi ifadesine göre, “yalnızca açgözlülükten ve gururunu korumak için biracılığa başladı ve çok büyük paralar kaybedinceye kadar üç dört yıl boyunca, N. kasabasının en büyük biracılarından biri oldu.”

Biracılıktan sonra mısır öğütme işine başladı -bu bir diğer başarısız maceraydı. Şansının bu şekilde kötü gitmesi “gururu nedeniyle onu acımasızca suçlayacak olan Tanrı’mızın reva gördüğü ceza” olarak yorumlandı. Dini eğilimleri yaşamının her alanında açıkça görölmeye başlandı ve aşağıda anlatılan olayla iyice öne çıktı.

Bir gece bu kadın kocasıyla yatakta yatarken, öylesine tatlı ve nefis bir melodik ses duydu ki, kendisini cennette zannetti. Ve hemen yataktan fırlayarak, “Ne yazık ki şu ana kadar hep günah işledim” dedi. Daha sonra, ne zaman aynı melodiyi duysa, yüksek adanma duygusuyla bol bol gözyaşı döktü, cennetin vereceği mutluluk için hıçkırı hıçkırı ağladı ve içini çekti...

Ağlamaları ve iç çekmeleri komşularına ne kadar tuhaf gelse de, Margery gerçekliğin daha üst kademelerinden, yalnızca kendisi gibi gizemcilerin bilebileceği biriyle iletişim kurduğuna inanıyordu. Cennetin müziğini duyduğu gece kocasıyla olan ilişkisinde bir dönüm noktası olmuştu. Şöyle yazıyor:

Ve o andan itibaren bir daha asla kocasıyla cinsel ilişkiye girmeye arzusu duymadı, çünkü evliliğin bedelini ödemek ona öyle iğrenç geliyordu ki, itaat etmek zorunda olduğu durumlar dışında cinsel ilişkiye razı gelmektense, çamur yiyip içmeyi, sefaletle batmayı tercih edeceğini düşünüyordu.

Ve bunun üzerine kocasına şunları söyledi: “Vücudumu senden esirgemiyorum ama yüreğimdeki bütün sevgi ve şefkat dünyevi varlıklardan uzaklaşıp, yalnızca Tanrı’ya yöneldi.” Fakat kocası onu arzuluyordu ve büyük bir üzüntüyle ve gözyaşları içinde ko-

casına itaat etti... Ve bu kadın kocasına sık sık erdemli yaşamaları gerektiğini ve aşırı sevgileriyle ve birbirlerinin vücutlarını kullanırken ikisinin de aldıkları büyük hazla Tanrı'yı kızdırdıklarını (kadın bunu çok iyi biliyordu) söyledi ve artık bedensel arzular-dan uzak durarak, karşılıklı anlaşmayla kendilerini cezalandırmaları iyi bir şey olacaktı.

Kabul etmemiz gerekir ki, Margery Kempe “dönemini temsil eden” bir kadın değildi. Ancak tuhaf kişiliği ardında bıraktığı kayıtların değerini azaltmamaktadır: Bunlar minberden açıklanan Hristiyan teolojisinin evlilik yatağına kadar girdiğini göstermektedir. Ortaçağ'da iffete, cinsellikten iğrenmeyi içerecek şekilde yapılan vurgu, kocasının eğilimlerine ve hatta kadının önceki davranış biçimine ters düşmektedir. Kadın artık gizemci deneyimle aydınlanmış olduğundan, her ikisinin de cinsellikten aldığı zevki sorgulamaya başlamıştır. Hristiyan öğretilerine dayanarak, “aşırı cinsellik” Tanrı'yı kızdırmak olarak değerlendirilmiştir. Cinsel ilişki yalnızca üreme gerekçesiyle kabul gördüğünden, zaten normalin üzerinde çocuk sahibi olan Margery bundan vazgeçmeye kararlıdır.

Ancak, kocası kadının böylesine coşkuyla istediği iffet andını kabullemeye hazır değildir. Sürekli huzursuz olan Margery giderek daha da dindarlaşmıştır. Günde iki üç kez kiliseye gitmekte, bütün öğleden sonraları dua ederek geçirmekte, oruç tutmakta ve at kılı gömlek giymektedir. Bugün böyle bir giysinin sapık bir fantezi olduğunu düşünsek bile, bunun gerçekliğine ikna olmamız için yalnızca onun anlatımını dinlememiz yeterli olacaktır: “Kadın kendisine bir ocaktan at kılından bir giysi - üzerinde kurutulmuş malt olan türden- edindi ve kocası görmesin diye mümkün olduğunca dikkatli ve nazik bir biçimde ve gizlice önlüğünün içine sakladı. Ve kocası, kadın her gece yatakta onun yanında yatmasına ve her gün bu at kılından giysiyi giymesine rağmen, bunu fark etmedi ve bu sırada kadın ona bir çok çocuk doğurdu.” Aralarındaki cinsel ilişki devam etmesine rağmen, bir kocanın, karısının at kılı giysisi olduğunu nasıl fark etmediğini merak edebiliriz. Fakat hangi çağın ölçülerine göre olursa olsun çılgınlık ölçüsünde tuhaf bir kadının yazdıklarının doğruluğu da merak konusudur.

Margery'nin birçok dini faaliyeti arasında çeşitli İngiliz türbelerini ziyarete gitmek de bulunuyordu, ama “kocasının rızası olmadan” evden ayrılamıyordu. Bu konuda, geleneksel örf ve adetlere uymuştu, çünkü

evli bir Ortaçağ kadınının evinden ayrılması için kocasının iznine ihtiyacı vardı. Kocasını bu ziyaretlere izin veriyor ve hatta bazen ona eşlik ediyordu. Bir başka tayin edici an ortaya çıktığında York'a türbe ziyareti-ne gidiyorlardı. İkisi de tam sekiz hafta cinsel ilişkiden uzak durmuş-lardı ve kendilerine bu konuda soru sorulduğunda, kocası "karıma do-kunduğumda öylesine korktum ki, bunu bir daha yapmaya cesaret ede-medim," diye cevap vermişti. Belli ki, Margery'nin Tanrı'yla yaptığı konuşmalar ve iffetini koruma konusunda devam eden arzusu, etkisini gösteriyordu. Şu anlaşma üzerinde ikisi de hemfikir oluncaya kadar çok sayıda görüşme yapmaları gerekti: "Efendim, eğer lütfederseniz, ben cinsel isteklerimi size bağışlayacağım ve siz kendi cinsel istekleri-nize sahip olacaksınız. Bana yatağıma gelmeyeceğiniz güvencesini ve-rin, ben de size Kudüs'e gitmeden önce borçlarınızı ödeyeceğime dair güvence vereyim."... Bunun ardından kadının kocası ona şu yanıtı verdi, "Bedenin tıpkı daha önce benim emrimde olduğu gibi, Tanrı'nın emrin-de olsun."

Bu önemli olay Margery kırklı yaşlarındayken gerçekleşti ve Lincoln piskoposunun önünde edilen bir iffet yeminiyle resmileşti. Bu anlaşma Margery'nin İtalya ve İspanya'daki Kutsal Topraklar'a kadar gitmesini sağlayan bir dizi hac ziyaretinin başlamasına neden oldu. Margery Kem-pe'nin seyahat etmeye yeterli olanağı bulunduğu ve çocukları için pek az kaygılandığı açıktı, muhtemelen çocuklarının bir kısmı büyümüş, bir kıs-mı da hizmetçilerin ve akrabalarının bakımına bırakılmıştı.

Margery Kempe'nin hikâyesi Ortaçağ'da yaşayan evli kadınlarla il-gili tarihsel olguları temsil etmesine rağmen, özgün değildir. Diğer ünlü kutsal kadınlar da evlidir.⁴⁷

Bunların ilk örnekleri arasında bulunan Oigniesli Mary (1213'te öl-müştür) Brabant'ta on beş yaşındayken ailesi tarafından evlendirilmişti, fakat kocasını iffetli yaşamaya ikna etmiş, kendilerini cüzamlıların bakı-mına adamaları gerektiğine inandırmıştı.

Kırk yaşına kadar varlıklı bir ev kadını ve anne olarak yaşayan Folig-nolu Angelo (1249-1309), hidayete erip kendisini kefaretle dolu yoksul bir yaşama adamıştı.

İsveçli Saint Bridget (1303-1373) nüfuzlu ailesi tarafından on üç ya-şındayken benzer konumdaki bir adamla evlendirilmiş ve sekiz çocuk sahibi olmuştu. 1344 yılında kocası ölünce, bir Cistertian manastırına çe-kilmiş ve burada öncelikle ifşaatlarını yazdırmıştı. 1350'de Roma'ya

gitmiş ve orada kalarak Brigittines adını verdiği yeni bir dini düzen kurmuştur, bu din bütün Avrupa'da, özellikle de kendi anayurdu olan İsveç'te geniş çapta etkili olmuştur.

Prusyalı hayalperest Montaulu Dorothea (1347-1394) on altı yaşında evlenmiş ve dokuz çocuk doğurmuştur ve bunların biri hariç hepsi çok küçükken ölmüştür. Mutsuz bir evliliği olan Dorothea sonunda ortaklaşa bir iffet yemini etmek için kocasını ikna etmiştir. İleri yaşlarında Aachen ve Roma'ya hacca gitmiş ve son yıllarını bir münzevi olarak geçirmiştir.

Dinsel nedenlerle bekâr kalmaya evlilik ve annelikten daha fazla değer veren Ortaçağ bakış açısı, bu kadınların kocalarını dini bir uğraş benimsemeleri için kendilerine izin vermeye ikna etmelerine olanak vermiştir, bu izin iffet yeminlerini ve çocuklarının terk edilmesini de içermektedir. Margery Kempe hikâyesinde çocuklarından çok az söz etmiştir. O esas olarak ruhsal yolculuğunun ardında kalanları terk etmek istemiştir. Yaptığı çok sayıda hac ziyareti sırasında, Ortaçağ'da yaşayan İngiliz kadınlarının edebi kilometre taşlarından bir diğeri olan ünlü münzevi Norwichli Julian'ın türbesini de ziyaret etmiştir. Julian'ın *Showings* adlı kitabı bir kadın tarafından İngilizce yazılan ilk eserdir. *The Book of Margery Kempe* ise bir kadın ya da erkek tarafından kaleme alınan ilk otobiyografidir.

CHRISTINE DE PIZAN

Fransa'da aynı dönemde, bir başka "ilk kadın" Christine de Pizan (1363-1429) vakasıyla gündeme gelmiştir. Bu, hayatını kalemle kazanan ilk kadındı. İtalyan kökenli bir kadın olan Christine doktor-astrolog olan babasının V. Charles tarafından getirildiği Paris'te zengin ve kültürlü bir atmosferde yetiştirilmişti. Okumayı yazmayı öğrenmiş ama resmi bir eğitim almamıştı. On beş yaşındayken yirmi dört yaşındaki bir asilzadeyle evlendi. Kocasının Etienne de Castel akademik eğilimleri olan, çok çekici bir adamdı. Daha sonra Christine, "ondan daha iyi bir koca isteyemezdim," diye yazmıştı.⁴⁸ Üç çocukları oldu ve on yıl çok mutlu yaşadılar. Kocasının zamansız ölümünden sonra Christine kendisine, çocuklarına ve dul annesine bakabilmek için yazı yazmaya başladı. Zaman içinde otuz civarında kitap yazdı, bunların en tanınmış bir feminizm öncesi ütopyası olan *The City of Women* (Kadınlar Kenti)'dir. Fakat Christine'de Pizan en çok evli bir kadın olarak çok erken kaybet-

tiği kocası için yazdığı güzel lirik şiirlerle hatırlanmaktadır. “In Praise of Marriage” (Evliliğe Övgü), yazarı kadın olan ve bir Ortaçağ kadınının kocasıyla birlikte... yataktaki mutluluğunu anlatan nadir betimlemelerden biridir.

*Evlilik ne tatlı şey,
Bunu kendi deneyimlerimle kesinlikle kanıtlayabilirim.
Bu iyi ve akıllı bir kocası olan herkesin yaşadığı bir şeydir
Tıpkı Tanrı'nın bulmama yardımcı olduğu kendi kocam gibi.*

*Evliliğimizin ilk gecesinde
Beni üzmemek ve acı vermemek için
Hiçbir şey yapmadığında
Ne kadar değerli biri olduğunu
Hemen anladım.
Fakat yataktan kalkmadan önce
Beni yüzlerce kez, başka bir şey istemeden öptü, bundan eminim,
Elbette bu değerli erkek beni çok seviyor.
Tanrım, bütünüyle benim olduğunu söylediğinde
Beni arzudan deli ediyor.
Beni zevkten bayıltacak,
Elbette bu değerli erkek beni çok seviyor.⁴⁹*

“A Widow’s Grief” (Bir Dulun Kederi) ise tam tersine Christine’in kaybının onu nasıl harap ettiğini anlatmaktadır.

*Ben karalara bürünmüş, yalnız bir dulum.
Yüzüm üzgün, giysilerim sade;
Büyük bir acı ve üzüntüyle
Yas giysileri giymek beni öldürüyor.*

Ortaçağ düşüncesinin ortak noktaları ne olursa olsun -evli kadınların erkeklerin yaşamına zarar verdikleri, hem bekâretin hem de dulluğun evlilikten daha kutsal konumlar olduğu- Christine de Pizan evli bir kadın olmaktan büyük bir zevk alan ve dulluğa “terfi ettiği”nde ise yaşadığı acı büyük olan bir kadındı..

İTALYAN TARZI DRAHOMA

Ortaçağ İtalya'sına bakıldığında, şimdiye değin görülen en önemli evlilik modellerinin, İtalyan kültürüne özgü ayırt edici özellikleriyle de olsa, buradan kaynaklandığı görülecektir. On üçüncü yüzyılda evlilik törenini kilisenin onamasını kabul eden Fransa ve İngiltere'nin tersine İtalya, kilise dışındaki törenlerin yerine dini törenleri geçirmekte yavaş davranmıştır. Evlilik esas olarak bir aile meselesidir, amaç her iki aileye de yarar sağlamasıdır. Bunlar arasında gelinin kocasına getirdiği drahoma biçimindeki servet, asil ya da güçlü bir isimle birleşmenin prestiji ya da yalnızca gerekli olduğunda başvurulacak bir akrabalık ilişkisi bulunmaktadır. Evlilik, hayatlarının sonuna kadar birlikte yaşamaya mecbur edilen iki genç insanın kendi kendilerine karar verebilecekleri bir şey değildi elbette. *Quelle idée!*

Ebeveynler ve çöpçatanlar aynı sınıfa mensup gençler arasından birbirine yakışacak olanları ararlardı -asiller asillerle, tüccarlar tüccarlarla, zanaatkarlar zanaatkarlarla, köylüler köylülerle evlenirdi. Bazen tüccar sınıfının zengin üyeleri asillerle evlenip “sınıf atlarlar”dı, fakat arada büyük bir fark barındıran evlilikler -örneğin, bir aristokratla bir zanaatkarın evliliği- toplumsal yasaların ihlali sayılıyordu.

Roma döneminde olduğu gibi, iyi ailelerin kızları evlilik anlaşmaları konusunda çok az söz sahibiydi ve potansiyel talipleriyle karşılaşmalarını önlemek için dikkatle korunuyorlardı. Boccaccio (1313-1375) bazı kızların ve hatta evli kadınların, kendisine uygun olmayan bir erkekle yakınlaşabilecekleri korkusuyla, kiliseye ya da düğünlere gidemediğini yazacak kadar ileri gitmişti ve kimi aşırı uygulamalarda pencerenin yanında durmaları ve uzun süre dışarıya bakmaları dahi yasaktı.⁵⁰ Aslında pencere bir baştan çıkartma noktasıydı, çünkü genç kadınlar yoldan geçen erkekleri buradan izliyorlardı. Çoğu İtalyan kentinde genç erkekler pencerelerin önünde bir aşağı bir yukarı gezinirler, açık perdelerin ardında oturan genç bir kadınla göz göze gelmeye çalışırlardı.

İtalya'nın farklı bölgelerinde farklı adetler olmasına rağmen, genel olarak evlilik üç ayrı olaydan oluşurdu: 1) müstakbel damat ve müstakbel gelinin babası arasında söz kesilmesi; 2) gelin ve damadın birbirlerini kabul etmesi, buna çoğunlukla “nişan günü” de denirdi; ve 3) gelinin kocasının evine taşınması.

Söz kesimi, kendi başına evlilik yemini kadar ciddiye alınırdı. On dördüncü -ya da on beşinci- yüzyılda Floransa'da sözün bozulması kor-

kunç sonuçlara yol açabiliyordu -aileler arasında uzun süren düşmanlıklar oluşması ve kusurlu tarafın ileride evlenme olanaklarını kaybetmesi gibi. Hem Katolikler hem de Yahudiler söz bozulduğunda ağır bir ceza ödemek zorundaydılar.⁵¹

Toscanya'da tüccarlık yapan Gregorio Dati, günlüğüne üç aydan fazla süren düğün törenini yazmıştı: "31 Mart 1393'te yemin ederek Isabetta'yı karılığa kabul ettim ve bu konuda söz verdim. 7 Nisan Paskalya Pazartesi'nde ona noter Ser Luca'nın huzurunda yüzük taktım. 22 Haziran Pazar günü, ikinci ibadetinden sonra, Tanrı ve talihli bir gelecek adına, evime, kocasının evine taşındı."⁵² Günlükte rahipten söz edilmiyor. Evliliklerin ya gelinin evinde ya da noterin bürosunda, bir rahip ve kilise töreni olmaksızın yapılmasının adet olduğu anlaşıyor. Çoğu evlilikler gibi bu da bir Pazar günü gerçekleşiyor -evlilik törenine tanıklık edebilecek ve damadın evine giderken geline eşlik edebilecek en çok sayıda insanın serbest olduğu gün.

İtalya'da evlilik kadın, erkek, neredeyse herkes için bir zorunluluktur. Evlenmeyen kadınlar ya küçük yaşta manastıra gönderilen rahibeler -on iki ya da on üç yaşına gelmeden yemin edememelerine rağmen, bazen yedi gibi küçük bir yaşta manastıra gönderiliyorlardı- ya da drahomaları için gereken parayı biriktirmeye çalışan hizmetçilerdi. Hizmetçilik yapan genç kadın evlenme çağına geldiğinde, ev sahibi çoğunlukla yıllarca karın tokluğuna çalışan hizmetçisinin emeğinin karşılığı olarak drahomasını üstlenirdi.

Toskanyalı kadınlar on sekiz yaşında ya da daha küçük bir yaşta evlenirken, kentli erkekler otuz, kırsal kesimdekiler ise yirmi altı yaşında dünya evine girerlerdi. Eşler arasındaki büyük yaş farkı -ortalama sekiz yaş, ama bu fark zenginler arasında on beşe kadar uzanıyordu- kocaların eşlerinden kendilerine itaat etmelerini beklemelerine yol açarken, kadınların da kocalarından kendilerini korumalarını ve geçimlerini sağlamalarını beklemelerine neden oluyordu. Böylesine büyük bir yaş ve otorite farkına dayanan bir aile içinde "karşılıklı ilişki" ve "uzlaşma" konusundaki modern fikirlerimizin ne ölçüde anlam taşıdığını kestirmek zordur.

Antik Roma'da olduğu gibi, bir kadın evlendiğinde mutlaka kocasının evine taşınır ve onun ailesiyle birlikte yaşıyor, böylece erkek soyuna dayanan, erkeğin evinde yerleşmeyi gerektiren sistemi devam ettiriyordu. Toskanyalılar'ın evinde iki hatta üç kuşak ve kocanın çeşitli akrabaları birlikte yaşayabiliyorlardı. İtalyan bir koca, yegane mirasçı evin

kızı olduğunda bazen Fransa'da görülenin tersine, asla kayınpederinin evine taşınmazdı. Bu olağandışı uygulamaya “damat evliliği” (*marriage à gendre-iç güveyliği*) denirdi. Yahudi ailelerde, drahoması yüksek olan gelinin yeni kocasını babasının evine getirmesi de yaygındı, bu, özellikle zengin bir tüccarın kızı yoksul bir hahamın oğluyla evlenme onuruna eriştiğinde görülürdü. Fakat Katolik İtalya'da evlenen bir kadın, tabiri caizse daima yabancı mekanlarda yaşardı.

Drahoma sistemi toplumun her düzeyinde evliliğin temelini oluşturmuştur. 1430'dan sonra Floransa'da belediyenin yönetiminde bir drahomafonu (*Monte delle Doti*) bile bulunuyordu: kız babaları kızları henüz çocukken, biriken tutarın evlendiği zaman damada ödenmesi için fona para yatırmaya başlamışlardı (bunun günümüzdeki üniversite fonlarının pek de farkı yoktu).⁵³

Babalar yasa gereği, aile mirasından bir hisseyi kızlarına “drahoma” olarak vermek zorundaydılar. Bunun anlamı her bir kız evladın babalarının mülkünün bir kısmını evlenirken almaları, kalan mülklerin ise miras olarak erkek evlatlara kalmasıydı. Drahoma, çiftlerin birlikte yaşamaya bir miktar sermaye ile başlamalarını sağlayan bir paradan daha fazlasını içeriyordu: Gelinin, ailesinin ve yeni çiftin değerini temsil ediyordu. Genç bir kadının drahoması herkese bildirilirdi -notere tescil ettirilir ve komşular arasında açıkça konuşulurdu.⁵⁴

Evlendikten sonra koca tarafından yönetilen drahomanın evin ihtiyaçlarını karşılayacağı ve önce koca ölürse, dul kalan kadının geçimini sağlayacağı varsayılıyordu. Avrupa'nın her yerinde geçerli olan genel kural, dul kadının mülklerin üçte birini alması şeklindeydi. En sonunda, kalan her şey evlilikten olan torunlara bırakılıyordu. Söz sırasında tespit edilen drahoma, çoğunlukla her biri notere tescil ettirilen taksitler halinde ödeniyordu. İlk ödeme genellikle gelin kocasının evine taşınmadan önce yapılıyor ve diğer ödemeler yıllar boyunca devam edebiliyordu. Evlilik gerçekleştikten sonra yapılan bu taksit ödemeleri, gelinin ailesinin bu ödemeleri yapmakta zorluk çekmesi ya da ödeme yapmak istemesi halinde evliliklerde bir çatışma kaynağı olabiliyordu. Kadının evliliğe yaptığı katkının bir başka bölümü de, yatak ve masa örtüleri, kişisel eşyalar gibi şeylerden oluşan çeyizdi.

Kocanın eve yaptığı maddi katkı -evin kendisine ek olarak- “hediye” biçimini almıştı. Gelinin evlendiği gün giydiği gelinliğin parası genellikle erkek tarafından ödenirdi, bu gösteriş meraklısı Floransalılar arasında

oldukça büyük bir paraya mal olurdu. Damadın aynı zamanda “çeyiz sandıklarının” özel olarak sergilendiği bir gelin köşesi donatması beklenirdi. Bu sandıklar büyük bir özenle hazırlanır, gelin ve damada örnek olması için, evlilik görevleri, sadakat ve ihtirasın tehlikeleri gibi konuları temsil eden mitolojik oymalarla süslenirdi. Bu sandıklar çoğunlukla yeni evli çiftin evindeki törende sergilenir ve sonra zifaf yatağının başucuna konurdu.

Üst sınıftan kocalar bir tür “drahomaya karşılık” olarak büyük miktarlar ödemeye zaten hazırken, daha düşük gelirli de böylesi şeylerden muaf kalmıyorlardı. Köylülerin oğulları geline çoğunlukla giysi hediye ediyor, bazen drahomanın ilk taksitiyle ödüyorlardı -bu uygulama on beşinci yüzyıl boyunca toplumun tüm katmanları arasında hızla yayılmıştı.

Bu hediyeler toplumun en üst katmanında bir dizi entrikaya konu oluyordu. Floransalı bir koca geline verdiği hediyelerin yasal sahibi olmayı devam ediyor, böylece evlilik iptal edildiği takdirde verdiği her şey kendisinde kalıyordu. Kocalar kendileri öldüğünde ve özellikle kadının yeniden evlenmesi halinde eşlerinin tam olarak ne yapması gerektiğini çoğunlukla yazıyorlardı. Dul bir kadının kendisine düğün sırasında hediye edilen giysi ve mücevherleri ya da drahomasıyla çeyizini almaksızın kocasının evinden ayrılması olağandışı değildi, çocukları da bazen bunları annelerine iade etmekte yavaş davranıyorlardı. Floransa arşivleri, dul kadınların annelerine ya da üvey annelerine drahomalarını iade etmeyi reddeden çocuklarına karşı açtıkları davalarla doludur.

Hediyeler bazen evlilikten hemen sonra geri alınıyordu. Koca verdiği hediyeleri arkadaşlarından ya da akrabalarından evlilik dönemi için bir yıl sonra iade etmek üzere ödünç alıyordu. Ya da bu hediyeleri -bir ücret karşılığında- başka kocalara aktarmaları için bu işi yapan kişilere satmak zorunda kalıyordu.

Yüzüğün verilmesi sırasında ise daha karmaşık bir dizi kural vardı. Koca, düğün günü karısına iki ya da üç yüzük veriyordu. Buna ek olarak, Floransa’da ya düğün günü ya da ertesi sabah, kocanın babası ve ailenin kimi üyeleri geline, zengin ailelerde sayıları on beş ya da yirmiye kadar çıkabilen yüzükler hediye ediyorlardı. Yüzüklerin çoğu ailedeki evli bir kadın tarafından yeni geline aileye hoş geldin demek amacıyla veriliyordu. Fakat bu hediyelerin de yalnızca törensel bir değeri vardı; tıpkı geline kocası tarafından hediye edilen giysiler ve mücevherler gibi bunlar da gelinin mülkü haline gelmiyordu. Zaman içinde aileye giren

İtalya'da drahoma, hediye ve düğün masrafları için harcanan miktarlar, on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda ciddi ölçülerde artış gösterdi. Ailelerin tüm kızlarına drahoma vermeleri giderek daha da zorlaştı ve çoğu genç kadın daha ucuz bir alternatif olduğu için evlenmek yerine manastıra kapanmayı tercih etti. (Bir kızı evlendirmek yerine manastıra kapatmak evlendirme maliyetinin yaklaşık yarısıydı.) Venedik yakınlarında bir bölge olan Veneto'da on altıncı yüzyıla gelindiğinde drahoma miktarı öylesine yükselmışti ki, Venedik ticaretinde son dönemlerde görülen düşüşün sorumluluğu karılarının drahomalarıyla yaşamayı tercih eden soylu kocalara yüklenmişti.

Drahomanın kadınlar için bir dezavantaj olduğunu düşünürüz ve bu düşüncemiz drahoma biriktirmekte sıkıntı çekenler için kesinlikle doğrudur. Drahomanın kadının evlenebileceğinin en belirgin göstergesi olduğu kuşkusuzdu ve kimin kiminle evleneceğinin belirlenmesinde en önemli faktördü. Fakat yüklü bir drahoması olan kadın için bu, evlendikten sonra uzun süre kalıcı bir statü sembolü demekti.⁵⁵

Evliliğin maddi gerekleri -drahoma, yüzükler, sözleşmeler ve benzerleri-, anlaşılması her zaman zor olan karı koca arasındaki ilişkiler konusunda pek az fikir vermektedir. Erkeklerin yazdığı aile yaşam öyküleri (*ricordanze*) genellikle duyguların ifadesine önem vermektedir ve kadınlarca yazılan benzeri belgeler yok denecek kadar azdır. Ancak kadın öldüğü anda önemli nokta bazen değişmektedir. Karısı öldüğünde koca karısına, belki de hayattayken söylemediği sevgi sözcükleri söylemektedir.

Dulcissima (en tatlı), *dilectissima consors* (en çok zevk aldığım kadın), ve *dilectio* (aşırı sevgi) gibi sözcükler kısa süre önce kaybedilen eşlerle ilgili çeşitli öykülerde yer almakta ve kocanın sevgisinin alışılmış övgülerin ötesinde olduğuna işaret etmektedir. Bolonyalı bir yazar ölçüsüz bir ağıtla öne çıkmaktadır: “Asla ondan daha iyi bir kadının bulunmadığına inandığımdan, onu olağandışı bir biçimde sevdim.”⁵⁶

Evliliğin sonlandığı bir başka noktada ise olumsuz duygular ifade edilip, kaydedilmekteydi -boşanma olduğunda. Boşanma sırasında hem erkekler hem de kadınlar evliliğin bittiğini ve boşanmayı onaylamakla yükümlü olan Hristiyan kilisesi yetkilileri karşısında şikayetlerini dile getirmek için her türlü gerekçeye sahiptiler. Giovanni ile Lusanna'nın tarihçi Gene Brucker tarafından tespit edilen ve sunulan merak uyandıran hikâyesi Floransalı bir çiftin kişisel yaşamına girmemize olanak sağlıyor.⁵⁷ Bir mahkeme katibinin kayıtlarına dayanan hikâyenin konusu

seks, tutku, zina, gizli evlilik ve evliliğin sona ermesidir. Hikâye, kendi olağandışı yöntemiyle bize on beşinci yüzyılda Floransalı kadınların hangi koşullar altında yasal evlilik sözleşmesi yaptıklarını -ve yapmadıklarını- anlatmaktadır.

LUSANNA VE GIOVANNI'NİN HİKÂYESİ

Lusanna ve Giovanni 1420 yılında aralarında beş dakikalık yürüyüş mesafesi olan Floransa'daki evlerinde doğdular. Köken benzerlikleri bundan ibaretti, çünkü Lusanna bir zanaatkarın kızıyken, Giovanni üst kademeden bir noterin oğluydu. Mensubu olduğu Della Casa ailesi Floransa sosyetesinin üst katmanlarındayken, Lusanna'nın ailesi küçük burjuva zanaatkarlardan ve tüccarlardan oluşuyordu. Rönesans'ın ilk yıllarında sınıf farklılıklarının çok belirgin olduğu Floransa'da bu iki ailenin çocuklarının evlenmesi düşünülemezdi bile.

Lusanna on yedi yaşına gelip evlenmesi gerektiğinde, babası ona koca olarak evlerinden birkaç yüz metre ötede oturan, hali vakti yerinde bir fırıncının yirmi dokuz yaşındaki dokumacı oğlu Andrea Nucci'yi seçti. Yerel noterin düzenlediği evlilik kontratına Lusanna'nın oldukça büyük bir rakam olan 250 florinlik drahoması kaydedildi.

Beş yıl sonra evinin civarındaki kiliseleri ziyaret eden Giovanni Lusanna'yı gördü. Öyle görünüyor ki, Lusanna olağanüstü güzeldi ve evli olmasına rağmen, bir ilişki arayışında olan zengin Floransalı tüccara kayıtsız kalmamıştı. Henüz yirmili yaşlarının başında olan Giovanni, evlenme çağına gelmediği halde, kesinlikle kural dışı bir ilişkiye girebilecek yaşıydı. Lusanna ve Giovanni bunu izleyen on yıl boyunca birbirlerinin sevgilisi oldular. Zanaatkârlardan oluşan bir topluluğun mensubu olan Lusanna'nın, üst sınıftan yaşlıları için imkânsız olan bir özgürlükle ve refakatçisi olmadan hareket edebildiği anlaşıyor. Ayrıca kendisine ayak bağı olabilecek çocukları da bulunmuyor.

Yasal kocası konusunda, 1453'te ölerек Lusanna ve Giovanni arasında bir evliliğin gerçekleşmesini yalnızca olanaklı kılmakla kalmayıp, Lussanna açısından fazlasıyla arzulanan bir şey haline gelmesini sağlaması dışında bir şey bilmiyoruz. Giovanni sonunda bir düğün törenine razı olduğunda, Lusanna'nın ağabeyi Antonio -artık kardeşinin namusunun bekçisi odur- genellikle Floransa düğünlerini yöneten ve nikah sözleşmesini düzenleyen bir noterin bulunmasını istedi. Fakat Giovanni buna itiraz etti, bu evlilikten haberi olduğunda kendisini mirasından mah-

rum bırakacak olan babasının duymaması için evliliğin gizli kalması gerektiğinde ısrarcı oldu. Nikahı noter yerine arkadaşı Fransisken papazı Fra Felice Asini'nin yönetmesini önerdi.

Acaba gerçekten böyle bir düğün gerçekleşti mi? Floransa başpiskoposunun 1455 yılında yanıt aradığı soru buydu. Dava, başpiskoposa şu kaygıları içeren bir mektup gönderen Papa'ya kadar intikal etmişti: "İsa'nın sevgili kızlarından Floransalı Lusanna di Benedetto kendisiyle Giovanni di Lodovico della Casa arasında yasal bir evlilik sözleşmesi olmasına rağmen, kocasının evlilik andı içip, yüzük de takarak, kamuya açık bir tören ve diğer geleneksel resmi işlemlerle bir başka Floransalı kadınla evlendiğini bildirmiştir." Papa'nın mektubu başpiskoposa davayı araştırması ve Lusanna'nın iddiaları doğrulandığı takdirde Giovanni'nin ikinci evliliğini iptal etmesi ve iki ayrı eşle evlilik akdi yaptığı için ona gereken cezayı vermesi yönünde talimat veriyordu.

Lusanna lehine yirmi kişi şahitlik yaptı, bunlar arasında ailesinin üç ferdi ve Giovanni'nin eski arkadaşı Fra Felice Asini vardı. Hepsi düğün töreninde Giovanni ve Lusanna'nın, Lusanna'nın ağabeyi Antonio ve karısının, üvey annesi ve iki arkadaşının bulunduğunu hatırlıyordu. Fra Felice Giovanni'nin öğle yemeğinden sonra kendisine Lusanna'yla evlenmek istediğini söylediğini ve düğüne gelenlerin onun ve evlenen çiftin etrafında bir daire oluşturduklarını söyledi. Papaz önce sırasıyla geline ve damada birbirleriyle evlenmek isteyip istemediklerini sormuştu. İkisi de evet dedikten sonra Giovanni sol elindeki yüzüğü çıkartıp onu Lusanna'nın parmağına takmıştı. Gelin ve damat Lusanna'nın ailesiyle öpüşmüşler ve hediyelerini almışlardı. Giovanni ve Lusanna daha sonra evliliklerini tamamlamak için yatak odasına gitmişlerdi. Bu Lusanna'nın evliliğinin geçerli olduğunu düşündürtecek doğaçlama bir olaydı.

Giovanni düğünden sonra sürekli Lusanna'yla birlikte yaşamamış, ama kimi geceleri onunla birlikte geçirmişti. Lusanna dışarı çıkarken dul giysileri giymeye devam etmiş ama evde evli bir kadın gibi giyinmişti. Giovanni ve Lusanna kentte evliliklerini gizli tutarken, kırsal bölgeye gittiklerinde evli aşıkların yaşadığı gibi yaşıyorlardı. Beş köylü Giovanni ve Lusanna'yı birlikte gördüklerini ve onların karı koca olduklarını düşündükleri yönünde ifade vermişlerdi.

Sekiz ay sonra Lusanna Giovanni'nin tanınmış bir ailenin on beş yaşındaki kızı Marietta'yla bir evlilik sözleşmesi yaptığını öğrendi. Bu olay Giovanni'nin babasının ölümünden kısa bir süre sonra gerçekleşmişti,

Lusanna'yı destekleyenler babası öldüğünde evliliklerinin herkese açıklanabileceğini söylediler. Lusanna çeşitli dönemlerde bunun için kocasına yalvarmış ve ikinci evliliğinden vazgeçmesini istemiş ama Giovanni bunu reddetmişti. Bu noktada Lusanna'nın Hristiyan kilisesi yetkililerine başvurmaktan başka çaresi kalmamıştı.

Giovanni ikisinin evlenmiş olduklarını reddetti. 1443'den beri cinsel ilişkileri olduğunu kabul etti ve onu çeşitli âşıkları olan ve önüne gelenle yatıp kalkan bir kadın gibi göstererek karalamaya çalıştı. Avukatlarının sözcükleriyle, "Tutkularıyla hareket eden Lusanna, genç ve eli açık olduğu için Giovanni ile cinsel ilişkiye girmeyi arzulamıştı..." Giovanni'nin tanıkları onun iyi tanınan biri olduğuna kefalet ettiler ve Lusanna'nın komşularından bazıları onu ahlaki olarak düşük bir kadın olarak tanımadılar. Onun sokakta yürürken, iyi kadınlar gibi başını öne eğerek gitmek yerine erkeklerin yüzüne açıkça baktığını; kocası hayattayken bir, hatta birden fazla aşığı olduğunun bilindiğini söylediler -böyle bir kadının sözlerine nasıl güvenilebilirdi ki?

Dava aylarca sürdü. Giovanni Lusanna'nın kendisi için kapatmadan öte bir anlam taşımadığını iddia etti, Lusanna ise onun yasal karısı olduğunda ısrarcı oldu. Giovanni mensubu olduğu sınıf ve yaşı açısından toplumsal olarak kendisinden daha alt tabakadan "yaşlı" (hatırlarsanız iki de aynı yıl doğmuştu) bir kadınla evlenmesinin imkânsızlığı üzerinde durdu. Lusanna'nın avukatı ise bu iddiaya daha alt tabakalardan güzel kadınların üst sınıflardan erkeklerle evlendiğinin bilindiğini söyleyerek sert bir şekilde karşılık verdi. Sonunda başpiskopos Lusanna'nın lehine karar verdi. Bir evlilik bunun gibi gizli bile olsa, kilisenin, evliliklerin düğün tarihinden üç hafta önce kamuya açıklanmasını ve törenlerin kilisede yapılmasını zorlayarak böylesi evliliklere son vermek istemesine rağmen, eğer iki taraf da şahitlerin huzurunda karı koca olmak istediklerini taahhüt etmişse tanınmak zorundaydı. Giovanni'nin yaptığı ikinci evlilik iki eşlilik sayıldı ve kendisine yasal karısının Lusanna olduğunu kabul etmesi gerektiği ve ona "evliliğin gerektirdiği sevgiyle" davranmadığı takdirde aforoz edileceği bildirildi. Adaletin bir kez de olsa aşağı tabaka lehine sonuçlandığı anlaşıyor.

Fakat hikâye böyle sona ermedi. Giovanni başpiskoposun verdiği karara itiraz etti. Zengin ve geniş ilişkileri olan bir adam olduğundan daha önceki kararı etkileme gücü vardı. 1456 ile 1458 yılı arasında bir tarihte Giovanni ve Lusanna'nın evliliğinin geçersiz olduğu ilan edildi.

Giovanni, kendi sınıfından ve Della Casa ailesini devam ettirecek çocuklara sahip olabileceği bir eş olan Marietta ile yasal bir aile kurabilecekti. 1456'dan sonra Lusanna'nın izine rastlanmadı.

Sonunda para, güç ve sosyal kurallar ile yasal mirasçılara sahip olma isteği galip gelmişti. Giovanni ve Lusanna'nın hikâyesi her çağda geçerli olduğu görülen ve birbirleriyle çelişen iki gerçeğin ifadesidir. Bir yanda cinsel aşk, hangi engellerle karşılaşırsa karşılaşsın kendisini her şeye rağmen gerçekleştirmektedir. Sınıf (ve din ya da ırk) farklılıkları ya da eşlerin birbirlerine ettikleri sadakat yeminleri cinsel tutkunun gücüyle bir kenara itilivermektedir. Bu tür bir yoğunluğu yaşayan âşıklar kendi kendilerine, “İşte aradığım bu,” demektedirler.

Diğer yanda ise çoğu insan yasalara ve ailelerinin, içinde yaşadıkları toplumun, ülkenin benimsediği geleneklere saygı duymakta ve bunların hiç biri başka bir yaklaşımı, cinsel aşkın öncelikle ve en başta ve belki de yalnızca evlilik içinde yaşanması gerektiğine inancından daha değerli bulmamaktadır. Erkekler ve kadınlar, hatta çokeşliliğe yatkın olanlar bile, genellikle toplumdaki tek eşlilik idealine saygı göstermektedirler.

Giovanni ise “gençliğinde” evli bir kadınla gayri meşru bir ilişki yaşamıştır. Ama sıra ailesinin ve sosyal çevresinin evlilikle ilgili beklentilerini tatmin etmeye geldiğinde, -daha alt tabakadan olan ve “kısırlılığı” nedeniyle başından atması gereken- Lusanna ile olan birlikteliğini meşrulaştırmamıştır. O, kendisinden bekleneni yapmıştır. Aynı sosyal konumu paylaştığı, ailesinin değerine değer katan ve ona çocuk veren çok daha genç bir kadınla evlenmiştir. Yaptığı şey toplumsal düzen açısından “doğru”dur. Fakat ahlaki açıdan yaptıkları tartışmaya çok açıktır.

Peki Lusanna'nın hikâyesini nasıl değerlendirmeliyiz? Onun hiçbir açıdan evli bir İtalyan kadını temsil etmediği kuşkusuzdur. 250 yıl önce yaşayan Héloïse gibi, o da dik başlı ve tutkuludur, davranışlarının ayıplanacağını bilmesine rağmen sevgilisi için riske girmeye hazırdır. İlişkisi, umduğu gibi kalıcı bir ikinci evlilikle sonuçlanmamasına rağmen, Ortaçağın başlarında kanıtlanan gayri meşru ilişkilerde olduğu gibi standart bir tarzda şiddetle cezalandırılmasına neden olmamıştır.

Bu dönemde İtalya'daki Yahudi topluluğunun mensupları tabii ki kilise yasalarına tabi değillerdi; kendi yetkilileri evliliklerin geçerli olup olmadığına ve evlilik yürümediğinde ne yapılacağına karar veriyordu. Aşağı-

da yer alan ve 1470’de kayda geçen olay Ortaçağ’ın ortalarındaki bir Yahudi evliliğine bakmamızı sağlıyor.⁵⁸

Pavialı Yahudi bir hancı olan Hakkym ben Jehiel Cohen Falcon, evlerini terk eden karısını evine yeniden kabul etmek için Yahudi yetkililerden izin istemiştir. Karısı aylarca hancılığı bırakması için baskı yapmış, “bu işi bırakman gerek” diyerek yakınmıştı. Ama kocası, kendisinin de kabul ettiği gibi karısının isteğini önemsememişti. Hancı olayı şöyle anlatmıştı, “sonunda karım bir öğle vakti eşyalarını topladı, tüm gümüş kapları ve mücevherlerini aldı ve sık sık görüştüğü komşumuzun, Yahudi olmayan bir kadının evine gitti.”

Adam karısının izini komşunun evinde bulduğunda, evde Yahudi olmayan iki kadın ve biri piskopos yardımcısı, diğeri de piskoposun vaizi olan iki erkek yurttaş vardı. Din adamları eve Hristiyanlığı kabul etmesi için onu teşvik etmeye gelmişlerdi. Adam karısıyla Almanca konuşarak şu özel görüşmeyi yaptı.

Erkek: “Niçin buraya geldin, niçin eve dönmüyorsun?”

Kadın: “Burada kalmaya devam edeceğim, bir tavernacı olmak istemediğim için dönmeyeceğim.”

Erkek: “Canın ne istiyorsa onu yap.”

Kadın: “Beni yeniden kandıramayacaksın... Bana on kere yalan söyledin ve sana inanmıyorum.”

Din adamları kocayı aceleyle yapılacak bir şey olmadığına, kadının düşünmek için kırk güne ihtiyacı olduğuna ikna ettiler. Koca ağlayarak eve dönerken, karısı çok katı bir Hristiyan disiplininin uygulandığı bir manastıra götürüldü. Bütün bir gün ve gece orada kaldı fakat ertesi gün fikrini değiştirdi. Piskoposa eve dönmek istediğine dair haber gönderdi, “Ben bir *cohen*’in karısıyım ve burada bir iki gün daha kalırsam beni boşayacağı için artık onun evine sığınmamam.” Cohen’ler Yahudiler arasında açıkça daha yüksek bir standarda sahip olan din adamları kastının soyundan geliyorlardı ve karıları doğru yoldan saptığında onları boşamak zorunda değillerdi. Cohen’in karısı eve dönüp, “işlediği günah için gözyaşı döker” ve af dilerse, kocası konuyu hahamlara götürür, onu geri alıp alamayacağını sorardı. Kendi kararı ne olursa olsun, hahamların talimatlarına uymak zorundaydı.

Giovanni ve Lusanna’nın hikâyesi gibi öykülerle bağlantılı olan hayal kırıklığı yaratan belgeler, hikâyenin sonunda, kadının bu durumun üs-

tesinden nasıl geldiğine yer vermemektedir. Yetkililer kadının bir eş olarak rolünü sürdürmesine izin vermişler midir? Kocasınca ve Yahudi topluluğunca sürekli suçlanarak mı yaşamak zorunda kalmıştır? Kocasını hancılığı bırakıp başka bir iş bulmuş mudur? Evden kaçmak birçok evli kadının başvurduğu bir yoldur ve büyük bir ihtimalle zaman zaman tasarlanan bir şeydir. Bazen, katlanılamaz bir durumu değiştirmek için aşırı davranışlar gerekebilir.

Evliliğin neredeyse tüm yetişkinler için bir zorunluluk olduğu Ortaçağ Avrupası'nda kadınlar ve kocaları genellikle eşlerden birinin ölümüne kadar birbirlerine bağlı kalırlardı. Tabii ki o tarihteki evliliklerde, karı koca arasındaki yaş farkı ve ortalama yaşam süresi (ortalama yaşam süresi otuz yıl civarındaydı) dikkate alındığında çiftler genellikle on ya da on beş yıldan fazla birlikte yaşayamıyorlardı.⁵⁹ Dul kalan erkek ve kadınların yeniden evlenmesi oldukça sık rastlanan bir olguydu. Bu, kimi yönlerden, günümüzde boşanmalardan sonra yapılan evliliklerin sıklığıyla kıyaslanabilir. On ya da on beş yıl süren bir evlilik mi? Belki de bu sürenin yeterli olduğunu düşünüp, günümüzde Amerikalı erkekler için neredeyse ortalama yetmiş dört ve kadınlar için seksen olan ortalama yaşam süresini dikkate alarak, evliliklerin bir yaşam boyu sürmesini beklememeliyiz. Belki de evliliğin yaşam boyu süreceği beklentisi, yaşam süresinin bu ölçüde uzayacağı düşünülmediğinden bu denli anlam kazanmıştır.

Evlilik kurumu din, aile ve toplum tarafından desteklendiği ölçüde, uzun süre devam etmesi kesinlikle kolaylaşıyordu. Bu tür desteklere sahip olmayan günümüzdeki evlilikler oldukça şanssız görünüyor. Fakat çağımızla kıyaslandığında, modernizm öncesi evlilikler genellikle bizim en çok değer verdiğimiz aşk, kişisel seçim ve karı koca arasındaki eşitlik gibi niteliklere sahip değildi.

Ortaçağ'da yaşayan evli kadınlar aşkın bilincindeydi. Popüler şarkılar ve baladlar, saray şiirleri ve hikâyeleri tüm toplumsal katmanlarda romantik aşkın varlığını kanıtlamaktadır. Fakat evlilik yalnız başına ve hatta aşkın ağır basması nedeniyle yapılamayacak kadar ciddi bir işti. Çünkü çoğu evlilik eşlerin kaynaklarının birleşmesine dayanıyordu. Bir çiftçinin karısının tarlayı ekmekten kaçınamayacağı açıkça kabulleniliyordu, bir kasabalının karısı da kocasının yaptığı iş, zanaat ya da meslek açısından değerli bir varlıktı, üst sınıftan bir hanımefendi ise bir şato ya da malikaneyi yönetmek zorundaydı.

Ortaçağ'ın sonlarına doğru bazı evli kadınların statüsünün değişmeye başladığına dair işaretler artmaya başladı. Venedik ve Paris gibi kentlerde üst sınıflardan çoğu kadın, arazi sahibi yüksek sınıf mensubu evli kadınlar ve bütün Avrupa'da kasabalı kadınlar daha fazla maddi rahatlamasının ve yetki artımının tadını çıkarmaya başlamışlardı. Evli kadınların konumlarının iyileşmesinin göstergelerinden biri, on beşinci yüzyıldan sonra hem ayrı ayrı tablolarla hem de aynı tablo içinde evli çiftlerin görülmeye başlanmasıdır. New York'taki Cloisters'deki Merode Minberi'nde görülen "Donors Engelbrechts ve karısı" (1425-1430 dolaylarında) gibi dini minber süslemelerinin kenar panellerinde çiftlere yer veren tablolar bir süre görülmüşü, ama on beşinci yüzyıla ait çoğu portre açıkça dinle ilişkisizdi ve evlilik yaşamını över nitelikteydi.

Bu yeni anlayışın en eski örneklerinden biri Lysbeth van Du Vendorde'nin (1430, Rijksmuseum) portresidir. Tablonun arkasındaki bilgilerden, onun Rhinelandlı bir mübaşir olan Symon van Adrichem ile 19 Mart 1430'da evlendiğini ve 1472 yılında öldüğünü öğreniyoruz. Tabloda yer alan "Uzun süre bana kalbini açacak biri için yanıp tutuştum" cümlesini taşıyan parşömen, kocasına sevgiyle hitap ettiğini gösteriyor. Kocasını da kaybolan bir tabloda ona, "Beni aşkıyla onurlandıracak olanın kim olduğunu hep merak ettim," diyor. Karşılıklı sevginin bu zarif ifadeleri hem erkeği hem de karısını onurlandırıyor.

Frankfurtlu Usta olarak tanınan bir Alman ressamın karısının da kendi yanında yer aldığı portresi, eşlerin otuz altı ve yirmi yedi yaşlarındaki hallerini göstermektedir (1491, Royal Museum of Fine Arts, Antwerp). Ressamın karısının sağ elinin üçüncü parmağında bir nişan yüzüğü bulunmakta ve elinde bir çiçek tutmaktadır, tabloda -iyi bir yaşamın sembolleri olan- kirazlar, ekmek ve bir bıçak da yer almaktadır.

On beşinci yüzyılın başlarında Jan van Eyck tarafından yapılan *Arnolfini ve Karısı* adlı ünlü tablo, 1514 yılı dolaylarında Quentin Metsys tarafından yapılan ve aynı ölçüde ünlü olan *Tefeci ve Karısı*, İsrâhel Van Meckenem'in 1490 ile 1503 arasında yaptığı bunlar kadar ünlü olmayan *Alltagsleben* oymaları ve diğer Flaman, Hollanda, Alman ve İtalyan eserleri evli çiftlere duyulan saygının -özellikle evliliğin bekâret ve duluktan sonra üçüncü sırayı aldığı Ortaçağ başlarındaki yaklaşıma göre arttığını gösteriyor.⁶⁰ Evliliğe ve evli kadına daha olumlu bakan bu yaklaşım bir sonraki yüzyılda dinsel ve toplumsal alanda görülecek büyük değişimler içinde de kendisine yol açmıştır.

BÖLÜM 3

Almanya, İngiltere ve Amerika'da Evli Protestan Kadınlar, 1500 - 1700

Karıyla sükunet içinde yaşamak isteyen akıllı bir koca şu üç kurala uymalıdır:
Sıkça kulağını çekmek, arada bir azarlamak ve ona asla vurmamak.

A Godlie Forme of Household Government (Ev İdaresinin İlahi Biçimi)

Londra, 1614

Evli kadının tarihinin fazlasıyla karmaşık bir biçimde din tarihiyle bağlantılı olması bizi şaşırtmamalıdır. Bugün bile, dünyanın bir çok bölgesinde evli kadınların yazgıları dini sistemlerce belirlenmektedir. En aşırı örnekler için, İslam hukuku gereğince tüm yetişkin kadınların kamuya açık yerlerde başlarından topuklarına kadar örtündüğü ve zina yapan kadınların hâlâ taşlanarak ya da idam edilerek cezalandırıldığı İran, Pakistan, Afganistan gibi ülkeleri düşünebiliriz. Kadınların görece daha fazla lehine olan evliliğe ilişkin laik Batı yasaları, aslında Hristiyan ilkelerinden kaynaklanmaktadır. Eski New England'ın* dini inançları bölgede yaşayan herkesin davranışlarını şekillendiren Püritenler'in oluşturduğu bir teokrasi olduğunu unutmak üzereyiz. Püriten inançlarının çoğunun izine Kutsal Kitap'ta rastlasak da, diğerleri kargasalı Protestan Reformları dönemi sırasında şekillenmiştir.

Bu bölümde evlilikteki on altıncı yüzyılın büyük dinsel altüst oluşlarından kaynaklanan ve Almanya, İsviçre ve İngiltere yoluyla Kuzey Amerika'ya yayılan değişimler ele alınacak. Üç temel soru soracağız: Martin Luther'in evlilik açıklamalarıyla kendi evliliği onun kuşağını ve ardından gelen kuşakları nasıl etkilemiştir? VIII. Henry tarafından başlatılan ve I. Elizabeth döneminde tamamlanan değişiklikler Anglikanlar'ın kutsal evlilik tasavvurunun şekillenmesine nasıl yardımcı olmuştur? İngiliz Protestanlar ve özellikle Püritenler Amerikan kadınlarına uygun bir davranış modelini nasıl yaratmıştır?

*ABD'nin kuzeydoğusundaki altı eyaletten oluşan bölge, bu eyaletler Connecticut, Maine, Massachusetts, New Hampshire, Rhode Island, Vermont'dur. (ç.11.)

Israhel van Meckenem'in 1495-1503 yılı dolaylarında yaptığı Org Çalan Adam ve Karısı. Eşler arka planda evlilik yataklarının görüntüsüyle birlikte müzik yapıyorlar. (National Gallery of Art, Washington, D.C.)

LUTHER’İN ALMANYASI’NDA EVLİLİK

Evlilik kurumunu Augustinyen rahibi Martin Luther’den daha fazla etkileyen çok az sayıda insan vardır. 1517’de, Wittenberg’de, doksan beş tezini kilisenin kapısında asarak ilan ettiğinde, ilk hedefi kilisenin indüljans (kefaret gereksinimini azaltan veya ortadan kaldıran özel papalık izni) satma uygulamasını sorgulamaktı. Sonradan papazların bekâr kalmasının zorunlu olup olmadığını da içeren şiddetli tartışmaları başlatan çok sayıda konu ortaya attı. Günümüzde indüljans eskiden kalma ilginç çağdışı bir uygulama olarak görüldüğü halde, rahiplerin bekâr kalma meselesi hâlâ tartışmalıdır. Katolik kilisesi bu konuda, Luther’in eski rahibe Katherina von Bora ile evlendiği 1525 yılında olduğu ölçüde sabit fikirli olmaya devam ediyor.

Luther rahiplerin evlenemeyeceği prensibine yönelik muhalefetini Kutsal Kitap’a dayandırmıştı. Yeni Ahit’te İsa’nın havarilerin evliliğini uygun bulmayan bir açıklaması bulunmuyordu -aslında Havari Peter evlenmişti, demek ki bu olanaklıydı; Luther, Saint Pavlus ve hatta İsa’nın çok genç adamlar olarak evlenmiş olabileceklerini düşünmüştü. Saint Pavlus da bir rahibin evlenmesine izin vermişti (Pavlus’tan Timoteos’a I. Mektup 3:2 ve Pavlus’tan Titus’a Mektup 1:6) ve bunlar Luther’e yeterince yetki veriyordu. Dahası, birçok din adamı metresleriyle yaşamış ve bunlardan çoğu çocuk sahibi olmuştu, Luther evlenmenin günah içinde yaşamaktan daha iyi olduğunu düşünmüştü. Bu fikirlerini 1520’de, “Alman Ulusunun Hristiyan Soylularına” yazdığı “Açık Mektup”ta açıklamıştı, mektup aşağıda yer alan özellikle keskin olan üç iddiayla sona eriyordu:

“*Birincisi*, rahipler yalnızca nefislerinin zayıflığı nedeniyle değil, daha çok ev içindeki gereksinimleri nedeniyle kadınsız yaşayamazlar...” (Kadınların erkeklerin hem cinsel hem de evin idaresi konusundaki gereksinimlerinin tatmini açısından zorunlu görüldüğüne dikkat edin.)

“*İkincisi*, papanın tıpkı yemeyi, içmeyi, bağırsakların doğal hareketini veya şişmanlamayı engellemekte olduğu gibi, buna da komuta etme gücü azdır... (Burada seks diğer bedensel etkinlikler gibi “doğal” bir şey olarak görülmüştür.)

“*Üçüncüsü*, Papalık hukuku buna karşı olmasına rağmen, evlilik papalık hukukuna aykırı bir şekilde gerçekleştirildiğinde, bu hukuk sona erer ve artık geçerliliği kalmaz; çünkü Tanrı’nın kimsenin bir adamla karısını ayırmayacağını buyuran emri papalık hukukundan önce gelir...” (Tanrısal hukuk Papalık hukukundan üstündür.)

Luther aynı yıl, “Kilisenin Babil Esaretine Düşmesinin Başlangıcı” adlı yazısında, evliliğin kutsal bir tören -kutsal değeri olan bir dinsel seremoni- olmadığını öne sürdü. O ve ona benzeyen düşünceleri olan reformcular Katolikler’in dinsel ayin sayısını yediden üçe indirdiler; İncil’de yer verildiği ve selamet için gerekli görüldüklerinden, yalnızca vaftiz, kefarete ve İsa’nın son yemeğindeki ekmek ve şarap kaldı. Fakat bu, bir Hristiyan’ın yaşamında evliliğin daha az önemli bir yer tutacağı anlamına gelmiyordu. Luther Kutsal Kitap’a dayanarak -bu onun dini konuları daima sınıadığı kaynaktı- din adamı olsun olmasın, herkese bunu önerdi. Boşanmaya kişisel olarak karşı çıkmasına rağmen, “bunun hâlâ tartışmalı bir konu” olduğuna hükmetti.²

Luther rahiplerin evlenmesini bile olanaklı görerek, evliliğe verdiği çok açık destekle ortodoksiden ayrıldığı halde, Katolik kilisesinin kadınları yalnızca üremekte kullanılan, ikinci sınıf varlıklar olarak değerlendiren görüşünü terk etmedi. Luther de selefleri ve çağdaşlarının çoğu gibi, kadınların “erkeklere hizmet etmek ve onların yardımcıları olmaktan başka bir amaçla yaratılmadıklarını” düşünüyordu.³

Bu nedenle aile ilişkileri doğal olarak hiyerarşikti, koca ailenin reisi iken, karısı ikinci sırayı alıyordu, çocukların görevi ise ebeveynlerine itaat etmektir. Luther’in yazıları ve özellikle gelecek yüzyıllar boyunca Lutheryen evlerin standart okuma parçası olan *Small Catechism*’i (Küçük İlmihal), onun aile konusundaki görüşlerini açıkça dile getirmektedir. Eşlerin birbirlerine karşı yükümlülükleri cinslere özgü bir hat izliyordu, koca “karısına tıpkı zayıf olanlara duyduğu gibi saygı duyacak” ve karısı da kocasına “tıpkı Tanrı’ya itaat ettiği gibi” itaat edecekti. Ancak Luther, Saint Pavlus’un görüşlerini izleyerek, karı ve koca arasındaki karşılıklı aşkın Tanrı’nın buyruğu olduğunda da ısrar etmiştir.⁴

Tüm dünyadaki Lutherciler, Amerika’dakiler, Almanya’dakiler ve İskandinav topraklarında yaşayanlar, cinsel aşk konusunda karşılıklılığa duydukları inançla, otorite konusundaki eşitsizliğe duydukları inancı birleştirmişlerdir. Luther’in görüşleri doğrultusunda tam bir Hristiyan olmak, dini olanların yanı sıra evlilik içi sorumlulukları da içermektedir.

1525 yılında kırk iki yaşında olan Luther, vaaz ettiklerini uygulamak istiyordu. Yirmi beş yaşındaki Katherina von Bora ile evlenerek, evli Reformcu din adamlarının giderek sıklaşan saflarına katıldı. O, evlenen ilk eski Katolik rahibi olmamakla birlikte, büyük bir olasılıkla en etkili evliliği yapan rahipti.

Peki tarihe Luther’in karısı olarak damga vuran bu kadın, Katherina von Bora, kimdi? Kendi yazılarından neredeyse hiçbiri, Luther’e yazdığı mektuplar dahi bugüne kadar ulaşmadığı için, onun hakkında bildiklerimiz yalnızca Luther’in ve kimi çağdaşlarının yazdıklarından derlenmiştir. Ne yazık ki onu daha iyi tanıyamıyoruz! Erkek gözlemcilerin süzgecinden geçmiş olmasına rağmen, ortaya unutulması mümkün olmayan güçlü bir kişilik çıkmaktadır.

Katherina asil ve mütevazı olanakları bulunan bir aileden geliyordu. Annesi o bebekken ölmüş ve babası yeniden evlenirken onu bir rahibe okuluna yerleştirmişti. Dokuz yaşındayken, dinsel bir yaşam sürmesi için kuzeninin de baş rahibe olarak yaşadığı Saksonya’daki Nimbschen, Cistercian rahibe manastırında görevlendirildi. On altı yaşında rahibe oldu ve eğer Reformcu tarihe yakalanmasaydı, yaşamının sonuna dek İsa’nın gelini olacaktı.

1522’de, Nimbschen yakınlarındaki bir Augustinyen manastırının yöneticisi olan bir akrabası, yeminini bozdu ve din kardeşleriyle birlikte Lutherciler’e katıldı. Katherina ve rahibe kardeşleri de bu karardan derinden etkilendiler. Ailelerine kendilerinin de yeminlerini bozmayı istediklerini yazdıkları mektuplar gönderdiler. Fakat aileleri bu genç kızları dünyevi yaşama döndürmekle ilgilenmiyordu -çünkü kızların çoğu dra-homa ödemekten kurtulmak amacıyla manastıra gönderilmişti ve çoğu aile zaten manastıra bir tür drahoma ödemişti. Ailelerinin bu kadınları geri almak istemeleri için herhangi bir neden bulunmuyordu.

Ailelerinden yanıt gelmeyince, rahibeler konuyu kendi kendilerine değerlendirdiler. Reformcu lider Dr. Martin Luther’e doğrudan yazarak, kısa süre önce aydınlanan bilinçlerinin artık rahibe olarak yaşamalarına izin vermediğini açıkladılar. Fakat acımasız dini kavgalara sahne olarak bölünmüş bir yerde bulunan rahibe manastırından nasıl kaçacaklar ve nereye gideceklerdi?

Bir balık tüccarı gözü pek bir plan yapıverdi. 1523’deki Paskalya Arifesi’nde Katherina ve diğer sekiz rahibe bir vagondaki balık varilleri arasında gizlendiler ve üç gün sonra Luther’in hâlâ bir rahip ve İncil teolojisi profesörü olduğu Wittenberg’deki Augustinyen manastırına teslim edildiler. Luther bu kadınları iyi evlere yerleştirmeyi ve kimilerini de evlendirmeyi üstlendi. Nerede olduklarının bilgisi çabucak yayıldı, örneğin, Wittenberg’deki bir öğrenci arkadaşlarından birine yazdığı mektupta, “birkaç gün önce evlenmeye yaşamaktan daha çok istek du-

Katherina von Bora (1499-1552), Martin Luther'in karısı, çizen Lucas Cranach, The Elder. (Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde, Stockholm)

yan bir vagon dolusu bakire rahibe kasabaya geldi. Daha kötü şeyler yaşamadan önce Tanrı onlara birer koca başışlasın!" diyordu.⁵

Katherina, ev ekonomisi öğrenerek ve uygun bir eş bulmaya çalışarak Wittenberg'de iki yıl geçirdi. Nürnberg'teki aristokrat bir aileden bilgili genç bir adam ondan etkilendi, adamdan o da etkilenmişti, fakat adamın ailesi mülksüz eski bir rahibe ile evlenmesine itiraz edince onlara boyun eğmek zorunda kaldı.

Sorununu çözmeyi üstlenen Luther, rahip Kaspar Glatz'ı önerdi. Katerina Dr. Glatz'ı uygun bulmadı, fakat Luther'in arkadaşı Dr. Amsdorf veya Luther'in kendisiyle evlenmeyi düşünebileceğini söyledi. Kesinlikle utangaç biri değildi. Drahoması olmamasına rağmen, Katerina ikinci dereceden soylu bir aileden geldiğinin ve kusursuz bir manastır geçmişi olduğunun farkındaydı.

Her adamın eski bir rahibeyi eş olarak almayı istemeyeceği bir dönemde, Luther onun kendisi için doğru bir seçim olabileceğini düşünmeye başladı. Luther, bakır madencisi olarak başarılı olmuş halktan bir adam olan babasının onayıyla Katherina ile evlendi ve çok başarılı bir beraberlik yaşadı. Her ikisi için de uygun bir evlilik olarak başlayan beraberlikleri sonunda bir aşk evliliğine dönüştü.

Resmi evlilik olarak değerlendirilen nişanları dört tanığın huzurunda gerçekleşti ve iki hafta sonra Luther'in anne ve babasının da katıldığı halka açık bir tören yapıldı. Luther yaygınlaşan ününe rağmen, düğün şölenini finanse etmek için koruyucularının bağışlarına bel bağlamak zorunda kaldı. Bu, yeni gelinin daha sonra karşılaşacağı çok sayıda ekonomik sıkıntının ilkiydi.

Acaba kirli saman şilteli ve yıllardır bakımsız kalmış Wittenberg manastırına taşındığında neler hissetti? Yatakta göbekli, ne yakışıklı ne de kibar olan orta yaşlı bir adamın yanında yatarken ne hissetti? Daha ileride onun kaba konuşmalarını ve köylüce davranışlarını eleştirecekti, ama büyük bir ihtimalle evliliğinin başlarında dilini tutmuştu. Aslında, yaşları ve kişilikleri arasındaki uçurumun farkındaydı ve evlilik yaşamları boyunca ona saygıyla *Herr doktor* (Doktor Bey) şeklinde hitap etti.

Katherina yerinde oturup yakınacak biri değildi. Baştan itibaren, kararlı bir iradeyle evinin yönetimini üstlendi. Önce Elektor Frederik tarafından Luther'e ödünç verilen, ardından düğünde yeni Elektor tarafından ona hediye edilen Augustinyen manastırının birinci katında kırk odası, bunun üzerinde ise üst katta hücreleri vardı. Bu manastır zaman içinde Katherina ve Luther'in altı çocuğunun (çocuklardan biri bebekken öldü), altı veya yedi yetim kalmış erkek ve kız yeğenin, Luther'un dul kalan arkadaşlarından birinin dört çocuğunun, Katherina'nın teyzesi Magdalene'nin, çocukların mürebbiyelerinin, erkek ve kadın hizmetçilerin, yatılı öğrencilerin, misafirlerin ve mültecilerin evi olacaktı. Katherina yalnızca iyi bir *Hausfrau* (ev kadını) olmakla kalmadı; büyük ölçekli bir pansiyonu da başarıyla yönetti.

Temizlik uğruna evin içine, muhtemelen çamaşırhane olarak da kullanılan, bir banyo yaptırdı. Tasarruf amacıyla, bir bira imalathanesi oluşturdu, sebze bahçesi ekti ve elma, armut, üzüm, şeftali ve kuruyemiş yetiştiren bir meyve bahçesi geliştirdi. Hayvan güttü, süt sağdı, hayvan kes-ti, sığır sattı, tereyağı ve peynir yaptı. Eleştirenler -çok sayıda insan onu eleştiriyordu- onu buyurgan ve tahakkümcü bulsalar da hiç kimse Kat-

herina'yı tembellikle suçlayamadı. Luther ondan kimi zaman *Dominus* ("Efendim") diye söz ederken, ara sıra da sözcük oyunuyla ona *Kethe* ("Katie") demek yerine, *Kette* ("zincir") derdi. Evlilik içinde kadın ve erkek arasındaki hiyerarşi konusunda geliştirdiği teorilere rağmen, karısına minnettar kalarak onun egemenliğini kabul ettiği anlaşıyor. Luther, "Evle ilgili işlerde" diyordu, "kararları Katie'ye bırakırım. Aksi halde bana Kutsal Ruh yol gösterir."⁶

Katherina evli bir kadın olarak kocasının her türlü fiziksel ve duygusal gereksinimiyle -rejimiyle, hastalığıyla, depresyon nöbetleriyle- ilgilendi. Ardında, kocasını tedavi etmesini ya da en azından sağlığıyla ilgilenmesini gerektiren çok uzun bir gelenek vardı. 1467 tarihli Alman el kitabında tanımlandığı üzere, evli bir kadının görevlerinden biri, dışı çekildiği sırada kocasına refakat etmektir. El kitabında dış hekimi dişini çektiği sırada dişçi koltuğunda oturan ve bir eliyle karısının elini tutan bir koca resmi de yer almaktadır.⁷

Katherina bitkilerin ve bitkilerden yapılmış merhemlerinin sırlarını biliyordu. Luther'in günlük beslenmesini denetliyor ve ona masaj yapıyordu. Depresyon nöbetlerine girdiğinde -Luther bunların şeytanın işi olduğunu düşünüyordu- nöbetleri sona erinceye kadar yanında kalıyordu, hatta bazen Luther'in kendisini kilitlediği odanın kapısını söktürmek gibi etkili önlemler alıyordu. Katherina, toplum içinde kocasının kararlarına riayet ediyormuş gibi görünmesine rağmen, özel yaşamlarında ona ne zaman müdahale edeceğini ve verdiği kararları çiğneyebileceğini biliyordu.

Ekonomik konularda da dizginleri sıkıca elinde tutuyordu. Ev halkının yaşayabilmesi için, Luther'in öğrencilere, fakir akrabalara, arkadaşlara ve asalaklara yönelik cömertliğini dizginlemek zorunda kaldı. Katherina'nın aleyhinde konuşanlardan bazılarının, Luther'in eli açıklığını dizginlemesine olduğu kadar, güçlü iş anlayışına da içerledikleri anlaşıyor. Kadınlara düşen işlerle yetinmeyip maddi konularla istemeyerek de olsa ilgilenen fikir adamlarıyla evli bir çok kadın gibi -örneğin dalgın profesörlerin veya Yahudi hahamların karıları- davrandı, gerçi bunda Katherina'nın bu yöndeki eğilimi de rol oynamıştı.

Katherina ve Luther'in anne baba olarak aynı görüşleri paylaştığı anlaşıyor: Altı çocuk sahibi olmalarına sevindiler, onların sütten kesilmelerini ve diş çıkarmalarını "modern" anne babaların özeniyle izlediler, çocuklarının başarılarıyla gururlandılar ve iki kızlarını kaybettiklerinde

çok büyük bir üzüntü duydular, kızlarından biri bir yaşına girmeden önce, diğeri ise on dört yaşındayken ölmüştü. Elbette, iki ebeveynin çocuklarına gösterdiği özen farklıydı. Katherina onları vücudunda taşımış, sancılar içinde doğurmuş ve emzirmişti. Luther'in anlattığına göre, muhtemelen evin her köşesine çişini yapan oğlunun arkasından temizli-

Bir kadının görevlerinden biri diş çektiirdiği sırada kocasına eşlik etmektir. Bir el kitabında yer alan karakalem çalışma, 1467. (Württembergische Landesbibliothek, Stuttgart)

ği o yapmıştı. Acaba Luther gibi ona, “Çocuğum, seni bu kadar çok sevdiğimiz halde sen ne yaptın? Niye her köşeyi pisletip, evin içinde bas bas bağıırıyorsun?” diye sormuş muydu?⁸ Luther’in çocukları yeni yaşamının merkezi olarak kabul etmesi, hem Abelard hem de Héloïse’ın entelektüel uğraşlarıyla bağdaşmaz buldukları çocuk çığılığı ve pisliğine yönelik nefretleriyle karşılaştırıldığında, Reformların getirdiğı en etkili değışikliklerden birini ifade ettiğı söylenebilir. Artık, rahibin yönetmeyi seven karısı ve etrafındaki çocuklarıyla dolu evi, dünyanın her yerindeki Protestan çiftlere yeni bir model sunacaktır.

Bundan böyle, İsviçre ve Strazburg’daki (Avusturya kontrolündeki “bağımsız bir kent”) diğerkadınlar çoğı eskiden rahip olan Protestan reformcularla evlenerek Almanlar’ın izinden gittiler. Hem kocalarının Reformları hayata geçirmek için duydukları heyecana, hem de dini çekışmelerin neden olduğı zorluklara ve tehlikelere ortak oldular. Bu kadınlar da Katherina von Bora gibi, mücadele eden din bilimcilere yoldaşlık ederek destek verdiler ve Protestan sığınmacılara barınak sağladılar. Reform politikaları çok hararetlendiğinde, bazen onlar da kaçmaya zorlandılar.

Wibrandis Rosenblatt (1504-1564) Basel ve Strazburg’da en az üç Protestan reformcu ile evlendi ve hepsine çocuk verdi. Daha önce ise, evlendikten yalnızca iki yıl sonra 1526’da ölen Baselli hümanist Ludwig Keller’in karısı olmuştu. Keller’den olan kızıyla dul kalan Wibrandis, bunun ardından Basel’deki Saint Martin kilisesinden, Oecalampadius diye tanınan, bilgili bir din bilimci ve profesör olan papazla evlendi. Evlendiklerinde, Wibrandis yirmi dört, papaz ise kırk beş yaşındaydı, bu yaş farkı Erasmus’un da içinde olduğı çağdaşlarının onlar hakkında alaycı yorumlar yapmasına neden oluyordu. Oecolampadius yaptığı seçimden bütünüyle memnun görünüyordu. 1529’ta, reformcu arkadaşlarından biri olan Wolfgang Fabricius Capito’ya şunları yazmıştı: “Karım hep istemiş olduğum kadın ve ondan başkasını istemiyorum. Kavgacı, geveze ya da avare değıl, eve bakıyor.”⁹ Wibrandis’in onun hakkında ne düşündüğünü bilmiyoruz, ama üç yıllık bir sürede ona bir erkek, iki de kız evlat verdi, Protestan papazları ve ailelerini ağırladı, diğerkadınların karılarıyla mektuplaştı, kocasının Basel’deki dini çatışmalarda kazandığı zaferlere ortak oldu ve 1531’de ölen kocasının yasını tuttu.

Wibrandis, ikinci kocasının yalnızca iki yıl önce hararetle evlilik konusunda nasıl doğru bir seçim yaptığını yazdığı Wolfgang Capito ile aynı ayda dul kaldı. Çöpçatan arkadaşları tarafından yüreklendirilen Capito'nun, Wibrandis'le evlenmeye karar vermesi ve Wibrandis'in onu üçüncü kocası olarak kabul etmesi bir yıldan daha az bir zaman aldı. Wibrandis ilk iki evliliğinden olan çocuklarıyla birlikte, Strazburg'a, tanınmış bir rahip ve profesör olan Capito'nun yanına taşındı. Wibrandis on yıllık evlilikleri boyunca Capito'ya tam beş çocuk verdi, evli bir kadın, ev idarecisi ve anne olarak görevlerini çok yönlü bir biçimde bir kez daha yerine getirdi. Dokuz çocuğunun hepsi 1541'deki büyük veba salgınına kadar hayatta kaldı, ancak salgın çocuklarından üçünü ve Capito'yu aldı.

Aynı anda, reformcu Nathanael Butzer'in karısı Elisabeth Butzer da salgına yakalanmıştı. Elisabeth ölmek üzere olduğunu biliyordu ve Wibrandis'in eşini kaybettiğini duymuştu, ondan kendisini hasta yatağında ziyaret etmesini istedi. Wibrandis geceleyin (çok kısa süre önce dul kaldığı için gündüz ortalıkta görünmekten çekiniyordu) geldi ve Elisabeth'in ricalarını dinledi. Hasta kadın ona, "yakında dul kalacak olan Butzer ile evlenmeyi düşünür müsün?" diye sordu. Bir kadından diğerine ölüm döşeğinde iletilen bu istek, bunların nasıl insanlar olduklarını gösteriyor: Kocasının gelecekteki mutluluğu için kaygılanan bir kadın, iyiliğiyle ve çalışkanlığıyla tanınan bir dulun kendi yerine geçmesini istiyor. Wibrandis ertesi yıl Butzer ile evlendi.

Butzer bir yandan ölen karısının yasını tutarken, diğer yandan da yenisini takdir etmeyi öğreniyordu. Bir arkadaşına yazdığı mektupta bu iki duygudan da söz ediyordu: "Çok özenli ve istekli olan yeni karımda istediğim her şey var... İstedğim tek şey ona, onun bana davrandığı kadar iyi davranabilmek. Fakat, kaybettiğim eşime karşı duyduğum acı dinmiyor!"¹⁰ Evli çift yeni evlerinde, Wibrandis'in annesi ve hayatta kalan beş çocuğuyla birlikte yaşıyordu; iki çocuğun daha doğması (çocuklardan biri küçük yaşta öldü) ve evlat edinilen kuzenle bu sayı arttı. Wibrandis dört ayrı evliliği sırasında toplam on bir çocuk doğurdu.

Butzerler'in evi, Lutherler'in Wittenberg'deki evi gibi, mücadeleye katılan Protestanlar'ın barınağı oldu, bu sığınmacılardan biri olan İtalyan Vermigli o evde kalışını 1542'de şöyle yazıyordu: "Buraya geldiğimde 17 gün boyunca Butzerler'in evinde ağırlandım. Bu ev, İsa aşkına sığınmacıları barındıran bir öğrenci yurdu gibi."¹¹ Mektupta Vermigli ve di-

ğerleriyle gerçekten ilgilenen kişi olan Wibrandis'den hiç söz edilmiyor. Aslında, kocasının Köln başpiskoposuna yardım etmek için Köln'de bulunduğu bütün bir yıl boyunca Wibrandis, Strazburg'daki evi yalnız başına yönetmişti. Butzer'in iş için kentten ayrıldığı çeşitli dönemlerde de, hasta annesiyle, hasta çocuklarıyla ve devam eden sığınmacı akınıyla ilgilenerek evi tek başına o kontrol etmişti.

Nathanael Butzer 1548'de Cranmer Başpiskoposu'nun çağrısıyla, Kutsal Kitap çevirileri üzerinde çalışmak ve Cambridge'te ders vermek için İngiltere'ye gitti. Kocasının meslektaşlarından birinin ona, "Butzer ile ilgilenmek için İngiltere'ye gelmeniz gerekiyor, yoksa başka biriyle evlenebilir. Dul bir kadın olan Suffolk Düşesi onu istiyor."¹² diye yazması, Strazburg'da kalan Wibrandis'in hiç hoşuna gitmemiştir.

En sonunda Wibrandis bütün ailesini alarak İngiltere'ye gitti, fakat çok fazla çalışmaktan yorulan Butzer Şubat 1551'de öldü. Artık Wibrandis'e ailesiyle birlikte Strazburg'a dönmek düşüyordu. Bu dönemden kalan kimi Almanca, kimi Latince yazılmış mektupları, mali konuları kendi başına nasıl hallettiğini gösteriyor. Bu mektuplardan biri kibar bir dille yardım istemek için başpiskopos Cranmer'e yazılmıştı. Mektup sayesinde yüz marklık bir bağış aldı.

Aile Strazburg'a döndükten sonra, Wibrandis çocuklarıyla birlikte kendi doğduğu şehir olan Basel'e taşındı. 1564 salgını sırasında burada öldü ve ikinci kocası Oecolampadius'un yanına defnedildi.

Basel, Strazburg ve Wittenberg'de Almanca konuşan Protestan kadınların Reform'a değerli katkıları oldu; bu kadınlar kocalarının hayatta kalmasını ve başarılı olmasını sağladılar. Yeni bir aile ilişkileri modelinin yaratılmasına yardımcı oldular, bu modelde kadın -kocasının ihtiyaçları konusunda ona tabi de olsa- çocuklarının ahlaki anlamda şekillendirilmesinde ve çevrelerinde Hristiyan bir topluluk oluşturulmasında kocasının ortağı olarak kabul ediliyordu. Luther'in anadillerine çevirdiği İncil'i okuyarak cesaret kazandılar ve dört yüzyıl boyunca devam eden, Kutsal Kitap'la ilgili konularda kadınlı-erkekli vaaz geleneğini başlattılar. *Hausfrau* (ev kadını) sözcüğü, evli kadınların ne ev içindeki faaliyetlerinin değişen yapısını ne de mektup yazmak ve ailevi nedenlerle ya da iş için seyahat etmek gibi onları dini ve sosyal reformların daha geniş alanına taşıyan diğer değişimlere işaret etmiştir.

TUDOR VE STUART İNGİLTERESİ’NDE EVLİLİK

Reformlar Almanya ve İsviçre’de çok hızlı bir biçimde ilerledi. On altıncı yüzyılın ikinci çeyreğinde, rahiplerin evlenme hakkı ve evliliğin dinsel bir tören olmaktan çıkması genel bir Protestan öğretisi haline geldi. Her iki konunun da çözüme kavuşmasının çok daha uzun sürdüğü İngiltere’de ise durum böyle değildi. Başlangıçta Luther’e saldıran VIII. Henry’nin ilk karısı Aragonlu Catherine’dan boşanmak istemesi, sonunda Papalıkla olan bağların kopmasına ve İngiltere Kilisesinin kurulmasına yol açacaktı. Henry, Mayıs 1521’de Luther’in kitaplarının yakılması istedi ve sonra dinsel evlilik törenini savunan kitabını yazdı (*Assertio Septum Sacramentorum*). Henry’nin muhafazakâr dini kuramı, daha sonraki kişisel davranışıyla bütünüyle çelişiyordu. O, adil olmayan iğrenç yöntemlerle karılarından ayrılıp, birbiri ardına yarım düzine kadınla evlenirken, hem kendisi hem de sözcüleri, evlilikteki Almanya ve İsviçre’deki Protestanlar tarafından uygulanmaya başlanmış olan dinsel-yasal dönüşümleri ertelemeye devam ettiler.

Yine de, kıta Protestanlarının liderliğinde, evlilik 1536’da dinsel törenler listesinden çıkartıldı.¹³ Evliliğin dinsel niteliği ortadan kaldırıldıktan sonra, İngiltere Kilisesi paradoksal olarak dinsel niteliği olmayan evliliğin değerini ve saygınlığını vurgulamak için her türlü çabayı harcadı. Anglikan Kilisesi’nin vaazları dindarlara “evliliğin Tanrı’yı memnun eden bir şey olduğunu” hatırlatıyor ve “evlilik içindeki aşkın” verdiği haz konusunda çok sayıda şiir yazılıyordu. 1552 tarihli Dua Kitabı, York’ta (son bölümde anlatılacak) önemli sayılabilecek çok az değişiklikle Ortaçağ’dan beri yürürlükte olan evlilik töreninin benzerine yer veriyordu. Kitap, evliliğin çoğalmak ve zinadan kaçınmak için emredildiğini savunmaya devam ediyor, fakat evlilikteki “karşılıklı dostluk, yardımlaşma ve huzur”a öncesine göre daha yüksek sesli ve belirgin bir vurgu yapıyordu. Yeni açıklamalar, evliliği kutsallık hiyerarşisinde bekâretin ve dulluğun arkasına koyan Ortaçağ görüşüyle karşılaştırıldığında, evliliğin diğer iki durumdan da üstün olduğunu savunuyordu. Hristiyanlar için evlilik zaman içinde sayısal normların yanı sıra “etik bir norm” haline gelecekti.¹⁴ Dahası, Avrupa’nın kuzeyinin ve İsviçre’nin yanı sıra İngiltere’de de manastır yaşamının sona ermesi sonucunda, evlenmeyenler için kurumsal bir alternatif de kalmamıştı.

Dua Kitabı’nın değişmeyen bir yönü, kocanın karısı üzerindeki yetkiydi. Kadınlar kocalarıyla, “bugünden itibaren iyi günde, kötü günde,

zenginlikte ve yoksullukta, hastalıkta ve sağlıkta korumaya ve saymaya, sevmeye ve şefkat göstermeye” ant içiyor, ama yalnızca kadınlar “itaat etme” sözü veriyorlardı. İngiliz kilisesine Ortaçağ’daki Latince törenlerden uyarlanan gelinin itaat yemini, karşılıklı sevgi ve manevi eşitliğe ilişkin yeni vurguyla çelişeceği düşünüldüğünden, sonsuz tartışmalara yol açtı.

VIII. Henry'nin Karıları. Aragonlu Catherine, Jane Seymour. Catherine Howard, Ann Boleyn, Clevesli Ann, Catherine Parr. İngiliz gravürü, 1796. (Achenbach Foundation izniyle, Fine Arts Museum of San Francisco)

Evliliğe ilişkin öğütler veren kitaplar ikili bir mesaj sunuyordu. Bir yanda, kökeni Yaratılış'a dayanan bir Tanrı buyruğu olarak erkek egemenliği desteklenirken; diğer tarafta, kaynağını Saint Pavlus (özellikle Pavlus'tan Koloseliler'e Mektup 3:18-20, ve Pavlus'tan Efesliler'e Mektup 5:21-33)'den¹⁵ alan evlilikteki karşılıklılık fikrinin ilerlemesine yardımcı olunuyordu. Çok sayıda Püriten papaz sonradan kitap biçiminde sık sık yayınlanan haftalık konuşmalarında bu çelişkiye değinmeye çalıştı.

Etkili bir Püriten din bilimci olan William Gouge, cemaatindeki birkaç varlıklı kadının, söylediklerinin bazılarını -örneğin, kadınların, kocalarının rızası olmaksızın aile mallarını elden çıkarmaması gerektiğine- karşı çıkması üzerine, karşılıklılık üzerindeki yeni vurguyla, saygınlık kazanmış ataerkil uygulamaları uzlaştırmak için, özellikle güçlü bir mücadele yürüttü. Kadınlar aynı zamanda, kocaları masadan kalkarken ya da evden çıkarken saygıyla eğilmek zorunda kalmaya ve daima, hatta kocaları tarafından haksız bir biçimde azarlandıklarında dahi, alçak gönüllü ve neşeli olmaları uyarısına da karşı çıktılar.¹⁶

Gouge, 1622 tarihindeki *Domesticall Duties* (Ev İçİ Görevler) adlı incelemesinde bu itirazları dikkate almaya çalıştı. Kendisi evli bir adamdı, evliliğin gerektirdiği uzlaşmaları yazdı ve kocanın karısını "kendisiyle birlikte ailenin ortak yöneticisi"¹⁷ yapması gerektiğini önerecek kadar ileri gitti. Geleneksel rol ayırımına metaforik göndermeler yaparak, erkeği be-yine kadını da yüreğe benzeterek, yaşamak için her ikisinin de gerekli olduğunu söyledi. Ancak, "koca ile karısı arasında küçük bir eşitsizliğin" varlığını kabul eden Gouge, "böylesine şeylerde bile genel bir adalet olmasına rağmen, eşitlik yoktur, çünkü koca her konuda üstündür," şeklinde bir sonuca vardı.¹⁸ Gouge, ister koyu Püritenler ister ılımlı Anglikanlar olsun, çağdaşı olan diğer rahipler gibi, ataerkil düzenin, yıldızların gökyüzünde oluşturduğu düzen kadar değişmez olduğuna inanıyordu.

Buna rağmen, Gouge ve Püriten meslektaşlarının çoğu, bir cezalandırma şekli olan kadının dövülmesine izin vermeyerek, eski ataerkil uygulamaları aştılar. Günümüze kadar gelebilen mahkeme kayıtlarına ve tıbbi raporlara göre, on altıncı yüzyıl sonlarında kadın dövme, kilise mahkemelerinde düzenli olarak kovuşturuluyor, fakat bu çok etkili ol-muyordu. On yedinci yüzyılın ilk on yıllarında Great Linford'da çalışan astrolog/doktor Robert Napier kadın dövme vakalarının bir eğitim soru-nu olduğunu kaydetmişti. Örneğin, Stephan Rawlins'in çılığına dönen

karısı, kocasının her içki alemine gidişinde, dayağa ve hakarete uğradığını söyleyerek, şikayette bulunmuştu. Elizabeth Easton kocası tarafından “köpek gibi”¹⁹ tokatlanırken, kocasının ailesi ona yardım etmişti. “Yataktan ve yemek masasından ayırma” şeklindeki boşanma çok zor ve pahalı olduğu için, talihsiz kadınların bu tür tacizlerden kurtulmak konusunda yapabilecekleri çok az şey bulunuyordu. Çağın, ilerici Anglikanlar ve Püritenler tarafından geliştirilen yeni ruhu, kadınların fiziksel olarak cezalandırılmalarına karşı çıkarak, yalnızca çocukların ve hizmetlilerin dayakla cezalandırılmalarına izin veriyordu. Kocalar, karıları sözlerini dinlemediği zaman bile, onlara karşı anlayışlı davranmaları, gerektiği takdirde yalnızca azarlamaları, bütün bunlardan daha önemlisi de onları sevmeleri konusunda uyarılıyordu. William Gouge’nin deyişiyle, aşk “özellikle kocaya özgü olan farklı bir görev”di ve “kocanın karısına yönelik tüm davranışlarının bununla uyumlu olması” gerekiyordu.²⁰

Evliliklerde aşkın bu dönemde öncelik kazanmaya başladığını söyleyebiliriz. Tudor kasabalarında ve köylerinde yaşayan halk arasında evliliklerin nasıl olduğunu inceleyen tarihçi Eric Carlson, “En önemli etmenin aşk” olduğunu net olarak açıklıyor.²¹ Parasal ve sosyal gerekçelerin esas olarak soylular ve yüksek sosyete için ağır bastığı doğrudur, ancak bu üst tabaka grup nüfusun yaklaşık yüzde 10’unu oluşturmaktadır, ve bu dönemde aşk evlilikleri bunlar arasında dahi artış göstermiştir. En azından, yüksek tabakadan bir kadın çoğunlukla kendisine talip olan koca adaylarını reddetme gücüne sahip olmuş ve sevebileceği birini seçme olanağına kavuşmuştur.

Halk tabakasından, kırsal bölgelerde yaşayan gençler, hem evlerde hem de halka açık yerlerde -kırlarda, ormanlarda, parklarda, ahırlarda, akarsularda, kır yolları boylarında- birbirleriyle tanışmak konusunda önemli özgürlükler ve olanaklar elde etmişlerdir. Pazarlarda, panayırlarda ve kilisede ve kiliseden sonra birahanelerde buluşmuşlardır. Birçoğu işverenlerinin evlerinde hizmetçi ya da yamak olarak birlikte çalışmıştır. Bu dönemin gençlerinin çoğu on dört on beş yaşlarında çıraklığa veya işçiliğe başladıklarından, günümüzün çoğunlukla yirmili yaşlarına, hatta daha sonrasına kadar anne babalarının desteğini alan gençlerinden daha olgun ve bağımsız olmak zorunda kalmışlardır.

İngiltere’de dört yüzyıl önce, yirmili yaşlarının başlarında bulunan birçok genç, bağımsız bir aile kurmak için gerekli kaynakları elde etmek-

le meşguldü. Erkekler yirmi dört ile otuz, kadınlar yirmi iki ile yirmi yedi yaşları arasında evleniyorlardı -nüfusun yüzde 10’u ise hiç evlenmeyenlerden oluşuyordu.²² Kendilerinden yaklaşık üç yaş büyük erkeklerle evlenen gelinler, ortalama olarak yirmi dört yaşındaydılar. Üst tabakadan kadınlar ise daha erken, on altı ile yirmi dört yaşları arasında, ortalama olarak yirmi yaşında evleniyorlardı. Üst tabaka mensupları ile soyular, kızları oldukça genç yaşlardayken kendilerine avantaj sağlayacak akrabalıklar kurmayı arzuluyordular.

Herkesçe bilindiği gibi kur yapma, kadının yaşamında kendisine hiç sorumluluk yüklemeyen bir dönemdi. Kadın aynı anda birkaç talibiyle eğlenmekte genellikle özgürdü. Ancak bu, ebeveynlerin, durumu otomatik olarak kabullendikleri anlamına gelmiyordu. Ebeveynler, istemedikleri bir talip konusunda hoşnutsuzluklarını açıklamak için, sessiz kalmak ve soğuk davranmaktan başlayarak, doğrudan yasaklamaya uzanan ve kimi uç örneklerde, kızlarını dövmeye ve kilitlemeye varan yöntemler kullanıyorlardı. Kimi zaman bir baba, kızının çeyizini, onun kendi seçtiği adamla evlenmek konusundaki istekliliğine göre belirleyeceğini bildirirdi.²³ Birçok ebeveyn çocuklarının mutluluğuyla ilgilediği ve eş seçimi çok önemli olduğu için, onlar açısından genç kadın ve talibi arasında bir evlilik taahhüdü yapılmadan müdahale edilmesi zorunluydu. İngiltere’de, kıta Avrupası’ndaki birçok ülkenin tersine, ailenin rızası yasal bir zorunluluk değildi, ancak uygulamada rahipler yirmi bir yaşından küçük olanlar için genellikle ailenin iznini şart koşuyorlardı.

Nişan törenleri, uzun süre “ellerin birleşmesi” adı verilen, eller birleştirilerek ant içilen, eski çağ törenleri gibi yapıldı. Bu, Reformlar ve Karşı-Reformların getirdiği dini yeniliklerle ortadan kalkmayan yaygın bir uygulamaydı. İngiltere’de on sekizinci yüzyılın ortalarına ve İskoçya’da yirminci yüzyıla kadar sürmüştü. Nişanlılık aslında resmi, bağlayıcı bir anlaşmaydı ve birçok insan açısından evlilikle eşdeğerdeydi. İster, kilise mahkemesinin geçerliliğinin teyidi açısından ısrarcı olduğu gibi iki ya da üç tanığın huzurunda, ister hiçbir tanık bulunmaksızın yapılsın, nişan töreni Tanrı’nın gözünden kaçmazdı. İngiliz erkekleri ve kadınları, Tanrı’nın sözlerine tanık olduğuna inandıkları için, antlarını hafife almazlardı. İnsanların sözlerini böylesine ciddiye aldıklarını düşünmek, günümüzde -sözlerin verildiği ve kullanılıp atılan nesnelerin rahatlığıyla bozulduğu bir zamanda- bizim için oldukça zordur.

Nişanlılık antları için belirlenmiş bir kalıp yoktu. Kişinin o günün sözcükleriyle ant içmesi, diğer kişiyi “nişanlısı” ya da “evlendiği” kadın veya erkek olarak kabul etmesi için yeterliydi. Dua Kitabı bazı çiftlerin kullanmaya başladığı bir nişan töreni öneriyordu, ancak çiftlerin çoğu kimi zaman tanıksız ve aceleyle yapılmış olsa da kendi törenlerinin şeklini kendileri belirlemeye devam ettiler, bu durum taraflardan biri daha sonra evlilik sözünden dönmek istediğinde soruna neden olabiliyordu.

Daha ihtiyatlı olan çok sayıda kadın, genellikle evlerde veya salonlarda yapılan ve birçok tanığın hazır bulunduğu açık nişan törenlerinde, babalarından, erkek akrabalarından, arkadaşlarından, işverenlerinden veya rahiplerden arabuluculuk yapmalarını istiyordu. Bu törenlerde karşı tarafa bir nişanlılık işareti olarak çoğunlukla bir yüzük veya madeni para veriliyordu. Çiftler kimi zaman, 1598’de bunun kendi memleketlerinin töresi olduğunu öne süren Elizabeth Cawnt ve Robert Hubbard’ın yaptığı gibi, nişan töreninden hemen sonra beraber oluyorlardı.²⁴ Kırsal kesimde yaşayan halk arasında kendilerini nişandan itibaren evli saymak ve birlikte yaşamaya başlamak görece yaygındı.

Toplum nişandan hemen sonra gerçekleşen cinsel birlikteliklere karşı, çift bebekleri doğmadan önce evlendiği sürece hoşgörülü olma eğilimindeydi. Belki bu nedenle, nişan töreninin üzerinden altı aydan fazla süre geçmeksizin evlilik törenlerinin düzenlenmesi bekleniyordu. Fakat bazı çiftler bebek oluncaya kadar kilisede evlenme zahmetine girmiyordu; nişanlılık çifti birbirlerine bağlamaya yeterli olabilirdi ama, bebeğin meşruiyeti yalnızca dinsel törenle sağlanabiliyordu. Kilise minberine gelen gelinlerin yüzde 20 ila yüzde 30’unun hamile olduğu tahmin edilmekteydi.²⁵

Daha üst tabakadan ve dini inançları daha katı aileler açısından, çiftin cinsel ilişkiye girmeden ve birlikte yaşayacakları bir eve geçmeden önce, nişandan sonra bir kilise nikahı yapması zorunluydu. Nişanlı çiftler, bekârlardan daha fazla özgürlüğe ve karı koca olanlardan daha az sorumluluğa sahip olan, “bekârlarla evliler arasında bulunan” özel bir kategoriye giriyorlardı.²⁶ Farklı rahipler, nişanlılık için uygun olan süre konusunda farklı fikirler taşıyorlardı. Kimileri kısa -üç ile dört ay arasında sürmesine taraftardı, böylece eşler kilise evliliğinden önce “günaha” meyletmemiş olacaktı.

Nikahın eşlerden birinin yaşadığı bölgedeki kilisede gerçekleşmesi bekleniyordu. On altıncı yüzyılın ortalarından bu yana, “kilisede” evlen-

me kavramı, artık kilise kapısında evlenme değil, gelin ve damadın önce davetlileri karşıladığı ve sonra açıkça antlarını içtikleri yer olan, kilisenin içinde evlenme anlamında geliyordu. Anglikan papazlar tarafından yönetilen törenler, bugün hâlâ kullanılan birçok sözcük ve simgeyi, özellikle sonsuza kadar sürecek evlilik bağına ifade eden nikah yüzüğünü içeriyordu. Bugün kaybolmuş olan simgelerden biri rahibin geline geleneksel “huzur öpücüğü” vermesiydi -ABD'deki Protestan rahipler bu uygulamayı on dokuzuncu yüzyıla değin devam ettirdiler. On altıncı yüzyılda Anglikan rahiplerin öpücüğü, törene katılanların gelini öpebileceklerini hem gelinin hem de damadın dizbağlarını kapabileceklerini gösteren bir simgeydi.²⁷

Düğün töreninden sonra evlilik, mahalli kayıt defterine gerektiği şekilde kaydedilirdi. Eğer çift daha sonra o bölgeden taşınırsa, bu kaydın bir kopyasıyla uygun bir biçimde evlenmiş olduklarını ve bu evlilikten doğan çocukların meşru olduğunu kanıtlayabilirlerdi. Kilise nikahının yanı sıra evde, salonda veya köyün çayırında her türlü eğlence düzenlenebiliyordu -çifte kiliseye girerken ve çıkarken toplu biçimde eşlik edilmesi, yemek ve içki, müzik ve dans.

Diğer yandan Püritenler, ya dinsizlikle ya da papalıkla ilgili gördükleri için tüm şenliklerden ve kilise nikahından kaçındılar. Kutsal Kitap'ta özel olarak belirtilmeyen her türlü törenden uzak durarak kendilerini Anglikanlar'dan ayıştırdılar. Bunlar arasında rahibin yüzüğü kutsaması ve damadın tören defterine madeni para bırakması vardı, dışarıda yapılan gösteriler ve gelinle damada şakalar yapılması gibi popüler kültürün tuhaf alışkanlıklarının sözünü bile etmeye gerek yok. Püritenler evlerinde, Tanrı'nın dikkatli gözleri altında, kendilerine özel bir tarzda, çiftlerin birbirlerine karşı sorumluluklarına vurgu yapan, gösterişsiz törenlerle evleniyorlardı. Vicdanının sesini en çok dinleyenler bile nikah yüzüğü kullanmıyordu.

Püritenler kutsal kitabın geleneksel otoritesinin -ebeveynlerin çocuklar. kocanın karısı üzerindeki otoritesi- en kararlı savunucularıydı. Püriten rahipler eş seçimi dahil olmak üzere, çocukların tüm konularda ebeveynlerinin sözlerini dinlemeyi öğütüyorlardı. Ebeveyn otoritesi hiç bir şekilde yeni bir tartışma konusu olmamıştı, fakat bu tür bir tartışma on altıncı yüzyılın sonlarında bir tür yükselişe geçti. Birçok ahlakçı, gençlerin “kendi istedikleri yolu izlemelerine ve dizginleri durmaksızın değişen arzularına bırakma” eğilimine üzüldüklerini belirterek, ebeveynlerin

tarafını tuttuğu halde, genel akım gençlerin lehine dönmeye başlıyordu.²⁸ Çocuklarını parasal çıkar uğruna evliliğe zorlayan aileler giderek daha fazla kınanıyordu. Rahip Thomas Becon'un 1560'da, kimi ebeveynlerin otoritelerini kötüye kullanarak çocuklarını "dünyevi kazançlar ve para için" evlendirdikleri şeklindeki gözlemi, bir sonraki yüzyıl boyunca durmaksızın yankı bulmuştu.²⁹ Özellikle Püritenler, çocukların ailelerinin isteklerine boyun eğmeleri gerektiği şeklindeki evrensel mutabakatlarına karşın, yalnızca maddi kazanç için yapılan evliliklerden hoşlanmıyor; bunun yerine, sağlam bir evliliğin temelini ruhsal uyum ve sevgiye dayandığını vurguluyorlardı.

Bütünsel olarak bakıldığında, İngilizler'in aşk evliliklerine kıta Avrupası'nda yaşayanlardan daha açık oldukları görünüyor. On yedinci yüzyılın başlarında, İngilizler'in rehber kitapları bir erkeğin "kendi kalbinin istediği" kadını seçeceğini ve bir kadının, bir adam kadar özgür olmasa da, erkeğin ilk adımına karşılık verme hakkına sahip olduğunu varsayıyordu.³⁰ On sekizinci yüzyılda Montesquieu ve on dokuzuncu yüzyılda Engels, İngiliz kızlarının "ebeveynlerine danışmadan kendi isteklerine göre" evlenme özgürlüğünü, yasal olarak ailelerinin rızasını almaları istenen kıta Avrupalı kızların özgürlükleriyle karşılaştırdılar.³¹ İngiliz kızlarının sahip olduğu bu daha büyük özgürlük, genellikle Avrupalı, özellikle Akdenizli emsallerinin tersine, İngiliz kadınların manastır yaşamından uzak olmalarıyla ilgiliydi. Bu durum, hem kadın ve erkek İngilizler'in daha geç yaşta evlenmelerine, hem de gelinlerle damatlar arasındaki yaş farkının azalmasına yol açtı.

Yine de, Tudor ve Stuart dönemindeki İngiltere'nin ataerkil mirastan vazgeçtiğini varsaymak yanlış olacaktır. Rahipler kendi bölgelerinde çocukların ebeveynlerinin sözlerini dinlemesi ve kadınların da kocalarına itaat etmeleri gerektiğini hatırlatmaya devam etmişlerdir. Boyun eğmenin bu iki biçimi de yalnızca vaazlar ve vaaz kitaplarında yer almakla kalmamış, öykülere, şiirlere ve Elizabeth döneminin en ünlü oyun yazarlarından William Shakespeare'inkiler de dahil olmak üzere tiyatro oyunlarına esin kaynağı olmuştur.

Shakespeare'in her oyunu, ebeveyn otoritesi ve genç âşıkların bu otoriteye karşı çıkan tutumunun yarattığı çelişki etrafında döner. *Romeo ve*

Juliet, Hırçın Kız, veya Kış Masalı'ni okurken, kulağımızda çağdaş sorular yankılanır: Çocuklarına en iyi eşi bulmak için ebeveynler ne yapmalıdır? Bir kız, ebeveynleri tarafından önerilen bir damat adayını reddedebilir mi? Gençler ebeveynleri karşı çıksa bile, kalplerinin sesini dinleyebilirler mi? Öykü ister mitolojik Sicilya'da ister Bohemya'da geçsin, Shakespeare yaşamı boyunca (1564-1616), evrim geçiren evlilikle ilgili değişen tutuma tiyatro kanalıyla açıklık getirmiştir, hiçbir şey genç insanların ailelerinin kararlarıyla değil, birbirlerinden hoşlandıkları için evlenmeleri gerektiği yönünde giderek çoğalan düşüncüyü bu oyunlar kadar iyi ifade etmemektedir.

Kış Masalı'nda bu tartışmayı açıkça ortaya koyan bir sahne vardır. Genç prens Florizel bir çobanın Perdita adlı (şüphesiz, doğduğunda terk edilen bir prenses olan) kızına kur yapmaktadır. Florizel Perdita'nın önünde, onu evlat edinen çoban ve kılık değiştirmiş iki meçhul gezginin huzurunda, herkesten evlilik andına tanıklık etmesini ister ve çoban kızına bu evliliğe razı olup olmadığını sorar. Ardından çoban baba, Perdita ve Florizel'i şu sözcüklerle nişanlar:

El el tutuşun; bu bir anlaşma;

Ve, siz meçhul arkadaşlar, buna tanıklık edeceksiniz:

Kızımı ona veriyorum ve

Çeyizini onunkine eşitleyeceğim.

Nişan töreninde başka yerlerde de görülen unsurların birkaçının bulunduğu fark ediyoruz: Gelin ve damat ellerin birleştirilmesinde olduğu gibi el ele tutuşuyor, baba kızını damada veriyor, tanıklar evlilik andına tanıklık ediyor ve baba kızına çeyiz vaat ediyor. Gençlerin rızalarının tanıkların huzurunda dile getirilmesiyle bağlayıcı bir evlilik sözü verilmiş oluyor.

Bu noktada gezginlerden biri -Florizel'in kılık değiştirmiş olan babası- oğluyla sorgulayıcı bir diyaloga başlıyor.

POLIXENES: Sevecen, genç âşık, ... Babanız var mı?

FLORIZEL: Evet; niye sordunuz?

POLIXENES: Onun bundan haberi var mı?

FLORIZEL: Ne biliyor, ne de bilecek.

POLIXENES: Ben bir babanın oğlunun evlilik töreninde sofrada konuk edilmesi gerektiğini düşünüyorum...

116

Florizel bir babanın kendi oğlunun kiminle evleneceği konusunda söz sahibi olması gerektiğine ilkesel olarak katılıyor, ancak kendisi söz konusu olduğunda buna karşı çıkıyor: “Saygıdeğer efendim, bilmenizin uygun olmadığını düşündüğüm kimi nedenlerle babamı bu konuda bilgilendirmeyeceğim.”³¹ Böylece burada, babasının gelinin aşağı toplumsal konumuna itiraz edeceğini düşündüğünden, eşini onun bilgisi olmaksızın seçen bir oğlun; yalnızca kalbinin sesini dinleyen bir oğlun net tablosunu görüyoruz. Tabii ki, -Shakespeare’in son komedisi olan- bu komedi de her şey en iyi şekilde sonuçlanıyor.

Shakespeare *Romeo ve Juliet*’te, gençlik aşkı ile ebeveyn muhalefeti temasını büyük bir trajedi malzemesi yapmıştır. Saf âşıklar yalnızca kendi ebeveynlerine değil, kabilelerine de -Montague’ler ve Capulet’ler- karşı çıkmak zorundadırlar. Oyun İtalya’da kurgulanmasına rağmen, öykü kesinlikle Shakespeare İngiltere’inde var olan sorunları -yani, yüksek sınıflar arasındaki kan davalarını ve gizli aşk evliliklerini- yansıtmaktadır. Aslında, aileleri birbirine düşman olan on altı yaşındaki Thomas Thynne ve Maria Marvin adlarında iki zengin çocuğunun yaptığı gizli evlilik, Shakespeare’e *Romeo ve Juliet* için esin kaynağı olmuş olabilir; hem bu evliliğin hem de oyunun yazılma tarihi 1595’tir. Yaşlı Thynne’lerin aradan altı yıl geçtikten sonra bile oğullarının evliliğini onaylamadıkları, Maria’nın, günümüze kadar varlığını sürdürmüş olan, kayınvalidesine yazdığı, Tanrı’nın “kalbinizin benden yana dönmesine”³² yardımcı olmasını bekliyorum, diyen mektubu kanıtlıyor.

Romeo ve Juliet, düşsel olsa da, Elizabeth dönemindeki yüksek sınıfların evliliklerine ışık tutuyor. Örneğin, Juliet kendisine talip olan Paris onunla evlenmek istediğinde henüz on dört yaşını bile tamamlamamıştır. Juliet’in babası başlangıçta, “Bırakalım iki yaz daha geçsin/O zaman onun evlenecek kadar olgunlaştığını düşünebiliriz,” der. Demek ki onun çok genç olduğunu düşünmüş ve onun on beş veya on altı yaşında evlenmesini tercih etmiştir. Ancak kızının evlilik andı içemeyecek kadar genç olmadığını düşünerek, Paris’e “onun kalbini kazanmasını” öğütlemiştir. Babanın rızası kızının istekliliğine bağlıydı. Daha sonra -asla açıklanmayan nedenlerle- bu tutumdan vazgeçmiş ve kızı istemesi bile, yalnızca kendisinin kızını evlendirme hakkına sahip olduğunu varsaymıştır.

O ve karısı Juliet’e, Paris ile kısa süre içinde evlenmeye hazırlanmasını emrederler. Juliet, “Evlenmeyeceğim, sevemem,/çok gencim.” dediğinde, baba öfkelenir. Bildiği kadarıyla bir baba kızına, “seni arkadaşşıma vereceğim” deme hakkına sahiptir.

Fakat izleyicilerin bildiği üzere, Juliet, hiçbir koşul altında Paris ile evlenemez, çünkü o ve Romeo, zaten Papaz Laurence tarafından gizlice evlendirilmişlerdir. Papaz bunu bildiği için, sonunda hem Juliet’in hem de Romeo’nun ölümüne neden olan bir plan önerir. Rahibin güvenilmez ve başkalarının işine burnunu sokan biri olduğu ima edilir. Öncelikle onları gizlice evlendirmemeli ve Juliet’in sahte ölümünü içeren aptalca, tehlikeli entrikasıyla evliliği gizlemeye çalışmamalıydı. Fakat daha da kötüsü baba Capulet’in (Juliet’in soyadı) inatçılığıdır. Sabit fikirli olması felaketi hızlandırmıştır. Buradan alınacak ders, kimsenin başka birini sevmediği birisiyle evlenmeye zorlayamayacağıdır. Alınacak ikinci ders de, ailevi (dinsel, etnik, ulusal) hiçbir engelin genç âşıkların doğal eğilimlerine müdahale etmemesi gerektiğidir.

Hırçın Kız, Lucentio ve Bianca’nın, erkeğin babasından izin almaksızın gerçekleştirdikleri bir başka evlilik türünü sergiler. Fakat oyunun özü Petruchio ile Kate ve bir karı koca arasında olması gereken ilişkiyle ilgilidir. Bir kadın kocasına -oyuna göre- hiç değilse diğer insanların bulunduğu ortamlarda tam olarak itaat etmelidir.

Shakespeare İngilteresi’nde, itaatsiz bir kadın komedinin çok rastlanan karakterlerinden biriydi. Popüler edebiyat kocalara kötü huylu karılarını nasıl boyundurukları altına alacaklarını anlatıyor ya da tersine, otoritesini güçlendirmeyi bilmeyen kocalarla alay ediyordu. İngiltere ve Kuzey Avrupa’nın her yerinde, pantolon giymiş kadın ile kılıbık kocası çeşitli komik hikâyelerde, el ilanlarında ve karikatürlerde boy gösteriyordu.³³ Sivri dilli kadınlar yalnızca metinlerde ve imajlarda lanetlenmekle kalmıyor, çoğunlukla huzuru kaçıran tutumlarından dolayı şikayet edildikleri için çıkarıldıkları mahkemelerde “azarlanıyorlar”dı.³⁴

Yapılması gerektiği söylenenle yapılanlar arasında çoğunlukla bir fark olduğu doğrudur: İnsanlar daima olması gerektiği gibi davranmazlar. *Hırçın Kız* bir kadının yapılması gerektiği söylenenleri ihlal etmeyi, bir adamın ise bunu düzeltmeye çalışmayı denemesinin iyi bir örneğidir. Petruchio iyi evliliklerin kadının kocasına bütünüyle itaat etmesine dayandığına inanmaktadır. Onun görevi de Kate’i -ünlü bir kötü kadın- bu yönde ikna etmektir. Peki, başarıya ulaşmış mıdır?

Thomas Cecil tarafından A New Yeaer's Gift for Shrewes (Shreve'lere verilen bir Yeni Yıl Hediyesi), Tahmini 1625-1640'lı yıllar. İngiltere'de basılan el ila-
nında şunlar yazıyor: Bir Pazartesi günü bir kadınla evlenenler, eğer karıları
bir Salı günü iyi davranmazsa, Çarşamba günü gider bir odun bulurlar/Ve Per-
şembe günü bundan bir sopa yaparlar./Cuma günü onu iyice döver./Eğer Kadın
düzelmese Cumartesi günü şeytan kendine alsın./Erkek daha sonra Pazar gü-
nü huzur içinde etini yiyeblsin. (British Museum, Londra)

Oyunun son sahnesinde Kate karşımıza Petruchio tarafından dize ge-
tirilmiş olarak çıkar. Kendisinin kocasına itaat etmeye diğerlerinden da-
ha istekli olduğunu göstererek, kocasının iki evli erkekle girdiği iddiayı
kazanır. Kendisini hiç düşünmeyen "Griselda"dan örnek alarak, diğer
iki kadına şu açıklamayı yapacak kadar ileri gider.

*Koca efendidir, yaşamdır, koruyucudur,
Yönetendir, egemendir -size bakandır.*

*Kadınların bu kadar basit olmasından utanç duyuyorum
Barış için diz çökeceklerine, savaş öneriyorlar,*

*Ya da egemenlik, üstünlük ve hükmetmek istiyorlar,
Halbuki onlar hizmet etmek, sevmek ve itaat etmek zorundalar.*

Petruchio’ya bütünüyle itaat ettiğini göstermek için yaptığı gibi, hemcinslerine de, “ellerinizi kocalarınızın ayakları altına koyun” tavsiyesinde bulunuyor.

Tabii ki sorun, Kate’in yaptıklarına gerçekten inanıp inanmamasındadır -acaba kadının kocasına bütünüyle itaat etmesinin “huzur, sevgi ve sükunet dolu bir eve” işaret ettiği konusunda Petruchio ile gerçekten aynı fikirde midir? Yoksa o, yalnızca, başkalarının yanında eşine içtenlik-siz sevgi gösterilerinde bulunan ve yalnız kaldıklarında kendi istediği gibi davranan zeki bir kadın mıdır? Ya da acaba yataklarına yattıklarına, Petruchio ile birlikte oynadıkları bu oyuna gülüyorlar mıydı?

Shakespeare ile aynı dönemde yaşayan, böylesi oyunları izlemeye giden, Pazar günleri rahibin vaazlarını dinleyen, içkili yerlerde arkadaşlarıyla çene çalan genç bir kadının, bir kız ve eş olarak yükümlülükleri konusunda çelişkili görüşler benimsemesi normaldi. Rahip, ebeveynlerine ve gelecekteki kocasına itaat etmesini söylüyordu. İzlediği oyunlar, söylediği şarkılar ve okuduğu kitaplar (eğer okuyabildiyse) ona kalbinin sesini dinlemesini söylüyordu. Etrafına baktığında, kendi ebeveynleri gibi, daima uyumlu olmasa da istikrarlı evlilikleri olan çiftler görüyordu. Aynı zamanda taliplerince yüz üstü bırakılan veya kocaları tarafından terk edilen kadınları görüyordu -bu talihsiz kadınlar eşlerini akılsızca seçmişlerdi. Daha da kötüsü, cinsel anlamda özgür olduğu herkesçe bilinen ve toplum tarafından zinayla suçlanmayı hak eden kadınların bulunmasıydı. Bir kadının cinsel anlamda davetkar olduğu dedikodusu bile, niçin onun evlenme şansını yok ediyordu! Peki ya evlenmeden bebek sahibi olan kadınların hem yaşam boyu desteksiz kalmaya hem de aşağılanmaya katlanmaya zorlanmaları? bekâr annelere karşı çok az hoşgörü vardı, bunlar halkın ahlaki değerlerini ihlal etmiş kişiler olarak görülüyor, hatırlanıyor ve halkın iyilik duygularını suiistimal ettikleri düşünülüyordu.

Evliliğin saygınlığına yönelik ithamlara hoşgörü gösterilemezdi. Zinaya yaygın olmasına rağmen, her tür rahip tarafından şiddetle mahkum ediliyordu. Püritenler, zinanın hem erkekler hem de kadınlar için çok kötü bir şey olduğunu söyleyerek, yüzyıllardır hüküm süren çifte standardı dahi değiştirmeye çalıştılar.³⁵ Genel olarak bakıldığında, evli bir karının zina yapması boşanma nedeniydi (halbuki bu erkekler için söz konusu

değildi) ve 1650'den başlayarak kısa bir süre boyunca kadının zinaya teşebbüsü ölümle cezalandırılmıştı, ancak bu tür cezalar yalnızca iki veya üç kez infaz edildi.³⁶ Zinaya teşebbüs etmedikleri halde, birbirinden ayrı yaşayan çiftlerin çok uzun süre ayrı kalmasına dahi izin verilmiyordu. Helen Dixon vakası bu konuya ışık tutmaktadır: Helen Dixon, kocasının peşinden “tanıdığı hiç kimsenin bulunmadığı tuhaf bir yere” gitmeyi reddettiği için kilise mahkemesine çağırılmış ve sonunda kocasıyla birlikte gitmeye zorlanmıştı.³⁷ Bütün bu ibret verici hikâyeleri bilen genç bir İngiliz kadını, hangi düşüncede olursa olsun, evlenme taahhüdüne girmeden önce uzun süre ve yoğun bir biçimde düşünmek zorundaydı.

Normal olarak evlilik ona bir mevki ve korunma sağlayacaktı. En iyi koşullarda, kendisine ekonomik anlamda destek olan ve sevecen bir hayat arkadaşı olacaktı. Kendilerine telkinde bulunacak bir rahibin sözleriyle, o ve kocası “birbirlerini bütünüyle severek kalplerini birleştiren... hayat arkadaşları” olacaklardı.³⁸ Günah korkusu olmaksızın cinsel ilişkiye girebilecekti. Seveceği, bakacağı ve yaşlandığında da kendisine bakacak meşru çocuklara sahip olacaktı. Kutsal evlilik kurumuna girerek (bu kurum artık bekârlıktan daha fazla destekleniyordu) bir Hristiyan olarak görevlerini yerine getirmiş olacaktı. Evlenmediği takdirde ise, tersine, yalnızca “kız kuruları” ile birlikte kendisine masanın sonunun tahsis edilmesiyle yetinecekti. (“Kız kurusu” [spinster] deyimi, evlenmemiş bir çok kadının hayatını kazandığı bir uğraş olan İngilizce “eğirme” [spinning] kelimesinden türemiştir.)

Buna rağmen evlilik, bir kadın için tam bir lütuf değildi. Evlilik kadının özgürlüğünden vazgeçmesi ve kocasına tabi hale gelmesi anlamına geliyordu. Onun otoritesini, kaprislerini ve kimi zaman da yumruklarını kabul etmek anlamına geliyordu. Evlilik aynı zamanda karı koca uyumsuzluğu riski demektir ve kadınların uyumsuz evliliklerde yaşayageldikleri zihinsel gerginliğin devamı anlamına geliyordu. On yedinci yüzyıl başlarında yaşayan doktor Robert Napier'in akıl hastalığı nedeniyle tedavi ettiği yüzden fazla kadın hastayla ilgili kayıtları, bu kadınların hastalıklarının özellikle hem genç kız hem de evli kadın olarak yaşadıkları baskıdan kaynaklandığını göstermektedir.³⁹

Evlilik aynı zamanda, anestezi ve antiseptiklerin avantajlarından yararlanmanın mümkün olmadığı on dokuzuncu yüzyıldan önce yaşayan kadınlar açısından, doğum sancılarına katlanılmasını gerektiren, korkutucu bir hamileliğe geçiş demektir. Bu, doğum sırasında ölüm olasılığı, sık

rastlanan çocuk ölümleri ve muhtemel dulluk demektir. Sonuç olarak, kıta Avrupası'ndaki emsallerinden daha geç ve daha az sayıda olsalar da, çoğu İngiliz kızı evlendi.

Belki de İngiliz evliliklerini aynı dönemde kıta Avrupası'nda görülen evliliklerden ayıran şey, evliliğin en iyi koşullarda, bir tür arkadaşlık olduğu inancıdır. İngiliz Protestanları Yaratılış'ın sözlerini tekrarlayarak, Tanrı'nın "Erkekler için yalnız olmak iyi değildir" ve kadın "kocasına güç verir" şeklindeki ifadesini çok ciddiye almışlardır. İki Hristiyan, adım adım ebedi hayata gitmek için yollarını aynı anda oluştururken, bu dünyanın zevklerini ve görevlerini el ele vererek paylaşmaya teşvik edilmiştir.

Protestanların onayladıkları ve göz yumdukları zevklerin arasında evlilik içi cinsel ilişki de bulunmaktadır. Özellikle Püritenler, şu anda yaygın bir biçimde ikiyüzlü çekingenler olarak değerlendirilmelerine rağmen, düzenli cinsel ilişkiyi kalıcı bir evlilik için gerekli görmüşlerdir. Eşlerin birbirlerini hoşnut etmeye çalışması beklenmiş ve cinsellikten kaçınmak, özellikle eşlerden biri tek başına karar vererek cinsellikten kaçındığında genel olarak hoş karşılanmamıştır. William Whateley'in Evlilikleri ele aldığı kitabında (*A Bride's Bush*, 1623) kullandığı sözlerle kadınların cinsel tatmin konusunda kocalarıyla aynı haklara sahip olduğu yatakta, " zevk amacıyla karşılıklı oynasınlar"ın teşvik edilmesi gerekiyordu.⁴⁰ Aslında, Püriten yazarları ciddiye alacak olursak, egemenlik ve itaatle ilgili cinsiyet ayrımının yatak odasında terk edildiğini görürüz: "Kadın (kocasısı gibi) hem bir hizmetkâr hem de evin hanımıdır, hem vücudunu bağışlayacak bir kul hem de evin erkeğinin yetkisine sahip olacak bir hanımdır."⁴¹

Anglikan rahip ve şair John Donne (1571-1631), on Evlilik Şarkısından (gelin, damat veya her ikisi şerefine yazılmış şarkı, düğün şarkısı) birini "İnsanların Eşitliği"ne adanmıştır. Evli kadını cinsel konularda kocasıyla eşit düzeye koymakla yetinmemiş, "onun kalbi de kocasındaki gibi sever." "Yeni gelin bir hizmetkârdır ve erkek gibi değildir," ve "daha sonra gelin/Bir erkek gibi olur," diyerek, alışılmış cinsiyet sınırlamalarını belirsizleştirmiştir. Ona göre sevişme katı cinsel rollerden ibaret değildir, kadınların bazen erkeğin atılganlığıyla hareket edebildiği, bazen de erkeklerin kadına atfedilen pasif özellikleri üstlendiği, karşılıklı olarak sınırsız bir biçimde zevk almak demektir. Donne, kendisine on iki çocuk veren bir kadının kocası olarak, bir evin içindeki büyük mutlulu-

ğu beden ve ruhun bütünüyle birleşmesi olarak tasavvur ediyordu. “The Bridegrooms Comming” (Damat Geliyor) şiirindeki şu düğün gecesi sahnesini ele alalım:

122

*Ruhları uzun süredir tanıştıyordu, ama
Bu giysiler, bedenleri birbirlerini hiç görmedi;
Bu yüzden gelin önce yavaşça başlayabilir,
Ama sonra her yerini teslim etmelidir
İkisi de birbirlerine gözlerini ya da kalplerini verdikçe
Mümkün olduğunca özgür olmalıdır⁴²*

Bu seslenme Ortaçağ’da bedene duyulan güvensizlikten ve cinsel ilişkiye yalnızca üreme amacıyla girmeyi vaaz eden eski dini emirlerden çok farklıdır. Evlilikteki fiziksel aşka duyulan yeni bir şükranı yansıtmakta, bunun yalnızca “zinaya” karşı bir önlem değil, aynı zamanda kendi başına iyi bir şey olduğunu söylemektedir.

Tudor ve Stuart erkekleri tarafından yazılan şiirleri ve vaazları okumak, kadınların yaşamlarını kuşatan dinsel ve kültürel ortamı anlamamıza olanak vermektedir. Fakat on yedinci yüzyılın başından itibaren, daha sonraki dönemler konusunda daha fazla malzeme bulunmaktadır: Kadınlar tarafından kaleme alınmış ve bugüne kadar gelen birçok mektup, günlük, yaşam öyküsü ve şiiri vardır. Bu noktadan itibaren, evli kadınların öznel deneyimlerine girmek biraz daha kolay olacak. Elimizde bulunan çok sayıdaki yazı yalnızca en ayrıcalıklı kesimin sesini duyurmasına ve birçok konuda denetimli olmasına rağmen, bizi geçmiş dönemlerin evli kadınına daha da yaklaştırmaktadır.

Daha önceki satırlarda *Romeo ve Juliet* ile bağlantılı olarak adından söz ettiğimiz Thynne ailesinden kalan mektuplar, büyük arazi sahibi yüksek tabaka kadınlarının iki kuşağı hakkında zengin bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır. John Thynne ve Joan Haywire arasında 1575’te gerçekleşen evlilik, varlıklı tüccar bir ailenin on altı yaşındaki kızları ile Longleaf arazisinin mirasçısı olan John Thynne arasında planlanarak yapılmış bir evlilikti. Joan’ın yirmi yedi yıllık evliliği boyunca kocasına yazdığı mektuplar, genç, itaatkâr bir kadının hem Longleaf’te hem de Trashi-er’de kendi drahoması olan şatoda nasıl etkin ve bilgili bir hanımefendiyeye dönüştüğünü göstermektedir. Joan kocasına yazdığı mektuplarda,

kendisi köydeki işleri yönetmek için arazilerinin başında kaldığı sırada, kocasının Londra’daki evlerinde çok fazla zaman geçirdiğinden şikayet etmişti, yüksek tabakadan büyük arazi sahibi diğer kadınlar da yazdıkları benzer mektuplarda aynı şikayette bulunuyorlardı.⁴³

Thynne ailesinde gerçekleşen ikinci evlilik, Thomas Thynne ile Marie Marvin’in 1595’te bir aşk evliliği olarak başlayan evlilikleriydi ve bu beraberlik Marie’nin on sekiz yıl sonra, henüz otuz dört yaşında doğum yaparken ölmesine kadar sürmüştü. Ailesi evliliğini hiçbir zaman onaylamamış olmasına rağmen, babası 1604’te ölünce Longleaf Thomas’a miras kalmış ve arazinin yönetimini üstlenen karısıyla birlikte orada yaşamıştır. Ancak Longleaf’e taşınmaları eşler arasında kimi görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Marie’nin mektupları, işleri yönetme konusunda kendisine güvenmeyen ve “yetersiz kararları nedeniyle aşığıl原因” kocasına nasıl incindiğini göstermektedir. Kayınvalidesinin daha önceki şikayetini tekrarlamış, kocasının Londra’ya giderek, onu “burada masum bir aptal gibi” terk ettiğinden yakınmıştır. Marie buna rağmen “iyi bir ev kadını olmak konusunda” hiçbir komşusundan aşağı kalmamakta diretmiş ve eşini sevgiyle “takdire değer iyi bir koca” olarak düşünmeye devam etmiştir.

Yaklaşık aynı tarihlerde yazılmaya başlanan kişisel günlükler, bu tarihsel dönem ve hüküm süren zihniyetler konusunda mükemmel kayıtlar sunmaktadır. Bunların ilk ve en önemlilerinden biri, bir İngiliz kadını tarafından kaleme alınmış olan Püriten Lady Margaret Hoby’nin (1571-1633) günlüğüdür.

Margaret Dakins Hoby, Yorkshire’daki büyük bir arazi sahibinin tek kızıydı.⁴⁴ Kendi sınıfının ve dininin kadınlara ilişkin gelenekleri doğrultusunda, arazi sahibi bir soylu ve katı bir Püriten olan Huntingdon kontesinin evine gönderilmişti. Margaret onun koruması altında büyük bir araziyi denetlemeyi öğrendi ve on sekiz yaşındayken aynı evde kalan biriyle evlendi. İki yıl sonra çocuksuz olarak dul kaldı, çabucak tekrar evlendi ve sonra bir kez daha dul kaldı. Yirmi beş yaşında, üçüncü kocası olarak, daha önce muhtemelen kısa boyu ve çekici olmayan görünüşü nedeniyle reddettiği bir adam olan Sir Thomas Hoby’yi kabul etti.

Lady Hoby günlük yazmaya dinsel yaşamını kaydetmek amacıyla 1599'da başladı. Ailesiyle birlikte her gün dua ve kutsal kitap okumaya başladı ve sonra kendi başına dua etmeyi sürdürdü, malikanenin papazı tarafından verilen toplu vaaz ve konferanslara devam etti, Püriten evlerde olağan olan ilahilere katıldı. Gece yatmadan önce, kendi başına bir kez daha dua etti. Pazar günleri iki kez kiliseye gitti. Ev halkının dinsel akıl hocası olarak, kadınlara hitap etti ve onlarla Pazar vaazlarını tartıştı.

Günlüğünde, drahomasının bir bölümünü oluşturan Hackness'teki arazilerin yönetiminin bütün yönleriyle ilgilenen çalışkan bir malikane hanımı olarak yaptığı çok sayıda faaliyet de yer alıyor. Zamanını hizmetçilere nezaret ederek, ücretleri ve diğer faturaları ödeyerek, hastaların tedavi edilmesini sağlayarak ve çarşaf yıkama, yün tartma ve eğirme, çamaşır kurutma, mum ve yağ yapma, içki yapma, arı kovanlarına göz kulak olma ve konserve yapma gibi evle ilgili işlerle geçiriyor. Çavdar eken ve mısır diken işçilere nezaret ediyor. Koyun satın alıyor ve ağaç diktiriyor. Bahçede çalışmaktan çok hoşlandığı ve gülleriyle gurur duyduğu görünüyor. Hizmetçileriyle birlikte ailenin giysilerinin çoğunu hazırlıyor ve ev halkının sağlığıyla, bizzat ilaç vererek ve basit yara tedavileri yaparak Margaret'in ilgilendiği anlaşıyor.

Komşular ziyarete geldiklerinde, görevleriyle ilgili ciddi konuşmalar yapıyorlardı: 13 Mart 1600'de "mutlaka bilinmesi gereken önemli şeyler"den konuştular -bunlar arasında çocuklarının evlenecekleri kişilerin seçilmesi ve arkadaşları ile akrabalarının çocuklarına vaftiz ailesi olunması gibi konular vardı. Huntingdon Kontesi'nin kendisini evine alması gibi, onun statüsündeki diğer aileler de evlerine yetiştirmek için çocuklar alıyorlardı. Mart 1603'te günlüğüne şunları kaydetmişti: "Kuzenim Gates 13 yaşındaki kızı Iane'yi bana getirdi, kendisinin de söylediği gibi onu bana kendi isteğiyle verdi." Margaret'in hiç çocuğu olmadığından, on üç yaşında bir kızın varlığı onun için çok sevindirici olmuş olmalı.

Kocasının çoğu zaman dışarıda olduğu anlaşıyor. Margaret mülklerini yönetip, ailenin özel çıkarlarını kollarken, parlamentonun ve çok sayıda komisyonun üyesi, sulh yargıcı ve kendisini kiliseye düzenli devam etmeyenlerin yargıcı ilan eden kocası, büyük ölçüde kamusal alanda faaliyet gösteriyordu. Kocası evde olduğunda birlikte yaptıkları başlıca faaliyetler, akşam yemeği yemek, kiliseye gitmek, yürüyüşe çıkmak ve iş-

lerle ilgili konuları tartışmaktı. Düzenli bir Püriten yaşam sürdürüyorlardı -bu, ruhsal bir birliktelik olmasa da, istikrarlı bir beraberlikti.

Lady Hoby’ye içsel manevi yaşamıyla ilgili olarak kendisini titiz bir biçimde değerlendirmesi öğretilmişti. İşlediği en küçük günahlar için bile Tanrı’nın vereceği cezaları kabule hazırdı ve kefarete ödemek için sık sık oruç tutuyordu. İşke kendisini nasıl suçladığını gösteren kimi örnekler.

10 Eylül 1599: “Dua etme alışkanlığımı ihmal ettim, tıpkı işlediğim diğer birçok günahta olduğu gibi Tanrı beni İçsel bir atakla cezalandırmaktan memnuniyet duyacak.”

14 Eylül 1599: “Tanrım, İsa adına dalgınlıkla, yapmam gerektiği halde... seni düşünmeyi unuttuğum için özür dilerim.”

Temmuz 1600: “İşlediğim bir suç yüzünden yüreğime böylesi bir acı verdi, Tanrı’nın, İsa adına bu suçumu bağışlamasını diliyorum... kibrimi yenmemi söyleyen bir yazı okudum, Tanrı’ya şükrediyorum.”

Samimi bir Hristiyan olan Margaret Hoby, iki yüzyıl önce yaşayan Margaret Kempe’nin kefarete giysisinden ve yapmacıklı davranışlarından fazlasıyla uzaklaşmıştı. Onun Püriten iç değerlendirmeleri daha yalın, daha kendi başına yapılan değerlendirmelerdi, ancak kişisel başarısızlıklarının en az Kempe farkındaydı, Tanrı’nın bahşedeceği cezalardan en az onun kadar korkuyordu, Tanrı’nın bağışlayıcılığı ve kurtarıcılığı konusunda en az onun kadar umutluydu. Amerika’ya taşınacak olan Püriten vicdanı işte buydu.

PÜRİTENLER’İN BAGAJI

On yedinci yüzyılda, New England’da yaşayan evli kadınlar hakkındaki bilgimiz bir başka “ilk” -ilk Amerikan şairi olan Anne Bradstreet (1612-1672 dolaylarında yaşamıştır)- tarafından önemli ölçüde zenginleştirilmiştir. Onun tarihi, koloni dönemi kadınlarının yaşamlarının hem tipik hem de tipik olmayan bir örneğidir. Bir yandan, döneminde geçerli olan değerler doğrultusunda kendi sosyal sınıfından ve mezhebinden bir Adamla evlenerek, ona sekiz çocuk doğurmuş ve kocası iş alanında ve toplumsal yaşamda aktif olduğu halde, o esas olarak eviyle ilgilenmiştir. Diğer yandan ise, bir kadın için olağanüstü iyi eğitilmiş olan Bradstreet, Atlantik’in her iki yakasında ün kazanmıştır. Héloïse, Margery Kempe ve Christine de Pizan’inkileri olduğu gibi, onun yapıtlarını da, geçmişin katı cinsiyet zorlamaları içinde yaşayan olağanüstü bir kadının neler yapabileceğini gösterdiği için ele alıyoruz.

Anne Dudley Bradstreet ya 1612 ya da 1613'te, İngiltere-Northampton'da doğdu. Babası bir avukat ve arazi yöneticisi, annesi ise bir hanımefendiydi. Onlar vicdanlı Püritenler'di ve kurulu Anglikan kilisesinin törelerinden herhangi bir sapmaya karşı düşmanlığıyla kötü bir üne sahip olan Kral I. James yönetimi sırasında dinsel ayrımcılıklarla karşı karşıya geldiler. Aile, *A Godlie Forme of Household Government: For the Ordering of Private Families, according to the direction of God's Word* (Ev İdaresinin İlahi Biçimi: Kutsal Kitap'ın Yönettiğine göre Aile Düzeni) adlı etkili bilimsel tezin yazarlarından biri olan Püriten papaz John Dod'a yakından bağlıydı. Dod bu kitapta, Hristiyanlık'ta yüzyıllardır var olan hiyerarşiye yeniden yer veriyordu -çocukların ebeveynlerine, hizmetçilerin efendilerine tabi olduğu gibi, kadın da kocasına tabi olmalıydı. Bunun Tanrı'nın buyruğu olduğu düşünüldüğünden, kişinin selametinin yalnızca bu buyruğun yerine getirilmesine, kendisinden üstün olanlara saygı duymasına bağlı olduğuna inanılıyordu. Ancak Dod, aynı zamanda eşlerin ruhsal anlamda eşit olduğu, kadının kendi kocasının Hristiyan "kız kardeşi" ve "onunla birlikte cennet krallığının mirasçısı"⁴⁵ olarak görüldüğü daha yakın bir dönemde ortaya çıkan Protestan teolojisinin görüşlerini tekrarlıyordu.

Anne Dudley müstakbel kocası Simon Bradstreet ile henüz dokuz yaşındayken tanıştı. Müstakbel kocası o sırada Anne'in babasına arazi işleminde yardım ediyordu, daha sonra Lincoln kontunun kahyası oldu. Anne'den on bir yaş büyük olan Simon, Dudleyler'in Anne'in erkek kardeşini de gönderdikleri Cambridge'deki, komformizm karşıtı dini görüşlerin merkezi olan Emmanuel Koleji'nde eğitim görmüştü. Anne ise erkek kardeşinin tersine evde sistematik olmayan bir eğitim almıştı.

İngiliz kızları ortalama olarak yirmi dört veya yirmi beş yaşında evlenirken, Anne 1628'de henüz on beş veya on altınsındayken evlendi. Evliliklerinin ikinci yılında, Simon ve Anne Bradstreet ile Dudley ailesi İngiltere'den Massachusetts'e göç etti. Atlantik'i 1630'da, Anne'in çocukluk arkadaşı olan ve onlar gibi kocasıyla birlikte Amerika'ya göçen Lady Arbella Johnson'ın adını taşıyan *Arbella* ile geçtiler. *Arbella* yedi yüz yolcuyu Massachusetts kıyılarına taşıyan on bir gemiden biriydi.

Dinsel nedenlerle göç etmişlerdi. Dudleyler ve Bradstreetler, I. James ve I. Charles yönetimi sırasında hüküm süren anti-Püriten iklimden giderek daha fazla huzursuz olmuşlardı. Onlar da Yeni Dünya'ya, 1620 yılında *Mayflower* gemisiyle Amerika'ya göç eden İngilizler gibi, kendi

dinsel inançlarını daha özgürce hayata geçirebilecekleri ve Tanrının isteklerine daha yakın olduğunu düşündükleri bir toplumsal yaşam yaratabilecekleri bir sığınak olarak bakıyorlardı.

Arbella'nın pis kokulu, tıka basa dolu kamaralarında yaptıkları on haftalık yolculuk, Dudleyler ve Bradstreetler gibi yüksek tabakadan insanlar için özellikle zor olmuş olmalı. Kadınlar ve çocuklar ana güverteyle ambarın çatısı arasındaki kompartımanlarda, erkekler ise hamaklarda yattılar. Yiyecekleri tuzlu et veya balık ve peksimetten oluşuyordu ve yalnızca fırından gelen sıcaklıkla ısınabiliyorlardı. Soğuk rüzgarlar, büyük dalgalar ve deniz tutması yolcuların çoğunu bezdirmişti, buna rağmen *Arbella*'daki tek kayıp ölü doğan bir çocuktü. Haziran'da Salem'e vardıklarında, karşılarında beklediklerinden daha tatsız ve az gelişmiş bir topluluk buldular.⁴⁶ Göçmenlerin çoğu ilk aylarda öldü, bunlar arasında Lady *Arbella* da vardı. Dudleyler ve Bradstreetler kış başlamadan önce Charleston yakınlarına, 1631'de de, 1630'lu yılların sonunda Harvard Üniversitesi'nin kurulduğu yer olan Cambridge'e (o zamanlar Newtowne deniliyordu) taşındılar.

On yedinci yüzyıldan beri Amerika'ya gelen diğer birçok göçmen kadını gibi Anne Bradstreet de, hem çok zor bir yolculuk geçirmiş, hem de oraya ulaştığında şaşkınlık yaşamıştı. Yerleşimin çok seyrek olduğu ve kötü davranış biçimleriyle karşılaştığı bir ülkenin, kendisi ve ailesi için uygun bir yuva oluşturup oluşturmayacağı konusunda kaygılanmış olmalı. Sonradan şunları yazmıştı: "Yüreğimi yerinden hoplatan yeni bir Dünya ve yeni davranış biçimleri keşfettim". Kastettiği kendisini tiksindiren davranışlardı.⁴⁷ Buna rağmen Anne birçok göçmene göre çok daha fazla olanağa sahipti, nispeten varlıklı ebeveynleri, kardeşleri ve babası gibi Massachusetts Koyu Kolonisi yönetiminde etkili olacak bir kocası vardı.

Başlangıçtaki sıkıntıları, sağlık durumundaki bozukluklar, onu alçak gönüllü ve iyi biri haline getirmek için Tanrı tarafından gönderilen bir "ceza" olarak yorumladığı "zayıflığın yanı sıra, sürüp giden verem gibi bir hastalık" nedeniyle artmıştı.⁴⁸ Hastalıkları, Tanrı tarafından gönderilen bir dert olarak yorumlamak Hristiyanlar, özellikle de Püritenler arasında yaygındı. Anne, yaşamı boyunca böylesi birçok dertle uğraşacaktı.

Aynı ölçüde rahatsızlık veren bir başka şey de, evliliğinin ilk beş yılı boyunca çocuk sahibi olamamasıydı. Bunu şöyle anlatıyor: "Beni uzun süre çocuksuz bırakıp, bir çocuk sahibi olmadan önce çok fazla dua et-

meme ve gözyaşı dökmeme neden olmak, Tanrı'yı memnun etti..."⁴⁹ Avrupalı emsalleri gibi Amerikalı kadınlar da, kısırlığın en büyük lanetlerinden biri olduğunu düşünüyorlardı. Özellikle "doğurgan olma ve çoğalma" emrinin hiçbir coğrafi sınırının bulunmadığı, çiftlik ve ev işlerinde büyük ölçüde çocuk emeğinin kullanıldığı bir ülkede, çocuklar Tanrı'nın bir lütfu olarak görülüyordu. Birçok kadın çocuk doğurmayı arzuluyor ve yalnızca çocuk emzirmekten kaynaklanan doğal korunma yöntemi ile sınırlanan, sık hamilelikler yaşıyorlardı. Anne de, 1630'larda Boston'da ebelik yapan Jane Hawkins'ten doğurganlığı artırıcı ilaçlar almış ya da gebe kalmayı kolaylaştırdığına inanılarak yaygın biçimde kullanılan rendelenmiş kuru kunduz testisinden yapılmış ve şarapla karıştırılmış bir iksir içmiş olabilir.⁵⁰ Fakat ardında bu tür konuları içeren hiçbir kayıt bırakmamıştır.

Anne, 1633'te oğlu Simon'un doğumundan itibaren, yeni gelişen bir toplulukta annelerin dikkat gerektiren rolünü üstlenmiştir. 1633 ve 1652

Meşeden yapılmış Amerikan beşiği, 1625-1675. (Metropolitan Museum of Art, New York)

arasında toplam sekiz çocuk doğurmuş, şiirlerinde bu doğumları “sekiz kuş bir yuvada yumurtadan çıkıyor” diyerek betimlemişti.⁵¹ Dört oğlu ve dört kızı da yetişkinliğe ulaşabilmişti. Bir ailedeki çocukların dörtte birinin ya da yarısının yetişkin olamadan ölmesinin beklendiği bir dönemde, Anne’in çocukları açısından şanslı olması, Tanrı’ya şükretmesinin nedenlerinden birini oluşturmuştur.

Anne Bradstreet de, diğer Püriten anneler gibi bebeklerini emzirdi. On yedinci yüzyıl başlarında İngiltere’deki üst sınıf kadınları çoğunlukla süt anne tutuyor, Protestanlar ise süt anneliğini sağlıklı ve gayri tabii bularak kınıyorlardı. Püritenler ve diğer katı Protestanlar, bebeklerini emzirmeyi bir annenin dinsel görevi olarak değerlendiriyorlardı. Bugünkü “püriten” yaklaşımlarımızın tersine, anneler misafirlerin huzurunda bebeklerini emziriyor ve “püriten olmayan” bir rahatlıkla emzirme yöntemleri hakkında konuşuyorlardı. Anne Bradstreet bu konuda tam olarak şu sözleri söylemiştir: “Meme ucu acı veren bir bitki ya da hardalla ovulmuş olsa bile, bazı çocuklar ya onu silerek, ya da tatlıyla tuzluyu birlikte emerek süttten kesilmemekte direnirler...”⁵² Çocuğun süttten kesilme sürecini Tanrı onlara kimi acılar tattırarak zorlamadan önce, “hâlâ boş memelere sarılan ve emen, böylesine çocukça inatçı olan” ve “daha özlü gıdalara” -yani, daha üst bir yaşam biçimine- doğru aşama kaydedemeyen bazı Hristiyanlar’ın yaşamlarını anlatırken bir metafor olarak kullanmıştır. Anne Bradstreet’in memeye ilişkin söz sanatı bir anne olarak yaşadığı kişisel deneyimlerden ve Tanrı’nın sınırsız düzenine olan inancından kaynaklanmıştır.

Anne Bradstreet gebeliklerini memnuniyetle karşıladığı halde, kolonide yaşayan yetişkin kadınların beşte biri doğum sırasında öldüğünden, o da doğumdan diğer koloni kadınları kadar korkuyordu.⁵³ Anne’in “Çocuklarından birinin doğumundan önce” kocasına hitaben yazdığı şiirlerinden biri bu korkuyu ortaya koyuyor.

*Sevgilim, acaba ölümüm ne kadar yakın olacak,
Acaba arkadaşını ne kadar kısa süre sonra kaybedeceksin,
İkimiz de aldırış etmiyoruz, ancak aşk beni davet ediyor
Sana elveda demem öneriliyor,
İkimizi tekleştiren düğümler çözüldüğünde,
Güçsüz görünebilirim, ama aslında böyle değilim.⁵⁴*

Anne'in, neyse ki gerçekleşmeyen sezgisi, doğumda öleceği önsezişi gözümüze iliştiriyor. Aynı zamanda kocasında arkadaşça bir sevgi ilişkisi bulduğunu da fark ediyoruz.

Yazdığı beş evlilik şiirinde de, her yaşta her evli kadının yaşamak isteyeceği türden derin bir aşkı ortaya koyuyor. “Değerli ve sevgili kocama” diyerek, bu duyguları hoş ve içten bir biçimde açıklıyor.

*Eğer iki kişiye teklesen birileri varsa, onlar kesinlikle biziz.
Hiçbir adam karısı tarafından senin gibi sevilmemiştir;
Hiçbir kadın bir erkekle benim seninle olduğum kadar mutlu
olmamıştır,
İstersen benimle diğer kadınları karşılaştırabilirsin.⁵⁵*

1635'te taşındıkları Ipswich'den, ‘kamusal alanda çalıştığı için yanında olmayan kocasına’ ayrılığı aşan bir akıl ve beden birliğini anımsatan “bir mektup” yazdı.

*Başım, yüreğim, Gözlerim, hayatım, hatta daha fazlası,
Neşem, dünyamı renklendirenim,
Eğer iki kişi, senin ve benim gibi tekleşebilseydi,
Ben Ipswich'deyken, sen orada nasıl kalabilirsin?*

.....

*Bedenden bedene, kemikten kemiğe,
Ben burada, sen orada, ama yine de ikimiz bir kişiyiz.⁵⁶*

Kocasına yazdığı başka bir şiirde de evliliklerini, şakacı bir tarzda, “birlikte aynı ağaçta,” “aynı evdeki tünekte,” ve “aynı nehir akıntısında” karnını doyuran hayvan çiftlerine -iki geyik, iki kaplumbağa, iki balık-benzetti.⁵⁷ Bu tutkulu kadın, evlilik içi aşkı anlatan az sayıdaki şiirden çok, ateş-barut vaazlarıyla şekillenen, cinsel olarak baskı altında tutulan Püriten kadın türünden çok farklıdır.

On yedinci yüzyılda, kadınların şiir yazması ne İngiltere’de ne de Yeni Dünya’da hiçbir biçimde yaygınlaşmamıştı. Püriten kadınların yaklaşık yarısı ne okuyabiliyor, ne de yazabiliyorlardı.⁵⁸ Kolonide yaşayanların çoğu da, Massachusetts Koyu Kolonisi valisi John Winthrop gibi, kadınların “kendilerinden daha akıllı olan erkeklerin uğraştığı işlere burun-

larını sokmamaları gerektiği”ni düşünüyordu. Winthrop burada -ona göre- zihinsel istikrarsızlığı “kendisini tümüyle okumaya ve yazmaya vermesinden” kaynaklanan Connecticut valisi Hopkins’in karısı Anne Yale Hopkins’e gönderme yapıyordu. Koyduğu teşhis kadınların hangi alanda var olacaklarını vaaz eden çok eski düşünceleri yansıtıyordu: “Eğer ev işleriyle ilgilenip, kadınların yapması gereken şeyleri yapsaydı,... Tanrı’nın ona uygun gördüğü mevkide akli dengesini koruyabilir ve zekâsını hem yararlı hem de saygın bir biçimde geliştirebilirdi.”⁵⁹

Anne Bradstreet, kendisini hor görenlerin zihninde nasıl görüldüğünü tasavvur ederek, daha kısa şiirlerinden biri olan “The Prologue”da (Önsöz) karşı çıktığı bu yaygın yaklaşımın bilincindeydi. Şöyle yazıyordu: “Dırdır eden dillerin her birine iğrenç görünüyorum/Bunlar ellerime iğnenin daha çok yakıştığını söylüyorlar.” Sonra da, erkeklerin varsayılan üstünlüklerinin önünde saygıyla eğilip, erkeklerin “parıldayan altın” tabirinin tersine, kendi şiirlerine “arıtılmamış malzeme” diyerek, sınırlı da olsa, kadınların şiirsel yeteneklerinin “biraz da olsa kabul edilmesini” istemişti.⁶⁰ Anne Bradstreet’in, muhteşem şiirsel ifadelerin yalnızca bir erkek uzmanlığı olarak sayıldığı katı Püriten topluluğuna karşı kendini savunma gereksinimini neden hissettiğini anlamak zor değil.

Püritenler’in kadınlar ve erkekler için nelerin uygun olduğu konusunda çok sayıda ayırım yapma yöntemi vardı. Kadınlar ve erkekler kiliseye farklı kapılardan giriyor ve cinsiyetleri ile toplumsal konumlarına göre oturuyorlardı: erkekler erkeklerle, kadınlar kadınlarla, kızlar kızlarla, çocuklar çocuklarla.⁶¹ En seçkin erkekler en öndeki banklara oturuyordu. Yalnızca erkekler halka hitaben konuşabiliyorlardı.

Çoğu Püriten kadın kiliseye gittiğinde dikkat çekmediği için memnundu. En önemli kaygıları kiliseye gidebilmektir. Küçük çocukları olan kadınlar açısından iki ya da üç, hatta beş mil uzaktaki kiliseye haftada bir yürüyerek gitmek hiç de hafife alınacak bir şey değildi, hasta ve yaşlılara bakanlardan söz etmeye bile gerek yok. Bradstreetler ve Dudleyler’in Ipswich’e taşınmasına, kiliseye gitmek için Cambridge ile Boston arasında kat etmek zorunda kaldıkları mesafe neden olmuş olabilir. Anne Bradstreet’in sık sık hastalandığı ve anne olmasının getirdiği zorunluluklar dikkate alındığında, kilise hizmetlerinin gereklerini yerine getirmek için Charles Nehri’nin karşısına geçip uzun bir yolculuk yaparak, tüm bir günü yolculukla ve dini gerekleri yerine getirmekle geçirmesi beklenemezdi.

On yedinci ve on sekizinci yüzyıllar boyunca Püriten erkekler, çoğunlukla yöneticilerine karılarının ve çocuklarının evlerine daha yakın yeni kiliselere ihtiyaç duyduklarını bildirdiler. Kadınlar katlanmaları gereken baskıları bizzat kendileri yaratmış oldular. Hannah Gallop amcası (Massachusetts'in ilk valisinin oğlu ve Connecticut valisi olan) John Winthrop, Jr.'a mektup yazarak, Mistick-Connecticut'ta bir kilise kurulmasını desteklemesini istediğini, çünkü "meme emen çocukları olan" annelerin uzun mesafeler kat etmek zorunda bırakıldıklarını, "çoğu kez bayılacak hale geldiklerini, fazlasıyla güç kaybettiklerini ve bunun bütün kıs böyle süremeyeceğini" bildirdi.⁶²

En sonunda Bradstreetler 1645 ya da 1646'da Ipswich'ten yeni bir cemaat yaratmayı umdukları Andover'a taşındılar. Kasaba kayıtları Simon Bradstreet'in evine ait arsanın yirmi dönümden oluştuğunu kaydediyor. Anne bir kez daha ailenin eşyalarını toplamak ve yeniden yerleştirmek, çok yakın ormanlardaki tilkilerin ve kurtların sürekli bir tehdit oluşturdukları yeni gelişen yerleşim bölgesinde evin idaresini üstlenmek ve çocuklarıyla hizmetçilerinin yaşamlarını yeniden düzenlemek zorunda kaldı. En büyük oğlu Samuel, Harvard Üniversitesi'ne girmeye hazırlanıyordu ve en küçük oğlu Simon temel öğrenimi için Ipswich'e gönderilmişti. Anne, son üç çocuğunu Andover'da doğurdu ve yaşamıyla iç içe geçen edebi faaliyetine devam etmeyi başardı.⁶³ Burası Simon'un bıçkı fabrikası sahibi olarak başarılı olduğu ve onu New England'ın değişik yerlerine götüren faaliyetleri sayesinde herkesçe tanınan bir kişi haline geldiği yerd. Bradstreetler, yirminci yüzyıla kadar sosyal homojenliğini ve tarımsal konulardaki çekiciliğini koruyabilen Andover'de zengin oldular.

Cemaatlerinin rahibi, Anne'in kız kardeşi Mercy ile evli olan John Woodbridge'di. Woodbridgeler 1647'de İngiltere'ye giderken, Anne Bradstreet'in 1650'de Londra'da, *The Tenth Muse* başlığıyla yayınlanacak olan şiirlerini de götürdüler ve yazarı şaşırttılar. John Woodbridge, iki yüz sayfa civarındaki bu kitaba yazdığı önsözde, Anne Bradstreet'i "Yaşadığı yerde şerefli ve saygın bir kadın, nazik davranışları, seçkin görevleri, dindar konuşmaları, kibar karakteri, evindeki eksiksiz gayreti ile bilinen ve ailesinin gereksinimlerini özenle karşılayan biri" olarak tanımlamıştı. Ailesine ve topluma karşı bütünüyle sorumlu, çalışkan, iyi yetişmiş bir kadının kusursuz portresine uygun olarak, hemen ardından şunları ekliyordu: "Bu şiirler, uykusundan çaldığı ve dinlenmeye ayırması gereken saatlerden vazgeçerek yarattığı kısa sürelerin ürünleri-

dir.”⁶⁴ Woodbridge Bradstreet'in edebi çalışmalarının öncelikli ev içi sorumluluklarına rakip olduğuna ilişkin hiçbir cümle sarf etmemişti. Dönemin kadın yazarlarına yönelik olumsuz tutumu anlayabilmek için yalnızca Thomas Parker tarafından kız kardeşine hitaben 1650'de Londra'da yazılan ünlü mektubu okumak yeterlidir. Parker kız kardeşinin edebi başarılarını kesin bir dille kınamıştır: “Cinsiyetinin geleneklerine aykırı biçimde bir Kitap bastırmış olman, çok kötü kokuyor.”⁶⁵

Bradstreet 1672'deki ölümüne değin yazmaya devam etmesine rağmen, *The Tenth Muse* (Onuncu Müz) yaşamı boyunca yayınlanan tek kitabı oldu. Ölümünden sonra 1678'de yayınlanan *Several Poems Compiled with Great Variety of Wit and Learning* (Çok Çeşitli Zekâ ve Bilgi ile Yazılan Birkaç Şiir) eseri, on yedinci yüzyılda New England'da kadınlar tarafından yazılan dört kitaptan biriydi, halbuki aynı dönemde erkekler tarafından yazılan 907 kitap vardı.⁶⁶

Burada Bradstreet'in uzun metafizik şiirlerini ya da kutsal kitap yorumlarını veya bilimsel ve simyacı tezlerini incelemeyeceğiz. Ama Püriten toplumunun, kızlara ve kadınlara her konuda koyduğu çok sayıdaki yasağa rağmen, onlardan akıllarını en azından dinsel öğretim için kullanmalarını beklediğini tartışacağız. Hem erkekler hem de kadınlar Kutsal Kitap'ı, özellikle John Calvin'in desteğiyle hazırlanan ve İsviçre'de sürgün hayatı yaşayan Protestan İngilizler tarafından 1560'da tercüme edilen “Cenevre İncili”ni okumaya teşvik edilmiştir. Massachusetts 1642'de, Kutsal Kitap'ı okuyabilmeleri için, ailelerin çocuklarına ve çıraklarına okuma yazma öğretmelerini zorunlu kılan bir yasa çıkardı.⁶⁷ Kadınlar, haftalık vaazları kadın grupları içinde tartışmaya teşvik edildi. Bu, Anne Bradstreet'in ebeveynlerinin kuşağınca New England'a getirilen ve İngiltere'de yaygın olan bir uygulamaydı.

Anne Bradstreet'in annesi Dorothy Dudley, hem açık hem de özel ibadete adanmış Püriten kadının parlak bir örneğini sunuyordu. Anne, annesi için yazdığı övgüde onun bu ibadetlerine özel bir yer veriyordu: “Halka açık toplantılarda sık sık bunu yaptı/Ve Küçük Odasında saatler geçirdi.” Bayan Dudley, “Lekesiz bir yaşamın değerli Yöneticisi./Sevecen bir Anne ve itaatkâr bir eş./Samimi bir Komşu, yoksullara karşı merhametli/... Ailesi için gerçek bir Öğretmen.” olarak övülüyordu.⁶⁸ Annesi Anne için, güçlü bir iradesi olan kocasına ve Yeni Dünya'da onun tavsiyelerine ve desteğine hâlâ ihtiyaç duyan çocuklarına, kendini düşünmeksizin adanmış bir örnekti.

Anne'in babası Thomas Dudley, Anne'in kız kardeşi Mercy'ye karısı öldüğü zaman yazdığı mektupta, karısının bu sevgi dolu, itaatkâr, içten, tutkulu görüntüsünü onaylıyordu, ancak koşulları göz önüne aldığımızda bundan daha azını söylemek yetersiz kalacaktı. Büyük olasılıkla mektubuna Hristiyan kadınlarında bulunan övgüye değer birçok erdemi ekleyebilirdi: alçakgönüllülük, sakinlik, ılımlılık, itaatkârlık ve sabır. Bugün, bunların kadınlarda bulunan övgüye değer temel nitelikler olduğunu düşünmemiz oldukça zor olabilir. Koloni kadınları, özel yaşamlarında acımasız New England kışı süresince kendilerini ve ailelerini korumak için fiziksel ve duygusal olarak güçlü olmak zorundaydı, dışarıda ise zayıf olan tarafı oynamakla yükümlüydü. Dorothy Dudley gibi birçok kadın, hiç kuşku duymaksızın inandıkları Püriten değerlerini, kadının dayanıksızlığı inancını ve iyi bir kadına bağımlılığın yakıştığını içselleştirmişti. Erkeklerin karılarına bağlılığından söz etmek ise pek yaygın değildi; hal-buki yüzyıllar boyunca yapılan evlilikleri araştıranlar, erkeklerin karılarının ölümünden sonra kendilerini kaybettiklerini, hatta öldüklerini... veya çabucak yeniden evlendikleri tespit etmişlerdir. Son söylediğimiz, kırk yıllık karısına bağlılığına karşın, onun ölümünden dört ay sonra yeniden evlenen Thomas Dudley'in durumunu açıklıyor.

Kendi yolunda ilerleyen Anne Bradstreet, annesi kadar iyi bir örnekti. Annesinin evlilik ve annelikle ilgili gücüne, zamanla Emily Dickinson ve Adrienne Rich'in de içinde olduğu Amerikan kadın şairleri geleneğini başlatma şerefine erişen bir yazarın yeteneklerini ekledi.

Ancak Anne Bradstreet'in mutlu evliliğinden yola çıkarak genelleme yapmamız yanlış olacaktır. Diğerleri onun kadar şanslı değildi. Örneğin Anne'in küçük kız kardeşi Sara bir skandal ve boşanmayla biten felaket bir evlilik yapmıştı. Sara, 1646'da kocası Benjamin Keyane ile yaptığı bir Londra seyahatinden sonra, erkeklerin de bulunduğu toplantılarda vaaz vermek ve evli bir kadına yakışmayan davranışlarda bulunmakla suçlanarak, tek başına Massachusetts'e döndü. Kocasını onu, muhtemelen zina yoluyla kaptığı frengi hastalığını kendisine bulaştırmakla itham etmişti.

O tarihte Massachusetts valisi olan babası boşanmasına Yasama Meclisi aracılığıyla yardımcı olmasına rağmen, o "çarlık kehanetleri" ve "afroz edilmiş biriyle girdiği...tiksindirici, müstehcen ve utanılacak iffetsiz davranışları" nedeniyle, Boston'ın İlk Kilisesi tarafından afroz

edildi.⁶⁹ Kanıtlanmış bir zinanın kırbaç ya da para cezası veya her ikisi ile birden cezalandırıldığı düşünüldüğünde, bu durumdan kolayca kurtulmuş olduğu anlaşıyor. Hem New England’da hem de Güney’de zina suçlularıyla alay edilmesini sağlamak için, topluluk içinde boynunun etrafında bir iple ayakta durması veya beyaz bir çarşaf içinde, beyaz bir hedef tahtası tutarak kiliseye gelmesi, bu iki yöntemden biriyle cemaatten özür dilemesi isteniyordu. 1612’de Virginia’da ve 1631’de Massachusetts’de olduğu gibi, zinayı ölümle cezalandırmak için yasalar dahi çıkarılmıştı, fakat bu ceza neredeyse hiç uygulanmadı.⁷⁰ (Massachusetts, Connecticut ve New Haven’da zina için ölüm cezasının yalnızca üç kez infaz edildiği görülüyor.) İlk kocası hâlâ yaşamasına rağmen, Sara’ın tekrar evlenmesine izin verildi, fakat kızının velayetini kaybetti.

İngiltere’de zenginlerin ayrıcalığı olan boşanma, nadir görülmesine rağmen, her iki cinsiyetten ve tüm sınıflardan New Englandlılar için de mümkündü. Püritenler için evlilik dinsel bir tören değil, yalnızca iki kişi arasında yapılan medeni bir sözleşme olduğundan, diğer herhangi bir sözleşme gibi bozulabilirdi. Püritenler haksızlığa uğrayan tarafın, genellikle kadının, sonra tekrar evleneceği ve zinanın ayartıcılığından kurtulacağı kanısıyla, başka çare kalmadığında boşanmanın gerçekleşebileceğini kabul ettiler. On yedinci yüzyıl Massachusetts’inde boşanma, en yaygın olarak zina, terk etme, uzun süreli ayrılık, geçimi sağlayamama, iki eşlilik ve zulüm söz konusu olduğunda kabul görüyordu. New England’daki boşanma olaylarının yarısından fazlasında nedenin zina olduğu belirtiliyor. Bir kadın kocasının “Diğer kadınlarla ilişki kurduğunu ve Bulabildiği her Kadınla ve Gücü Yettiği Ölçüde İlişki kurabileceğini” kabul ettiğinde boşanma davası açmıştı.⁷¹ Mutsuz bir evliliği bitirmenin kadınlar açısından erkeklere göre daha üzücü olduğunu belirten Benjamin ve Sara Keayne’in öngörülerinin tersine, New Englandlı kadınlar erkeklerden daha fazla boşanma davası açtılar.

İlk Kilise kayıtları, Sara Keayne’ye kocası tarafından yöneltilen suçlamaların yalnızca sorunlu cinsel tutumundan ibaret olmadığını, aynı zamanda “kehanetleri” nedeniyle suçlandığını gösteriyor. Hristiyan bir evli kadından geleneksel olarak, Saint Pavlus tarafından başlatılan ve Vali John Winthrop tarafından tekrarlanan emre uyarak kilisede sessiz kalması beklenirdi.

Bu beklentilere karşın, dinsel konulardaki açıklamaları “Antinomyan uzlaşmazlık” (fikirlerini ifade etmekten çok bir kınama terimi) olarak bi-

linen şeye yol açan Anne Hutchinson'ın da aralarında bulunduğu kimi Püriten kadınlar açıkça konuştular. Anglikan kilisesine bağlı olmayan, kürsüsünden uzaklaştırılmış bir rahibin kızı olan Anne, kocası ve çocuklarıyla (yaşamı süresince on beş çocuk doğurdu) 1634'te Boston'dan İngiltere'ye göç etti. Yarım dönüm arsanın Hutchinsonlar'a tahsis edildiği Yeni Dünya'da, Anne başarılı bir tacirin karısından beklenen ailevi ve toplumsal sorumlulukları yerine getirmeye devam etti. Aynı zamanda deneyimli bir ebe ve hemşire olarak saygı gördü, bebeklerin doğumuna yardımcı oldu ve hastalara bitkilerden yaptığı ilaçları verdi.

Fakat Anne kısa bir süre içinde bir başka rol, dinsel muhalif rolü üstlendi. Anne, Tanrı'nın lütfkarlığına (iyi işlerden çok) bütünüyle bağımlı olma kuramını vaaz eden John Cotton liderliğinde, Pazar vaazlarını tartışmak ve ortodoks olmayan görüşlerini açıklamak için kadın toplantıları düzenlemeye başladı. Bu toplantılarda, kilisede sessizce oturmak zorunda olan kadınlar, diğer kadınlardan aldıkları destekle açıkça konuşabiliyor ve kendilerini ifade edebiliyorlardı. Kadın kadına yapılan toplantılar kısa süre içinde erkekleri de kapsayacak biçimde genişledi ve Anne'in geniş salonu altmış ila seksen kişiyi misafir etmeye başladı.⁷²

Çok geçmeden, Hutchinson'un artan etkisini bir tehdit olarak algılayan kilise yetkilileri, onu benimsenmiş Püriten inançlardan ayrılmakla suçladılar. Susturulmayı reddeden Anne, civardaki toplulukları ziyaret ederek, hem taraftar kazandı hem de muhalifler edindi. Kadınlardan kocalarına itaat etmeleri gerektiğine inanan ve kurulu düzenin sorgulanmasını istemeyen Vali Winthrop Anne'e karşı çıkan hizbi destekledi. Anne, *"Bir kadından [çok] kocanın ve Dinleyiciden çok bir vaizin"*⁷³ rolünü oynamakla suçlandı. Sonunda aforoz edilerek, sürgüne gönderildi, daha sonra kocasının da içinde bulunduğu küçük bir grupla Massachusetts dışına taşındı ve Rhode Island'ın kurucularından biri oldu. Dört yıl sonra, kocasının ölümünün ardından, Long Island Sound'a yerleşti ve Ağustos 1643'te Yerlilerce öldürüldü.

Tabii ki çok az sayıda Püriten kadın dinsel lider veya şair olabildi. Birçoğu ev idaresinin bitmek tükenmek bilmeyen küçük işleriyle ve annelikle meşguldü. İngiliz emsallerine göre daha genç yaşta, genellikle yirmi ile yirmi üç yaşları arasında evlendiler ve ortalama altı ya da yedi çocuk doğurdular. En iyi koşullarda, Anne Bradstreet gibi, çocuklarının yetişkinliğini görmeye yetecek kadar uzun yaşadılar ve saygıyı gerektire-

cek bir yaşta öldüler, ama muhtemelen daha yaygın olan şey, modernizm öncesi dönemde tıpkı çocuklarından kimilerinin küçük yaşta ölümü gibi, evli kadınların erken ölümüydü. Dul kalan kadın ya da erkekler, mutlaka yeniden evleniyor ve önceki evliliklerinden olan çocuklarıyla birlikte yeni aileler oluşturuyorlardı. Günümüzdeki boşanmalar nedeniyle oluşan “yeniden birleşen” ailelerin sayısı, Amerika’nın ilk yıllarında ölüm nedeniyle ortaya çıkan “yeniden birleşen” ailelerin sayısından çok daha azdır. Kız ve erkek kardeşler, yatak odalarını ebeveynlerle paylaştıkları gibi, yataklarını da üvey kardeşleriyle (kimi zaman bir yatağa üç veya dört kişi yatarak) paylaştılar.

New England’da yaşayan birçok aile, yalnızca bir veya iki odadan oluşan, dışarıda çamaşırhane ve mandırası olan evlerde oturdular. Evli kadınlar buraları temiz tutmaktan, yemek pişirmekten, giysileri yıkamaktan ve onarmaktan, yün eğirmekten, tereyağı yapmaktan, ekmek pişirmekten, gıdaların bozulmasını önlemekten, çocuklarına iyi bakmaktan ve tüm bu becerileri kızlarına devretmekten sorumluydu. Kızlarına çorba, balmumu, mum ve süpürge yapmayı da öğrettiler. Birçok evli kadın sebze bahçesi ekti, tavuk ve domuz besledi, inek sağdı.

Erkekler ve kadınlar arasında kesin bir iş bölümü vardı. Birçok erkek hayatını avcılıkla, balıkçılıkla ve çiftçilikle kazanıyordu. Kendi evlerini inşa ediyor, gerekli aletleri yapıyor, koyun yetiştirip, kırkıyor, deri mallar yapıyor, keten yetiştirme ve odunculukla meşgul oluyordu.⁷⁴ Kimileri esnaf, zanaatkar, doktor veya avukattı. Kocasını bir iş yapmaya başladığında ya da bir zanaat icra ettiğinde, kadın çoğunlukla ona yardım ederdi. Hatta, içkili bir yer işletilmesi ve içki satılması kadınların işin içinde bulunmasına öylesine bağlıydı ki, bazı yetkililer bu işyerlerine ruhsat verecekleri zaman, işletmeci evli değilse, ruhsat talebini reddediyorlardı. Taunton, Massachusetts’te yaşayan bir adamın karısının ölümünden sonra yaptığı ruhsat yenileme başvurusu, “içkili bir yeri çekip çevirmeye çok yatkın olmadığı” gerekçesiyle reddedilmişti.⁷⁵

Evli çiftler yardım konusunda hem çocuklarına hem de Yeni Dünya’ya göç edebilmek için birkaç yıl boyunca onlara karın tokluğuna hizmet etmeyi taahhüt eden, on sekiz ila yirmi beş yaşlarında, sözleşmeli veya “dinsel anlaşmalı hizmetçilere” güveniyorlardı. Koloni halkının yaklaşık üçte biri sözleşmeli hizmetçilerden oluşuyordu; buna rağmen hizmetçi sayısı yetersiz bulunuyordu.⁷⁶ Bu hizmetçiler çoğunlukla, onla-

rın geleceğiyle ilgilenen ve hatta hizmet anlaşması sona ermek üzereyken koca bulmakta onlara yardım eden evin hanımıyla yakın ilişkilere sahipti. Sözleşmeli hizmetçilerin hizmet süreleri dolmadan evlenmeleri yasaktı, ancak bazıları, bu konuda yardıma hazır bir damat adayı hizmetçinin kalan sözleşme süresi karşılığında para ödemek istediğinde, daha önce de evlenebiliyorlardı.

İşverenler ve onlarla aynı çatı altında yaşayan hizmetçilerin ilişkileri bazen bozulabiliyordu, örneğin Anne Bradstreet'in üvey kızı Mary Winthrop Dudley, "büyük sıkıntı" olarak tanımladığı saygısız hizmetçisini üvey annesine şöyle şikayet etmişti: "Eğer sana onun hakaret dolu konuşmalarını ve bana karşı kullandığı çirkin dili yazarsam, seni üzerim."⁷⁷

Aynı şekilde hizmetçiler de hanımlarıyla ilgili olumsuz tablolar çiziyorlardı, bu olumsuzluk evin hanımına yönetim hakkı verilmişse -kocaların ve karılarının "efendiler" olarak sahip oldukları bir hak- özellikle artıyordu. Bazı kadın hizmetçiler Elizabeth Dickerman vakasında olduğu gibi efendileri tarafından cinsel tacize maruz kalıyorlardı. Elizabeth Middlesex Bölge mahkemesine, efendisi John Harris'in onu kendisiyle yatmaya zorladığını ve "bu konuda karısına bir şey söylediği takdirde... asılacağını" söylediğini belirterek şikayette bulunmuştu. Mahkeme Elizabeth'in suçlamasını kabul etti ve John Harris'i yirmi kırbaç cezasına çarptırdı.⁷⁸ Bir hizmetçi efendisinden veya başka bir adamdan hamile kaldığında, hem hamileliği sırasında yaşayacağı bir rezalete, hem de doğumda ve loğusalıkta kaybettiği zamanı karşılamak için, fazladan bir yıl daha hizmet etmeye katlanmak zorunda kalıyordu. 1672 tarihli bir Virginia yasası, hizmetçinin gayri meşru çocuğunun babasının evin efendisi olması durumunda, ek hizmet zorunluluğunun adaletsiz olacağını kabul ederek, efendinin hizmetçiden fazladan herhangi bir hizmet talep edemeyeceğine hükmetti.⁷⁹ Kaç tane hanımın kocalarının evlilik dışı dürtülerine katlanmak için yüzlerini başka yöne çevirdiği merak konusu olmalı.

İster hizmetçileri olsun, ister olmasın, iyi bir ev idarecisi olmak iyi bir evli kadının olmazsa olmaz bir özelliği idi. Amerikan kadınları zorunlu olarak kendilerini ev işleriyle özdeşleştiriyor ve çoğunlukla yemek pişirmek, yiyecek muhafaza etmek, yün eğirmek, halı dokumak, örgü örmek, dikiş dikmek ve nakış işlemekteki yetenekleriyle gururlanıyorlardı. Sömürge, cumhuriyet ve yeni yerleşilen kasabalarda yaşayan kadınların on yedinci yüzyılla yirminci yüzyıl arasındaki öykülerini, elmalı turtalar tatlandırmış, parça kumaşlardan elde dikilen yorganlar ise

renklendirmiştir. Günümüzde bu konuda aşırı bir hassasiyet olmasına rağmen, eve özgü bu nesneler bir ev kadınının başarısının gerçek simgeleridir. Laurel Ulrich, dikkat çekici kitabı *Good Wives*'ta (İyi Evli Kadınlar), en fazla bilinen yemekler haşlanmış et ve fasulye, yabani havuç, şalgam, soğan ya da lahana olduğu halde, bir aşçının “elmalı domuz ya da kaz... maydanoz ve kış sebzeleriyle lezzetlendirilmiş yılanbalığı turtası... pırasa çorbası ya da üzüm kreması” ile ün yaptığını yazıyor.⁸⁰ Her şeyin büyük bir şöminede pişirildiği çoğu evde, genellikle tek bir tencere yemek yapılırdı.

O günlerde “mevsimlik işler” -baharda peynir yapımı, yazın bahçivanlık, güzün elma şarabı yapımı- vardı. Elma toplayan ve onların mayalanabileceğini hisseden birisi, aldığı keskin kokunun bedelini, üretilmesi çok zaman alan ama yıl boyunca keyfi çıkarılacak, galonlarca elma şarabı yaparak öderdi.

“Bir ev kadını olarak kendisiyle gurur duyan” Newburyli Beatrice Plummer gibi bir kadının değeri, onun jambon ve ekmek pişirme yeteneğinden çok mali olanaklarıyla ilgilenen bir adamla evlenme şanssızlığına uğramadan önceki ilk iki kocası tarafından biliniyordu.⁸¹ Yeni kocası, evliliklerinin öncesinde kadına ilk kocasından miras kalan arazilerin mülkiyet hakkını elinde tutmasına izin veren bir anlaşma imzalamış olmasına rağmen, fikrini değiştirmiş ve kadını anlaşmayı yırtmaya zorlamıştır. Sonunda bu anlaşmazlık mahkemede sona ermiş, geride bir kadının bir aşçı ve ev kadını olarak kendisiyle gurur duyduğu belirden ifadeleriyle, bir kocanın karısının mülklerini yağmalama kaygısı kalmıştır. Kadın evlenmeden önce yaptığı anlaşmadan vazgeçmediğinden, mülkünü elinde tutabilmiştir. Bu kadının, kötü davranışları nedeniyle para cezasına çarptırılan kocasıyla yaşamaya devam edip etmediği ise bilinmiyor.

Kadınlara evlilik öncesinde edindikleri mülkleri kontrol etme hakkı tanıyan evlilik öncesi anlaşmalara az rastlanıyordu, ama sayıları, bu tür anlaşmaların yalnızca zenginler tarafından kullanıldığı İngiltere'ye göre biraz daha fazlaydı. Plymouth, Massachusetts'de imzalanan bir anlaşmada, kadın ve kocası 1667 yılında kadının, “şu anda sahibi olduğu tüm ev, arazi, mal ve sürüler üzerinde tasarruf hakkı olduğu ve onları kendi iradesiyle serbestçe satabileceği”ni belirtmişlerdi.⁸²

Evlilik öncesinde böyle bir anlaşmayla aksi belirtilmedikçe, bir koca evlendikten sonra karısının mülklerini kontrol etme hakkına otomatik olarak sahip oluyordu. Erkeğin kadının mülkünü sahiplenmesi, karı ko-

cayı bir “birlik” olarak değerlendiren ve kadının maddi varlıklarını erkeğiyle birleştiren İngiliz örfi hukukunun gereği idi. Koca, karısının giyecekleri, yatak takımları ve diğer “gerekli şeyleri” gibi kişisel eşyaları dışında, tüm mülkünü yönetme hakkına sahipti.

Koca yasal açıdan karısının koruyucusuydu ve borçları da dahil olmak üzere onun tüm davranışlarından sorumluydu. Eğer kadın hafif bir suç işlediye, mahkeme para cezasını kocasının ödemesine karar verir, kadın ise çoğunlukla bir tür toplumsal aşağılanmaya katlanmak zorunda kalırdı. Örneğin, dedikodu yaparak başkalarının adını kirletmekle suçlanan “şirret kadınlar”, bir sandalyeye bağlanarak suya batırılırdı.

Eğer evli bir kadın birini kendisine kötülük yaptığı için dava etmek isterse, davayı açan genellikle kocası olurdu, ancak eğer kocasının izni ni aldıysa davayı kendisi de açabilirdi. bekâr, boşanmış veya dul kadınlar -ortak hukuki terimi kullanmak gerekirse, *feme sole* (yalnız kadınlar)- kendi adlarına davalar açabilir ve diğer yasal işleriyle ilgili işlemlere gireşebilirlerdi, fakat evli kadınlar, kocalarına yardımcı oldukları durumlar dışında iş girişimlerinde bulunamazlardı.

Kadının sahip olduğu bir hak, kocasının iradesinin uygulayıcısı olarak adlandırılmaktı. Yasa gereği bir dul, kocasının mülklerinin üçte birini almayı hak ediyordu; pratikte ise kocalar genellikle karılarına daha büyük bir pay ayırıyorlar ya da karılarının aile ikametgahında yaşamaya devam etmesine izin veriyorlardı.⁸³ Bazı kadınların, kocalarından kalan çiftliği ya da ticarethaneyi bir dul olarak çalıştırmalarına izin veriliyordu. Bazı kadınlar da kendi paylarına düşen mirası alarak, han işletmek veya likör satmak gibi -eski New England’da çoğunlukla dullarla birlikte anılan işlere başlıyorlardı.

Birçok kadından -şimdi olduğu gibi o zaman da- yaşamını dul olarak sürdürmesi bekleniyordu. On yedinci yüzyıl erkek ve kadınları aşağı yukarı aynı yaşam süresine sahip oldukları için, bunun nedeni kadınların bugün olduğu gibi uzun yaşaması değildi. Ancak kadınlar genellikle kocalarından daha gençti, yaş farkı birkaç yıl olsa bile, kadınlar kocalarından biraz daha geç ölüyordu. Dulluk oldukça büyük servete sahip az sayıdaki kadın için belirli bir özgürlüğe yol açtığı halde, birçok kadın aile ikametgahında bir odada kalabilmek ya da para yardımı alabilmek konusunda, çocuklarına, özellikle de oğullarına bağımlıydı. En kötü koşullarda yaşayanlar açısından ise, fakir dullar kilisenin cömertliğine veya toplumsal yardımseverliğe sığınıyordu.

Amerika'nın ilk yıllarına ilişkin tarih incelemeleri kısa süre öncesine kadar kadınlara ilgi göstermedi. Bu ihmali düzeltmek için son otuz yılda yapılan denemeler mükemmel sonuçlar yaratmıştır, ancak bu çalışmaların çok sayıda olduğu söylenemediği gibi, sundukları koloni kadını tabloları da hiçbir biçimde tutarlı değildir.

Kimi çalışmalar (örneğin Lyle Koehler'inki) kadının ikincil konumunun olumsuz yönlerini vurgulamak eğilimindedirler ve Yeni Dünya'nın getirdiği serbestliğin kız çocukları ve evli kadınlar için daha büyük özgürlükleri içermediğini hatırlatmaktadırlar. Nancy Woloch, İngiltere'de ve Avrupa'nın diğer yerlerinde yaygın olan kadını ikinci sınıf sayan ideolojinin "bütün olarak ithal edildiğini ve koloni topraklarına kolayca yerleştirildiğini", sonuç olarak da, kolonilerdeki kadınların iktidardan ve yetkili mevkilerinden uzak tutulduklarını ve genel tarihe yalnızca "felaket veya sapkınlık aracılığıyla -w esareti veya büyücülük suçlamaları gibi" girdiklerini kanıtlamaya çalışmaktadır.⁸⁴ Diğer tarihçiler (örneğin Laurel Ulrich) ise, kadından itaatkârlık beklendiğini inkâr etmeksizin, kadınların anne, koca vekili, komşu, ebe, yardımsever ve hatta savaş kahramanları olarak yetki kullandıklarını vurgulamaktadırlar.

Amerikan kadınlarının lehine işleyen faktörlerden biri de muhtemelen on yedinci yüzyıl boyunca hem Kuzey'de hem Güney'de erkek nüfusunun kadınlara göre daha fazla olmasıydı. 1620'de *Mayflower* ile Plymouth'a gelen 102 İngiliz göçmenin yalnızca 28'i kadındı. 1607'de Virginia-Jamestown'a ilk yerleşenler arasında hiç kadın yoktu, 1608 sonbaharında buraya gelen grupta ise iki kadın vardı, bunlardan biri Thomas Forrest'in karısı Bayan Forrest, diğeri hizmetçisi Anne Burras'tı. Bayan Forrest kısa süre sonra öldü, ancak hizmetçisi çabucak bir eş buldu, bu evlilik Virginia'da yapılan ilk evlilikti.

Virginia Birliği'nde öylesine az sayıda kadın vardı ki, gemi dolusu bekâr kadın ithal etmek şeklinde alışılmamış bir adım atıldı, kolonideki yerleşimi kontrol eden Birlik'in ilk yıllarında, 1620 ile 1622 arasında koloniye 140 kadın getirildi. Bir eş, gemi yolculuğunun karşılığı olarak 55 ile 70 kg tütün verilerek "satın alınabiliyordu".⁸⁵ Chesapeake'de (Maryland ve Virginia) kadınların erkeklere oranı, on yedinci yüzyılın ilk on yıllarında 6'ya 1 ve 1680'ler gibi ilerleyen tarihlerde 3'e 1'di.⁸⁶ Bu denge, 1619'dan itibaren Virginia'ya getirilen köle nüfusu için de geçerliydi, köleler içinde her 2 kadına karşılık 3 erkek vardı. İngiltere de bir kadın fazlalığı söz konusu olduğu halde -kabaca 10 kadına 9 erkek-

Yeni Dünya’da hangi sosyal sınıftan olduğuna, evliliğe katabileceği mülklere bakılmaksızın evlenilecek kadınlara çok fazla talep vardı. Hem sözleşmeli hizmetçiler hem de zengin dullar istedikleri takdirde koca bulabiliyorlardı -ve neredeyse hepsi evlendi.

Maryland eyaleti, koca arayan kadın hizmetçiler için bir cennet şeklinde tanınıyordu: “Bu Eyalette Hizmetçi olarak gelen Kadınlar, burada dünyanın herhangi bir yerine göre en fazla şansa sahiptir; çünkü hemen evlenebilmektedirler...”⁸⁷ Kadınların Virginia ve Maryland’a başarıyla ithal edilmesinin ardından Carolina kendi hararetli beklentisini duyurdu: “Eğer bir Genç Kız ya da bekâr Kadın buraya gelmek isterse, kendisini Altın Çağında hissedecektir; eğer kibarsalar ve 50 Yaşının altındaysalar, Erkekler Karılarına Drahoma ödeyecek, şu ya da bu dürüst Erkek, onları Evlenmek için satın alacaktır.”⁸⁸

Evlenebilecek kadınların sayıca yetersiz olması, kadınlara koca seçmekte daha büyük bir olanak sunmuş gibi görünüyor, kimileri de bu durumdan bütünüyle yararlanmışlardır. Örneğin 1623’de Virginia’da dul kalan Bayan Cecily Jordan, kısa süre önce dul kaldığı için toplumsal anlamda sıkıntı çekmemesi için gizli tutulması koşuluyla Papaz Greville Pooley ile nişanlandı. Fakat Pooley nişanlandıklarını açıkladığı için Jordan bir başka talibiyle bağlantı kurarak nişanlısını üzdü ve Pooley’in verilen sözün ihlali davası açmasına neden oldu. Bu ünlü davayı Bayan Jordan kazandı.⁸⁹

İki kişiyle nişanlanan bir başka Virginialı kadın olan Eleanor Spragg ise, 1624’de “aynı anda iki farklı adamla nişanlanmak suçuyla” kendi cemaati tarafından cezalandırılmıştı. Ona verilen cezası yalnızca cemaatten açıkça özür dilemek olduğu halde, rahip benzer suçların kırbaçla veya parayla cezalandırılacağını duyurmuştu.

Hiç değilse bir Virginialı kadın ise, evlilik piyasasındaki değerini anlamış ve kocasına itaat edeceği şeklindeki geleneksel andı içmeyi reddetmişti. 1687’de yapılan düğününde Sara Harrison Blair’e alışılmış bir soru soruldu: Kocasına itaat etmeye söz verecek miydi? Sara bu soruyu, “İtaat etmeyeceğim,” diye yanıtladı. Rahip soruyu iki kez daha sordu, fakat kadın “İtaat etmeyeceğim,” diye tekrarlamaya devam etti. Sonunda, tören onun istediği şekilde, standart ayin pratiğine yönelik protestosuyla bitti.⁹⁰

Anglo-Amerikan kadın sayısının böylesine az olduğu bir ortamda, erkek göçmenlerle, Amerika Yerlisi ya da Afrika kökenli kadınlar arasında niçin daha fazla evlilik olmadığı merak konusudur. Kadınların aynı şekil-

de az olduğu New France’teki Fransızlar’ın diğer gruplardan insanlarla çok sayıda evlilik yaptığı biliniyor. İnsanların Jamestown’a yerleştiği ilk yıllarda, John Rolfe, Yerli kabile reisi Powhatan’ın kızı Pocahontas ile evlenmeyi olanaksız görmemişti. Efsanede yer aldığı şekliyle Pocahontas ister John’un kurtarıcısı olsun, ister olmasın, bu evlilik yalnızca Rolfe ve Hristiyanlığı benimseyen karısı için iyi bir şey olmakla kalmayıp, Amerika Yerlileri’yle barışçı ilişkiler açısından da iyi bir şey olarak değerlendirilmiştir.

Virginia tütün tarlalarında köle işçiler görülmeye başlandıktan sonra, onların da beyazlarla evlendikleri bir dönem olmuştur -bu vakalarla ilgili birkaç belge günümüze kadar gelmiştir.⁹¹ Kolonilerdeki kölelerin konumunun belirsiz olduğu (çünkü İngiltere’de köle yoktu) ilk dönemlerde, Afrikalılar’a sözleşmeli hizmetçiler gibi davranıldı, beyaz hizmetçilerle siyah köleler arasındaki sosyal mesafe azdı. Fakat kölelik kurumu geliştikçe ve köleler giderek insan sayılmamaya başladığında, Yerliler’le olduğu gibi siyahlarla da cinsel ilişki kurmaya ve evliliğe karşı çıkan bir tabu kök saldı. Jamestown’da 1630 gibi erken bir tarihte, Hugh Davis adlı birinin “bir Zenci ile yatıp vücudunu kirleterek Tanrı’ya saygısızlık ettiği ve Hristiyanlar’a utanç verdiği için Zenciler’in ve diğer kişilerin hazır bulunduğu bir ortamda etkili biçimde kırbaçlanması, bir sonraki Pazar ayininde suçunu itiraf etmesi” emredilmişti.⁹²

Maryland eyaleti, 1661’de, beyaz bir kadın ile siyah bir erkeğin evlenmesini yasaklayan ilk yasayı kabul etti.⁹³ 1691’de de Virginia eyaleti, beyaz birinin bir siyahla veya Yerli’yle evlenemeyeceğini ve bunu yapan bir beyazın koloniden sürgün edileceğini ilan etti.⁹⁴ 1705’te, Massachusetts ırklar arası evliliklere karşı çıkan bir yasayı kabul etti. Aynı yıl, Amerikan törelerini araştıran bir gözlemci, John Rolfe örneğinin, kadınların “kocalarına zarar vermek için kendi Kökenlerinden gelenlerle birlikte komplo kurmasından” duyulan korku olmadığı koşullarda, “ülkenin muazzam gelişmesi nedeniyle başka yerleşimciler tarafından da tekrarlanabileceğini” öne sürdü. 1717’ye gelindiğinde, Virginia valisi Alexander Spotswood, mektuplaştığı Londra’lı bir arkadaşına şunları yazıyordu: “Yerli bir karısı olan tek bir İngiliz erkeği tespit edemiyorum.”⁹⁵ 1705 ile 1750 arasında Pennsylvania, Massachusetts, Delaware ve diğer tüm güney kolonileri ırklar arası evlilikleri yasaklayan yasalar çıkardıklarından, muhtemelen aynı şeyi kolonilerde yaşayan bir İngiliz ile siyah bir kadının evliliği için de söyleyebilirdi.⁹⁶

Matoaka als Rebecca daughter to the mighty Prince Powhatan Emperour of Attanoughkomouk als virginia converted and baptized in the Christian faith, and wife to the worth. M^r. Joh Rolfe. Comp^{on}. Holland excud^t.

Yerli kabile reisi Powhatan'ın kızı ve Virginia'ya yerleşen John Rolfe'nin karısı Pocahontas (1599-1617). Pocahontas 1616'da kocasıyla birlikte İngiltere'ye gitti ve Londra sosyetesinden çok rağbet gördü. On sekiz yaşında Amerika'ya geri dönerken yolda öldü. Simon van de Passe'nin gravürü, 1616. (National Portrait Gallery, Washington, D.C.)

Amerikan kolonilerinde beyaz olmayanlarla beyazların beraberliğinden doğan çocuklara, Yeni Dünya’nın diğer yerleşim yerlerindeki gibi bir ara toplumsal konum -örneğin, Kanada’da *metis* ya da Latin Amerika’daki *mestizo*- tahsis edilmemişti. Bununla birlikte, İspanyol ve Fransız yönetiminin hüküm sürdüğü Florida ve Louisiana’da, hiç değilse, neredeyse tüm ABD’de beyazlarla hem Afrika kökenlilerin hem de melezlerin evliliklerini yasaklayan yasaların çıktığı on dokuzuncu yüzyıla değin, Afrika kökenli melezlerinin kendilerine özgü bir sınıf oluşturmaları onaylanıyor, bunlar beyazların sahip olduğu hakların birçoğundan yararlanıyorlardı.⁹⁷

On yedinci yüzyılın beyaz kadınları, Amerika Yerlileri’yle ve Afrika kökenlilerle rekabet etmeksizin, sayıca az olmalarının avantajlarından yararlandılar. Yeni gelişen bir toplumdaki yaşamın gerçekleri, ailelerin ve cemaatlerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için onları vazgeçilmez kıldı. 31 Temmuz 1619’da, Virginia Meclisi üyeleri “yeni yerleşim yerinde kadınlara mı yoksa erkeklere mi daha fazla ihtiyaç duyulduğunun bilinmediğini” kabul etti.⁹⁸ İlk Boston Kilisesi’nin “öğretmeni” olan Püriten rahip John Cotton, 1633’ten 1652’deki ölümüne değin, muhtemelen yaygın biçimde kabul gören bir yaklaşımı dile getirdi: Kadınlar öyle Yaratıklardır ki, onlar olmaksızın Erkekler rahat bir yaşam süremezler: hükümetler için söylemeye alıştığımız şey, onlar için de geçerlidir, kötü olanları bile, hiç olmamalarından iyidir.”⁹⁹ Bu dolaylı övgü, Ortaçağ’ın, hiç evlenmemenin iyi bir kadınla evlenmekten daha iyi olduğunu öngören yaklaşımının önemli ölçüde değiştiğini yansıtıyor.

2000 yılının avantajıyla geri dönüp bu döneme baktığımızda, on altıncı ve on yedinci yüzyılda yaşayan Protestanlar’ın modern evliliğin zemini hazırladıkları öne sürülebilir. Amerikan tarihçisi Edmund Morgan, Püriten evliliklerde karşılıklı sevgiye verilen büyük değeri hatırlatmaktadır: “Eğer bir karı koca birbirlerini dünyadaki her şeyden fazla sevmeyi başaramazsa, yalnızca birbirlerine haksızlık etmekle kalmayıp, Tanrı’ya da itaatsizlik etmiş olur.” Fakat Morgan hemen, aşkın on yedinci yüzyılda bugün sahip olduğu anlama sahip olmadığını ekliyor. Bu aşk romantik tutkuyla karıştırılmamalı ve asla Tanrı sevgisinin rakibi olmamalıdır. Evlilikteki aşk bir rahibin sözcükleriyle şöyle kavramlaştırılmıştır: “aşk evlilik yaşamının her bir eklentisini tatlandırıran Şekerdir, ama onun zorunlu bir parçası değildir.” En iyi koşullarda, sorumluluk ve mantıkla uyum içindeki sevgidir.¹⁰⁰

Bir başka tarihçi John Gillis, Püriten evliliklerin, “(sınırlı olsa da) eşler arasında eşitlik olduğunu açıklamasıyla dahi, arkadaşlığa dayalı modern evlilik anlayışına en yakın” evlilik olduğunu düşünüyor.¹⁰¹ Her koşul altında, Püriten bir evli kadın daha fazlasını istememiştir. Genel olarak ailenin “beyni” olma rolünü kocasına bırakarak, ailenin “yüreği” olma rolünü oynamaktan hoşnut olmuştur. Kilisede kendisine tahsis edilen yere oturmuş ve dua etmek için küçük odasına çekilmiştir. Fakat eğer Anne Bradstreet herhangi bir biçimde daha genel pratikler için gösterge olacaksa, bazılarının yatakta, bizi şaşırtacak birkaç şey bildiği de söylenmelidir.

BÖLÜM 4

Amerika ve Fransa’da Cumhuriyetçi Kadınlar

On sekizinci yüzyılda Batılı kadınların kimliklerine yeni bir şey eklenmişti: siyasi bilinç. Hem Amerika hem de Fransa’da monarşinin hükmü kırıldığında Atlantik’in her iki yakasında da kadınların devrimin potasında ağır ağır şekillenen siyasi bilinçleri, yeni boyutlara ulaşmıştı. İster yurtsever olsunlar ister kralcı, kadınlar kocaları, babaları, ağabeyleri ve oğulları kadar memleket meselelerinin içinde olduklarını hissediyorlardı. Pek azı kelimenin genel anlamıyla tarih yazmış olmasına rağmen, Devrim mücadelesinden doğan yeni cumhuriyetçi toplumların yaratılmasına kadınlar da ortak olmuştu. Bu bağlamda, on sekizinci yüzyıl Fransız kadınlarının çoğunluğu gibi Amerikan kolonilerinde de yetişkin kadınların neredeyse tümü evli olduğundan, “kadınlar” sözcüğünden evli kadınları anlamalıyız.

AMERİKAN KOLONİLERİ’NDE DÖRT BAŞI MAMUR EVLİ KADIN

On sekizinci yüzyıl boyunca, Amerika’da kadının eş olarak tanımı halen üç temel kimlik etrafında yapılanmaktaydı. Bir kadın, öncelikle, kocasının cinsel ve duygusal partneriydi, her ne kadar “ast ortak” olsa da. Çoğu durumda, kocasıyla paylaştığı ebeveyn sorumlulukları ile birlikte anne kimliği taşıyordu. Her durumda, enerjisinin çoğunu tüketen günlük görevleri ile de evin bakıcısı durumundaydı.

Kadınların neredeyse tamamı dua, İncil okuma, kiliseye gitme ve sadece hanımlardan oluşan topluluklarda vaaz üzerine tartışma gibi dinsel etkinliklere de zaman ayırıyorlardı. Kent ve kasabalardaki kadınların çoğu sadece sosyalleşmek için değil aynı zamanda bir komşu hastalandığında ya da loğusalık döneminde yardım etmek için de birbirlerini ziya-

ret ederlerdi. Maddi durumu yerinde olan kadınlar kendi akranlarıyla beraber yemekler, partiler, günler veya haftalar boyu sürebilen geziler gibi zarif ve seçkin eğlencelerin de tadını çıkarırlardı. Mektup yazmak ve özellikle klavsen ya da piyano çalmak, eliş yapmak ve şiir yazmak gibi sanatlara da vakit ayırırlardı. Tarihin her döneminde olduğu gibi, ekonomik avantajlar bazı kadınların hayatlarını diğerlerinden daha kolay kılıyordu, ancak coğrafya da bu konuda bir etkendi. Örneğin, kent sakinlerinin yaşamları kırdaki kuzenlerine oranla daha az yorucuydu, Kuzey’de yaşayanlar kız çocuklarının eğitimi için Güney’de henüz mümkün olmayan olanaklara sahiptiler.

Evli bir kadının statüsünü kocasının mesleği belirlerdi. Evli bir kadın çok iyi bir ebe ya da yetenekli bir dini lider gibi birkaç istisna dışında, kendine ait bir özellik ile değil nalbandın karısı, valinin karısı, rahibin karısı, tüccarın karısı olarak tanınırdı.

Bir kadın evlendiği zaman, İngiltere’den miras alınan töre nezdinde, bir *feme covert* konumuna gelirdi, yani yasal kimliği kocasınınkinin kapsamında olur, onun tarafından “kapatılırdı”. Onun adına sadece kocası dava açabilir ve dava edilebilir, vasiyetname hazırlayabilir, anlaşma yapabilir ve mal alıp satabilirdi, buna aslında kadına ait olan mallar da dahildi. Kadınların hiçbir yasal hakka sahip olmadığı ve boşanmanın çok güç olduğu bu düzende, gelinler kendilerini kocalarının koruması, ya da insafına, bırakıyorlardı.

Bu dönemden kalan İngiliz, Fransız ve Amerikan sözleşmeleri de aynı telden çalıyor: Kadın “daha zayıf varlıklar”, “daha yumuşak cins”, akıl açısından erkekten aşağı, kocasına hizmet etmek ve çocuklarını beslemek için yaratılmış. On sekizinci yüzyılda Aydınlanma düşüncesi insanlık tarihinin dinsel tefsirlerine meydan okumaya başladığında, Doğa salt otorite olarak Tanrı’nın yerini almış, ancak kadınların itaatkâr yazgısında pek değişim olmamıştı. Eğitim üzerine yazdığı *Émile* adlı eseri Atlantik’in iki yakasında da etkili olan Jean-Jacques Rousseau’nun sözlerine göre, “Erkek güçlü ve etkin olmalıdır; kadın güçsüz ve edilgen olmalıdır... Bir kadında en çok arzu edilen şey nezakettir, haksızlığı kabullenmeyi ve kocasının kendisine karşı işlediği kusurlara şikayet etmeksizin razı olmayı çabuk öğrenmelidir.”¹

Popüler İngiliz ve Amerikalı yazarlar karı kocanın eşitsizliği konusunda yüzyıllardır süre giden tartışmaları yeniden dolaşıma sokmuşlardı. Kadının düşük konumu akıldaki bir eksikliğe de, Tanrı’nın takdirine de

dayandırılrsa, sonuç değişmiyordu: Kolonilerde yaşayan kadınların ve erkeklerin, kadınların kocalarından daha güçsüz olduklarına ve kaderlerinin onlara bağımlı kalmak olduğuna inanmaları bekleniyordu. Din adamları, doktorlar ve ahlakçılar aynı fikirdeydiler, “Tanrı’nın inayeti kadını bağımlı ve boyun eğver durumda yaratmıştır.”² John Gregory’nin *A Father’s Legacy to His Daughter* (Bir Babanın Kızına Vasiyeti [1774]) gibi bazı nasihat kitapları kadınlara kocalarına “hizmet” etmektense, onları “memnun” etmeye çalışma yönünde tavsiyede bulunarak sözcük dağarcıklarında bir nüans yarattılar, asıl mesaj yine aynıydı: Erkeğin korumasını ve desteğini sağlamak için kadının hürmeti gerekiyordu.

Bir kadının gerekli hürmeti göstermemesi veya açıkça itaatsiz olması durumunda, bir kocanın otoritesini güçlendirmek için başvurabileceği yollar vardı, başka bir deyişle Anglo-Amerikan yasasında müsamaha gösterilen “tekdir”e başvurulabilirdi. Bu eşini dövmek ya da odasına kilitlemek şeklinde olabilirdi, ancak kalıcı hasar veya can kaybı ile sonuçlanmamalıydı. Kanun vahşi kocalara karşı hoşgörülü değildi, hatta bazıları tasalanmış aile bireyleri ve komşuların yardımıyla karıları tarafından mahkemeye verilir. Bu şekilde, istismara maruz kalan kadınların birkaçı yıkıcı ilişkilerden kaçmayı başarmıştı. Pek çoğu ise büyük olasılıkla sessizce katlanıyordu.

Kadınların “doğal” aşağılığı ve erkek egemenliğine ihtiyaçları konulu genel tezler ve bu gibi tezleri destekleyen yasalar, kadınların kendileri hakkındaki görüşlerini de etkilemiş olmalı. Tarihçi Mary Beth Norton’un pek çok kadının günlükleri ve mektuplarından çıkardığı değerlendirmeye onu çoğu kadının kendini gerçekten erkeklerden daha aşağı gördüğüne, bugün kullandığımız terimle kendilerine saygılarının düşük olduğuna inanmaya itmiş. Norton’un kadınların ifadelerinde bulunduğu bu noktaya parmak basan belgeler etkileyici... ve korkunç. “Zavallı biçare kadın”, “beyinsiz”, “embesil”, “yeteneksiz”, “muhakemeden yoksun”, “yavan”, “aptal”, “tuhaf”, “tutarsız”, “tesellisi mümkün değil”, “dertli”, “sıkıcı”, “hataya meyilli” gibi terimler, kadınların kendilerini ve hemcinslerini aşağılamak için kullandıkları dilin sadece minicik bir bölümü.³

Bir kadının parlaması gereken tek sahne, onun “doğal” hakimiyet alanı sayılan evdi. Bu alan dahilinde evli bir kadın hâlâ büyük oranda ev yapımı malzemelere dayanan evinin verimli bir şekilde idare edilmesinden gurur duyabilirdi. Bir ya da iki hizmetçisi olan orta sınıf kadınları ailenin yiyecek ihtiyacının büyük bölümünü halen yandaki çiftlikten, bos-

tandan ve mandıradan sağlıyordu; kentli hanımların hazır kumaş satın alma imkânı giderek artsa da onlar halen çıkırık ve dokuma tezgahında çalışıyordu ve kadınların çoğu halen hizmetkarlar da dahil olmak üzere bütün aile üyelerinin giyeceklerini kendileri dikeyorlardı. ancak daha zengin hanımlar terzinin sunduğu hizmetlere başvurabiliyordu. Bazı ayrıcalıklı kadınlar, eğer ev kadınlığının temel gereklerinin bir kısmından kurtulabilirlerse, daha artistik yaratma şekillerine dönebiliyorlardı: zarif işlemeli yatak örtüleri ve perdeler ya da dantel boneler ve işlemeli manşetler. Tanrı parmakları boş bırakmasın, çünkü ahlakçılardan birinin ifade ettiği üzere, “Avare öğleden sonraları... kötü eşlere yol açar.”⁴ Amerikan geçmişinin bu güzel eşyalarını müzelerde veya özel koleksiyonlarda gördüğümüzde, sadece birkaç istisnai kadının kendi yaratıcılığının peşinden gitme lüksüne sahip olduğunu unutmamak yerinde olur.

İmkanları yeterli olan Kuzeyli kentli kadınlar sabah sekizden önce kalkar, sabahlarını ev işi yaparak geçirir, saat iki sularında yemek yer, öğleden sonra arkadaşlarını ziyaret eder veya ata binme, okuma ve müzik gibi hobilerle ilgilenirlerdi.⁵ Bütün Güney kolonileri konukseverlikle ünlüydü, dostların ve akrabaların yemek ve yatak beklentisi ile kentteki ya da kırsal alandaki bir ev hanımına habersiz gelmesi hiç alışılmadık bir şey değildi.⁶

Fakat orta halli veya fakir kadınlar ağır ve sıkıcı işlerden hiç kurtulamıyorlardı. Kentlerdeki nispeten düşük ücretlere rağmen bile hizmetçi tutacak para olmayınca, kendileri de muhtemelen evlenmeden önce hizmetçi, aşçı ya da çamaşırcı olarak çalışmış olan bu kadınlar hep kadınlara düşmüş olan yaşamı devam ettirmeye yarayan işleri yapmayı sürdürüyorlardı. Kadınların büyük bir bölümü kocalarının ticaretlerini ve zanaatlarını sürdürüyor, dul kaldıklarında çoğu kez işi devralıyorlardı. Kırsal alanda, kentli kadınların hayatını kolaylaştıran pazarlar ve dükkanlar yoktu, insan her şeyi kendi üretmek zorunda olduğundan iş durmaksızın devam ediyordu.

Toprak ve daha geniş olanaklar peşinde kocaları ile birlikte yerleşimin seyrek olduğu bölgelere taşınan kadınlar kendilerini çoğunlukla yapayalnız ve tecrit edilmiş hissediyorlardı. 1778’de Kuzey Carolina’da mutat seyahatlerinden birine çıkan bir yargıç karısına evli bir çiftin evinde mola verdiğini yazmıştı. Herkesten o kadar uzakta yaşıyorlardı ki, genç hanımın görüşebileceği en yakın kadın en az on sekiz mil uzakta oturuyordu.⁷ Yeni yerleşilen topraklarda yaşayan bu kadınların birçoğu akrabalarına memnuniyetsizliklerini dile getiren ve katlanmak zorunda kaldıkları güçlükleri

anlatan mektuplar yazıyorlardı. Bazıları ise, tıpkı kendilerinden önce göçmen ataları gibi, tam aksi durumlar içinde refaha eriyordu.

Yakın zamana kadar, pek çok tarihçi kolonilerde yaşayan kadınları yirminci yüzyıl torunları karşısında idealize etme eğilimindeydi. Bugünün evli kadınları eskinin altı veya sekiz çocuklu sürülerine göre sadece iki ya da üç çocuğa sahipken nasıl olur da çocuk doğurmanın ve büyütmenin sancılarından şikayet edebilirlerdi? Amerikalı ataları sabun dahil her şeyi hiçten yaratmışken, elektrikli fırınları ve çamaşır makineleriyle, nasıl olur da ev işinin yoruculuğundan sızlanabilirlerdi? Çalışkanlıkları ve hürmetkarlıkları ile bilinen “şikayet etmeyen” bu kadınlar, tıpkı imparatorluk döneminde Romalı cumhuriyet kadınlarının olduğu gibi, “yozlaşmış” çağdaş kadınlara örnek olarak sunuluyordu.

Ancak ne imparatorluk Romalılar'ı ne de azizlerle ilgilenen Amerikan tarihçileri eski zamanın bu “örnek” kadınlarının kendi durumları hakkında ne düşündüğünü sorma zahmetini göstermemişti. Bu kadınların mutlu olup olmadıklarını hiç sorgulamadılar. Bir toplumu hepsi de erkekler tarafından yaratılan tapınak tepelerinde veya devlet belgelerinin sayfalarında görünen kamusal yüzü ile değerlendirmek başka bir şey; kadınların kişisel deneyimlerini ifade edişlerine şiirlerinde, mektuplarında, günlüklerinde ve hatıralarında ya da her nerede bulabiliyorsak orada bakmak ise bambaşka bir şey.

On sekizinci yüzyıl Amerikan kadınlarının her zaman da o kadar örnek davranışlar sergilemediklerinin bir göstergesi de kocaların gazeteye verdiği “yatağından ve sofrasından kaçtı” veya “gizlice evini terk etti” ilanlarında bulunabilir.⁸ Kayıp atlar, firari köleler ve kaçmış hizmetçiler ile ilgili ilanların yanında yer alan bu duyurular toplumun her kesiminde evlerde yaşanan sürtüşmeyi belgeliyor. Bir koca böyle bir duyuruyu neden yapıyordu? Görünüşte, karısına ait olabilecek herhangi bir borçtan sorumlu tutulmamak için; ama çoğunlukla asıl istediği kadını herkese rezil etmek oluyordu. Bu ilanları verenlerin bazıları terk eden bir eşi yasal olarak kendine ait olmayan gümüş bir tabak, para ya da mücevher gibi değerli eşyaları da götürmekle suçluyordu ya da kadın aşağıdaki örnekte olduğu gibi rezil bir ihanetle itham ediliyordu:

CATHERINE TREEN, ilanı verenin karısı, kilisede ettiği kutsal yemini bozarak, yuvasını terk etmek ve dün gece yatağında bulunup kendini saklamaya gayret ettiği alçı ustası William Collins ile

*yasadışı bir usulde yaşamak suretiyle, en utanç verici şekilde davranmıştır, çok rencide olan kocası bu sebeple, haklı olarak, kocasına dayanarak insanları bu kadına güvenmemeleri ve fahişeliğinin bu kepaze kanıtı doğrultusunda ona ait hiçbir borcu ödemeyeceği konusunda uymayı kesinlikle gerekli bulmuştur.*⁹

Sarah Cantwell tarafından verilen aşağıda göreceğiniz duyuruda olduğu gibi arada sırada, bir kadının itiraz ettiği ve davranışını savunduğu da oluyordu:

*John Cantwell, herkesi benim itibarım konusunda uyararak beni gazetelere verme küstahlığında bulunmuştur; benimle evlenene kadar hiç itibarı yoktu: Sözünü ettiği yatağına ve sofrasına gelince, benimle evlendiğinde ne yatağı ne de sofrası vardı; ben asla evden kaçmadım, beni dövmesi üzerine gözlerinin önünde evden ayrıldım.*¹⁰

Bu ilanların altında yatan gizli öyküler çılgın hayal gücüne dayalı bir roman için başlangıç noktası oluşturabilir.

ABIGAIL ADAMS, EŞ VE YURTSEVER

ABD'nin ikinci başkanı John Adams'ın eşi Abigail Adams ideale ulaşan on sekizinci yüzyıl ev hanımlığının belki de en iyi bilinen örneğidir. Bir hazine niteliğindeki mektupları, biyografisini yazan Edith Gelles'in "Erken Amerika'nın örnek eşi, annesi, kız kardeşi, kızı, arkadaşı ve yurtseveri" olarak tanımladığı olguyu canlandırıyor.¹¹ Yine de, onun hikâyesi ne kadar kendine özgü olursa olsun, aynı zamanda koloni kadınlarının paylaştığı ortak özellikleri de içeriyor.

Abigail'ın en ünlü sözlerinden biri evliliğin geleceğine de dokunuyordu. O zamanlar Bağımsızlık Bildirgesi'nin taslağını hazırlayan 1776 komitesi üyesi olan eşine "Hanımları unutmayın" diye yazdığında, aklında eşler arasındaki tek taraflı ilişki vardı. Mektup şöyle devam ediyor: "Kocaların eline bu kadar sınırsız güç vermeyin. Unutmayın ki eğer mümkün olsaydı, bütün erkekler tiran olurlardı." Arkadan, erkeklerin tıpkı kendi kocası gibi "daha müşfik ve sevgi dolu bir sözcük olan Dost sözcüğü lehine sert Efendi ifadesinden kendi rızaları ile vazgeçecekleri" yeni bir evlilik ilişkisi öneriyordu. Kadınların mutluluğu için yürekten kopan bir ya-

karış ile sözlerine son veriyordu: “O halde bizleri ilahi takdir tarafından sizlerin korumasına bırakılmış varlıklar olarak kabul edin ve Yüce Varlık’ı örnek alarak bu gücü sadece bizim mutluluğumuz için kullanın.”¹²

“Mutluluk” henüz bizim çağımızda olduğu gibi hayatın değerlendirilmesi için temel ölçüt haline gelmemişti, ama “hürmetkarlık” ve “erdem” gibi terimleri kenara iterek kendini değerlendirmeye konusunda söz dağarcığına girmeye başlamıştı. Bütün adamların “Yaşam, Özgürlük ve Mutluluk” hakları olduğunu bildiren devrim niteliğindeki ifade ile Bağımsızlık Bildirgesi’nde yerini almıştı, bu hak çok geçmeden erkek ruhunda olduğu kadar kadın ruhunda da kök saldı. Abigail’ın mutluluk kavramı bir erkeğin karısını himaye etmesinin Tanrı’nın emri olduğunu kabul eden ve Tanrı’nın insanlar üzerindeki egemenliğini yansıtan kutsal kitap töresi ile kenetlenmişti. Ancak, yeni olan kadınların belli bir grup olarak mutluluğunun ülkenin yasaları tarafından gözetilmesi gerekiyordu. Erkeklerin eşleri üzerindeki güçlerini sınırlayan özel yasaların yokluğunda, bazı kocalar evlilikte anlaşmazlık çıkarmayı ve dokunulmazlıklarından yararlanarak kadınlara acı vermeyi sürdürüyorlardı.

Abigail’ın cesur fikirlerinin ve alevli konuşmalarının aniden patlaması elbette dönemin genel devrimci söyleminden de esinleniyordu. Amerikalı tebaası siyasi bir sese sahip olmak için haykıran “tiran” İngiliz kralı ile sessiz karısını uzun zamandır sömürmeye alışmış “tiran” koca arasındaki benzerlik şu coşkulu ifadede kendini gösteriyor: “Hanımlara özel önem ve itina gösterilmediği takdirde isyan çıkarmaya kararlıyız, kendimizi sesimizi duyuramadığımız veya temsil edilmediğimiz yasalarla bağlı kabul etmeyeceğiz.”¹³

John’un Abigail’a yanıtı büyüklük taslar ve başından savar niteliktedir. “Tuhaf yasalarınıza gelince gülüp geçmekle yetineceğim.” Çocuklar, çıraklar, Amerika Yerlileri, Afrika kökenliler gibi farklı gruplardan yükselen özgürlük feryatlarının dalga etkisi yarattığını kabul eden Adams, eşinin mektubunda “diğerlerinin hepsinden daha kalabalık ve güçlü bir kabilenin hoşnutsuzluğunun ilk kıvılcımını” görmüştü. Sonra erkek egemenliğinin haklı çıkarılmasına bulunan kılıfa dayanarak, eşine “iç eteği Despotluğunun” erkeklerin ellerinde tuttukları “Efendi Sanı” ile başa baş gittiğinden şüphe duymamasını söylemişti.¹⁴ Abigail’ın önerisine gösterilen ciddiye bundan ibaretti.

Edith Gilles’e göre, bir kadının erkeğin gücünü böylesine eleştirmesi “erken Amerikan tarihi için inanılmaz” bir şeydi.¹⁵ On altı yıl sonra

İngiliz kadını Mary Wollstonecraft'ın Fransız Devrimi'nin hengamesi sırasında yazdığı *Vindication of the Rights of Women* (Kadın Haklarının Korunması) adlı kitabındaki gibi, Abigail kadınların da yeni kurulan bir ulusun demokratik yaratımlarından yararlanması gerektiğini savunuyordu. Wollstonecraft'ın aksine, Abigail'ın isteği kişisel düzeyde olsa da, kocası aracılığıyla kamu politikasını biraz olsun etkileyebileceğine inanmaması için neden yoktu.

Abigail Adams'ın genç bir kadın olarak portresi, Benjamin Blyth, 1776 civarı (Massachusetts Historical Society katkılarıyla)

John eşinin talebine silahşor ruhu ile yaklaşmasına rağmen, kendi özel ilişkilerinde “efendi”den ziyade “dost” idi. Ulusal meseleler için Philadelphia, New York, Washington, Paris ve İngiltere’ye giderek Massachusetts’den ayrı kaldığı yıllar boyunca, geride kalan Abigail ona yazdığı binlerce mektupta hep “En Sevgili Dostum” hitabını kullanmıştı. Braintree-Massachusetts’de mülklerinin yönetimini eline alan, genellikle erkeklerin alanına düşen işler sayılan idari ve yasal sorumlulukları üstlenen Abigail olmuştu. Bu bağlamda, Abigail Adams Devrim döneminde tek örnek değildi. Kadınların pek çoğu kocaları ihtilalci ordulara ya da milis kuvvetlerine katılmak için ayrıldığında “koca vekili” görevini üstlenirdi. Aileye ya da işe dair daha önce erkeklerin verdikleri kararlar onlara kalırdı. Düşman birliklerinin getirdiği tehlikelerle tek başlarına yüzleşmek ve zaman zaman tepelerine yıkılan evler, kargaşada kaybolan çocuklar, bedensel yaralanma ve tecavüz olayları gibi savaşın korkunç yüzünü yaşamak zorundaydılar. Bazen düşman ya da yurtsever askerleri, bu gibi davetsiz misafirlerin beraberlerinde getirdikleri bütün huzursuzluk ile beraber evlerinde barındırmaları gerekirdi. Yiyecek kıtlığı, zorunlu göçler ve dizanteri ya da çiçek gibi ağır hastalıklarla başa çıkmak zorundaydılar. Evet, sadece hayatta kalmak için bu kadınların çoğu zaman esnek ve yürekli olmaları şarttı.

Pek azı Abigail Adams’ın elindeki olanaklara sahipti. Öncelikle, Abigail hali vakti yerinde bir aileden geliyordu. Babası Rahip William Smith, Weymouth-Massachusetts’e yerleşmişti, annesi ise son derece saygın Quincy klanının bir üyesiydi. Bu dönemin New England kızlarının pek çoğu gibi, Abigail’ın da kendi düzeyindeki oğlanlara denk bir resmi eğitimi yoktu, ama babasının büyük kütüphanesine erişebiliyordu. 1759’da John Adams ile tanıştığında on beş yaşındaydı; Adams ise Braintree’de 23 yaşında Harvard mezunu bir avukattı.

Flörtlerini belgeleyen mektuplardan kalanlar ABD’nin sertliği ve aksiliği ile tanınan müstakbel başkanı hakkında fazla ipucu vermiyor. Abigail’a “Bayan Tapılası” diye hitap eden ve “mümkün olduğunca çok öpücük ve saat dokuzdan sonra mümkün olduğunca fazla beraber olmayı” (4 Ekim 1762) rica eden Adams, şakacı ve şefkatli. Abigail ise ona “Dostum” diye sesleniyor ve antik dönemden ya da klasik mitolojiden takma isim kullanma modasına uyararak mektuplarını “Diana” (11 Ağustos 1763) diye imzalıyordu. Daha sonraları ise hem erdemli Romalı hanımından hem de *Venedik Taciri*’nin zeki hukukçusundan esin-

lenerek “Portia” adında karar kılacaktır.

1763’de resmi olarak Abigail’ın müstakbel kocası olarak kabul edilen John “bütün sevinçlerimin ve kederlerimin sevgili eşi”ne şefkatle yazıyor ve yakında “evliliğin yumuşak bağlarıyla size bağlanma” (Nisan 1764) umudunu dile getiriyordu. Abigail’ın mektupları ise romantik duygular konusunda daha temkinliydi, ama 12 Nisan 1764 tarihli mektupta görüldüğü gibi içinden geldiği gibi yazıyordu: “En sevgili dostum, burada odamda yapayalnızım, bir rahibe gibi, emin olabilirsiniz.” Satır aralarında kendisinden sekiz yaş büyük olan bu üstün erkeğe duyduğu zaman zaman aşırı itaatkârlık sınırlarına yaklaşan hürmet de görülüyor: “Onu örnek alarak davranışlarımı kusurlardan arındırabileceğim ve yardımsever zekâsı düzeltemediği yönlerimi affedecek bir dosta sonsuza kadar bağlanayım.”

John, “şefkat”, “yumuşaklık” ve “nezaket” (14 Nisan 1764) ile tanınan Abigail ve hemcinslerine iltifatlarını sürdürüyor. Abigail’ın hatalarını da şakacı bir üslupla sıralıyor (7 Mayıs 1764). Bu sevimli liste kağıt oynamaya ve şarkı söylemeyi öğrenmeye karşı ilgisizlik, “ayak parmakları öne kıvrılarak yürüme”, “bacaklarını çarpıtıp oturma” ve başını “saz gibi” sarkıtma gibi şeyleri içeriyor. Abigail bu listeye “başka birinin kusursuz yönlerini okuduğu zaman duyacağı zevkle” yaklaşmış olsa da, bacakları konusundaki yorumu bunun dışında tutuyordu: “Bir beyefendinin bir hanımın bacakları ile işi olmaz” (9 Mayıs 1764). İnsan bacaklarından uzuv diye söz edilen ve iffet budalalarının piyano bacaklarını bile örtülerle gizlediği Viktorya dönemine henüz gelmiş değiliz.

Abigail, bu ilk mektuplarda, John’a kendi yaşında ve cinsiyetinde biri için uygun görülen hürmeti gösterdiyse de, kendini geri planda tuttuğu da söylenemez, ve birbirlerine karşı sevgili dostların arasındaki rahatlık ve karşılıklı duygular ile davrandıkları da belli oluyor. Gerçekten de onların yazışmalarının en büyük özelliği -zamanla birlikte daha da canlı hale gelen bir özellik- birbirlerine karşı duydukları saygının ve muhabbetin karşılıklı olması. Düğünlerinden birkaç hafta önce, John Abigail’ın karakteri üzerinde yapacağı olumlu etkiye olan inancını (bu, on sekizinci yüzyıl için tipik bir şeydi) dile getirmişti: “Yaşam ve tavırlar hakkındaki duygularımı cilalayıp inceleyeceksin, yapımdaki bütün aksi ve kötü zerrelere def edeceksin ve açık kalplilikle sezebileceğim o mutlu ruh haline kavuşturacaksın.”

Bu hisler günümüz okuruna fena halde modası geçmiş gibi görünebilir. hâlâ eşlerin birbirlerine ahlaki etkide bulunmasını bekliyor muyuz? Karı kocanın birbirlerini daha iyi insanlar yapmaları olgusu günümüz Amerikan toplumunun görünen gayelerinde yankı bulmuyor. Gençlerin kaçı dürüst ve cömert bir eş seçerek daha iyi ve akıllı insanlar olacakları konusunda ciddi bir beklenti ile evleniyor? Daha mutlu, daha zengin, daha başarılı. Tamam! Ama daha iyi insanlar olmaya gelince?

Abigail ve John'un birbirleri için besledikleri umutlar elli yıldan fazla süren bir beraberlik içinde bütünüyle gerçekleşti. John yeni Cumhuriyet'in kurucu babalarından, Fransa ve İngiltere'ye elçi, George Washington'ın başkan yardımcısı ve ABD'nin ikinci başkanı olarak yola devam etti. Abigail ise hiç kuşkusuz "onun karısı" idi. Ancak o aynı zamanda Braintree'de arazi idare eden, John'un yokluğunda çocuklarını babasız büyüten, yıllarca tek başına ayakta kalan kadındı -John okyanus aşırı gittiğinde dört yıl, daha sonra Philadelphia ve Washington'a çağrıldığında aylarca ayrı kalmışlardı.

Abigail ve John kesinlikle sıradışı kişilerdi, ama yine de onların öyküleri etkisini yitirmemeli. Çünkü bu sonsuza dek süren bir aşkın, sancılı ayrılıkların ve inatçı bir sebatın hikâyesi. Abigail hayatının sonuna doğru, Devrim döneminde eşinden ayrı kalmanın kişisel deneyimlerinin en büyüğü olduğunu söylemişti. Devrim onu hâlâ "Koruyucum, gençlik arkadaşım, eşim ve seçtiğim kocam"¹⁶ diye hitap ettiği kişiden yıllarca ayrı kalmak zorunda bırakmıştı.

1818'de öldüğü zaman, John (sekiz yıl daha yaşayacaktı) ondan şöyle söz ediyordu: "Elli dört yıl boyunca karım ve çok daha uzun süre sevgilim olan sevgili hayat arkadaşım."¹⁷ "Sevgili" sözcüğü o günlerde evlendiği kadını olduğu gibi flört ettiği saf bir genç kızı da tanımlayabiliyordu.

Abigail ve John on sekizinci yüzyıl evliliğinin yeni ve en iyi taraflarını temsil ediyorlardı. Atlantik'in her iki yakasında ataerkil yapılar egemen olmayı sürdürürken, hayat arkadaşlığını temel alan yeni bir evlilik ideali de kök salmaya başlamıştı. Koloni seçkinlerinin İngiltere'deki toprak sahiplerinden ithal ettikleri bu yeni ideal, verimli bir toprakta yerleşip yayılacaktı.¹⁸ Hayat arkadaşlığı evliliği kişinin eşini aşk adına kendi seçme hakkı olması anlamına geliyordu. Eşler birbirlerine öncelikle sevgi, dostluk, saygı, ortak değerler ve ilgiler ile bağlıydılar. Bu, yeni evli çiftin ebeveynlerinden farklı bir kimliği olacağı ve karı koca arasındaki "yatay" ilişkinin ebeveynler ve çocuklar arasındaki "dikey" ilişkiden

üstün geleceği anlamını taşıyordu. Hollanda'da on yedinci yüzyılda, İngiltere, Fransa, Kuzey Avrupa ve Amerika'da on sekizinci yüzyıl boyunca karı kocaların çiftli portrelerinin yapılması bu yeni ideale görsel bir boyut kazandırdı.

HAYAT ARKADAŞLIĞI EVLİLİĞİ AMERİKAN DEVRİMİ İLE TANIŞIYOR

Devrim büyük olasılıkla hayat arkadaşlığına dayanan evliliğin Amerika'da yayılmasını hızlandırmıştır. Cinsiyet hiyerarşisi ortadan kalkmış olmasa bile, eşlerin aynı siyasi tercihleri paylaşması ve aynı toplumsal değerlere sahip olmaları bekleniyordu. Böylelikle, her ne kadar kamuoyu önünde harekete geçen kocası olsa ve kendisi ev içinde kalsa da, Abigail kendisini en az kocası kadar yurtsever görüyordu. Ev cephesinde kocasının eksikliğini doldurmak için harcadığı çaba ulusun iyiliği için gerekli fedakârlıklar olarak algılanıyordu.

Amerikan kolonilerinde 1760'ların sonlarına gelinmeden önce, kadınların siyasi tartışmalara katılmaları hoş karşılanmazdı. Ancak anavatanaya duyulan hoşnutsuzluk giderek daha belirginleştikçe, kadınlar da siyasi söyleme daha sık ulur oldular. Philadelphialı şair Hannah Griffiths kadınlarda uyanan bu yeni bilinci General Anthony Wayne'e yazdığı 13 Temmuz 1777 tarihli mektubunda ortaya koyuyordu: "Bir kralın asasını kapmak üzerine ne kadar düşünüyorsam, bir zamanlar siyaset hakkında da ancak o kadar düşünüyorum ve hiçbir şey bilmiyordum ama işler değişti ve her kadının kendi ülkesinin çıkarları hakkında bir şeyler bilmek arzusunda olduğuna inanıyorum."¹⁹ 1776'da Samuel Adams, "sana savaş ve politika hakkında pek yazmazdım" dese de, eşi Betsy'ye son askeri ve siyasi gelişmeleri yazmıştı. Bundan dört yıl sonra, savunması daha da zayıflamıştı: "Bir adamın canı isterse siyasi düşüncelerini karısı ile paylaşmaması için hiçbir sebep göremiyorum."²⁰

Devrim yılları boyunca, kadınlar da siyasi dalgalanmalarda eşleri kadar faal hale geldiler. Gazeteleri ve bültenleri okudular, askeri operasyonlardan haberdardılar, hem kadınlarla hem de erkeklerle politika konuştular. Tarihçi Mary Beth Norton'a göre, kadınların siyasi bilinci ve katılımı "gerçekten çok ciddi" idi.²¹

Bostonlu kadınlar devrim hareketlerine katılımlarına dair çok zengin kayıtlar bırakmışlardır.²² Hükümete doğrudan katılamamalarına rağmen kent toplantılarında görev alamıyor, oy kullanamıyorlardı - siyasi arena-

Baş yargıç ve Bayan Oliver Ellsworth; Ralph Earl (1751-1801). Amerikan federal mahkeme sisteminin kurucu başkanı. Ellsworth, sahneyi sekiz çocuk annesi olan eşi ile paylaşıyor. Eli başardıklarının simgeleri üzerinde, arkada Brazileri, Ellsworth kıyafetleri ve rütbesi ile rahat mükemmel bir on sekizinci yüzyıl beyefendisini temsil ederken, başında kocaman muslin bonesi ve boyundan ayak parmaklarına kadar uzanan elbisesi ile eşi katı ve gergin görünüyor. (Wadsworth Atheneum, Hartford, Connecticut)

ya girmenin yollarını bulmuşlardı. 1776 Devrimi'ni hazırlayan on yıl süresince, Boston Katliamı, Boston Çay Partisi ve Boston'un İşgali gibi tarihi olaylarda sadece izleyici olarak değil isyancı, boykotçu ve askeri destek olarak da boy gösterdiler.

İngiltere'den gelen malların boykotunun başarısı için varlıkları şarttı. Daha 1767'de bir grup kadın ithal kurdele ve kumaş kullanmamaya ant

içmişti. Bu boykotun işe yaraması için, özellikle de kadınların yurtdışında üretilen kumaşları satın almaya alışık olduğu kentlerde, kendi kumaşlarını üretmeleri gerekiyordu. Eğirme günleri kadın yurtseverliğinin popüler imgesi haline gelmişti, eğrilen yün bağışlanıyordu.

1770'de çay boykotunun etrafında toplu bir eylem gerçekleşti. Aynı yılın Şubat ayında, *Boston Evening Post* "aralarında en yüksek rütbe ve itibardan hanımların da bulunduğu 300 ailenin hanımları"nın çay alımından vazgeçmek için bir dilekçe imzaladıkları haberini veriyordu.²³ Evli kadınlar, hanelerin hanımları olarak, Aralık 1773'de erkeklerin üç İngiliz gemisine baskı yaparak çay sandıklarını limana döktükleri Boston Çay Partisi'nden birkaç yıl önce İngilizler üzerinde tüketici baskısı uyguluyordu.

Boston Çay Partisi'nin hemen ardından İngilizler Boston Limanı'nı kapatıp askeri idare kurduklarında, düşmanı kovmak için kadınlar da erkeklere katıldılar. İngiliz askerlerinin gizli silah araması gibi bazı operasyonlarını engelleyen kalabalıklar arasında kadınlar da yer alıyordu. 1775 Nisanında Lexington yakınında savaş patlayıp da Boston kuşatma altında bir kent kimliğine büründüğünde, yurtsever kadınlar ve aileleri kralcılarını geride bırakarak hep beraber kenti terk ettiler.

1775 ilkbaharında Boston'dan ayrılmaya mecbur kalan kadınlar Massachusetts dahilinde diğer yurtsever kadınların desteğini buldular. Abigail Adams sürü halinde Braintree'ye gelen sığınmacılara yardım etmek için elinden geleni yaptı. Edebiyatçı dostu Mercy Otis Warren Plymouth'daki evinden başka kadınları da yurtseverler gibi düşünmeye ve harekete geçmeye teşvik eden mektuplar, şiirler ve oyunlar gönderdi.

Boston kadınlar arasında yeni bir siyasi bilinç geliştiren ilk kent olsa da, sonuncu değildi. Örneğin, Connecticut'daki evli kadınlar fiyat yükseltmek için mal stoku yaptıklarından şüphelenilen tüccarlar ile yüzleştiler. Bir keresinde, East Hartford'da yirmi iki kadın bir tüccarın evine girmeyi talep ederek bir şeker zulası bulmuş, şekerini kendi tartıları ile ölçtükten sonra kendilerine makul görünen bir fiyat karşılığında satın almışlardı - bu fiyat tüccarın karısının yarım kilo için talep ettiği dört doların çok altındaydı.

Philadelphia'daki kadınları da ele alalım. 1780'de savaşa destek olmak amacıyla sadece kadınlardan oluşan bir birlik kuracak kadar ileri gitmişlerdi. Esther deBerdts tarafından hazırlanan bir el ilanı yurtsever kadınların lüks giysi ve takılarından vazgeçerek biriktirdikleri parayı devrimci kuvvetlere bağışlamayı öneriyordu. "Hanımların Sundu-

ğu” diye bilinen önerisi anında başarı kazandı. Üç gün içinde Philadelphialı otuz altı hanımdan oluşan bir grup, kolonilerdeki diğer kadınların da her eyaletin valisinin eşi liderliğinde eyalet eyalet organize olmasını ve topladıklarını askeri birliklere dağıtılmak üzere Martha Washington’a göndermelerini önerdi. Onursal payeler erkek görevlilerin eşlerine verilmişti, ama kadınların hepsinin katkıda bulunması bekleniyordu.

Philadelphia’yı organize edenler kendi kentlerini ikiye kadınların sorumlu olacağı on bölgeye ayırdılar. Bu hanımların arasında Pennsylvania baş yargıcının eşi Sally McKean, Benjamin Rush’ın eşi Julia Stockton Rush ve Bayan Robert Morris gibi isimler yer alıyordu (Bağımsızlık Bildirgesi’nin altında Rush ve Morris’in imzaları bulunuyordu). Bu hanımlar hizmetçiler de dahil olmak üzere her seviyeden kadından para toplamaktan gocunmuyorlardı. Bir ay içinde 1600’den fazla kişiden 300.000 kına doları toplanmıştı. (Bu miktar sikke olarak değerlendirildiğinde yaklaşık 7.500 dolar civarındaydı.)

O ay içinde ülke genelinde gazeteler Esther Reed’in önerisinin aslını yayınladılar. New Jersey, Maryland ve Virginia’daki kadınlar da Kadınlar Birliği’ne katıldılar ve benzer kampanyalar düzenleyerek kumaş alıp askerler için iki binden fazla gömlek dikmeye yetecek kadar para topladılar. General Washington’ın bu “kadın yurtseverliği” gösterisini herkesin içinde övmesiyle birlikte kadınların pek çoğu da savaş gayretlerine ortak olduklarını hissetmeye başladılar.

Kocaları kralcı olan kadınların deneyimleri ise bu kadar coşkulu değildi. Yurtsever komşularının çoğu zaman sözlü, zaman zaman fiziksel saldırılarına maruz kaldılar. 1775’de Massachusettsli bir kadın yeni doğan oğluna bir İngiliz kumandanının adını vererek kendi siyasi rengini ifade ettiğinde, kadınlardan oluşan bir kalabalık evi basmış ve hem anneyi hem de bebeği katran ve tüyle kaplamalarına ramak kalmıştı. Evli kadınlar devrim bölünmesinin iki tarafından birinde yer aldıkça dostluklarda huzursuzluklar doğması kaçınılmazdı. Siyasi görüşler nedeniyle bazı evlilikler bile parçalanmıştı. Zengin bir Philadelphialı olan Elizabeth Graeme İskoç kocası Henry Fergusson’dan ayrıldı bu durum Pennsylvania hükümetinin Taht’a sadakat gerekçesiyle Graeme’in mülküne el koymasına engel olmadı.

Toplumun önde gelen kralcı eşlerinden biri olan Grace Growden Gallo way, kocası ve kızı İngiliz işgali altında bulunan New York’a hareket

ettikten sonra Philadelphia'da kaldı. Kaderini kocasınınkinden ayırmak ve zengin babasından kalan mirası koruyarak kızına bırakabilmek için yasal yollara başvurdu - ama fayda etmedi. Sonuçta Philadelphia'daki konağını ve aileden kalan diğer mallarını kaybetti, 1781 yılında içinde babasının varlığının sadece kocası üzerine kayıtlı olduğunu öğrenmenin verdiği acıyla öldü.²⁴

Kralcıların eşlerinden bazıları İngilizler'in savaş çabalarını faal olarak destekledi. Cephelelerde İngiliz askerlerine mektup taşıdılar, casusluk yaptılar ve İngiliz tutsaklara yardım ettiler. Ancak görünen o ki, pek çoğu sadece ayakta kalmaya ve ailelerinin hayatını korumaya uğraştı. Yurt-sever hemcinsleri gibi, kralcı eşlerinin ve annelerinin çoğu için birinci planda aileleri geliyordu. Devrimci hislerine rağmen kocasının "Önce vatanım, sonra ailem" sözlerini lanetleyen Helena Kortwright Brasher'ın görüşünü paylaşıyorlardı.²⁵

CUMHURİYETÇİLER VE KRALCILAR: FRANSA'DAKİ MANZARA

Amerikan Devrimi'nden on yıl sonra kendi kanlı kargaşalarını yaşama sırası Fransızlar'a gelmişti. Çatışma cumhuriyetçiler ile kralcılar, alt tabakalar ile zenginleri, "halk" ile soyluları birbirine düşürmüştü. Siyasi yelpazenin her iki ucunda yer alan kadınlar, özellikle de aristokratların eşleri, kocalarının giyotinle kellelerinden olduklarını gördükleri gibi bazıları da kendi kellelerini kaybettiler. Devrimi savunan dış savaşlar da erkeklerden kendi payına düşeni alarak arkada dul kadınların idare ettiği binlerce aile bıraktı.

Devrimden önce, toplumun üst katmanlarından kadınlar ("yüksek sosyete" ve soylular) kocalarının hayatlarından nispeten ayrı hayatlar sürerlerdi. Para, rütbe ve aile adına dayalı evlilikler yapan çiftlerin yakın bir ilişki ve ortak ilgileri paylaşması beklenmezdi. Aslına bakılırsa aristokrat karı kocaların birbirlerine fazla bağlı görünmesi hoş karşılanmazdı. Evli bir adamın aşka meyilli bir karakteri varsa (kendine saygısı olan hangi Fransız erkeğinin yoktur ki), evlilik dışı ilişki kurardı. Karısı da, bu yönde bir eğilimi varsa ve kocası da görmezden gelmeye razıysa, namusuna laf gelmesinden çekinmeden bir âşıkla beraber olabilirdi.

Üst sınıf kadınların küçük bir bölümü kendini kültürel ve entelektüel uğraşlara vermişti. Edebiyat salonlarının büyük bölümünü kadınlar, ya kocalarıyla beraber ya da tek başlarına, idare ediyorlardı. Kadın aydınla-

rın en tanınmışlarının arasında bulunan, Newton’ın çevirmeni Madam du Châtelet gününün büyük alimleri arasında sayılıyordu. Madam d’Épinay de pedagoji yazıları ile tanınan aydın bir kadındı. Bu evli hanımların adlarının kocalarından ziyade ünlü sevgilileri -sırasıyla Voltaire ve Grimm- ile anıldığı gerçeği Fransız ve Amerikan toplumlarının arasındaki farklar hakkında çok şey söylüyor.

Yüzyılın sonlarına doğru Devrim’i hazırlayan dönem içinde, Madam Condorcet, Madam Roland ve Madam Lavoisier gibi bazı hanımlar kocalarının yaptıklarına yoğun destek verdiler. Madam ve Mösyö Antoine Lavoisier’nin Jacques David tarafından 1788 yılında yapılan portrelerinde, kimyacı Lavoisier masasında elinde kalemi ile poz vererek gözleri güzel karısı Anne’e dikili oturmaktadır. Anne ise çerçeveden dışarı izleyiciye doğru bakmaktadır. Oldukça etkileyici bu tablo kadının hayran hayran kocasına baktığı, adamın ise gözlerini dış dünyaya yönelttiği diğer karı koca tablolarına zıttır. Lavoisier’lerin portresi karşılıklı sevgi ve saygıyı öne süren, hayat arkadaşlığına dayalı yeni evlilik idealini gözler önüne seriyor.

Lavoisier’in eşine bakışında sadece sevgi değil, bir esin arayışı da görülüyor. Kendisini ebedileştirecek büyük bilimsel eserleri kaleminden çıkartacak olan eşinin suratıdır. Anne kendisi başarılı bir ressam olması-na rağmen, sanatını kocasının bilimsel çalışmalarının hizmetine sunarak onun asistanı ve ilham perisi olarak hatırlanacaktır. Lavoisier’in dostlarından Jean François Ducis’in yazdığı şiirde bu durum açıkça görülür.

Aynı anda hem eş hem de kuzen

Sevmesi ve memnun etmesi şart koşulmuş

Lavoisier’e bağlı kurallara göre

Her iki rolü de doldurmak

Hem ilham perisi hem de sekreter olmak durumundasın ²⁶

Eşlerin pek çoğu sekreter ve ilham perisi rollerini oynayacaktır. Lavoisier’in 1794’de giyotin altında zamansız ölümünden sonra, dul eşinin eserlerinin baskısı ve resimlendirilmesi ile ilgilenmeyi sürdürdü. Entelektüel anlamda henüz erkeğin tam eşiti olmasa da, “büyük adam”ın arkasındaki hayat arkadaşı olarak evli kadının rolü on sekizinci yüzyıl Avrupası’nda birkaç ayrıcalıklı kadının oynamaya başladığı bir roldü.

Ancak Fransız toplumunun üst katmanlarında bazı kadınlar ne kadar bağımsızlaşmış olursa olsun, kadınların erkeklerden daha aşağı ve onlardan değişik olduğu inancı Devrimci Fransa'da da Devrimci Amerika'da olduğundan farklı bir boyut kazanmamıştır. Devrim'den önce de rastlanan, 1789 ile 1793 yılları arasında yoğunlaşan kadınların eşitliğini savunan karşı söyleme rağmen, Jean-Jacques Rousseau ve takipçileri tarafından desteklenen, kadınları sosyal yaşamdan dışlayan ve onları kocalarının emirlerine itaat etmeleri gereken ev yaratıkları olarak tanımlayan cinsiyetçi ideoloji cumhuriyetçilerin siyasetinde egemenliğini sürdürüyordu. On sekizinci yüzyıl Fransız kadınları haklarını aramak için kopardıkları yaygarada aynı dönemdeki Amerikalı hemcinslerinden daha etkinlerdi, üstelik tarihçi Karen Offen'ın *European Feminisms, 1700-1950* (Avrupa Feminizmleri, 1700-1950) adlı kitabında sıkça belgelediği gibi davalarına sempati duyan birçok erkeği de kendi saflarına çekmişlerdi.²⁷ Örneğin, ünlü bir matematikçi ve *düşünür* olan Marquis de Condorcet, henüz 1787 yılında kadınları evlilikte ikincil durumda bırakan yasalara karşı çıkmış. Devrim'in ilk yıllarında Ulusal Meclis'te "evli kişiler arasında sürekli bir eşitliği" ve daha da ileri giderek mal sahibi kadınların vatandaşlığını savunmuştu. Ancak ister evli olsun ister bekâr veya dul, mülkü olsun olmasın kadınların 1789'da beyan edilen "İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirgesi"ne dahil edilmesi söz konusu değildi. 1791'de oyun ve bülten yazarı Olympe de Gouges'un kaleme aldığı "Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi" ve Ulusal Meclis'e sunulan diğer kadın hakları talepleri radikal cumhuriyetçiler tarafından hakir görülerek reddedildi. 1791 anayasasını hazırlayanlar "kadınları yeni yurttaşlık düzeninden sildiler", onları eş ve anne rollerine hapsettiler.²⁸ Bir kadının kocasının siyasi görüşleri üzerinde etkisi varsa, bunu komşularından iyi saklaması akıllıca olurdu.

Muazzam eşlerden biri olan Madame Roland'ın da durumu işte böyleydi. Madam Roland pek çok kişi tarafından Devrim'in "en soylu kadını" kabul edildiği gibi, Marie Antoinette'i saymazsak devrim siyasetine inkâr edilemez etkileri bulunan tek kadındı.²⁹ Devrim'in doruk noktasını yaşadığı 1791 ile 1793 arasındaki iki yıl boyunca, Marie-Jeanne (Mannon) Roland kocasının önemli hükümet görevlerinde sağ kolu oldu. Kocasının düşmanlarının daha sonraları iftira edecekleri gibi her işe burnunu sokan bir cadı olmak bir yana dursun, kendisine iddiadan uzak gele-

Antoine Lavoisier (1743-1794) ve Eşi (Marie Anne Pierrette Paulze, 1758-1836); Jacques Louis David (1748-1825). Modern kimyanın babası Lavoisier ilham almak için eşi ne bakıyor. (Metropolitan Museum of Art, New York)

neksel eş havası vermeye özen gösteriyordu. 1793'de hapishanedeki hücrelerinde kaleme aldığı hatıratında, Rolandlar'ın evinde düzenli olarak toplanan radikal sol temsilcilerinin aralarında geçen siyasi tartışmaları anımsıyordu:

Kendi cinsime münasip düşen rolü biliyordum ve bunu hiçbir zaman bırakmadım. Toplantılar benim yanımda oldu, onlara hiç katılmadım. Çemberin dışında bir masada oturur, onlar tartışırken elişi yapar ya da mektup yazardım. Ama on tane mektup bile yazmam gerekse - ki bazen öyle olurdu - ağızlarından çıkan tek sözcüğü bile kaçırmazdım, bazen kendi düşüncemi söylememek için dudaklarımı ısırarak zorunda kalırdım.³⁰

Kocasının henüz spotlar altında olmadığı Devrim'in bu safhasında bile, siyasete olan tutkulu ilgisini ve kocasının kariyerini ilerletmedeki rolünü dikkatle gizliyordu. Bir yıl sonra kocası içişleri bakanlığı görevi için düşünüldüğünde, mebuslardan Brissot aracı olması için ona başvurmuştu. Kendisi şöyle anlatıyor: "Bir akşam Brissot beni görmeye geldi... Roland'ın bu yükü üstlenmeye razı olup olmayacağını soruyordu; gayretinin ve faaliyetinin bu beslenme ile yok olmayacağı yanıtını verdim."³¹ Bu yıllarda Madam Roland'ın en yakın arkadaşı olan Sophie Grandchamp daha sonraları Manon Roland'ın siyasi güce kocasından daha meraklı olduğunu iddia etmişti.

Kocasını yeni görevine başladığında, Madam Roland bakanın karısı rolünü zevkle oynadı. Biri kocasının meslektaşları, diğeri ise iş ve yönetim dünyasının önemli kişileri için olmak üzere haftada iki davet veriyor, ancak kendini cumhuriyetçi ideallere ters düşecek abartılı lüks gösterilerine kaptırmıyordu.

Madam Roland arka planda ise çok daha etkin bir partnerdi. Kocasının idaresindeki Kamuoyu Dairesi'nin ve çıkardıkları yayınların çoğunun arkasındaki kuvvet o oldu. Roland'ın düşüncelerinin edebi yorumcusu olarak yaptıklarını daha sonra şöyle anlatacaktı:

Söz konusu olan şey bir sirküler, bir talimat, önemli bir kamu belgesi ise, birbirimize duyduğumuz güven çerçevesinde meseleyi görüşürdük, onun fikirlerinden esinlenerek, kendi düşüncelerimle de besleyerek, kalemi elime alırdım, benim bunu yapmak için on-

*dan daha fazla vaktim vardı. Aynı ilkelere ve kafa yapısına sahip olduğumuzdan, sonuçta biçim üzerinde anlaşırdık, kocamın [pro-jelerini] benim elime bırakmakla kaybettiği bir şey yoktu.*³²

Fakat çok geçmeden, Roland ile hâlâ kağıt üzerinde iktidar sahibi olan Kral arasındaki uçurum belirginleşti, Roland’ın istifa etmesi istendi. Madam Roland bu istifa mektubunun karı kocanın ortak girişimi olduğunu anlatıyor. (“Krala yazdığı ünlü mektubun taslağını ikimiz beraber hazırladık.”) Daha sonra mektubu yazıp Fransa’daki bütün dairelere göndermişlerdi.

Evet, Rolandlar’ın sonunu hazırlayan monarşi değil aşırı Sol olmuştu, 1792 Ağustosunda kraliyet ailesinin hapsedilmesinden sonra, Roland bir kez daha mebus ve içişleri bakanı atanmıştı, ama onun (ve karısının) nispeten daha ılımlı siyasi görüşleri Danton, Marat ve Robespierre gibiler için kabul edilebilir gibi değildi. 25 Eylül 1792’de Danton, Roland’ın yeniden bakan atanmasını sorgulamak için söz aldı: “Eğer onu [Roland] davet ediyorsanız, Madam Roland’ı da davet edin, çünkü Roland’ın da-iresinde yalnız olmadığını herkes biliyor. Ben, ben kendiminkinde yalnızdım.”³³ Danton rakibine nasıl çamur atacağını iyi biliyordu: On sekizinci yüzyılda kadınların rejime el atmasından duyulan korku göz önünde tutulduğunda, siyasi gücü karısı ile paylaştığı bilinen bir devlet adamı alay konusu edilmek için kolay bir hedefti. Eğer bu tip tavırların geçmişte kaldığını düşünüyorsak, Başkan Clinton yönetiminin ilk zamanlarında Hillary Clinton’ın sağlık hizmetlerine karıştığına çektiği olumsuz tepkiyi anımsamamız yeterli. Hillary Clinton önce şeffaf politika-üretiminden çekilmeye zorlanmış, ardından kocasının en utanç verici anlarında “erkeğinin yanında durduğu” için popüler bir eş haline gelmişti.

Madam Roland, Robespierre’in 1793 temizliğinde aralarında kocası da bulunan bir grup mebusla beraber tutuklandı. Kocası taşraya kaçarken, kendisi onun düşmanlarına karşı koymak üzere geride kaldı, “sadece birinin karısı” olan birini yok edeceklerine inanmıyordu. Beş ay süren tutukluğunda, Devrim’in en ünlü tanıklığı haline gelecek eseri olan hatıratını yazdı. Kasım 1793’de suçlu bulunarak idam edildiğinde, hâlâ gizlenmekte olan kocası intihar etti.

Devrim sırasında ister kendini yeni ulusa adanmış cumhuriyetçilerin ister monarşiye sadık aristokratların eşleri olsunlar “sadece birinin karısı” olmak kadınlara hiçbir güvence sağlamıyordu. Elisabeth Le Bas, Ma-

rie-Victorie de La Villirouët ve Elisa Fougeret de Ménéville'in öyküleri Devrim'in nasıl olup da bazı evli kadınları yaşamlarının daha erken dönemlerinde asla tahmin edemeyecekleri kahramanlık rollerine sürüklediğini gösteriyor.

168

Ulusal Meclis mebusu ve babasının evinde kalan Maximilien Robespierre'in arkadaşı Philippe Le Bas ile tanıştığında Elisabeth Duplay yirmi yaşında ancak vardı. Elisabeth açık oturumu izlemek üzere Robespierre'in kız kardeşi Charlotte ile Meclis'e gitmiş ve Le Bas'a hemen vurulmuştu. Bu çekim karşılıklıydı ve birkaç ay içinde Le Bas duygularını Elisabeth'e açmış, bu arada kızın cumhuriyetçi ilkelerini sınamayı da ihmal etmemişti. Onun bütün uçarı zevklerden vazgeçmeye razı, çocuklarını büyötmeye hevesli uygun bir eş olacağına emin olmak istiyordu. Le Bas sonra Elisabeth'in ailesine açıldı. Onlar da sıkı cumhuriyetçi olduklarından kendisini damatlığa kabul etmekten mutluluk duyacaklarını düşünüyordu. Üstelik, Elisabeth'den on yaş büyük, iyi eğitimli ve iyi bir konum sahibiydi. Elisabeth'in annesinin tereddütlerinin ardından -en küçük kızdı önce evlendirilecek ablalar vardı- anne ve kocası onay verdiler.

Nikah tarihi belirlendi. Elisabeth'in çeyizini hazırlamak için yirmi günü vardı. Bir sürü evi olan babası boş evlerden birini onlara verdi. Tam bu sırada, ulusal politika işe karıştı: Le Bas özel bir göreve tayin olmuş ve aynı gün içinde nişanlısından ayrılmak zorunda kalmıştı. Elisabeth'i teselli etmek mümkün değildi. Arkadaşı Robespierre'in sağduyulu öğütlerine rağmen, "artık yurtsever olmak istemiyordu".³⁴ Ulusun gereksinimleri ile onun Phillipe'e olan gereksinimi arasında bir rekabetten söz edilemezdi. Sonunda, Robespierre aracılığıyla, Philippe'i evlenmelerine yetecek kadar zaman için eve getirmeyi başardı. Birkaç ay içinde de hamile kaldı.

Ateşli cumhuriyetçiler arasındaki bu aşk evliliği politik bir felaket ile yarıda kesildi. Maximilien Robespierre 27 Haziran 1794'de Termidor darbesi ile düştüğünde, Le Bas da ölümünü karşılamaya gitti. Daha sonra Elisabeth "aklının başından gittiğini, neredeyse delirdiğini" ve bebeğine rağmen iki gün yerde yattığını yazmıştı. Ardından, Le Bas'ın dul karısı ve çocuğunun annesi olduğu için, bebeğiyle birlikte Talarue zindanına kapatıldı. Anlattığına göre, "Beş haftalık anneydim; oğlumu emziriyordum; yirmi bir yaşında yoktum; hemen hemen her şey elimden alınmıştı".

Elisabeth ve henüz anne sütü emen bebeği dokuz ay hapiste kaldılar. Bebeğin bezlerini yıkamak için her gece avludaki yalağa iniyor, bezleri şiltelerin arasında kurutuyordu. Başka bir mebusla evlenerek “rezil” isminden kurtulmasını isteyen hükümet aracılarının ve gardiyanların girişimlerine karşı koyuyordu. Tam tersine, evlilik soyadına sahip çıktı ve sonunda haptisten kurtulduğunda bu adı hayatının sonuna kadar kullandı. Bir yıllık evliliğinin hatıraları altmış beş yıllık dulluğunda ayakta kalmasına yardım etti, bu süre içinde kocasına ve onun uğruna yaşamını verdiği devrimci ideallere inancını hiç yitirmedi.

Madam Roland'ın ve Madam Le Bas'ın hikâyeleri cumhuriyetçi kadınların kocalarının kamuoyu önünde geçen hayatları ile ne kadar ilişkilendirildiğini ve kocalarının siyasi faaliyetleri yüzünden suçlanabildiklerini gösteriyor. Soylu olarak doğdukları için çoğunlukla hapsedilen ve sıklıkla giyotinde can veren aristokrat kadınların durumu daha da vahim. Ancak aristokrat eşlerinin durumu yöreye, belli bir ailenin yöre halkı ile ilişkisine (halk onları koruyabilirdi de, korumayabilirdi de) ve kocanın orada bulunması veya bulunmaması gibi farklı etkenlere bağlı olarak değişiyordu. Adam devrim karşıtı güçlere katılmak ya da sadece canını kurtarmak için yöreden ayrıldıysa ve kadın aileye ve mülke bakmak için geride kaldıysa, kaderi hep pamuk ipliğine bağlıydı. Soylu statüsü yüzünden ya da yurtdışına kaçan kocası ile yasadışı yollarla iletişim kurduğundan şüphelenilerek hapse atılabilirdi.

La Villirouët kontesi Marie-Victoire de Lambilly'nin öyküsü bu konuların çoğunu gözler önüne seriyor. 1.43 boyunda 26 yaşındaki bu çıtı pıtı kadın “eski bir soylu, erkek devrim göçmenlerinin karısı ve kız kardeşi olduğu” gerekçesiyle Ekim 1793'de hapse atıldı.³⁵ Tutuklandığı sırada, Almanya'daki devrim karşıtı güçlere katılmak üzere Fransa'dan kaçan kocasından yirmi aydır ayrı bulunuyordu. Kocasını gitmeden önce, mülkünün idaresi için eşine vekalet vermişti. Birisi kocası ayrıldıktan altı hafta sonra doğan üç küçük çocuğun yasal sorumluluğunu da taşıyordu.

Madam de La Villirouët tutuklanmadan önce çocuklarıyla birlikte yaşlı teyzesinin evinde yaşıyordu; fakat Robespierre 2 Haziran 1793'de devrim göçmenlerinin karılarını, babalarını, çocuklarını, kardeşlerini “sanki” ilan ettiğinde, o da tutuklanarak hapse atıldı.

Madam de La Villirouët ile hapishane arkadaşları arasındaki fark onun Devrim'in sonucunu sessizce beklemeyi reddetmesi oldu. Soğuk, rutubetli ve ısıtmadan yoksun hücrelerinden yerel ve ulusal temsilcilere

mektup bombardımanı yaparak, tutuklanmasını ve tutsakların yaşamaya mahkum edildiği koşulları protesto etti. Tutuklanmasından bir yıl sonra, Ekim 1794’de, suçlanma gerekçelerini kanunlara dayanarak çürüten bir mektup yazdı, eski bir soylu olması konusunda: “kişi doğumu konusunda söz hakkına sahip değildir.” Bir göçmenin karısı olmasına gelince: “1792 Temmuz’undan bu yana kocamdan hiç haber almadım... Artık hayatta olmadığına inanmak için her türlü nedenim var.”

Ancak savunmasında olağanüstü olan şey, bir eş olarak kocasının eylemlerine göre değerlendirilmemesi gerektiği iddiasıdır. Şöyle yazmıştı: “Ama diyelim ki o bir devrim göçmeni - bu onun davranışlarından ve eylemlerinden beni sorumlu tutmak için bir sebep midir? Her zaman ve her yerde koca yasa karşısında ve uygulamada [ailenin] reisidir - bu durumda bir kadın kocasının davranışları yüzünden suçlanamaz.” Bir kadının ahlaki ve yasal açıdan kocasından bağımsız bir varlık talep etmesi ve kocasının yaptıkları için suçlanamayacağını iddia etmesi alışılmışın çok dışındaydı. Sonunda Madam de La Villirouët’nin yazılı çabaları başarıya ulaştı; Ocak 1795’de, mektup sağanağının sonucunda, o ve hapishane arkadaşları serbest bırakıldılar.

Devrim binlerce Fransız kadını erkeklerin ayrıcalıklarını ellerine almaya ve saldırgan davranışlara mecbur bıraktı. Madame Roland gibi Madam de La Villirouët de “kadın yazar” rolünün kendisini hakaretlere maruz bırakacağını biliyordu; yine de kendisini ve kendi durumunda olanları kurtarmak için yazma yeteneğini kullanmaktan çekinmedi.

Dört yıl sonra, Ocak 1799’da yazmanın ötesine geçmek zorunda kalmıştı. O sırada takma isim kullanan kocasıyla beraber Paris’te sakin bir hayat sürüyorlardı. Kocasını eski bir devrim göçmeni olduğu gerekçesiyle tutuklanarak idam olasılığı ile karşı karşıya kaldığında, Madam de La Villirouët onun avukatlığını yapmaya karar verdi. Bu kadının elbette avukatlık eğitimi yoktu, davayı savunmasına izin verileceği de şüpheliydi. Ama ikna yeteneği o kadar kuvvetliydi ki, kocasını temsil etme iznini kopardı. Sevgili eşini temize çıkarmak için “hepsi tam kostümlü, havalı bıyıklı ve kılıçlı” yedi yargıcı ikna ederek mahkemede hayatının gününü yaşadı. Çocuklarına yazdığı hatıralarında anlattığı, mahkemeye sunduğu kırk iki dakikalık savunma kocasına yöneltilen suçlamaları ikna edici bir yasal tavırla nasıl karşılaması gerektiğini ve aynı zamanda yargıçları “koca ve baba” olarak nasıl etkileyeceğini bildiğini gösteriyor. Mösyö de La Villirouët’yu mahkeme salonuna getiren gardiyanlar, konuşmanın so-

nunda karısını öpmek için ona doğru yürüyen adamı durdurmak için hiçbir harekette bulunmamışlardı; aklandığını ilan etmek ise yargıçların sadece otuz dakikasını almıştı. Madam de La Villirouët hiç kuşkusuz eşini savunan bir kadının yeniliğinden ve uyandırdığı merhamet duygusundan kârlı çıkmıştı.

Devrim’in beklenmedik davranışlara sürüklediği aristokrat eşlerinden biri de Elisa Fougeret de Ménéville oldu. Etkili bir hakim ailesinin kızı olan Elisa, on sekiz yaşındayken kendisinden on üç yaş, büyük itibar sahibi zengin bir adamla evlenmişti. Kendi sınıfının kadınlarının çoğu gibi o da ailesinin seçimini hiç tereddütsüz kabul etmişti. Evliliklerinin ilk beş yılında kocasıyla beraber kendi ailesi ile birlikte yaşayacaklardı, bu durumdan son derece hoşnuttu. Ama beş yıl dolmadan, Ekim 1791’de kendisi, kocası ve iki küçük çocukları Devrim’den kaçan bir göçmen dalgası ile beraber Fransa’yı terk ettiler.

İngiltere’ye gitmeden önce geçici olarak Belçika ve Hollanda’ya sığındılar. Her adımlarında Fransa’dan gelen haberler kötüye gidiyordu - annesi ve kız kardeşleri tutuklanmış, babası giyotinde can vermişti. Kocasısı ile beraber vatanlarından uzaklaştıkça, maddi imkânları da daralıyordu. Sonunda Londra’ya vardıklarında, evliliğine süslü arabalar ve güzel elmaslar ile başlayan Madam de Ménéville, çalışan bir kadın olmuştu. O da büyük bölümü ailelerinin tek geçim kaynağı olan diğer göçmen kadınların yolunu izledi. Kendi sözcükleriyle: “Şehirdeki bir tüccar için yelpaze boyadım, yelpazeleri Portekiz’e gönderiyordu. Rusya’ya çalışan bir başkası için kanaviçe işledim. Fransızca dersleri verdim... Elbiselere işleme yaptım, en çok para kazandıran iş buydu...”³⁶ Yüksek sınıf erkeklerin çoğu yabancı bir ülkede para kazanmayı olanaksız bulurken, eşleri daha esnek olabiliyordu. Bu kadınlar askerlik veya hukuk için eğitilmemişlerdi. Onlar sadece dikiş dikmeyi, yemek yapmayı, biraz da el sanatları biliyorlardı, ama bu beceriler onların çok işine yaradı. Devrim’in yıktığı hayaller ne olursa olsun, bazı kadınlar ailelerinin geçimini sağlamaktan gurur duyuyorlardı.

Devrim’in başlaması ile Napolyon’un gelişi arasındaki on yıl boyunca (1789-1799) Fransız kadınları daha önce hiç sahip olmadıkları bir siyasi bilinç geliştirdiler. Bu Madam de Ménéville gibi kralcılarının geliştirmeseler daha mutlu olacakları bir bilinçti. Onun sınıfındaki kadınların çoğu eski usulleri sürdürmekten, politika konusunda babalarının ve ko-

calarının kendileri yerine düşünmelerine izin vermekten memnuniyet duyacaklardı. Ancak Devrim onları kendi başlarına düşünmeye ve harekete geçmeye mecbur bırakan durumlara sürükledi. Her ne kadar hükümette sesleri resmi olarak duyulmasa da, onları dışarıda bırakmak üzere tasarlanmış bir sistemle uzlaşmanın yollarını buldular. Siyasi görüşleri ne yönde olursa olsun, kralcı ya da cumhuriyetçi (Büyük olasılıkla Madam Rolaŕd dışında), öncelikli kaygıları ailelerin hayatta kalmasıydı.

YENİ İKONLAR: CUMHURİYETÇİ ANNE VE ANNE EĞİTİMCİ

Fırtına durulduktan sonra “hürriyet, eşitlik, kardeşlik” sloganının evli kadınlar üzerinde ne etkisi oldu? Kadınların yeni siyasi bilinci ve yurtseverliklerinin hatıraları hemen meyvelerini verdi mi? Bunun yanıtı kısaca “hayır”. Ne Amerika’da ne de Fransa’da evli kadınlar, kadın grupları olarak, hayatlarını alt üst eden devrimden kazançlı çıkmadılar. Kocaları vatandaş konumuna geçerken, onlar “filancanın karısı” olarak kaldılar.

Amerika’da Abigail Adams’ın umduğu gibi kadınları despot kocalardan koruyacak yeni kanunlar çıkarılmadı. Amerikalılar İngiliz boyunduruğundan sıyrıldılar, ama İngiliz adetlerinin yerine yeni bir hukuk sistemi getirilmedi: Hâlâ kadının kocasına hizmet ve itaat etmesi bekleniyordu. Kadının varlığı hâlâ kocasına bağılıydı, onun “kapsamındaydı”³⁷

Fransa’da ise evli kadınların durumu daha da kötüye gitmişti. 1789 Devrimi’nin başlarında hüküm süren ilerlemeci ruh terörün döktüğü kanla ortadan silinmişti. 1804 yılında Napolyon yönetimi altında son halini alan medeni kanun, karı koca arasında eşitlik ilkelerini yerleştirme yolunda gösterilen çabaları sıfırlamış; özünde eski eşitsizlikler baştan kabul edilmiş ve vurgulanmıştı. Fransız kadınları “himaye” karşılığında mutlak “itaat” borçlu oldukları kocalarının gözetimine verilmişti. Birçoğu, kadınlara kendi mülkü veya geliri üzerinde tasarruf hakkı tanımayan, ortak mülkiyet olarak bilinen hukuk rejimi altında evlenmişti. Koca kendi varlıklarının yanı sıra eşine ait olanların idare hakkına da resmen sahipti.

Devrim’in ilk yıllarında umut ve birlik içinde olan feminist düşünürler Napolyon yönetimi altında suskun kalmışlardı. Muhteşem Madame de Staël kadın zekâsına tahammülü olmayan imparator tarafından apar topar sürgüne gönderilmişti. Mary Wollstonecraft’ın, “evlilik köleliğine” boyun eğmemeleri için genç kadınların eğitimine yaptığı çağırışı yansıtan *Vindication of the Rights of Women* (Kadın Haklarının Korunması

Bir Fransız anne oğluna İnsan ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi'ni okuyor. Gravür: Niquet le Jeune, 1789 (Musée Carnavalet, Paris)

[1792]) adlı eseri anayurdu İngiltere'de olduğu gibi Fransa ve Amerika'da da okunması gerekenler listesinde artık yer almıyordu.³⁸

Tarihçi Linda Kerber'in "cumhuriyetçi annelik" olarak adlandırdığı kavram çerçevesinde kadınlar ile devlet arasında yeni bir ilişki kurma girişimi olduğu doğrudur.³⁹ Hem Amerikan hem de Fransız kadınları cumhuriyet için yurttaşlar yetiştirme ve onların eğitiminin sorumluluğunu alma konusunda birleşiyorlardı, bu da onların ev içindeki görevlerine siyasi bir damga vuruyordu.⁴⁰ Kızlar evde eğitim aldıklarından, eğer bir eğitim aldıkları varsa, oğlanlar da ilk yıllarında evde eğitildiklerinden, anne sadece çocukların okuryazarlığı ile değil aynı zamanda dindarlıklarından ve yurtseverliklerinden de sorumluydu. Cumhuriyetçi erdemleri yerleştirmek için Katolik ilmi hale dayanan milliyetçi metinler Fransız annelerin kullanımına sunuluyordu. "İyi Bir Anne ve Çocukları" için yazılmış diyaloglardan biri çocukların "Anne, bize hep duyduğumuz Cumhuriyet hakkında bir şeyler anlat," sorusu ile başlar. Annenin yanı sıra şöyledir: "Cumhuriyet, yavrularım, eşitliğe dayalı bir yönetim biçimidir..." ve böylece devam eder.⁴¹

Milli eğitimin yaygınlaşmasından çok önce Fransa da Amerika da anneleri çocuklarının, özellikle de erkek çocukların kafalarına kenetlenmiş uluslar için gerekli sayılan sosyal değerleri kazımaya çağırmişti. Cumhuriyetçi annenin, ya da Fransa'daki deyişiyle eğitimci-annenin değer kazanması bazı cesur Fransız ve Amerikan kadınlarının bir sonraki yüzyılda sosyal ve siyasi faaliyete dalması için bir sıçrama tahtası oluşturacaktı.

Başka bir açıdan bakıldığında ise bu, evli kadınları Devrim'in gereklerinden dolayı kazandıkları yeni becerileri uygulamaktan alıkoyacak bir dışlama aracı olarak da görülebilir, ki Edith Gelles Amerika bağlamında bunu savunmaktadır.⁴² Kamunun iyiliği düşüncesine ne kadar bağlı olursa olsun annelik özünde ev ile ilgili bir iş olarak kalacaktır. Tıpkı Eski Yunan kadınları gibi Fransız ve Amerikalı anneler de, en iyi şartlar altında, vatandaşlığı oğullarına iletme yetenekleri sayesinde "pasif" vatandaşlar oluyorlardı. "Aktif" vatandaşlık sadece erkeklere aitti ve yirminci yüzyıla kadar da sadece erkeklere özel bir ayrıcalık olarak kalacaktı.

Vatandaşlığa yönelik annelik gerçek kadınların yaşamları ile muhtemelen pek az ilgisi olan zorlama bir idealdi. İster Amerikalı olsun ister Fransız, kaç tane anne kendisini öncelikle geleceğin vatandaşlarını eğiten biri olarak görüyordu? En fazla pek küçük bir azınlık. Kadınların çoğunun annelik rolünü devletten ziyade aile bağlamında kavramsallaştırması daha olasıydı, elbette eğer rollerini kavramsallaştırdıkları varsayılırsa.

Çoğu kez devrim ve savaş dönemlerini izleyen büyütme söylemi özellikle erkekler için kan dökülmesi kabusunun sona erdiğine duyulan güvenin bir şeklidir. Popüler bir psikolojik olgu ile biraz oynayacak olursak, cumhuriyetçi annelik ideolojisinin erkek egosunun hizmetine sunulan bir geri çekilme biçimi olduğunu söyleyebiliriz.⁴³ Ben bunu kadınları annelik ve ev hanımlığı ile kısıtlamak için bilinçli bir komplo olarak görmüyorum, ama sonuçta etkileri aynı olmuştu. Evli kadınların ve annelerin, cumhuriyetçi olsun olmasın, evde oturmaları ve kamu alanını erkeklere bırakmaları bekleniyordu.

Buna rağmen, kadının aktif, cesareti ve siyasi bir figür olarak görüntüsünü yakalayan ve koruyan bir büyük Avrupalı sanat eseri var - Beethoven'ın *Fidelio* operasının ilk temsili 1805'de gerçekleştirilmişti. Fransız Devrimi'nin ilk ideallerinden ve Beethoven'ın azametli kadın kavramından etkilenen eser, kahramanlık rolünü kocası Florestan yerine Le-

onore’ye verir. O despot bir zalimin elinde uzun süredir acı çeken eşini kurtarmak için zindana giren kurtarıcıdır. Finalde yükselen doruk noktası (“O, Gott, welch ein Augenblick!”) Beethoven’ın daha çok tanınan Dokuzuncu Senfonisi kadar muzaffer bir etkileyiciliğe sahiptir. İşte bu durumda zafer evli kadınlar için farklı bir tınıyla yankılanır.

BÖLÜM 5

Atlantik'in Her İki Yakasında Viktorya Dönemi Kadınları

Oysa ev perilerinin en iyisi,
O eştir ki altın saçları
Sarkar kocasının sandalyesinden - erkeğin
Küçük Kadını.

Theo Gift, "Little Woman"¹ (Küçük Kadın)

Kalktı onun isteğine, bıraktı elinden
Yaşamının oyuncaklarını
Ele almak için o onurlu sorumluluğunu
Kadınlığın ve birinin karısı olmanın.

Emily Dickinson, "The Wife" (Evli Kadın) yak. 1863

"Köle olmaktan hallicedir birinin yasal eşi olmak."

Lucy Stone, Antoinette Brown Blackwell'e mektup, 9 Haziran 1850

"Şu evlilik işini denemeli ama ben artık denemeyeceğim."

Eliza Holman, üç kez evlenen azatlı köle²

Toplumsal tarihçilerin pek çoğu Batılı modern evliliğin Amerikan Devrimi ile 1830'lar arasındaki dönemde ortaya çıktığını savunur. Bu elli yıl boyunca servet, aile ve sosyal konum verilen kararda ağırlığını korumayı sürdürse de, aşk eş seçiminde en önemli ölçüt halini almıştı. Amerikalı genç bir kadın olan Eliza Chaplin 1820'de bir arkadaşına yazdığı sözcüklerle döneminin inancını dile getiriyordu: "Kalbimin eşliği olmaksızın asla elimi veremem."³ Pek çok evde, özel-

likle de Amerika'da, ebeveynler çocuklarının aile büyüklerine veto hakkından başka bir şey bırakmayarak eşlerini kendi eğilimleri doğrultusunda seçecekleri gerçeğini kabullenmişlerdi. Aşk evlilikleri daha önceki yüzyıllarda da vardı var olmasına, ama artık popüler ideal haline gelmiş ve hatta belki de standart olmuştu.⁴

Böylesine kesin bir değişimin neden meydana geldiği konusuna açıklık kazandırmak için pek çok teori geliştirildi. Bu daha önce İngiltere, Kuzey Avrupa ve Amerika'nın aydın burjuvazisinin benimsemiş olduğu hayat arkadaşlığına dayalı evlilik idealinin doğal uzantısı mıydı? Yoksa çocukları anne baba baskısından kurtarmaya yardımcı olarak daha özgür kararlar vermelerine olanak sağlayan genel devrim ruhu muydu? Aydınlanma Çağı'na karşı Romantizm'in tutkulu dalgalarının aşk şiir ve roman okuyucuları arasında dolaşmasına izin veren tepki miydi? "Cennetten gelen evliliklerin" ilahi aşk önemi taşıdığı inancını yayan Anglo-Amerikan muhafazakârlığının Hristiyanlığı yeniden canlandırması mıydı? Pek çok genç kadını evinden çıkarıp değirmenlere ve fabrikalara sokarak ailelerinin denetimci gözlerinden uzaklaştıran yeni doğan sanayileşmenin sonucu muydu? Sebepler ne olursa olsun, genç yetişkinlerin ailelerinden adım adım uzaklaşmaları ve aşk evliliklerine verilen öncelik on dokuzuncu yüzyıl boyunca yerini sağlamlaştırdı.

Bu bölümde romantik aşk idealinin İngiltere ve Amerika'nın gerçekleri ile nasıl bütünleştiği üzerinde duracağız. Evlilik deneyimini yaşayan kadınların mektupları, günlükleri ve anıları; hem kadınlar hem de erkekler tarafından yazılan duygusal şiirler ve romantik romanlar; ağırbaşlı tavsiyeleri kendilerine vazife edinen uzmanların görüşleri evliliklerin gerçekleştirilmesindeki idealist ve materyalist temeller arasındaki ilişkiyi gözler önüne seriyor. Coğrafi konum, sosyal sınıf, ırk, etnik grup ve din alanlarındaki farklılıklara rağmen, Atlantik'in her iki yakasında da aşk evliliğine dair egemen bir orta sınıf görüşünün doğduğunu ve ağır bastığını görüyoruz.

BÜYÜK BRİTANYA'DA AŞK, EVLİLİK VE PARA

Viktorya döneminde aşka verilen onay hiçbir şekilde gem vurulmamış fiziksel tutkulara geçit verilmesi anlamına gelmiyordu. Çekim ne kadar güçlü olursa olsun, flört ne kadar yakın olursa olsun, müstakbel eşlerin bir dizi toplumsal kurala göre davranmaları bekleniyordu, cinsel ilişkinin evlendikten sonraya ertelenmesi de buna dahildi. Özellikle daha alt

sınıflardan kadınların kiliseye geldiklerinde zaten hamile olduklarını gösteren kanıtlar varsa da, orta ve üst tabaka çiftlerinin çoğu bekliyordu. 1800-1849 arasındaki dönemde İngiliz kilise belgelerinden alınan veriler ilk hamileliklerin beşte bir ile beşte iki arasında bir oranda nikah gününden önce meydana gelmiş olduğunu gösteriyor. Evlilik dışı çocuk doğuran kadınlar kamuoyu baskısına ve şahsi zorluklara hazır olmak zorundaydılar, ama bu durum özellikle hizmetçiler olmak üzere kadınların pek çoğunu bu yola sapmaktan alıkoymuyordu.⁵

Karşılıklı çekimin tercih sebebi olduğu genel kabul görse de, pek çok kişi kalıcı bir birliktelik için gereken tek şeyin aşk olmadığı konusunda hemfikir. Benzer sosyal ve dini konumlar, karşılıklı saygı ve ortak değerler de sadece toplumun geneli değil genç kadınların kendileri tarafından da eş seçiminde etkili oluyordu. On dokuzuncu yüzyıl kadınlarının gelen teklifler arasında kıvranarak arzulu bir adayın iyi koca olup olmayacağına karar vermeye çalışırken yazdıkları mektupları ve günlükleri okumak bizlere çok ışık tutacaktır. Duydukları kaygılardan biri de kendilerinin duygusal ya da başka bir anlamda iyi bir eş olma kapasitesine sahip olup olmadıkları üzerinde yoğunlaşıyor.

Viktorya döneminin orta tabakasının en büyük özelliklerinden olan bu yüksek ahlak tınısı çoğu kez aşk mektuplarının da rengini belirler. Dönemin egemen görgü kurallarına göre, ilk mektubu genç adam yazar, anne ve babasının onaylaması durumunda genç kız mektubu yanıtlardı. Özellikle adam kendi duygularını açmadan kendi gerçek hislerini dışa vurmaması gereken kadın için tedbir günün gereği. Thomas Trollope, Frances Trollope'a "bir erkeğin bir hanıma olan duygularını karşısına geçerek mi söylemesi yoksa mektuplara mı başvurması gerektiğini" bilmediğini bu ruh hali içinde yazmıştı. (Bu kişiler geleceğin yazarı Anthony Trollope'un anne ve babasıydı.) Sonunda ikinci seçenekte karar kılmış ve "dünya üzerindeki mutluluğum sizin insafınızda. Bu nota vereceğiniz yanıtla onurlandırılana kadar türlü heyecanlar duymamam mümkün değil," itirafına geçmişti. Yanında duyduğu keyiften Frances'in "bütünüyle bihaber olmadığını" hissediyordu; ve "bu keyif biraz da olsa karşılıklı" olabilirdi, ancak Frances kendi duygularını samimiyetle dile getirmeden önce Thomas'ın resmi bir teklifte bulunması gerektiğini ikisi de biliyorlardı. Thomas, yıllık gelirinin 900 pound civarında olduğunu açıklamaya gereğini duymuştu. "Hüküm vermesi" için Fanny'e üç hafta süre tanımış olmasına rağmen, Fanny hemen ertesi gün cevabını verdi. Artık

resmi bir teklif yapılmış olduğuna göre, Fanny de aynı şekilde içtenlikle davranabilirdi: “gurur ve minnettarlıkla” yanıtıyor, babasından yılda yalnızca 50 pound geliri ve hisse seneti olarak 1300 poundu olduğunu belirtiyordu.⁶ Fanny yaklaşık otuz, Thomas ise neredeyse otuz beş yaşında olmasına rağmen, her ikisi de genç âşıkların uyması gereken adetlere uygun davranıyorlardı. Fanny konuşması istenene kadar duygularını açıklamamıştı. Kadınlarda açık sözlülüğün çok ayıplandığı bir toplumda, özellikle de evlilik çağında kadınların aynı durumdaki erkeklerden daha fazla olması nedeniyle kadınların kaybedecekleri daha çok şey vardı - bu konudaki tahminler yirmili yaşlarındaki 100 kadına aynı yaşlarda 90 erkek oranına kadar çıkıyor.

Mektuplaşmanın kesin bir gizlilik içinde yürütülmesi, nişanın bozulması durumunda ise mektupların iade edilmesi gerekiyordu. Sevgililerin birbirlerine uygun olmadıklarını anlamaları için dört ile sekiz ay arasında bir nişanlılık dönemi yeterli görülüyordu. Bir çifti cinsel yakınlaşmaya sürükleyebileceği için uzun nişanlılık dönemleri hoş karşılanmıyordu.

Evlenmeden önce beş yıl nişanlı kalan John Austin ile Sarah Taylor'ın mektupları Viktorya döneminin kibirli söylemi ve ahlaksal açıdan kendini analiz etme özelliği konusunda uç bir örnek oluşturuyor. Tarikat liderliği ve topluma yaptığı hizmetlerle tanınan iyi bir İngiliz ailesinin hayat dolu ve cilveli kızı olan Sarah, John'dan son derece resmi mektuplar alıyordu. John bu mektuplarda Sarah'dan itibarındaki “minik lekeleleri” bulmak için geçmişteki davranışlarını gözden geçirmesini ve Sarah'nın ruhunun kendininki ile birleşmeye “gerçekten layık” olup olmadığını düşünmesini istiyordu.⁷ Sarah kuzenlerinden birine John'a olan aşkının “karakterimi dünya üzerindeki herhangi başka bir şeyden daha ziyade geliştireceğini ve yükselteceğini” yazmıştı. Aşk manevi yenilenmeye açılan yoldu. Nişanlılıkları boyunca John Londra'da hukuk okurken Sarah Norwich'de kalarak nişanlısının tavsiye ettiği çağdaş ve klasik yazarların yapıtlarını okudu. Bu dönemi “bir eş konumuna layık olmak için sadece aşk ve yoğun bir çalışma ile beslenen bir beş yıl” olarak görüyordu. Sonunda sınıfı geçti ve Ağustos 1819'da evlendiler.

Aslında hayatlarının bu evresinde evlenmelerini mümkün kılan şey Sarah'nın manevi gelişimi değil, John'un babasının yıllık 300 poundluk katkısı ve Sarah'nın babasının 100 pound sözü olmuştu. Evlilik kararlarında, ahlaki eğilimlerle birleşmiş olsa bile aşk sarhoşluğu ekonomik gerçeklerden tam anlamıyla ayrı tutulamazdı. Temelde yatan soru erke-

Uzun
Nişanlılık,
Arthur Hughes,
1859
(Birmingham
City Museums
and Art
Gallery)

ğın kadını geçindirip geçindiremeyeceğiydi. Aşk ve servet Jane Austen'den Edith Wharton'a kadar büyük İngiliz ve Amerikan romanlarının teması olmakla kalmıyordu; bunlar on dokuzuncu yüzyıl toplumunun temel taşlarındandı. Yüce gönüllü şair Elizabeth Barrett Browning, Miss Mitford'a Ocak ve Şubat 1846'da yazdığı mektuplarda bazılarının "ticaret yapar gibi" yürüttüğü mantık evliliklerini bir çeşit "yasal fahişelik" olarak yargılayadursun, romancı Dickens *Our Mutual Friend* (Ortak Dostumuz) kitabındaki Bay ve Bayan Lammle örneğinde olduğu gibi yalnızca para için evlenen bütünüyle şerefsiz karakterler yaratadursun, parasız evlenmenin en azından "ihtiyatsızlık" olduğu konusunda çoğunluk hemfikirdi.

Dönemin tavsiye edebiyatı gençleri makul bir gelire sahip oluncaya kadar evlenmeme konusunda uyarıyordu - bu makul miktar 1858'de *The Times*'da çıkan bir yazışmaya göre yılda 300 pound idi.⁸ Bu civarda bir servet beklentisi içinde olmasalar da, emekçi sınıfın üyeleri de geçimlerini sağlayıncaya kadar beklerlerdi. Bu da İngilizler'in nispeten geç bir yaşta evlendikleri anlamına geliyordu -kadınlar için yirmi altı yaş civarında, erkekler için ise biraz daha geç.

Evlenmeyi düşünen bir kadına maddi refahının kocasının ekonomik durumuna bağlı olacağına hatırlatılmasına gerek yoktu. İşçi ya da mülk sahibi olarak kendi gelirine güvenmesine izin verilmiyordu. Kadının evliliğe dahil ettiği her mal ve kazandığı her türlü gelir yasalara göre kocasına aitti.

Üstelik, orta ve üst tabaka ailelerinde kadınların para kazanması beklenmiyordu. Aileyi geçindirme sorumluluğu bütünüyle hanenin reisi olan erkekteydi. Eş ve çocukların çalışmasının orta sınıf aile hayatına girdiği ve saygıdeğer bir kadının kocasıyla birlikte dükkanda durduğu zamanlar geride kalmıştı. Kadını hanımefendi kılan, ücret karşılığında çalışmak zorunda olmamasıydı. Sadece emekçi kesim ve küçük çiftçiler ortak üretim ve gelir desteği için karılarına bağlı kalmayı sürdürdüler.

O halde kocalarının geçindirdiği orta tabaka kadınlarının sorumlulukları neydi? Bu sorumluluklar üç ana kategoride toplanıyor: 1) Kocasına itaat etmek ve onu memnun etmek, 2) Çocuklarını fiziksel ve manevi olarak sağlıklı yetiştirmek, 3) Ev işlerinin düzenini sağlamak (temizlik, çamaşır, yemek, vs.). Üçüncü kategoride yer alan işlerin çoğu ücretli hizmetçiler tarafından yapılıyordu, bu da ayrıcalıklı ev hanımının Mrs. Beeton'ın popüler *Book of Household Management* (Ev İdaresi Kitabı

[1861]] kitabında kullandığı deyimle bir hizmetçiler “ordusunun kumandanı” olması anlamına geliyordu. Aristokrat ailelerin çiftliklerinde yirmi-yirmi beş hizmetlisi olabilirken, orta tabaka mensubu kentli bir hanım koşullarına göre bir iki veya beş hizmetçi ile idare ediyordu.

Bu ayrıcalıklı hanımların evlerinin dışında katılabildikleri etkinlikler çoğunlukla kiliseye gitmekten ve arkadaş ziyaretlerinden oluşuyordu. Hoş görülen ev dışı etkinliklerinden biri de yüzyıl boyunca farklı şekiller alacak olan hayır işleriydi. Hayır işleri ile ilgilenen hanımlar okullara, ıslahevlerine ve hastalar, fakirler için kurulan “hayırsever” topluluklara zaman ayırırlardı. Doğru yola dönmek isteyen bekâr annelere ve fahişelere özel ilgi gösterilir, bazılarına göç etme olanağı sağlanırdı. Sarah Taylor Austin gibi bazı ayrıcalıklı hanımlar entelektüel, kültürel ve hatta siyasi alanlara da el atmışlardı.

Gelin ve damadın evlilik hayatına birlikte adım atmalarını sağlayan şey aşk olsa da, evliliğin devamı tarihçilerin “ayrı dünyalar” olarak tanımladıkları boyutta geçiyordu. Orta tabaka kadınlarının çoğu evde otururken, erkekler çalışmak için dışarı çıkıyorlardı. Teoride, aileye, işe ve topluma hizmet için cinsiyete göre belirlenmiş bu dünyaların her ikisi de aynı derece de değerliydi. Uygulamada ise, daha sonraları feministlerin üzerinde duracağı gibi, ayrı alanlar ideolojisi kadınların potansiyellerini tümüyle kullanmalarını engelliyor, hem toplum hayatında hem de özel hayatta aktif olan erkeklerin hayatlarını daha dolu dolu yaşamalarına olanak sağlıyordu. Fakat on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında feminist başkaldırıları günün düzeni değildi.

Tersine, giderek artan tavsiiye edebiyatı kadınlara evlerindeki sorumluluklarını nasıl yerine getireceklerini anlatmaya başlamıştı. İngiltere ve Amerika’da evli kadınlara ve annelere yönelik kitapçıklar 1830’larda ve 1840’larda ortaya çıkmaya başlamış ve günümüze kadar gelmişlerdir. *Good Housekeeping* dergisinden çok önceleri, ev ve aile idaresinde uzman olan Dr. Spock ve Dr. Ruth kadınlara ailelerinin huzurundan kendilerinin ve sadece kendilerinin sorumlu oldukları fikrini satıyorlardı. Kızlarının ve oğullarının manevi ve fiziksel sağlıklarından onlar, sadece onlar sorumluydu. Erkekleri toplumun iyiliğine yöneltme gücü onların, sadece onların. Havva’nın kızları artık erkeklerin davranışlarından sorumlu tutulmuyordu, Viktorya dönemi eşleri ve anneleri manevi rehber konumuna yükseltilmişlerdi. Romantizmin ve muhafazakâr protestanlığın çifte etkisi kadınların “duygusal” doğasına değer vermiş, bunu eşlik

ve annelik gayelerine yöneltmişti. Ancak kadınlar ne kadar onurlandırılmış olursa olsun, erkeklere bağımlı olduklarını unutmamak zorundaydılar. 1839 tarihli *The Women of England* (İngiltere'nin Kadınları) kitabında Sarah Stickney Ellis kadınları "İkinci Derece Yaratıklar" olarak adlandırıyordu; Fransız tarihçi Françoise Basch'ın bundan 135 yıl sonra İngilizce olarak yayınladığı kitabında Viktorya dönemi kadınları konusundaki kendi analizinde gösterdiği gibi bu uygun bir terimdi. Kısacası kadınlar kendi başlarına bir varlık iddiasında bulunamazlardı. Viktorya dönemi edebiyatçılarından W.R. Greg'e göre "bir kadının varlığının temelleri erkekler tarafından desteklenmeye ve ona itaat etmeye" gerek duyardı. John Ruskin hiçbir serzeniş niyeti olmaksızın kadınların güçsüz güçlerinin ikilemini şöyle dile getiriyordu: "Gerçek bir eş kocasının evinde onun hizmetçisidir; kocasının kalbinde ise kralıdır."⁹

Erkekler kadınlara nispetle daha şehvetli varlıklar kabul edildiğinden, kocaya hizmet etmenin yollarından biri de cinsellikten geçiyordu. Kendisine yeni biçilen bu melek rolü ile birlikte kadın her türlü fiziksel arzudan arındırılmıştı. Ünlü İngiliz doktor kadın kendisi için cinsel tatmini pek nadir arzular. Kocasının sarılmalarına boyun eğdi, ama bunu öncelikle kocasını memnun etmek için yapar," diyordu.¹⁰

Doktorlar kadınların da cinsel zevk alabilecek varlıklar olduklarını fark ettikten sonra bile kadınlara öncelikle kocalarını memnun etmeleri tavsiye ediliyordu. Dr. Auguste Debay'ın vatani Fransa'da en çok satılan kitaplardan biri olan rehberinde verdiği tavsiyeye bakalım: "Ey kadınlar! Bu tavsiyeye uyun. Kocanızın gereksinimlerini karşılayın... kendinizi onu memnun etmeye zorlayın, rol yapın ve zevk kasılmasını taklit edin; kocanızı elinizde tutmak söz konusu olduğunda bu ufak aldatmacaya göz yumulabilir."¹¹ Orgazm taklidi yapmak ailenin iyiliği için kendini feda etmenin yollarından sadece bir tanesiydi.

İngiliz ve Amerikan rehber kitaplarının daha sıradan olanları kadının yatak odası dışındaki görevleri üzerinde yoğunlaşıyordu. Ailesinin iyilik standardını belirlemesi, "hane perisi" düzeyine yükselmesi, yuvasında tatlılık, neşe, Tanrı aşkı ve vatan sevgisi havası yaratması bekleniyordu. İngiltere'de Sarah Stickney Ellis ve Bayan Beeton, Amerika'da Lydia Sigourney *Letters to Mothers* (Anneye Mektuplar [1839]) ve Lydia Maria Child *The Mother's Book*, (Annenin Kitabı [1844]) gibi akıl öğretici kadınlar evcimenlik kültürünün bir çeşit yeryüzü dinine dönüşmesinde pay sahibi oldular.

Kraliçe Viktorya'nın kendisi kitleler için eşliğin ve anneliğin bir simgesi olmuştu. Prens Albert'in yanında ve etrafında dokuz çocuğuyla birlikte Viktorya, İngiltere'de ve dünyada evcimenliğin asil ikonu halini almıştı. Viktorya'nın gençliği aşkın evliliğe girmesine denk düşmüştü. Jane Austen'in yüzyıl başlarında basılan, evliliği her bekâr kadının tek amacı olarak sunan altı romanından bazılarını okumuş olmalıydı. Kaderleri uygun bir koca bulup bulamamalarına bağlı olan Austen kadınlarının karşı karşıya kaldığı zor durumlarda hiç kalmamış olsa da, Viktorya gününün söylemini benimsemişti. Mutlu bir evlilik Kraliçe de dahil olmak üzere herkes için bir ihtiyaçtı. Mektuplarına, halka hitaben yaptığı konuşmalara ve davranışlarına bakılırsa, sevgili Albert'i ölüme zamansız yenik düşüp onu yarım yüzyıl boyunca kederli bir dul olarak bırakana kadar olağanüstü mutlu bir evliliği vardı.

Jane Austen'in on dokuzuncu yüzyılın başlarında yazdığı romanlar, kadınların da erkekler gibi eşlerini aşka dayanarak seçmeye giriştikleri rahat orta sınıf ortamı içinde flört oyununun karşılıklı doğasını gözler önüne seriyordu. Ancak Austen'in kadın kahramanları ile erkek kahramanları arasında önemli bir fark vardı: Söz konusu adam duygularını dile getirmeden kadın hislerini açıkça belli edemezdi. Ortaçağ'ın kadınlarını ilk adımı atma konusunda uyaran görgü kılavuzları Austen'in yaşadığı çağda pek de yersiz kalmazdı.

Yine de Austen'in kadınlarının arzularını belli etme yöntemleri yok değildi. Görünüşlerini son modaya uyarak güzelleştirmek, "kadınsı" bir havayla yürümek ve tam anlamıyla en iyi yüzlerini göstermek gibi yollarla fiziksel açıdan çekici olmaya çalışırlardı. Evlilik pazarında kendilerini göstermek için şarkı söyler, dans ederlerdi ve en azından Austen'in romanlarında zeki olmalarına izin verilirdi. Bay Knightley'nin *Emma* da söylediği gibi, "Sağduyulu erkekler aptal karıları olmasını istemezler." Bu bütün erkekler için geçerli olmasa da (Austen bize *Gurur ve Önyargı*'daki Bayan Bennet örneğinde olduğu gibi gerçekten budala kadınları da göstermiştir), kibar sosyete "sağduyu"nun sadece erkeklere özgü bir meleke olmadığı ve kültürlü bir eşin zararı olmayacağı görüşünü kabul etmeye başlamıştı. Austen'in kadın kahramanlarının hepsi koca bulma derindeydi ve pek çoğu buluyordu da... bu da on dokuzuncu yüzyıl başlarında İngiltere'nin gerçeğini yansıtıyordu. Buna rağmen, İngiliz kadınlarının yüzde 10 ile 12'si arasında bir oran hayatı boyunca evlenmiyordu, ki Austen'in kendisi de bu grubun içindeydi.

Austen 1817'de öldükten bir nesil sonra bir başka kadın romancı, Charlotte Brontë de orta yaşlara evde kalmış bir kız olarak adım attı. Gençliğinde bir değil iki teklifi geri çevirmişti - bunlardan biri çok uygun bir din adamından gelmiş, Brontë âşık olmadığı gerekçesiyle teklifi reddetmişti. Kız kardeşine yazdığı mektup gerekçelerini hiç kuşkuya yer bırakmadan yansıtıyor: "... sevimli ve sevecen bir adam olduğu için ona karşı sevgi dolu bir eğilimim olmasına rağmen, onun uğruna ölüme gitmeyi göze almamı sağlayacak o yoğun alakayı hissetmedim, hissedemedim; ve eğer bir gün evlenirsem kocama böyle bir hayranlıkla bakabilmeliyim."¹² Brontë'nin evliliğe bakışının heyecan dolu Romantik hayal gücünün izlerini taşıdığı kesin olsa da, sözleri bu kitabın başında yer alan "Sevgili Abby"ye yazılan mektuptan ne derece farklı?

Brontë'nin sonunda otuz dokuz yaşındayken evlendiği adam gençlik hayallerine uygun biri değildi kesinlikle. Bir din adamı olan Arthur Bell Nicholls o zamana kadar çoktan ün kazanmış yazarın entelektüel açıdan eşiti olmaktan uzak, hiçbir surette "uğrunda ölüme gidilecek" bir erkek olmayan çok sıradan biri gibi görünüyor. Fakat Brontë otuz dokuz yaşına geldiğinde büyük olasılıkla artık daha fazla bekleyemeyeceğini hissetmiş olmalı. Dokuz ay sonra hamileliğe bağlı bir hastalık nedeniyle ölmenden önce İrlanda'da Nicholls'un ailesiyle birlikte mutlu bir balayı geçirmiş ve muhtemelen onu sevmeye başlamıştı.

Brontë'nin edebi kahramanlarının şansları daha yaver gitmişti. Jane Eyre, fırtınalı öyküsünün sonunda şunları söyleyebiliyordu:

On yıldır evliyim. Dünyada en çok sevdiğim insanla birlikte ve bütünüyle onun için yaşamamın ne demek olduğunu biliyorum. Kendimi mesut hissediyorum - kelimelerle anlatabileceğimden çok daha mesut; çünkü ben kocamın bütün hayatıyım, tıpkı onun bütünüyle benim hayatım olduğu gibi. Hiçbir kadın eşine benim kadar yakın olmamıştır; birbirinin etine kemiğine böylesine bürünmemiştir.

İki yüz yıl önce Anne Bradstreet'in yaptığı gibi, Brontë'nin hayali kahramanı da evlilikte pek çok kadının özlemini çektiği aşk, eşitlik ve birlik idealini ifade etmek için İncil'in sözcüklerinden medet umuyordu.

Bu dönemin tipik İngiliz romanı sanki evlenecek birini bulmak hayata bütün sorunlarını çözecekmiş gibi evlilikle biterdi. Frances Trollo-

pe'un romanlarından biri olan *The Life and Adventures of a Clever Woman* (Akıllı Bir Kadının Yaşamı ve Maceraları [1864]) adlı kitapta otuz yaşındaki kahraman Charlotte Morris düğün akşamı günlüğüne şunları yazar: “yaşamım vaktinden önce noktalanmazsa, benim öyküm burada bitmiyor, gerçi genellikle bir kadının öyküsünün sonunu getiren olaya ulaşıldı.”¹³ Bu sırada evli bir kadın olarak kendi öyküsüne çoktan kapılmış, ekonomik gereksinimler sonucu yazar olmuş altı çocuk annesi Trollope ise evliliğin şiirlerde ve romanlarda resmedilen nimet olmadığını zor yoldan öğrenmişti.

İNGİLTERE VE AMERİKA'DA EVLİLİK YASALARI

Öncelikle, yasalar evli kadınları kocalarının eşiği olarak görmüyordu. Aslında, Sir William Blackstone'un on dokuzuncu yüzyıl boyunca İngiltere'de ve Amerika'da örfi hukukun temeli sayılmayı sürdüreceği 1753 tarihli *Commentaries on the Laws of England* (İngiliz Yasaları Hakkında Yorumlar) eserinde belirttiği gibi kadınların hiçbir resmi varlığı yoktu. “Evlilik yoluyla, karı ve koca yasa karşısında tek kişidir; yani kadının varlığı ya da resmi varlığı evlilik boyunca askıya alınmıştır veya en azından kocasının ile birleştirilmiş veya ona tabi tutulmuştur: kadın her şeyi kocasının kanatları, koruması ve gözetimi altında yapar.” Ya da yaygın deyişle, “karı ve koca tek kişidir, o kişi de kocadır.”

Yasa hâlâ kocaya karısını “yola getirme” ve işaret parmağından uzun baş parmaktan kalın olmamak koşuluyla sopa ile dövme hakkı veriyordu. Üst tabaka mensupları fiziksel cezaların daha alt tabakalardan insanlara mahsus olduğunu iddia etmelerine rağmen, kadınların dövülmesi konusunda bugünün verileri dayanın toplumun tüm katmanlarında yer aldığını gösteriyor. Bu da dayanın geçmişte sadece cahil kesimlere ait olmadığını varsaymamıza neden oluyor.

Maddi varlık söz konusu olduğunda, yasa mülkiyet konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmıyor: “Bir kadının şahsi mülkü evlilik yoluyla bütünüyle kocasına geçer.” Buna kadının evlenmeden önce sahip olduğu bütün mallar ve evli bir kadın olarak elde ettiği kazançlar da dahildi. Koca öldüğünde servetin üçte birini dul karısına bırakmak şartıyla, malını istediğine bırakabilirdi.

Mutsuz bir evliliği olan kadın için daha da beteri kocasının birlikte yaşamakta ısrar etmesi durumunda ayrı yaşamasına izin verilmemesiydi. Annesi ile birlikte Paris'te yaşamak için dört yıl önce kocasını terk eden

Cecilia Maria Cochrane'in 1840'da İngiltere'de açtığı dava konuya ışık tutuyor. Kocasını onu türlü hilelerle geri getirip kilit altına aldığı anda, Cecilia ihzar emri almayı başarmış ve kocasına dava açmıştı. Yargıç, "İngiliz yasalarının kocaya karısı üzerinde egemenlik hakkı tanınması"na uygun olarak Bay Cochrane'in karısını "ortak ikamet ve birlikte yaşamaya zorlama suretiyle dünya ile sınırsız ilişki kurmanın tehlikelerinden" koruma hakkı tanımıştı. Cecilia Cochrane "müebbet hapis"e mahkum edilmişti.¹⁴

Çocuklara gelince, onların yasal vesayetleri babadaydı. Boşanma durumunda, buna taciz ya da ihanet eden koca da sebep olsa, boşanmış kadın çocuklarını görmekten men edilebilirdi. On dokuzuncu yüzyılın başlarında İngiltere'de boşanma pek ender rastlanan bir durumdu, zira boşanma izni ancak 800-900 pound gibi çılgın paralar karşılığında parlamento kararıyla alınabilen bir şeydi -bu rakam orta tabakadan hali vakti yerinde bir çiftin bir yıllık geçimi için gereken miktarın üç katıydı! Bu şartlar altında, boşanma davalarının sadece yüzde üçünün kadınlar tarafından açılmış olması pek de şaşırtıcı değil.¹⁵ Kadınların bu kadar küçük bir bölümünün bile bu astronomik rakamları ödeyecek imkânı nasıl buldukları da umarsızca cevap arayan sorulardan biri. Bazı durumlarda belki aileler veya zengin dostlar araya giriyordu ya da bazı kadınlar bu parayı aile servetinden "çalıyorlardı".

Kocasını Yargıç George Norton'dan ayrılan ve çocuklarını görmekten men edilen Caroline Sheridan Norton'ın çokça duyurulan davası İngiltere'deki boşanma ve çocukların velayetini düzenleyen yasalarının değişmesinde önemli rol oynamıştı. Bayan Norton ile kocası 1836 yılında ayrıldıklarında, çoğu karısının ailesinden gelmiş olan malların artık kendi malı olmasına rağmen adam eşine yeterli nafakayı ödemeyi reddetmişti. Caroline Norton kendi başının çaresine bakmak zorunda kalmış, yazarlığa el atmış ve kazandığıyla kendi geçimini sağlamayı başarmıştı. Ancak yasaya göre kazandığı para kocasına aitti ve adam zaman zaman kazandıklarını elinden alma girişiminde bulunuyordu. Bayan Norton kaygılarını ve kendi durumundaki diğer kadınların sıkıntılarını anlatan tartışmalı bir bülten kaleme aldı. Bu bülten annelere çocuklarını sınırlı görme imkânı tanıyan 1839 yasasının çıkarılmasına katkıda bulundu. Parlamento sonunda boşanma reformunu ele almaya karar verdiğinde, Bayan Norton'un kaleme aldığı *Letter to the Queen on lord Chancellor Cranworth's Marriage and Divorce Bill* (Adalet Bakanı Cranworth'ün Evli-

lik ve Boşanma Yasası üzerine Kraliçe'ye Mektup [1855]) şahsi öyküsünü ve gözlerdeki perdeyi kaldıran şu bilgileri içeriyordu:

Evli İngiliz kadın kocasının evini terk edemez. Erkek “evlilik haklarının” iadesi için dava açabileceği gibi kadının sığınabileceği herhangi bir dostun ya da akrabanın evine girme ve kadını zorla götürme hakkına da sahiptir...

Kadının zulüm gerekçesiyle boşanma davası açması durumunda, bunun “cana ya da uzuvlara kasteden zulüm” olması gerekmektedir...

Boşanma davasını kocasının açması durumunda, kadının ilk anda kendini savunma hakkı bulunmamaktadır... Avukat tarafından temsil edilmediği gibi, kocası ile varsayılan “aşığı” arasındaki davada “tazminat” konusunda taraf sayılmamaktadır.

Evli İngiliz kadınının ihanetle suçlanması durumunda, kocası onu bir daha evlenebilmek üzere boşayabilir; ama kocası ne kadar rezil biri olursa olsun kadın aynı şartla boşayamaz. İngiltere’de hiçbir mahkeme boşanma davalarına bakamaz. Her dava için evliliği ortadan kaldıran özel bir Parlamento izni çıkarılır.¹⁶

Evlilik reformu hareketine önemli katkılarda bulunan bir başka kadın da zengin ve etkili bir radikal parlamento üyesinin kızı Barbara Leigh Smith Bodichon oldu. 1854 tarihli bülteni *A Brief Summary, in Plain Language, of the Most Important Laws Concerning Women* (Kadınlar ile İlgili En Mühim Yasaların Yalın Dilde Özeti) yüzyılın ortalarında parlamento tartışmalarının kilit belgeleri arasında yerini almıştı. Bu yazı sadece kanun koyucuların değil evli kadınların mevcut yasalar altında ne sıkıntılar çektiklerini kanıtlamak için birleşmek üzere bir komite kuran reformcu kadınların ilgisini çekti. Elizabeth Barrett Browning, Harriet Martineau ve Elizabeth Gaskell gibi aydınların da dahil olduğu 26.000 imzalı bir dilekçe Mart 1856’da parlamentoya sunuldu. Dilekçe “modern medeniyetin kadınların iş alanlarını giderek genişletmekle erkeklerle olan bağımlılığı bir ölçüye kadar kırdığına” ve “kadınların kendi emekleri ile ürettiklerinin yasal olarak korunmasının” zamanının geldiğine dikkat çekiyordu. Orta ve üst tabakaların kadınları “aile gelirini artırmak için edebiyat ve sanat alanlarına giriyor”, daha alt tabakalardaki kadınlar ise fabrikalarda ve “türlü türlü işlerde” çalışma olanağı bulabiliyor-

lardı. Özellikle yoksul kadınların yasal korumaya ihtiyacı vardı çünkü onlar “sabahtan akşama kadar çalışıp emeğinin [kocasını tarafından] elinden alınarak barlarda çarçur edilmesini seyrediyordu.”¹⁷ Bu sırada, 1861 nüfus sayımına göre, işgücünün üçte birini kadınlar oluşturuyordu ve bu kadınların neredeyse dörtte biri evliydi.

1857 tarihli Boşanma Yasası ya da Evlilik Meseleleri Yasası ayrılma ve boşanma ile ilgili konuların yargı yetkisini dini mahkemelerden alarak yeni kurulan seküler mahkemelere aktardı. Zulüm ve ihanet boşanma gerekçeleri olarak korunmuştu, fakat kadın ihanetin terk, zulüm, tecavüz, “oğlancılık” ya da vahşet ile şiddetlendiğini kanıtlamak zorundaydı. Erkek ise sadece ihanet gerekçesiyle boşanma talebinde bulunabilirdi. Kadının ihanetinin erkeğinkinden daha ayıp olduğu yönündeki popüler görüşe dayanan bu çifte standart 1929’da boşanma gerekçeleri her iki taraf için de nihayet eşitlenene kadar İngiliz kanunlarında böylece kaldı. 1857 yasaının sunduğu en önemli değişiklik ayrılmayı ya da boşanmayı başaran bir kadının bekâr bir kişinin mülkiyet haklarına sahip olmasıydı. Bu, kocası ailenin varlığına ve karısının gelirine tümüyle malik olan evli kadın için hiçbir şeyi değiştirmediyse de doğru bir adımdı.

Boşanma hâlâ nadir ve pahalı bir olay olsa da, davayı kadınların açmasına daha sık rastlanır olmuştu. “Zulüm” ve “Evlilik Otoritesinin Uygunsuz Kullanımı” gerekçesiyle kocası rahip James Kelly’den yasal olarak ayrılan Bayan Frances Kelly’nin 1869 yılındaki davası da buna iyi bir örnektir. Bayan Kelly’nin lehine olan bu karar kocasının karısını kendi isteklerine boyun eğdirmek için bilinçli olarak mutsuz ettiğini belirtiyordu. Bu karar her ne kadar kocanın egemenlik haklarının arkasında dursa da, erkeğin davranışlarına sınır getiriyordu: “Kocanın adil ve yüksek otoritesini zedelemeksizin, kadının bedeli ne olursa olsun kocasının taleplerine boyun eğmekle yükümlü bir köle olmadığı güven içinde kabul edilebilir.”¹⁸ İlerdeki yıllarda, boşanma Batı toplumunda her sınıftan kadın için büyük önem taşıyan bir konu halini alacaktır, ama on dokuzuncu yüzyıl İngilteresi’nde büyük ölçüde üst sınıflara tanınan bir ayrıcalık olarak kalacak, bu ayrıcalık boşanan kadın üzerinde eski kocasından daha fazla leke bırakacaktır.

Sonunda 1870’de Parlamento kadınların kendi mülklerini ve gelirlerini idare etmelerine olanak tanıyan Evli Kadınların Mülkiyet Kanununu çıkardı. Bu yasanın geçmesinde 1865’de parlamentoya giren ünlü düşünür John Stuart Mill ve eşi Harriet Taylor Mill’in etkisi büyüktür. 1868

ile 1870 arasında parlamentoda süregelen tartışmalar esnasında, Mill (Kadınların Tabiyeti 1869) adlı incelemesini yayınladı; eser kadın haklarını savunanlar arasında bir gecede klasik oldu. Önde gelen diğer erkekler ve kadınlar da, ki Bayan Badichon da aralarındaydı, çoğu evli kadınlara mülkiyet hakkı sağlanmasının kadınların bağımsızlaşmasına ve ahlaksızlaşmasına yol açacağından korku duyan muhafazakâr kanadın yenilgisine katkıda bulundular. Parlamento üyesi Henry Raikes'in deyişiy-le bir karı koca kavgasında kadın şunu söyleyebilir: "Benim kendi malım mülküm var, benden hoşlanmıyorsan, gidip hoşlanan biriyle yaşayabilirim." Raikes'in görüşüne göre mülkiyet eşitliği fikri, "kadın ile erkek arasında düzmece, yapma ve suni bir eşitlik yaratır"¹⁹ Raikes gibiler cinsler arasındaki eşitliği halen "doğaya aykırı" görüyorlardı.

Reform taraftarı tezlerin arasında yasaları evli kadınlara kendi varlıklarının tasarruf hakkını verecek şekilde düzeltilmiş Amerikan eyaletlerinden seçilmiş örnekler de var. Raikes ve onun gibi muhafazakârlar İngiliz kurumlarının bu şekilde "Amerikanlaştırılması"na karşı çıkarken, önce 1870'de, daha sonra da 1882'de Kadınların Mülkiyet Yönetmeliği'nin daha önceki yasaya da kuvvetli şartlar eklemesiyle reform dönemin düzeninin bir parçasıydı. Bu noktadan itibaren İngiliz kadını sadece evlendiği sırada kendine ait olanları ve evlendikten sonra eline geçenleri korumakla kalmıyor, sözleşme yapma, dava açma, mülkünü satma, armağan veya vasiyet yoluyla elden çıkarma haklarını kazanmış oluyordu.

Kocası hane içi şiddetten suçlu bulunan kadınlar için özel koşullar eklenmişti. Böyle bir adamın karısı "gelirini ve mülkünü koruma emri" talebinde bulunabilirdi. Kocas "rızası olmadan karısını ziyaret etmekten veya evine gitmekten" men edilebilirdi. On yaşma kadar olan çocukların velayeti anneye verilebilir, kocası ona "kendisinin ve çocuklarının geçimi için haftalık bir nafaka" ödemek zorunda bırakılabılırdi. Bu maddeler kadınların dayak yemesine ya da başka şekillerde tacize uğramalarına son vermedi, ancak yasa en azından şiddete başvuran bir koca ile baş etmek için izlenecek yolları belirlemişti.

Genel olarak, yüzyılın ilk yarısında Amerikan evlilik yasaları da İngiltere'dekilere benzerlik gösteriyordu, ama eyaletler kendi versiyonlarını yazıyorlardı ve bunlardan bazıları kadınların lehine olabiliyordu. 1848'de feminist reformcular Elizabeth Cady Stanton ve Lucretia Mott'un önderliğinde Seneca Falls'da toplandıklarında, yasalarda yer alan pek çok

eşitsizliğin giderilmesini talep eden bir kadın hakları yönetmeliği kaleme aldılar. "Hissiyat Beyanı" olarak bilinen kararları bütün gücü elinde tutan kocalara aşağıdaki eleştirileri yöneltiyordu:

Erkek, kadının evli olması durumunda, yasalar nezdinde onun yurttaşlık hayatına son vermiştir.

Kadının bütün mülkiyet haklarını, kazandığı paraya kadar elinden almıştır...

Boşanma yasalarını uygun görülen gerekçelere ve ayrılma durumunda çocukların velayetinin kime verileceğine kadar kadının mutluluğu hiç dikkate alınmadan yapılmıştır - yasa daima gerçek payı taşımayan erkeğin üstünlüğü varsayımından yola çıkmakta ve bütün gücü erkeğin eline vermektedir.²⁰

Yüzyılın geri kalanı boyunca feminist harekete önderlik eden Elizabeth Cady Stanton ve Susan B. Anthony evlilik konusunun kadınlar için yapılacak "bütün reformların temelinde" yattığını düşünüyorlardı. Evli bir kadın olan Stanton'ın evli olmayan Anthony'e 1853'de yazdığı gibi: "Evlilikle aşağılandığı sürece kadının konumunu yükseltmeye uğraşmak boşuna... Bütün bu kadın hakları meselesinin evlilik ilişkisi noktasında düğümlendiğini düşünüyorum."²¹ Stanton'a göre kabul edilebilir tek evlilik kadın ile erkek arasında aşka, anlayışa ve eşitliğe dayalı bir evlilik olabilirdi.

1839'da Mississippi'nin evli kadınlara mülkiyet hakkı veren ilk eyalet olmasıyla, evli kadınların yasal konumu yavaş yavaş eyalet eyalet düzelmeye başladı. 1869 ile 1887 arasında otuz üç eyalet ve District of Columbia evli kadınlara mülkleri üzerinde tasarruf hakkı vermişti. Birkaç eyalet -Louisiana, Teksas, New Mexico, Arizona ve California- ailenin varlıklarının hem kadına hem de kocasına ait olduğu ortak mülkiyet yasasını benimsemişti. Dahası, New York'da 1861'de olduğu gibi bazı eyaletlerde kadınlar çocuklarının velayetine kocaları ile birlikte sahip olabiliyordu; daha da mühimi boşanma durumunda bazı eyaletler çocuğun velayetini sadece anneye verecek kadar ileri gitmişti -Iowa 1838'de bu uygulamaya geçmişti bile.

On dokuzuncu yüzyıl sonlarında hukuk üzerine yazılan tezler son iki kuşakta meydana gelen değişimleri göz önünde tutuyordu. Hendrik Hartog'un ustalıkla kaleme aldığı *Man & Wife in America'da* (Amerika'daki

Karıkoca) gösterdiği gibi, 1890'larda hukuk fakültelerinde okutulan ders kitapları karı ve kocanın geleneksel sorumluluklarını devre dışı bırakmadan hane içi ilişkilerdeki yeni düzeni de anlatıyorlardı. Evli bir kadın hâlâ kocasına karşı ev işi ve seks gibi sorumluluklarını yerine getirmekle, evli bir adam hâlâ karısını korumak ve geçindirmekle yükümlüydü. Evli kadın mülkünü, kazancını ve çocuklarını elinde tutma kapasitesi açısından ne kadar hak kazanmış olursa olsun, eş kimliği hâlâ özerk bir kişiliğin çok önünde yer alıyordu. Kadının kocası kapsamında ve ona itaatle yükümlü olduğu örfi hukuk mentalitesi eyaletlerin pek çoğunda evli kadının lehine yasal gelişmelere rağmen yasaların yorumlanmasına gölge düşürmeye devam etti.²²

AMERİKA'DA EVLİ KADIN OLMAK

Amerikalılar, İngilizler ile aynı hukuk geleneğini paylaştıklarına rağmen, iki ülkenin toplumsal yapısındaki farklar evli İngiliz ve Amerikan kadınlarının davranışlarında da farklılık yaratmıştı. 1830'larda Bayan Trollope'un yaptığı gibi Yeni Dünya'yı ziyaret eden yabancı gezginler genç kızların sergilediği "davranışlardaki serbestlik" karşısında hayrete düşüyorlardı, bu hayret de kısa süre içinde "bir eşi yola getirmenin zorlukları"na dönüşüyordu.²³ İngiliz yazar, gezgin ve kölelik aleyhtarı J.S. Buckingham Güney'e yaptığı uzun seyahatte İngiltere'deki genç kızlarla karşılaştırıldığında burada aynı yaştaki kızların okulda "çok daha serbest" olduklarına dikkat çekiyordu. Buckingham "Her iki cinsiyetin de tavırlarındaki erkenciliği" beğenmemesine rağmen, "genelde evlilik hayatı İngiltere'de olduğu kadar mutlu görünüyor" sonucuna varmak zorunda kalmıştı.²⁴

Hem İngiltere'de hem de Avrupa'da iyi ailelerin kızları katı davranış ve giyim kurallarına uymak zorundayken, Amerikalı genç kızlar dış etkenlerden daha az etkilenmekle birlikte, aileleri ya da din tarafından uygulanan psikolojik baskılara maruz kalıyorlardı. Ancak evlendikleri andan itibaren Amerikan kadınlarının çoğu özgürlük düşüncesini arkasında bırakıyordu. İngiltere'de rahatça bulunabilen ev işleri yardımcıları olmaksızın, evli kadınlar kendilerini bitmek bilmeyen bir ev işleri zincirine adanmak zorundaydılar. Amerikalı evli kadınların büyük bölümü her şeyi kendileri yapıyorlardı, arada sırada çamaşır ve bahar temizliği için ücretli yardım alıyorlardı. Ailelerin yaklaşık dörtte birinin kölelerin oluşturduğu Güney eyaletleri dışında, toplam nüfusun sadece yüzde on beşi

evde yatılı yardımcı çalıştırabiliyordu.

Daha mütevazı Amerikalılar ekonomik olarak ayakta kalmak için bütün aile bireylerinin kaynaklarına gerek duyuyorlardı. Çiftçi ailelerin çoğunda kadın çapa sallayıp ot ayıklarken, erkek saban sürüp orak sallıyor, altı yedi yaşında çocuklar odun ve su taşıyorlardı. Buckingham, Tennessee'nin kırsal kesiminde "yerleşen bir çiftçinin ve ailesinin toprağı düzlemek ve asgari gereksinimlerini sağlamak için karşılaştığı zorlukları ve mahrumiyetleri" acıyarak anlatıyordu. "Ailenin her bireyi, erkeklerin yanı sıra kadınlar, yetişkinlerin yanı sıra çocuklar gün doğumundan günbatımına kadar çok çalışmak zorunda... Genel olarak çok pis insanlardı, anneleri yorgunluktan çamaşırlarını yıkayamıyordu.²⁵

Kentlerde, maddi durumları kısıtlı olan aileler bekâr bir erkek veya kız evladın getirdiği gelire minnettar kalıyorlardı. Özellikle de göçmen aileleri sadece kocaların ve oğulların kazancına dayanmakla kalmayıp, çamaşır işleri ve pansiyoner alan eşlerin, ev işlerinde çalışan genç kızların emeğine de gerek duyuyordu. Bu işçi aileleri dönüşü olmayan bir şekilde bir sınıf sistemine sıkışıp kalmamaları açısından İngiliz ailelerinden ayrılıyordu; bir neslin "işçi sınıfı" bir sonraki nesilde çoğu kez orta sınıfa, hatta üst sınıfa geçiyordu. Amerikan toplumunun ekonomik ve toplumsal akışkanlığı Amerikalı evli kadınların deneyimlerine bakarken göz önünde tutmamız gereken önemli bir etken.

Bir diğer büyük fark ise ulusal ve etnik kökenler. Her ne kadar Anglo-Amerikalılar istatistiksel olarak egemen olmayı sürdürdülerse de, İrlanda, Almanya, İskandinavya, Doğu Avrupa ve Asya'dan birbiri ardına gelen göç dalgaları on dokuzuncu yüzyıl başı ile I. Dünya Savaşı arasında ABD'ye her biri kendi dili ve kültürüyle birlikte gelen milyonlarca yeni halk getirecekti. Geldikleri ülkenin evlilik modelleri yeni yurtlarında pek işlerine yaramadığından bu göçmenlerin eşleri çoğu kez iki tip davranış biçimi arasında kalıyorlardı. Kocasının alkol sorununu kabullenmek üzere yetişmiş bir İrlandalı anne, Doğu Avrupa köylerindeki gibi peruk takan ortodoks Musevi kadını, erkeklerin yanında yere bakmaya şartlanmış Japon gelin - bunların hepsi eski alışkanlıklarını sorgulamaya iten bir toplumla karşılaşmışlardı.

Siyah kadınları özel olarak incelemek gerekir. Köleliğin kaldırılmasından önce, köleler yasal olarak evlenemezlerdi. Sahiplerinin malı olduklarından, daha çok köle elde etmek için üremelerine izin verilir, hatta bu teşvik edilirdi, ama dini bir tören bile bir çiftin beraber kalabile-

ceklerini garanti edemezdi. Köle sahiplerinin bir ailenin üyelerini -babalar, anneler, çocuklar- en çok para verene satması sık karşılaşılan bir durumdu. Tokmağın tek bir vuruşuyla aileler dağılıbiliyordu. Kuzey ve Güney’de yalnızca özgür siyahlar resmen evlenebiliyordu. İç Savaş’tan sonra, siyah erkekler ve kadınlar artık kendi sahipleriydi ve her eyaletin yasalarına uygun şekilde karı koca olabiliyorlardı. 1865 ile 1880 arasında kısa bir süre boyunca Konfederasyon eyaletlerinde beyazlar ile siyahlar arasında hatırı sayılır sayıda evlilik gerçekleşmişti.

Ancak geçmişten miras kalan pek çok şey bir gecede değişmiyordu. Güney’de okullar, toplu taşıma araçları, oteller, restoranlar ve türlü eğlence mekanları ayrımcılığı ve beyazların üstünlüğünü sürdürdü. Kırk bir eyalette yürürlüğe giren ya da onaylanan melezleşme karşıtı yasalar siyahlar ile beyazların evlenmelerini yasaklıyordu. Aslına bakılırsa Güney Carolina ırklar arası evlilik yasağını 1999’a kadar yasalarından çıkarmadı, Alabama ise bu yasayı kaldırmak için referandumu 2000 yılına kadar erteledi.

Muazzam coğrafi çeşitliliği anlamadan Amerikalı evli kadınlar hakkında konuşmak imkânsız. Kuzey Amerika’nın tarihinin ilk iki yüzyılı öncelikle Doğu’ya ait ise, son iki yüz yılı karadan Pasifik kıyılarına ve ötesine genişlemişti. Illinois, Utah, California ve Hawaii’de yaşayan evli kadınların deneyimleri eyaletten eyalete değişen yasalar altında Kuzey’de ve Güney’de yaşayan hemcinslerinden çok farklı olmuştur. Örneğin Wyoming’daki kadınların 1869’da oy kullanmalarına izin veriliyordu, 1896’ya gelindiğinde batı eyaletlerinden üçü daha kadınlara oy hakkı tanımıştı. Oy hakkının kendi eyaletindeki kadınları kadınlıktan uzaklaştırdığı efsanesini yıkmak için Wyoming’de yaşayan bir kadın *Woman’s Journal* okuyucularını Wyoming’de kocaların hâlâ işlerinden döndüklerinde “evini seven, iyi giyimli ve kadınsı bir eşin nezaret ettiği aydınlık bir şömine kenarı ve iyi hazırlanmış bir yemek buldukları,” hususunda aydınlatmıştı.²⁶ Amerika’nın diğer yörelerinde, tıpkı İngiltere’deki gibi, I. Dünya Savaşı sonuna kadar kadınlara oy hakkı tanınmadı. Etnik çeşitlilik ve sosyal sınıflar gibi coğrafi çeşitlilik de ilerdeki sayfalarda önemini belli edecek.

Son olarak, Viktorya dönemi boyunca evli kadınların yasal ve sosyokültürel konumunun yeni yeni baş göstermekte olan kadın hareketinin etkisiyle de değişime girdiğini anlamak da önem taşıyor. 1848’de Seneca Falls’da toplanan kadınların çoğu evliydi ve hemcinslerinin durumu-

nu düzeltme kaygıları Amerika'da evli kadın kavramını zaman içinde değişime uğratacaktı. Elizabeth Cady Stanton ve Susan B. Anthony önderliğindeki grup mevcut evlilik kurumunu kadınlar açısından kölelik kurumuna benzer bir bağ olarak görüyorlardı - bu benzetmeyi ilk kez Mary Wollstonecraft 1792'de *Vindication of the Rights of Women* (Kadın Haklarının Korunması) adlı eserinde vurgulamıştı. 1850'lere gelindiğinde evlilik-eşittir-kölelik söylemi evlilikteki eşitsiz güç dağılımına karşı reformcular arasında yaygınlaşmıştı. 1855'de, ilk feministlerden olan Lucy Stone nikahını kıyan rahibe herkesin içinde "evlilik ile ilgili mevcut hukuk sistemindeki eşitsizliği hissetmeden" hiç nikah kıymadığını söyletecek kadar ileri gitmişti.²⁷

Viktorya döneminin "melek" kadın imajının yanı sıra, Amerikan kadınının yeni görüntüsü de çizilmek üzereydi. Bu görüntü bedeni ve beyni olan melekleri resmediyordu. Jane Austen ve Charlotte Brontë'nin kendi kafasının dikine giden kahramanlarının verdikleri dersler Atlantik'i aşmış, ilerlemeci Amerikan düşünce akımında yerini almıştı. Güney'de büyüyüp kölelik karşıtı faaliyetlere katılmak için Kuzey'e taşınmış olan Sarah Grimké *Letters on the Equability of the Sexes* (Cinslerin Uyumu Üzerine Mektuplar [1837]) adlı eserinde kadınları yalnızca eve yöneltmeyi eleştiriyordu. Yazar, kendilerini "aşağı yaratıklar" olarak görmek üzere yetiştirilen kadınların doğal olarak "kendilerine saygı" duymadıklarına inanıyordu, fakat bu durum eğitim ile düzeltilebilirdi. Nihayetinde daha ilginç eşlere sahip olacakları için böyle bir eğitimin erkekler için de faydalı olacağını savunuyordu.²⁸ Aynı doğrultuda, Amerikalı bakan George Burnap'ın 1848'de basılan konferans notları da "zengin bir beynin güzellikleri"nden ve eğitilmiş kadınların çekiciliğinden söz ediyordu. Onları "mantıklı ve zeki bir sohbet diğer cinsin dikkatini mücevherlerle dolu bir taçtan daha fazla cezbedecektir," diye rahatlatıyordu.²⁹

On dokuzuncu yüzyıl boyunca, eğitime verilen önem neredeyse ulusal bir saplantı haline geldi. 1830'larda ve 1840'larda Doğu'da devlet destekli karma ilkokullar hızla yayıldı, yüzyılın ortalarında kadınlar için özel akademiler ve okullar kurulmuştu bile, iç savaşın öncesinde ve sonrasındaki yıllarda kadınlar için üniversiteler kuruldu. 1890'a gelindiğinde, liselerden erkeklerin iki katı kadar kız mezun oluyor ve ailelerinin maddi gücü elveren genç kadınlar için hem karma devlet okulları hem de özel kız kolejleri olmak üzere birçok üniversite bulunuyordu.³⁰

Bütün bunlara rağmen kadınlar için eğitim aslen evliliğe giden yol

olarak görülüyor, iyi eşler ve anneler yetişmesi açısından değer biçiliyordu. Bakan Burnap iki cins hakkında “farklı dünyalarda hareket etmeliler... Evin bakımı, yemeğin hazırlanması, giysilerin yapılması, çocukların büyütülmesi ve eğitimi kadınlara düşer,” diye yazdığında yaşadığı dönemin zihniyetini yansıtıyordu.³¹ Yüzyıl ortalarında kadınlar lehine sözcülük yapan başkaları, mesela *Treatise on Domestic Economy* (Ev Ekonomisi Üzerine Bir Tez [1814]) ile Catherine Beecher, 1830’lardan 1870’lere dek *Godey’s Lady Book*’un etkili editörü olan Sarah Josepha

Elizabet Cady Stanton ve kızı Harriet Stanton (Blatch).

1870'lere dek *Godey's Lady Book*'un etkili editörü olan Sarah Josepha Hale, hep kadının asli görevinin ev kadınlığı ve eşlik olduğunu kabul ederek ev ile ilgili eğitimin öncelikli olduğu konusunda hemfikirdiler. Eğitimin kadınların ekonomik ve sosyal bağımsızlık sahibi olmasına yarayacak bir araç olmasını hoş karşılayan pek azdı. Özellikle İç Savaş öncesinde Güney'de, eğitimin kadının kendi "dünyasından" dışarı adım atmasına yol açabileceği düşüncesi korku veriyordu. Massachusetts'de benim kendi okulum, 1870'de kurulan Wellesley College - logo olarak "Non ministrari, sed ministrare" (boyun eğdirilmeyen, boyun eğdiren) olarak seçilmişti, biz 1950'lerde bunu "Bakan değil, bakanın karısı olmak" diye alaya alıyorduk.

ELIZABETH CADY STANTON: EŞ, ANNE, EYLEMCİ

Elizabeth Cady Stanton adını pek çok kişi bilir, ama kadın hakları hareketinin bu radikal kurucusunun neredeyse elli yıllık bir evliliği ve yedi çocuğu olduğunu bilen kaç kişidir? Bu evli kadın ailesine karşı olan sorumluluklarını yerine getirmeyi ve müzmin bekâr arkadaşı Susan B. Anthony ile beraber kadın haklarının on dokuzuncu yüzyıldaki en ünlü eylemcileri olmayı nasıl başarmıştır? On dördüncü yüzyılda Margery Kempe gibi, Elizabeth Cady Stanton da çocuklarının onu durdurmasına izin vermemiş ve tıpkı Kempe gibi o da misyonunu hayatının sonunda yazdığı otobiyografi ile dramatize etmiştir. Ne Margery ne de Elizabeth "dönemini temsil eden" eşler olmasalar da, öyküleri sadece kendi evliliklerine ışık tutmakla kalmıyor, onların yaşadığı dönemlerde ve coğrafyalarda evli kadın olmanın gereklerini de aydınlatıyor.

Eighty Years and More: Reminiscences 1815-1897 (Seksen Yıl ve Fazlası: Anılar 1815-1897) Elizabeth Cady'nin New York eyaletinde ünlü bir avukatın kızı olarak geçen çocukluğu ile başlıyor.³² Viktorya dönemi otobiyografilerinin tipik bir özelliği olarak Elizabeth annesinden bahsederken ihtiyatlı davranıyor, ancak sadece beşi yetişkinliğe erişebilen "on çocuk sahibi olan bir ailenin bakımı yüzünden yorgun düşmüş" olduğunu belirtiyor. Dört kız kardeş ve pek baş tacı edilen ama çok genç yaşta ölen bir erkek kardeş ile birlikte büyüyen Elizabeth önce erkek kardeşine rakip olmaya, daha sonra da onun yerini almaya girişmişti.

Elizabeth babasının bürosunda müşterileri dinleyerek, öğrencilerle konuşarak ve kadınlarla ilgili yasaları okuyarak oldukça fazla vakit geçiriyordu. Onun yaşadığı İskoç-Amerikan mahallesinde, "pek çok erkek

ken mülklerinin asıl büyük bölümünü anneleri ile beraber yaşamak şartıyla büyük oğullarına bırakırlardı. Bu yüzden de mülkü aileye getirmiş olan annenin sevimsiz bir gelinin ve müsrif bir oğlun merhametine kalarak bedbaht olması pek rastlanmayan bir durum değildi.”

Yasal tavsiyeler için babasına gelen kadınların “gözyaşlarından ve şikayetlerinden” çok etkilenen Elizabeth babasının kitaplarında gördüğü “yasaların adaletsizliği ve zalimliği” karşısında şaşkına dönüyordu. Hukuk öğrencilerinden biri onunla dalga geçmişti: “Şimdi... eğer gelecekte benim karım olacak olsaydın, şu süsler [mücevherleri] benim olurdu; onları senden alıp kilitleyebilirdim, sen de benim iznim olmadan asla onları takamazdın. Onları bir kutu puroyla değiş tokuş edebilirdim ve sen hepsinin duman olup uçmasını izlerdin.”

Babası ona daha ciddi öğütler vermişti. Büyüdüğünde, “Albany’e gidip yasaları yapanlarla görüşmeli; onlara bu büroda gördüğü her şeyi - mirastan mahrum kalan ve beş para etmez oğullarına bağımlı kılınan bu İskoç kadınlarının çektiklerini- anlatmalı idi ve eğer oradakileri yeni yasalar çıkarmaya ikna edebilirse, eskilerin hükmü kalmayacaktı.” İşin ilginç yanı, Elizabeth bu öğütleri eyleme geçirmeye kalktığında, babası bunun evli bir kadın için uygun kaçmayacağı gerekçesiyle karşı çıktı.

Elizabeth on altı yaşına kadar karma bir okulda eğitim gördü. Ama sınıfındaki oğlanlar Schnectady’deki Union College’a gittiklerinde kızların kabul edilmediğini öğrenmek onu çıldırtmıştı. O da bunun yerine Fransızca, müzik ve dans gibi kadınsı “beceriler” üzerine uzmanlaşmış pek gözde bir kız okuluna, Bayan Willard’ın Troy’daki okuluna gitti. Daha önceleri varlıklarını sıradan kabul ettiği oğlanlardan ayrılınca, onların eşliklerine “muazzam ilgi” göstermeye başlamıştı.

Elizabeth okuldan ayrıldıktan sonra ailesinin evine döndü, burada pek çok genç hanım ve bey ile arkadaşlık kurdu. Yaşamı “yadırganmayacak sayıda flörtle doluydu”, ama eniştesinin tavsiyesi üzerine kız kardeşleri ile birlikte “evlilik bağları”nı olabildiğince erteliyorlardı.

“Kölelik karşıtı platformun en zarif ve tutkulu sözcüsü” Henry B. Stanton ile tanıştığında Elizabeth yirmi dört yaşındaydı. Elizabeth New York’da Peterboro’da, konağı Güney’den Kanada’ya kaçan köleler için kurulan Yeraltı Şebekesi’nin duraklarından biri olarak kullanılan akrabası Gerritt Smith’in evinde kalıyordu. Burası aynı zamanda “ülkenin her yanından gelen güzide bir topluluğun” buluşma noktasıydı. Her sabah, iki araba dolusu hanımefendi ve beyefendi bölgede gerçekleştirilen kö-

iki araba dolusu hanımefendi ve beyefendi bölgede gerçekleştirilen kölelik karşıtı toplantılara gidiyordu. “Bu muhteşem toplantılardaki insanların coşkusu, heyecan veren konuşmalar ve konuşmacıların sağduyulu tezleri hep o günleri hayatımın en güzel anları olarak saklamama neden olmuştur.” Bu ahlaki coşku atmosferinde Elizabeth ve Henry birbirlerine âşık oldular.

Ama filizlenen bu aşkın farkına varan Kuzen Gerritt, bir kölelik karşıtı ile evlenmesine babasının asla razı olmayacağı konusunda Elizabeth'i uyardı. “Onun çatısı altında nişanlandığım için aşk, dostluk, evlilik ve tedbirsiz davrananların karşılaşacağı tuzaklar konusunda bana uzun bir nutuk çekerek sorumluluğu üzerinden atmak zorunda hissediyordu.”

Elizabeth'in “kuşku ve çelişkilerine” rağmen olaylar hızla gelişti. Ailesinin karşı olduğu bir evliliğin belirsizlikleri uğruna “özgürlük ve keyif içinde geçen bir genç kızlık dönemini bırakmanın ne kadar akıllıca olacağı” konusunda şüpheleri vardı. “Korku ve dehşet içinde geçen aylardan sonra” nişanı bile bozdu, ama Henry Stanton Dünya Kölelik Karşıtı Konvansiyonu'na delege olarak Avrupa'ya gitmek üzereydi ve Elizabeth aralarına okyanusun girmesini istemiyordu. Bu yüzden fikrini yine değiştirdi ve yedi ay süren fırtınalı bir nişanlılığın ardından 10 Mayıs 1840'da evlendiler.

Stantonlar'ın nikahlarının aceleyle gelmesi “çok uğursuz bir gün olduğuna inanılan” bir Cuma günü evlenmelerine neden oldu. Kendisi ve kocası neredeyse yarım yüzyıl boyunca sıradan karı koca münakaşalarından başka huzursuzluk olmadan beraber yaşadıklarına ve biri dışında hepsi sağ [1897'de] yedi çocukları olduğuna göre... kimsenin uğursuzluğundan korkup Cuma günü evlenmekten çekinmemesi” gerektiğini anlatıyordu. On dokuzuncu yüzyıl görgü kuralları kılavuzları Cumartesi gününün de düğün için uygun sayılmadığını gösteriyor.³³

Elizabeth'in nikahında gündendaha tuhaf bir şey daha vardı, bu da evlilik ahdinden “itaat sözcüğünün çıkarılması” konusundaki ısrarıydı. Elizabeth Cady rahibin itirazlarına rağmen Henry Stanton ile geleneksel itaat yemini etmeksizin evlenmişti. (İki hafta sonra, Bayan Dexter C. Bloomer olacak olan Amelia Jenks de aynı yolu izledi. İsmi zaman içinde kıyafet reformu ve “kadın jokey pantolonları” ile anılır olacaktı.) Elizabeth aile arasında birkaç dostun huzurunda “sade bir beyaz gece elbisesiyle” evlendi. Bunun ardından yeni evliler New York'a giderek kendilerini Avrupa'ya götürecek olan gemiye bindiler.

Elizabeth Cady'nin öyküsünün pek çok yönden istisnai bir durum olduğu anlaşılıyor. O zengin ve çok saygın bir aileden geliyordu; yaşadığı dönemde kızlara normal olarak verilen eğitimden daha fazlasını almıştı ve mevcut durumu sorgulamaya karşı pek sık rastlanmayan bir eğilimi vardı. Ama evli kadınları yerli yerinde tutmak üzere tasarlanmış olan yasalardan ve önyargılardan kendisinin de muaf olmadığını önce İngiltere'de daha sonra da kendi vatanında öğrenecekti.

1840'da İngiltere'de gerçekleşen kölelik karşıtı konvansiyonda kocasına eşlik ettiğinde, toplantının yapıldığı ana salonda oturmalarına izin verilmeyen kadınlar grubunun arasındaydı. Yukarıdaki balkona gönderilen kadınlar böylelikle oy hakkından mahrum bırakılmıştı. Gail Parker, Stanton'ın otobiyografisine yazdığı giriş bölümünde, bu hakaretin Stanton'ın feminist bilincinin gelişmesinde kritik bir an olduğunu belirtir.

Yine de 1840'da yeni gelin bu düğün gezisinin pek çok yönünden büyülenmişti: Kocasını ile beraber tanıştıkları harika beyler ve hanımlar, arkadaşları ile beraber yaptıkları Londra ve Paris gezileri, ikisinin İskoç gölleri ve dağları arasında baş başa yaptıkları yolculuk. Sadece korkunç yoksulluğu ile İrlanda onların sağduyularını sınımaştı.

Amerika'ya döndüklerinde, Henry hukuk çalışmalarına Elizabeth'in babasının yanında başlamaya karar verdi. Bu Elizabeth'in bir kez daha baba evinde yaşaması ve kız kardeşleri ile süreceği "fazladan iki yıllık keyif" anlamına geliyordu. Bu arada kız kardeşleri de evlenmişlerdi ve Elizabeth'e bakılırsa hepsi "evliliklerinde şaşılacak derecede şanslıydılar".

Çok geçmeden Elizabeth yedi çocuğundan ilkinin dünyaya getirdi. Zamanına göre çok ilerici bir anneydi, bebeğin koltukaltından aşağısını kundaklamak gibi şüpheli adetleri reddediyordu. Her gün gelen dadı bebeği kundakladıkça, Elizabeth sargıları çözüyordu. Onun kadar aydın olmayan anneler ve dadılar on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar bebekleri kundaklamaya devam ettiler. Oysa bu uygulama tıp çevreleri tarafından çok eleştiriliyor, bu eleştiriler popüler yayınlarda yer alıyordu -örneğin *Bazaar-Book of Decorum* (1870) kundağın "nesillerin sağlığını ve enerjisini" tehlikeye attığını savunuyordu.³⁴

Amerikalı annelerin çoğu gibi Elizabeth de bebeğini emzirdi. Sütaneller Kuzey'de hiçbir zaman pek revaçta olmamış, 1899'dan önceleri de bilinen biberon ise Pasteur'ün mikrop teorisi ile birlikte biberonları kaynatmanın tehlikeyi ortadan kaldıracığı anlaşılan dek yüzyılın sonlarına

kadar yaygınlaşmamıştı. Elizabeth bebeğini iki saatte bir emziriyordu, “annelik içgüdülerine” güvenmeyi öğrenmişti.

Annelik ciddi bir meslek olarak görülüyordu. Gerçekten de bazı Amerikan tarihçileri anneliğin daha önceleri koloni döneminde kadının büründüğü kocasına “yardımcı” rolünü aşarak Viktorya kadınlarının asli görevi olduğunu savunmuştur. On sekizinci yüzyıl ve on dokuzuncu yüzyılın başları boyunca çocuklar üzerindeki otorite babadan anneye kaymış, yeni ulus iyi vatandaşlar yetiştirmeleri için yüzünü annelere dönmüştü. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde annelik Amerikan kadınlarının varlık nedeni ve gururu olarak görülüyordu. Nezaret ettikleri yuvaların duyarlı çocukların yetiştiği birer ahlak kalesi, dış dünyanın katılığından gelen yorgun kocalar için birer sığınak olması bekleniyordu.

Henry Stanton 1843’de baroya kabul edilerek Boston’da hukukçuluğa başladı. Elizabeth ilk kez evinin hanımı olmuştu. Yıllar sonra şöyle anlatacaktı: “Arzulayabileceğim tek şey Boston Körfezi’ne bakan, yeni döşenmiş, yeni bir evdi. İşin başında Bay Stanton bana ev işlerinin bütün sorumluluğunu yüklenmem gerektiğini söylemişti. Böylece sadece benim denetimim altında olan iki tane iyi hizmetçi ve iki bebekle zamanım keyifli bir şekilde doluyordu.”

Viktorya döneminin diğer zengin kadınları gibi Elizabeth de evli kadınlar ve anneler için ayrılmış olan dünyaya adım atmış, üstelik bunu hevesle yapmıştı. Kendi deyişiyle: “İnsan bir düzenin başına hanım olduğunda, ilk cemaatinin sorumluluğunu üstlenen genç bir rahibin duyduğu gurur ve tatmini hissediyor. Dört duvar arasında en üst konumda olmak bir kadının hayatında gurur verici bir an... Ev idaresi ile ilgili her şeyi okudum ve hepsinden zevk aldım.”

Üçüncü çocuk da gelmişti ve Elizabeth sadece tek sorundan şikayetçiydi: “sadık, becerikli hizmetçilerin bulunmayışı”. Fakat kendi sınıfındaki pek çok kadının aksine Stanton tek çözümün hizmetçiler olduğuna inanmıyordu. Başka ailelerle birlikte “ev idaresinde yardımlaşma umudu” Amerika’da ve Avrupa’da ortaya çıkmaya başlayan, ütöpik cemiyetlerden, özellikle Elizabeth’in de bildiği Fransa’daki Fourier’in cemiyetinden etkilenmişti kuşkusuz.

1847’de Stantonlar Seneca Falls’a taşındılar. Evlilik hayatlarının bundan sonraki on altı yılını burada geçirdiler ve dört çocukları daha oldu. Önceleri Elizabeth Seneca Falls’u biraz bunaltıcı bulmuştu, çünkü Boston’da ona destek olan arkadaş çevresi ve etkinlikler burada yoktu. Ev-

leri kentin dışındaydı, yolları çamurluydu ve kaldırım yoktu. Bay Stanton sıkça evden uzaklaşıyordu ve karısının sorumlulukları başa çıkabileceğinden fazlaydı. Kendi durumu konusunda yaptığı analiz, Betty Friedan'ın yüz yıl sonra *The Feminine Mystique* (Kadınlığın Gizemi) adlı kitabında tanımladığı ev kadını sendromunu andırıyor:

Evin ve çevresinin düzenini sağlamak, günlük kullanım için gereken her şeyi satın almak, yarım düzine insanın gardırobunu pırıl pırıl tutmak, çocukları dişçiye, ayakkabıcıya ve türlü okullara götürmek ya da ev öğretmenleri bulmak, bu işlere koşabileceğim bütün elleri olduğu gibi insanın beyninin de tümünü meşgul edecek kadar iş çıkartıyor.

Elizabeth hayatında ilk defa karşısında duran her şeyden bunaldığını hissetti -eve bağımlı yalnızlığından, bir sürü görevinden, arkadaşsızlıktan ve onu harekete geçirecek zihinsel faaliyetlerin eksikliğinden. Kadınların umutsuzluk içinde nasıl ipin ucunu bırakabildiklerini daha önce hiç anlamadığı kadar anlamıştı. “Bu şartlar altında evi idare etmek olanaksızdı.”

Neyse ki, çocukları ile birlikte ailesinin evine sığınabildi. Orada kendi durumu ile benzer koşullardaki diğer kadınların durumları arasında bir ilişki kurarak umutsuzluğundan sıyrılmaya çalışmaya başladı. Daha sonra şunları fark edecekti: “Kadının eş, anne, hizmetçi, doktor ve manevi rehber olarak payına düşenden, onun sürekli denetimi olmasa her şeyin içine düştüğü karmakarışık durumdan, kadınların çoğunun yorgun ve endişeli görüntüsünden duyduğum rahatsızlık genelde toplumun, özelde ise kadınların hatalarını düzeltmek için birtakım önlemler alınması gerektiği hissini duymama neden oldu.” O da birçok büyük düşünürün yaptığını yaptı: Kendi mutsuzluğunu evrensel boyuta çekti ve sadece kendi sorununu değil pek çok başka kişiye de mutsuzluk veren bir sorunu çözmeye çalıştı. 1848 Seneca Falls Konvansiyonu’nun ve on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında süregelen diğer kadın hakları hareketlerinin Amerikalı ev kadınlarının hoşnutsuzluklarından kaynaklandığı söylenebilir.

Stanton, 1850’den itibaren kadınların oy hakkı da dahil olmak üzere ilerici kadınların yaygara kopardığı bütün önemli toplumsal sorunları Amerikan kamuoyunun önüne getirmek için Susan B. Anthony ile birlikte çalıştı. Ne Anthony ne de Stanton Amerikan kadınlarının oy hakkı-

ni elde ettikleri 1920 yılına kadar yaşadılar, ama yıllar süren ortaklıkları süresince onların da zafer anları oldu. Stanton için bu anlardan belki de en tatminkâr olanı 1860'da New York eyaletinin Evli Kadınların Mülkiyet Hakkı Yasası'nı kabul etmesi olmuştu, bu yasa evli kadınlara en sonunda kendi mallarına ve gelirlerine sahip olma hakkı tanıyordu. Stanton yüzyılın geri kalanında, neredeyse 1902'deki ölümüne dek, Anthony ile beraber bıkmadan usanmadan kadınlara tam eşitlik verilmesi için uğraştı. İkisi arasındaki bir dava çevresine kenetlenmiş yoğun ilişki çoğu kez evliliğe benzetildi. Tarihçi Carroll Smith-Rosenberg'in ortaya koyduğu gibi, on dokuzuncu yüzyılda kadınlar arasındaki dostlukların sevginin derinliği açısından insanın kocasına duymasına gereken hislere rakip olması yadırganacak bir durum değildi.³⁵

Stanton'ın 1892'de ABD Kongre Toplantısı'nda verdiği, "Kişinin Yalnızlığı" diye bilinen konuşma eğitimde, istihdamda ve politik yaşamda kadın hakları adına muazzam bir haykırıştır. Dahası bu konuşma her bireyin özünde yalnız olduğu dini inancından kaynaklanan, kalpten kopan varoluşsal bir feryattır.

Bu konuşmada, Stanton kadınların doğuştan bağımlı yaratıklar olduğu savını reddeder. Anne, eş, kız kardeş ve kız evlat rollerini "tesadüfi ilişkiler" olarak adlandırır.³⁶ Kadının gerçek doğası, tıpkı erkeğin gerçek doğası gibi, "her ruhun yalnız oluşunda ve kendine güvenme gereksinmesinde" aranmalıdır. Stanton kendi çağdaşları hakkında sözlerini esirgmeden konuşur: "Kadınlar sırtlarını dayamayı, korunmayı ve desteklenmeyi ne kadar tercih ederlerse etsinler, erkekler onların bunu tercih etmelerini ne kadar isterlerse istesinler, yaşam yolculuğunu tek başına yapmak zorundalar."

Stanton kendi eşlik ve annelik deneyimlerinden yola çıkarak kadının erkeğe bağımlılığı teorisine karşı kadının kendine güvenini vurgulayan bir karşı-doktrin getirir.

Kendisini hayatın sert rüzgarlarından koruyacak zengin ve iyi konumda müşfik bir koca ile birlikte bir çeşit kurumun başında olan genç eş ve anne yaşamın sıradan sıkıntılarından uzak bir çeşit güvenli sığınağa sahiptir. Ancak bir evi idare edebilmek, toplumda hoş bir etkiye sahip olmak, dostlarının ve kocasının sevgisini korumak, çocuklarını ve hizmetkârlarını iyi eğitmek için mantığa, akıla, diplomasiye ve insan doğasını tanımaya ihtiyacı vardır. Bütün bun-

ları yapabilmesi için de en başarılı devlet adamlarında mevcut önemli erdemleri ve güçlü bir karakteri olması gerekir.

204

Stanton, hayatının son yıllarında “gençliğin zevkleri geride kaldığında, çocuklar büyüyüp evlenip gittiklerinde, yaşamın tatlı telaşı bir ölçüde sona erdiğinde, kadının da erkeğin de kendi başının çaresine bakmak zorunda kalacağını ve erkeğin kadının yükünü taşıyamayacağı” çok iyi biliyordu. Tıpkı Stanton’ın kendisi gibi yaptığı konuşma da zamanının çok önündeydi.

GÜNEY’DEKİ EVLİ KADINLAR

Yüzyılın ortalarında Stanton ile ilişkilendirilen kadın hakları hareketleri, Kuzeyli erkeklerin ve kadınların çoğunun görmezden gelmelerine ya da karşı çıkmalarına rağmen, daha çok Kuzey’e özgü bir olguydu. Güneyliler’in büyük bölümü direniyordu çünkü bu hareket onların köklü inançlarından birini tehdit ediyordu: Kadınlar özünde yazgıları itibarıyla erkeğe bağımlı olan kırılgan ve adetlere saygılı yaratıklardı. Bağımsız, eğitilmiş, “cinsiyetin dışında” kadın korkusu Güney’de savaştan önce kendini defalarca gösterdi. Kadınların baş eğmesi (ve kölelik) taraftarlığının ünlü sözcüsü George Fitzhugh, kadın “asabi, kararsız, kaprisli, narin, mütevazı ve bağımlı kaldığı sürece erkek ona tapacak ve hayran kalacaktır. Kadının zayıflığı aslında onun gücüdür ve gerçek sanatı bu zayıflığı geliştirmek ve iyileştirmektir,” görüşünü savunuyor ve şu sonuca varıyordu: “Biz Güneyli erkekler çok bilmiş bir kadının kuklası olmaktansa, hasta bir kadına bakmayı sonuna kadar tercih ederiz.”³⁷ (Bu gibi bir cümlenin bugün bir erkeğe çok saçma görüneceği gerçeği değişimin göstergelerinden biri.)

Genelde Güneyli kadınlar erkeklere bağımlı olmayı kabullenmişlerdi. Ailelerinin, dinlerinin ve basının beyinlerine kazıdığı dersleri ezberlemişlerdi. 1855’de Gertrude Thomas günlüğüne kocasının efendiliği için Tanrı’ya şükrettiğini yazıyordu. Ona göre bu efendilik özelliği “kadın doğama uyum sağlıyor, cinsimin özelliği olarak kocamın ağzının içine bakmaktan keyif duyuyorum ve kadınsal zayıflıklarımın kocamın üstün gücü ile korunduğunu hissetmekten hoşlanıyorum.” Catherine Edmonston şiirlerini basmayı arzuladığı için kendi dairesinin dışına çıkmaktan endişe duyuyor ve kendine şunu hatırlatmak zorunda kalıyordu: “İtaat bir eşin ilk görevidir.” Marie Howard Schoolcraft Güney Carolina Eya-

leti'ni gururla işaret ediliyordu çünkü “oradaki kadınların hepsi kocalarına itaat edecek şekilde yetiştiriliyor” -bunlar kadın hakları derdindeki Kuzeyli kadınlara hiç benzemiyordu.³⁸

Güneyli kızlar eş, anne ve ev hanımı rolleri için yetiştirilirdi. Ebeveynler, kiliseler, okullar, kitaplar ve dergiler genç hanımlara hep sunağın yolunu gösteriyordu. 1828’de kızlar için tavsiyeler içeren bir kitap yazan Virginia Randolph Cary, kadınların eğitilmesini destekliyordu, ancak eğitim sadece kadınları yuvalarındaki didaktik görevlerine hazırladığı ölçüde gerekliydi: “Kadınların zihinsel ve manevi açılardan çok kültürlü olmalarını, ama buna rağmen aile çemberinin içinde kalmaktan memnuniyet duymalarını çok arzu ederim.”³⁹

Kadınlar için yeni açılan okullar ve üniversiteler evlilik çağında bir orta sınıf genç kızı için uygun görülen eğitimden pek sapma göstermiyordu: gramer, imla, el yazısı, aritmetik, coğrafya, yabancı dil (genellikle Fransızca), eliş, resim ve müzik gibi beceriler. Güney’de 1830’larda ve 1840’larda açılan kız üniversiteleri erkeklerin ideal eş beklentilerini karşılamak üzere tasarlanmıştı. Genç hanımlar çok fazla şey öğrenme ve “konumlarına” uygun olmayan heveslere kapılma yoluyla “kadınlıktan uzaklaşmaya” karşı devamlı uyarılıyorlardı. 1857’de Georgia’da bir kız kolejinin mezuniyet töreninde şunlar söyleniyordu: “Sizler burada erkeğin sevgili ve saygın eşit hayat arkadaşısınız. Tanrı’nın ve doğanın size bahsettiği mevkii doldurduğunuz sürece böyle kalabilirsiniz.” Başka bir eğitim kurumunda mezuniyet konuşması yapan kişi ise genç hanımlara şunları anımsatıyordu: “Bir kadın canı istediği gibi konuşmamalıdır, zira eğer genel kanı doğruysa, kadın bazen çok hızlı, çok fazla ve çok sert konuşur ve söylediği şey her ne ise doğru çıkmazsa, kocası ya kanun ya da kavga yoluyla cevap vermek zorunda kalır.”⁴⁰

İç Savaş öncesinde Güneyli çiftler (Kuzey’dekiler gibi) hâlâ Blackstone’un topladığı şekliyle on sekizinci yüzyıl İngiliz örfi hukukuna bağlı olduklarından, erkek gerçekten de karısının “davranışlarının” hesabını vermek zorundaydı. Eğer kadının dili fazla uzarsa, kocası onu sözlü iftira iddialarına karşı savunmak durumunda kalabilirdi - bu on yedinci ve on sekizinci yüzyıl boyunca Viktorya dönemi mülkiyet kavramları etrafında dönen Amerika’da en sık rastlanan yasal şikayetlerden biriydi. Sivri dilli şirret kadınlar artık iftiralarını geri alana kadar sandalyeye bağlanıp suya batırılıp çıkarılmakla cezalandırılmıyordu, ama kadınlar -daha çok da kocaları- yüksek para cezalarına çarptırılabilirdi. Kadının ken-

disi, malları ve çocukları hep kocasının denetimi altındaydı ve adam bütün bunlardan sorumluydu.

Eleanor Miot Boatwright'ın Georgia'da İç Savaş öncesinin kadınları konusunda 1930'larda yazdığı ancak yakınlarda basılan harika çalışması bize Güneyli kadınların flörtleri, evlilikleri ve daha pek çok özellikleri ile ilgili daha derin bir tablo çiziyor. Georgia kadınlarının büyük bölümü için kabul gören tek statü evlilikti. "Kız kuruları" büyük alay ve hakaret konusuydu. başlarına gelebilecek en iyi şey görmezden gelinmek ya da bir akrabanın evinde katlanılmak olabilirdi. Sadece birkaç kadın kendi seçimi sonucu bekâr kalabilecek kadar cesurdu ve pek çoğu herhangi bir kocanın hiç olmamasından iyi olduğuna inanıyordu. Kızlar küçük yaştan itibaren çeyiz toplamaya başlardı, on dört on beş yaşında evlenmeleri de ender rastlanır bir durum değildi. Genç bir kadın yirmi yaşında geldiğinde hâlâ bekârsa, "geçkin kız" sayılırdı. Yine de koca bulma şansı genellikle fena değildi, zira 1790 ile 1860 arasında hem Georgia'da hem de ABD'nin genelinde erkeklerin sayısı kadınlardan daha fazlaydı.⁴¹ (İç Savaş sırasında 600.000'den fazla erkeğin savaş alanlarında katledilmesi bu oranı tersine çevirecekti.)

Savaş öncesi dönemde bir kızın terbiye sınırlarını aşmadan cilveli, işveli ve romantik olması beklenirdi. Plantasyonlarda ve kentli orta sınıf evlerinde genç hanımlar, nişanlısına sadece sözleriyle cesaret vermekle yetindiğinden emin olmak için geç saatlere kadar oturan endişeli anneler ve babalar tarafından dikkatle gözlem altında tutulurlardı. Aşkılar salonlarda, kilisede ve ay ışığı altında gelişirdi. Metodist, Baptist ve Presbiteryen kiliselerinde, "kadınların hep beraber ortada oturduğu, erkeklerin ise onlardan ayrı olarak kenarlardaki sıralara geçerek", kadınlar ile erkeklerin ayrı bölümlere oturtulmasına rağmen, gençler kiliseye gidiş gelişte yürürken ya da ata binerken bir arada olabilirlerdi.⁴² Mangal partileri, danslar, şeker çekme oyunları*, şarkılı toplantılar da romantik yakınlaşmalar için fırsat sunardı.

Erkek kur yaptığı kızdan yeterli cesareti aldıktan sonra, kızı evlenme teklif etmeden önce babasının onayını alması adettendi. Sevgililer baba resmen onay vermeden önce zaten anlaşmış ya da anlaşmamış olduklarından bu nezaket kuralının çiğnenmesine uygulanmasından daha sık rastlanıyordu. Ama yine de âşıklar kendi aralarında bir anlaşmaya var-

* Akide şekerine benzer bir şekerin yapılışında gençlerin toplanması. (ç.n.)

gularını açıklamasını beklemeliydi.

Georgia'da yedi dönüm arazi ve yüz köle sahibi zengin bir ailenin kızı olan yirmi iki yaşındaki Maria Bryan, ablasına yazdığı bir mektupta 1829 yazında sevdalı bir aşığın kendisine nasıl yaklaştığını anlatıyor.

Heybetiyle ön kapıyı dolduran Binbaşı Floyd orada duruyordu... Onu odaya aldım ve oturması için işaret ettim... o ise sandalyeye oturacağı yerde, sanki karşısında duran güzel manzaradan başka bir şey düşünemiyormuş gibi öylece bana bakakalmıştı. Oturabilecek kadar kendine geldiğinde, kafasını kurcalayan konuya geçmesi pek vakit almadı... Basit bir kaprisin, böyle adlandırmak zorundaymış, onu bütün hayatını beni mutlu etme işine adamaktan alıkoyamayacağını umuyormuş... "Ah, size kalbinden gelen gerçek aşkını sunan kanlı canlı bir insanın alakasını kabul ediniz."43

Maria'nın sertçe reddetmesine rağmen, Binbaşı Floyd umudunu yitirmedi. Aylar sonra teklifini bir mektupla yineledi. Maria yine ablasına dert yanıyordu: "Onun dudaklarından duyduğum sürece aşk benim için dünyanın en iğrenç sözcüğü ve bu durumda çok mide bulandırıcı olduğunu tahmin edebilirsin."

"Aşk" sözcüğünün kulağına muhtemelen daha hoş geldiği bir âşık bulunduğu Maria Bryan neredeyse yirmi dört yaşındaydı. 1831'de görünüşe bakılırsa babasının onayı olmaksızın yirmi dört yaşında bir askeri mühendis ile evlendi. Babasının evinden ayrılmakla geçtiği sınavlardan en büyüğünün "babasına yaşattığı mutsuzluk fikri" olduğunu yazıyordu ablasına. Elizabeth Cady Stanton gibi Maria Bryan da kendi seçtiği adamla evlenmek için babasının hoşnutsuzluğunu göğüslemeye razıydı. Evliliklerin ne kadarının anne baba onayı olmaksızın gerçekleştiğini bilmek kolay değil, ancak birçok durumda, özellikle de mülk sahibi kişiler söz konusu olduğunda, babanın onayını almak için büyük çaba harcanıyordu.

Halktan insanlar -köylüler, işçi erkekler ve kadınlar ve Güneyliler'in "zavallı beyaz çöplük" diye adlandırdıkları kesim- bu adetlere daha az uyuyordu. Pek çoğu meraklı ebeveynlerin ya da her işe burnunu sokan arkadaşların gözlerinden ırakta buluşmayı beceriyordu. Üst ve orta tabaka kadınları namuslu olmaya şartlanırken, daha alt sınıfların kadınları evlendikleri sırada çoğu kez zaten hamile olurlardı, o da evlenirlerse elbet-

1837'de kurulan, ilk kırk yılı boyunca editörlüğünü Bayan Sarah J. Hale'ın yaptığı çok başarılı bir kadın dergisi olan Godey's Lady' Book dergisinin sayfalarını renkli basılan şık gelinlikler süslüyordu. Temmuz 1850. (Özel Koleksiyonlar Bölümü, Stanford Üniversitesi Kütüphaneleri)

lendikleri sırada çoğu kez zaten hamile olurlardı, o da evlenirlerse elbette. Güneyli bir doktor kendi yaşadığı kırsal yörede yoksullar arasında gayri meşru çocukların evlilik içinde doğan çocuklar kadar çok olduğu görüşündeydi.⁴⁴

Alt tabakaların bazı kesimlerinde erkeklerin paralı ilan vermeleri bile kabul edilebilir bir şeydi, Arkansas'dan bir adamın verdiği ilan bu örneklerden biri: "Bir yatağı, bir basma entarisi, çaydanlığı ve tavası olan, pantolon dikmeyi bilen, av gömleği yapabilen ve çocuk bakmayı bilen herhangi bir kız ölüm bizi ayırana kadar hizmetlerimden faydalanabilir."⁴⁵

Evlenme teklifi kabul edildikten sonra kadından ziyade erkeği bağlardı. Georgia Eyaleti yasaları kamuoyu erkeğin sözü bozmasına izin vermezdi, ama belki de kadının bekâr kalmakla kaybedeceği daha çok şey olduğuna inanılmasından dolayı kadının bunu yapmasına izin vardı. Kadınların günlükleri ve mektupları çoğunlukla nişanlılık dönemindeki heyecanlarını ve mutluluklarını yansıtmakla birlikte korkularını ve içlerinden geçen endişeleri de gösterir. Gelin adayları evliliğin hayatlarındaki en önemli kararı teşkil ettiğinin tamamen bilincindeydiler. Sarah Anderson, Virginia'daki düğününden birkaç gün önce günlüğünde kendi kendisine soruyordu: "Dr. B. bir kocadan beklediğim her şeyi bana verebilecek mi? Kısacası beni arzuladığım şekilde sevebilecek mi? Kusursuz saadeti aramıyorum, ama kocamın bütün ruhuyla beni sevmesi... Kusursuz mutluluğu beklemekle aptallık ederim, ama yüreğim *kusursuz* aşkı isteyecektir."⁴⁶ Viktorya dönemi kadınlarının çoğu gibi, Sarah Anderson için de aşk vazgeçilemez tek unsurdur.

Nişanlılık döneminde, gelinin arkadaşlarının yamalı yorgan yapması ilişkiye resmiyet kazandırır. İster Güney'de, ister Kuzey'de veya Batı'da yaşasınlar, bu yorganları yapanlar on dokuzuncu yüzyıl ortalarında artık toplu bir ritüel ve sanat halini alan faydalı bir etkinliğe katılıyorlardı. Öncelikle boyut ve renk düzeni gibi tasarım kararlarını birlikte alıyorlardı. Sonra kadınların her biri bir kare ya da "yama" yaparak mürekkep veya işleme ile imza atıyorlardı, daha sonra bütün yamalar birbirine dikilerek yorganın üstü oluşturuluyordu. Yorganın alt kumaşı bir tezgaha geriliyor ve önce tabaka pamukla, ardından hazırlanan yamalı yorganla kaplanıyordu. Bu üç tabaka arasındaki dekoratif dikişler hepsini yerli yerinde tutuyordu. "Nişan yorgani" ya da "gelin yorgani" adı verilen bu örtüler, hayat boyu kullanılmak ve çocuklarına bırakmak üzere yapılıyordu.

neksel olarak masumiyeti simgeleyen renk olarak beyaz giyiyorlardı, gerçi yüzyılın ilerleyen yıllarında daha kullanışlı renklerde kıyafetler de arada sırada görülür olmuştur. Gelinin tacında ya da elindeki bukette genellikle portakal çiçekleri olur, gelin duvak takardı. Kraliçe Viktorya evlenirken duvak taktıktan sonra bu moda olmuştur. Törenin sonunda rahibin gelini öpmesi adettendi, ardında da yemekli, içkili, müzikli ve danslı bir kutlama gelirdi. Düğüne katılmak için dostlar ve akrabalar uzun yolculuklar yapmak zorunda kalabildiklerinden genellikle büyük bir ziyafet verilirdi. Bu şenlikler ister savurganca ister mütevazı olsun, aslında konuklar dilimleri evlerine götürsün diye yapılan düğün pastası hiç eksik olmazdı. Bir kadın evlendiğinde, “gelin beyazından” ve gençliğin neşeli renklerinden vazgeçerek daha ağır tonları tercih etmesi beklenirdi. Anne olur olmaz ise dantel bone takmaya başlardı. Dul kalırsa, en az bir yıl boyunca “dul bo-

Evlilik Sertifikası, Currier litografı, 1848. “Kocanın Görevleri” ile “Kadının Görevleri” listeleri İncil’den alınmış bölümlerden ve litografı yapanın araya sıkıştırdığı yorumlardan oluşuyor. Kocalardan karılarını sevmeleri, onların geçimlerini sağlamaları ve onları terk etmemeleri isteniyor. Eğer bir koca kendininkilerin [karısı ile çocukları] geçimini sağlayamazsa, kafirden de beterdir. 1 Tim. 5:8. Kadınların hem sevecen hem de itaatkâr olmaları emrediliyor. Bir kadın sadece kocasını arzulayacaktır. Yaratılış 3:16 (Kadın kocasına boyun eğecektir.) (Achenbach Foundation, Fine Arts Museums of San Francisco)

dantel bone takmaya başlardı. Dul kalırsa, en az bir yıl boyunca “dul binesi” takarak “karalar” (siyah matem elbiseleri) giyerdi.

Evli bir kadının görevleri sınıfına, servetine ve yaşadığı yöreye göre büyük farklar gösterirdi. Maryland, Virginia, Georgia, Kuzey ve Güney Carolina’da bir plantasyonun hanımı çoğu kez düzinelerce hatta yüzlerce köle barındıran bir araziye idare ederdi. Kentucky ve Tennessee’de bir çiftliğin hanımı ise muhtemelen sadece yedi veya sekiz kölenin başında olurdu. Kırsal kesimlerde, küçük köle sahipleri köleleriyle birlikte tarlada çalışabildikleri gibi, eğer aile köle alamayacak durumdaysa kadın da kocasıyla beraber tarlada çalışırdı. Aynı zamanda bütün yemekleri yapar, dokuma tezgahında pamuklu kumaş üretir, bütün kıyafetleri diker ve düzenli olarak eve kuyudan ya da en yakın dereden su taşırdı.

Plantasyonlarda, beyaz ve siyah kadınlar eşitsiz hayatlarını birbirlerine çok yakın yaşıyorlardı. Plantasyonun hanımı (genellikle evli, bazen dul, nadiren bekâr) plantasyonun evle ilgili tüm işleri ile ilgilenirdi. Büyük Evde yenen yemekler, aile bireylerinin ve kölelerin giydikleri giysiler, çoğunlukla gece yatısına ya da günlerce kalan konukları ağırlamak ve hastalara bakmak hep onun sorumluluğundaydı. Bir baş hekim gibi hem beyazların hem de siyahların sağlıkları ile ilgilenmesi beklenirdi, buna doğumlar ve eğer varsa revirin sorumluluğu da dahildi. Güney eyaletlerinin hepsinde kölelere okuma yazma öğretmek resmen yasak olsa da, bazı hanımlar kölelerin çocuklarına din ve temel okur-yazarlık eğitimi verirdi. Boş zamanlarında elişî yapar ya da piyano çalarlardı, ama bu gibi anlar pek nadir olsa gerek. İdeal Güneyli kadın teoride ne kadar narin ve terbiyeli olursa olsun, plantasyonun hanımı olarak dayanıklı ve verimli olmak durumundaydı. Tasasız genç kırlık döneminden sorumluluklarla dolu hanımefendilik konumuna ani geçiş sarsıntılı olabiliyordu. Kadınlar yaşamlarındaki değişimin şokunu defalarca yazmışlardır. Hanımefendi olduğunda üstleneceği yeni sorumluluklardan ürkmeksizin evliliğe adım atan, kendine güvenen on yedi yaşında genç bir gelin “gerçek ile karşılaşınca” dehşete düşmüştü. Güney Carolina’da büyük bir çiftlik sahibinin eşi kocasına bu kadar çok köleyle nasıl başa çıkacağını bilemediğini gözyaşları içinde anlatmıştı. On altı yaşında utangaç bir gelinin hizmetkârları idare altına alabilmesi için iki sene geçmesi gerekmişti.⁴⁷

Marli Weiner 1830 ile 1880 arası Güney Carolina’daki plantasyon kadınlarını anlatan kitabında, Eugene D. Genovese iç savaş öncesinde

arasındaki karmaşık ilişkileri anlatırlar.⁴⁸ Siyah ve beyaz kadınlar sadece evin pürüzsüz idaresi için değil, çoğunlukla duygusal ihtiyaçlar açısından da birbirlerine bağımlıydılar. Hastalıkları ve sıkıntıları hakkında en mahrem sırlarını paylaşıyorlardı, ataerkil hiyerarşinin göbeğinde kadınların birbirlerine bağımlı olduğu bir dünya kurmuşlardı. Ev hizmetindeki kölelerin yerine getirdiği görevlere -yemekten temizliğe, dikişten beyaz bebeklerin emzirilmesine- nezaret eden çoğunlukla beyaz hanımefendi değil, siyah Kahya Kadın olurdu. Yine de hanımefendilerin büyük bölümü pek çok işte köleleri ile omuz omuza çalışırdı.

Hanımefendiler ile kadın kölelerin birlikte yaptıkları en büyük işlerden biri her baharda plantasyonda yaşayan herkese giysi dikmekti. Hanımefendi kumaşı keser, köleler dikerdi. Bu iş yapıldıktan sonra - ki aylarca sürebilirdi - kadınlar giysileri kölelere dağıtırlardı, ardından da herkes kutlama yapardı. Sophia Watson, uzakta olan kocasına yazdığı mektupta Alabama'daki plantasyondaki şenlikleri anlatıyordu: "Zenciler fazla vakit kaybetmesinler diye yemeğe gelmelerini bekledikten sonra giysileri dağıtmaya geçtik - önce erkeklerinkini dağıttık, sonra kadınlarınkini, en son da çocuklarınkini[.] Hepsi çok iyi görünüyordu ve yeni elbiselerine pek sevinmişlerdi."⁴⁹

Kölelerin hepsi de "pek sevinmiş" değildi. Editörlüğünü Lydia Maria Child'ın yaptığı, Harriet Jacobs'ın kendi öyküsünü anlattığı *Incidents in the Life of a Slave Girl* (1861 - Bir Köle Kızın Hayatından Hadiseler) adlı kitapta, Jacobs efendisi Dr. Flint'in eşine karşı beslediği kötü hisleri anımsıyor: "Küçük gardırobumun varlığını sağlayan şey onun emeğiydi. Her kış Bayan Flint'in bana verdiği tuhaf yünlü elbise hafızamda hâlâ canlı. Nasıl da nefret ederdim! O elbise kölelik nişanlarından biriydi..."⁵⁰

Kimi zaman kocası evden uzakta olduğunda, hastalandığında ya da öldüğünde evin hanımı plantasyonun bütün idari sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalırdı. Adamın babasının arazisinde işleri düzene sokmak için dokuz ay evden ayrı kaldığı sırada, Sophia Watson ile kocası Henry Watson'ın yazışmaları plantasyon yönetimi konusunda, özellikle de kocasının Sophia'nın sorularına verdiği yanıtlarda ayrıntılı bilgi sağlıyor. Sophia'nın mektupları özellikle de başlarda kölelere emir verirken duyduğu kendine güven eksikliğini ortaya koyuyor, fakat aradan üç ay geçtikten sonra şunları yazabilecek duruma geliyor: "Buradan ayrıldığından beri, sandığımdan çok daha iyi gidiyorlar."⁵¹

Bazı hanımlar emir vermeyi bu kadar dert etmiyor, bazıları ise bu ber-

bat işi kocularına ya da kahyalara bırakmaktansa fiziksel cezaları da kendileri veriyorlardı. Teksaslı eski bir köle kamçılama sırasında belirgin bir cinsiyet ayrımı olduğunu anlatıyor: “Efendi erkekleri, hanımefendi de kadınları kamçılardı. Bazen de kamçı diye ısırgan otu kullanırdı. Bununla vurduğunda çok acıtmazdı, ama sonradan batması ve yanması çok acı verirdi.”⁵² Başka bir tanesi ise kendisini inek derisi ile döven zalim hanımını unutamıyordu: “Sonra giderdi, dinlenirdi, geri gelirdi, beni biraz daha döverdi.”⁵³ Kamçı genellikle erkeklerin elindeydi, ama kölelerini dövmekten zevk alan kadınların da erkeklerinden daha az sadist oldukları söylenemezdi.

Plantasyonlardaki evli kadınların hayatlarındaki büyük streslerden biri de birbiri ardına çocuk doğurmaktı. Güvenilir doğum yöntemlerinin olmadığı bir ortamda, altı, sekiz, hatta on çocuktan sonra tekrar hamile kalmaktan korkarlardı. Alabamalı Clay ailesinin eve döndüğünde karısını on birinci çocuğuna hamile bulan bir bireyi kadının “gam ve kederini” paylaşıyordu. Savaş yıllarında karısına yazan Güneyli bir general, hamilelikten “ağrı ve genel rahatsızlık içinde geçen dokuz ay” olarak söz ediyor ve bundan bir yıl sonra tekrar hamile kaldığını anlayan karısını avutuyordu: “Bu sefer kurtarmış olduğunu içtenlikle ümit ediyordum, ama sevgilim böyle olması Tanrı’nın olumlu ve doğrudan takdiri olsa gerek.” Kuzey Carolina çiftlik sahiplerinden birinin dertli eşi ise 1867’de kocasına şöyle yakınıyordu; “Willis, hâlâ adet görmedim...” Kocasının yanıtı ise genelden daha duyarsızdı: “Daha fazla çocuğun olmayacağını hiç ummamıştım ki zaten, bu yaşta durmak için fazlasıyla doğurgan bir aileden geliyorsun. Tanrı’nın takdiri buysa, ne yapalım boyun eğeceğiz.” Tanrı’nın takdirine boyun eğmek hayatın bütün sıkıntılarının genel cevabıydı, bunlara söz konusu kadının “sıkıntı ve üzüntüden başka bir şey değil” dediği çok çocuk sahibi olmak da dahildi.⁵⁴

Kuzeydoğu’da ve Batı’da yaşayanlarla karşılaştırıldığında Güneyli kadınlar doğurganlık oranının düşmesinde sona kalmışlardı. On dokuzuncu yüzyıl boyunca, Amerika’da beyaz çocuk doğum oranı neredeyse yüzde 50 düşüş gösterdi -istatistiksel olarak 1800’de evli anne başına düşen oran 7,04 iken, bu oran 1900’de 3,56 olmuştu.⁵⁵ Bu düşüşün nedeni cinsel ilişkiden uzak durma, erkeğin geri çekilmesi, kürtaj ve doğum kontrol araçları gibi bilinçli çabalar olmalı (bkz. 8. Bölüm). Tarihçiler iç savaş öncesinde Güneyli kadınların bu yöntemlerden birini kullanma

sıklığı konusunda anlaşmazlık içindeler, bazıları çiftçi sınıfının doğurganlığı kısıtlamaya çalışmadığını, bazıları ise bunun tersini savunuyor. Güneyli kadınların daha doğurgan olmasını sağlayan etkenlerden biri de kadınların bebeklerini emzirmek için kölelerden faydalanmaları olabilir; beyaz annelerin çoğu bebeklerini kendileri emzirmediğinden doğumdan sonra süt vermenin adetleri geciktirerek sağladığı “doğal” doğum kontrol mekanizmasından yararlanmaları mümkün değildi. Öte yandan, köle kadınlar yüzyıla biraz daha düşük bir doğum oranı ile başladılar -bir anneye ortalama altı bebek düşüyordu ve izleyen yüz yıl süresince mukayese edilebilir bir düşüş yaşanmadı. Bu durum birbirine bağlı birçok etkene dayalıydı, cinsel etkinliğin daha erken bir yaşta başlaması ve yeni köleler üretmeleri konusunda sahiplerinin beklentileri bu etkenler arasındaydı (aşağıya bakınız).

Sütannelerden ve dadılardan ne kadar yardım alırlarsa alsınlar, Güneyli kadınlar kızlarının ve oğullarının esenliğinden sonuna kadar sorumluydular. Gerçekten de genel ve özel söylemlerde sadece ulusun ya da kendi eyaletlerinin değil “Güney’in” -güzel kadınları, kibar beyleri ve minnettar köleleriyle nam salmış o romantikleştirilmiş bölgenin- refahı için şerefli evlatlar yetiştirme görevleri kendilerine defalarca anımsatılıyordu. Hristiyan iyilikseverliğinin bu pastoral görüntüsü, Kuzey’den ve ülke dışından gelen gözlemcilerin izlenimlerinin ve kölelerin kendi bıraktıkları anlatıların büyük bölümü ile çelişiyor.

Köle kadınlar plantasyonlarda her türlü işi yaparlardı. Tarla köleleri saban sürer, çapa yapar, pamuk toplar ve hatta kuşları kovalarlardı. Evde hizmet edenler ise yemek yapar, dikiş diker, çamaşır yıkar, ütü yapar, bebekleri doyurur, çocuklara bakar, hanımlarının ve efendilerinin şahsi işlerine bakarlardı. Aynı zamanda sabun ve boya yapar, sepet örer, ayak işlerini görürlerdi. Kendi kocaları ve çocukları için pek az zamanları ve enerjileri kalırdı, ama kendi evlerinin işlerini bulabildikleri vakitlerde bir şekilde yapmaları beklenirdi. Evlerini temizlemek ve çamaşırlarını yıkamak için bazılarının Pazar günleri izin verilirdi. Eski bir kölenin anlattığına bakılırsa, bazıları bu kadar şanslı olmuyordu: “Annem çamaşırlarımızı Pazar günü giyebilmemiz için Cumartesi gecesi yıkardı.”⁵⁶

Köle kadınlar da bir çeşit eş olabiliyorlardı. Resmi olarak evlenemeler bile, yasal olarak sahiplerinin malı olduklarından sahiplerinin uygun gördüğü veya kendi seçtikleri kocaları oluyordu. Uygulamalar efen-

diye göre değişiyordu, ama pek çok köle sahibinin kölelerine yavrularının itinayla büyütülmesi gereken büyükbaş hayvan muamelesi yaptığı kuşku götürmez. Alabamalı eski bir köle görüşmeye giden birine şunları söylemişti: “annemle babam şimdiki gibi evli değildi, çünkü o zamanlar beyazlar köle adamlarla kadınları at ya da sığır gibi birleştirdi.”⁵⁷ Teksaslı eski bir köle olan Sarah Ford, annesinin “bir adamla doğurgan bir kadını katır gibi beraber koyarlardı. Çok kez kadın adamı sevmezdi, fark etmez, gitmesi lazım yoksa dayak atarlardı,” dediğini hatırlıyordu.⁵⁸ Yine Teksaslı Betty Powers, bunu şöyle dile getiriyordu: “Sahip dedi, ‘Jim ile Nancy, siz artık beraber yaşayın,’ ve bu emir verildiğinde yapılsa iyi olurdu. Planasyonda kadınların hislerini düşünmezler.”⁵⁹

Rose Williams, Rufus adlı bir köle ile çiftleşmek zorunda kaldığını anlatıyor.

... sahip geldi ve dedi ki, “Sen şuradaki kulübede Rufus ile beraber oturacaksın. Git yaşanır hale getir.” On altı yaşında falandım ve hiç eğitimim yoktu, kara cahildim. Rufus ile başka zenci heriflerin oturması için kulübeyi temizlememi istiyor zannettim.

O Rufus’u sevmiyordum, çünkü kabadayılık taslıyordu. Kocamandı ve onun için herkes söylediyini yapmak zorunda sanıyordu. Yemek yedik, sonra orada burada laklak ettim; uykum gelince yatağa girdim. Yattıktan sonra ben ne olduğunu anlamadan o zenci herif de gelip yatağa kıvrıldı. Dedim, “Ne yaptığını sanıyorsun, seni salak zenci?” Çenemi kapamamı söyledi. “Bu benim de yatağım” dedi.

“Sen kafayı üşütmüşsün. Defol,” dedim, bacaklarımı uzatıp ona bir tekme attım, ne yaptığını anlayamadan yere düştü. Herif ayağa fırladı, kudurmuştu. Yaban ayısına benziyordu. Yatağa hamletti, ben de hızla sopaya uzandım. Sopa bir metre vardı, bana yaklaştığında kafasına indirdim. Herif durdu mu, durdu...

Ertesi günü gidip Rufus’un istediğini hanıma anlattım, hanım bana bunun efendinin isteği olduğunu söyledi. Dedi, “Sen yapılı bir kızsın, Rufus da yapılı bir adam. Efendin sizin yapılı çocuklar yapmanızı istiyor.”

Ertesi günü efendi beni çağırıp dedi, “kadın, senin için çok para ödedim, bunu yaptım çünkü bana çocuk yapmanı istiyorum. Seni Rufus’un yanına onun için verdim. Şimdi kamçı istemiyorsan, git dediğimi yap.”

*Efendimin beni açık artırmadan aldığını ve ailemden ayrılma-
mı ve kamçılanmamı engellediğini hatırıma getirdim. İşte. Ne ya-
pacağım? Ben de efendimin istediğini yapmaya karar verdim, ra-
zı oldum.*⁶⁰

216

Eski Güney’de, efendinin köleleri evlendirme veya evliliklerini boz-
ma hakkı vardı. Kölelerinin kendi seçtikleri biriyle mi, onun uygun gör-
düğü biriyle mi evleneceklerine ya da evlenip evlenmeyeceklerine o ka-
rar verirdi. Fakat ev hizmetindeki köleler konusunda evin hanımının da
sözü geçer ve romantik ilişkilere müdahale edebilirdi. Yanlış adamı ha-
yal ettiği için genç bir kızı azarlayabilirdi, tıpkı eski bir erkek kölenin ha-
nımı taklit ederek anlattığı gibi: “Kimdi o genç adam? Nasıl onunla olur-
sun? Seni bir daha o gorille görmeyeyim. Eğer kendine daha iyi birini
bulamıyorsan, ben senin için bulurum.”⁶¹

Bazı hanımlar bu işe bu kadar karışmıyorlardı. Doksan yaşında bir es-
ki köle şunları anlatıyordu: “Beyazlar bize sorar, ‘Kur yaparken ne söy-
lersiniz?’ Onlara sadece gülüp söyleriz diyoruz. Oğlanların hiç bizi öpüp
evlenmek istediklerini söyleyip söylemediklerini sorarlar. Hayır, hanı-
mefendi deriz. Bize ‘kur yapmayı bilmiyorsunuz’ derler, nasıl kur yapı-
lacağını anlatırlar.”⁶²

“Kur yapmak” sadece efendilerinden ve hanımlarından hayvan değil
insan muamelesi gören köleler için bir anlam ifade ediyordu. Teksaslı
eski bir köle olan Mandy Hadnot, çocuğu olmayan bir çiftin biraz da
kendi çocuklarıymış gibi yetiştirilmek gibi istisnai bir şansa sahip ol-
muştu. Şöyle anlatıyor: “16 yaşıma geldiğimde flört etmek istedim. Oğ-
lanın büyük eve gelip beni görmesine hanım izin veriyordu. Her Pazar
iki mil gelirdi, Lugene Baptist Kilisesi’ne giderdik. Sonra da hanım iki-
mize yemek verirdi.” Mandy evlenmeye karar verdiğinde, hanımı çeyiz
sandığını çarşafı ve misafir yemek takımı ile doldurmasına yardım et-
mişti.⁶³

Köle evliliklerinin yasal olarak kabul edilmemesine rağmen düğün
yapılması yaygındı ve bu düğünleri çoğu kez evin efendisi idare ederdi.
Mississippi’li bir çiftlik sahibi yedi köle çiftin nikahı için yaptığı töreni
günlüğünde anlatmıştı. Her kişiye diğeri ile evlenmeyi ve karı koca ol-
manın gereklerini kabul ettiğini herkesin içinde söyletmişti. Sonra da
“Bana bu çiftlerin her birini karı koca ilan etme yetkisi veren her türlü
formaliteyi yerine getirmiş bulunuyoruz,” demişti. Ardından da “baba-

larımızın ve annelerimizin güzel geleneklerine göre, her damadın gelini- ni öpebileceğini” söylemişti.⁶⁴

Tarihçi Carl Degler, bu törenin standart Hristiyan modelinden esinlenmesine rağmen ne Tanrı’dan bu birlikteliği kutsamasının ne de çiftlerin birbirlerine sonsuza kadar sadık kalacaklarına yemin etmelerinin istendiğini vurguluyor. Efendinin kadını ya da erkeği satarak çifti ayırma hakkı bulunan bir toplumda böylesi bir yemin anlamsız olurdu.⁶⁵

Louisianalı eski bir köle olan Virginia Bell kendi plantasyonunda evlenme sürecini şöyle anlatıyor: “Kölelerden biri evlenmek isterse, Sahip Lewis onları yemekten sonra eve çağırır, onları el ele tutuşturur, bir kitap- tan bir şeyler okurdu. Bu kitap galiba Kutsal Kitap’tı. Sonra onlara artık evli olduklarını ama ertesi gün işlerinin başında olmalarını söylerdi.”⁶⁶

Louisianalı başka bir eski köle de benzer bir hikâye anlatıyor, ama onun efendisi yeni evlilere biraz da müsamahalı davranıyor: “Siyah bir kız evlendiğinde, Sahip onu kendi evinde evlendirir. Cumartesi evlendirir, Pazar da izinli olurlar.”⁶⁷

Birçok başka örnekte ise, töreni kimi zaman büyük evde kimi zaman da kilisede bir rahip idare etmişti. Teksaslı eski bir köle olan Nancy King savaş zamanı beyaz bir rahip tarafından kilisede evlendirildiğini anlatıyor: “Gelinliğimin kumaşını ve boyasını büyük hanım verdi, annem kumaşı eğirip boyadı, ben de elbiseyi diktim. Evde yapmıştık, ama o günlere göre öyle ucuz bir şey değildi. Nikahtan sonra sahip bize büyük bir yemek verdi ve çok eğlendik.”⁶⁸

Teksaslı başka bir eski köle kendisini seçtiği kocasıyla bağlayan dini töreni şöyle anlatıyor: “Kocamın adı David Henderson idi, aynı yerde yaşıyorduk, sahibimiz aynı adamdı. Yok, efendim, Sahip Hill bir araya gelmemiz için bir şey yapmadı. Galiba bu Tanrı’nın işiydi. Âşık olduk, David beni Sahip Hill’den istedi. Düğünümüz evde oldu, nikahı siyah bir Baptist rahip kıldı. Beyaz pamuklu bir elbise giydim, Bayan Hill de bana düğün hediyesi olarak bir tencere un verdi. Sahip bize bir ev verdi. Kocam bana iyi davrandı. Hassas bir adamdı, öyle kabadayı değildi.”⁶⁹

Siyahların düğünleri beyaz gelinlikten kutsal kitabın okunmasına kadar genellikle beyazların törenleri gibi olsa da, köleler arasında nesilden nesile aktarılan bir özel gelenek vardı: gelin ve damadın süpürge üzerinden geçmesi. Kaynağı bilinmese de siyahların süpürge üzerinden atlama adeti -“başını bağlama”nın eşiti- Güney’de çok yaygındı. Louisianalı eski bir köle olan Mary Reynolds süpürge seremonisi ile ilgili şu tabloyu

çiziyor: “Sahip ve hanım bizi bütün öteki zenciler gibi evlendirir. Evin içinde durup kapıya süpürge tutarlar... biz de süpürgeğin üzerinden geçeriz. İşte evlenmek için tek gereken bu.”⁷⁰ Alabamalı eski bir köle olan Cato Carter ise siyahların evlilikleri ile ilgili olarak alayla karışık şu gözlemi aktarıyor: “Çoğunlukla sadece süpürge den atlarlar ve evlenmiş olurlar. Bazen de beyazlar kutsal kitaptan parçalar okurlar, o zaman daha evli gibi hissederler.”⁷¹

Köle çiftler evlendikten sonra genellikle kütüklerden yapılma kendi kulübelerinde beraber oturlardı, tabii eğer aynı sahibe aitlerse. Evli çiftlerin çoğu aynı evi paylaşabiliyorlardı, ama sahipleri farklıysa, birlikte yaşamak çok sorunlu olabiliyordu. Teksaslı bir eski köle babasının komşu çiftlikte yaşadığını ve annesini görmeye sadece Çarşamba ve Cumartesi geceleri gelebildiğini anlatıyor. Başka biri ise nikahtan sonra kocasının kendi sahibine dönmek zorunda kaldığını, ama Cumartesi geceleri yanına gelerek Pazar gününe kadar kalabildiğini söylüyor.⁷² Bazı kocaların eşlerini sadece iki haftada bir görmelerine izin veriliyordu, ama siyah bir kadın şöyle diyordu: “kocam bizi daha sık görüyor çünkü fırsat bulduğunda sıvışıyor.”⁷³ Tıpkı hür insanlar gibi köleler de evliliğin bağlayıcı bir şey olduğunu düşünüyorlardı; Tarihçi Herbert Gutman’ın Güney California plantasyon hayatı üzerine yaptığı çalışmada ortaya koyduğu üzere, kölenin satışı veya ölümü ile bozulmadığı sürece evliliğin yirmi yıldan fazla sürmemesi nadirdi.⁷⁴

Köle gelinlerinin ne kadarının evlendiklerinde hamile veya çocuk sahibi olduklarını bilmek kolay değil. Çağdaş beyaz görgü tanıklarının ifadeleri, köle kızların çoğunun on beş on altı yaşlarında rasgele cinsel ilişkide bulunduklarını gösteriyor, on dokuzuncu yüzyıl Amerikan kadınlarının ilk adet görmeleri de bu yaşlara denk geliyordu. Fakat Gutman’ın çalışması siyah kadınların cinselliğine farklı bir yorum getiriyor. Gutman, rasgele cinsel ilişki ile modern dönem öncesi tarım toplumlarındaki genel kalıba uygun olarak kız hamile kaldığında evlilik yoluna götüren evlilik öncesi cinsel ilişki arasında ayırım yapıyor. 1863 Amerika Azatlı Köleler Soruşturma Komisyonu’nun (American Freedmen’s Inquiry Commission) elindeki verilere dayanarak Gutman, “evlendikten sonra kadınlardan ve erkeklerden sadakat beklendiği” sonucuna varıyor.⁷⁵ Kölelerin ne kadarının bu beklentiye uygun yaşadığını bilemesek bile, siyahların topluluklarında tekeşli cinsellik hem kendileri hem de kilseleri ve çoğu kez sahipleri tarafından zorlanıyordu. Eski bir köle sahi-

bi olan Frances Butler Leigh 1865'den çok kısa süre sonra siyahların "bir kızın evlenmeden önce çocuk doğurmasını yanlış bulmadıklarını, ancak bundan sonra ihanet gibi bir şeyi çok sert karşıladıklarını," gözlemlemişti.⁷⁶ Kocaların da tekeşli olmasını beklenirdi, ama ihanet ettiklerinde daha az ayıplanırlardı.

Eski kölelerin yazılı ve sözlü ifadeleri evlilik ilişkilerinin çiftten çifte yalnızca harici yapılar sebebiyle değil aynı zamanda kişiler arası dinamikler yüzünden de büyük farklar gösterdiğini ortaya koyuyor. Sağlam ve zayıf birliktelikler; sevginin birleştirdiği çiftler, nefretin ayırdığı çiftler; iyi evlilikler, kötü evlilikler, hiç umursamayanlar mevcuttu. Kadınlar eski eşleri hakkında da o andaki eşleri hakkında da aşk ve minnetten tutun da nefret ve tiksintiye kadar uzanan farklı hislerle bahsediyorlar. Her ne kadar özellikle anneler söz konusu olduğunda olumlu duygular egemen olsa da, çocuklar da anne ve babalarının evlilikleri hakkında pek çok farklı duyguyu ortaya koyuyorlar. Pek çok örnekte çocuklar babalarını tanımıyorlardı bile: "babam hakkında hiçbir şey bilmiyorum" sözlü tarihlerde pek sık karşılaşılan bir cümle, bunun nedeni de çoğunlukla babanın, çocuk henüz çok ufakken satılmış olması. Babanın mevcut olduğu durumlarda, baba ailenin tartışmasız reisiydi ve tıpkı beyaz aile babaları gibi onlar da eşlerinden ve çocuklarından tam teslimiyet beklerlerdi.

Yine de bütüne bakıldığında, kölelerin sözlü ifadelerinde anneler babalardan daha çok yer kaplıyor, ki bunun nedenleri de çok açık. Kölelerin ve sahiplerin çoğu anneyi esas ebeveyn olarak görüyordu ve aileler annede odaklanıyordu. Aslında, Virginia örneği diğer eyaletlere de uygulanabilirse, köle sahiplerinin çocuğu annesi ile tanımlayan, baba adını ise nadiren belirttikleri listeler yapmalarına çok sık rastlanıyor.⁷⁷ Bebeğin hayatının ilk yılında hayatta kalması için anne kuşkusuz elzemdi; bütün anneler bebeklerini emzirirdi, hatta aynı zamanda beyaz bebekleri de emziriyor olsalar bile. Bir annenin asla unutulmayacak ifadesine göre: "Bazen birinden beyaz ötekinden siyah olan emer."⁷⁸ Emziren bir annenin kendi bebeğini düzenli olarak ne zaman emzirebileceği hanımının insafına kalmıştı. Tarlada çalışan bir köle üzüntüyle hatırlıyor: "Bebeğimi bahçede ağlarken bırakırdım."⁷⁹ Teksaslı Charlotte Beverly gibileri ise daha şanslıydı. Charlotte kendi çocuğu olmayan, çocuk odasındaki bütün bebeklere iyi bakılmasını sağlayan, müşfik bir hanım portresi çiziyor. "Kimi zaman minik zenci bebeklerle dolu elli beşik olurdu ve hanım hepsine kendisi bakardı. Onları kendi döndürür, altlarını değiştirirdi...

Ben sabah ve öğleden sonra minik bebeklerin anneleri tarladan gelip emzirsinler diye borazanı çalardım.”⁸⁰

Kadın köleler, ister bekâr ister evli, çocuklu ya da çocuksuz olsunlar, çoğunlukla sahiplerinin ya da kahyaların cinsel tacizlerine maruz kalırlardı. Teksaslı Betty Powers bu konu hakkında çok açık konuşuyor: “Kahya ve beyaz adamlar kadınlardan canlarının istediği gibi faydalanırlardı. Kadınların olay çıkarmamaları gerekirdi. Eğer kadın olay çıkarırsa, kamçılanırdı.”⁸¹ Mississippili eski bir köle olan Anne Clark perişan bir şekilde anlatmıştı: “Annemin beyaz efendiden iki çocuğu olmuştu, ikisi de köle olarak satıldı.”⁸² Annesi azat edildiğinde sadece iki yaşında olan Auntie Thomas Johns çocukluğunda annesinin Teksaslı bekâr sahibi Binbaşı Odom hakkında türlü hikâyeler duymuştu, Odom’un “Phyllis Teyze denen zenci bir kadını ve ondan çocukları vardı.” Binbaşı kölelerine, sadece Phyllis Teyze’den olan “neredeyse beyaz” beş çocuğuna değil, kadının başka bir adamdan olan “kara zenci” çocuğuna da iyi davranmasıyla nam salmıştı. “Phyllis Teyze sarhoş veya öfkeli olduğunda diğerlerinden çok zenci çocuğunu düşünürdü.”⁸³

Sahiplerinin cinsel zorlamalarına karşı koyan köle kadınlar tecavüzden daha kötü sonlara da maruz kalabilirlerdi. Virginialı eski bir köle olan Fanny Berry’nin Sukie adında başka bir köle hakkında anlattıkları buna bir örnek. “Yaşlı Sahip hep Sukie’yi kendi kadını yapmaya uğraşıyordu.” Bir gün kız sabun yaparken adam kıza yaklaşmıştı. “Kız onu itti ve adam kaynar sabun kazanına kış üstü düştü. Sabun kaynardı ve adamı öldüresiye yaktı.... Sahip bir daha hiç kızları rahatsız etmedi.” Ama birkaç gün sonra Sukie açık artırmaya çıkarılmıştı.⁸⁴

Eğer köle hanımına şikayet etme cesaretini toplayabilirse, hanım sözü konusu adamla yüzleşebilirdi, ama kadınların bazıları kocaları tarafından o kadar sindirilmişti ki cinsel istismara uğramış bir kıza savunmaya korkuyorlardı. Eski köle Virginia Hayes Shepherd, Diana isimli bir köle hanımından kendisini kocasının tecavüzünden korumasını rica ettiğinde, hanımın kıza acıdığını ama dövmesinden veya “saçlarını yolmasından” korktuğu için kocası ile yüzleşemediğini anlatmıştı.⁸⁵

Genç kızlık çağında bir köle olan Harriet Jacobs’a ise efendisi Dr. Flint o kadar musallat olmuştu ki, Bayan Flint işin kokusunu alıp kıızı sorgulamak üzere odasına çağırmıştı. Kıza doğruyu söyleyeceğine dair İncil üzerine yemin ettirdikten sonra şunları emretmişti: “Şimdi şu tabureyi al, otur, suratıma bak. Efendinle aranda geçenleri anlat.” Harriet’in

kendisini tahrik etmek için efendisinin sayısız girişimlerini anlatması hanımını gözyaşları ve üzüntü içinde bırakmıştı. “Evlilik yeminlerinin kutsallığının bozulduğuna inanıyordu, ama kocasının rezilliğinin kurbanı olan bu zavallıya hiç merhameti yoktu.”⁸⁶ Kızı koruyacağına söz vermesine rağmen, Bayan Flint o kadar öfkelenmiş ve kıskançlığa kapılmıştı ki, kocasına olduğu gibi köle kıza da cephe almıştı.

Bir kölenin en büyük korkusu kendisinin veya kocasının ya da çocuklarının ayrı ayrı satılması ve ailenin dağılmasıydı. Marylandlı eski bir köle nispeten düzgün sahibi onu alıp “zalim köle sahiplerinin babaları ve kocaları ve karıları ve çocukları nasıl dağıttığını” göstermeye götürdüğünde dehşete düştüğünü söylüyor: “Bizi platforma götürdü, beyaz bir adam yanındaki köleyle oraya çıktı ve fiyat almaya başladı, köleler orada zavallı zavallı duruyorlardı, biri köleyi satın aldığı anda herkes bağırıp çağırıyordu.”⁸⁷ Bir diğeri annesiyle babasının nasıl ayrıldığını anlatıyor: “Bir sabah hepimiz topluştık, annem ağlıyordu, Teksas’a gidiyorlar dedi, ama babayı götüremezdik. Baba onların değilmiş. Babamızı son görüşümüz bu oldu.”⁸⁸

Çok zengin bir Amerikalı çiftlik sahibi ile evlenen İngiliz oyuncu Fanny Kemble bir köle ailesinin parçalanmasını engellenme girişimini çok dokunaklı bir şekilde kaleme almıştı. 1838-1839 yazında, Georgia’daki iki ada üzerinde büyük köleli arazilerin mirasçısı olan kocası Pierce Mease Butler ve iki küçük kızı ile birlikte güneye gelmişti. Orada kaldığı dört aylık süre içinde tuttuğu günlükte (1863’de yayınlandı) aşağıdaki hadiseye de yer veriyordu.

*Çocuk bakıcısı ve yardımcı gibi bir kadınıımız var... adı Psyche... Yaşı yirmiden pek fazla değildir, çok hoş bir vücudu, ki-bar ve nazik bir duruşu, rengi soluk olmasa (donuk bir melez) güzel sayılacak bir yüzü var... Altı yaşından küçük iki sevimli çocuğu var... Bu zavallı kadın Bay Butler’ın kölelerinden birinin karısı; kocası da hoş, zeki, faal, mükemmel bir genç adam.*⁸⁹

Fakat sonuçta Psyche ile kocasının farklı sahiplere ait oldukları ortaya çıkmıştı: Joe Bay Butler’ın kölesiyken, Psyche ve çocukları kahyanın malı. Fanny Kemble, kocasının yanından ayrılan bir idareciyi memnun etmek için “Joe’yu ona hediye ettiğini” öğrenince çileden çıkmıştı, Joe yeni sahibi ile Alabama’ya gönderilecekti. Joe’nun çılgına dönmesi de

şaşırtıcı değildi, “sesi hıçkırıklarla kesilmiş ve duyduğu hislerden dolayı anlaşılma- z hale gelmişti, bu plantasyondan asla ayrılmayacağını, ihtiyar anasını babasını, zavallı karısını ve çocuklarını asla bırakmayacağını tek- rarlayıp duruyordu.”

Fanny “kendi ruhunun selameti için böyle büyük bir zulüm yapma- ması” konusunda ricacı oldu. Kocasının şiddetli yalvarmalarına duyar- sız gibi görünse de (unutmayın ki Fanny ünlü bir oyuncuydu!), hikâye- nin sonu iyi noktalandı. Joe hiçbir zaman Alabama’ya gönderilmedi, Bay Butler Psyche ile çocukları kahyadan satın alarak ailenin bir arada kalmasını sağladı. Fakat Fanny Kemble’in ifadesine göre, “onlar için ağ- layıp yalvaran, onları savunan deli bir İngiliz kadının ve bu yakarışları dinlemeye razı gelen bir efendinin olmadığı plantasyonlarda” durum ke- sinlikle farklı olurdu.

Köle düzeyinde eşlerin birleşmesi ve sahipleri düzeyinde eşlerin uz- laşması üzerine yaşanan bu hadiseye rağmen, evliliklerini sürdürmek Fanny Kemble ile Pierce Butler’ın kaderlerinde yoktu. Sadece kölelik konusunda değil, evlilik konusundaki uzlaşamayacak farkları on yıl son- ra tatsız bir boşanma ile gözler önüne serilmişti. Bay Butler evliliğinin yürümemesini “Bayan Butler’ın evlilik konusundaki tuhaf görüşlerine... evliliğin eşit şartlar altında bir hayat arkadaşlığı olması gerektiğine inan- masına” bağlıyordu. İfadesini desteklemek için kocasının kendisine ege- men olmasına itiraz ettiği eski bir mektubu yayınladı. Bay Butler’ın “ev- lilikte eşit haklar ilkesi gibi bir hatayı” kınaması aslında sadece, o dö- nemde özellikle de Güney’de yaygın olan görüşü yansıtıyordu.⁹⁰ 1849’da boşandıklarında, Anglo-Amerikan yasa ve geleneğine uygun olarak çocukların velayeti Bay Butler’a verildi.

Fanny Kemble’in öyküsü Güney’deki evlilik hayatı üzerine yapılan safça yorumları yalanlıyor. Bir İngiliz kadının sistemi değiştirme çabala- rının kocası ve çocuklarını kaybetmesine neden olduğunu gösteriyor. Be- yaz kadınların hayatlarının köle kadınlarıinkiyle nasıl iç içe geçtiğini gös- teriyor. Evliliğin o zamanlar -tıpkı şimdi olduğu gibi- karşıt ideolojilere ve farklı davalara inanan eşler için nasıl bir savaş alanı haline gelebildi- ğini gösteriyor.

Acaba Viktorya döneminde bu gibi iç çekişmeler yüzünden kaç tane evlilik yıkılmıştı? Çiftlerin hoşnutsuzluklarını göstermekte daha az du- raksamalarına rağmen, bugün bile evlilikteki uyumsuzlukların genel dü- zeyini tespit etmek oldukça güç. İlk klasik kitabı *The Southern Lady*’de

(Güneyli Hanım) Anne Firor Scott kadınların en büyük üzüntülerini sıralamıştı, bunlara durmaksızın çocuk doğurmak, köle sahibi olmak ve onlara nezaret etmek de dahil olmak üzere ev ile ilgili sorumluluklarının ezici ağırlığı da dahildi.⁹¹

Güneyli kadınların bazıları kölelik kurumuna alenen karşı çıkacak kadar ileri gittiler. *Savannah Telegraph*'da yayınlanan, Georgia Yasama Meclisi'ne yazılan Şubat 1839 tarihli bir dilekçede 319 kadın eyalet genelinde köleliğin kaldırılması için duacı olduklarını ifade ediyorlardı. Georgia Yasama Meclisi'nden bir komite bu dilekçeyi "babalarına, kocalarına ve erkek kardeşlerine ait olması gereken konularda hakları olmayan bir müdahale" olarak tanımlanıyor ve kadınlara "bundan sonra ilgilerini ev ile ilgili konulara vermelerinin topluma daha elle tutulur faydalar sağlayacağı ve kanunlar ile Anayasanın deliklerini yamalayacaklarına çocuklarının ve kocalarının giysilerini onarmalarının daha uygun düşeceği" tavsiyesinde bulunuluyordu.⁹²

Kamuoyu önünde reddedilen ve kişisel hayatlarında azarlanan Güneyli kadınlar günümüzde tahammül edilmesi olanaksız bir ataerkil dü-

Virginia kırsal kesiminde yaşlı Afro-Amerikalı bir çift, 1889. Fotoğraf: Frances Benjamin Johnston. (Library of Congress, Washington, D.C.)

zen içinde yaşıyorlardı kuşkusuz; ancak yine de bu kadınların tümünün ya da çoğunun mutsuz evlilikler sürdürdüklerini düşünmek de hata olur. Scott'ın *The Southern Lady* adlı kitabı kadınların mektuplarında, günlüklerinde ve anılarında yazdıklarına dayanarak mutlu evliliklere de birçok örnek veriyor. 9 Mart 1842'de Fanny Moore Webb Bumpas günlüğüne şunları yazmıştı: "Ne kadar rahat! Bir hayat arkadaşına sahip olmak, bütünüyle güvenerek bütün sevinçlerini ve üzüntülerini paylaşacağın bir eşe sahip olmak ne büyük bir mutluluk." 1 Mart 1861'de Susan Cornwall Shewmake ise şunları kaleme almıştı: "Yarın evliliğimin on üçüncü yılı olacak. Zaman ne kadar çabuk geçti ve bütün o yıllar bana ne kadar çok mutluluk getirdi." Georgialı bir çiftlik sahibinin eşi nispeten uzun süren evliliğine şükranlarını ifade ediyordu: "Tanrı kıymetli kocamı korusun ve yaşadığım sürece yanımdan ayırmasın... Yaşlanıyoruz ama yaş sadece duyduğumuz sevgiyi artırıyor. Yirmi üç yıldır birlikte sevinip birlikte üzülmüyoruz."⁹³ Evlilikten duyulan memnuniyet bugün olduğu gibi o gün de eşlerin arasındaki ilişkiye bağlı olarak değişim gösteriyordu.

Uzun süreli köle evliliklerinin ilk ağızdan anlatılan hikâyeleri, özellikle sözel tarih çerçevesinde, bu denli duygusal değil, ama arada sırada en basit dille anlatılanlarda en dokunaklı ifadeleri bulabiliyorsunuz; örneğin Alabamalı Minerve Wendy elli dokuz yıllık kocasından şöyle bahsediyor: "Elli dokuz yıl önce evlendiğimde yaz gelini olmuştum. Yaşlı beyaz Baptist rahip, adı Blacksheer, beni ve şurada duran zenci herifi, Edgar Bendy, bir araya koydu ve o zamandan beri bir aradayız."⁹⁴ Köleliğin kaldırılmasından çok sonraları, Teksaslı Caroline Wright şunları söylemekten gurur duyuyordu: "Will ve ben neredeyse 75 yıldır evliyiz, hâlâ evliyiz. Gençlerin bugünlerde evliliğe yaklaşımları çok saygısızca."⁹⁵

Genel olarak konuşmak gerekirse, savaş öncesinde Güney'deki evli beyaz kadınları Kuzey'dekilerden ayıran şeyler daha fazla çocuk sahibi olmaları, köle emeğine bağımlı olmaları ve "Güney konukseverliği" gibi pazarlanan kültürel özelliklerdi. Buna rağmen Güney ile Kuzey'in kültürü ne kadar farklı olursa olsun, pek çok ortak noktaları da vardı. Her ikisi de kadınların kocalarına itaatini gerektiren İngiliz örfi hukukuna göre yönetiliyordu. Her ikisi de neredeyse tümüyle Hristiyan'dı, İrlanda'dan ve diğer Katolik ülkelerden yeni gelen göçmenlerle karşılaştırıldığında beyaz Anglo-Sakson protestanların daha yüksek kaderine olan inancı paylaşıyordu. Güney'in varlıklı kadınları Kuzey'e Saratoga Springs gibi revaçta olan kaplıcalara gidiyorlar, Kuzeyli hemcinsleriyle

dostluklar kuruyor, hatta zaman zaman oğullarını ya da kardeşlerini evlendiriyorlardı. İç Savaşa dek Kuzeyli ve Güneyli aileler arasında ilişkiler hiç eksik olmamıştı.

Kuzeyli ve Güneyli çiftlerin pek çoğu köklü yerleşim birimlerinde yaşıyorlardı -yeni gelişen kentler, kasabalar ve en azından birbirlerine geçit veren yollar ve düzenli posta aracılığıyla bağlanan kırsal yerleşimler. Fakat Amerikalılar Batı'ya doğru göç etmeye başladıkça, kaynaklarını zorlayan ve Doğu'da kadınlarda gerek duyulmayan ve hatta hiç hoş karşılanmayacak niteliklerin öne çıkmasına meydan veren daha ilkel yöntemlerle karşılaştılar. Indiana'da bir çiftlikte kırılğan ve adetlere uygun davranan bir kadına yer yoktu, Oregon Hattı'nı telaffuz bile etmiyoruz. Batı'ya giden kadınlardan fiziksel güç, psikolojik dayanıklılık, cesaret, beceriklilik ve bir dereceye kadar bağımsızlık bekleniyordu.

Amerika'nın Yeni Yerleşim Bölgelerinde Viktorya Dönemi Kadınları

Amerika'nın Ortabatısı ve Batısı'na ilk yerleşenlerin* öyküleri hakkıyla efsane haline gelmiştir, bu öyküler hayatta kalmayı başarabilenler tarafından öylesine mitleştirilmiştir ki çoğu kez tarihsel gerçeği klişelerden ve uydurma hikâyelerden ayırt etmek güçtür. Evli kadınların deneyimleri konusunda elimizdeki en iyi kaynakları günlükler, seyahat notları, mektuplar ve hatıratlar oluşturuyor -bir şekilde yerel arşivlere giren ve ancak son zamanlarda sistemli bir biçimde çalışılmaya başlayan türlü türlü el yazısı belge.¹

Bu insanların hayatları birçok açıdan tuhaf bir şekilde iki yüz yıl önce Amerika'ya gelen ilk göçmenlerin deneyimlerini anımsatıyor. Öncelikle, erkeklerin kadınlara göre oranı daha yüksekti. Doğu eyaletlerinden, Kanada'dan ve Avrupa'dan gelen erkekler kadınlardan önce yola çıkıyorlar, sonra da yanlarında bir kadına ihtiyaç duyduklarını hissediyorlardı. Karılarını ya da sevgililerini yanlarına çağırıyorlar ya da kendi kendine oralara kadar gelmeyi göze alma cesareti gösteren bekâr bir kadın kapılarını açıyorlardı.

On yedi yaşındayken vatani İsviçre'yi terk ederek Minnesota'ya gelip yerleşen genç bir adam birkaç yıl sonra ailesine yazarak kendisinin acilen bir eş göndermelerini istiyordu. Kendisi “erkek işi” ile meşgulken, söz konusu kadının, erkeğin yaptığı kütük kulübenin ev işlerini görmesi ve ineklere, domuzlara ve tavuklara bakacak kadar güçlü olması gerekiyordu. Annesiyle babasının seçtiği kadınla iki yıl yazıştıktan sonra, gelini ile ilk kez 8 Haziran 1858'de kadının Amerika'ya yaptığı bebin millik yolculuğunun sonunda tanışmış ve hemen ertesi gün evlenmişlerdi.²

* Bu kişileri tanımlamak için kullanılan “pioneer” kelimesi metinde “öncü olarak kullanılmaktadır. (ç.n.)

Yalnız öncü erkeklerin çağrılarına yanıt veren binlerce kadın vardı, ama bunların pek azı 1860'da Waterloo-Iowa'daki bir gazeteye şu ilanı veren doğulu kadın kadar cesurdu:

New York'un küçük kasabalarından birinde yaşayan genç banyan Batı'dan genç bir adamla evlilik niyetiyle yazışmak arzusundadır... Bu bayan 24 yaşında, erdemli bir karaktere sahiptir, kendisine güzel denemez, ama boyu posu yerinde, sağlıklı, oldukça iyi eğitilmiş ve ev idaresinin gizemlerinde çok beceriklidir.³

Ev idaresi konusundaki becerileri muhtemelen dış görünüşünün etkilerini kapatacaktı.

Tanıtım broşürleri de kadınlara yönelik hazırlanıyordu. Bu broşürlerden biri şöyle diyordu: "Iowa kanunları uyarınca artık mülkiyet ve tasarruf hakkı konusunda kadın ile erkek arasında fark gözetilmemektedir. Kocanın ölümü durumunda eşi hâlâ hayattaysa mallarının üçte biri şartsız veraset yoluyla kadının mülkiyetine geçer."⁴ 1870 tarihli bu açıklama İngiltere'deki Evli Kadınların Mülkiyet Kanunu ile aynı zamana denk düşüyordu ve Amerika'da eyaletlerde art arda yürürlüğe giren karı ve kocanın ailenin varlıklarında eşit mülkiyet hakkını öngören yasaları yansıtıyordu, bu yüzden de yeni yasalardan haberdar olan kadınlara cazip geliyordu. Ancak dul kalan bir kadının aile varlığının yalnızca üçte birine hakkı olduğu olgusu henüz geçerliliğini yitirmemişti.

İster çayırlarda ister ovalarda yerleşmiş olsunlar kadınların büyük bölümü karşılaştıkları elverişsiz koşullar karşısında ilk başlarda dehşete düşüyorlardı. Illinois'a ilk yerleşen kadınlardan birinin olumsuz tepkisi muhtemelen pek çok kadının tepkisini yansıtıyordu: Yeni aldığımız araziye, yani süt ve bal diyarına vardığımızda, hayal kırıklığına uğramıştık, evimizi özlüyorduk, ama bir kez gelmiştik ve başa gelen çekilirdi."⁵ Üstü kapalı at arabalarında, çadırlarda, evlerin kenarına yapılan barakalarda, kulübelerde, derme çatma çimenden barınaklarda kurulan geçici konutlar; toz fırtınaları ve şiddetli yağmurlar, hortumlar ve seller, çamur ve pislik, çekirgeler, yılanlar, kokarcılar, çakallar, kurtlar ve ayılar; korkutan Amerika Yerlileri ve beyaz haydutlar; kiliselerin, okulların ve medeniyetin diğer kurumlarının eksikliği -bunlar kadınların en çok dile getirdikleri şikayetlerdi. Pek azı yeni yuvasını sevinçle karşılamıştı. Carrie Lassell Detrick, Kansas'taki ilk evlerini gördüğünde annesinin nasıl yıl-

dığını anlatıyor: “Üstü kapalı at arabamız babamın bulduğu tek odalı çim barakanın önüne geldiğinde, babam annemin inmesine yardım etti, annemin o çorak çiftliğe bakarken sararının ne hal aldığını hatırlıyorum, sonra kollarını babamın boynuna doladı ve ağlama krizine girdi, onu bir daha hiç öyle ağlarken görmedim.”⁶

O halde bu kadınlar neden alışık oldukları ortamlardan, ailelerinden ve dostlarından, güvenli muhitlerinin rahatlıklarından koparak bilinmeyen riskini almaya razı geliyorlardı? Birçok durumda buna verilecek en basit yanıt kararı bu kadınların vermemesiydi. Gitme kararını kocaları veriyordu. Yasal olarak ailesinin nerede yaşayacağına karar vermek kocanın hakkı olduğundan, bir kadının kocasıyla birlikte gitmeyi reddetmesi pek kolay olmazdı, özellikle de adam ekonomik fırsatları öne sürüyorsa.

Mary Jane Hayden, California’da altın bulunmasının yarattığı heyecanı ve kocasının New England’dan birtakım adamlarla beraber oraya gitmek üzere kendi kendine verdiği kararı anlatıyor. Kocasına kendisinin ve altı haftalık bebeğinin ne olacağını sorduğunda kocası şöyle demişti: “Ben dönene kadar seni annene göndereceğim.” Bir süre sessiz kaldıktan sonra, “ayrılığın düşüncesi neredeyse kalbini sıkıştıran” Bayan Hayden çenesini daha fazla tutamamıştı.

Dedim ki, “Biz birlikte yaşamak için evlendik... ve ben de seninle birlikte Tanrı’nın her karış toprağına, elinden gelenin en iyisini yapabileceğine inandığın her yere gitmeye razıyım, bu şartlar altında senin benim gidemeyeceğim yerlere gitme hakkın da var, ama eğer bunu yaparsan dönmeye zahmet etme, zira seni ölmüş sayarım.” O da, “Peki, eğer böyle düşünüyorsan gitmem,” diye yanıtladı. Dikkatinizi çekirim -bunların tek kelimesi bile kızgınlıkla söylenmedi, çünkü iki yıllık evliliğimiz süresince hiçbir konuda ayrı düşmemiştik. Böylece ertesi yıl California altın madenlerine gitmekte karar kıldık.”⁷

Bayan W.B. Caton da 1879’da kocasının Kansas’a taşınma konusunda tek başına verdiği kararı benzer şekilde kabullenmişti: “Bana göre bu yıkım, kanun kaçakları ve hortumlar anlamına geliyordu. O topraklardan hayır geleceği konusunda kocamın fikrine katılmam mümkün değildi, ama erkeğin tipik konumu yine üstün gelmişti.”⁸

“Overland 1852” adlı şiir, kadınlar ile erkeklerin tavırları arasındaki farkların çok klasik bir örneğini sunuyor:

*Batıya gitme arzusundaydı
O durulmaz cinstendi
Tanrı biliyor, arazi kuttı,
Paramız ise hep az
Yine de ağladım söylediği gün
Yalvardım kalalım diye
Gidiyoruz dedi sadece -
Yolcu yolunda gerek o halde.⁹*

Yolculuk sona erip şöyle ya da böyle bir barınak kurulduğunda, kadınlar da kocaları da yeni topraklarında hayatlarını sürdürme mücadelesine girişirlerdi. Kendilerinden başka dayanakları olmadığından, bir çift “kadının” ve “erkeğin” dünyaları arasında kesin bir set çekemezdi. Kadınlar çoğunlukla geleneksel erkek işleri olan ekme, biçme, hayvan yetiştirme ve hatta avlanma gibi işlere el atmak zorunda kalırlardı. Bu işlerin paylaşılması birçok evlilikte daha eşitlikçi ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuş olabilir. Fakat çoğunlukla, kadınlar kendilerini ev içindeki işlere verirlerdi, bunlar bütün eyaletlerde birbirine benzerdi: yemek hazırlığı yapmak, yemek pişirmek, dikiş, giysilerin onarımı, çamaşır, ütü, ortalığı toparlama ve en az eşya ile evi mümkün olduğunca cazip hale getirme. Aile yadigarı bir sallanan koltuk, hatta bir çay kutusu bile evin en güzel köşesine yerleştirilebiliyordu. Ayrıca hemen hemen her zaman ya kucakta ya da yolda bir bebek olurdu.

Çocuklar ek işgücü olarak memnuniyetle karşılanırdı ve aileler kalabalık olma eğilimindeydi. Bu dönemde Missouri'deki çocuk doğumlarını ele alan bir çalışma sıradan bir ailenin iki üç yılda bir çocuk sahibi olduğunu, bir başka çalışma ise öncü ailelerin ortalama on çocuğu olduğunu ortaya koyuyor, bunlardan daha tutucu tahminler ise ulusal normun biraz üzerini gösteriyor.¹⁰

Daha önce sözünü ettiğimiz İsviçreli çift -Theodore ve Sophie Bostevlendiklerinden bir yıl sonra, 1859'da bir kızlarının doğduğu müjdesini veriyorlardı. İsviçre'deki ailesine yazan gururlu genç baba karısının Missota'da yaptığı doğumu ayrıntılarıyla anlatıyor:

"Haydi California'ya." Kocası California'ya doğru yola çıkarken, kadın "Ah sevgili John Peter bana ne olacak!!!" diye haykırarak onu durdurmaya çalışır. Adam yanıtlar: "Senin de çocuklarının da canı cehenneme, beni rahat bırakmazsan seni limandan aşağı atarım." Altına Hücum Karikatürü, 1849 civarı. (California Historical Society, San Francisco)

Sevgili Anne ve Baba, Tanrı'ya şükür, Soso küçük kızı Julie Adèle'in yanında, ikisi de sağlıklı. Soso Cuma günü, ayın on dokuzunda sabaha karşı üçte fenalaştı, dün ayın yirmisinde sabah onda çok zor bir doğumdan sonra bebek dünyaya geldi. Doğuma doktorun gelmesini arzu etmedi ve hiç istemememe rağmen komşu ebeyi çağırdı; ama sabaha karşı iki buçukta ben doktora haber gönderdim... doktor durumu doğanın akışına bırakmak gerektiğini söyleyip saat ona kadar gelmedi. O geldikten sonra doğanın akışı tek başına yeterli olmadı ve yarım saat sonra Matmazel teşrif edene kadar doktor Soso'ya biraz ıstırap çektirmek zorunda kaldı.¹¹

Kadınların hepsi bu kadar şanslı değildi. Mississippi'nin ötesinde pek ebe bulunmuyordu, doktor bulmak ise daha da zordu. Doğum yapan kadınlar diğer evli kadınların, kocalarının ya da büyük kız çocuklarının yardımlarından başka bir şeye güvenemiyorlardı. Kimi zaman kocası eve gelemediğinde, doktor, ebe veya komşu da olmadığında kadın tek başı-

na doğurmak durumunda kalırdı -bu herhangi bir kadın için kesinlikle dehşet verici bir deneyim olmalı.

Öncü kadınların üzerinde baskı yaratan tek şey fiziksel tehlikeler ve zorluklar değildi, katlanmak zorunda oldukları psikolojik mahrumiyetler de sıkıntılarının üzerine biniyordu. Yalnızlıklarını, mahrumiyetlerini, özlemlerini, korkularını, ümitsizliklerini, kederlerini, kayıplarını ve genel endişelerini mektuplarında ve günlüklerinde dile getiriyorlardı. Öyküsünü bu bölümün ilerleyen satırlarında anlatacağımız Mollie Dorsey Sanford, 22 Ekim 1860'da günlüğüne Colorado'dan şunları yazıyordu: "Bu kadar özlem çektiğim için utanıyorum. Elbette buraya yazdığım her şeyi *söylemiyorum*... By'ın [kocası] hatırı için neşeli görünmeye çalışıyorum, onun yanında mutlu olmadığımı düşünmesinden korkuyorum. Onun benim gibi aile bağları yok, anlayamaz."¹² İnsanın "marazi" hislerini Mollie'ninki gibi seven ve sevilen bir kocaya bile açamaması kadınların derin yalnızlıklarını daha da kuvvetli hissetmelerine yol açıyordu.

Kadınlar arkada bıraktıkları ailelerini özleyiyor, başka kadınların arkadaşlığından yoksun kalmanın sıkıntısını duyuyorlardı. Fırsat bulduklarında başka kadınlarla bağlar kuruyorlar, çoğu kez bir yorgan imecesine katılmak, düğüne gitmek ya da doğuma yardım etmek için uzun yolculuklar yapıyorlardı. Oregonlu bir kadın yaşlılık günlerinde, ilk öncü gruplarının güvendiği kadınlar ağını hatırlıyordu, "Ben genç kızken, bir kadın hastalandığında eğitilmiş hemşire tutmasına gerek yoktu. Komşuları gelir, ev işlerini yapar, kadın iyileşene kadar çocuklarını kendi evlerine götürür, ona ev yapımı ekmekler, marmelatlar ve başka şeyler getirirlerdi..."¹³ Bu açıdan da koloni dönemi Amerikası'nın kadınlarını anımsıyoruz.

On dokuzuncu yüzyıl öncü kadınları bir açıdan daha önceki hemcinslerinden ayrılıyordu, bunların tümü Anglo-Amerikalı değildi. Kanada, Meksika ve ABD'nin diğer eyaletlerinden gelen göçmenlerin yanı sıra, Avrupa ülkelerinin çoğundan da kadınlar ABD'nin Ortabatı ve Batısı'na geliyorlardı, daha sonraları yüzyıl dönümünde Çin'den ve Japonya'dan da gelmeye başlamışlardı. Çayırıklarda sayıları en fazla olan yabancılar İskandinavlar'dı, ortama Güneyli kadınlardan da İngiliz kadınlardan da daha iyi uyum sağlamışlardı, bunun nedeni belki de İskandinav kadınların çoğunun kendilerinin de mütevazı çiftliklerden gelmiş olmalarıydı. İrlanda, İskoçya, Galler ve Almanya'dan gelenler de nispeten çabuk adapte olmuşlardı, ama her şey insanın geldiği ülkede ne olduğuna bakıyordu. Kasabalı bir Alman kadını eski hayatının

konforunu arayabilirdi, Amerika'da koca bulan İrlandalı bir köylü kızı ise koşullar ne kadar ilkel olursa olsun yeni bir ev fırsatı karşısında mutluluk duyabilirdi.

232

Öncü kadınların etnik kökenleri çeşitlilik gösterdiğinden, farklı diller konuşuyorlardı, adetleri farklıydı, farklı dinlere inanıyorlardı. Uç topraklarda Protestanlar, Katolikler ve tek tük de Museviler oturuyordu, çoğunlukla kadınların birbirleriyle kendi anadillerinde konuşmayı, kendi dinlerine ve törelerine tutunmayı sürdürdükleri kapalı topluluklar halinde yaşıyorlardı. Daha serbest Amerikan usulleri karşısında bile bu grupların çoğu flört ve evlilik konusunda eski dünyadan kalma geleneklerini terk etmiyorlardı. Ailelerinin gücü yetmeyen zoraki çeyiz şartından kaçmak için Atlantik'i geçen Avrupa doğumlu kadınlar Amerika'daki etnik camianın, özellikle de kendilerini bekâr erkeklerle yönlendiren evli kadınların yol göstermesini memnuniyetle karşılıyorlardı. Mesela, Ortabatı'ya gelen Rus göçmenler görücü usulü evlilik uygulamasını sürdürüyorlardı, yaşı daha büyük olan bir kadın "kızın güçlü pazularını çimdikleyerek ve henüz ovulmuş mutfağının pırıltısına bakarak" gelin adayını değerlendiriyordu. İtalyanlar ise Ruslar'ın aksine görücü usulü evliliği çok geçmeden kenara itmişlerdi ve Amerikalılar'ın çoğu gibi "sevişerek" evleniyorlardı, ama yine de Katolik kilisesi dahilinde evleniyor ve kilisenin evlilikteki yakınlaşmaya getirdiği kısıtlamalara riayet ediyorlardı -oruç günlerinde, bayramlarda ve hamilelikte seks yok.¹⁴

Avrupalı göçmenler egemen Anglo-Amerikan kültüründen kaçınılmaz olarak etkilenmişlerdi. Pazar ya da Cumartesi günleri kendi dinlerinden olanlarla birlikte ibadet etseler bile, okul zamanı çocuklarını çayırıklıklarda ve ovalarda kısa sürede yaygınlaşmış olan tek odalı karma okullara gönderiyorlardı. Kadınlar yeni vatanlarının dilini ve adetlerini öteki Amerikalı kadınlardan değilse bile çocuklarından öğreniyorlardı.

Avrupa kökenli Amerikan kadınlarının pek sık tanışmadığı bir kadın tipi Amerika Yerlileri idi. Öncülerin eşlerinin kocaları evde yokken kendilerinden cesurca yemek isteyen Amerika Yerli erkekleriyle karşılaşma ihtimali daha yüksekti. Kadınların günlüklerinde, mektuplarında, hatıratlarında ve romanlarda bu gibi hadiseler üzerinde yapılan incelemeler Amerika Yerliler'in hemen hemen her zaman yemek elde etmeye-pişmiş bir yemek, fırından yeni çıkmış bir ekmek ya da ailenin erzakı-ilgi

gösterdiklerini ortaya koyuyor. Efsanelerin aksine, Yerli erkekleri genelde kafa derileri yüzmekten ve kadın esirlerle kaçmaktan haz etmiyorlardı (nam salmış birkaç istisna dışında) ve hiç tecavüz korkusu uyandırmıyorlardı.¹⁵ Bu hadiseleri kaydeden öncü eşleri korktuklarını, ama her şeye rağmen bu davetsiz misafirleri beslediklerini ve kıymetli erzaklarını alıp giderken öfkelerini bastırmayı başardıklarını anlatıyorlar. Yapılacak en ihtiyatlı şeyin bu olduğu düşünülüyordu.

Yerli kabilelerinin -örneğin, Montana'da Kuzey Cheyenne- çok yakınında yaşayan bazı öncü kadınlar, bu iki gruptan kadınlar arasında kalıcı dostluklar yok denecek kadar az olmasına rağmen, komşularına karşı anlayış gösterirlerdi. Yerli kadınların kendi ifadeleri, kabile hayatını Yerli kadınların deneyimleri doğrultusunda ortaya koyar.

Prenses Sarah Winnemucca Hopkins genç kızlığının bir bölümünü beyazların okulunda geçirmiş ve iki tane beyaz adamla evlenmişti (ilk evliliği boşanma ile sona ermişti). Kendi halkının, Piauteler'in davasını duyurmaya adanmış yetişkinlik yaşamı üzerinde iki adamın da hiç etkisi olmamışa benziyor. Piauteler'in beyazların elinden çektikleri sıkıntıları anlatmak üzere 1883'de otobiyografisini yazdı.¹⁶ Göçmenlerin gelmesiyle birlikte Nevada'dan California'ya sürülmüşler, sonra da ahlaksız idareciler tarafından dolandırıldıkları Yerliler'in kamplarına toplanmışlardı. Piauteler'in o dönemde maruz kaldıkları suiistimali ve hakareti kabilenin daha önceki pastoral geçmişi ile karşılaştırıyor, flört ve evlilik törenlerini de ayrıntılarıyla tarif ediyordu.

Kızların kadınlığa erene kadar evlenmelerine izin verilmezdi; bu dönem ise çok kutsal sayılırdı... Genç kadın kendinden biraz daha büyük iki arkadaşının eşliğinde ayrılırdı, sadece üçü için teepee denen küçük bir kızıl derili çadırı hazırlanırdı... Orada insanı güçlendirdiğine inanılan birtakım görevleri tamamlardı... Her gün, günde üç kere beş yığın odun toplaması ve bunları yapabildiği kadar yüksek istiflemesi gerekirdi. Bu günde on beş yığın ederdi. Her beş günün sonunda nedimleri onu nehre yıkanmaya götürürlerdi. Yirmi beş günün sonunda ailesinin yanına döner ve bütün giysilerini hizmetlerinin karşılığı olarak nedimelerine verirdi...

Böylece herkes bir kadının daha evlenme çağına gelmiş olduğunu bilirdi ve onunla ilgilenen ya da bir birliktelik kurmak isteyen herhangi bir genç adam öne çıkar, ama flört beyazlarından

çok farklı olurdu. Kızla hiç konuşmaz, ailesini de ziyaret etmez, fakat at binmedeki ustalığı gibi becerilerini göstererek kızın dikkatini çekmeye çalışırdı.

234

Flört bir yıl ya da daha uzun bir süre sessizlik içinde devam eder. Amerika Yerlisi savaşçı genç kadının çadırına girdiğinde bile ne kızla ne de yanında uyuyan büyükannesi ile konuşmaz. Eğer kız genç adama olan ilgisini büyükanneye açarsa, babası genç savaşçıyı çağırarak kızını gerçekten sevip sevmediğini sorar, aynı soruyu kızına da yöneltir. Her ikisine de karı kocalık görevlerini anımsatır. “Av etini pişmeye hazır hale getirmek, yemek yapmak, güderi pantolonları temizlemek, erkeğin mokaşenlerini yapmak, onun saçını düzeltmek, odun taşımak, kısacası evin bütün işini yapmak kadının görevidir.”

Çift evlenmeye karar verdiğinde, “her iki taraftan yağın armağanları için bir teepee dikilir,” ve evlilik merasimi için hazırlanırdı.

Düğün şöleninde yemeklerin tümü sepetlere hazırlanır. Genç kadın genç adamın yanında oturur, kendi elleriyle onun için hazırladığı yemek sepetini sunar. Adam sağ eliyle sepeti almaz, kızın bileğini tutar, yemeği ise sol eliyle alır, ardından baba onları karı koca ilan eder. Bundan sonra ilk çocukları doğana kadar yaşayacakları çadırlarına giderler. İlk çocuğun doğumu da kutlanır. Hem anne hem de baba et yemezler, odun toplama işini yirmi beş gün boyunca baba yapar ve bu süre boyunca ev işini eşinin üzerinden tamamen alır... Genç anneler sık sık bir araya gelir ve kocalarının kendilerine gösterdikleri ilgiyi konuşurlar; babaların çocuklarına karşı görevlerini yerine getirip getirmediğini ve eşlerinin sağlığına dikkat edip etmediklerini birbirlerine sorarlardı.

Bu tek anlatı üzerinden diğer kabilelerin deneyimlerini genellememiz pek mümkün olmasa da, burada anlatılanlar hayat döngüsünün ergenlik, nişanlanma, evlenme ve doğum gibi önemli dönüm noktalarını vurgulayan ritüellerin önemine dikkat çekiyor. Aynı zamanda karı kocanın cinsiyetlerine özgü sorumluluklarına da işaret ediyor: Yerli kadınlar, tıpkı beyazlar gibi, ilginç bir şekilde doğumdan sonra tanınan yirmi beş dinlenme süresi istisnasıyla birlikte “evin bütün işinden” sorumluydular.

Ritüele uygun davranmaması durumunda, kocanın en azından kadın nüfus tarafından ayıplanacağı kesindi.

* * *

235

Armağan sunma adeti kur yapma ritüelinin bir parçası olarak Yerli kabileleri arasında çok yaygındı. Genç bir savaşçı sevgilisinin çadırının girişine sessizce bir geyik asabilirdi. Hareketi karşılık buluyorsa, armağanlar kabul edilirdi. Genç kadının ailesine de armağanlar -kürkler, tüyler, hayvanlar- getirir ve elli at ya da bir yığın battaniye gibi bir “başlık parası” öderdi. Karok Amerika Yerlileri arasında böyle bir bedel verilmeden evlilik resmi sayılmazdı; kıyı kabilelerinin bazılarında ise bol armağanla evlenmemiş olan çiftlerin çocukları gayri meşru sayılırdı.¹⁷

Amerika Yerlileri'nin evlilik düzenlemeleri kabileden kabileye fark gösteriyordu. Evlenmeden önce birlikte yaşamaya bazıları izin veriyor, bazıları vermiyordu. Bazıları tek eşli, bazıları ise çok eşli oluyordu. Blackfoot gibi çokeşli kabilelerde, ilk eş “erkeğin-yanında-oturan” eş olarak onurlandırılır ve diğer eşlere hükmederdi. Fox Amerika Yerlileri gelinin kız kardeşini çiftin uyuduğu bölmeye sokarlar, genç kız adamın ikinci eşi olacak yaşa gelinceye dek orada kalırdı. Soyun anneden yürüdüğü kabilelerde kadın hangisini kalıcı olarak istediğine karar verene kadar erkekleri birbiri ardına deneyebilirdi.

Kabilelerin büyük çoğunluğu sadakat beklerdi ve ihanet eden kadın sakat bırakılarak ya da kovularak cezalandırılırdı. İhanet eden bir Apaçi kadınının burnu ya da kulakları kesilebilirdi. Eş paylaşımı ise ayrı bir konuydu. Bazı kabilelerde, Pueblo kültüründe olduğu gibi, bu özellikle de dinsel ayinler sırasında nazik bir davranış kabul edilirdi.

Her ne kadar teşvik edilen bir şey olmasa da beyaz erkeklerle yapılan evlilikler tabu değildi. 1800'lerin başlarında kürklü hayvan avcıları ve tüccarlar pek çok yönden paha biçilmez yardımcıları olan Yerli gelinler almışlardı. Bu kadınlar beyazlar ile yerliler arasında tercümanlık yapabiliyor, akınları savuşturabiliyor, yolda giderken yemek hazırlayabiliyor ve hayvan derilerini tuzlayarak, aletleri onararak ava yardım edebiliyorlardı.

Beyaz erkeklerin çoğu bu karma ilişkilerini resmileştirmekle uğraşmıyorlarsa da, bazıları Protestan rahiplerin ya da Katolik papazların hizmetlerine başvuruyordu. Efsanevi kürk avcısı Andrew Garcia ve Pend

d'Oreille kökenli gelini adam yirmi üç, kız ise on dokuz yaşındayken bir Katolik papazı tarafından evlendirilmişti.¹⁸ Garcia diğer avcı arkadaşlarının şaşkın bakışları altında kızın parmağına yüzüp takıp örnek bir koca olmaya söz verdiği güne kadar onunla birlikte yatmamıştı. Karma evliliklerin bu ilk örnekleri bize beyazların geliştinden itibaren Amerikan tarihinin birlikte var olan ve birbirinin içine geçen pek çok kültürün öyküsü olduğunu anımsatıyor.

Amerikan tarihinde hiçbir efsane batının ucuna varmak için çayırları, ovaları ve dağları aşan kadınların ve erkeklerinkinden büyük yer kaplamaz. 1841'den 1867'ye kadar yaklaşık 350.000 öncünün Oregon ve California hattından geçtikleri tahmin edilmektedir.¹⁹ Oregon hattı daha çok eşleri ve çocuklarıyla birlikte evli erkeklerin tercihi olması sebebiyle "aile hattı" diye bilinirken, altının ve maceranın cazibesine kapılan bekâr erkekler daha çok California'ya giden güney rotasını takip ederlerdi.

OREGON'A GİDEN YOL

1838'de batıya Oregon'a doğru yola çıkan ilk Amerikan aileleri içlerinde Elkanah Walker ve Mary Richardson Walker'ın da bulunduğu dört misyoner çift olmuştu. Mary'nin günlüğünden ve mektuplarından yola çıkarak inanılmaz bir hikâyeye ulaşabiliyoruz.²⁰ Mary'nin Elkanah ile birlikteliği kendi başına misyoner olma arzusu reddedildikten sonra Misyonerler Heyeti'nin aracılığıyla ayarlanmıştı. Mary 1830'da on dokuz yaşındayken girdiği Maine Wesleyan İlahiyat Fakültesi'nde üç yıl eğitim almıştı, fakat evli olmayan kadınlar dışı misyonlara gönderilmediğinden hedefine ulaşması için tek şansı bir misyonerin karısı olmaktı. Bir eşe ihtiyacı olan 1.95 boyunda, utangaç, biraz tuhaf bir ilahiyatçı olan Elkanah Walker devreye girmişti. Mary ile evlenmek isteyen başkaları da vardı (özellikle çok sevdiği ama "kafir" olduğu için reddettiği biri de bunlara dahildi), ama Elkanah ile çabucak anlaştı ve evlenip de memleketi Maine'den Missouri'ye, oradan da Amerika Yerlisi topraklarından geçerek Oregon'a kadar yollanmadan önce adamın okulu bitirmesini bekledi. Yabancı topraklarda yapılacak böyle bir yolculuk için Savaş Masası'nın verdiği pasaport gerekiyordu.

Missouri'de üç tane daha yeni evli çiftle bir araya gelerek yirmi beş at ve katırdan oluşan bir kervana katıldılar. Bufallo topraklarına varıp da taze bufallo etiyle beslenebilecekleri zamana kadar idare etmesi bekle-

nen erzakları un, pirinç, şeker, karabiber ve tuzdan oluşuyordu. Yolculuğun bu kısmına geldiklerinde, Mary bitap düşmüş ve cesaretini yitirmişti. Günlüğünün bir sayfasında şunlar yazılı: “Yazmak istediğim bir sürü şey var. Ama o kadar yorgunum ki. 2.40’a 3.60 boyunda iki çadırımız var. Aileleri bir perde ayırıyor... Bay ve Bayan Smith bu çadırın öteki tarafında pek gürültülü uyuyorlar. Bay Walker yeterince yazdığımı söyleyerek yanımda yatıyor.”

Fiziksel yorgunluğun ve mahremiyetten yoksunluğun yanı sıra, Mary kocasının zor karakterine de katlanmak zorunda kalıyordu. Günlüğüne dert yanıyordu: “Bay W. bana biraz daha nazik davranrsa kendimi çok daha iyi hissedeceğim. Onu memnun etmek o kadar güç ki bunu başarmaktan ümidimi yitirmek üzereyim. Kıpırdansam edepsizlik oluyor; kıpırdanmasam cansızlık oluyor. Onu memnun etmek için didinip duruyorum, ama bazen nafile uğraşıyorum gibi geliyor.” Bundan kısa süre sonra, “uzun uzun feryat etmişti”, bu haykırışlar Elkanah üzerinde etki yapmış olacak ki, Mary şöyle yazmıştı: “Bugün çok müşfik davrandı.”

Altı aydan fazla süren üç bin millik bir yolculuk boyunca hem dış etkenlerden hem de kendi ilişkilerinden kaynaklanan sıkıntılar baş gösteriyordu. Bu sıkıntıların bir bölümü de muhtemelen, her ne kadar Viktorya döneminin gizlilik kaidesi uyarınca hiç telaffuz etmese de, Mary’nin hamileliğinden kaynaklanıyordu. Oregon’da, varışlarından birkaç ay sonra, yedi oğlundan ilkinin dünyaya getirdi. Pek çok dönemde ve pek çok yerdeki pek çok anne gibi, ilk bebek Mary için dinmeyen bir saadet kaynağı olmuştu. Doğumu anlatımı tam bir duygular yumağını yansıtır: korku, sancı, metanet, rahatlama ve mutluluk.

Saat dokuz gibi iyice fenalaştım. Cesaretim kırılmıştı, neredeyse evlendiğime pişman olmuşum. Ama dönüşü yoktu. Buna katlanmak zorundaydım. Saat on bire doğru cesaretimi iyice kaybettim... Ama tam daha beterinin yolda olduğunu zannederken, bebeğimin ağlaması kulağıma geldi. Bu “oğlumun” selamıydı. Sağlıklı bir evlat sahibi olmanın mutluluğuyla acımı hemen unuttum. O akşam kocam benim ve bebeğim için şükran dolu bir yürek ve bir sürü öpücük geldi.

Mary Richardson Walker gibi misyoner eşleri, tanrının kelamını Dakota’da Siouxlar’dan, Kuzeybatı’da Nez Perces’e ve iyice Batı’da

Winnebagolar ve Kickappolar'a kadar muhtelif Yerli kabilelerine yaymak için kocalarına yardım ediyorlardı. 1838 ile 1869 arasında Amerika Yerlileri'ni dine döndürmek için gönderilen 270 Presbiteryen erkekten sadece biri bekârdı. Kilise politikaları misyonerin bir eşi olması konusunda ısrarlı olduğundan, ümit vaat eden bir din adamının eşinin olmaması büyük bir dezavantaj olabiliyordu. Oregon'daki misyonerlerden biri Alaska'da bir kilise görevine kabul edilmediğinde şöyle homurdanıyordu: "Karım olmadığı için üçüncü keredir iyi bir tayini kaçıyorum."²¹

Mary Richardson Walker'ın öyküsü Kuzeybatı'da ilk Hıristiyan misyonerlerden birinin eşi olarak üstlendiği rol sayesinde resmi tarihte yerini bulmuştur. Ama geride hiçbir kayıt bırakmayan ya da sadece bölük pörçük kayıtlar bırakan pek az tanınan ya da isimsiz pek çok başka kadının da hikâyeleri vardır. Oregon'a yaptığı yolculuk birkaç günlük sayfasına canlılıkla kaydedilmiş olan orta-batılı bir çiftlik kadını Kitturah (Kit) Penton Belknap'm öyküsü de bunlardan biri. Kocasını George ile birlikte Iowa eyaletinden ayrılmadan önce dört çocuk dünyaya getirmiş ve üçünü kaybetmişti. Ekim 1847'de günlüğüne şunları yazdığında hayatta kalan tek oğlu bir yaşındaydı: "Sadece tek oğlumuz kaldı. O yüzden ben de kalan gücümü Rocky dağlarını geçmek için hazırlanmaya sarf edeceğim."²²

Yolculuk hazırlıkları "George için dört muslin gömlek ve küçük oğlan (Jessie) için iki takım"ın yanı sıra "arabanın brandası için bir parça keten ve birkaç çuval" yapmayı da içeriyordu. Kocanın gömleklerini, oğlanın giysilerini ve erzak çuvallarını dikme kısmı insanı pek şaşırtmıyor, ama at arabasının üstünü kaplayan brandayı dikmek insanın duraksamasına neden oluyor! Birkaç sözcük bu hazırlıklar yapılırken kocasının yanında duruşunu gözümüzde canlandırıyor: "daha çok akşamları kocam bana kitap okurken, eğiririm." Kocaların eşlere ve çocuklara yüksek sesle kitap okuması öncü ailelerin kayıtlarında sık sık rastlanan bir etkinlik. Kit'in kısacık sözleri eşler arasında sevgi dolu bir ilişkiyi akla getiriyor: en azından o kocasına terbiyeli orta sınıf kadınlarının mektuplarında, günlüklerinde, anılarında ve hatta konuşmalarında kocalarından söz ederken kullandıkları formüle dayanarak "Bay Belknap" diye hitap etmiyor.

Belknaplar uzun yolculuklarına çıktıklarında, her biri bir ya da iki arabası ve araba başına sekiz öküzüyle beş aile ile birlikte seyahat ettiler. 1.20'ye 3 metreden büyük olmayan arabaların altı aylık yol için gereken bütün erzakı alabilmesi gerekiyordu. Kit kumaştan yaptığı çuval-

ları ve tahta kutuları (bunlar daha sonra masa ve sandık işi görecekleri un, kaba mısır unu, “elma ve şeftali kurusu, fasulye, pirinç ve kahve” ile doldurmuştu. Her santimin kullanımını hesaplarken içi umut doluydu. “Kurna için bir köşe kaldı, yemek sepeti de kurnanın içine tam sığar. Kullanmak istediğimiz tabakların hepsi sepette durur. Önce güzel seramik tabaklarla başlayacağım, sonra onlar kırıldıkça yerine teneke olanları koyarım. Dört tane küçük şirin masa örtüsü diktim, yani sanki evdeymişim gibi yaşayacağım.”

Önlerindeki zorlu yolculuk gerçekten de Kit'in iyimserliğini sınıdı. Kit'in ve birçok başka erkek ve kadının anlattıklarına bakılırsa, yolculuğu hasarsız atlatan yoktu. Beraber yolculuk yapılan dostların, çoğunlukla da bebeklerin ve bazen de doğum sırasında annelerin ölmesi; tifo, dizanteri, çiçek ve korku salan kolera gibi bulaşıcı hastalıklar; rüzgar fırtınaları ve gözleri yakan toz; cilt enfeksiyonları ve kırık kemikler; affetmeyen gökler altında açlık ve susuzluk; diğerlerinin hızına yetişemeyenler ve yolculuk sırasında hayatını kaybedenlerle vedalaşmalar -bu anıların hiçbirini unutmak mümkün değildi.

Bir noktada, oğlu “Dağ Ateşi ile yanıp tutuştuğunda”, Kit Belknap hayatta kalan tek çocuğunu da kaybedeceğinden korkmuştu. En büyük korkusunun hiç silinmeyecek kaydını tutmuştu: “Gece [küçük oğlanı] orada bırakmak zorunda kalacağımızı ve eğer böyle olursa onunla beraber orada kalacağımı düşündüm.” Neyse ki, gün ışığı “yeni bir cesaret” getirmişti.

Yola devam ederken hasta bebeğine bakan Kit aynı zamanda hamile olduğunu -bir kez daha- hiç telaffuz etmedi. Hamilelik pek az kadının yazıya döktüğü bir şeydi; yakın aile bireylerine yazılan mektuplarda bile konuya o kadar üstü kapalı değinilirdi ki, günümüz okurları imayı rahatlıkla kaçırabilirler. Kit Belknap'ın yolculuk hakkında anlattıkları hatının sonuna ulaşmadan bitiyor, fakat başka kaynaklardan onun ve küçük ailesinin yeni bebeklerinin dünyaya geldiği Oregon'a kadar gelmeyi başardığını, kocası 1897'de kendisi 1913'de hayata veda etmeden önce burada beş çocuk büyüttüklerini öğreniyoruz.

Lydia A. Rudd'dan kalan “Oregon'a Giderken Yolkenarı Notları” Oregon hattı boyunca hastalık ve ölümün varlığını hep hissettirdiğini belirtiyor. 9 Mayıs 1852'de şunları not etmişti: “Bugün 4 Mayıs tarihini taşıyan yeni bir mezar gördük, Ohiolu bir adam. Bir de geri dönen adama

rastladık; karısını toprağa vermişti. Kızamıktan ölmüş.”²³ Adını bilmediğimiz bu adamın eşi olmadan yolculuğa tek başına devam edemeyecek kadar ümitsizliğe kapıldığı çok belli. Yolda bir aile bireyinin ölümünden sonra “geri-dönen” pek çok kişinin durumu buydu.

23 Haziran’da pes eden ise Lydia’nın kervanından biriydi. “Bay Giftman dün gece saat 11 sularında öldü. Geride hiç akrabası olmayan eşi kaldı, ama kocası ve kardeşi ile birlikte onlarla seyahat eden iki güçlü adam var, onlar kadına iyi bakarlar.” Genç dulun koca adayından yana sıkıntısı olmayacaktı.

Lydia Rudd defalarca hastalık, kaza ve ölüm vakalarını kaydetmişti. Bir noktada ıstırapla haykırıyordu, “Eyaletlerde de hastalık ve ölüm zordur, ama düzlüklerin yanında hiç kalır.”

Öncülerin yol üzerinde karşılaştıkları zorluklar varış noktalarında bitecek diye bir şey yoktu. Elvina Apperson Fellows, Oregon’un ilk zamanlarında çocuk-gelin olarak yaşadığı korkunç şeyleri belgeleyen bir hatırat bırakmış.²⁴ Babası düzlükleri geçerken ölünce, annesi “kendi dışında besleyecek dokuz aç mide” ile kalakalmıştı. Portland’a vardıklarında, anne önce limandaki gemilerin çamaşırlarını yıkamaya, sonra da pansiyon işletmeye başlamıştı. Annesinin kaderi acıydı, ama Bayan Fellows’un yaşlılık günlerinde anlattığı üzere kızının ilk evliliği ile karşılaş-tırılamazdı bile:

1851’de annem bizim geçimimizi sağlamak için çok zorlanı-yordu, o yüzden bir lokantada aşçılık yapan Julius Thomas adın-daki adam benimle evlenmeyi teklif ettiğinde, annem onunla ev-lenmemin iyi olacağını düşündü, ben de evlendim. Adam 44 yaşın-daydı, bense 14.

1851’de -yani 70 yıl önce- Güney’de zenciler köle edilirdi, ABD’nin her yerinde de karılar köleydi....14 yaşındaki bir kız ken-dini 44 yaşında bir adamdan korumak için ne yapabilir ki, özel-likle de benim kocam gibi sürekli içen bir adamsa? O kocayla ya-şamak zorunda kaldığım genç kızlık günlerimi düşündükçe hâlâ ürperirim. Sarhoş olduğunda genellikle beni öldürmek isterdi ve artık takatim kalmadığını düşünmeye başlayana kadar döverdi.

Bir keresinde annemin evine sığınmışım, oraya geldi. Kapıyı kilitledim. Pencereden tırmanmaya kalktı, ama aşağı ittim. Bu onu çok sinirlendirdi, tüfeğini çıkarıp bana ateş etti. Kurşun ha-

*şımın üstünden geçti. Cam üzerime devrildi, korkudan yere düştüm. İçeri baktı, yerde yattığımı gördü, beni öldürdüğünü düşünerek tüfeğin namlusunu ağzına soktu ve tetiği çekti, artık dul-
dum.*

Zaman içinde, Elvina 20 yaşının verdiği olgunlukla, ondan sonraki yarım yüzyılı birlikte geçirdiği “iyi bir adamla”, buharlı gemi mühendisi Edward Fellows ile tanışıp evlendi.

BATI USÜLÜ BİR AŞK

Öncü kadınların geride bıraktığı en çarpıcı belgelerden biri de Mollie Dorsey Sanford'ın 1857 ile 1866 arasında Nebraska ve Colorado'da tuttuğu günlükler.²⁵ Mollie günlük tutmaya Mart 1857'de, on sekiz yaşındayken, ailesi Nebraska City'e gitmek üzere Indianapolis'i terk etmeye hazırlanırken başlamıştı. Günlüğün başından itibaren Mollie'nin düzgün bir eğitim ve iyi bir Hristiyan terbiyesi almış neşeli ve zeki bir genç kadın olduğu bellidir. “Biz mutlu bir aileyiz,” diye yazmıştı hiçbir kuşkuyla yer bırakmazcasına ve gerçekten de bundan sonra annesi, babası ve yedi küçük kardeşi ile geçirdiği üç yıl boyunca Mollie'nin günlüğü yakın ve hoş aile ilişkilerini yansıtıyor.

Aile Indianapolis'den St. Louis'e trenle, oradan da Nebraska'ya gemi ile seyahat etmişti. Mollie'nin pek çok ahabap edindiği yolculuk iki hafta sürmüştü. Bu ahabaplar arasında California'ya gitmekte olan “çok hoş” genç bir gelin ve Mollie'nin “hayran kaldığı” Libbie adında bir genç kadın da vardı. Libbie gemiden ayrıldığında, Mollie günlüğüne şu itirafta bulunuyordu: “Onu sevdiğimi biliyor. Aslında o şu ana kadar karşılaştığım en ilginç kız.” Viktorya dönemi kızlarının birbirlerine karşı güçlü hisler beslemeleri ve sevgilerini gösteren hatıralar alıp vermeleri uygunsuz sayılan şeyler değildi.

Yaz geldiğinde aile Nebraska'da kendi çiftliğine yerleşmişti. Bu Mollie'nin hayatında saflık ve mutluluk dolu bir dönem olarak yer edecekti. Rüzgara, şiddetli fırtınalara ve yaşamlarındaki mahrumiyetlere rağmen, Mollie en çok muhteşem günbatımlarını, kocaman akağaçları ve “engin çayırların sinisini” yazmıştı. Günleri, elbette daha sonra kocası olacak olan adamla da canlanıyordu.

Bir arkadaşı Mollie'ye Indiana'dan Nebraska'ya yeni gelmiş olan Bay Sanford'a “kancasını takmasını” tavsiye etmişti. 5 Mayıs'ta onu ilk

kez gördüğünde günlüğüne şöyle yazmıştı: “Bugün dükkandan çıkarken onu gördüm. Oldukça yakışıklı bir adam.” Sonra da eklemişti: “Hiç kimseyi evlenecek kadar sevecek miyim bilmiyorum, eğer yirmi bir yaşına geldiğimde, boş konuşmayan sağduyulu iyi bir adam bulursam, bakire yüreğimi onun ellerine bırakabilirim... Beyefendilerden o kadar çabuk sıkılıyorum ki, yani fazla duygusallaştıklarında.”

Üç yıl süren flörtleri ikisinin de nazik karakteri ve öncü toplumunun daha serbest doğasından kaynaklanan bir rahatlıkla ilerledi. Mollie’nin 29 Haziran 1857’de yazdığı gibi: “Bir sürü ukala züppe gördükten sonra onun gibi bir adamla karşılaşmak çok iyi geliyor. Bu topraklarda insanların bu kadar serbest ve rahat olmaları harika bir şey. 15 Ekim’de By, Mollie’nin yeni gelen büyükannesine ve büyükbabasına bir kazanın ardından yardım ederek onların gözünde “kahraman” olduktan sonra, Mollie düşüncelere dalmıştı: “Büyükanem onun benim sevgilim olduğunu o sevimli ihtiyar kafacığına yerleştirmiş, ve... ben de öyle olduğuna inanıyorum. Onu çok sevdiğimi bugün geldiğinde anladım, üstelik onu kaç zamandır görmemiştim. O ve biz kızlar dün gece yarısına kadar boş arabada oturup konuştuk ve şarkı söyledik, elime uzanmanın bir yolunu buldu ve uzun uzun sevgiyle tuttu. Eğer bugün suratımdan okunmadıysa, kimsenin bundan haberi olmadı.”

Dört ay sonra, By bir öpücük çalma düzeyine geldi. Mollie’nin sözcükleriyle: “By yine beni görmeye geldi. Çok hoş görünüyor ve ziyareti bana çok iyi geldi. Bir gece o buradayken büyükbabalara gittik. Göklerdeki yıldızlara hayran hayran bakarak patikada yürüyorduk, bakmak için döndüğüm sırada, beni yanağımdan öptü! Bu korkunç kaba bir hareketti! ve ben de sinirlenmiş gibi hissetmeye çalıştım. ‘Yanlış olduğunu bildiğini ve geri alacağını’ söyledi, ama sonuçta bir şekilde o öpücüğü sakladım, sonradan düşünmek için, ve o zamandan beri yanağımda yanıyor.” Dış baskılar ne kadar az olursa olsun, Viktorya dönemi flörtlerinin daha fazla fiziksel yakınlaşmayı engelleyen iç baskıları vardı.

Mollie, 1 Mart 1858’de By’dan ilk yazılı itirafını aldı ve günlüğüne içini döktü: “Artık şüphem kalmadı. Bir mektup aldım, tatlı bir mektup... By beni gerçekten ve şefkatle seviyor, bunun karşılığında da kalbimi istiyor, artık elimi onun eline bırakabileceğimi ve ister sakın ister fırtınalı olsun onunla beraber hayat yolunda ilerleyebileceğimi biliyorum. Ona şimdiye kadar olan sevgililerimin hepsinden daha fazla güve-

nebileceğimi hissediyorum. Hep beklediğim gibi birbirimize çılgınca âşık olmadık, ama zaman içinde (aşka alıştık). Bunun aşkımızın dayanıklı ve ebedi olacağının kanıtı olduğunu umarım.”

Haziranda resmi olarak söz kestiler, ama “geleceğe dair kesin planları” yoktu. By geçimini sağlamak için “atları sürmekten” hisse senedi yatırımlarına kadar pek çok işle uğraşmışa benziyor. Mollie, Nebraska City’de evli bir kadının denetimi altında aylarca terzi olarak çalışmıştı. 1 Haziran 1859’da her zamanki sağduyusu ile şunları yazıyordu: “Yirmi bir yaşına gelene kadar evlenmeyeceğim, o zamana kadar kendi evimizle birlikte her şeyimiz hazır olur. İkimiz de bunun için çalışacağız.”

15 Şubat 1859’da çok şey söyleyen bir sayfa var: “Sevgililer günü kartlarımı By’den ve iki üç kişiden daha aldım. Bazen By’nin hislerini biraz daha belli etmesini, azıcık daha duygusal olmasını istiyorum. Onun ayakları fazla yere basıyor, ama daha duygusal olsaydı da sanırım ondan hemen bıardım. Beni sevdiğini biliyorum, bu da akli başında bir kız için yeterli.” Sevgililer günü İngiltere’de ve Amerika’da revaçtaydı ve kartlar sadece resmen tanınan sevgililerden değil, ilgi belirtmenin bir yolu olarak pek az tanıdıklarınızdan gelebilirdi.

Mollie, baharda altı ile dokuz yaşları arasında yirmi öğrenci için küçük bir okul açtı. Her Pazar nişanlısı ile buluşuyordu, 15 Mayıs’ta şöyle yazmıştı: “Çok hoş görünüyor ve gün geçtikçe onu daha da çok seviyorum.” Maddi durumları By’den daha parlak birçok erkeğin ilgisine rağmen, Mollie sevgilisine sadık kaldı.

Sonunda 1860’da Mollie ve By evlendiler. 13 Şubat’ta By ve kardeşinin “bu topraklarda evlilik bağı kurmak için yasal belge gerektiğinden eyaletin başkenti olan Tecumseh’e lisansı almaya” gittiklerini yazıyordu, “kendi düğün pastamı yaptım, yarın öğleden sonra 2’deki düğün için her şey hazır.” Fakat işler planladığı gibi gitmedi. Birkaç gün sonra kaleme aldığı şekliyle düğün günü hakkında anlattıkları, bize uç topraklardaki hayatın belirsizliği hakkında çok şey söylüyor.

Düğünümüz pek de beklediğim gibi geçmedi. Salı sabahı yemek hazırlıklarıyla, misafirlerimizi karşılayıp ağırlamakla meşguldük; bizim yaşadığımız küçük evlerde bu da bir iştir. Her an By’nin gelmesini bekliyorduk, ama saat ondan sonra heyecanlanmaya başladım... On iki oldu! Bir! İki! Üç oldu, damat ortada yok. Beni harcadıkları espriler dönmeye başladı. Umutla korku

arasında gidip geliyordum, ama elinde olmayan sebeplerden gectiğine hiç kuşku yoktu... Saat üçte insanlar aklıktan ölmek üzereydiler, 'yiyip içip eğlenmeye' karar verildi... Yemek bitip de akşam olmaya başlayınca, bu gerilime tahammül edecek gücüm kalmamıştı. Kaçıp, ağlayıp, dua edip, eve öyle geri gelecek, gülecek ve neşelenecektim.

Mollie "firari sevgilisinin" atının sesini duyduğunda ve "donmak üzere" olan sevgilisini süratle eve soktuğunda saat gece yarısını bulmuştu. Nasıl olduysa gizlice düğün kıyafetlerini giyip, saatlerdir ıstırap çeken konuklarının karşısına aniden çıkarak felaketi şenliğe çevirmeyi başardılar. Mollie finali coşkuyla anlatıyor.

Geldik ve kapının dışında durduk, Milton Amca'nın işaretini bekliyorduk. Teyzem insanların olduğu yere geçti ve "Bay Sanford"ı daha fazla beklemeyeceğiz. Duaya buyurun," dedi. Herkes sükut içinde mutfığa girdi. İşaret üzerine kapı açıldı ve içeri girerken tören hemen başladı, Byron N. Sanford ve Mary E. Dorsey birlikte karı koca ilan edildiler. Sonra öyle bir fırtına koptu ki, öpücükler, şaşkınlık haykırıışları. Yemeğin en iyi kısmından biraz kalmıştı ve istekli eller kısa süre içinde gerçek bir Gelin ve Damadın yerli yerinde oturduğu bir düğün yemeği hazırlamışlardı bile.

Biz de mutfakta evlenmiş olduk! Şaşakalmayın! Ey peri gibi gelinler. Duvaklarınızın ve portakal çiçeklerinizin altında, zenginliğin ve şatafatın toplandığı bir evde, yeminleriniz daha kutsal değil, yüreğiniz daha mesut değil, Nebraska'nın vahşi kırlarında kütük kulübenin mutfağındaki bu kızdaki. Dönem değişebilir, daha cazip yerlerde yaşayabilirim ve bu basit düğüne gülebirim. Sadece o gün de yüreğimin şu andaki kadar cesur ve sadık, şu an olduğu kadar mutlu olmasını umarım.

Onu bekleyen gelecek bu umudu gerçekten şiddetle sinayacaktı.

Mollie ve By evlendikten iki ay sonra girişimci bir genç adam için çok daha fazla fırsat bulunduğu söylenen Colorado'da yeni bir hayata yollanmak üzere Nebraska'dan ve Mollie'nin sevgili ailesinden ayrıldılar. Sıcak, yağmur ve rüzgar altında günde 20 mil gidilen, yolun her safhasında hastalığın ve kazanın tehdit ettiği belalı bir yoldu çıktıkları. 14 Haziran'da Mollie şunları yazmıştı: "Gelin olalı bu gece dört ay oldu, ama etrafıca

yazamayacak kadar yorgunum. Hava çok sıcak, biz de toz ve pislik için-deyiz. Aslında neredeyse hastayız, hepimiz. Sığırlarla midilliler bile ser-sem gibi görünüyor. Bir gün dinlenmeye karar verdik. Dinlenmek mi? Dinlenmek bizim neyimize!”

Mollie ve By'ın Nebraska City'den Denver'a yaptıkları yolculuk, Missouri'den Pasifik kıyılarına uzanan beş-altı aylık hattı geçen diğer ön-cülerin yaptıkları kadar zorlu değildi, ama yine de yeterince yorucuydu. Yaklaşık beş bin kişinin yaşadığı Denver'a geldiklerinde Mollie ve By eyaletlerden gelen diğer “mülteciler” ile birlikte kaldılar. By yine atları sürme işinde çalıştı ve “altını çıkarmak için kayaları kırmak üzere su gü-cü ile çalışan bir çeşit mekanizma” yaptı. Mollie dikiş işine girişti, bun-dan “iyi para kazanıyordu”. Tavukları yumurtasını eksik etmiyordu, o da bunları et, sebze ve sütle takas ediyordu. Beceriklilik ve sağlam bir yü-rek isteyen anlık bir yaşam biçimiydi bu.

Çok geçmeden Boulder'in kuzeybatısında küçük bir maden kampı olan Gold Hill'de bir dağ kulübesine taşındılar. Mollie bir süre maden-ciler için aşçılık yaptı, bu işi “aşağılayıcı” görüyor, “evini bu kadar özle-diği için utanıyordu”. 17 Aralık'ta, yirmi ikinci doğum gününde, en çok hâlâ hayatta olduğuna şükreder haldeydi. 14 Şubat'ta ilk evlilik yıldönü-münde, dağ kulübesinde tek başınaydı ve “By'dan ayrı olduğu için çok üzgün”dü. Sonunda, tıpkı düğün gününde olduğu gibi, By gece geç saat-te çıkageldi. “Sadece ilk evlilik yıldönümümüzde benimle birlikte olmak için o ıssız yoldan 10 mil yürümüştü. Eğer birisi, ya da ben kendim, onun hissiyattan yoksun olduğunu düşündüysek, bu öyle olmadığını gös-teriyor. Yatakta uzanıp dinleniyor, bense o kadar mutluyum ki, günlüğü-me yazmak zorundaydım.”

Mollie ve By'ın çektikleri sıkıntılar yıllar boyu sürdü. En dramatik hadiselerden biri, “güzel bir oğlan” olan ve Tanrı'nın hemencecik “yanı-na aldığı” ilk çocuklarının ölümüydü. Bir kez daha Mollie kendi hayatı kurtulduğu için şanslı hissediyordu. İç Savaş zamanı By bir süre Colo-rado Gönüllüleri'ne katılarak askerlik yaptı ve ordu barakalarına yerleş-tiler. İkinci evlilik yıldönümlerinde Mollie şöyle yazıyordu:

İki yıldır evliyiz! Öğleden sonrayı eskileri konuşarak, tanıştığımız zamandan bu yana başımızdan geçen anıları anımsayarak geçirdik. Kısa evliliğimizde bir sürü hadise atlattık, sınamalardan ve güçlük-lerden geçtik, ama bunlar sadece kalplerimizi birbirine daha yakın-dan bağladı. Birbirimizi seviyoruz ve birbirimiz için yaşıyoruz.

Onlarınki gerçek bir aşk hikâyesi, asırlarca sürececek örnek bir sevgi idi ve sonu iyi bitmişti. 1862 Eylülünde Mollie daha sonra bir kız kardeşi olacak olan “bir sevimlilik harikası” ikinci oğlunu dünyaya getirdi. By, Denver’deki ABD Darphanesi’nde çalışmaya başladı ve kırk yıl boyunca orada kaldı. Mollie de By da yirminci yüzyıla kadar yaşadılar, By seksen sekiz, Mollie ise yetmiş altı yaşında hayata veda etti. Mollie’nin ailesi onu bir “metanet kulesi” olarak hatırladı.

GÜNEYBATI’DA EVLİLİK HAYATI

California Hattı’nı izleyerek batıya giden öncülerin mektuplarından, günlüklerinden ve anılarından yola çıkarak Güneybatı’da kurulan ilk madenci camialarındaki erkeklerin ve kadınların günlük deneyimlerini yeniden kurgulayabiliyoruz. Erkekler altın ararken, eşleri her türlü işi görüyorlardı. Pansiyon işletiyor, çamaşırcılık hizmeti veriyor, aşçılık yapıyor, madenciler için yün çorap örüyor ve başkalarının çocuklarına bakıyorlardı. Kadınların para kazanması için daha önce hiç olmadığı kadar olanak vardı.

Mary Ballou’nun California’daki bir maden kampından yazdığı mektuplar ilkel bir pansiyonun derme çatma mutfağındaki lezzet zaferlerini betimleyen tarifler içeriyordu. 1852 Ekiminde şunları yazmıştı: “Bu çamura batmış yerde yaptığım işin ne olduğunu sana anlatmaya çalışacağım. Mutfağım yere çakılmış dört kazık ve tepesine örtülen bezden ibaret, yer tamamen toprak.”²⁶ Bu mutfaktan inanılmaz yemek çeşitleri çıkarıyordu:

... bazen çeşit çeşit tartlar yapıyorum. Bazen de artanları kırtarıyorum, Donut yapıyorum. Bisküvi yapıyorum, arada sırada kızılderili çörekleri arada da kuru üzümlü şipşak puding pişiriyorum, bazen kızılderili usulü fırında muhallebi bazen de hoş bir erik pudingi yapıyorum. Kimi zaman yarım kilosu kırk sent eden domuzları dolduruyorum... Yaklaşık dokuz metre uzunluğundaki masamı günde üç kez kuruyorum, biberlikleri, sirke kaplarını, hardal kaseleri ve tereyağı tabakları gibi ıvır zıvırı da üzerine yerleştiriyorum. Bazen tavuklara yem veriyorum, bazen de mutfakçımdan domuzları, yemek odamdan da katırları kovalıyorum.

Yaptığı yemeklerin listesi bununla bitmiyordu: “Bugün yemek için böğürtlenli puding yaptım. Bazen de çorba ve vişneli tart yapıyorum, kafa başına dört dolar tutan tavukları fırına veriyorum, düzinesi üç dolara satılan yumurtalardan da haşıyorum. Ara sıra lahana ve şalgam kaynatıyorum, börek kızartıyorum, ızgara yapıyorum... bir de sincap pişiriyorum.”

Bunlara ek olarak: “Bazen haftada elli dolar karşılığında bebek bakıyorum.” Ya da satmak üzere bir şeyler yapıyordu - sabun, şilte, çarşaf ve bayraklar (bir Whig*, bir Demokrat). Veya yerleri siliyor, şamdanları ovuyor ya da kavga eden adamları ayırıyordu. Babalarına Batı'da eşlik edebilmek için sevgili çocuklarını arkada bırakan Bayan Ballou California'nın Babil Kulesi'nde “Fransızlar, Hollandalılar, İskoçlar, Yahudiler, İtalyanlar, İsveçliler, Çinliler ve Amerika Yerlileri ve her türlü dil ve milletten insan arasında” kendisini “yorgun ve hasta” hissediyordu. Belki de oğlunun içini rahatlatmak için, şunu da ekliyordu, “ama hepsi bana gereken saygıyı gösteriyor.” Bu enerjik, esprili, eğitimsiz kadın Bath'lı Hatunun bezmek bilmez ruhunu Canterbury'den Pasifik Kıyısı'na dek sekiz bin mil taşımış gibi. Bugünün Mutfak Sanatı ile neler yapmış olabileceğini düşünmek insanın hayal gücünü tetikliyor!

Bundan on beş yıl sonra bir madenci kasabasındaki daha kültürlü yaşam orta tabaka kadınlarının Doğu'daki hemşirelerinden çok daha farklı bir tarzda yaşamadıklarını gösteriyor.²⁷ Aurora-Nevada'da bir zangocun eşi olan Rachel Haskell, rahiplerin ikisi de hasta olduğu için Pazar sabahı yataktan çıkmama lüksünü kendine tanımıştı. Kahvaltısını öğlen etmiş, çocuklarını yıkamış (“iyice keselemiş”) ve kanepeye uzanıp kitap okumuştur. Hep Bay H. olarak hitap edilen eşi yemeği sobanın üzerinde ısıtmış, kendisi ise bulaşıkları yıkamıştı. Bundan sonra, “oturma odasına geçtim, Ella [kızı] ailenin koro halinde söylediği şarkılara eşlik ederken piyanonun yanındaki tabureye oturdum. Masayı sobanın yanına çektim, çocuklar neşeli suratlarla boşlukları doldururken ‘Işık’ı okumaya kaldığım yerden devam ettim. Bay H. de iki ufaklıkla yerde biraz oynadıktan sonra divana uzanıp kitap okudu.” *Godey's Lady's Book*'un sayfalarından çıkmış olabilecek bu görüntü, saf ve mutlu bir aile tablosu çiziyor.

* 1834-1855 tarihlerindeki bir Amerikan siyasi partisi. (ç.n.)

Pazartesi günü, Bayan H. Ella'ya müzik dersi verdi ve oğullarıyla birlikte çarpım tablosunu çalıştı. Salı günü ekmek pişirdi, "John'un raf-larını güzelce kağıt kapladı" ve sulu bir yemek yaptı. Çarşamba günü ka-sabadaki arkadaşlarını ziyaret etti. "İpek gömlek ve kırmızı ceket giy-dim, şapka ve kırmızı atkı taktım. Karda yürümek bayağı zor oldu. Ba-yan Levy'e uğradım, hoşça sohbet ettik, bir sürü kız kardeşinin resimle-rine baktık, galiba dokuz taneler, Rhine Nehri üzerindeki Strasbourg'da oturan annesiyle babasının hoş portlerini de gördüm. Sonra Bayan Po-rors'a gittim, orada Bayan C ile karşılaştım. Biraz daha kalıp öğleden sonrayı da orada geçirmem için ısrar ettiler. Yemek için Bay H.'i çağırt-tık ve hava kararana kadar çok güzel vakit geçirdik. "Bayan Cooper'lar-da başka konuklar da vardı, "ve muhabbet canlı, kakhahâlâr patırtılıydı." Bay ve Bayan H eve döndüklerinde daha büyük kardeşlerin ufaklıklara iyi baktığını gördüler, "Maney, John'un kucağında uyuyordu." Sakinleri-nin hepsi asıl ailelerinden ayrı oldukları için maden kamplarında sosyal-leşme çok önem taşıyordu. Yeni gelen beyazlar, genellikle, eğer göze batacak derecede yoksul ya da tuhaf değilse, etnik kökenleri ve din-leri ne olursa olsun sıcak bir karşılama bulacaklarına emin olabiliyorlardı. Örneğin, Bayan Levy Güneybatı'da genellikle pek az önyargıyla karşıla-nan Yahudi yerleşimcilerden biriydi büyük olasılıkla.

Bayan Haskell'in canını sıkan tek konu var gibiydi: Kocasını akşamları-nı çoğunlukla kasabada başka erkeklerle birlikte geçirme adetindeydi. Günlüğünde şöyle yazmıştı: "Bay H onlarla birlikte kasabaya gitti, çok geç saate kadar kaldı. Onu beklerken kanepede uyuyakalmışım, uyandı-ğında hâlâ dönmemişti. Ben de yatağa yatıp uyudum. Bu duruma o kadar alıştım ki, artık eskisi gibi beynimi yiyip uykularımı kaçırmıyor." Başka bir sayfada ise "Yüreğimde öfke dolu bir terk edilmişlik hissiyle uyandım," diye başlayıp, "Bay H çok daha müşfik görünüyor," diye bitiyor.

Rachel Haskell'in kocasından duyduğu kaygılara rağmen, birbirleri-ne, çocuklarına ve arkadaşlarına sevgi bağları ile bağlanmış sıcak ve dost-tane bir ilişki içinde gibi görünüyorlar. Boston'ın ya da Charlestown'ın kültürel imkânlarından uzakta, çölün ortasındaki bu kadın eş, anne, ev kadını ve dost rollerinde sanki bir tatmin yakalamış.

Öncüler batıya ilerlediklerinde California, New Mexico ve Teksas'da yaşayan İspanyol toplulukları ile karşılaşmışlardı. Protestanlar çoğu kez kendilerinden çok farklı olan İspanyol Katolik geleneklerine hayretle

Ev hayatını yansıtan duygusal bir tablo, Godey's Lady's Book'dan, Mayıs 1859.

yaklaşıyorlardı. Parlak renkli kıyafetleri ve kaplumbağa kabuğundan taraklarıyla dadıların sıkı gözetiminde yetişen Californialı kızlar genellikle on üç, on beş yaşlarında evlendirilirdi. Evliliklerin çoğu, özellikle de asilzadelerin ailelerinde, görücü usulü olurdu ve gençlerin çoğu da kendi halklarının göreneklerine uyardı. Kızlar durumlarına göre bir çeyiz sandığı düzer, damatlar da başlık parası öderdi - bu kimi zaman bir dizi altına kadar çıkardı -papazlar da evliliği dini törenle mühürlerdi. Düğünü izleyen fiesta içki, müzik, dans, yemek ve neşenin eğlenceli birleşimi ile ünlüydü.²⁸

Ancak kadınların hepsi bu erken evlilik adetinden memnun değildi. 1870'lerde Hubert Howe Bancroft'un kayda geçirdiği sözlü anlatılar, çok genç yaştaki kızları henüz hazır olmadan evlilik sorumluluğunu üstlenmeye zorlayan bu "feci" geleneği reddeden kadınlardan örnekler içiyor. Los Angeles'm etkili zengin ailelerinden Pico'ların kızı olan Maria Inocent de Avila içi sızlayarak anlatıyordu:

Kızların çoğu bu kadar eğitimi bile tamamlayamazdı, çünkü anneleri hep onları evlendirmek için okuldan alırdı, çünkü birisi

*istediğinde kızları çok genç evlendirmek gibi berbat bir gelenek vardı. Ben sadece dört yıl okula gittim; sonra annem beni iş öğrenmem için çiftliğe alıp götürdü ve 15 yaşımdan 8 ay aldığım da evlendirildim.*²⁹

Güneybatı'nın Amerikalılar tarafından alınmasından sonra (1846-1848) yöreye giderek daha fazla öncü gelmesiyle birlikte, karma evlilikler de arttı. Bunların çoğu yeni gelen erkeklerle İspanyol asıllı çalışan kadınlar ya da yerli kadınlar arasındaki "serbest birliktelikler" idi. ABD ordusunun askerleri kamplarına bağlı çalışan çamaşırcılarla evlilik anlaşmaları yapabiliyorlardı, ama orduyla ilişkileri kesildiğinde karılarını terk etmelerini engelleyecek hiçbir şey yoktu.

İspanyol seçkinleri arasında, flört ve evlilik konuları saygın bir eş adına İngiliz ve İspanyol kökenli beyefendileri birbirlerine düşüren nazik bir ritüeldi. Henry James Gleason'ın Doğu'daki kız kardeşine yazdığı mektuplar zengin bir İspanyol asıllı güzelle evlenme çabalarına, ki sonuçta başarmıştı, tanıklık ediyor.³⁰

Monterey, 30 Mayıs 1847

Gece, saat 11

Sevgili kardeşim,

O güzel kızla, Catarina Watson ile evlenmek istediğimi söyledim. Kız evlenmek için fazla genç olduğundan, henüz on dördünde, annesiyle babası 18 ay bekledikten sonra tekrar sormamı istiyorlar. O ise benimle evleneceğini ya da kimseyle evlenmeyeceğini söylüyor...

Babasının serveti yaklaşık 40.000\$. Hayatımın en güzel günlerini geçiriyorum...

Monterey, 15 Kasım '49

Dona Francesca Gleason, Plymouth

Sevgili Kardeşim

İşte Fanny, evlendim. Canım Kate'im şimdi omzumdan uzanıyor... 7 Ekim sabahı 3'de evlendim. Babam öğleden sonra evinde büyük bir yemek verdi, akşam da dans oldu. Masraflar 1.000 dolar kadar tutmuş olmalı...

San Francisco, 31 Mart 1850

Sevgili Kardeşim

Karımın sana yazmamı istedikleri var, zira o İngilizce yazamıyor. Onu mazur görmelisin ve sana beslediği derin sevginin hatırası olarak... sana buraya özgü bir eşarp gönderiyor... Burada tanesi 125 dolardan satılıyor. Sana gelinlikli resmini de gönderecek, düğün akşamı bir an arpın üzerine eğilmişti, onun resmi...

San Francisco, 1 Temmuz 1850

Sevgili Kardeşim Fanny

... Karımı Monterey'de sıhhatte bıraktım ve eğer tabiatın işini bozacak bir şey olmazsa birkaç ay içinde baba olacağım. Sonra da biraz eski tanıdıkları ve ahbabları görmek biraz da vıyaklayan bir bebekten uzaklaşmak için memlekete gideceğim. Bebekleri çok seviyorum, ama belli bir yaşa geldikten sonra...

Koloni dönemi İspanyol ailesi, yaklaşık 1800. (Anonim. Mission San Diego de Alcalá Museum. Copyright Kathleen Cohen.)

Aynı dönemde Catarina Watson Gleason'ın içinden geçenleri öğrenmek için neler vermezdim! Kendisiyle evlenmek isteyen adamdan ne kadar hoşlanmış olursa olsun, kendisine en az güzelliği yüzünden olduğu kadar serveti yüzünden de yaklaşan ve ağlayan bir bebek fikrinden açıkça rahatsız olan bir adamla evlenmiş olmaktan pişmanlık duymuş muydu?

Güneybatı'nın ABD'ye eklenmesinden beri bölgedeki İngiliz ve İspanyol kökenli kişiler arasında toplumun her düzeyinde gerçekleşen evlilikler devam etmiştir. Elli sene içinde, bu iki halkın evlenerek karışması, ABD'nin bugünkü Latino-Amerikalı nüfusunun ilk çocuklarını dünyaya getirmiştir.

Kuzey ve Güneybatı'ya gitmek için zorlu yolculuklar yapan erkeklerin ve kadınların tarihleri artık ABD'nin mirası sayılıyor. Peki, geride kalanlara ne demeli, çağrılmayı bekleyen eşlere ve nişanlılara? Onların kaderleri hakkında ne biliyoruz?

Ohio'da Mary Carpenter Pickering'in diktiği bir yorgan, 1850'de Oregon'a giden John Bruce Bell'i beklediği yılların hesabını veriyor adeta. Yorgan tarihçisi Marie Bywater Cross'a göre, sepet ve çiçek desenleriyle çok ince işlenmiş ve aplike yapılmış bu yorganın yapımı en az dört yıl sürmüş olmalı.³¹ John, Batı'da geçirdiği sekiz senenin ardından geri dönmüş ve çift 3 Eylül 1861'de evlenmişti. Mary o zamana kadar 30 yaşına gelmişti bile. Kocasıyla beraber Ohio'da bir yuva kurdu, ama 1864'de daha da Batı'ya ilerleyerek Iowa'ya taşınmışlardı.

Kocasını Charles Wilson Adams California'ya gittikten sonra küçük oğluyla beraber Dublin-Ohio'da kalan Maria Abigail Henry Adams'ın kaleminden çıkan yirmi yedi sayfalık günlüğü bugüne ulaşmış. Kendisi Ocak 1860 ile Temmuz 1861 arasında New England küçük kasaba hayatının türlü sıkıcı ayrıntılarının (kiliseye gitmek, düğünler, cenazeler, böğürtlen toplama, elma kurutma, arada bir hastalıklar, karşılıklı akraba ve arkadaş ziyaretleri) yanı sıra, hava durumunu da ("güzel", "yağmur yağdı", "kar yağdı", "çok rüzgârlı", "bulutlu sıkıcı bir gün daha") günbegün kaydetmiş.

Uzaktaki kocasına duyduğu özlemi belirten feryatlar bu sakın kayıtlara ayrı bir vurgu getiriyor. "Ah, keşke bu gece onu görebilseydim. O kadar yalnız hissediyorum ki. Dünyada hiç dostum yokmuş gibi hissediyorum." (15 Nisan 1860). "Ah, bugün yapayalnız hissettim, Charles'ın

burada olmasını ne çok isterdim” (16 Mayıs 1860). “Of! Keşke onunla olabilseydim, ama olamam” (21 Temmuz 1860). “Bugün, Charles’ı son görüşümün üzerinden iki sene geçti” (21 Şubat 1861).

Henüz yirmili yaşlarının başında kocasından üç bin mil uzakta kalan bu sevgi dolu kadının kaderi ne olmuştu? Günlüğü ile Charles ve Maria Adams’ın birlikte bir portreleri San Francisco’daki California Historical Association’ın (Tarih Derneği) eline geldiğine göre, bu kadının Atlantik’ten Pasifik kıyısına uzun yolculuğu yaptığı ve zaman içinde kocasına kavuştuğuna inanmamızı sağlayacak gerekçemiz var.

MORMONLAR’IN ÇOKEŞLİ EVLİLİKLERİ

Batı’da evli kadınları ele alan herhangi bir yazının içinde poligami uygulamasını kabul eden Mormonlar’ın özel durumu da atlanmamalı. Yaygın görüşün aksine, Mormon ailelerinin hepsi çokeşli değildi -aslına bakılırsa, tahminler bu oranın sadece yüzde 15 ile 20 arasında olduğunu gösteriyor.³² Bunların da üçte ikisi iki, yüzde 20’si üç eş sahibiydi. Dört ya da daha fazla karısı olanlar ise çoğunlukla Mormon teolojisine olan bağlılıklarını eşlerinin ve çocuklarının sayısıyla kanıtlayan ünlü kilise liderleriydi.

Mormon doktrini, bir adamın ne kadar çok karısı, bir kadının ne kadar çok çocuğu olursa, cennette o kadar ödüllendirileceklerini öngörürdü. Mormon ibadethanelerinde gerçekleştirilen evliliklerin ölümden sonra da sürdüğüne inanılırdı (hâlâ da inanılıyor). Poligami -ya da daha tercih edilen deyişle çokeşlilik- Mormonların Utah’a yerleştikleri 1852 senesi ile kilise liderinin ABD’nin çokeşlilik karşıtı yasalarına boyun eğdiği 1890 arasında tarikatın temel kurallarındandı. En az kırk yıl boyunca, şahsen tekeşli bir birlikteliği tercih eden kadınlar bile kilise tarafından emredildiği ve bir kadının sözleriyle “selamete ermek için gerekli,” olduğundan çokeşli evlilik sistemini savunuyorlardı. Çokeşli evliliklerden birinin içindeki kadınlardan biri “Eğer poligami Tanrı’nın emriyse, yerine getirmek zorundayız,” diyordu.³³

Tipik çokeşli aile yirmi üç yaşında bir erkeğin kendisinden üç yaş küçük bir kadınla evlenmesiyle kuruluyordu; bu onun tek yasal evliliği olurdu. On iki yıl sonra ilk eşinden on bir yaş genç ikinci hanımı alırdı. Üçüncü bir kadınla evlenecek olursa, bu kadının da evlendiği zaman yirmili yaşlarda olması gerekiyordu. İster tekeşli ister çokeşli evliliklerin içinde olsunlar, Mormon kadınların doğurganlık oranı çok yüksekti, oralama yedi sekiz çocukları olurdu.³⁴

Kocanın durumuna ve tercihinine göre, hanımlar aynı evin farklı odalarında ya da kimi zaman birbirlerinden bir hayli uzakta bulunan farklı evlerde yaşarlardı. Mormon kadınları pek çok kez kendilerini kuma veya kumalarla ve farklı yataklardan doğan çocuklarla aynı çatı altında işbirliği içinde komün halinde yaşamayı öğrenmek zorunda kaldıkları durumlarda bulurlardı. Bu, özellikle iki kız kardeşin aynı kocayı paylaştığı durumlarda, kuvvetli kardeşlik bağları yaratabildiği gibi sürtüşme ve kıskançlığa da yol açabiliyordu.

Bir Mormon hanım kocasının asıl evinden uzaktaysa, çoğunlukla şaşılacak derecede serbest bir hayat sürüyordu. Çocuklarını yetiştirmekte önemli ölçüde bağımsız oluyordu -gerçekten de kadın kocasını başkalarıyla paylaştığı ve adam zaten sıkça dini görevler için seyahate çıktığı için anne-çocuk arasındaki bağ karı-koca bağından önce geliyordu. Bir

Mary Carpenter Pickering Bell Yorganı, yaklaşık 1855, (Smithsonian Institution, Washington, D.C.)

Mormon hanımının evin dışında çalışması ender bir durum değildi -Mormon kilisesi kadınların finansal açıdan girişimci ve kendine yeterli olmasını teşvik ediyordu. Viktorya döneminin genel toplum yapısı içindeki evli orta sınıf kadınlarının aksine, evli Mormon kadınları hiçbir şekilde ev işleriyle kısıtlanmamışlardı; çiftçilik, terziilik yapıyor, iş idare ediyorlardı, hatta bazıları hemşire ve doktor oluyordu. Pek çoğu 1842'de dini, kültürel ve hayır işleri için bir destek kuruluşu olarak kurulan Yardım Cemiyeti'nde (Relief Society) aktif görev almaktaydı: Daha sonraları, 1872 ile 1914 arasında, en ilerici kadınlardan bir bölümü *Women's Exponent* adında bir gazete çıkardılar, bu gazete yüzyıl sonunda beliren "Yeni Kadın" ile ilgili meseleler de dahil olmak üzere birçok farklı sorunu ele alıyordu. On dokuzuncu yüzyıl Mormon evlilikleri, erkeklerin şehvetini tatmin eden "haremler" olarak algılayan popüler görüşlerden çok daha karmaşıktı kuşkusuz.

Mary Ann Hafen'ın kendisinden sonra gelecek olan aile bireyleri için bıraktığı hatırat onun Utah ve Nevada'da çokeşli bir evlilik içinde geçirdiği hayatının canlı bir tablosunu çiziyor.³⁵ İlk kocasını kaybettikten sonra (adının ikinci hanımıydı) annesiyle babası John Hafen'ın teklifini kabul etmesi için ısrarlı davranmışlardı. Ama bu adamın da bir ilk hanımı vardı, Susette adındaki bu hanım fikirden fazla hoşlanmamıştı. Susette'in itirazları yüzünden Mary Ann bu evliliğe ancak büyük tereddütle ve gözyaşları içinde razı geldi. John Hafen iki hanım daha alacak, Mary Ann Hafen'ın yedi çocuğu olacaktı.

1891'de altıncı çocuğunun doğumundan sonra Mary Ann Nevada'ya taşındı, kocası ve diğer aileleri ise Utah'da kaldılar. hikâyeyi kendi ağzından dinleyelim:

Santa Clara'da [Utah] bu kadar insana yetecek toprak olmadığından benim henüz çok genç olan ailemi alıp Bunkerville'e [Nevada] taşınmamın en iyisi olacağına karar verdik, orada yeni bir yerleşim kuruluyordu, orada toprak hem daha bol hem de daha ucuzdu...

Çocukluğumda karşılaştığım zorluklara benzer şeyler yaşayacağımı biliyordum; çocuklarım yabancı topraklarda akrabalarının uzakta büyüyeceklerdi; yeni bir yere yerleşmenin zorluklarını onlar da yaşamak zorunda kalacaklardı...

Charles Wilson Adams ve eşi Maria Abigail Henry Adams, on dokuzuncu yüzyıl ortası (California Historical Society, San Francisco)

Fırsatını bulur bulmaz tarlaya mısır, şeker kamışı, pamuk, kabak ve kavun, kasabadaki bahçeye de sebze ektik. Çalılardan oluşan çitler ortalıkta avlanan başıboş hayvanlardan korunmamız için yeterli değildi. Ama o yıl ektiğimiz her şeyden bayağı iyi mahsul aldık. Albert [oğlu] Mesquite'den üç tane dut ağacı sökerek bunları gölgesi olmayan evimizin etrafına dikti.

Mary Ann önceleri Santa Clara'daki büyük aileyi özlüyor, her yıl oraya bir kez gitmeyi beceriyordu. İlk başta, kocası da düzenli olarak ziyarete geliyordu. "Ama Santa Clara piskoposu olduğu için," diye anlatıyor Mary Ann, "bir de öteki üç ailesini sayarsak, bizimle fazla birlikte olamıyordu. Bu yüzden de yedi çocuğuma genelde tek başıma bakmak zorundaydım." "Altı kilo, gülbüz ve sağlıklı bir oğlan" olan yedinci çocuğunun doğumunda, adet olduğu üzere on günlüğüne gelen yerel Mormon piskoposun karısı ona yardım etmişti. Bu sırada kocası neredeydi? Kocasını ancak bebek doğduktan sonra ziyarete geldi. Yazar gururla gönüllü oluyor: "Ço-

cuklarımın hiçbirinde doktor gelmedi, başka bir şey için de gelmedi, üstelik ebelere de hiç beş dolardan fazla ödemişliğim yok.”

Mary Ann Hafen'ın öyküsü ailenin hakiki reisi olarak yaptığı işlerle sürüyor:

21

Kocama yük olmak istemiyor, ailemle birlikte kendimize yeterli olmaya çalışıyordum. Gelirimizi arttırmak için ortakçılık yapıp pamuk topluyordum; öteki çocuklar okuldayken bebeğimi tarlaya götürüyordum çünkü elimden geldiğince çocukları hiç okuldan geri bırakmadım. Pamuk toplama işi çok yorucuydu, insanın beli kopuyordu, ama çocuklarımı giydirmeme faydası oluyordu.

Hep bahçeye baktım ki yeşil sebze yiyebilelim. Bahçeyi yabancı otların sarmasını engellemek ve haftada iki kere sulamak çok vakit alıyor. Bir iki domuz, bir inek ve birkaç tavukla beraber oldukça iyi idare ediyoruz...

Bu dolaysız anlatım pek çok Mormon kadının sergilediği kendine yeterlilik durumunu kanıtlıyor. Bu ifadede pek az kendine acıma ve poligaminin çiftlerin her ikisi için de gerginlik yaratabileceği yönünde pek hafif bir ima sezmek mümkün ancak. Başka kadınlar kıskançlık ve acı duygularını daha fazla yansıtıyorlardı. Örneğin, çokeşli evliliklerden birinde yaşayan Annie Clark Tanner otobiyografisinde şöyle yazmıştı:

Din uğruna olmasa kadınların poligamiyi asla kabul etmeyeceklerine eminim. Hiçbir kadın bu adete büyük fedakârlıklarda bulunmadan razı gelmemiştir. Karı ile koca arasındaki ilişkide öylesine kutsal bir şey var ki, ailede üçüncü bir şahsın varlığı daha önce aralarında bulunan itimat ve güvence duygularını kesinlikle zedeleyecektir.³⁶

Aynı şekilde, Mormon idare heyeti üyelerinden Franklin D. Richards'ın ilk eşi olan Jane Synder Richards da ailesine on tane daha hanımı buyur etmek zorunda kalan bir ilk eş olarak tahammül ettiği durumları anlatıyor. 1880'de tarihçi kocası için Richards'ın öyküsünü kaydeden, Bayan Hubert Howe Bancroft, Mormon kadınların poligamiyi “dini bir görev olarak gördükleri ve yol açtığı huzursuzlukları bir çeşit dini diyet olarak kabullenmeye kendilerini terbiye ettikleri” sonucuna varıyor.³⁷

Mormonlar'ı Utah'a getiren dini lider Brigham Young, "kadınların mutsuz olduklarını söylediklerini" itiraf etmiş ve bazı erkeklerin ikinci eşin ilk evliliğe getirdiği mutsuzluğu fark ettiklerini kabul etmişti. Young, Mormon erkeklerin ve kadınların çokeşlilik de dahil olmak üzere "İncil'i bütünüyle kucaklamaları" konusunda ısrar ediyordu.³⁸ Bunu yapmazlarsa, boşanma da bir alternatifti. 4 Şubat 1852 tarihli Utah boşanma yasası, ülke genelinde en liberal yasalardan biri olmuştı ve özellikle de kadınların lehineydi. Normal sebeplerin yanı sıra, " tarafların huzur ve birliktelik içinde beraber yaşayamadıkları ve kendi iyilikleri için ayrılmasının daha uygun olduğu konusunda mahkemenin ikna olması durumunda" da davacıya boşanma izni veriliyordu.³⁹ Kendilerini tahammülü mümkün olmayan evlilikler içinde bulan kadınlar çoğunlukla boşanma işlemlerini başlatıyorlardı, erkeklerin ise eşlerinin karşı çıkması durumunda boşanma kararını aldirmaları daha zor oluyordu. Ama zaten erkeğin başka bir hanım almak gibi bir seçeneği vardı.

Mormonlar'ın eş seçimlerinde aşk pek rol oynamışa benzemiyor. Romantizmin payı olmuşsa bile, bu kadınların hatıralarında kesinlikle vurgulanmış değil. Aksine, Mormon kadınları koca seçerken ailenin uygunluğunu, finansal sorumluluğu ve cemiyetin iyiliğini göz önünde bulundurmak üzere yetiştiriliyordu. Bu şekilde, Mormon toplumu Amerikan kadınlarının çoğunluğu için teşvik edilen romantik aşk ve eve bağlı kalma özelliklerinden ayrılmış oluyordu.

Hannah Crosby vakası bu evlilik felsefesinin örneklerinden biri. 1870'lerde Utah'da çokeşli bir aileye girme kararı, kendisinin çokeşli olmayan Mormon ailesi tarafından tereddütle karşılanmıştı. Müstakbel kocasını "sevgililerin birbirlerini sevdikleri gibi sevmediğini, ama adamın diğer eşlerinden ve evin havasından hoşlandığını" ailesine itiraf etmişti. Gerçekten evliliği boyunca en çok değer verdiği şey hanımlar arasındaki kardeşlik ruhu oldu. "Biz hanımlar," diye yazıyordu, "işimizi o kadar sistemli ve düzenli bir hale getirmiştik ki, rahatlıkla bir sürü işin üstesinden gelebiliyorduk. Belli bir süre için birisi kızların da yardımıyla yemek ve mutfak işleriyle ilgilenir, bir başkası yatakları ve temizliği yapar, bir diğeri ise çocukları yıkayıp saçlarını tarardı. Saat yedi buçukta herkes kahvaltıya oturmaya hazır olurdu."

Hamilelik ve loğusalık dönemlerinde herkes için bir ucundan tutup birbirine yardım ederdi. "Yıllarca," diye yazıyordu ısrarla, "bu şekilde yaşadık, aynı kocaman kazanlarla aynı kocaman ocakta yemek pişirdik, ara-

mızda nahoş tek bir kelime bile geçmeksizin aynı uzun masada yemek yedik...” Anlattıklarında kocasının o kadar az adı geçiyordu ki, adam aslında evliliğin etrafında döndüğü tekerin ataerkil dingili olmasına rağmen tümüyle gereksiz olduğu hissini veriyor. Buna rağmen, Mormon inançlarının kendisine vaat ettiği hayatı düşündüğünde, sadece diğer iki hanımla olan ilişkileri üzerinde duruyordu. “O çokeşli evlilikte bir yaşamın temelini kurduğumuzu, üçümüzün birbirimizi kardeşten öte sevdiğimizi ve sonsuza kadar el ele ilerleyeceğimizi bilmek bana mutluluk veriyor.”

Hannah Crosby çokeşli evliliklerin erdemlerinin en ateşli sözcülerindendi. “Bu sistemin avantajlarını bizzat yaşayana kadar kimse bilemez,” diyordu, “Tek eşlerin asla bilmediği bir sürü ayrıcalığımız vardı bizim.”⁴⁰

BİRKAÇ TEMKİNLİ GENELLEME

Viktorya dönemi kadınlarının hayatlarında izlenen çeşitlilik göz önüne alınırsa, evlilik hakkında geçen bölümün başında sunduğum türden genellemelere hep bir soru işaretiyle yaklaşmak gerekir. Kocalar ve karılar için ayrı daireler ideolojisi Londra’dan ve Washington’dan Iowa ve California’ya yayıldı mı? New York’daki bir kadın hakları taraftarının, Georgia’daki bir plantasyon hanımının, California’da bir maden kasabasındaki açsının ya da Nevada’da değirmencinin karısının hayatını düzenledi mi? Ayrı daireler doktrininin, kadınlar için eve bağımlılık çağrışımı ile beraber, sınıf ve coğrafi bölgelere göre tek biçim taşıdığı söylenemez. Ekonomik ve sosyal basamakların aşağılarına inildikçe, “erkek” işi ile “kadın” işi arasında ayırım yapma olanağı azalıyor. Hayatını idame ettirmek söz konusu olduğunda, kadınlar, evli olsunlar olmasınlar, kendilerinin ve ailelerinin geçimini sağlayabilmek için ne iş olursa yapıyorlardı. Aynı şekilde, batıya geçildikçe en azından ilk başlarda kadının kocasına yardım etmesi olağandı. Karıkocalar Kansas’da çiftçilik, Wyoming’de hayvancılık, California’da pansiyonculuk yaparken omuz omuza çalışıyorlardı. Öncü erkeklerin ve kadınların çoğunu harekete geçiren ilk güç olan bu öncü ruh çoğu kez batıya gidildikçe cinsiyet sınırlarının kırılmasına yol açtı.

Buna rağmen, ayrı dünyalar ideolojisi ve evcimenlik kültü öyle kolay kolay pes etmedi. Kita boyuna yapılan bu yolculuklarda bile cinsiyete göre ayrılan görevler vardı: Erkekler öküzleri sürüp takımlarını onarıırken, kadınlar yemek yapar, çamaşır yıkar, dikiş diker ve bebek bakarlardı.⁴¹ Gerçi kadınların alışılmış etkinlerinin dışında kalan işleri de -en çar-

pıcısı yakacak olarak bufallo dışkısı toplamaktı- sıkça üstlenmeleri gerekse de, eşlerden ve annelerden beklenen geleneksel hizmetler de aynı şekilde beklenirdi, ki erkekler için aynı şeyi söyleyemeyiz. Kadınların her gün “alelacele kahvaltı hazırlamaları” gerekirdi ve her akşam “ertesi akşama kadar idare edecek” yemek pişirirlerdi.⁴²

Evli kadınlar yolculuk boyunca erkek işlerini de üstlenseler bile, bu onların kocalarıyla eşit söz hakkına sahip oldukları anlamına gelmiyordu. Lavinia Porter’ın dile getirdiği bir hadise kadınların erkeklerin liderliğine baş kaldırmaya yeltendiklerinde karşılaştıkları zorlukları ortaya koyuyor. Bufallo pisliği yerine odun toplayabilmek için arabayı yarım mil ötedeki ağaçlığa sürme ricasını koca reddetmişti. Bu kırgınlıkla arabaya girmiş ve erkeklerle “akşam yemeği için yakacak istiyorlarsa, kendileri toplayabileceklerini ve yemeği de kendileri pişirebileceklerini” söylemişti. Sonra da ağlaya ağlaya uyuyakalmıştı. Daha sonra kocası kendi hazırladığı yemekle onu uyandırarak eşinin gönlünü almaya çalıştıysa da, ilişkilerindeki gerginlik haftalarca sürmüştü. John Faragher ve Christine Stansell bu hadiseyi anlatırken, Mississippi’nin batısında cinsiyet sınırlarının daha sık aşılmasına rağmen yine de Viktorya döneminin geleneksel karıkoca arasındaki görev ve yetki dağılımının Atlantik’ten Pasifik’e kadar evliliğin belkemiği olarak kaldığını vurguluyorlar.⁴³

Batı kıyılarındaki bir öncü kadın da Doğu kıyılarındaki hemcinsi ile aynı evcimen beklentilerle dünya evine giriyordu. Oregon’da 4 Mayıs 1854’de evlenen, nispeten zengin genç gelin Bethenia Owens-Adair’ın da çeyiz sandığında “dört yorgan... dört çarşaflik muslin, iki çift yastık kılıfı, iki masa örtüsü ve dört havlu” bulunuyordu. Babası ona “güzel bir binek atı”, bir inek, bir dana, bir araba ve koşum takımı vermişti. Annesi de “güzel bir kuştüyü yatak ve yastıklar, iyi bir saz yatak, bir çift battaniye ve iki tane daha yorgan” vermişti. Ayrıca, sabahki törenin ardından düğün günü öğleden sonra, babasının hesabından gıda maddeleri, mutfak gereçleri, bir yayık, bir banyo küveti ve tahtası, çamaşır için otuz galonluk bir demir kazan, bir su kovası ve bir teneke maşrapa satın almıştı. Kocasının mal varlığı ise bir at ve eyer, bir tabanca ve gelini getirdiği üç buçuğa dört metrelik, toprak zeminli, bacasız, küçük ve kütüklerden yapılma bir kulübeden oluşuyordu.⁴⁴

Diğer görevleri ne olursa olsun, öncü evlerinde evli bir kadının birinci sorumluluğu hâlâ evin ve çocukların bakımıydı. Kocasını arada sırada ateşe bir tencere koyabilirdi, ama hiç kimse onun evin idaresini üstlen-

mesini beklemezdi, hatta karısı hasta veya loğusa olsa bile. Eğer mecbursa, mesela dul kaldıysa, ilk düşüncesi yeni bir eş bulmak olurdu. Bir başka soru da iki temel saygın kurum olan kanun ve kilise tarafından desteklenen eşler arasındaki ilişkiyi sarmalıyor. Bu da değişiklikler gösteriyordu. Kadınların bazıları, özellikle de Güneyliler, mevcut durumdan mutlu olduklarını, hatta erkeklerin üzerlerindeki egemenliğinden gerçekten memnun olduklarını ifade etseler de, Güney'de bile bütün kadınların tavrı bu yönde değildi elbette. Evli kadınların pek çoğu kimi zaman alenen, kimi zaman ise hissettirmeden kocalarının isteklerinin yönünü değiştirmenin yolunu buluyordu.

Bu öncü gelinlerinden biri kendi şahsi durumu için şu analizi yapıyor: “Kocanın ailenin reisi olması konusunda hep kendi fikirlerim olmuştu. Tedbir olarak ona evlilik akdindeki ‘itaat’ sözcüğü konusunda düşüncelerini sormuş ve bu sözcüğü onaylamadığını anlamıştım. Onaylasa da onaylamasa da, ‘itaat’ sözcüğünün atılması gerekecekti. Bütün çocuklar gibi ben de mecburen vesayet altındaki dönemimi annem ve babamla geçirmiştım. Artık bir kadın olmuştum ve aile reisinin diğer yarısı olabilme yetisine sahiptim. İkimizin sözü de aynı ölçüde geçecekti.”⁴⁵ Kocalarını severek seçen ve eşitlikçi birliktelikler uman pek çok kadının bu durumda olduğunu tasavvur ediyoruz.⁴⁶

Kuzey'de, Güney'de, Ortabatı'da ve Batı'da pek çok kadın mutlu evliliklerinin kayıtlarını bırakmış olsalar da, birçoğu da kimi zaman terk edilme ya da boşanmayla sonuçlanan çatışmalı evliliklerde yıllarca acı çekmişlerdi. Kocalar başka kadınlar yüzünden ya da içtikleri veya bunnaldıkları ya da sadece serseri oldukları için eşlerini ve çocuklarını terk ederlerdi. Gazetelerdeki “Kayıp” ilanlarında gördüğümüz “firari eşler” için verilen duyurulardaki gibi terk eden bazen de kadın olurdu. Ya da, özellikle de boşanma yönetmeliklerinin nispeten daha gevşek olduğu uç bölgelerde kadın boşanma davası açabilirdi.

Karıkocalar çoğunlukla sadece ayrı yaşarlar ve taraflardan birisi yeniden evlenmeyi arzu etmiyorsa boşanma işlemleriyle uğraşmazlardı. Buna rağmen, ABD kadar geniş bir ülkede, yeni topraklarda izini kaybettirip eski evliliği resmen noktalamadan yeniden evlenmek yeterince kolaydı. Çift eşlilik “Amerika'nın ilk dönemlerinde sıradan bir toplumsal deneyim” haline gelmiş gibi görünüyor.⁴⁷

Pek az kadının arkasında dayanabileceği ailesine veya kendisine ait kaynaklar vardı, ki bunlar Bethenia Owens-Adair'ın beş para etmez ko-

casını Oregon'da bırakmasına yardımcı olmuştu. Dört yıllık evlilikten sonra, bir çocuk annesi on sekiz yaşındaki Bethenia baba evine dönmüş ve boşanma davası açmıştı. Daha büyük bir kadın ona kocasını neden terk ettiğini sorduğunda, Bethenia şöyle yanıtlamıştı: "Çünkü bebeğimi acımasızca kamçılıyor, beni de dövüyor, boğazımı sıkıyordu. "Bu karanlık anda, önündeki zorluklar aşılamaz gibi görünüyordu - "bütün sevgimi ve saygımı yitirdiğim bir koca, hayatım boyunca lekesini taşıyacağım bir boşanma ve iki yaşında sağlıklı bir bebek."⁴⁸

Yine de inanılmaz bir yaşam bekliyordu onu. Önce ilkökul eğitimini tamamlamak için okula geri döndü. Sonra on altı öğrencisi oldu, üç aylık bir süre boyunca her birine iki dolara öğretmenlik yaptı. Oğlu ile birlikte babasının evinden taşındıktan sonra öğretmenlik yaparak, çamaşır yıkayarak ve böğürtlen toplayarak geçimini sağladı. Yıllar boyunca bir terzi ve şapkacı dükkanı işletti. 1870'e gelindiğinde, oğlunu Berkeley'de California Üniversitesi'ne kendi parasıyla sokmayı başarmıştı.

İşte tam bu noktada hayatı bütünüyle değişti. Tıp okumayı kafasına sokmuştu. Bir doktordan *Gray's Anatomy* kitabını ödünç alarak vücudun işleyişini öğrendi ve Philadelphia'da Eclectic School of Medicine'a girmeyi başardı. Ünlü tıp fakültelerinin çoğuna kadınlar kabul edilmediği ve tıp kadınlara uygun bir meslek sayılmadığı için, ailesi "rezil olduklarını" düşünmüştü. Fakat o sadece Eclectic School of Medicine'ı bitirmeyi değil, tıp eğitimini Michigan Üniversitesi'nde tamamlamayı başardı - burası kadınlara tıp diploması veren ilk üniversitelerden biriydi. O kendi diplomasını 1880'de kırk yaşındayken aldı ve bunu izleyen yirmi beş yıl boyunca memleketi Oregon'un efsanevi "doktor hanım"ı olarak hayatını sürdürdü.

Bethenia Owens-Adair, Amerikan ve İngiliz kadınlarının hayatlarını saran kalıpların çatlamaya yüz tuttuğu bir dönemde yetişkin olduğu için şanslıydı. İngiltere'de 1857 ile 1882 arasında, Amerika'da ise 1840'lardan başlayarak yürürlüğe giren yasalar evli kadınlara daha fazla özgürlük veriyordu, yeni eğitim ve istihdam olanakları da hem bekâr hem de evli kadınların önüne ev kadınlığının yerine gerçekçi alternatifler sunuyordu.

BÖLÜM 7

Kadın Sorunu ve 'eni Kadın

Ibsen'in *Bir Bebek Evi* oyununun üçüncü perdesinde, karı koca Nora ve Helmer'in arasında sıra dışı bir konuşma geçer. Helmer, Nora'ya şöyle söyler: "Her şeyden önce sen bir eş ve annesin." Nora yanıtlar: "Artık buna inanmıyorum. Her şeyden önce insan olduğuma inanıyorum -senin kadar insan olduğuma... ya da ne olursa olsun insan olmak için uğraşacağım."¹

Aralık 1879'da Kopenhag Kraliyet Tiyatrosu'nda oyunun ilk temsili gerçekleştirildiğinde skandal yarattı. Şerefli bir kadının eşlik ve annelik rolünü reddetmesi, kocasını ve çocuklarını terk etmesi ve kendi kendine işe koyulması toplumun en aziz değerlerine hakaret olarak görülmüştü. Eser, Danimarka'daki ilk temsilden birkaç hafta önce Ibsen'in memleketi Norveç'te yayınlanmış, yazarın muhafazakâr düşmanlarına saldırı-
cık hedef sağlamıştı. Karşıt eleştiriler karşısında Ibsen genellikle pek eğlenirdi, ama bu kez bütün İskandinavya'yı saran çok ağır tepkiler karşısında geri çekilmişti. Hatta Almanya'daki temsil için protestolara boyun eğmiş ve oyunun sonunu değiştirmişti. Bu versiyonda, Nora kapıyı çarparak evden çıkıp gitmiyordu. Bunun yerine, Helmer onu uyuyan çocuklara bakmaya zorluyordu, perde kapanmadan önce yere çöken Nora şöyle haykırıyordu: "Ah, kendime karşı günah işliyorsam da, onları bırakamam."

Ibsen'e ilerici düşünürlerin alkışlarını kazandıran elbette ilk versiyondu. İçinde sadece bir "taşbebek-eş"ten ibaret olduğu (ondan önce de babasının "taşbebeği" olmuştu) "bebek evi"nden kurtulmak için Nora'nın giriştiği mücadele pek çok kadının toplumda tam vatandaşlık statüsü kazanma mücadelesini yansıtıyordu. Nora göz açıp kapayıncaya kadar, eşlik ve annelik konumunun getirdiği haklardan vazgeçmesi anla-

mina gelse bile bir kadının bağımsız bir varoluşa hakkı olduğu inancının simgesi oluverdi.

Edebiyat yapıtlarının çoğu gibi, *Bir Bebek Evi* de hem kendi çağı-
nın hem de bütün çağların sözcülüğünü yapıyor. Eserin kahramanı Nora
bir yandan yaşadığı zamanın ve mekanın toplumsal gelenekleriyle sınırlı
yukarı orta sınıf Norveçli evli bir kadın ve bir yandan da herhangi bir dö-
nemde yaşamış olabilecek kişisel tatmin arayan bir kadın. Nora'nın öy-
küsü ancak o dönemde geçebilirdi, ama bu yine de aslında herhangi bir
kadının hikâyesi.

Dönemi bir gözünüzün önüne getirin. On dokuzuncu yüzyılın ikinci
yarısında, İskandinavya da Avrupa'nın geri kalanı gibi Kadın Sorunu ile
uğraşıyordu. Camilla Collet'in (1813-1895) Norveççe ve Frederika Bre-
mer'in (1801-1865) İsveççe yazdığı romanlar erkeklerin tek taraflı ayrı-
calıklarının farkına varılmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştu. Bekâr
bir kadın önceliği erkeğe bırakıp, kendi hislerini açıklamak için
adamın niyetini dile getirmesini beklemeye mecbur muydu? Evlilik
bekâr bir kadını korunma karşılığında bağımsızlığını feda etmeye zorla-
yan ataerkil bir kurum olmak zorunda mıydı? Evli bir kadının kocasının
nezaretine mahkum, yasalar nezdinde hiçbir yasal hakkı olmayan biri ol-
ması şart mıydı? Bir kadının evin idaresi sorumluluğu anlamına gelen
"kilit ve anahtar" hakkı dışında bütün ekonomik haklarından mahrum mu
kalması gerekiyordu?

Norveç'in ortak hükümdarlık ile bağlı olduğu İsveç'te Kadın Sorunu
üzerine yapılan hararetli tartışmalar, kadınların konumunu önemli dere-
cede değiştiren 1874 yasası ile sonuçlanmıştı. Evli kadınlara ilk kez şah-
si mülkleri üzerinde tasarruf hakkı verilmişti. Büyük çeyizlere ya da ai-
leden kalma servetlere sahip olan evli kadınlar neredeyse istisnasız ola-
rak kendi sınıflarından erkeklerle evlenmiş yüksek tabaka mensupları-
ydı; ancak sosyal statüleri ne olursa olsun 1874 yılından önce evlenirken
beraberlerinde getirdikleri mülk üzerinde hiçbir söz hakları bulunmu-
yordu. İskandinavya'da 1870'lerde gerçekleşen değişiklikler *Bebek
Evi*'nde Nora'nın kocasının bilgisi dahilinde olmaksızın bankadan kredi
alabilmesine olanak sağlamıştı, dert ortağının hayretle karşıladığı bir iş-
lemde bu. (Dostu Nora'nın krediyi teminat mektubunda babasının imza-
sını taklit ederek aldığını bilseydi daha da çok hayrete düşecekti.)

1874 yasası evli kadınlara kendi kazançlarına da sahip olma hakkı ta-
nıyordu. Bu özellikle büyük bölümü evlenmeden önce kendi geçimleri-

ni sağlayan emekçi sınıf kadınları için özel bir anlam ifade ediyordu. Bu kadınlar genellikle kendilerine çeyiz düzüp düğün masraflarını karşılayabilecek duruma gelene kadar evlenmeyi ertelerdi -düğün hep gelinin ya da ailesinin üzerine kalan masraflı bir törendi. Senelerce sürebilen bu “nişanlılık” döneminde, İsveç işçi sınıfının kadınları çoğunlukla erkeğiyle birlikte oturur, hatta anne olurlardı; orta ve üst tabaka kadınları için bunlar düşünmesi bile söz konusu olmayan şeylerdi. İşçi sınıfından çiftlerin tahminen yüzde 40 ile 50 arasında bir bölümünün evlenmeden önce birlikte yaşıyor olması, kilisenin ya da devletin kutsaması olmaksızın birlikte yaşayan kişiler için kullanılan “Stockholm usulü evlilik” deyişiminin doğmasına yol açmıştı.²

Ortaçağ’da rahiplerin eşleri gibi, “Stockholm usulü evli” olan alt tabaka kadınları, her ne kadar din adamları (genellikle Protestan) bu tip düzenlemeleri onaylamasa da, kendi cemiyetleri içinde genellikle kabul görürlerdi. Birlikte yaşayan kadınlar ve erkekler kimi zaman partnerlerinin evinde kiracı olarak kalıyormuş gibi yaparak durumlarını saklamaya çalışırlardı, özellikle de nüfus sayımı gibi resmi durumlarda. Bu çiftlerin çoğu, zaman içinde evlenirler, eğer çocukları varsa bunlar da meşruiyet kazanırlardı.

“Stockholm usulü evlilikler” hakkındaki bilgilerimiz, bu tip birlikelikler yaşayan kadınların son derece bağımsız olduklarını gösteriyor. Resmen evli olmadıkları için asla kocalarının nezareti altına girmiyorlardı: Kendi kazançlarının kontrolü kendilerindeydi ve partnerlerinin ekonomik desteğine bağımlı değillerdi. Tarih boyunca, gerek kendi kazançları, gerek miras yolu ile paraya ulaşabildikleri zaman kadınların bağımsızlık düzeyinin arttığını görüyoruz. Bu ekonomik bağımsızlık bazı erkekleri hep sinirlendirmiştir. Yirminci yüzyıl sonlarında toplumun başına gelen illetlerin hep evli kadınlarının ev dışında çalışmalarından kaynaklandığını düşünenler on dokuzuncu yüzyıl sonlarındaki Yeni Kadın tartışmalarını incelemeliler. Bu tartışmalar bugün hâlâ karşı karşıya olduğumuz bazı kaygılarla doludur.

Avrupa’da kadınlar için ilerlemeci bir değişime taraftar olanlar arasında Norveç’de Henrik Ibsen ve Bjørnstjerne Bjørnson, İsveç’de Fredrika Bremer ve Ellen Key, Rus-Fransız günlük yazarı Marie Bashkirtseff, Fransız eylemciler Marie Maugeret ve Nelly Roussel, Güney Afrikalı romancı Olive Schreiner, İrlandalı oyun yazarı Bernard Shaw ve Avusturyalı sosyal eleştirmen Bertha von Suttner gibi aydın edebiyatçı-

lar da vardı. Muhalif kanatta da aynı derecede heybetli isimler yer alıyordu: Alman düşünür Friedrich Nietzsche, İsveçli oyun yazarı August Strindberg, Rus romancı Tolstoy ve bir sürü Fransız. Fakat herhalde hiçbirisi evli kadınların ataerkil düzenin kendilerine sağladığı kafeste güven içinde oturmaları gerektiğine inanan Papa XIII. Leo kadar etkili olmamıştı. 1891 tarihli genelgesine “kadının doğası gereği ev işlerine yatkın olduğunu ve ev işlerinin hem kadının mütevazılığını korumasına hem de çocuklarını iyi yetirtirmesine ve ailesinin huzurunu sağlamasına en uygun şey olduğunu” açıklıyordu.³

Karikatüristler, Yeni Kadının eşliği ve zavallı olduğu varsayılan kocasıyla eğleniyorlardı. Uzun süre kılıbık kocayı hedef alan çizgili mizah geleneğinin ardından, evlilikte rollerin değişimi fikrini acımasızca alaya alıyorlardı. Aynı temanın kadınlara oy hakkı tanınması düşüncesinden esinlenen bir Amerikan versiyonunda, son derece şık giyimli hanımlar iki başka kadının kullandığı bir arabaya binerken resmedilmiş, kocaları ise bebek bakmak ve çamaşır yıkamak için evde kalıyor. 1900 tarihli

Demir Çağı, bu gidişle erkeğin olacağı. 1869'da Kadınlara Oy Hakkı Ulusal Derneği'nin (National Woman Suffrage Association) kurulmasının olası sonuçlarını sorgulayan mizahi bir litograf. Currier ve Ives (Library of Congress, Washington, D.C.)

“Modern Evlilik” başlıklı Alman resmi, elbise ve terlik giyen kocası bir elinde bebeği diğerinde ise biberonu tutarken, tehditkar bir edayla ayak-kabı savuran asabi bir kadını gösteriyor. Resimaltı ise şöyle: “Pantolonu giyen o.” (*Sie hat de Hosen an.*)

MODERN MARRIAGE - MODERNE EHE
Anno 1900

She's wearing the Pants
Sie hat die Hosen an

Modern Evlilik - Moderne Ehe, 1900. “Yeni Kadın” ile birlikte gelen karıkoca ilişkisine dair bir Avrupa karikatürü.

İNGİLTERE'DE YENİ KADIN

1880'lerde ve 1890'larda İngiltere'de Kadın Sorunu doruğa ulaştı. Gazete ve dergi makaleleri, romanlar ve oyunlar, kamuoyuna yönelik konuşmalar ve özel sohbetler Yeni Kadın etrafında odaklanıyordu -bu terim zaten bilindik bir olguyu tanımlamak üzere 1894'de ortaya çıkmıştı.⁴ Yeni kadını eğitimi, bağımsızlığı, geleneksel aile değerlerini küçümsemesi ve alışlagelmiş kadın ve erkek davranışları arasındaki sınırları bulandırmasından tanımak mümkündü. O, hayranlarının gözünde cinsiyetler arasındaki her sorunu düze çıkaracak, ailesine ve topluma sayısız fayda sağlayacak dört gözle beklenen kadın kurtarıcıydı. Muhaliflerinin gözünde ise berbat bir cadalo, cinsiyet temelli dairelerin ilahi ayrılığını bozacak ve evlilik ile annelik gibi kutsal kurumları yıkıma uğratacak bir hilkat garibesiydi.

Kuşkunuz olmasın: Yeni Kadın skandalı "birinin karısı" kavramının geleceği konusundaki endişelerden kaynaklanıyordu. Kadının cinselliği, eğitimi, istihdamı ve oy hakkı gibi diğer konular giderek daha fazla dikkat çekerken, feminist protestolar daha ziyade "gerçek kadınlığa", yani fedakâr ve cefakâr eş ve anne kavramına saldırı olarak görülüyordu. Evli kadınların kocalarıyla gerçekten eşitlikçi bir birliktelikleri olması durumunda aile ne hale gelecekti?

İngiltere'de bu konuyu ilk kez kamuoyuna sunan, Ağustos 1888 tarihinde *Westminster Review*'de yayınlanan "Evlilik" başlıklı makalesiyle, Mona Caird oldu. Halkı bu makaleye yorum getirmeye davet eden *Daily Telegraph*'a iki aydan kısa süre içinde 27.000 mektup gönderilmişti.

Çağdaşlarından birinin deyişiyle "modern zamanların en büyük gazete çekişmesi"⁵ diye adlandırdığı üzere, böylesine dur durak bilmeyen bir mektup selini tetikleyecek ne yazmıştı Caird? Özünde, Mary Wollstonecraft ve John Stuart Mill gibi feminist düşünürlerin yapıtlarından, erkeklerin işine geldiği için kadınların asırlar boyu boyunduruk altına sokuldukları ve evliliğin kadınların hâlâ esaret altında tutulmasını sağlayan temel kurum olduğu kanaatine varmıştı. "Evlilikte sahiplenme" fikrini eski zamanların gelin satın alma adetine bağlamıştı, ki bu adet halen evlilik çağına gelmiş bir Viktorya dönemi kadınının kendisini en yüksek fiyatı verene sattığı çağdaş evlilik pazarında da devam ediyordu.

Kısa ve çoğu kez kendine göre yazdığı tarihçesinde, Caird asıl iğneciyici sözlerini Luther'e saklamıştı. Caird'e göre evliliğin dinsel kutsallığını bozan, onu ticari bir akde döndüren ve "lisanslı günah olmaktan

hallice bir konuma indirgeyen” Luther olmuştu. Başkalarının “Protestanlığın evliliğe şeref kazandırdığı” görüşünü doğrudan göz ardı eden Caird, Viktorya dönemi toplumunda hâlâ geçerliliğini koruyan kadının asli görevinin sonu ölüm olsa bile çocuk doğurmak olduğu yolundaki inançtan Luther ve Melanchthon gibi Reformcu düşünürlerin sorumlu oldukları sonucuna varmıştı.

Caird, evliliğin bir “başarısızlık” olduğunu belirtiyordu. Çünkü kadın hâlâ bir “alım satım sistemine” maruzdu, manevi standartlarını “*erkeğe kulluk nispetinde*” geliştirmeye zorlanıyordu. Evli bir kadın, kocasına “uygun olmasının” ötesinde kendi zekâsına, eğitimine ya da iffetine değer vermiyordu. Ya da, Caird’in kuvvetle vurguladığı üzere: “*Kadın kendisinde erkeğin sahip olduklarını korumak zorundadır.*” Aksi durumda da, kadının erdemleri kocasına “ait olduğundan”, kadının hataları sonucunda erkek kendi “onurunun zedelendiğini” hisseder. Karısının ihane-tiyle erkeğin şerefine zedeleneyeceği düşüncesi, Caird’in gözünde, “sahiplenme teorisinin fazla saf bir ilanıdır”. Yasanın evli kadını mal statüsü ile ne kadar özdeşleştirdiğine bağlı olarak, bu bir boşanma davasında geçerli olsa da, Caird daha temel bir varoluşsal soruyu öne sürer: “İnsanın kendi eylemleri dışında herhangi bir eylemden ötürü şerefine zedelenmesi gerçekten mümkün müdür?” (Bu soru pekâlâ *Bir Bebek Evi*’ne ve Helmer’in karısının sahtekârlığı yüzünden *kendi* itibarı sarsılacak diye duyduğu endişeye uygulanabilir.)

Caird, bu “alçaltıcı esaret” durumunu değiştirmek üzere birçok radikal öneri sunar. Çözümlerden biri evliliği toptan reddetmektir. Bu seçenek “giderek daha fazla kadın tarafından tercih ediliyor: Evlilik onlara nispeten daha rahat bir yaşam sağlasa da, evliliği bağımsızlığını feda etmek zorunda kaldığı bir geçim yolu olarak girmeyi reddetmek.”

Ancak Caird aslında evliliği hepten ortadan kaldırmak istemiyordu. Onun istediği “yıkım” değil, “yeniden doğuş” idi; bu eşlerin yasal zorunlulukları, hatta mutsuz bir evliliği olanların birlikte yaşama mecburiyeti de dahil olmak üzere evlilikle ilgili bazı yanlışların ortadan kaldırılmasıyla meydana gelecek bir süreçti. On dokuzuncu yüzyıl boyunca ihanetin kanıtlanması boşanma için tek geçerli gerekçeydi, üstelik işlemlerin yasal masrafları bu olasılığı İngiliz erkekleri ve kadınları için neredeyse olanaksız kılıyordu. Caird, kızların kendi geçimlerini sağlayabilmeleri ve para yüzünden evlenmek zorunda kalmamaları için eğitimin yanı sıra boşanma yasalarının da daha serbestleşmesini savunuyordu. Bu

durumda evlilik rahatlıkla bir görev olmaktan çıkıp sevgiye ve dostluğa dayalı gerçek bir seçim haline gelebilirdi. Caird'e göre, bu değişimleri iki taraftan da mevcut düzenlemelerden memnun olmayanlar hayata geçirecekti. Manevi bir rönesansın kendini göstermek üzere olduğuna inanan Caird, "son birkaç yıldır ortaya çıkan muazzam düşüncelere, bir uyanışın müjdecisi gibi duran işaretlere ve harikalara" dikkat çekiyor, okuyucularını da bu tartışmaya katılmaya çağırıyordu.

Caird'in makalesine gelen yanıtlardan *Daily Telegraph*'da yayınlanan mektuplar seçkisi, evli kadınlardan, evli erkeklerden, bekâr kadınlardan, bekâr erkeklerden, dul kadınlardan, dul erkeklerden, rahiplerden, barda çalışan kızlardan, doktorlardan, gemicilerden, bir hemşireden, bir ressamdan, bir fizikçiden, bir aktristen, bir kürkçüden, muhtelif bayan memurlardan gelmişti. İşçi kesiminden gelen birkaç mektup dışında, bunların hepsi kendine saygısı olan orta sınıf mensuplarıydı. Mektupları Caird'in görüşlerini ya tüm yürekleriyle destekliyor ya da tüm yürekleriyle reddediyordu. Kendi mutluluk ya da ıstırap hikâyelerini anlatıyor, geleneksel evliliğe neden dokunulmaması gerektiği konusunda sebepler sıralıyor veya evliliği iyiye götürmek için önerilerde bulunuyorlardı. Pek çoğu kendilerinden önceki belli bir mektuba tavsiyelerle yanıt veriyordu. Bu yazışmalar on dokuzuncu yüzyıl sonunda İngiltere'deki evliliklerin minyatür portrelerini de içermek üzere muazzam bir tablo çiziyor. Aşağıdaki bölümdeki mektuplar iki kısma ayrıldı: 1) evliliklerini başarısızlık olarak gören kadınlar, 2) evliliklerini başarı olarak gören kadınlar.

BAŞARISIZ EVLİLİKLER

Boşanmaya daha fazla kolaylık sağlanması önerisine katıldığımı söylemek zorundayım. Kendi durumumu anlatayım. Kocam umarsız bir ayyaş. İyi para kazandığı ve beni nispeten konfor içinde yaşattığı doğru; ama bu yedi gecenin beşinde sarhoş ve ayyaş bir kocayla ilişkiye girmem için yeterli bir sebep mi? LUCRETIA, Westbourne Park, 20 Ağustos

Ben evliliğin çok elim bir başarısızlık olduğunu kederle anlayanlardanım. Çok genç bir kızken evlendim, bir iki yıl sonra da dul kaldım sayılır, kocamın vahşiliği yüzünden ayrılmak zorunda kaldım. Sonunda hayatım boyunca sakat kalıncaya kadar beni bu

adamla yaşamak zorunda bırakan pek merhametli yasa sayesinde onun bu vahşiliği yüzünden bir gözümü kaybedene dek de ayrıladım. M.S., Bedford Street, Strand, 21 Ağustos

Bizim gibi mutsuz evlilikler sürdüren insanlara sıkıntılarımızı aşmak için yol gösteren Bayan Mona Caird'e ve onun gibilere gerçekten minnettarım. Benim durumumda evlilik berbat bir başarısızlık oldu, zira ben ve kocam birbirimize uygun değildik. Bizimkisi uygunsuzluğun çok aşikar olduğu bir durum, on dört yıldır devam eden tartışmalardan ve itişmelerden belli bu... her ikimiz de evlenirken birbirimize verdiğimiz bütün sözleri bozduk, biri hariç; başka şeyden değilse de, çok ahlaklı olduğumuz için günlerimizi karşılıklı ıstırap içinde tüketerek, çocuklarımızın hayatlarını sevgiden ve neşeden yoksun bir evde karartarak ve acıya boğarak tahammül etmek zorundayız... YORGUN BİR EŞ, Felpham, Bognor civarı, 21 Ağustos

Ben terk edilmiş bir kadını ve üstelik kocam bana eşine az rastlanır bir kibir ve zalimlikle davrandı; ama yine de evlilik yemininin kutsallığına hâlâ büyük saygı duyduğumu belirtmekten gurur duyuyorum, yani kocam bugün beni geri çağırırsa, ona karşı görevlerimi yerine getirmek için samimi bir istekle ve dostane bir sevgiyle giderdim. Bir Kent Tüccarının Karısı, Worthing, 10 Eylül

Sevmediğim bir adamla düşünmeden evlendim. Zamanla onu sevebilirim belki diye düşünmüştüm, ama olmadı... karısı olduğum için, onunla kalmam gerektiğini varsayıyorum, ama bütün ruhum içimde bir sevgi kırıntısı bile duymadığım, zevkleri, karakteri ve ilgi alanlarıyla benim tam tersim olan bir adama bağlı olmaya isyan ediyor. Beni yönlendiren görev değil de sevgi olsaydı ne kadar daha iyi bir kadın olabilirdim... EVLİLİK MACERAPE-RESTİ, Norwood, 20 Eylül

Eşim ve ben bütünüyle uyumsuzluktan sıkıntı çekiyoruz. Tartışmıyoruz, ama anlayış eksik -bütün düşüncelere ve hislere karşı salt bir antipati...

...Eğer erkekler karılarının da ev işi dışında hoşlandıkları şey-

ler olduğunu görebilselerdi, huysuz, mutsuz ve yıkılmış kadınların sayısı daha az olurdu diye düşünüyorum...

Evliliklerde “başarısızlığın” diğer bir boyutu da İngiliz kocaların karılarının para meselelerinde bağımsız olmalarına itiraz etmeleri... Bağımsız ruhlu bir kadın için durup durup para istemenin ne kadar küçük düşürücü bir şey olduğunu ya da bunun doğurduğu hırs ve isyan hissini pek az erkek anlayabiliyor... KAYIP BİR HAYAT, Darenth, Kent, 26 Eylül

Mutsuz evli kadınlardan gelen bu ve bunlar gibi mektuplar çektikleri sıkıntının suçunu zalim, kibirli, sert ve kendini alkole vermiş kocalara yüklüyordu. Mektubu yazan kişi kendisini çoğunlukla “kendini adama ve fedakârlık nosyonlarıyla” birlikte “örnek bir eş” olma yolunda her türlü çabayı gösteren bir insan olarak resmediyordu, ancak birlikteliğinin koşulları onu yenik düşürmüştü, tek istediği ülkesinin yasalarının ve dini yargılarının onayladığı şekilde bu işten kurtulacak bir yol bulmaktı. Yine de hiçbirisi boşanabilmek için zina yoluyla günaha girmeye razı değildi.

Evli kadınların bazıları tek sorun olarak karakter uyumsuzluğunu görüyordu. Onlar kocalarını kendilerinden daha fazla suçlamıyorlardı. Aslında, bir kadın kendisinin “evliliği uygun olmadığını” kabul ediyordu. Diğer okurlar gibi o da kocasıyla birbirlerinden ayrılmalarını olanaksız kılan yasalara isyan ediyordu.

MUTLU EVLİLİKLER

Yirmi yıllık deneyimi olan bir kadının birkaç söz etmesine müsaade eder misiniz?.. Naçizane fikrime göre, evlilik insanlığın daha zayıf kesiminin, yani kadınların ve çocukların lehine kurulmuştur ve diğerinden ziyade bunların çıkarlarına göre işler. Erkekler muhtemel serbest, mesela geçici bir evlilik sistemi ile pekâlâ idare edebilirlerdi -birçoğu da ediyor zaten... Sanırım kadın boyun eğmek için yaratılmıştı. “Seni yönetecek,” ifadesi günaha giren ilk insanoğlu olan Havva’ya yöneltilen lanetin bir parçasıydı... Ben sadece kadınsı bir bakış açısından yazıyorum; evliliğin çok kez büyük hayal kırıklığı yarattığını kabul ediyorum, ama ırkımızı meşru bir şekilde sürdürdüğü ve kadına eşlik ve şerefli annelik onurunu -hatta kutsallığını- verdiği sürece hepten başarısızlık olarak algılanamaz. İNANÇ VE UMUT, Brighton, 10 Ağustos

Sağduyulu, zeki ve diplomatik kadınlarsanız ve kocalarınızdan çok fazla şey beklemiyorsanız, normal olarak mutlu eşler olabilirsiniz... Sevginizi sunduğunuz insanoğlu türüne karşı davranışlarınızda kendi muhakemenizi kullanın. Hepsinden önemlisi, daima iki tarafın da katlanmak zorunda olduğu şeyler olacağını aklınızdan çıkarmayın, bu yüzden tahammül edin ve sakının; eğer düğün bir adama denk gelerseniz, bunun için size saygı duyacak, sizi sevecek ve takdir edecektir. Kocanızın zıvanadan çıkmaya meyilli olduğunu hissederseniz, ona bir kapı anahtarı verin; kısa süre sonra karşı çıkılmayan bu hürriyetten sıkılacaktır. Onu beklemeyin. Rahat rahat uyuyun ve sabaha karşı geri döndüğünde onu tatlı, şüphe taşımayan bir gülümsemeyle karşılayın, utanmasına sebep olacak sorular sormayın... Bu durumda kocanız bu işi hiç eğlenceli bulmayacak ve garanti veririm ki bir aya kalmadan her gece düzenli olarak makul saatlerde eve dönecektir. Evliliğinizin başarısı ya da başarısızlığı büyük ölçüde size bağlı. EMILY COFFIN, Londra, 14 Ağustos

Evlendiğim akşam kendi kendime üç söz verdim -onu asla sınırlendirmeyeceğim, ondan hiçbir şey gizlemeyeceğim, bencilce ya da düşüncesizce bir hareketim sonucunda iflas etmesine sebep olmayacağım. On beş yıl sonra ona bu sözlerden bahsettim, on yıldır dul olmama rağmen bana o zaman verdiği yanıtta sevgiyi ve şefkati yazmaya kalksam, bu kağıt göz yaşlarımla sıırılsıklam olur. EVLİLİĞİN KUTSALLIĞINA İNANAN BİRİ, Lincoln, 20 Ağustos

Bir işçi karısının evlilik sorunu konusunda birkaç şey söylemesine izin verir misiniz?.. Şu anda, kırk yıllık evli bir kadını; bu yüzden de söyleyeceklerimin üzerinde durmaya değer. Benim hükmüm şu ki, "Evlilik başarısızlık değildir" ve neden böyle düşündüğümü size göstereceğim.

On beş yaşında çıraklık yaparken benimkine âşık oldum. O da çıraktı, benden dört yaş büyüktü. Çok mutluyduk -âşık olan en şahane züppeler kadar mutluyduk, ikimiz de kararımızı ailelerimizle danışmamıştık, gizli saklı flört etmenin tadını çıkardık ve evlenebileceğimiz günü iple çektik. Onun yaşı tutar tutmaz günü ayarla-

dık; bir sabah ikimiz de işten izin aldık, yanımıza düğün ekibi ve şahit olarak dükkandan birilerini katarak kiliseye gittik. Böylesine genç ve güzel bir çifti karıkoca ilan etme işinden keyif duyuyor gibi görünen iyi huylu bir adam bizi birleştirdi. Çeyizim kocama vereceğim sevgimdi. Onun maddi imkânları ise sadece seyyar satıcı olarak haftadan haftaya kazanabilecekleriydi. Banka hesabımız olmadan, en az “düzenle” bir yuva kurduk ve mümkün olabil- diğince mesut olduk. Bir yıl içinde ilk oğlum doğdu. Sekiz karde- şî oldu, yedisi hâlâ hayatta... Neden kadın ve erkek olarak yara- tılmışız? Elbette birbirimize eş olmak ve “artın ve çoğalın” diyen ilahi emri yerine getirmek için. Tanrı tarafından bu dünyaya sa- dece keyfimize bakmak için değil, bir işe yaramak için getirildik. Kadının işi anne olmaktır, çocuklarının akıllarını geliştirmek ve yüreklerini eğitmektir. Gerçek kadın olanlar bu görevleri yerine getirmekten muhteşem bir keyif alırlar. Yaşamda, saçlarına ak düştüğünde ve hayatın baharı geride kaldığında doğurduğun ço- cukların sevgine karşılık vermesinden, yüz katı ilgi göstermesin- den ve verdiklerinin her gün artarak sana geri dönmesinden daha büyük bir ödül olabilir mi? Ben başka bir ödül tanımıyorum; kız- larımın ve oğullarımın sevgisini ve neredeyse altmış yaşına gel- mişken hâlâ benim olan şömine önü huzurumu Rothschild’lerin bütün servetine değişmem... BİR İŞÇİNİN KARISI, Plymouth, 6 Eylül

Kocamı evlenmeden önce üç yıldır tanıyordum, onu defalarca görmüştüm, zaman içinde birbirimizi beraberce mutlu yaşayabi- lecek kadar tanıdık. Ama onun benden uzaklaşmakta olduğunu anladığımda evlendiğimizin üzerinden pek uzun vakit geçmemiş- ti... Muhtelif arkadaşlarımın tavsiyeleri şöyleydi: “O kendi yolu- na gidiyorsa, sen de kendi yoluna git.” Ama onu geri kazanmanın yolunun bu olmadığını biliyordum; bu yüzden üç yıl boyunca bu duruma sabırla katlandıktan sonra, kafamda bu işi en iyi nasıl çö- zebileceğimi kurdum... Hiçbir şey olmamış gibi onu hep kapıda kendim karşılıyor, evlenmeden önce gösterdiğim özeni gösteriyor, sevdiği arkadaşlarını inceliyor ve haftada iki üç akşam araların- dan neşeli olan bir ikisini yemeğe davet ediyordum... Böylece ya- vaş yavaş onu kötü arkadaşlarından uzaklaştırmayı başardım ve

artık son bir yıldır falan olabildiğince mutluyuz... ORTA SINIF KADINI, Croydon, 12 Eylül

Tanrıya şükür, evliliğimizin altın yıldönümüne fazla zaman kalmadı ve henüz birbirimizden bıkmış değiliz. Ama ben çok hata yaptım...

Artık kocamı idare etmeyi biliyorum ve sayısı birkaçı aşmayan zevklerini paylaşarak onun hayattan aldığı zevki artırmayı öğrendim... WINNY JONES, Swaffham, 17 Eylül

Bütüne bakıldığında, mutlu eşlerin sesi mutsuzlar kadar çok çıkmıyordu. Kocanın zaaflarını hoş görmenin, hatta kadının kocasına itaatinin evliliğin bir gereği olduğunu varsayıyorlardı. Evliliği yürütme görevinin kocalarından ziyade kendilerine ait olduğuna inanıyorlardı. Kadınlardan biri düğün gecesinde kendine üç söz veriyordu; bir başkası kendi gençlik hatalarını düzeltiyor ve kocasını “idare etmeyi” öğreniyordu; bir diğeri kocasını yavaş yavaş “kötü arkadaşlardan” uzaklaştırıyordu; dördüncüsü kocası hürriyetten sıkılana kadar ona gecenin istediği saatinde gelebilmesi için “anahtar” veriyordu. Bunların hepsi de evin kocayı işyerinin saldırgan ortamı, alkol illeti veya rasgele seks gibi dış dünyanın kötülüklerinden koruyan kutsal bir yuva olması gerektiği inancına sahipti. “Gerçek kadın” yuvayı kuran dişi kuş, eş ve anne görevlerine kendini adamalıydı.

Bu evli kadınların bazıları kadını Tanrı tarafından kocasına baş eğmek ve bir sürü çocuk doğurmak için yaratılmış daha zayıf cins olarak gören geleneksel dini görüşlerden etkileniyordu kuşkusuz. Bu grup içinde yer alan en sıra dışı okur, mektup gönderenlerin çoğunluğu ile arasındaki sınıf farkının ayırımında olan ve kendi kaderinden son derece memnuniyet duyan işçi eşiydi. Kırk yıldır evli olan bu hanımın ve ileri yaşlarda olan diğer hanımların en mutlu olanlar olması da dikkat çekiyor. Evliliğin ilk zamanlarındaki uyum sağlama süreci, çocukların doğumu, maddi olanakların darlığı gibi zor dönemleri geride bırakmış olan bu kadınlar daha ileri yaşlarda ellerindeki nimetlerin bilicinde oluyorlardı. Bu ufak örneklem bile, bugün bazı psikologların çalışmalarında vurgulandığı gibi, beraberliğini sürdürmeyi başaran çiftler için yaşlılık yıllarının “altın çağ” olabileceği görüşünü destekler gibi görünüyor.⁶

İNGİLTERE'DE VE KITA AVRUPASI'NDA MÜCADELE

Kadın Sorunu üzerine tartışmalar *Daily Telegraph*'daki mektuplardan sonra da uzun süre devam etti. Moma Caird, Sarah Grand ve Olive Schreiner gibi İngiliz kadın reformcular Eliza Lynn Linton, Bayan Humphry Ward ve popüler romancı Ouida gibi reform karşıtlarının saldırılarına maruz kaldılar. Erkek yazarlar da, kadınların durumunda değişime taraftar da olsalar karşı da olsalar, Yeni Kadın etrafında dönen karmaşayı yansıtıyorlardı. Austen, Brontë, Gaskell ve Dickens gibi daha önceki kurmaca yazarlarının aksine, 1880'lerin ve 1890'ların romanları evlilikle sonuçlanma eğiliminde değildi. Düğün romanının başında veya ortasında yer alabilir, ardından sayfalarca evliliğin getirdiği sorunlar anlatılabilirdi. Ya da roman hiç evlilik olmadan bitebilirdi.⁷

İngiliz roman yazarları evlilikle noktalanın "mutlu son"ları bir kenara bırakarak aşk, seks ve evlilik hakkında daha sert portreler çizmekte Kıta Avrupası'nın gerisinde kalmışlardı. Fransız romancı George Sand 1832'de *Indiana* adlı eseriyle çağdaşlarını dehşete düşürmüştü bile - roman evli bir kadının zalim kocasından kaçışını anlatıyordu. Balzac'ın *İnsanlık Komedyası*'nı oluşturan, otuzlarda ve kırklarda kaleme alınan ciltler, karılarının ve kızlarının bedbahtlıklarına sebep olan sabit fikirli kocalar ve babalarla doluydu. *Mémoires de deux jeunes mariées* adlı eserinde Balzac gelin adaylarına iki evlilik modeli sunuyordu: geleneksel mantık evliliği ve romantik tutku evliliği. Manastır okulundan çıkan iki arkadaş biri ailesinin düşünceleri yönünde, diğeryse kalbinin çağrısına uyarak tamamen farklı evlilikler yaparlar. Balzac kendi romantik eğilimine rağmen, saadeti ev hayatında ve annelikte bulan kadından yana çıkar, şehvani zevklerde (!) aşırıya kaçarak ilk kocasını kaybeden tutku dolu kahramanı ise ikinci evliliği sırasında kendi vahşi kıskançlığı yüzünden ölerken makul bir ihtiyat öyküsü yaratır.

Fakat en iyi örneğini *Madam Bovary*'de bulduğumuz mutsuz evli kadının tipini yerleştiren bir nesil sonra Flaubert oldu. Çağının romantik yanılsamaları ile yetişen zavallı bir köylü olması fazla bir şeyi değiştirmiyordu; Flaubert, sıkıcı bir köy doktorunun karısı olarak kalmayı reddeden *Madam Bovary*'i ayıplanmaktan çok acınacak efsanevi bir günahkara dönüştürdü. 1857'de muhafazakâr III. Napolyon hükümetinin ahlaka hakaret gerekçesiyle Flaubert ve yayıncılarına karşı giriştiği yasal işlem usta bir savunma avukatının sözleri ve ilerici bir yargıç sayesinde yenik düştü, *Madam Bovary* lehine kamuoyu desteği de bunda etkili olmuştu.

Gerçekten cesur bir günahkar kadın imajı yaratılması ise *Anna Karenina*'da (1875-1877) Tolstoy'a düştü. Güzel, tutkulu ve soylu Anna Karenina yakışıklı subay Kont Vronsky uğruna soğuk kocasını ve sevgili yavrusunu terk eder. Bu hareket herkese yıkım getirir. Madam Bovary gibi Anna Karenina da evliliğinden olan oğluyla beraber gayri meşru çocuğunu da geride bırakarak intihar eder. Flaubert ve Tolstoy kendi kahramanları ile ne kadar özdeşleşmiş olsalar da, sonunda bu kadınlara evliliklerine ihanetin bedeli ödetiliyordu. Kadının sonunda cezalandırılmayan ihaneti hâlâ düşünülür şey değildi.

1880'lere gelindiğinde, İngiliz romancılar evlilik ilişkilerinin sorunlu doğasını anlatma konusunda anakaradaki yazarla arayı kapamaya başlamışlardı. Thomas Hardy, kendi çağındaki şekliyle evliliğin bir felaketler tarlası olduğu görüşünde birleşen yazarların önünü çekti. *Mayor of Casterbridge*'de (Casterbridge Belediye Reisi [1866]) kitaba adını veren karakter gençliğinde karısını ve çocuğunu bir denizciye satmak gibi rezilce bir şey yapmıştı -yaşlanıp da artık zengin olduğunda bu hareketi onu rahat bırakmayacak ve kaçınılmaz olarak düşüşünü ve ölümünü getirecekti. *Tess of the d'Urbervilles* (1891) üst-sınıf işvereni tarafından baştan çıkarılarak hamile bırakılan, daha sonra geçmişini öğrendiğinde onu terk eden bir adamla evlenen bir köylü kızının öyküsünü anlatır. Sonunda, Tess ilk aşğını bıçaklar ve tutuklanıp asılmadan önce sevmekten hiç vazgeçmediği kocasıyla birlikte mesut birkaç gün geçirir. *Jude the Obscure* (Adsız Sansız Bir Jude [1894]) İngilizler'in sınıf temelli toplum yapısını heteroseksüel ilişkilerin çoğunun doğasında bulunan mutsuzluğa kaderci açıdan yaklaşarak lanetler. Köyde taş ustası olan Jude, kendisini çok geçmeden terk eden bir kadınla erken ve şanssız bir evlilik yapmak zorunda kalmıştır. Sonra kuzenine âşık olur ve yıllarca onunla gayri meşru olarak beraber yaşar. Üç çocukları da trajik sonlara ulaşınca, kuzeninden ayrılır ve acı içinde ölür. Bu Hardy'nin romanları arasında en kasvetli ve en az tutulmuş olanıdır.

Birçok başka İngiliz roman yazarı da evlilik kurumunu eleştiriyor ve Kadın Sorunu'na parmak basıyordu. George Gissing'in *The Odd Women* (Tek Kadınlar [1893]) kitabını düşünün. "Artan kadınlar" da denen "Tek kadınlar" kadın sayısı erkek sayısından çok daha fazla olduğu için Viktorya döneminin sonlarına doğru İngiltere'de "bir çift olma" şansı bulunmayan yarım milyon kadındı. Gissing'in romanın dört ana karakteri bekâr kadınlardı, ikisi -Rhoda Nunn ve Mary Barfoot- diğer "tek kadın-

lar”a yardım etmek adına evlenmemişlerdi. Bekâr kadınlara ekonomik olarak kendilerine yetebilmeleri için memuriyet becerileri öğreten bir okul kurmuşlardı. Gissing’in yüreği apaçık Yeni Kadın’dan yana olmasına rağmen kitap boyunca, geleneksel kadınlık ve geleneksel evlilik lehine ve aleyhine bütün tartışmaları bulmak mümkün.

Yazar, Rhoda Nunn* karakterinde (soyadı kesinlikle sembolik) kendisini “zamanımızın en büyük hareketine - yani kendi cinsini özgür kılmaya” adanmış, bağımsız, gururlu ve zeki bir insan örneği yaratıyor.⁸ Fakat onun “kadınlıktan uzak” bir cadaloğ olduğunu düşünmememiz için Gissing onu bir talibinin, Evrard Barfoot’un aşkına duyarlı kılıyor. Sözlü fikir alışverişleri evliliğin o dönemde yaşandığı şekline (yasal ve ticari dayanaklarla ayakta duran toplumsal bir “görev”) bir eleştiri ve “serbest birlikteliğin” (tutku ve zekâyâ dayalı yasadışı bir ilişki) faydaları hakkında samimi bir tartışma sunuyor. Evrard, Rhoda’ya evlenme teklif ederken cinsel ayrımcılığa karşı bir üslupla konuşuyor:

Benimle paylaşmanı istediğim hayatı gözünün önüne getirebilirsin. Benim karımın -eğer bu eski sözü kullanacak olursak- kendi istediği şekilde yaşamakta benim olduğum kadar özgür olacağını anlayacak kadar tanıyorsun beni. İşte, benim bütün istediğim aşk... zekice düşünebilen bir erkekle bir kadının aşkı hayatın onlara sunabileceği en iyi şey olabilir.⁹

Sonunda, Rhoda Nunn sözcüğün hiçbir anlamıyla “karı” olmamayı tercih eder, çünkü Evrard Barfoot’un evlilik üzerine kendisinden daha gelenekçi düşüncelere sahip olduğu ortaya çıkar.

Bu romanda evlenen iki kadın evli kadınlığın en iyi ve en kötü örneklerini temsil ediyor. Fanny Micklethwaite on yedi yıl süren fedakâr bir nişanlılık döneminin ardından evlenir! Böylesi bir sebatan sonra, kısıtlı maddi olanaklarına rağmen kocasıyla birlikte çok mutlu bir evlilik sürerler. Diğer evli kadın Monica Widdowson, bekâr ablalarının düştüğü yoksulluktan kaçmak için neredeyse hiç tanımadığı, kendinden iki kat yaşlı mütevazı bir adamın evlenme teklifini kabul eder. Bir yıl içinde bu evlilik tam bir felakete dönüşür. Bay Widdowson’ın kocanın ayrıcalıkları konusundaki eski kafalı orta sınıf görüşleri, genç karısına duyduğu hastalık-

* “Nun” sözcüğü rahibe anlamına gelmektedir. (ç.n.)

lı kıskançlık, birbirlerini hiç anlamamaları -bütün bunlar birleşerek Monica'yı müstakbel sevgilisinin kollarına iter. Zina hayallerini gerçekleştirmese de (bunun sebebi de sadece sevgilisinin çok korkmasıdır), kocasını şüphe içinde bırakarak çocuğunu doğururken ölür. Viktorya döneminin sonlarındaki evlilikler üzerine Gissing versiyonlarındaki mutlu birliktelikler de böylece sona eriyor.

Öte yandan, geleneksel evlilik taraftarları da hiç pes etmiş değildi. Eliza Lynn Linton'ın "Vahşi Kadın" üzerine yazdığı 1891 tarihli makale, yuvayı bir "huzur" ve "sevgi" sığınağı olarak gösteriyordu. Linton, Viktorya döneminin temel inanışlarından olan "erkek devlet idaresinden toprağı işlemeye kadar dışarıdaki işleri yapar; kadın içişleri ele alır, aileyi idare eder, topluma düzen verir. Bir toplum ne kadar medeni olursa, bu iki işlev de o kadar ayrılır,"¹⁰ düşüncesini savunuyordu. Zemini sarsan sismik şoklara rağmen, Linton ayrı dünyaların zeminine ayaklarını sıkı sıkı basmıştı.

Temel eleştirilerinden biri kadının politikada aktif olmasına karşıydı. Soruyordu: "Kadınlar da erkekler gibi aktif politikanın dalgalı denizlerinde daldıklarında yuvanın huzuruna ne olacak?" Kadınlara oy hakkı verilmesi yönündeki feryatlara karşı alarm çalan Linton, yirmi beş yıl boyunca kullanılmaya devam edilecek olan savı ortaya koyuyordu: Karıkoca arasına bir ayrık oyu daha dikmesi muhtemel olduğundan kadınların oy kullanması evlilik için iyi olmayacaktı. Okurlarından "karısı öteki partiye oy vermeye karar veren yorgun bir işadaminin ve ateşli bir politikacının döneceğı evi hayal etmelerini" istiyordu. "Kadının doğrudan ve alenen kocasına karşı geldiğı elim durumları hepimiz biliyoruz." Linton'ın neslinde yer alan tutucu Katolikler, Protestanlar ve Museviler'den ırkçılara ve sosyal Darwinciler'e uzanan geniş bir yelpazeye yayılan muhafazakârlar kadın ile erkek arasındaki geleneksel görev dağılımını koruma yolundaki çabalarına alkış tutuyorlardı. Yeni Kadın, eğitime ve ekonomik açıdan kendine yeterliliğe susamışlığı, evliliğe zorlanmaya olan itirazı ve çocuklarının sayısını sınırlama arzusu ile eski düzeni tehdit ediyordu.

AMERİKA'DA KADIN SORUNU

Avrupa gibi Amerika'da da on dokuzuncu yüzyıl sonları binlerce değilse bile yüzlerce "Yeni Kadın" gördü: evli olsun olmasın kendilerine daha fazla bağımsızlık arayan kadınlardı bunlar. Reformcu Abba Goold

Woolson 1874’de “Ben varım... bir eş olarak değil, bir anne olarak değil, bir öğretmen olarak değil, öncelikle kendim için var olmaya hakkı olan bir kadın olarak varım,” açıklamasını yaptığında, Viktorya döneminde yaşayanların çoğuna itici gelecek ve kadınların kafasında henüz tam bilince ulaşmış olmaktan çok uzak bir fikri dile getirme cesaretini göstermişti.¹¹ Fakat Amerikan kadınları bunu izleyen çeyrek yüzyıl içinde, kadınların daha özgür ve erkeklerle eşit olması için yapılan çağrılara muhtelif şekillerde yanıt vermeye başlayacaklardı. Giderek daha fazla kadın evliliğin kesinlikle gerekli olup olmadığını sorguluyordu; yeni istihdam olanakları açıldıkça bazı kadınlar bekârlığı tercih eder olmuşlardı. Ev işleri kadınların çoğu için en büyük fırsat iken (1870 nüfus sayımına göre çalışan kadınların yarısı bu alanda hizmet veriyordu), fabrika işçileri, terziler ve şapkacılar, daha üst sosyal düzeyde öğretmenler, büro elemanları, yazarlar ve sanatçılar için olanaklar genişliyordu. Mesleklerini ciddiye alan kadınların hâlâ iş ile evlilik arasında seçim yapması gerekiyordu. Anna Lea Merritt’in “*Sanatçılara, Özellikle Kadın Sanatçılara Bir Mektup*” (*Lippincott’s Monthly Magazine, 1900*) adlı makalesinde belirttiği gibi: “Bir kadının başarısı önünde duran en büyük engel asla bir karısının olamayacak olmasıdır.”

Bazı kadınların, özellikle de meslek veya bağımsız gelir kaynağı sahibi olanların, “Boston evlilikleri” diye bilinen “karıları” vardı -bu terim iki bekâr kadın arasındaki uzun süreli ilişkiler için kullanılırdı.¹² Bu kadınların çoğu birbirlerinin mesleklerine ve toplumsal görüşlerine destek veren profesyonel öncülerdi. Roman yazarı Sarah Orne Jewett ve dul arkadaşı Annie Fields otuz yıl boyunca böyle bir ilişki yürütmüşlerdi. 1891’de Brown Üniversitesi’nin ilk kız öğrencisi olan Mary Emma Wooley, Mount Holyoke College başkanlığı görevi süresince yaşamını Jeanette Marks ile paylaştı. Freud’un teorileri Amerika’da geçerlilik kazanmadan önce, bu ilişkiler cinsel “sapıklık” sayılmıyordu -aslında bunların aseksüel olduğu varsayıldı. Fiziksel yakınlaşmadan yoksun göründükleri sürece toplum lezbiyen ilişkileri hoş görüyordu.

Geleneksel heteroseksüel evliliklerde bile, Amerikan kadınlarının çoğu önceki nesillere oranla daha fazla bağımsızlık talep ediyordu. Viktorya döneminin sonlarında evli bir kadın çoğu kez kendini sadece kocası ve toplumla değil kendisi ile de bir güç savaşında bulurdu. Kendisi ve ailesi üzerinde daha fazla söz hakkı istemesine rağmen, karikatürlerde sıkça alay konusu olan “cinsiyetten uzak cadalozlar” gibi görünmek de

istemiyordu. Saygın bir orta sınıf hanımı evlilik kurumuna inanır, boşanma fikrinden nefret eder ve kocasını toplum içinde asla utandırmazdı, ama kocasıyla yalnız kaldığında çocuklar, maddi varlıklar ve daha bir sürü ailevi karar konusunda söz sahibi olmak için tartışmaktan da geri durmazdı. Yazın deniz kıyısına mı yoksa kadının ailesinin yanına mı gitmeli-ler? Kocasını yine ne olduğu belirsiz bir işe mi yatırım yapacak? Yine mi kocasının seçtiği muhite taşınacaklar? Bir tane daha hizmetçi tutacak paraları var mı? Kızları da oğulları gibi eğitim almamalı mı? Kadın kulübüne üye olabilir mi, kaplıcaya yalnız gidebilir mi ya da başka şehirdeki arkadaşını ziyaret edebilir mi? Biraz yazı yazarak veya kek pişirerek para kazanmasına kocasının itirazı var mı? Orta sınıf Amerikan kadınları alenen değilse bile, yalnız kaldıklarında, kocalarının mutlak otoritesini kabul etmeye kendilerinden öncekiler kadar yatkın değillerdi.

Virginia Laas'ın Violet Blair Janin'in mektuplarından ve günlüklerinden yola çıkarak aktardığı yaşamı evliliğe boyun eğmeyi reddederek kocası Albert ile birlikte fazlasıyla "modern" bir evlilik kuran çok azimli bir kadın portresi sunuyor.¹³ Yıllar boyu Washington sosyetesinin gülü olarak hüküm süren ve on iki evlilik teklifini (onun kadar güzel, zeki ve zengin biri için bile etkileyici bir rakam) geri çeviren Violet Blair, Albert Janin ile 1874'de evlenmişti; Woolson da kadının kısıtlamalara tabi olmayan bir insan olarak var olma hakkını savunan konuşmasını aynı yıl yapmıştı.

Bundan altı yıl önce, yirmi yaşındaki Violet Blair günlüğüne şunları yazmıştı: "Asla âşık olmayacağım ve asla evlenmeyeceğim -hiçbir erkek benim efendim olmayacak- asla itaat yemini etmeyeceğim." Bir yıl sonra aldığı onuncu evlenme teklifi üzerine düşünürken, kendine soruyordu "Ben ne yapacağım? Bana âşık olan bütün bu adamlar için o kadar üzülüyorum ki hepsiyle birden evlenemem, üstelik hiçbirisiyle de evlenmek istemiyorum." 1870 yılına ait günlükleri de aynı kaygıları dile getiriyordu: Kendisine itiraf ediyordu ki, "Benim bir erkeği sevmemin mümkün olduğunu sanmıyorum," ve açıklıyordu, "hiç kimsenin kölesi olmayacağım."

Buna rağmen, ilerici görüşlere sahip New Orleanslı zeki bir avuka olan Albert Janin'e tutulduğunu da fark ediyordu. Janin onun kadın haklarına ilgisini desteklemiş, hatta işi ona konuyla ilgili kitaplar ve broşürler getirmeye kadar ilerletmişti. Onun geleneklere aykırı düşüncelerine

ve birçok dil bilmesine saygı duyuyordu, en önemlisi de Violet'in ege-
men olma ihtiyacına boyun eğmeye razıydı. Violet 27 Ekim 1871 tarihin-
de günlüğüne şu notu düşüyordu: "Bana itaat ediyor." O yıl içinde Janin
ile evlenmeyi kabul etti.

282

Violet'in arzusu üzerine nişan gizli tutuluyor ve diğer talipleriyle bit-
mek bilmeyen flörtleşmeleri sürdükçe Albert çileden çıkıyordu. Albert
bir mektubunda şöyle feryat ediyordu: "Seni kaybetme olasılığı beni de-
lirtiyor. Bütün duygusal varlığım seninle bütünleşmiş gibi; seni elimden
alsalar gerçekten yoksul kalırım. Şu anda kederli ve yalnızım ama gele-
ceğin vaat ettiği mutlulukla zengin ve mesut olduğumu hissediyorum..."
Bu onların ilişkisindeki sayısız feryattan sadece biriydi. Viktorya döne-
mi kadınlarının sevgililerini sınamaları normal sayılsa da, pek azı Violet
kadar talepkar olabiliyordu, kendisi de pek çok kez bunu dile getirmiş-
ti: "Ah! Bertie," diye yazıyordu 1872'de, "senin hayatını çekilmez hale
getiriyorum, şımarık bir güzel asla iyi bir eş olamaz." Albert nihayet yıl-
maz sebatının sonucunda (Violet'in arkadaşlarından birinin deyişiyle
"neredeyse Yakup kadar sadık bir şekilde") 1872 sonbaharında nişanlan-
diklarını herkese duyurmayı başardı.

Ancak bu Violet'in geleneksel bir evliliği, hele de kendisini boyun
eğmeye zorlayacak bir evliliği kabullenmeye hazır olduğu anlamına gel-
miyordu. Öne sürdüğü koşullar şöyleydi: "Beni ancak mutlak itaat tat-
min edebilir. Şu anda ben aşklarına hükmediyorum, adamın biriyle ev-
lenip kendi isteklerini ona göre ayarlayacağımı mı sanıyorsun. Yo! Yo!
Asla!... Ben hükmetmek için doğmuşum, itaat etmek için değil." Albert
onun bütün koşullarını kabul etti, bunlara kendi malını idare etme hakkı
ve yılın muhtelif aylarında Albert New Orleans'dayken kendisinin Was-
hington'da kalması da dahildi. Violet'in ayrı evlerde oturma konusunda-
ki ifadesi gerçekten de çok modern görünüyor: "Hep benimle aynı şehir-
de kalmak mecburiyetinde olmayacaksın... Daima sen kendi hareketleri-
ni düzenleyebilirsin, ben de kendiminkileri." Violet, evlenme sözü ver-
dikten üç sene sonra Bayan Albert C. Janin oldu.

Bu evlilik elli dört yıl sürecekti. Uzun süren evliliklerin çoğu gibi, bu
evlilik de en mutlu anlardan en acı dolu anlara kadar muhtelif aşamalar
geçirdi. İlk yıllarda, Violet kendisini de şaşırtan bir sevmeye kapasitesi ol-
duğunu gördü. Albert'tan uzakta olduğunda, mektupları düpedüz tutku-
lu oluyordu: "Ah, keşke burada olup beni kollarına alabilseydin -seni o
kadar çok özledim ki- Canım sevgilim, kalbim yine seninle birlikte

olma arzusuyla sızlıyor.” Ya da, “Benim canım kocacığım, bugün seni neden bu kadar çılgınca özlüyorum bilmiyorum, ama durum bu ve sana söylemekten çekinmiyorum,” Buna rağmen, başta yaptıkları anlaşmadan caymaya da niyeti yoktu. Albert’in “efendi olarak değil, koca ve dost olarak sevildiğini” açık açık ortaya koyuyordu.

Maddi konularda kolaylıkla anlaşmaya varmışlardı. Violet parasıyla uygun gördüğü şekilde yatırım yapacaktı, Albert da kendisinininkini ona mantıklı gelen şekilde kullanacaktı. Ne yazık ki, para söz konusu olduğunda Albert hemen hemen hiçbir zaman mantıklı olmadı. Bir dizi felaket ticari ve siyasi girişimde bulundu, bunların tümü de evliliklerindeki saadetin aşınmasında etken oldu. Bunların üstüne, Violet’in tek annelik girişimi de erken doğan bir kız bebeğin ölümüyle sonuçlandı.

1880’e gelindiğinde çoğunlukla ayrı yaşıyorlardı, Albert New Orleans’da, Violet ise Washington’da kalıyordu. Albert yanına taşınmasını önerdiğinde, Violet öfkeyle yanıtlamıştı: “Beni geçindiremezsin... Beni New Orleans’da nasıl tutabilirsin ki?” Bundan ancak bir yıl sonra tekrar bir araya geleceklerdi.

Albert 1880’ler boyunca borçlarını temizlemek için çalıştı, Violet ise gelirini artırmak için eniştesinin evraklarının tercümelerini üstlendi. Kendisini Kadınlara Oy Hakkı Ulusal Derneği (National Women’s Suffrage Association), Hayvanlara Yapılan Zulümü Engelleme Cemiyeti (Society for the Prevention of Cruelty to Animals) ve Amerikan Devrimi’nin Kızları (Daughters of the American Revolution) gibi derneklere giderek daha fazla adıyordu. Violet ve Albert birbirinden oldukça ayrı, samimi hayatlar sürüyorlardı. 1891’de günlüğüne şu notu düşmüştü: “Bu şehirde saygın bir kadın daha var mı diye merak ediyorum -benim kadar rahat bir evliliği olan- ... En azından birbirimizin canını sıkırmıyoruz ve skandal yaratmıyoruz.”

Fakat seksenlerin ortalarında Violet’in de skandala konu olabileceği bir dönem olmuştu. 1883’de Avusturyalı kont William Lippe-Weissenfeld ile tanışmış ve yıllarca onunla çok yakın bir dostluk sürdürmüştü. Bu kültürlü konttan açıkça etkilenmiş ve bunu kimseden, hatta kocasından bile gizlemek için hiçbir şey yapmamıştı. Ama kontun haftada iki kez evine ziyaretine gelmesini gizli tutmuştu, 1886’da günlüğüne sır veriyordu: “İnsanlar bunu bilselerdi, durmak zorunda kalırdım.” 1887 sonbaharında, Lippe Avusturya’ya dönme emri almıştı. Fiziksel yakınlıktan arınmış gibi görünse de (Violet’in günlüklerine inanacak olur-

sak), iki taraf da bu ilişkide derin bir duygusal ve entelektüel tatmin buluyordu. Kontun geri dönüşü Violet'e acı vermiş, Lippe ise hiç evlenmemişti.

Arkasında sırtını dayayabileceği Lippe olmayınca, Violet'in hep parasız olan ve doksanların ortalarında onun desteğine iyice muhtaç kalan kocasından duyduğu hayal kırıklığı giderek artmaya başlamıştı. Kocasının ticari yenilgilerini ve evliliklerinin başarısızlığını kabullenmek zorunda kalan Violet 31 Aralık 1897'de yılın sonunu özetleyen cümlesini yazıyordu: "Kendi evliliğim pek de mesut olmadı, Tanrı biliyor, ama pazarlığıma dürüst bir kadın gibi sadık kaldım." İki hafta sonra bir avutma notu düşüyordu: "En azından Bert bana bulaşmıyor."

Tam Violet bütün umudunu yitirmişken, Albert Kentucky'deki aile arazisi olan Mammoth Cave'i devralıp büyük bir başarı kazanarak herkesi şaşırttı. Violet kendi geliriyle yaşamaya devam ediyordu ve hâlâ zamanlarının büyük bölümünü ayrı geçiriyorlardı, ama yaşları ilerledikçe uyum ve tazelenmiş bir sevgi yakaladılar. Albert 1905'de Violet'e sadakatle yazıyordu: "Şimdiye kadar, bir hayat arkadaş olarak ne beden ne de kafa olarak senden daha çok arzulayabileceğim konusunda bende küçücük bir şüphe bile uyandıran herhangi bir kız ya da kadına hiç rastlamadım." Violet 1916'da "Zaman geçtikçe birbirimize daha da fazla ihtiyacımız olduğunu hissediyorum. Ne zaman geliyorsun?" diye yazdığında, kendilerine özgü bağlılıklarının farkına varıyordu.

Albert yaşamının son yıllarında biraz bunamış ve huysuzlaşmıştı. Buna rağmen, Violet aylarca Kentucky'de kalarak bakımını üstlenmiş, daha sonra da Washington'da son yılında ona sadık bir şekilde bakmıştı. Violet, Mayıs 1928'de Albert'in ölümünün ardından Mammoth Cave'i 446.000 dolar gibi önemli bir rakama satmış ve Ocak 1933'de hayata gözlerini yummadan önce servetinin büyük bölümünü Washington National Cathedral'a devretmişti. Onları, en azından alışılmışın dışında bir evlilik olmuştu. Fakat yine, biyografisini yazanın söylediği gibi, bu evlilik birçok yönden "büyük harflerle yazılmış sıradan bir öyküdü". Onun kendine has evliliği on dokuzuncu yüzyılda yüzeye çıkan kadının bağımsızlığı ile geleneksel evli kadın olgusu arasındaki tansiyonu yükseltmişti, bu tansiyonun günümüzde de ortadan kalktığı söylenemez.

1890'lara gelindiğinde, kentli orta sınıfın bekâr ve evli kadınlarının hayatlarında meydana gelen değişimleri görmezden gelmek mümkün de-

gildi. Smith, Mount Holyoke, Bryn Mawr, Wellesley ve Vassar gibi yeni kız üniversiteleri, kadın klüpleri ve derneklerinin bolluğu, bekâr kadınların ve bir ölçüye kadar evli kadınların çalışmasının kabul edilmesi, evliliğin kadınların kitaplara, müziğe ya da spora (özellikle de tenis ve bisiklet) olan ilgilerine son vermek zorunda olmadığı görüşü -bunların hepsi de kadınların özgürlüklerinin ve beklentilerinin güçlü atmosferine katkıda bulundu.

Kadınların serbestlik kazanmasının önde gelen simgesi “kadınların kullanımına tamamen uygun” ifadesiyle markaları birbiri karşısında öven ilanlar ve posterlerdeki ‘her an elinizin altında’ imajıyla bisiklet oldu. Victoria Bisikletleri, “binerken güçlük çekenler” için “eğimli selesi”nin reklamını yaparken, Duplex Saddle Co. kadınların anatomik korkuları ile oynayarak Nisan 1895’deki Boston Kadın Doğum Cemiyeti toplantısına göre “Bir kadın normal bisiklet selesine ASLA BİNMEMELİ” ve kendi ürettiği eğimli ucu vücuda değmeyen “güvenlik selesini” almaları gerektiği uyarısını yapıyordu. *Ladies’ Home Journal* gibi dergiler kendisi bi-

19 Nisan 1903'de Amerikan Devrimi'nin Kızları üyeleri Washington, D.C.'deki Memorial Continental Hall'ün temel taşını koyarken. Fotoğraf: Frances Benjamin Johnston. (Library of Congress, Washington, D.C.)

siklete binmeyi öğrenmiş ya da öğrenmemiş olan annelere kızları için bisiklet kıyafeti dikmeyi öğretiyorlardı.

Her ikisi de 1880'lerde yayına giren *Ladies' Home Journal* ve *Good Housekeeping* kadınları son modalardan haberdar ediyordu. 1884'de *Journal* "en mutlu kadınların sıradan bir ev yaşantısı sürenler olduğunu" açık açık ilan edebiliyorduydu da, on yıl sonra evli kadınların daha az sıradan yaşantılar sürme arzularına giderek daha fazla cevap vermeye başlamıştı. "Kadına İş Ne Zaman Yakışır", "Âşık Olarak Erkekler" ve "Kadınlar ve Keman" (Şubat 1896) başlıklı makaleler, okuma yelpazesini geleneksel ev idaresi konusunda püf noktalarının ve evli kadınlar için tavsiyelerin ötesine taşıyordu.

Bu durum, temelde tutucu olan *Journal*'in eşi, anneyi ve ev kadını yüceltmekten vazgeçtiği anlamına gelmiyordu. Dergi sadece değişen adetleri çoğunlukla üzülererek kabullenmek zorunda kalmıştı. Bu şekilde birçok makale "hiç evlenmeyen kadınlardan", boşanmaların sansasyonel bir şekilde reklam edilmesinden ve evli kadınların evlerinin dışında giriştikleri çılgın faaliyetten şikayet ediyordu. Ruth Ashmore, "Muhafazakâr Kadın" başlıklı sütununda kusursuz eş ve anne için aşağıdaki tanımı veriyordu - bu tanım Viktorya döneminin geleneksel idealinin özeti:

O, kocasının ve oğullarının en iyi arkadaşıdır. Farkında olmadan kendisine yorgunları, özellikle de yorgun adamı dinlendiren ruhani bir hava katar... Bir erkeğin kalbinde daima bütün sistemine ve dünyeviliğine taşıyacak kadar büyük bir tinsellik kaynağını diri tutmak ve onu sağlamlaştırmak ve saflaştırmak kadının en onurlu görevidir. (Şubat 1896)

Okurlarından gelen mektupları yanıtlayan köşe yazarı Bayan Lyman Abbott da, aynı şekilde, evliliğe yaşam boyu sürecek kutsal bir yemin olarak yaklaşan görüşü savunuyor ve boşanmayı zenginlerden orta gelirli insanlara yayılan bir "bulaşıcı hastalık" sayıyordu (Mart 1896). Ev yaşantısının açıkça dışında kalan konularda fikri sorulduğunda bile, Bayan Abbott okurlarına kadınlık görevlerini anımsatmayı başarıyordu. Örneğin, "Yeni kadınlardan olmadığını" en başta belirten, ama yine de kadınların bu gibi konularla ilgilenmeleri gerektiğine çünkü "ülkenin oyları erkekler tarafından anne, eş, kız kardeş, sevgili veya tanıdık olarak çok

sevilen dürüst ve akıllı kadınların etkisinin, aynı kadınların seçim sandıklarındaki oylarından daha gönülden etki edeceğine” inanan bir okurundan gelen vergi reformu ile ilgili bir mektubu yayınlamıştı. Bu mektup Bayan Abbott’ın kendi muhafazakâr fikirleriyle tam tamına örtüşen bağımlı kadın portresini yansıtıyordu.

Journal’da yayınlanan makaleler kadınlara yönelik ilerici değişimler dalgasının önüne geçmek için cesur çabalar gösterdi. Bu makaleler “kızların iş dünyasına ve ticarete atılmalarının yanlışlığını” kınıyor, “ev idaresini bilim sayan” ve “ev hizmeti düşüncesini daha yüksek bir düzeye taşıyan” çabaları övüyordu (Şubat 1896). İnsanların banliyölere taşınma eğilimlerini de takdir ediyorlardı, özellikle de “kırsal kesime taşınıp evlilik hayatlarının başında basit ve sevimli yuvalar kuran genç çiftleri... Genç kızlarımız Tanrı’nın hepimiz için yarattığı, ama kentteki insanların kirlettiği temiz havayı ne kadar teneffüs ederlerse, o kadar iyi kadınlara sahip oluruz: Endişeli annelere de o kadar az rastlarız” (Aralık 1898). Banliyö hayatının Amerikalı eşler ve anneleri selamete kavuşturmadığını bugün artık biliyoruz.

Yine de on dokuzuncu yüzyılın sonlarına ait bu makalelerde bizim bugün duyduğumuz kaygılara öyle yakın bir şey var ki, bunları geri kafalı ruhların sabit fikirli düşünceleri diye doğrudan bir kenara atamayız. Örneğin, Ocak 1899’da yayınlanan “Amerikalı Kadınlarının Telaşı” başlıklı makaleyi ele alalım, makale aile hayatını zedelediği görülen “Amerikan kadınını ele geçiren bir telaş hissi”nin tanınmasıyla başlıyor. “Dışarıdaki ilgi alanları çok sayıda eş ve anne için ev ile ilgili mevzuların önüne geçti... Bütün bu kadın klüpleri ve türlü kadın dernekleri işi fazlaya kaçtı.” Yazar evli okurlarına bir evi idare etmenin insana pek az boş zaman bırakacağını anımsatıyor ve buyurgan bir uyarıyla sözlerini bitiriyor:

Kadınlarımızın daha sakin hayatlar sürmesinin ve hayatlarını ve düşüncelerini, sağlıkları ve huzurları pahasına türlü meselelerle doldurmasını gerektiren, bugünlerde “ilerleme” diye adlandırdığımız olgudan uzaklaşmalarının vakti geldi de geçiyor. Yuvalarımızda daha huzurlu bir sükunet olmalı, hanımlarımız yanlış hırsların ve dünyanın kendilerinden beklentileri konusunda aptalca fikirlerin peşinde asabi bir telaşın ve unutkanlığın cazibesine kapılmamalı.

Ücretli istihdam düşüncesini yerine koyduğunuzda, yüz yıl önce tutucu alimlerin evli kadınlara ve annelere yönelttikleri eleştirileri duymak mümkün. Evet, katılıyoruz, kadınlarımız daha sakin hayatlar sürmeli. Ne yazık ki, günümüzde kadınların çoğu istese bile ev kadınlığını tek meslek olarak seçme olanağına sahip değil ve haftada kırk saat evin dışında, haftada en az yirmi saat de evde çalışmanın karşısında pek fazla alternatif yok. Erkeklerin büyük bölümü henüz ev işlerini eşit oranda paylaşmıyor, çoğu aile ev işlerinde dışarıdan yardımcı tutamıyor ve çalışan çiftlerin yaşamındaki gerginliği azaltacak kamu hizmetleri de fazla değil. Bu makaleye ve benzeri belgelere kulak verecek olursak, bundan yüz yıl önce ev işlerini hizmetçilerin eline bırakabilen pek çok orta sınıf kadın, aileleri ve kendi huzurları üzerindeki etkilerini umursamaksızın dış etkinliklerin taleşini temizlik ve yemeğin monotonluğuna tercih ediyordu.

1880'lerin ve 1890'ların muhafazakâr eleştirmenleri saldırılarına Yeni Kadın'ın yerinde duramayışına ve evcimenliği terk edişine yöneltirken, radikal ve ilerici düşünürler kadının sabit cinsiyet rollerine başkaldırma ve daha fazla bağımsızlık için isyan etme hakkını savunuyorlardı. Ücretli istihdam yoluyla kadınların kendi geçimlerini sağlama gereksinimini vurguluyorlardı, ki bu evliliğin kendisine yönelen bir tehdit olarak görülmekten çok, kadınların "evlilik pazarında" karşılaştıkları aşağılanmanın sonu olarak algılanıyordu.¹⁴ Ekonomist Thorstein Veblen çok popüler olan *Theory of the Leisure Class* (Çalışmayan Sınıf Teorisi [1899]) adlı incelemesinde para karşılığında çalışıyor olmaması kocasının sosyal statüsünün kanıtı olan orta sınıf evli kadınının mahvolmuş portresini sunuyordu. Veblen'in "aşırı tüketim" kavramı evli kadınları giderek ailenin zenginliğini göstermeye yönelik ev eşyaları ve kişisel ürünlerin alıcısı olarak hedefleyen tüketim çağının habercisi oldu.

Evli kadının durumunu kapitalist Amerika bağlamında kavramsallaştıran entelektüeller arasında, hiçbirisi Charlotte Perkins Gilman kadar öneziili olmamıştı. *Women and Economics* (Kadın ve Ekonomi [1898]) adlı kitabı, kadının ikinci sınıf konumunun başta gelen nedeninin kadının erkeğin gelirine bağımlılığı olduğu konusundaki ısrarıyla yarım yüzyıl sonra Simone de Beauvoir'ın yazacaklarını henüz o dönemde dile getiriyordu. Gilman, kadınlar için öngördüğü ekonomik değişimin gerçekleşmeye başladığının farkındaydı. Onun amacı bu değişimin analizini yaparak teşvik etmekte.

"Ev tarzı dikiş makinesi" reklamı, 1882 dolayları. (Library of Congress, Washington, D.C.)

Gilman'ın Darwinci bakış açısıyla, kadının kendini evden dışarı atması on dokuzuncu yüzyıl sanayileşmesinin kaçınılmaz bir parçasıydı; çiftliklerde kadınların emeğinin yerini makinelerin almasıyla artık bütün zamanlarını ev kadını olarak geçirmeleri gerekmiyordu.¹⁵ Dışarıda çalışmak kadınlar için ufuklarını genişletecek ve erkeklerle eşit düzeye getirecek özgürleştirici bir güç olarak görülüyordu. Gilman hiçbir şekilde evlilik düşmanı değildi, o sadece kadınların yaşamını kısıtlayan ve zayıflatan tür evliliklere karşıydı. Onun yazdıklarına göre geleneksel evlilikte, "Ev kadını daraltıyor, kadın da erkeği daraltıyordu."¹⁶

Gilman kadınların evlerinde yaptıkları işlerin de “gerçek bir ekonomik değeri olduğunu” anlamıştı, zira “erkeklerin başka türlü yapabileceklerinden daha fazla servet üretmelerine imkân sağlıyordu”. Ancak bu ekonomik değer ne toplum tarafından tanınıyor ne de yeterli düzeyde ödüllendiriliyordu. “En çok iş yapan kadınlar en az parayı alıyorlar, en çok paraya sahip olan kadınlarsa en az işi yapıyorlar.”¹⁷ Onun önerdiği çözüm, bazı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, kadınlara ev işi ya da annelik hizmetleri karşılığında kocalarından aldıkları harçlık ya da her çocuk için devlet ödeneği gibi yöntemlerle para ödenmesine son verilmesi, kadınların kendi ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaya teşvik edilmeleri idi.

Her ne kadar Gilman özgürlüğün anahtarı olarak ekonomi üzerinde odaklanmışsa da, vizyonu kendisinden bir nesil önce kadınların her anlamda bağımsız, bütünüyle insan gibi hayatlar sürmeye hakkı olduğunu haykıran Abba Goold Woolson’ın hedeflerini genişleterek içine alıyordu. Çalışmak kişisel tatminin temel aracı olarak baş tacı ediliyordu: “yapmak ve üretmek sadece büyük zevk vermekle kalmaz, sağlıklı gelişim için de şarttır. Günümüzde kendini ifade etme arzusunun işaretlerini göstermeyen kızımız pek yok.”¹⁸ Kişisel farklara verdikleri değer göz önüne alındığında, modern kadınların daha önceleri kabul gören tek tip evlilik modelini reddetmesi kaçınılmazdı.

Uzmanlaşma evlilikte bir nimet olarak görülüyordu. Her evli kadının aşçı, temizlikçi ve dadı olması gerekmiyordu. Daha ziyade, kadınların iş gücüne artan sayılarda girmeleri ile birlikte, geleneksel ev işlerinin çoğu uzmanlar tarafından yapılabilirdi. İşte bu noktada Gilman’ın toplumsal değişim vizyonunda hâlâ gerçekleşmesi gerekenler bulunuyor, o ailesi olan meslek sahibi kadınlar için ortak yemek odalı, temizliğin etkin elemanlar tarafından yapıldığı, “bir teras bahçesi, iyi eğitilmiş profesyonel hemşireler ve öğretmenler gözetiminde bir kreş ve anaokulu olan” apartmanlar düşünmüştü.¹⁹ Elbette, çalışan anneler o zaman da şimdi de böyle bir yerleşime koşarak giderlerdi.

Gilman hem zeki bir eleştirmen hem de iyimser bir gözlemciydi. 1903’de dinleyicilerine anlattığı gibi: “Her iki cins de insan olduklarını ve insanlığın evcimen ilişkilerden daha geniş görevleri ve arzuları olduğunu anladığında daha mutlu evliliklerimiz, daha mutlu yuvalarımız, daha mutlu kadınlarımız ve daha mutlu erkeklerimiz olacak.”²⁰

Bu düşüncelerin kendi yaşamında tuttuğu yer ideal ile gerçek arasında daima bulunan uçurumu açığa çıkarıyor. Gilman ilki 1884’de yirmi dört yaşındayken sanatçı Charles Walter Stetson ile olmak üzere iki kez evlenmişti. Bir yıl sonra, annesine hem büyük neşe hem de büyük ümitsizlik kaynağı olacak olan kızı Katherine’i dünyaya getirmişti. Onunki “normal” bir doğum sonrası depresyonunun ötesindeydi, durmadan ağlıyordu, yorgundu ve psikozun eşiğindeydi. Nörolog Dr. S. Weir Mitchell’in tavsiyesiyle uygulanan, her türlü entelektüel uyarıdan mahrum mutlak yatak istirahadı sadece ümitsizliğini artırdı. Otobiyografik romanı *The Yellow Wallpaper*’da (Sarı Duvar Kağıdı [1892]) adlı kitabında da anlattığı gibi, geçirdiği bunalımı evlilikten ve annelikten bir kaçış olarak görmeye başlamış, bu kaçış iyi niyetli fakat sonunda yıkıma götüren ataerkil figürler tarafından da kızıştırılmıştı.²¹ Sonunda kocası ile boşandılar, fakat bu onu 1900’de bu kez avukat kuzeni George Houghton Gilman ile evlenmekten alıkoymadı. Bu herhalde hoş bir evlilikti, çünkü Gilman’ın aktif yazarlık ve konuşmacılık hayatını kısıtlamadı.

İkinci evliliğine geldiğinde, Gilman artık ulusal çapta kendine bir yer edinmişti. *Women and Economics*’in (Kadınlar ve Ekonomi) tanınmış yazarıydı, bunu gelecek yıllarda da pek çok kitap, düzinelerce makale ve sayısız konferans izleyecekti. 1909 ile 1916 arasında yazıların çoğunu kendi yazdığı *The Forerunner* (Haberci) adında aylık bir dergi de çıkarırdı. Gilman’ın eş ve anne olarak rolü kamuoyu önündeki karakterinin gölgesinde kaldı. Hatta kızı Katherine’i yetiştirmeleri için Stetson ile ikinci eşine verdi ve büyüyene kadar da geri almadı. İleri yaşlarında, Charlotte ve George Gilman ile kızı Katherine’den oluşan New York’daki hanelerinin mutlu bir yuva gibi görünmesinin nedeni belki de George’un -Charlotte’dan yedi yaş gençti- karısının kuvvetli kişiliğine boyun eğmiş olmasıydı.

Charlotte Perkins Gilman’ın güçlü iradesini gösteren kanıtlardan biri de hayatının sonlarında meme kanseri ile baş ediş şekliydi. Meme kanserinin tabu olmaktan henüz çıkmamış olduğu bir dönemde, Gilman bunu cesaretle ve soğukkanlılıkla karşıladı. Hastalık teşhisinin konduğu 1932 yılından kocasının aniden öldüğü 1934 yılına kadar yazmaya ve konferanslar vermeye devam etti. Daha sonra kızıyla yaşamak üzere California’ya taşındı ve 1935’de, kanserinin günün en iyi tıbbi çabalarıyla bile durdurulamadığının farkına vararak, bir doz kloroformla hayatına son verdi, geride bıraktığı intihar notu şöyleydi: “Kloroformu kansere

tercih ettim.” Bu not ölümünden sonra yayınlanan *The Living of Charlotte Perkins Gilman* (Charlotte Perkins Gilman’ın Yaşantısı [1935]) adlı otobiyografisinde de yer aldı.

292

Violet Blair Janin ve Charlotte Perkins Gilman, evli Yeni Kadın’ın çok uç örneklerini temsil ediyorlar. Her ikisi de -çok farklı şekillerde- orta ve üst sınıf kadınlarına hür irade için yeni olanaklar sunan bir dönemin ürünüydü. Janin kendisine hayran bir kocaya kendi isteklerini kabul ettirmiş, farklı bir şehirde kocasından ayrı bir hayat sürmüş, kendi parasını idare etmiş ve pek çok kadın kulübü ve derneği ile ilgilenmişti. Ancak hayatının sonlarına doğru, yaş ve hastalık kocasını güçsüz bıraktığında, şefkatli bir eşin geleneksel sorumluluklarını üstlenmişti.

Charlotte Perkins Gilman da geleneksel evliliğe aynı derece uygun değildi. Kocanın birini boşamış, kızının bakımını başkasına bırakmış, para kazanan bir yazar olarak ortaya atılmış ve kendisinden genç bir adamla eşitlikçi bir evlilik yapmıştı. Yaşamında ve mesleğinde evli kadınlar için değişimin öncülüğünü yaptı. İngiliz çağdaşı, geniş bir okur kitlesi bulan *Marriage as a Trade* (Bir Meslek Olarak [Evlilik 1909]) adlı kitabın yazarı Cicely Hamilton gibi, Gilman da diğer mesleklerin kapıları açılmadıkça evliliğin pek çok kadın için mecburi meslek kalacağını anlamıştı.

Gilman’dan önce hiç kimse bekâr kadınlar kadar evli kadınlar için de ücretli istihdamın gerekli olduğunu bu kadar açık bir şekilde anlatmamıştı. Gilman, yüzyıl dönümünde 3 milyon Amerikalı kadının çalışmakta olduğunu belirtmişti. Tarım sektöründe, 1900 Nüfus Sayımı 300.000 kadının çiftçi, çiftlik sahibi ya da kahya, 500.000 kadının da (çoğu Afro-Amerikalılar) çiftlik işçisi olarak çalıştığını gösteriyordu. 1910’a gelindiğinde, bir milyondan fazla evli kadın başlıca çalışma alanlarının bazılarını sayacak olursak fabrika işçiliği, memurluk, tezgahçılık, öğretmenlik, muhasebecilik, idarecilik ve üniversite hocalığı yapıyordu.²² Kehaneti yirminci yüzyılın sonlarına kadar tam olarak gerçekleşmemiş olsa da Gilman, evli kadınlar da dahil olmak üzere kadınların iş gücü kadrolarını benzeri görülmemiş derecede genişleteceği tahmininde haklı çıktı.

Fakat Gilman’ın kadınların çalışmasının “daha mutlu evlilikler, daha mutlu yuvalar, daha mutlu kadınlar ve daha mutlu erkekler” ile sonuçlanacağı yolundaki kehaneti tartışılır. Gözlemcilerin pek çoğu gibi, o da umutlarının gerçekleşmesiyle birlikte doğacak olan sorunları öngörememişti.

BÖLÜM 8

Amerika Birleşik Devletleri'nde Seks, Doğum Kontrolü ve Kürtaj 1840-1940

Yirminci yüzyılın ilk yarısında meydana gelen büyük değişimlerden genellikle bir cinsel devrim yaratmış gibi söz ederiz; ancak büyük devrimlerin çoğu gibi bu da sürat kazanıp geleneksel adetlerin yerini almadan önce onlarca yıl boyunca yavaş yavaş oluşmuştur. 1960'ların ve 1970'lerin cinsel özgürlük, doğum kontrol hapı ve yasal kürtaj taraftarları farkında değillerdi, ama aslında yüz yıldan uzun bir süre önce değişmeye başlayan tutum ve davranışların mirasçılarıydılar. Cinsellik, doğum kontrolü ve kürtaj konularında onların kendi iniş çıkışlarını nasıl yaşadıklarını ve bugünün cinsel normlarının altında yatan temelleri nasıl attıklarını görmek için o dönemlere geri dönelim.

İDEOLOJİ VE DENEYİM

Viktorya dönemi kadınları genellikle “evdeki melekler”, erkeklerden daha az şehvetli ve daha “saf”, fiziksel ve cinsel gereksinimleri olmayan ilahi ruhlar olarak tanımlanırdı. Bu görüş sadece masum gelinleri ve erdemli evli kadınları ön plana alan on dokuzuncu yüzyıl romanları değil, aynı zamanda kadının cinsiyetsizliği üzerine bir ideolojiyi öne süren tıp tezleri tarafından da destekleniyordu. Daha önce de sözü geçen saygın İngiliz doktor William Acton, “en iyi annelerin, eşlerin ve ev idarecilerinin çoğunun cinsel zevkler hakkında pek az bilgi sahibi olduğuna... onların tek hissettikleri tutkuların yuvalarına, çocuklarına ve evdeki görevlerine duydukları sevgi olduğuna” inanıyordu. Üstelik iyi kadınları cinsel arzularının olmaması ile tanımlayan tek doktor Acton da değildi.¹

1870'lerde ve 1880'lerde, Kadın Sorunu tartışmaları Atlantik'in her iki yakasında da daha çok ses getirmeye başladıkça, kadın cinselliğine getirilen yeni bakış açısı eskisini çürütmeye başladı. Her iki cinsten de

düşünürler arzunun doruklarında kadının erkekten pek de farklı olmadığını kabul ediyorlardı. Amerikalı Elizabeth Evans, *Abuse of Maternity* (Anneliğin İstismarı [1875]) adlı kitabında “tutkunun kadında erkekten çok daha az olduğu” düşüncesi ile alay ediyor, var olan farkların “eğitim” ve “kısıtlayıcı şartlardan” kaynaklandığını savunuyordu. Viktorya dönemi toplumunun bilincine kazılmış inanışlara meydan okuyan Evans, kadınların iffetli görüntüsünü “kamuoyunun gücüne” bağlıyordu.² Aynı şekilde, Dr. George H. Napheys de kadınların çoğunun evli olsalar bile temelde frijit olduğu yolunda daha önce belirttiği düşüncelerinden cayarak sonraları şunu savunuyordu: “Kadının tutkulu olmasının kendi cinsini alçalttığı düşüncesi yanlış bir olgudur ve tabiata aykırıdır.” Karıkoca arasındaki arzunun ortak doğasını kabullenerek şu sonuca varıyordu: “Her ikisinin de paylaşmadığı bir tutku biri için de olmamalıdır.”³

Tatminkâr bir cinselliğin anahtarının anatomik bilgiler olduğunu ortaya koyan bazı tıp uzmanları kadın cinsel organlarını klitorise özel ilgi göstererek tanımlıyor; kadının uyarılmasındaki önemini vurguluyor ve yüzyıl dönümünde Freud’un düşüncelerinin aksine “klitoral” ve “vajinal” orgazm arasında fark gözetmiyorlardı. Freud’un düşüncesindeki bu hata, “doğru” şekilde yapmıyorlarmış gibi hissettirilen pek çok kadın için uzun vadeli olumsuz sonuçlara yol açmıştı. 1880’lerde, Edward B. Foote (Amerika’da doğum kontrolünün önde gelen taraftarlarından biri) gibi doktorlar bilinçli olarak “klitoris ve vajinanın sertleşebilir dokusu”ndan kadında “cinsel heyecan uyandıran” ve orgazmı yaratan unsurlar olarak söz ediyorlardı.⁴

Evli kadınların kendileri bütün bu açıklamalar hakkında ne düşünüyorlardı? Yatak odasında Viktorya döneminin bazı doktorlarının dayattığı kadar cinsiyetsiz mi davranmaya çalışıyorlardı? Yoksa kadın tutkusunun alternatif resmine bilinçli olarak katılıyorlar mıydı? Ne evli kadınlar ne de bekâr kadınlar cinsel duygu ve deneyimleri hakkında şahsi kayıtlar bırakmadığından bu soruları yanıtlamak olanaksız. Yaşadıkları dönemin görenekleri böylesine mahrem bir şeyi kağıda dökmelerini engelliyordu. Yine de, onların özel cinsel dünyalarına azıcık da olsa ışık tutan birkaç kaynak mevcut.

Öncelikle, Alkole Karşı Hristiyan Kadınlar Hareketi dahilinde kocalarının cinsel iştahlarına ve cinsellik taleplerine karşı kendi gösterdikleri mağrur umarsızlığı dile getiren kadınların ifadeleri var. Belki yeni bir hamilelikten sakınmak için cinsel ilişkiden uzak duruyor, belki de ken-

dini alkole vermiş kocalarından gerçekten korkuyorlardı. Bazı kadınlar, hamilelik ve emzirme dönemlerinde eşlere yatak odalarını ayırmalarını ve ilişkiye girmemelerini telkin eden iffet kılavuzlarının tavsiyelerine uyarak yatakları üzerinde bir dereceye kadar söz sahibi olabiliyorlardı. Bir evli kadının şunları söylediği kaydedilmişti: “Evliliğimin başlarında kocamla ben Tanrı’nın emirlerine göre kutsal bir ilişki içinde yaşamayı öğrendik. Kocam onun minik kızını yüreğimin altında taşıırken kendisinden ayrı yaşamama sevecenlikle razı geldi, bu durum bebeği emzirirken de devam etti... Kocamla hiç bu mesut aylar süresince olduğumuz kadar sevgi dolu, ahenk içinde ve mutlu bir şekilde birlikte olmamıştık ve ona hiç bu kadar derin bir sevgiyle bağlanmamıştım.”⁵ Bu kadın, bir Ortaçağ erkeği olan kocasını bekâret yemini etmeye ikna eden Mary Kempe’nin Viktorya dönemindeki reenkarnesiymiş gibi konuşuyor sanki.

Cinselliğe karşı daha olumlu tavırlar konusunda ise elimizde şu ana dek bulunan en iyi kaynak 1892 ile 1920 arasında Dr. Clelia Mosher tarafından yürütülen araştırma. Bu araştırma on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Amerikalı evli kadınların yüzde kırk beşinin yetişkinliğe eriştiği özgün bir tablo ortaya koyuyor.⁶ Mosher, bir jinekolog ve üniversite profesörü olarak bir grup hastasından aile geçmişi, genel sağlık durumu ve cinsel alışkanlıkları ile ilgili sorular içeren uzun bir anket doldurmalarını istemişti. Deneklerinin büyük bölümü yükseköğretimli üst ve orta sınıf evli kadınlardan oluşuyordu. Mosher özellikle cinsel birleşme deneyimi konusunda sorular yöneltmişti: ne sıklıkta oluyordu, “zührevi orgazm” deneyimini ne sıklıkta yaşıyorlardı, doğum kontrolü uyguluyorlar mıydı, cinsel birleşmenin “gerçek amacı” onlara göre neydi.

Çoğu haftada ortalama bir kez cinsel ilişkide bulunduğunu belirtmişti, genel oran ise ayda iki ile sekiz kez arasında değişiyordu. Ender olarak bir kadın özellikle evliliğin ilk yıllarında daha fazla sıklıktan (haftada üç kez ya da her gece) söz ediyordu. Bazıları hamilelik ve emzirme dönemlerinde ya da bilinçli olarak hamilelikten sakındıkları zamanlar dahilinde uzun süre cinsellikten uzak durduklarını söylerken, pek çoğu evlilik ilişkilerinin zaman içinde azaldığını belirtiyordu. Evliliğin ilk yıllarında haftada iki kez cinsel ilişkiye giren on beş yıllık evli bir kadın, “son altı yılda dört kez” ilişkide bulunduklarını söylüyordu. Elli üç yaşındaki bir kadının ifade ettiği gibi, pek çok kadın da yaşamlarının iler-

leyen yıllarında arzularının azaldığını belirtiyordu: “Duyduğum tutku biraz azalmış olsa da, her zaman orgazm olmasam da, cinsel ilişki hâlâ hoşuma gidiyor.”

Kadınların yaklaşık dörtte birinin evliliklerinde orgazm deneyimi olmuştı, üçte birinden fazlası bu deneyimi “hep” ya da “genellikle” yaşadıklarını söylüyorlardı. Bir kadın “hiç” ve bir kadın da “bir ya da iki kez dışında hiç” yanıtını vermişti. Bir diğeri “evlilik hayatının ilk beş veya altı yılında neredeyse hiç orgazm olmadığını”, sonra da ilişkilerinin “yarısında” olduğunu belirtiyordu. Mosher’in belgelerine Stanford Üniversitesi Arşivleri’nde rastlayan tarihçi Carl Degler, orgazm vakasının 1953’de Kinsey tarafından kaydedilene oranla “daha olumlu olduğunu” vurguluyor.⁷ Mosher’in kadınları, elbette, küçük ve çok seçkin bir örneklemdi ve onların cinsel deneyimlerinin Viktorya dönemi sonları toplumunun her düzeyini temsil etmesi beklenemezdi.

Kırk beş kadından kırk biri bir çeşit doğum kontrolü uyguluyordu. Erkekler “dışarı boşalma” yöntemini uyguluyor veya prezervatif (buna “ince plastik kılıf” ya da “lastik kılıf” da deniyordu) kullanıyorlardı. Kadınlar ise püskürtme yöntemine (“su ve sabun fışkırtma”, “musluk hortumu ile temiz su”, “biklorit ile yıkama”, “kakao yağı ve soğuk su ile yıkama”) veya muhtelif rahim içi araçlara (“Good-year kauçuk halkası”, “rahim başlığı”, “kadının kalkanı - doktorun verdiği rahim askısı”) güveniyorlardı. İlerideki sayfalarda üzerinde durulacağı gibi, üst ve orta sınıf mensubu kadınların doktorlarından veya eczacılarından doğum kontrol araçları temin etmekte sorunları olmuyordu.

Kadınların çoğu cinsel ilişkinin asıl amacının üreme olduğunu düşünüyordu, ki bu Hristiyanlar ve sosyal Darwinciler arasında yaygın olan “üreme bir görevdir” inancının yansımasıydı. Pek çokları cinsel ilişkinin sadece döllenme için olduğuna inanıyordu, tıpkı şu ifadelerdeki gibi: “Gebelik meydana gelene kadar arzu edilen sıklıkta cinsel birleşme, ardından emzirme bitene kadar uzak durma.” “Bebek ana rahmine düşene kadar cinsel ilişki. Gebelik ve emzirme süresince cinsel ilişki yok.” Otuz bir yaşındaki bir kadın ideal uygulamayı “cinsel ilişkiden üreme amacı dışında tümüyle uzak durmak” olarak tanımlıyordu.

Döllenme yükümlülüklerini kabul etmelerine rağmen, bu kadınların pek çoğu seksi karıkoca arasında özel “tinsel” bağ kuran bir aşk ifadesi olarak değerlendiriyordu. Bu konuda fazla zorlamaya gerek olmaksızın duygulu bir şekilde yazıyorlardı. “Tinsel birleşmenin doğal ve fiziksel

bir göstergesi, evlilik yemininin tazelenmesi gibi geliyor.” “Evlilik ilişkisi diğerlerinden çok daha yakın olmalı. Bunun olmasını sağlayan da cinsel ilişki.” “Benim deneyimlerime göre, zihinsel sevginin tamamlanabilmesinde ve yıllarla birlikte aşkın tutkusu solduğunda kalıcı olacak ‘evliliği’ oluşturacak olan ruhsal birlikteliği mükemmele ulaştırmada sevginin bedensel ifadesinin derin bir psikolojik etkisi var.” “Evlilik ilişkisi karşılıklı olduğunda kesinlikle sadece mutlu bir cinsel yaşama sahip olanlara özgü bir bağ ve sevgi doğurur.” “Bir kadının verdiği başka hiç kimsenin veremeyecek olduğu tek şeydir: yakınlık ve samimiyet getirir.”

Bazı kadınlar düzenli ilişkinin psikolojik faydalarını dile getiriyorlardı: “evliliği daha sağlam” ve eşleri daha “normal” kılıyordu. Bir evli kadın, gelecekteki sağlık uzmanlarına çok benzeyen bir dille açıklıyordu: “Normal bir arzu ve mantıklı kullanımı insanları daha sağlıklı kılar.”

1893’de bir kadın, bugün yazılmış olabilecek bir cinsel inancı dile getiriyordu: “Birlikteliklerinin bu ifadesine hem kadının hem de kocasının duyduğu arzu bana cinsel ilişkinin birinci ve en önemli nedeni gibi geliyor. Çocuk isteği daha ikinci derecede ve tesadüfi, her ne kadar tamamen saygı duyulacak bir sebep olsa da karşılıklı arzunun noksanlığında ilişkiyi asla doğru kılamaz... Kocam ve ben cinsel ilişkiyi sadece kendi adına arzuluyoruz, sadece kendimiz için istiyoruz ve olmadığında bedensel olmaktan çok ruhen özlüyoruz, çünkü bizim bir olmamızın en yüksek, en kutsal ifadesi bu. Döllenme niteliklerinden bağımsız olarak seksin kendi değeri üzerine odaklanan böyle bir bakış açısı yirminci yüzyıl boyunca giderek yaygınlaşacaktı.

DOĞUM KONTROLÜ

Ancak Amerikalılar’ın çoğu bu kadının ve onun grubunda doğum kontrolü uygulayan kırk bir evli kadının görüşlerini paylaşmıyordu. Tanrı’nın ya da doğanın çiftleşmeyi yaratmasının tek nedeninin üreme olduğuna inananlar ve beyazların doğum oranının düşmesinden kaygılananlar (1800’de Amerika doğumlu beyaz kadın başına yedi bebek düşerken, bu oran 1900’de yarıya düşmüştü) doğum kontrolünün herhangi bir biçiminin sıkı muhalifleriydiler.

Doğum kontrol cihazları hakkındaki bilgiler 1820’lerden itibaren İngiltere’de yeni doğmakta olan doğum kontrolü akımı ile birlikte Amerikan toplumuna da sızmaya başlamıştı. İngilizler’in Robert Malthus’un

(1766-1834) üzerinde durduğu nüfus fazlalığı kaygıları ve Francis Place'in (1771-1854) kitleleri eğitme yolundaki gayretleri, doğum kontrolü hakkında bilgileri yaymaya yönelik ilk Amerikan çabalarını etkiledi.

1839'da, Charles Knowlton tarafından hazırlanan *Fruits of Philosophy, or The Private Companion of Young Married People* (Felsefenin Meyveleri, ya da Genç Evlilerin Özel Rehberi) Amerika'da bir doktorun doğum kontrolü üzerine yayınladığı ilk kitapçık oldu. Knowlton spermi dışarı atmak için etkin bir yöntem olarak ilişki sonrasında hazneyi yıkamayı öneriyordu. Kadınların birleşmeden hemen sonra yarım litre su ile belirtilen maddelerden birini karıştırarak içlerini yıkamaları öneriliyordu: şap, çinko sülfatı, sodyum bikarbonat, sirke ve sıvı karbonat. Knowlton'a göre, bu yöntemler güvenli ve sakıncasızdı, kısırlığa yol açmıyordu ve birleşmeye müdahale etmiyordu. Üstelik, kontrol kadının eline veriliyordu, ki bu da iyi bir şey sayılıyordu.

Knowlton'un takipçilerinden biri olan sağlık yazarı Frederick Hollick hazneyi yıkama ve takvim ya da "güvenli dönem" yöntemlerine popülerlik kazandırdı, gerçi kadının yumurtlama döngüsünün doğurgan olan ve olmayan dönemleri hakkında tıbbi bilgiler henüz çok netlik kazanmış değildi. O zamandan itibaren, özellikle de 1850'den sonra, toplumsal reformcular kadın ve erkekler için istenmeyen gebeliklerden sakınma yolları öneren kitaplar, broşürler, risaleler ve rehberler yayınladılar.

James Ashton'ın 1860'da yayınlanan ve sonra da çok kez yeni baskıları yapılan *Book of Nature* (Doğanın Kitabı) adlı etkili eseri, gebe kalmamak için en çok tercih edilen beş yöntemi sıralıyordu: "dışarı boşalma, yıkama, vajina sünger, prezervatif, takvim yöntemi."⁸ Her yöntemi anlatırken alışılmamış derecede dolaysız ve kadın ya da erkek için avantajlar ve dezavantajlarına duyarlı bir tutum izliyordu.

Doğum kontrolü hakkında bilgilerin ve cihazların giderek daha fazla göz önüne çıkması "iffet akımı" olarak bilen tutumun ortaya çıkmasına fırsat verdi. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, başkalarının cinsel hayatlarını kontrol altına almaya kararlı Amerikalı ve İngiliz iffet eylemcileri erkeklerin kötü alışkanlıklarını, fahişeliği, zührevi hastalıkların yayılmasını ve ahlaksız bir kocanın kolları arasındaki iffetli evli kadının karşı karşıya kaldığı riskleri öne sürdüler. Fahişelikle olan ilintileri sebebiyle bu gibi cihazların evi kirleteceği varsayımıyla doğum kontrolünün yaygınlaşmasına karşı çıktılar.

“Kötü alışkanlıkların bastırılması” cemiyetleri, Cabotlar ve Lodgellar gibi aristokrat ailelerin kampanyalarda başı çektiği Boston da dahil olmak üzere birçok kentte revaçtaydı. New York’da Hristiyan Gençler Birliği’ni (Young Men’s Christian Association - YMCA) üs yapan, köktendinci Anthony Comstock’un da aralarında bulunduğu iffet savaşçıları kutsal savaşa girişmiş Ortaçağ Hristiyanları gibi davranıyorlardı. Comstock’un ısrarlı çabaları, “gebeliği önlemeye veya kürtaja yönelik olarak üretilmiş ya da tasarlanmış eşya ya da maddelerin” dağıtımı için posta sisteminin kullanımını yasaklayan kanunun 1873’de Temsilciler Meclisi’nden geçmesiyle sonuçlanmıştı. Bunun üzerine Comstock, ABD Posta Hizmetleri’nde yasadışı postaların belirlenip yok edilmesine yetkili özel ajan olarak görevlendirilmişti. 1915’de ölene dek bu görevi canla başla yerine getirdi.

Comstock kanunlarının ilk kurbanlarından biri pek çok kitap ve kitapçıkta (*Medical Common Sense* [Tıbbi Mantık], *Plain Home Talk* [Sıradan Ev Konuşmaları], *Home Encyclopedia* [Ev Ansiklopedisi], *Words in Pearl* [İnciden Kelimeler]) ve çıkardığı *Health Monthly* (1876-1883) adlı dergide doğum kontrolü uygulamalarını savunan doktor Edward Bliss Foote oldu. Ocak 1876’da posta aracılığı ile doğum kontrolü hakkında bilgi yaymak suçuyla ABD New York Bölge Mahkemesi’nde sorgulandı. Mahkemeye çıkarılıp suçlu bulunan Foote’a 3000 dolar para cezası verildi. Dergisi aracılığıyla yaptığı maddi yardım çağrısına üç yüz yardımsever yanıt verdi, bu da çalışmalarına verilen liberal desteğin ölçüsünü gösterir. Ancak, cezadan sonra Foote daha temkinli davranmaya başladı.⁹

Comstock kanunlarından önce gazetelerde, mecmualarda, broşürlerde ve sağlık dergilerinde doğum kontrol cihazlarının reklamı açık açık yapılıyordu. Kauçuğun (Charles Goodyear’ın buluşu) daha önceleri zührevi enfeksiyonlardan korunmak amacıyla kullanılan kuzu derisinden yapılan modellerin yerini almaya başladığı 1830’lardan itibaren prezervatifler popülerlik kazanmaya başlamıştı. 1840’larda vajina süngerleri de daha kolay bulunur olmuştu, bunları sadece ilanlar ve gezici satıcılar gibi müphem kaynaklardan değil, saygın eczacılardan ve doktorlardan da temin etmek mümkündü.

1882’de Alman doktor Wilhelm Peter Mensinga tarafından icat edilen diyafram 1920’lere kadar Amerika’ya pek girmedi, ama benzer

Amerikan cihazları çok daha önceleri üretiliyordu. 1846'da diyafram benzeri bir cihaz, "Eşinizin Koruyucusu" ABD'de tescil edildi, 1860'larda ve 1870'lerde çok çeşitli rahim kapsülleri tanesi iki dolardan altı dolara kadar satın alınabiliyordu.¹⁰

John D'Emilio ve Estelle Freedman *Intimate Matters* (Mahrem Me-seleler) adlı kitaplarında evli kadınların doğum kontrolü hakkındaki bilgilerini paylaştıklarına dair pek çok örnek veriyorlar. 1876'da Mary Hallock Foote arkadaşı Helena Gilder'a "insanın ailesinin sayısını sınırlamasının en güvenli yolunun" kocasına göre "bir doktora gidip bir çeşit korunma cihazı almak" olduğunu yazıyordu. "Bazı eczacılarda da bulunuyormuş. Kulağa çok ters geliyor, ama insan doğanın yöntemlerinin kaçınılmaz sonuçlarıyla karşılaşmaktansa her şeyi denemeli."¹¹

1885'de Rose Williams Dakota Territory'den, Ohio'daki arkadaşı Allettie Mosher'e şunları yazıyordu: "Orada bulabilir misin bilmiyorum. Rahim askısı deniyor ya da kadın prezervatifi. Tanesi bir dolar, kardeşim aldığında daha hiçbirimiz Dakota'ya gitmemiştik. Beş dolar vermiş. Talimatları da içinde."¹² Bu iki mektubun gösterdiği gibi, okuma yazma becerileri yüksek olsun olmasın kadınlar hamile kalmak istemeyen arkadaşlarına bilgi göndermeyi beceriyorlardı. Mosher çalışmasının da ortaya koyduğu gibi, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına yaklaşıldıkça orta sınıftan çiftlerin çoğu bir çeşit doğum kontrol yöntemine aşinaydı.¹³

Üremeyi sınırlamayı haklı gösteren en yaygın gerekçe bunun hem annenin hem de çocuğun iyiliği için olmasıydı. Dr. Napheys "aşırı üreme - çok fazla çocuk sahibi olma"nın felaket getiren sonuçlarını açıklıyordu. muhafazakâr bir vaize yakışacak bir dille "zayıf bebekler" ile sonuçlanan "fazla sık hamileliklerin zararlarını" anlatıyordu. Aynı şekilde, Dr. W. R. D. Blackwood da zavallı evli kadınların lehine merhametli bir çağrıda bulunuyordu: "Evli bir kadının yazgısının sürekli bir hamilelik, doğurma ve emzirme döngüsü içinde yaşamak olması doğru mudur, insanca mıdır, arzu edilebilir mi?.. HAYIR demek için bir an bile duraksamam! Üstün erdem pozlarına girip gebeliği kontrol altına alma çabalarını kınayanların hiddetlerine büyük kuşku ile yaklaşıyorum."¹⁴

What Women Should Know (Kadınların Bilmesi Gerekenler [1873]) adlı çok popüler kitabında Eliza Duffey "mecburi çocuk doğurma"yı eleştiriyor ve annenin iyiliği doğrultusunda "çocuk sayısının sınırlandırılması" savunuyordu. Terimin icat edilmesinden yitiz yıl önce "kürtajı seçme hakkı savunucusu" olmakta ısrarlı davranıyordu: "Elbette, eğer ki-

şinin karar verme hakkı bulunan bir şahsi sorun varsa, çocuk sahibi olma konusunda kadının da söz sahibi olması gerekir. Doğumdan önce de sonra da sancıyı ve cezayı çeken, sorumluluğu üstlenen kadındır ve tahammül gücünü en iyi değerlendirebilecek olan odur.”¹⁵

KÜRTAJ

Ancak Duffey'nin kadının seçme hakkına verdiği destek, kararlılıkla karşı çıktığı kürtaj için geçerli değildi. Kendi neslinden pek çok kişi gibi, o da daha önceleri inanıldığı üzere insan hayatının “rahimdeki ilk yaşam belirtisi” ile, yani hamile kadın ilk hareketlenmeyi hissettiğinde başladığı görüşünü sorguluyordu. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllar boyunca, tıp mesleğinin ve göreneğin kabul ettiği resmi görüş buydu; bunun ışığında hareketlenmeden önce yapılan (hamileliğin dördüncü ayı civarında) kürtaj yasadışı kabul edilmiyordu. Hamileliğin erken sona ermesi durumunda, olası müdahaleden söz edilmiyordu: “düştü” deniyordu.¹⁶

Bazısı Avrupa'dan gelen, bazısı ebelerden öğrenilen, kimileriye Amerikalı yerli şifacıardan edinilen evde kürtaj çareleri nesilden nesile aktarılıyordu. Kürtaj etkisi yapması için genellikle sedefotu kökünden ya da solucanotu yapraklarından yapılan karışımlar içiliyordu, bunlara müshiller ve kalomel, sarısabır, çavdar mahmuzu, prüsik asit, tentürdiyot ve striknin gibi zehirli maddeler de dahil olabiliyordu. Düşük yapmak isteyen Güneyli kadınların pamuk tohumu çayı içtikleri biliniyordu. Evler için hazırlanan tıp kitapçıkları tipik olarak “kesilen adetleri” açmak için kan akıtma, yıkanma, demir ve kinin bileşimlerine ve diğer müshillere yer verirdi.¹⁷ Doktorlar genellikle kadınların “adetlerine kavuşmalarına” yardımcı olmaya gönüllüydü ve gayri meşru çocuk gibi bir felaketten kurtulmak isteyen bekâr kadınlar çareyi kürtajda bulduklarında Amerikalılar genellikle görmezden gelirlerdi. Yalnızca hareketlenmeden sonra yapılan kürtaj yasadışıydı, ama bu durumda bile yasal işleme başvurmak kolay değildi.

Fakat 1830'lardan ve 1840'lardan itibaren, bazı eyaletler -örneğin, New York, Connecticut, Missouri, Illinois- daha sıkı kürtaj karşıtı yönetmelikleri yürürlüğe sokmaya ve ceninin hareketlenmeden önceki ve sonraki durumunu sorgulamaya başladılar. Yaşam ana rahmine düşme ile mi yoksa hareketlenme ile mi başlıyordu? Eğer hayat rahime düşmeyle başlıyorsa, bir kadının hamileliğinin herhangi bir aşamasında kür-

taja başvurması cinayetti. Ama yaşam hareketlenme ile başlıyorsa, cenin hareketi hissedilmeden başvurulun kürtaj cinayet değildi. 1888'de bile Bostonlu bir doktor hareketlenmeden önce "bebeğin öldürülmesi"nin suç teşkil edip etmediği konusunda ciddi bir karmaşa yaşandığını belirtiyordu.¹⁸

1860 ile 1880 arasında bazıları kürtajın yasak olmadığı eyaletlerde olmak üzere kürtaj karşıtı kırktan fazla yasa çıkarıldı. Fakat aynı derecede önemli bir endişe daha vardı. 1840'dan sonra kürtajın artık çaresiz bekâr kadınlarla sınırlı kalmadığı daha görülür hale gelmişti. Kürtaja başvuranların büyük bölümü "evli, Amerika doğumlu, çoğunlukla orta ve üst sınıf mensubu Protestan kadınlar" idi.¹⁹ Hukuk tarihçisi Lawrence M. Friedman'ın vurguladığı gibi, evli kadınlar için kürtajı desteklemek kutsal annelik ideolojisine karşıydı, özellikle de beyaz orta sınıf kadınlar söz konusu ise.²⁰ Kürtaj karşıtı eylemciler çocuğunu başından atan "yapay" kadını kınıyor ve Amerika doğumlu beyaz çocukların doğum oranının azalmasında suçu kürtajda buluyorlardı.

Yüzyıl ortalarında kürtaja yönelik bu baskılara el veren doktorlar tıp dergilerine sayısız saldırılar gönderiyorlar, "savunacak hiçbir bahaneleri olmayan ve sadece anneliğin sorumluluklarını başlarından atmaya bakan evli kadınların" kürtaja başvurduğundan dert yaşıyorlardı (*Boston Medical and Surgical Journal*, 1854).²¹ 1850'lerin ortalarında önde gelen kürtaj karşıtı savaşçılardan Dr. Horatio Storer, kürtaj, ölü doğumlar ve anne ölümleri konusunda meslektaşlarından veri toplamaya girişti. Meslektaşlarından biri Minnesota'dan yazıyordu: "Bizim yöremizde kürtaj uygulamasına sıkça başvuruluyor ve sosyal konumu yüksek evli kadınların da kürtaja sebebiyet verecek ilaçlar istemesi nadir görülen bir olay değil" - kadınlar bu ilaçları "düzenli doktorlarından" alıyorlardı.²² Storer edindiği bu bilgilerle Amerikan Tıp Birliği'ni (American Medical Association - AMA) tıbbi açıdan tehlikeli olduğu gerekçesiyle kürtajı kınamaya razı etmeyi başarmıştı.

Birliğin kürtajı kınamasına rağmen, yasaklandıktan sonra bile ülke genelinde pek çok doktor kürtaj yapmaya devam etti. 1888'de *Chicago Times* AMA'nın merkezinin bulunduğu Windy City'de gerçekleşen kürtaj vakalarını açığa çıkaran bir makale yayınlayarak, pek çok doktorun hem evli hem de bekâr kadınların hamileliklerine son vermelerine yardımcı olmaksaki gönüllülüklerini belgeledi.²³ *Times*'in soruşturma raporu, kürtajı suç kabul ettirmeye yönelik kampanyayı başlatan, fakat yine

de üyelerinin kadınlara bu yolda yardımcı olmalarını engelleyemeyen AMA için utanç kaynağı oldu.

Times raporunun bulgularından biri, kürtaj işinin bekâr annelerle sınırlı olmadığıydı. Üst ve orta tabakaların kadınları kürtajcıları alt sınıftan daha fazla destekliyordu, bu gerçek doktorlar tarafından da doğrulanıyordu. Bu doktorlardan biri olan Dr. Odelia Blinn, kendisine kürtaj talebiyle gelen kadınların büyük çoğunluğunun evli olduğunu söylüyordu. Bu gibi kadınları eşlik görevlerinden kaçınmakla ve utanmazca büyük bir günah işlemekle suçlayanların aksine, Dr. Blinn öncelikle kadının hamileliğinde daha büyük olmasa bile eşit sorumluluğu bulunan kocayı suçluyordu.

Yüzyıl dönümüne gelindiğinde, kürtajın aile planlaması aracı olarak kullanılması, bir tarihçinin deyiimiyle “aleni bir sır” haline gelmemişti.²⁴ Frances Collins vakası bunun sadece üst tabaka kadınlarıyla sınırlı bir durum olmadığını ortaya koyuyor. Leslie Reagan'ın *When Abortion Was a Crime* (Kürtajın Suç Olduğu Zamanlarda) adlı kitabında anlattığına göre, Bayan Collins işçi sınıfından, iki çocuklu evli bir anneydi. Nisan 1920'de otuz dört yaşındayken, “rahmini yardırmak” için Chicago'da Dr. Warner diye birinin muayenehanesine gitmişti. Daha sonra vajinal kanamalar, üşüme ve kusma belirtileri ile rahatsızlanmış, kendisine evde bakan Dr. Warner'ın tedavilerine rağmen iyileşememişti. Bayan Collins, Nisan sonunda iki çocuğunun doğumunu yaptıran ve kendisini kürtaja karşı uyaran başka bir doktor tarafından hastaneye kaldırılmıştı. Bundan kısa süre sonra da ölmüştü. İşçi sınıfından pek çok diğer aile gibi Bay ve Bayan Collins de kürtajı başka bir bebeğin daha doğmasına engel olmak için gerçekçi bir yöntem olarak kabul etmişlerdi, ama sonuncusu elim sonuçlar getirmişti²⁵

MARGARET SANGER VE DOĞUM KONTROLÜ HAREKETİ

1869'da yirmi bir yaşındaki Anne Purcell adlı kadın Michael Higgins ile New York eyaletinde evlendi. Her ikisi de işçi kesiminden, İrlanda göçmeni ailelerden geliyordu ve her ne kadar kağıt üzerinde ikisi de Katolik görünse de sadece Anne inançlı biriydi. O dönemde erişimi mümkün olan fakat Katolik öğretisinin özellikle men ettiği doğum kontrol yöntemlerini kullanmayı reddetmesinin sebebi bu olabilir. Anne Purcell'in on bir çocuğu olacak, 1899'da bitap ve veremli bir şekilde ölecekti. Bu çocuklardan biri de Margaret Sanger'di.²⁶

Annesinin hatırası Margaret Sanger'ın doğum kontrolünü evli kadınlar için yasal ve erişilebilir hale getirmek için yaptığı çalışmalarda kuşkusuz büyük etken olmuştu. Hemşirelik eğitimi alan ve 1902'de yirmi üç yaşındayken genç bir mimarla evlenen Margaret, kendi soyunu sekiz yılda üç çocukla sınırla tuttu. Ailesi 1910'da Hastings-New York'dan şehre taşındığında, New York'un Aşağı Doğu Yakası'nda göçmen mahallelerinde hemşirelik yapmaya başladı. Annesi gibi durmadan çocuk doğurarak kendilerini mahveden kadınların sözleri onun toplumsal bilincini uyandırdı.

Kafalarına atkılarını sarıp beş dolarlık bir kürtajcının kapısında kuyruğa giren kadınların çizdiği manzara onu duygulandırıyor, yasadışı kürtajin ardından meydana gelen sorunlar yüzünden baktığı hastaların görüntüsü içini daha da fena yapıyordu. Özellikle bunlardan biri, Sadie Sachs, kendi kendine yaptığı kürtajin ardından septisemiden ölen göçmen karısı modeli olarak yarım yüzyıl boyunca hafızasından silinmemişti. Doktoru bu kadına tek güvenli doğum kontrol yönteminin kocasının "damda uyması" olduğunu söylemişti.

1911'e gelindiğinde Sanger Sosyalist Parti'nin himayesinde cinsellik ve üreme ile ilgili halka açık konferanslar veriyordu, 1912'de ise sosyalist gazete *The Call*'da haftada bir "Her Kızın Bilmesi Gerekenler" adlı bir köşe yazmaya başladı. Bu köşede adet kanamaları, mastürbasyon, gebelik, doğum kontrolü ve kürtaj gibi cüretkar konulardan bahsediyordu - yazdıkları gazetenin okurlarından hem olumlu hem de olumsuz olarak sağanak şeklinde ateşli tepkiler alıyordu. Zührevi hastalıklar üzerine yazdığı makale onu 1913'de köşesini yasaklayan en büyük muhalifi ve düşmanı Anthony Comstock ile doğrudan karşı karşıya getirdi. Comstock'un cinsel bilgilerin ve uygulamaların serbestleşmesi dalgasını geri çekme çabaları başarısızlığa mahkumdu, ama o ve onun gibilerin ilerlemeyi yavaşlattıkları da inkâr edilemez.

Bu noktadan itibaren Sanger sık sık kanunla ters düştü. Tutuklanmaları, adaletten kaçmaları, davaları, cezaları ve mahkumiyetleri bir yandan kamuoyu öfkesinin bir yandan da artan bir desteğin konusu oluyordu. Brooklyn'de kurduğu klinikten doğum kontrolü ile ilgili bilgileri ve cihazları göçmen kadınlara dağıttığı gerekçesiyle 1917'de mahkemeye çıkarıldığında, müşterilerinden otuz tanesi mahkemeye çağrıldı ve muhtemelen aile planlaması gereksinimlerinin göstergesi olarak mahkeme salonuna bir sürü bebekle girdiler. Suçlu bulunan ve 5.000 dolarlık para

cezası ile otuz gün hapis arasında seçim hakkı tanınan Sanger, ikincisini tercih etti.

Davasının destanı temyize başvurulması sonucunda ilk mahkumiyet kararı eyaletin müstehcenlik yasaları uyarınca onaylanana kadar Ocak 1918'e dek sürdü. Ancak yargıç zührevi hastalıkların engellenmesine ve geniş tanımlı yapılan diğer tıbbi amaçlara yönelik olarak doğum kontrolü yöntemlerinin kullanılabileceğini kabul etti. Bu yorum gelecek yıllarda Sanger'a ve diğer doğum kontrolü taraftarlarına hareket alanı sağlayacaktı.

Sanger'ın evliliği bu karmaşa dolu ilk yılların fırtınalarını atlatamadı. On dokuzuncu yüzyılda Elizabeth Cady Stanton'ın aksine, Sanger bir sürü çocuk büyütüp, maddi açıdan başarısız bir kocayı kendi konferanslarının ve kitaplarının geliriyle geçindirme ve cinsel "saflığını" korumaya niyetli değildi. Zaman değişmişti, politikanın sol kanadına ve Amerika ile Avrupa bohemlerinin serbest aşk çevrelerine çekilmiş İrlanda asıllı kendinden emin bir kadın için zor zamanlardı. Sevgililerinin arasında her ikisi de onun entelektüel kapasitesini genişleten seksölog Havelock Ellis ve yazar H.G. Wells gibi ünlü simaların bulunduğunu söylemek yeterli. Ellis, ilk kitabı *Woman and the New Race*'e (Kadın ve Yeni Irk), Wells ise ardından gelen *The Pivot of Civilization* (Uygarlığın Eksen) adlı kitabına giriş yazmışlardı. Bu iki kitap 1920'lerde toplam yarım milyondan fazla sattı. Sanger hem bu eserlerinde hem de diğerlerinde, doğum kontrolünün evli kadınların vazgeçilmez hakkı olduğunu savunmakla kalmadı, yirmilerde yaygınlık kazanmaya başlayan yeni seks etığının de savunuculuğunu üstlendi. Evli bir kadın çocuklarının sayısını kontrol etmekte serbest olduğunda, toplumsal hayata daha fazla girebilecek ve savaş, yoksulluk ve sınıf çatışması gibi büyük sorunların üstesinden gelmeye yardımcı olabilecekti. Sanger'ın insanlık adına kurduğu büyük hayaller henüz gerçekleşmiş değil, ama o Amerika'da doğum kontrolü hareketinin kurucusu olarak tarihe kendi damgasını vurdu.

Devam eden muhalefete rağmen, hareket daha ilerici dinler de dahil olmak üzere tahmin edilmeyecek yerlerde yandaşlar buldu. 1930'da, Londra'da Anglikan kilisesi piskoposları evlilikte eşlerin çocuk sayısını kısıtlama yönünde manevi bir gerek hissetmeleri durumunda suni doğum kontrol yöntemlerine başvurmalarına göz yuman, dikkatle yazılmış bir açıklama yayınladılar. Bundan bir yıl sonra, 22 milyon Protestan'ı temsil eden, ilahiyatçı Reinhold Niebuhr başkanlığında Amerika'daki Hıristiyan Kiliseleri Federal Konseyi (Federal Council of Churches of Christ

in America) tıbbi ve ekonomik gerekçelere bağlı doğum kontrolüne onay verdi. Elli yıl önce kaleme alınan sözcükleri tekrarlayan bu açıklamada, doğum kontrolü anne ve çocuk sağlığı için koruyucu bir önlem ve yoksulluk ile nüfus fazlalığı karşısında bir engel olarak görülüyordu. Ancak bu görüş Amerika'da bütün Protestan mezhepleri tarafından aynı derecede kabul görmedi; bazı Metodistler, Presbiteryenler ve Lutherciler de dahil olmak üzere muhafazakâr üyeler arkalarını döndüler ve 1950'lere kadar bu duruşlarını değiştirmediler.

Katolik kilisesi doğum kontrolünün her biçimine karşı çıkmayı sürdürüyordu. Papa XI. Pius 1930 tarihli deklarasyonu *Casti Conubii* genelgesinde (İffetli Evlilik Üzerine) evliliği "doğal üreme gücünden mahrum bırakan her tür insani çabanın Tanrı'nın emirlerine karşı olduğunu ve bu yola başvuranların elim ve amansız bir ayıpla lekelendiklerini" bildiriyordu. Yine de bu deklarasyon bir yandan da eşler arasındaki cinsel ilişki konusunda yüzyıllardır süregelen bir karmaşaya açıklık getiriyordu; evlilik içi cinsel ilişkinin hiçbir "günah lekesi" taşımadığını açıkça ifade ediyordu. Papa, cinselliğin temel amacının üreme olduğunu kesin bir şekilde belirtir ve doğum kontrolünü de aynı kesinlikle lanetlerken, evliliğin ikincil amaçları arasında "karşılıklı yardımlaşma, karşılıklı sevginin oluşması ve şehvetin dindirilmesi" olduğunu da inkâr etmiyordu. Bu bağlamda, papa evli çiftlerin menopozdan sonra da cinsel ilişkilerini sürdürmelerini kabul ediyordu.

Kilise doğum kontrolüne resmi olarak karşı çıktığı halde, bazı Katolikler dindar kimseler için takvim yöntemini kabul edilebilir bir doğum kontrol yöntemi olarak önerecek kadar ileri gitmişlerdi. On dokuzuncu yüzyıl ortalarından itibaren bu yöntem birkaç laik düşünür tarafından öne sürülmüş, ama 1929'a kadar bilim insanları bu sistemin nasıl işlediğini tam olarak çözememişlerdi: Yumurtlama adet kanamasından on altı ile on iki gün önce meydana gelir, kadının yumurtlama öncesinde en az sekiz gün, sonrasındaysa üç gün cinsel ilişkide bulunmaması gerekir. (Yine de, bu yöntem şaşmaz değildir.) 1932'de, Chicago'nun önde gelen Katolikler'inin verdiği destekle bir Katolik doktor tarafından yazılan *The Rhythm of Sterility and Fertility in Women* (Kadınlarda Kısırlığın ve Doğurganlığın Ritmi) adlı kitap, kadınlara bir takvim tutmalarını ve cinsel faaliyetlerini doğurgan olmayan dönemle sınırlı tutmalarını tavsiye ediyordu. Kilisenin tıbbi, irsi veya ekonomik nedenlerle kesinlikle gerekli olması durumunda takvim yöntemi kullanımını onaylaması için ara-

dan yirmi yıl daha geçmesi gerekti (Papa XII. Pius *Moral Questions Affecting Married Life* [Evlilik Hayatını Etkileyen Ahlaki Sorunlar]).

YENİ CİNSELLİK

Yirminci yüzyılın ortalarında Hristiyan mezheplerinde benimsenen daha liberal duruş ve doğum kontrolü hareketi yıllardır gelişmekte olan yeni bir evlilik vizyonu ile eş zamanlı gelişti. Amerikalılar üreme-odaklı evlilikten uzaklaşarak giderek “tüketim, şükran ve zevk” egemenliği altına giren bir toplum bağlamında sevgi, dostluk ve cinsellikten zevk alma temeline oturan ideal birlikteliğe yöneliyorlardı.²⁷ Seksin doğası itibarıyla utanç verici bir şeyden ziyade gerçekten keyifli bir şey olduğu ve iki tarafın da bundan zevk alması gerektiği düşüncesi eşitlikçi evliliklere doğru bu eğilimin itici güçlerindendi.

Filmlerde, romanlarda ve kitaplarda cinselliğe gösterilen daha olumlu tutum Amerikan bilincine sızmaya başlamıştı. Buna hız kazandıran biraz da dışarıdan gelen etkiler, kişisel mutsuzluğun asıl kaynağını cinsel bastırılmışlıklarda bulan Sigmund Freud ve Havelock Ellis'in öncü çalışmalarının etkileri olmuştu. Freud kadınların hane dışında rekabet gerektiren işlerden uzak tutulması ve aile içindeki seçkin konumlarını koruması konusunda çağdaşları ile aynı düşüncüyü paylaşıırken, Ellis kadınların cinselliğini ve hem ev hem de toplum içinde var olma hakkını savunuyordu.

Yeni filizlenen bu teoriler ve akımlar Amerikalı evli kadınların cinsel duyarlılıklarını ve uygulamalarını nasıl etkiledi? Ne yazık ki, bu dönemde kadınların kaleminden çıkmış yazılarda da şahsi cinsel duyguları kağıda dökme konusunda Viktorya döneminden daha fazla bir heves göremiyoruz, en azından otobiyografi, şiir, hikâye gibi yabancı gözler için yazılmış şeyler yok. Modern Anglo-Amerikan dünyasının kadınları yirminci yüzyılın sonlarına kadar böyle şeyler yazmadılar. Elbette *The Awakening* (1899 - Uyanış) romanıyla Güneyli yazar Kate Chopin ve *The Well of Loneliness* (Yalnızlık Kuyusu [1928]) ile İngiliz yazar Radclyffe Hall gibi birkaç öncü yok değildi. Chopin, katı bir evliliğin içinde sıkışıp kalmış “çocuklarını idolleştiren, kocalarına tapan ve bunu kendilerine değer katmak için ilahi bir ayrıcalık gibi gören” diğer evli kadınlardan farklı bir yazgı arzulayan tutkulu bir anne portresi çiziyordu.²⁸ Hall daha da şok edici bir konu olan lezbiyenliği ele alıyor, kitapları Fransa ve Amerika'da satılsa bile İngiltere'de yasaklanıyordu. Chopin bazı evli kadınların yüzyıl dönümünde kuşkusuz hissettikleri evlilik klostrofobisi-

ni ve iç karmaşasını dile getiriyor, Hall 1920'lerin ve 1930'ların yeni cinsel özgürlük kavramını ifade ediyordu, ancak her ikisi de egemen tutumdan çok uzaktı.

Orta yoldaki Amerika hâlâ kadınların evlilik öncesi iffet ve evlilik sonrası eş ve anne rolüyle tatmin bulma ideallerine sadıktı. Sağlam hayat arkadaşı imajını reddedenler sadece adı çıkmış vampirler ve diğer "güناهkar ablalar" -sinema sanayinin ilk dönemlerinin temel ürünleri- idi.²⁹ Saygıdeğer bir hanım evliliğinde cinsel ilişkiden zevk alıyor olsa bile, ki artık buna hakkı vardı, yatak odası sırlarını yazıya ya da söze dökmesi hâlâ uygunsuz sayılıyordu.

Bu dönemde kadın cinselliği hakkında en aydınlatıcı belgeler yeni çıkan cinsellik araştırmalarıdır. Örneğin, her ikisi de 1929'da yayınlanan, Katherine Bement Davis'in *Factors in the Sex Lives of Twenty-two Hundred Women* (İki Bin İki Yüz Kadının Cinsel Hayatındaki Etkenler) ve Gilbert Hamilton'ın *A Research in Marriage* (Evlilik Üzerine bir Araştırma) başlıklı çalışmaları. Bu çalışmalar 1960'ların ve 1970'lerin cinsel devrimi öncesindeki cinsel evrime tanıklık ediyor.

Viktorya dönemi insanları seksin evlilikle sınırlı kalması gerektiğine ve birincil amacının üreme olduğuna inanırlarken, Amerikalılar Birinci Dünya Savaşı'nın ardından üreme dışında cinsellik biçimlerine karşı daha hoşgörülü bakış açılarıyla çıktılar. Viktorya döneminde tutkunun kadınlar için erkekler kadar önem taşımadığı düşünülürken, 1920'lere gelindiğinde kadınların da erkeklerinki ile tıpatıp aynı olmasa da güçlü arzuları olduğu düşüncesi geniş kabul görüyordu. Mosher'in yüzyıl dönümündeki evli kadınları temsil eden araştırması Viktorya döneminin üremenin hizmetindeki seks idealinin kendi adına evlilik içi seks ideale dönüşümünü belgeliyordu, 1929'da Davis ve Hamilton'ın yürüttüğü araştırma ise bu dönüşümün tamamlanmış olduğunu gösteriyordu: Seks dölleme olasılığından bağımsız olarak evliliğin yararlarından kabul ediliyordu.

Davis'in araştırmasına daha yakından bakarsak şunları görürüz. Evli kadınların çoğu haftada bir kez cinsel ilişkiye girdiklerini ve bunların yüzde 74'ü bir çeşit doğum kontrol yöntemi uyguladığını belirtiyordu. Kadınların dörtte biri kocalarıyla girdikleri ilk cinsel ilişkilerinden hoşlanmadıklarını söylerken, yarısından fazlası evlilikleri ilerledikçe seksten hoşlanmaya başladıklarını söylüyorlardı. Evli kadınların yüzde otuzu cinsel arzularının kocalarıninki kadar kuvvetli olduğunu belirtiyordu.³⁰

Davis'in araştırması bize evlilik dışı cinsel faaliyetler hakkında da bir fikir veriyor: Evli kadınların yüzde yedisi evlenmeden önce cinsel ilişkiye girdiğini, evli kadınların yüzde kırkı ve bekâr kadınların yüzde altmış beşi mastürbasyon yaptığını, çok sayıda bekâr üniversite mezunu da homoseksüel ilişki deneyimi olduğunu belirtiyordu. Davis'in bu verileri sunumu cinselliğin -pek çok Amerikalı tarafından "ahlakdışı" ya da "anormal" sayılacak yanlarının bile- artık en azından bilimsel araştırmalarda incelenebilir hale geldiğini gösteriyor.

1929 tarihli diğer araştırmada, Dr. Hamilton cinsel tatmin ile mutlu evlilik arasındaki ilişkiyi ölçmeyi denemişti. Kendi kuşağından pek çok kişi gibi o da seksin evliliğe fayda sağladığına ve cinsel tatminsizliğin evlilikte ciddi sorunlara yol açtığına inanıyordu. Freud'un yolunu izleyerek, ağırlıklı olarak kadında "orgazm yetersizliği" üzerine gitti. Hamilton'ın anketi evlilikteki sorunları aradığından, bu sorunları bulmuş olması da hayret verici değil. Örneklemindeki evli kadınların yüzde otuz beşi evliliklerindeki ilk cinsel ilişkilerinde bir duraksama ya da isteksizlik hissettiklerini belirtiyordu. Pek çoğunun orgazm deneyimi hiç olmamıştı ve beşte biri "ciddi nevroz" vakalarıydı. Kısır olanlar ya da hamile kalmak isteyenler dışında, hepsi doğum kontrolü uyguluyordu.³¹

Davis'in ve Hamilton'ın araştırmaları bazı açılardan birbirine ters düşüyor. Davis evli kadınların genelde cinsel deneyimlerinden memnun olduklarını öne sürüyordu. Hamilton sorunlara odaklanmıştı ve kendi döneminin tıp uzmanlarının çoğu gibi o da kadın cinselliğini saran yeni bir endişenin oluşumuna katkıda bulundu. On dokuzuncu yüzyıl ortalarında, evli kadınlar yoğun arzular içinde olduklarında endişe duyabilirlerdi çünkü toplum onlara hiç arzu duymamaları gerektiğini söylüyordu. Bundan bir yüzyıl sonra evli kadınlar arzu ve tatmin duymadıklarında -bu Hamilton ve Freud'un diğer takipçileri için birleşme esnasında "vajinal orgazma" ulaşmamaları demek oluyordu- telaşlanmaya başlayacak hale getirilmişti. Davis ve Hamilton araştırmalarının benzer noktaları ise sekse evlilik içinde verilen merkezi konum ve karıkocaların doğum kontrol yöntemlerini kullanmalarıydı.

Yirminci yüzyılın başlarında değişim içinde olan cinsel tutumlar, kadınları etkileyen diğer önemli toplumsal değişimler bağlamında anlaşılmalıdır. 1920'de kadınların oy kullanma hakkının sonunda gerçeğe dönüşmesiyle, giderek daha fazla kadının yüksek öğrenime yönelmesi ve iş bulmasıyla, dinsel uzmanlığın yerini laik uzmanlığa bırakmasıyla bir

likte, Yeni Kadın rüştünü ispat etmişti. Araştırmacı Alfred Kinsey, erkek ve kadın cinsel davranışları üzerine sonraları yaptığı çalışmalarda (Onuncu bölümde üzerinde durulacak), Amerikalılar'ın tutumlarında ve uygulamalarında önemli bir değişim dönemi olarak yirmilere dönecekti.

Yeni cinsel ahlakın nasıl yaygınlaştığı Amerika'da yayınlanan çok sayıda dergi makalesinden, reklamlardan, kitaplardan ve filmlerden anlaşılabiliyordu. Yaygın biçimde dağıtılan böylesi kitaplardan biri, Chicago'daki Central YMCA Üniversitesi'nden Millard Everett'in yazdığı *The Hygiene of Marriage*'di (Evliliğin Hijyeni [1932])³² Everett'in erkek ve kadın cinsel organları, zührevi hastalıklar, doğum ve doğum kontrolü gibi konuları tartışmasındaki açıklık, dönemin liberal düşünceli Amerikalıların genel yaklaşımını yansıtıyordu. Çocuk sahibi olmak, artık "kendi başına bir amaç" ve "mutluluğun en önemli unsurlarından biri" sayılan sekse göre ikinci planda kalmıştı. Everett bu konuda hiç çekinmeden şunları yazıyordu: "Üreme evliliğin ne yegane ne de en önemli amacıdır. Evliliğe yüce bir gaye atfedilmek istendiğinde... bunun, cinsel birleşme arzusu ve hayat arkadaşlığı olduğu görülecektir."

Everett'in sunduğu şekliyle ideal evlilik, yüzyılın başında bazı Mosher kadınlarının ve günümüzde çoğu Amerikalı'nın inandıkları şeyle çok yakından ilişkilidir. Her iki tarafın da bir ilişkinin başlangıç aşamasında romantik aşka ve evlilik sırasında cinsel anlamda özgürlüğe gereksinim duyacağını saptamış ve daha da ileri giderek, ağırlıklı bir biçimde kocalarla karıları arasındaki "eşitlik ilkesi" üzerinde durmuştur. Erkek ve kadınlara "evliliğe her konuda aynı deneyimlere sahip olarak başlamalarını" önermiştir. Kadınlara "ekonomik bağımsızlıklarını" elde etmelerini tavsiye ederek, "bu, yalnızca erkekle kadının daha iyi arkadaş olmalarını mümkün kılmakla kalmayıp, aynı zamanda kadınların daha büyük bir özgürlüğe sahip olmalarına yol açarak, erkeklerin haksız davranışlarına ya da zorbalıklarına katlanmak zorunda kalmamalarını sağlayacaktır," demiştir. Evli erkek ve kadınların, "umutsuzca bir Ortaçağ geleneğinin kölesi olmamışlarsa (bununla Katolikliği kastetmektedir)" doğum kontrolü konusunda bilgili olmaları gerektiğini söylemiştir. Öyle ki "erkek ve kadınların dünya işlerini aynı şekilde paylaştıkları; kadınların yalnızca birkaç kez çocuk yetiştirme işlevini yerine getirdikleri için canlandırıcı, anlamlı bir yaşamın dışına itilmeyecekleri...ve ne erkeklerin ne de kadınların 'evin reisi' olmayacağı, tersine evliliğin samimi bir birlikteliğe dönüşeceği," günleri özlemiştir.

Hiç kuşku yok ki, eşitlikçi bir evliliğin bu umut dolu tablosu, Everett'in yaşadığı dönemde ne tüm, hatta ne de çoğu Amerikalı'nın görüşlerini temsil etmiyordu, ancak bu görüşlerin, beyaz, orta sınıf Protestan değerlerinin kalesi olan YMCA'nın damgasını taşıması önemlidir. Amerikan toplumunun bu kesimindeki kadınlara, evlilik sırasında cinsel haz almanın bir hak olduğunu, çalışma yaşamının, evliliğin ve çocuk bakımının birlikte yürütülebileceğini ve kocaları ile tam anlamıyla eşit olmaya çok yaklaştıklarını düşünmeleri için izin veriliyordu.

Fakat ilerleyen yıllarda bu yaklaşımın kimi önemli açılardan geri teptiği söylenebilir. Bastırılmayan cinsellik, eşitlikçi evlilikler, çalışan evli kadınla, ekonomik bunalımla geçen otuzlu yıllarda en büyük önceliği alamamıştır. Bu yıllarda çoğu insan ailede bir kişi, genellikle de koca bir iş bulduğunda bütünüyle minnettarlık duymaktaydı. Toplum, erkeklerin iş bulamamasının sorumlusu olarak çalışan evli kadınları kınadığı için, kanun koyucular da evli kadınların çalışmasını yasaklayan yasalar çıkarıyorlardı.³³ Ancak sonuçta hem ev dışında çalışan hem de çalışmayan evli kadınlar, hem evlerinin harcamalarını hem de çocuklarının sayısını mümkün olduğu kadar düşük tutmaya çalışıyordu.

DOĞUM KONTROLÜ VE KÜRTAJ: BUNALIM YILLARI

Comstock'un yasalarıyla doğum kontrolüyle ilgili bilgi ve araçların posta kanalıyla dağıtımının yasaklanması ve eyaletlerin yaklaşık yarısının doğum kontrolünü yasaklayan yasalar çıkarmasına rağmen, Margaret Sanger'in öncülüğünde, giderek artan sayıda insan doğum kontrolünü yasa hale getirmek ve evli kadınların doğum kontrol ilaç ve araçlarından ücretsiz yararlanmalarını sağlamak için aktif bir biçimde kampanyalar düzenliyorlardı. Bunalımla geçen 1930'lar boyunca, doğum kontrol eylemleri, özellikle sahip oldukları çocuklara bile bakamayan ailelerde doğurganlığın sınırlanması gerektiğini vurguladılar. Sahip olacakları çocuklara bakamamaktan ve çok çocuklu yoksul ailelerin devlete bağımlı hale geleceğinden duyulan korku, çoğu Amerikalı'yı doğum kontrolünü bir gereksinim olduğuna ikna etti.

Çeşitli hukuk zaferleri, Medeni yasanın doğum kontrol araçlarının yaygınlaşması konusundaki boğucu egemenliğini yumuşattı. 1930'ları ortalarına gelindiğinde, milyonlarca prezervatif üretiliyor ve her yerd (eczanelerde, benzin istasyonlarında, erkek berberlerinde) her sınıfta erkeğe satılıyordu. Ayrıca diyafram gibi diğer doğum kontrol yöntemle

Bunalım yıllarında bir köylü çift. Walker Evans'ın fotoğrafı, 1935.(Library of Congress, Washington. D.C.)

ri, orta sınıf mensubu evli kadınların yanı sıra yoksullara da kolayca ulaşıyordu.

Doğum kontrol uygulamalarının çoğu, Sanger'in New York City'de kurduğu kliniği model alarak ülke çapında yaygınlık kazanan doğum kontrol kliniklerinde gerçekleştiriliyordu. 1930'da on beş eyalette Amerikan Doğum Kontrol Birliği'nin desteklediği elli beş klinik vardı. 1938'e gelindiğinde bu kliniklerin sayısı beş yüzü geçti. Bu yıllarda Kinsey'in kadınların cinsel davranışları üzerine yaptığı araştırmayı inceleyen D'Emilio ve Freedman, görece yaşlı ve genç kadınların doğum kontrol uygulamaları açısından gösterdikleri farklılığa işaret ediyor.³⁴ Görece yaşlı grup esas olarak prezervatife (yüzde 40), ardından diyaframa (yüzde 31) ve sonra da yıkamaya ve dışarı boşalmaya başvururken, daha genç kadınlar esas olarak diyaframa (yüzde 61) ve daha düşük bir oranda prezervatife başvuruyorlardı, yıkama ve geri çekme yöntemi neredeyse yok denecek kadar azdı. Diyaframın en güvenilir yöntem olduğunu öne süren doğum kontrolü savunucuları, cüretlerinde haklıydılar.

1930'ların sonuna gelindiğinde, muhtemelen Bunalım nedeniyle, etkin doğum kontrol yöntemleri toplumun tüm kesitlerinde daha yaygın kullanılmaya başlanmıştı. Doğum kontrolü artık eskisi gibi doğrudan kınanmıyor ya da ahlaken belirsiz bir uygulama olarak değerlendirilmiyor, genel kabul görüyordu. 1937'de Amerikan Tıp Birliği doğum kontrolüne yönelik muhalefeti resmen sona erdirdi. 1938'de *Ladies' Home Journal*'ın yaptığı bir kamuoyu yoklaması, Amerikan kadınlarının yüzde 79'unun doğum kontrolünü kabul ettiğini ortaya koydu.

Doğum kontrolü açıkta tartışılmasına rağmen, kürtaj arka planda kalmaya devam etti ve Bunalım sırasında gerçekleştirilen kürtajların sayısında büyük bir artış olmasına rağmen bu durum değişmedi. 1931'de Dr. Fred J. Taussig *The American Journal of Obstetrics and Gynecology*'de kürtajların, özellikle üç ya da dört çocuk sahibi olan anneler arasında düzenli bir biçimde arttığını belirtti. Yılda yaklaşık 700.000 kürtaj yapıldığını ve kürtaj sırasında yılda 15.000 kadının öldüğünü tahmin ediyordu.³⁵

Çok sayıda tıbbi inceleme, kürtajın hızla artmasını, Bunalım sırasında hem bekâr hem de evli kadınların yaşadığı ekonomik sıkıntılara bağlıyordu. Evli kadınlar yalnızca dördüncü ya da beşinci çocuklarını aldirmekle kalmıyor, ilk çocuklarını bile aldırabiliyorlardı. 1931 ve 1932'de New York City'deki bir doğum kontrol kliniğinde yaklaşık bin kadınla görüşme yapan bir kadın doktor, evli kadınların kürtaja başvurmasının ya bu kadınların ailenin ekmeğini kazanmak zorunda olduklarından işlerini kaybetmek istememesi ya da yalnızca bir boğazı daha doyurmaya paralarının yetmemesinden kaynaklandığı sonucuna vardı. Beyaz, orta ve üst sınıf mensubu kadınların bile kürtaj yaptırma oranı, daha önce rastlanmayan ölçüde artmıştı.³⁶

Evli Afrika kökenli kadınlar da, beyaz emsalleri gibi Bunalım yıllarında daha fazla kürtaj yaptırıldılar. Cleveland'dan Afro-Amerikalı bir cer-

rah, 1932’de “evli kadınlar arasında çok kötü bir biçimde yapılan kürtajların sayısında çok kesin bir artış” olduğunu belirtti. Aynı sınıfa mensup beyaz ve siyah kadınların kürtaja aynı oranda başvurduğu görülmesine rağmen, evli olmayan beyaz kadınların evli olmayan siyah kadınlara göre daha fazla kürtaj yaptırdığı anlaşılmaktadır, bunun nedeni siyah kadınların evlilik dışı bir çocuğa sahip olduklarında, kendi toplumlarından beyazlar kadar çok dışlanmamaları olabilir.

Otuzlu yılların başlarında, doktorlara ve hastanelere baştan savma yapılmış kürtajlardan sonra acil müdahale gereksinimiyle gelen kadınların sayısında artış oldu. New York’taki Harlem Hastanesi 1935 yılında böylesi kadınlar için ayrı bir koğuş açtı. 1939’da Chicago’daki Cook Cuntı Hastanesi kürtajla ilişkili komplikasyonları olan binin üzerinde kadını tedavi etti. Bu gidişattan fazlasıyla endişelenen az sayıda doktorun, kürtajın yasallaşması için yaptığı çağrıya rağmen, basın dünyası bu çağrılara sansür ve sessizlikle yanıt verdi.³⁷ Sanger’in doğum kontrol hareketinin üyeleri de suç olan bir uygulamayla ilişkilendirilerek suçlanacaklarından korkarak, kürtajın yasallaşmasını desteklemekte isteksiz davranıyorlardı.

Kürtaj konusunda toplumsal bir tabu bulunduğundan, oldukça az sayıda doktor, parasal ve/veya insani gerekçelerle kürtaja yanaşıyordu. Tarihçi Leslie J. Reagan, Chicago’da, çok iyi eğitim görmüş, oldukça başarılı bir kürtaj uzmanı olan Dr. Josephine Gabber’in uygulamalarını inceleyerek, Gabber’in State Street’deki kliniğinde, 1932 ile 1941 yılları arasında 18.000’in üzerinde kürtaj yaptığını tespit etmiştir. Hastalarının çoğunluğu -tam yüzde 80’i- evlidir. Bu tespit, II. Dünya Savaşı’ndan önce kürtaj yaptıran kadınların çoğunluğunun evli olduğunu öne süren diğer incelemelerin bulgularıyla da örtüşmektedir³⁸

Reagan, yetmiş hastadan oluşan küçük bir grubun kayıtlarını inceleyerek, bu evli kadınların çoğunun ev kadını, dörtte birinin ise dışarıda çalışan kadın olduğunu tespit etmiştir.

Gabber’i kadınlara ya bir diğer doktor tavsiye etmiş ya da kürtaj yapan bu doktorun adını kişisel ilişkilerinden -bir arkadaştan, kuaförden, eczacıdan ya da hemşireden- öğrenmişlerdir. Evli kadınların çoğu kürtaj için hamileliklerinin ilk dönemlerinde gelmişler ve bu, hamileliklerinin ilk iki ya da üçüncü ayından sonra gelenlere göre operasyonu kolaylaştırmıştır. Gabber’in kliniğindeki ameliyathanede gerçekleştirilen kürtajlar, usta bir pratisyenin diğer herhangi bir cerrahi operasyon sıra-

sında yaptığı işlemler gibidir. Hastalar klinikten, bir sorun olduğu takdirde, istedikleri her an kliniği aramaları uyarısı yapılarak ve kontrol için ya ertesi gün ya da birkaç hafta sonra yeniden gelmeleri talimatıyla ayrılıyorlardı.

Diğer kentlerde de -örneğin, New York ve Baltimore'da- tanınmış doktorlar da kürtaj yapmak istiyorlardı. Reagan şu sonuca ulaşıyor: "Binlerce kadın doktorlar tarafından alışılmış yöntemlerle kürtaj edilmiş ve sonrasında hiçbir komplikasyonla karşılaşmamıştır."³⁹

Ancak, yeterince parası olmayan ya da başvuracak kimsesi bulunmayan çoğu kadın, ihtiyaç duydukları zaman uzmanlardan tıbbi yardım alacak kadar şanslı değildi. 1970'lerde kürtajın yasallaşması için verilen mücadele sırasında, şarlatanların arka mahallelerde yaptığı kürtajların ve askılıkla ya da çamaşır suyu enjekte ederek çocuk düşürmeye çalışan kadınların dehşet dolu öyküleri açığa çıktı. Kürtajların artmaya başladığı 1920'li yılların sonlarıyla, kürtajın suç olmaktan çıktığı 1973 arasında, her yıl on binlerce kadın, yasa dışı bir kürtajın ardından acil yardıma ihtiyaç duymuştu.

II. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda, evli kadınların cinsel yaşamlarında ve doğum kontrol uygulamalarında önemli değişimler oldu. 1930'lara gelindiğinde, liberal düşünceli kadınlar arasında evlilikte cinsel hazın ve doğum kontrolünün bir hak olduğu görüşü yaygındı. Bunlar birbirlerine çok yakından bağlıydı. Artık, yalnızca güvenilir doğum kontrol yöntemleriyle hamilelik korkusundan uzaklaşan bir kadının cinsel ilişkisinin tadını çıkarabileceği şeklindeki reformist söylem sıradanlaşmıştı. Benzer bir biçimde, yalnızca çocuklarının sayısını sınırlama ve aralarındaki yaş farkını fiziki ve ekonomik gereksinimleri doğrultusunda belirleme özgürlüğüne sahip olan kadınların sağlıklı çocuklar yetiştirebileceği de söyleniyordu. 1942'de Aile Planlaması kurulduğunda, orta Amerika doğum kontrolünün mutlu bir evliliğin gerçekleşmesine yardımcı olduğuna inanmaya başlamıştı. Kürtaj hâlâ yasal düzenlemelerin bir parçası haline gelmemiş olmasına rağmen, kadınlar artık cinsellikle üremeyi Amerikan tarihinde daha önce hiçbir zaman görülmeyen ölçüde birbirinden ayırma şansına sahip olarak evlenmeye karar veriyorlardı.

BÖLÜM 9

Evli Kadınlar, Savaş ve İş Yaşamı 1940-1950

“Bayan John Doe Sana İhtiyacımız Var!”

Women's Home Companion, Temmuz 1942

“Karımın Savaş İşinden Gurur Duyuyorum!”

McCall's, Eylül 1943

“Gururluyum... Kocam üstüme düşeni yapmamı istiyor.”

II. Dünya Savaşı Afişi

Bir deniz subayının eşi olan Evelyn Guthrie, kocası “Hal” 1941’de Hawaii’ye tayin edildiğinde ona eşlik etmişti. Hal mesai saatlerini gemide geçirirken, Evelyn de günlerini Honolulu Kızılhaç Motorize Birliği’ne adamıştı, askeri hastanede yatanları dolaşmaya çıkarıyor, Avustralya ve Yeni Zelanda’dan gelen acemi havacılara refakat ediyordu.

Guthrie’ler savaşın geldiğini görmüş ve hazırlanmışlardı. Evelyn’in basılmamış günlüğünde yazdığı gibi: “5 Aralık’ta Hal ile birlikte bir avukatın bürosuna gittik ve vasiyetlerimizi imzaladık... Onu Pearl Harbor’a götürdüm, gemisi Midway’deki denizcilere uçak götürmek üzere 6 Aralık’ta saat 12:01’de limandan ayrıldı, ama o zaman geminin nereye gittiğinden henüz haberim yoktu.”¹

7 Aralık sabahı dairesinden çıkarken ev sahibi hanım ona Pearl Harbor’ın taarruz altında kaldığını söyledi. Evelyn alelacele Kızılhaç üniformasını giydi, ilk yardım çantasını kapıldığı gibi arabasına yollandı. Yolda Pearl Harbor’a gitme telaşı içinde olan pek çok deniz subayını da arabasına aldı. Sonunda üsse varabildiklerinde karşılarında buldukları “inanıl-

maz bir dehşet manzarasıydı... Gemilerin bazıları alevler içindeydi. Su-
da yanan benzinlerin arasında yüzmeye çalışan adamlar vardı.”

Beklenmedik bu saldırının görüntüsü karşısında donakalan Bayan Guthrie, kendi canını zor kurtarmıştı. Bir Japon uçağı gözlerinin önünde savaş gemisi Pennsylvania’ya yaklaşmayı ve geminin önüne bağlı bir destroyeri bombalamayı başarmıştı. “Bomba destroyerin baş kısmına düştü ve arabam sarsıntıyla rıhtımda bir ileri bir geri savruldu.” Arabayı kontrol altına alabildiğinde, Motorize Birlikler Üssü’ne giderek oradan birkaç Kızılhaç görevlisini daha aldı ve Sivil Savunma Üssü’ne yöneldi.

Burada müthiş bir faaliyet ile karşılaştık. Her tip ve boyda kamyon ambulans olarak hazırlanıyordu, zira Hickham Cephesi’nden umutsuz bir çağrı gelmişti. Bize Tripler Askeri Hastanesi’nde yardıma ihtiyaç olduğu söylendi. Dördümüz benim arabamla Tripler’a gittik ve hastanede göreve kaydolduk. Hickham cephesinden yaralılar sedyelerle getirildikçe, yaralarının etrafındaki kumaşları kesiyorduk ve doğrudan ameliyat odasına alınıyorlardı. Sonra ayrıldık, her birimiz yaralılara bir şekilde yardımcı olmak üzere bir hastane koğuşuna gönderildik.

... Fazla sık olmayan aralıklarla kadrolu hastane personelin-den bir hemşire ya da doktor gelip onlarla ilgileniyordu, ama onlar için yapılacak fazla bir şey yoktu. O gün kolunu veya bacağını kaybedenlerin hepsi öldü. Sabah onda koğuşa girdikten akşamüzeri birkaç gönüllü hemşire gelene kadar tamamen çaresiz hissettim. Ölmek üzere olan bir adamın elini tutmaktan, bir diğerine bir yudum su vermekten ya da hastanenin telaş içindeki personeline kimse kayıp düşmesin diye yerlerdeki kanları sildirmekten başka bir şey gelmiyordu elimden.

Bunu izleyen birkaç gün boyunca, Bayan Guthrie deniz ve kara kuvvetleri hastaneleri arasında tıbbi malzeme taşıdı. Radyo çağrılarına yanıt veren kan bağışçıları konusunda sivil hastanelere yardımcı olmak da günlük görevleri arasındaydı. “hayatını kaybeden askeri personelin defin işlemlerini ayarlamakla görevli bir deniz kuvvetleri vaizinin şoförlüğünü yapmak gibi hazin bir görev” de onun olmuştu.

“Askeri hizmet personeli eşleri” kocaları gemilerde olduğundan, “sivil eşler” aileleri ile birlikte olabilsinler diye, üslerdeki gece nöbetleri

için gönüllü olmuşlardı. Bayan Guthrie üç hafta boyunca kocasından haber alamadı. Daha sonra bir asker evine gelerek Hal'ın iyi olduğunu, fakat telefon etmek için bile karaya çıkamayacak kadar meşgul olduğunu bildirdi.

“... Noel'den hemen önce, Matson gemilerinden biri askeri personelin eşlerini ve çocuklarını tahliye etmek üzere geldi. Bandonun Aloha çaldığı, insanların boynuna çiçekten Hawaii kolyeleri takıldığı zamanlardan oldukça farklıydı bu.”

Aylar sonra, çocuklu kadınlar ve birçok başka kadın tahliye edildiğinde, devlet tarafından askeri sektörde bir çeşit işle görevlendirilenler haricinde eşlerden hiçbirinin orada kalamayacağına karar verilmişti. Bayan Guthrie orada kalabilmek için, haftada altı gün Honolulu Postanesi'nde mektupları sansürleme işine girdi. Günde ortalama 130 mektubu incelemeyi geçiriyor ve içlerinden düşmana yardımcı olabilecek her türlü malzemeyi ayıklıyordu.

Şu anısında göreceğiniz gibi, bu işin arada sırada daha hafif anları da olabiliyordu: “Bir seferinde aynı adamın iki mektubuna bakmam gerekiyordu, birini karısına diğerini görünen o ki kız arkadaşına yazmıştı. Kız arkadaşına yazdığı mektuba bir de savaş tahvili eklemişti, karısının mektubu ile bunu değiştirmemek için kendimi zor tuttum.”

Bu süre boyunca, yüz günden fazla, kocasının nerede olduğu konusunda hiçbir fikri olmadı. Mayıs'ta Mercan Denizi Muharebesi'nden sonra kocasının gemisi Hawaii'ye döndü ve karaya ayak basan kocası çok daha zayıf bir adamdı. Limanda birkaç gün kaldıktan sonra, yeniden denize çıktı. Evelyn Guthrie yirminci evlilik yıldönümlerini onsuz kutladı.

Bir ay sonra daha da zayıflamış olan kocası Midway Muharebesi'nden döndü. Dostları “Normalde yapılan kutlamalar için değil, Hal'ı hayatta kaldığı için kutlamaya” geldiler. Hal kuvvetini yeniden toparlamaya çalışırken, Evelyn sansür dairesinde çalışmayı sürdürdü. Pearl Harbor'dan bir yıl sonra, Aralık başında, California'dan annesinin kalp krizi geçirdiğini ve kurtulamayabileceğini haber veren bir telefon geldi. “Onun tek çocuğu ve tek akrabası olarak, anakaraya dönmekten başka çarem yoktu. Hawaii'den ayrılırsam, geri dönemezdim... Hal'ı bir daha ne zaman ve nerede görebileceğimi bilmeksizin ona veda ettim.”

Neyse ki, kocası da fazla geçmeden terfi ettirilerek yeni bir görevle anakaraya gönderildi. Guthrie'ler savaşı atlattılar ve ondan sonra da yıllarca yaşadılar. Evelyn'in “askeri hizmet personeli eşi” olarak deneyim-

leri gerçekten de terimin dar manasının akla getirdiğinden çok daha fazla hizmetle damgalanmıştı.

1941 taarruzu sırasında Pearl Harbor'da bulunan muhtemelen tek kadın olmak Bayan Guthrie'nin yaşam öyküsünde önemli bir dönüm noktasıydı. Subay eşlerinin çoğu gibi, o da Kızılhaç'ta gönüllü olarak çalışmış ve üstün hizmet göstermişti. Kendi seviyesindeki kadınlara göre sıradışı bir şekilde, savaşın gerekleri karşısında aynı zamanda ücretli bir işe de girdi. O, evli kadınların istihdamında savaş sırasında izlenen yükselmeye katkıda bulunan her düzeyden milyonlarca evli kadından biriydi - bu oran 1940'da yüzde 15 iken, 1945'de yüzde 24'ün üzerine çıkmıştı.²

II. Dünya Savaşı'nın zaten yükselmekte olan bir eğilimi sadece hızlandırdığı düşünülebilir, zira kadın işgücü yüzyıl dönümünden itibaren zaten artış göstermekteydi. II. Dünya Savaşı'nın özellikle evli kadınların çalışmaya başlamasında benzeri görülmemiş bir değişimi başlattığı da düşünülebilir. Savaş sırasında yeni istihdam edilen 6.500.000 kadının 3.700.000'i evliydi. ABD tarihinde ilk kez iş gücünde bekârdan fazla evli kadın yer alıyordu.

Evli kadınların çoğalması kısmen savaş yılları boyunca gelinleri ve damatları alelacele sunağın önüne getiren aciliyet hissinden kaynaklanıyordu. Binlerce asker sevdiklerine veda ederken ya da izinli olarak eve gelirken, savaş öncesine oranla bir milyondan fazla evlilik gerçekleştirilmişti. 1942'de evlenen bir yığın gelinden birinin elli yıl sonra anımsadığı gibi: "Eğer savaş olmasaydı, muhtemelen o kadar çabuk evlenmedik."³ 1944'e gelindiğinde, 1940'da olduğundan 2.500.000 daha fazla evli kadın mevcuttu.

Başlangıçta, Seferberlik İstihdam Komisyonu evli kadınların işe girmelerini teşvik etme konusunda tereddüt ederek bunun yerine ailelerine karşı sorumluluklarını vurguladı. Fakat pek çok yurtsever vatandaş, kuruluş ve dergi bekâr kadınları olduğu kadar evli kadınları da askeri personelden boş kalan işleri ve savaş endüstrisinin yarattığı yeni pozisyonları doldurmaya teşvik etti. ABD devlet matbaası tarafından basılan pek çok afişten biri "Eşiniz bir savaş işine girmeli mi?" sorusunu yöneltiyordu. Görünüşte erkeğe hitap eden posterde, erkek karısına gazete okuyordu, yanda ise dikiş makinesi başında bir kadın ile fabrikada bir kadının resimleri yer alıyordu. Koyu basılmış soruya cevaben, poster şu yanıtı veriyordu: "18 yaşını bitirmiş, fiziksel olarak uygun ve 14 yaşın

SHOULD YOUR WIFE TAKE A WAR JOB?

Read these facts about How Seriously
Women are Needed right here in Philadelphia

WOMEN WORKERS NEEDED

TRAINING IS FREE!

THE MORE WOMEN AT WORK... THE SOONER WE'LL WIN

Eşiniz bir savaş işine girmeli mi? *II. Dünya Savaşı* afişi (Hoover Enstitüsü, Stanford Üniversitesi)

altında çocuğu olmayan her kadın bir savaş işine hazır olmalıdır.”

Bir dakikalık bir radyo duyurusu şu mesajların anonsu için yöredeki kadınların seslerini kullanıyordu: “Ben (isim).... (şehir)in ev hanımlarına yürekten sesleniyorum. Ben de ev hanımıyım. Bu seneye kadar evimin dışında hiç çalışmadım. Ailemi beslemek ve savaş tahvili almak bana yeterli gibi gelmedi. Ben de sekiz saatlik bir işe girdim ve evimin işlerini de aksatmamayı becerdim... Kocam benimle gurur duyuyor... hiç daha mutlu olmamıştım. Savaşın daha çabuk bitmesine gerçekten yardım ettiğimi düşünüyorum.”⁴

Büyük Bunalım zamanı çalışan evli kadın “erkeğin işini elinden aldı-ğı” için herkesin tepkisini çektiyse bile, şimdi ortaya çıkan işgücü açığı ile talep ediliyor ve övgü kazanıyordu. Ev kadınlığından fabrika işçiliğine geçen Perçinci Rosie ulusal bir simge halini almıştı. Cephede kocasının yanında yer alan Devrim Savaşı kadını “Mollie Pitcher” gibi, Rosie de bir erkeğin boşluğunu doldurduğu için takdir ediliyordu. Leila J. Rupp’ın savaş zamanında propaganda konusundaki çalışmasında bize anımsattığı gibi üzere dönüşümün geçici olması gerekiyordu. Savaş biter bitmez kadının eş, anne ve ev idarecisi görevine geri döneceğini herkes biliyordu.⁵

Evli kadınların büyük sayılarda istihdam edilmesi, tarihçi William Chafe’in “iş ve devlet politikalarında ciddi bir değişim” olarak tanımladığı bir olguyu yansıtıyordu.⁶ Evli kadınların istihdamına yönelik daha önceki yasaklar kaldırılmış, yaşı geçkin kadınlara -yani otuz beş yaş üstü kadınlara- ayrımcılık uygulayan politikalar da terk edilmişti. Çoğu evli olan bu geçkin kadınlar işgücüne yeni bir boyut getirmişlerdi. Çocukları okula giden ya da çoktan büyümüş olan bu kadınlar tencere ve tavalarını, dosya dolapları ve perçinleme makineleri ile değiştirme fırsatını memnuniyetle karşılamışlardı. Evdeki işleri ve çocukların bakımıyla ilgili sorumlulukları nispeten hafif olan bu hanımlar, kadın işgücünü genişlettiler.⁷ Otuz beş yaş üstünde çalışan kadın nüfusu 1940’a kıyasla bir buçuk kat artmıştı.

Değişimlerden biri de küçük çocuğu olan kadınların istihdamındaki artış oldu. Seferberlik İstihdam Komisyonu (War Manpower Commission - WMC) önceleri bir annenin asli görevinin çocuğuyla birlikte evde oturmak olduğu yolundaki yaygın inancı desteklerken, çok geçmeden tutumunu değiştirdi: Savaş mücadelesinde çocuğu olsun olmasın herkese ihtiyaç vardı. Ancak çocukların refahına da yanıt veren komisyon “çalışan annelerin çocuklarının günlük bakımları için federal programların geliştirilmesi, entegrasyonu ve koordinasyonu” için devlet kurumlarını görevlendirdi.⁸

İş Projeleri İdaresi (Work Projects Administration - WPA) düşük gelirli ailelerin çocukları için bazı kreşler kurmuştu - 1942-1943 döneminde buralara okul öncesi ve okul çağında 180.000 çocuk yerleştirilmişti. Haziran 1943’den sonra, WPA kreş projesine son verildi; savunma sektöründe çalışan annelerin çocukları için Lanham Yönetmeliği altında yeni bir program başlatıldı. Federal hükümetin desteğindeki bu program doruk noktasına ulaştığında 3.000 merkezde 130.000 çocuğa hizmet ve-

riyordu. Aynı zamanda, ülke genelinde devlet kurumları, yerel ve özel kuruluşlar tarafından da başka programlar başlatılmıştı, ama bunların hiçbiri 1943'de WMC'nin verdiği bilgilere göre bakıma ihtiyacı olan 2 milyon çocuğa yetecek seviyeye ulaşmamıştı.

Suç bütünüyle devlet politikasında değildi. Amerikalı anneler başlangıçta çocuk bakımı sorununa getirilen toplu çözümlere açık değillerdi ve mümkün olduğunca aile bireyleri, komşular veya arkadaşları ile kendi aralarında yaptıkları düzenlemeleri tercih ediyorlardı. William Tuttle'ın "*Babam Savaşa Gitti*" çalışması, annelerin bulduğu muhtelif çözümleri belgeliyor.⁹ Bazı kadınlar gece vardiyasında çalışıyor ve çocukları gündüz vardiyasında çalışan babaya, aile büyüklerine veya büyük kardeşlere ya da kendi kendilerine bırakıyorlardı. Bu tip çocuklardan biri, gelini gündüzleri çalışabilsin ve ikisi de aynı bebek bakıcısından faydalanabilsin diye annesinin gece vardiyasında çalıştığını anımsıyor. Bazı anneler gündüz vardiyasında çalışıyor ve çocukları okuldan sonra tek başlarına bırakıyordu.

Ellerine anahtar verilen bu çocuklar kaygılı Amerikalılar'ın yüreklerinde korku uyandırıyor. *Better Homes and Gardens* dergisinin Mayıs 1943 sayısında sarışın bir oğlan çocuğu "Sen savaş fabrikasında işe gidersen, bana kim bakacak, Anne?" diye soruyordu. Aynı şekilde, yurtsever olmakla birlikte kendi çıkarına da hizmet eden Adel Precision Products ilanında iş tulumlarını giymiş olan annesine "Anne, artık ne zaman hep evde oturacaksın?" diye soran sarışın bir kız çocuğu resmediliyordu. Anne bu soruyu iyimserlikle yanıtlıyordu: "Zafer gününde annen yeniden evde oturacak ve en sevdiği işi yapacak -geri döndüğünde baban ve senin için yuva kuracak. Annen ADEL'in uçaklar için ürettiği bütün o hidrolik sübapların, hat destek kliplerinin ve buzlanmaya karşı ekipmanın bizi o güne yaklaştırdığını biliyor."

Bu hayali annenin yanıtıyla birlikte, endişelenecek sebep yok değildi. Bazı çocuklar gerçekten ihmal ediliyordu, en azından popüler dergi makalelerine bakılırsa durum buydu. İşten eve yorgun argın gelen anneler çocuklarına pek fazla ilgi gösteremiyorlardı. İşteki performansları da pek iyi değildi; hastalanan çocukları yüzünden sık sık izin almak ya da işi bırakmak zorunda kalan anneler yüzünden işe gelmeme oranı çok yüksekti.

Savunma tesisleri kendi bünyelerinde kadın elemanlarını tutabilmek için yaratıcı önlemlere başvurdular. Örneğin, çalışan anneler tatil ayla-

rında evlerinde çocuklarıyla birlikte kalmak zorunda olduklarından, Los Angeles uçak üreticileri okulların yazın da açık olması için şehir yönetimine talepte bulundular. Portland-Oregon'da ise daha da ileri görüşlü bir plana geçilmişti, Kaiser Company iki tesisinde de yaşları on sekiz ay ile altı yaş arasındaki çocuklar için 24 saat hizmet veren merkezler kurdu. Tersanelerindeki 25.000 kadın işçinin varlığı ve yöneticilerinin ileri görüşlülüğü ile Kaiser Çocuk Bakım Merkezleri "özel sektörün çocuklar için gerçekten bakım sağlarken çalışan anneler üzerindeki baskıyı da kaldırmak için yapabileceklerinin bir örneği olarak hâlâ gösterilir."¹⁰

Bu ve bunun gibi kurumsal ve cemiyet içi girişimlere rağmen, yeterli bakım hizmeti hiçbir zaman gereksinime ayak uyduramadı. ABD çalışan evli kadınlar ve anneler için günlük kreşler, ev yardımcıları, kantinler, hazır yemek ve alışveriş için haftada bir öğleden sonra izin gibi muhtelif hizmetler sağlayan müttefiki İngiltere'yi takip edemedi.¹¹ Üstelik, İngiltere evli kadınlar için yarı zamanlı bir çalışma sistemi kurmuş, böylece iki yarım zamanlı elemanın bir tam zamanlı elemanın yaptığı işi yapmasına olanak sağlamıştı. Bu sistem İngilizler'in savaş mücadelesine -ve çalışan kadınlara- bir lütuf gibi gelmişti.

Tulumlarını ve sefer taslarını alıp fabrikaya ya da ince çorapları ve eldivenleriyle büroya gittiklerinde Amerika'nın seferberlik dönemi eşlerinin hane içi sorumlulukları ortadan kalkmadı. Tıpkı şimdi olduğu gibi o zaman da kadınlar sadece bir işe diğerini eklemişlerdi ve bu gerginliğin altında ayakta kalmaya uğraşıyorlardı. Bu kadınlar neden evlerindeki iş yüküne ek olarak haftada beş veya altı günlük işleri üstlendiler?

Kuşkusuz pek çoğu yurtsever hislerle hareket ediyordu. Kocasını veya sevgilisi silahlı kuvvetlerde olanlar yaptıkları işin savaşın bitmesini hızlandıracığını ve uzaklarda olan erkeklerinin hayatlarını doğrudan etkileyeceğini umuyorlardı. Posterlere inanıyorlardı: "Özlemek onu eve daha çabuk getirmeyecek... Bir Savaş İşine Girin!" ve "Onun geride bıraktığı işi yapın."

Sebeplerden bir diğeri ise ekonomikti. Devletin tahsis ettiği kısıtlı ödenekle yaşayan askeri personel eşleri geçimlerini sağlamakta zorlanıyorlardı. Athol-Massachusetts'de ikinci bebeğini bekleyen bir denizci eşi ve anne kira (20\$), elektrik (3.75\$), telefon (2\$), süt (6,50\$), çamaşır (4\$), yiyecek (30\$), sigorta (2,95\$) ve benzin (2,80\$) giderlerini ödedikten sonra 80 dolarlık aylık ödeneğinden "giyim, ilaç, kış aylarında ısınma, gazete, dergi, eğlence, vs." için elinde sadece 8 dolar kaldığını hesaplamıştı.¹² 1944'e gelindiğinde, yaklaşık 4.000.000 askeri personel

eşi içinde, kocası silahlı kuvvetler mensubu olan 1.360.000 kadın ücret karşılığında çalışıyordu.¹³

Kocası askeri hizmette bulunsun bulunmasın, kadınlar ve hatta aileler iş aramak için, yeni kurulan seferberlik dönemi merkezlerine akın etmişlerdi. Apalaş Dağları'ndan, Güney'den ve ova eyaletlerinden Batı'ya, Doğu sahillerine ve Büyük Göller Bölgesi'ne göç etmişlerdi. Benzeri görülmemiş sayıda ve rekor süratlerde bombardıman uçakları üreten Willow Run'da dünyanın en büyük tesisini kuran Detroit gibi yıldızı parlayan şehirlere gelmek için çiftliklerini terk etmişlerdi. Standardın çok altındaki evlere ve karavan parklarına dolmuşlardı, akrabalarına ve dostlarına kendilerine katılmaları için para gönderiyorlardı.¹⁴

Seferberlik döneminde ücretler yüksekti, Amerika tarihinde hiç olmadığı kadar iyiydi ve artık bu ücretler daha önceleri sadece erkeklere ayrılan işler için kadınların önüne koyuluyordu. Maddi olarak daha önceleri kocalarına bağımlı olan evli kadınlar artık aile bütçesine katkıda bulunabiliyorlardı - yeni mobilyalar ya da giysiler, hatta ev almak için. Bazıları hayatlarında ilk kez para kazanıyor olmaktan ve paranın nasıl harcanacağı konusunda söz sahibi olmaktan gurur duyuyordu. Bütçesi yetenler taksitle porselen ve gümüş takımlar alıyor, memlekette bıraktıkları anne babalarına hediyeler gönderiyor, savaş tahvili satın alıyor ve çocuklarının üniversite eğitimi için para biriktiriyorlardı. Birçoğu sadece evden çıkıyor olmaktan bile hoşnuttu. Puget Sound Tersanesi'nde çalışan birinin dediği gibi: "Her nasılsa, kargaşa içindeki tersanenin parıltısı mutfakta yok."¹⁵

Savaş, kadın işgücünün yapısını kalıcı biçimde değiştirmişti. Savaştan önce çoğunluğu bekâr genç kadınlar oluşturuyordu; sonrasındaysa kadınların çoğu evli ve orta yaşta idi. 1940'da 6.380.000 bekâr, 4.800.000 evli kadın istihdam edilmekteydi. Bundan on yıl sonra, bu oran 5.270.000 bekâr kadına karşılık 8.640.000 evli kadın olarak değişmişti.¹⁶ Savaş döneminin evli kadınları, bütününde, 1920'lerde ve 1930'larda evlenen kadınlara göre daha fazla iş deneyimine sahiptiler ve savaşın hemen ardından gelen yıllarda kadınların istihdam oranının düşmesine rağmen evlendikten sonra çalışma olasılıkları daha yüksekti.¹⁷

Bunu izleyen yarım yüzyıl boyunca, çalışma hayatı ile ev işlerini birlikte götüren kadınların yüzdesi hayal edilemeyecek düzeylere fırladı. Dört evli kadından sadece birinin ücret karşılığı çalıştığı 1950 yılında doğan bir kız, beş evli kadından üçünün akla gelecek herhangi bir mes-

lek dalında çalıştığı günümüzde doğan bir kıza göre kadınlık hakkında çok daha farklı bir resim çizecektir. Çocuklu kadınlar -evli ya da bekâr- göz önüne alındığında, bu oranın beşte dörde kadar çıktığı görülecektir. İlerleyen sayfalarda, savaş döneminde ekonominin farklı sektörlerinde ve ülkenin farklı yörelerinde çalışan evli kadınlara daha yakından bakacağım.

GEMİCİ EŞLER

II. Dünya Savaşı sırasında, ülkede en yüksek ücreti ödeyen sektörlerden biri olan gemicilik kadınlara kapılarını açtı - evli, bekâr, genç, yaşlı, çocuklu, çocuksuz. Portland-Oregon'daki *Commercial Iron Works* vakasını ele alalım. Kuruluş 1942'de kadınları işe almayı açıkça reddediyordu, ama Mart 1943'de 500 kadını sanayi işçisi olarak istihdam etmişti bile. Bunlardan biri, yetişkin çocukları olan evli bir kadın Berenice Thompson tersanede çalışmaya başlarken kocasının o andaki isteklerine karşı gelmişti. "Çok yoksuldum," diye anlatıyor, "... ve sadece kendimi kanıtlamak bile çok şey ifade ediyordu. Kocam Kentucky'den gelmeydi. Kadınların hiçbir şeyden anlamadığına inanırdı. Ben de ona gösterdim." Berenice'in maaşı yeni evlerinin parasını ödeyince, kocası da zaman içinde onun yükselen statüsünü kabullenmek zorunda kalmıştı.¹⁸

Rosa Dickson'm tersanede çalışan kocası oranın bir kadın için kötü bir yer olduğunu düşünüyordu. Karısının anlattığına göre şöyle söylüyordu, "Yok, sen o tersanelerde çalışamazsın. Oralar çok haşın yerler ve durmadan küfrediliyor." Mütevazı bir ücret ödeyen bir dükkanda iş bulmaya çalıştıktan sonra, Rosa şöyle söylemişti: "Hayır, bir dükkanda işe girmeyeceğim, çünkü esas parayı tersaneler veriyor." Beş çocuğundan üçünün hâlâ evde olmasına rağmen, Portland bölgesinde küçük bir tersanede kaynakçı olarak işe girdi, daha sonra borucu yardımcısı oldu ve 1946'ya kadar farklı görevlerde bulundu. Dickson'ların gelirleri birleşince, hayatlarının sonuna kadar yaşadıkları evi satın almaları mümkün oldu.¹⁹

Kocaları itiraz etmese bile, kadınların pek çoğu onların gemicilik işinde yeri olmadığına inanan erkek işçilerden gördükleri aleni cinsiyet ayrımcılığının üstesinden gelmek zorundaydı. Kadınların iş arkadaşlığı düşüncesine düşmanca yaklaşan bir erkekler kalesinde kaynakçı, perçinci, gemici, elektrikçi, boyacı, makinist ve kazancı olarak kendini kabul ettirmek kolay iş değildi.

Virginia Snow Wilkinson'ın *Harper's Magazine* Eylül 1943 sayısında çıkan "Ev Kadınlığından Gemiciliğe" başlıklı makalesi tersanede çalışan bir kadının deneyimlerini canlı bir şekilde anlatıyor. Virginia Wilkinson'ın kocası yeni işine itiraz etmemişti; gerçekten de onun hevesini paylaşılarak Virginia'nın Richmond-California'daki Kaiser Tersaneleri'ne gideceği ilk günün sabahı kocası, onu ve çocukları kendisiyle birlikte beş buçukta kaldırmasını istemişti.²⁰

Virginia diğer altı kadınla birlikte yeni işçilerden sorumlu adam tarafından inanmaz gözlerle karşılanmıştı: "Aman Tanrım! Kadın gemiciler! Bana bunu neden yapıyorlar?" Bayan Wilkinson daha önce savunma kursuna gittiği için, kendisine bir gemiciye yardımcı olarak ufak tefek görevler veriliyordu, ama çoğu zaman diğer işçiler gibi o da sadece oturup bekliyordu. Görünen o ki, gemi yapımı üretim hattının verimliliği ile işlemiyordu.

Neden bu kadar boş oturulsun ki? Bayan Wilkinson'ın şefi yönetimin aynı anda çalıştırabileceğinden daha fazla kadın ve erkek istihdam ettiğini anlatmıştı. "İyi işçiler bulabilmek için arasından seçecek çok adamın olmalı." Ona gemi yapımında kadınların yerini de açıklamıştı. "Kadınlar da kullanılmak zorunda. Erkekler bu fikirden hoşlanmıyorlar; sendikalarında buna karşı oy kullandılar; ama zamanla kadınlara alışacaklar ve umursamayacaklar. Kaplama atölyesindeki kadınlar için de böyle düşünüyorlardı, ama artık orası kadınlarla dolu -gösteriyi onlar yapıyor- ve artık orada onlara karşı düşmanlık beslenmiyor. Kadınlar henüz gemilerde fazla görülmedi ama savaş devam ettikçe görülecekler."

Virginia Wilkinson kendisine "düşes" veya "tatlım" diye hitap eden erkeklere alışmıştı, ama doğrudan cinsiyet ayrımcılığı olan bir hadiseye hazır değildi. Yazarın da içlerinde bulunduğu üç gemici kadına çalışmalarını için kendi üniteleri verildiğinde, hevesleri ve verimlilikleri el ele gitmişti. "Bütün ilgimizi üzerinde yoğunlaştırdığımız bir proje üzerinde birlikte çalışan birbirine kenetlenmiş kişilikler olmuştuk. İşlerimizi ne kadar çabuk yaptığımızı, kontrol ederken ne kadar bilinçli olduğumuzu, baştan savma ölçümlerden nasıl nefret ettiğimizi fark etmiştim. İlk kez bize sorumluluk verilmişti, ilk kez kendi başımıza bırakılmıştık, ilk kez yeterince yapacak işimiz vardı."

Fakat kadınlar takımı fazla uzun sürmeyecekti. Akşam üzeri üç kadın, "erkeklerin düşmanca tavırlarının yavaş yavaş farkına varmıştı... Kadınlara inşa etmeleri için kendi ünitelerinin verilmesi karşısında 'nefretle

diş biliyorlardı'... ilk kez rakip olarak görülüyoruz... Ertesi gün, hiçbir açıklama olmaksızın, bizim XAK, 'bebeğimiz' elimizden alınıp erkeklerle verildi. Kenara çekilip erkeklerin kendi projemiz olduğunu hissettiğimiz şey üzerinde çalışmalarını seyretmek zorunda kaldık."

Kadın işçilerden biri, erkeklerin kaplama atölyesi gibi gemi ünitelerinin de "kadınların istilasına uğrayacağından" korktuklarını söylüyordu. Bayan Wilkinson, "bir sürü ağzı besleme derindeki aile reisleri olan" erkekler için deneyimsiz kadınların işlerini ellerinden almasının ve erkeklerle aynı parayı kazanmasının kolay hazmedilir olmadığını da teslim ediyordu. O, saatte doksan beş sent ile çalışmaya başlamıştı.

Altı hafta sonra kendi ünitesi verildi. Bu iş, kendi ünitesi için çelik malzemeyi bulup ölçmeyi, tebeşirle işaretlemeyi ve kaldırmak için vinç operatörlerini ayarlamayı, çeliği yerine oturtmak için flanşçı ve kaynakçı bulmayı kapsıyordu. Virginia Wilkinson, vincin malzemeyi kaldırmasını izlerken ve üzerinde çalıştığı bir savaş gemisinin denize indirilmesini seyrederken derin bir coşku hissediyordu. "Çok iyiydi," diye yazıyordu, "şu gemide birlikte çalışma işi."

Bu hikâye hak ettiği mutlu sonla bitmişti, ama yine de gemi inşa sanayini saran kadın düşmanlığını gizlemiyordu. Savaştan önce, 1939'da tersane sanayinin tamamının sadece yüzde ikisi kadındı. Bu alana ayağını atan kadın adet olduğu üzere ısıklar ve yuhâlâmalarla karşılanırdı.²¹ Tersanelere kadın akını istatistikleri ve havayı değiştirdi: 1944'e gelindiğinde, gemi inşa sanayinde çalışanların yüzde 10 ile 20 arasındaki oranı kadındı ve erkeklerin çoğu istemeyerek de olsa kadınlara saygı duymayı öğrenmişti.

Gemi inşa sanayinde birkaç kadın şeflik pozisyonuna bile yükselmişti. Örneğin, Mobile-Alabama'da Dry Docks and Shipbuilding Company'de on üç kadın çok bilinen şeflik pozisyonlarına terfi etmişti. Bunlardan biri olan evli bir kadın işlerinde birçok erkeğin de bulunduğu on dört kişilik bir ekibin başındaydı.²²

Tersanelerde çalışan kadınların hepsi gemi işçisi değildi; pek çoğu sekreterlik, muhasebecilik, temizlikçilik, açıcılık, kantin işletmeciliği ve kara personeli olarak hizmet veriyordu. Subay kocası 1944'de Avrupa'ya gönderilen otuz yaşında bir eş ve anne olan Polly Crow, Lousville-Kentucky'de kayınvalidesi ve kayınpederi ile otururken Anderson-Indiana yakınındaki Jefferson Boat and Machine Company'de büro işine girmişti. Kocasına yazdığı mektuplar küçük oğluna babaannesi tarafından bakılan çalışan bir annenin deneyimlerine bir pencere açıyor.

Louisville, 12 Haziran 1944

Sevgilim;

Artık meslek sahibi bir kadının kocasısın - bana küçük Tersane Bebeğim diyebilirsin! Evet! Ben de pastadan bir pay alıp yiye-bilmek için öğleden sonra dörtten gece yarısına kadar çalışmak istediğime karar verdim. Çalışmak istiyordum, ama Bill'i bütün gün bırakmak istemiyordum, öncelikle bu annen için çok fazla olurdu, gerçi o buna çoktan razıydı, ama öte yandan Bill'in bana ihtiyacı var. Bu durumda annenin Bill'i sadece bir kez doyurması ve yatırması gerekiyor... Sonunda tam istediğimi buldum. Komptometre [hesap makinası] işi -4'den gece yarısına kadar-başlangıç için saatte 70 cent, haftada 36,40\$, ayda 145,60\$ ediyor, eğer iyi gidersem iki ay sonra zam alacağım ve iyiye gideceğimi biliyorum...

Kendi minik çek hesabımı da açıyorum ve kimseye sormadan sadece sana ait bir çek yazmak muazzam bir his...

İyi geceler, Sevgilim
Seni seviyorum, Polly²³

Polly, oğlu Bill'e bakmaya gönüllü bir kayınvalidesi olduğu için şanslıydı. En büyük sıkıntısı işe gidip gelmekti, yol kırk beş dakika sürüyordu, ama bu sorun çözüldükten sonra savunma sektöründe çalışan biri olarak yeni hayatına hevesle yaklaşıyordu. 9 Kasım 1944'de "Burayı seviyorum," diye yazıyordu kocasına, "... işler iyiyken her kuruşun peşine düşüyorum." O zamana kadar bankada 780 dolar biriktirmişti - bu küçük bir aileyi altı ay geçindirmeye yetecek bir miktardı.

Biri küçük bir çocuğun annesi, biri beş çocuk annesi olan Polly Crow ve Virginia Wilkinson'ın öyküleri tersanelerde çalışmanın çocukların bakımı, ulaşım ve işyerinde cinsiyet ayrımcılığı gibi sorunlara rağmen arkalarında desteği olan beyaz kadınlar için engin ve tatminkâr bir deneyim olduğunu gösteriyor. Ancak insan Afro-Amerikalı ise, tersanelerde çalışmak hemen hemen her zaman ırkçılığı da beraberinde getiriyordu. Savaşın önce, ülke genelinde siyah kadınların istihdamı hizmetçilik, garsonluk, tarım işçiliği ve diğer düşük statülü işlerle sınırlıydı. Savaş üretiminde daha fazla para kazandıran işler kağıt üzerinde onlara da açılınca, yeni iş yerlerine gitmek için çok uzun mesafeler kat etmeleri anlamına gelse bile binlerce siyah kadın eski işini bırakmakta hiç zaman

kaybetmedi. Birçoğu Batı kıyılarında yeni gelişen gemi inşa merkezlerine akın etti.

Portland/Vancouver gemi inşa sektöründe çalışan kadınların Amy Kesselman tarafından kaydedilen sözlü tarihler işyerinde ağır ırkçılığa maruz kalan Afrika kökenli Amerikalı kadınların öykülerini de içeriyor. Şeflerine ustabaşının kendilerine “zenci” diye seslendiğini ve haksız davrandığını şikayet eden altı siyah kadının hepsi anlaşılmaz bir şekilde gece vardiyasından akşam vardiyasına alınmıştı. Daha sonra ellerine işten çıkarma bildirisi verilmiş ve ancak gündüz vardiyasında çalışabilecekleri söylenmişti. Hepsinin çocukları olduğundan ve ayarlamalarını gece vardiyasına göre yaptıklarından, bu yeni düzenleme onlara sorun olmuştu. Kadınların biri şöyle anlatıyordu: “Onlara biri okul çağında diğeryse kreşe gidemeyecek kadar küçük iki çocukla, kocam da askerdeyken gündüz çalışmanın imkânsız olacağını anlattım... ama bu ricam umursanmadı bile.” Sonuçta, Kaiser Vancouver yönetimine ve Seferberlik İstihdam Komisyonu’na sundukları protestolar da boşa çıkmıştı.²⁴

Ülke genelinde başka Afro-Amerikalılar’ın da başlarına benzer olaylar gelmişti. Savunma eğitim programlarının bir bölümü siyah kadınları baştan geri çeviriyor, pek çok askeri sektör tesisi de ya onları işe almayı reddediyor ya da aldıktan sonra düşük statülü işlere ayırıyordu. Yönetim beyaz işçilerin “siyah” kadınlarla birlikte çalışmayı kabul etmeyeceği gerekçesiyle bu uygulamaların arkasında duruyordu. Baltimore yakınındaki Edgewood Tersanesi’nde siyah kadınlar ilk kez işe alındıklarında yürüyüşler ve geniş protesto hareketleri meydana gelmişti.²⁵

SAVUNMA SANAYİNDE İŞÇİ GÜNEYLİ KADINLAR

Afro-Amerikalı kadınlar ile beyaz kadınlara farklı davranmak Güney’de salgın halindeydi. *Riveting and Rationing in Dixie* (Dixie’de Perçin Atölyelerinden Yemek Karnelerine) çalışmasında Mary Thomas’ın kaydettiği Alabama’daki kadın savunma sanayi işçilerini ele alalım.²⁶ Savaşın önce ev haricinde istihdam edilen evli beyaz kadın pek azdı. Tipik olarak, evlenmeden önce birkaç yıl çalışır, sonra kendilerini ailelerine adanlardı. Daha varlıklı Güneyli kadınlar, kocaları yeterince para kazanamıyor diye çalışan beyaz kadınları küçük görürlerdi. Orta sınıftan evli bir kadının çalışması toplum tarafından kabul gören bir şey değildi.

Afrika kökenli Amerikalı kadınların durumu ise, evli ya da bekâr olsun, tamamen farklıydı. Ekonomik nedenlerden ötürü çalışmak zorundaydılar ve pek çoğu da özellikle ev hizmetinde veya tarım işçiliğinde çalışıyordu. Alabama'nın muhtelif yörelerinde savunma fabrikaları kapılarını açtığında, bu kadınların çoğu düşük ücretli hizmetçilik işlerini bırakıp en az iki üç kat daha fazla para kazanacakları bu işlere girmekten mutluluk duymuş olmalılar.

Eyalette en fazla kadın personel barındıran işveren konumuna gelecek olan, Mobile-Alabama'daki Brookley Cephesi Hava Hizmetleri Merkezi sadece beyaz eleman çalıştırıyordu. Bu renk kodu dahilinde, bekâr kadınlara, evli kadınlara, yaşlılara ve engellilere de iş veriyordu. 1943'de yarısı kadın ve 800'ü fiziksel engelli olmak üzere 17.000 kişiye istihdam sağlar durumdaydı. Fakat, Adil İstihdam Uygulamaları Komisyonu'na siyah kadınları da işe almaları yolunda şikayetler yapılmıştı, işe aldılar ama düşük ücretli ve beceri gerektirmeyen işlere verdiler.

Mobile, Alabama'nın kırsal kesiminden ve komşu eyaletlerden görülmemiş sayıda kadın çeken, yıldızı parlayan yeni kentlerden biriydi. Kadınların bir çoğu sivil kocalarıyla birlikte bu savunma merkezlerine geliyor ve kendileri de iş buluyordu. Mobile'deki kocasına katılan bir kadının Sivil Refah Birliği'nde işe alınmış, zaman içinde baş memurluğa yükselmişti. Kendisini sadece ev işine, yemek yapmaya ve briç oynamaya vermiş bir eş olarak gören bir diğeri, bakım onarım şefi olarak çalışmaya başlamış ve ücretli çalışan olmaktan çok hoşlandığını fark etmişti. Evlenmeden önce ve iki kızını büyüttükten sonra çalışmış olan daha yaşlı bir hanım Merkezi Dosyalama Bölümü şefi olarak işe alınmıştı. Daha genç kadınlara şu tavsiyede bulunuyordu: "Eğer genç evlenirseniz, ailenizi kurup yetiştirebilir ve bu gibi şeyleri yapabilirsiniz, sonra da hâlâ keyifli geçirecek zamanınız kalır. Sadece büyükanne olmanız köşenize çekilmeniz gerektiği anlamına gelmez."²⁷

Ülkenin diğer yerlerinde olduğu gibi Güney'de de ekonomik gereksinimlerin ve yurtseverlik hislerinin harekete geçirdiği kadınlar evden fabrikaya bir heyecan ve amaç duygusuyla gidiyorlardı. Bu pek çoğu için tam zamanlı ev işinin sıkıcılığı karşısında memnuniyetle karşılanan bir değişiklikti. Karen Anderson seferberlik dönemi kadınları üzerine yaptığı çalışmada, Baltimore'da çalışan kadınların rahatlamadan kıvanca kadar duydukları çeşitli hisleri kaydetmişti. Bir makina operatörü West

Virginia’da bir kömür işçisinin karısı olarak belirsiz durumundan kentte yüksek ücretli bir işe geçmeyi minnetle karşılıyordu. Eastern Aircraft’de çalışan bir el matkapçısı, kocası askere gittiğinde bir değişikliğe ihtiyacı olduğunu çünkü “evde oturmanın duygusal ve ruhsal açıdan kendisine yaramadığını” söylüyordu. Bir diğeri kocasının ısrarları üzerine işinden ayrılmanın kendisini çok asabi yaptığını ve doktorun tavsiyesi üzerine işine geri döndüğünü anlatıyordu.²⁸

Kadınların savunma sanayine girmesi, Baltimore’lu kadınların daha önceleri erkeklere ait olan mesleklerde çalışmalarına olanak sağlamıştı. Geleneksel olarak kadınların alanı sayılan memuriyet, fabrika işine göre daha az para getirmesine rağmen, kadın çalışanları elinde tutmayı başardı çünkü, “mesai saatleri fabrikaya göre daha azdı, üretim hatlarından daha az gerginlik vardı, beyaz yakalı bir işin statüsünü veriyordu, savaşla şişen imalat sektörüne oranla daha fazla iş güvencesi sağlıyordu,” ve cinsiyet rolleri hakkındaki geleneksel düşünceleri daha az tehdit ediyordu.²⁹ Beyaz kadınlara sunulan eğitim ve istihdam olanaklarından yoksun bırakılan Afro-Amerikalı kadınlar bile savaş ekonomisinden karlı çıktılar; Baltimore’da daha önce hizmetçilik yapan siyah kadınların sayısı seferberlik sırasında neredeyse yarıya inmişti, çünkü başka alanlarda iş bulabiliyorlardı.³⁰ Durumlarının Alabama’daki siyah kadınlardan daha iyi olması sadece Güney’in içlerinde kökleşmiş olan önyargılardan değil, aynı zamanda işçi sıkıntısının ciddi boyutlara ulaştığı Washington D.C.’ye daha yakın olmasından kaynaklanıyordu.

Savaş aklı başında hiçbir insanın hoş karşılayacağı bir şey değildir. Bu, özellikle yaşamları geleneksel olarak hayatı yok etmeye değil, beslemeye adanmış kadınlar için geçerlidir. Fakat yine de savaş zaman zaman kadınları daha önce düşünülmesi bile mümkün olmayan sorumluluk ve bağımsızlık içine sürükleyerek onlara yeni fırsatlar yaratmıştır. Erkeklerin azlığı ve işgücü sıkıntısı, zorunlu ve gönüllü yer değişimleri, yurtseverlik ve macera ruhu, daha önce cinsiyetlere göre ayrılan mesleklerde sınırların bulanması, kadınlar için yeni örgütlerin kurulması - bütün bu etkenler kadınları yollarını ancak birkaç kılavuz ışık doğrultusunda bulabilecekleri, hiç aşına olmadıkları alanlara itmişti.

WACS VE WAVES

Örneğin, “adaamları” sadece kadınlar olan iki yeni örgütü ele alalım: Mayıs 1942’de Başkan Roosevelt tarafından onaylanan ve ertesi yıl adı

Kadın Askeri Birliği (Women's Army Corps - WAC) olarak değiştirilen Kadın Askeri Destek Birliği (Women's Auxiliary Army Corps - WAAC) ve Temmuz 1942'de kurulan ABD Donanması Gönüllü Acil Hizmete Kabul Edilen Kadınlar (Women Accepted for Voluntary Emergency Service of the U.S. Navy (WAVES). SPARS (U.S. Coast Guard - ABD Sahil Güvenlik) ve Women's Auxiliary Ferry Squadron'nin (WAFS - Kadınlar Destek Feribot Filosu) izlediği bu iki askeri örgüt, bütün Amerikalılar tarafından memnuniyetle karşılanmamıştı. Kadınları işçi tulumlarını içinde görünce homurdananlar bu kez de üniformalı kadınların sadece daktilograf, aşçı, postacı, telefon operatörü ve şoför olarak değil, aynı zamanda istihbarat subayı, çevirmen, radar uzmanı, sağlık teknisyeni, kontrol kulesi operatörü, hava bombardıman eğitmeni ve fotoğrafçı olarak da erkeklerin yerini almasına sinirlenmişlerdi. Bu kadınların tümü sıcak savaştan uzak tutulsalar da, sonunda daha tehlikeli bölgelerde de hizmet verdiler, buralarda pek çoğu yaralandı veya hayatını kaybetti.

Sayıları daha az olsa da evli kadınlar da bekâr kadınlarla birlikte bütün bu örgütlerde görev aldılar. Genel olarak, evli bir genç kadın kocası denizaşırı bir yere gönderildiğinde WACS ya da WAVES'e yazılıyordu. Aşağıdaki ufak öyküler bu tip üç evli kadını görevlerinde izliyor.

1942'de, WAACS kurulduktan kısa süre sonra, Gertrude Morris Fort Bragg-North Carolina yakınında teğmen eşiyle birlikte yaşayan yeni evli bir kadındı. Düğünlerinden iki ay sonra Teğmen Morris Kuzey Afrika'ya gönderilince, Gertrude Morris WAACS'a yazıldı. Hatıraları savaşın ilk yıllarında Fort des Moines-Iowa'da kadınlara verilen temel eğitimin geçici bir tedbir niteliğinde olduğunu yansıtıyor. "... saat altıda talime çıkıyoruz, karanlık, hava sıfırın altında, kar kalın... ince bir askeri elbisenin üzerine geçirdiğim fazla büyük erkek er paltosu."³¹

Temel eğitimin ardından önce Georgia'ya, sonra Missouri'ye, daha sonra da Teksas'a gönderilmişti. Kırtasiye işi yapmış, Mors alfabesi öğrenmiş ve hava kontrol kulesinden trafiği idare ederken "hayatının en heyecanlı işini" yapmıştı. 1944 sonbaharında, kocası Kuzey Afrika'dan Sicilya'ya, Fransa'ya ve Almanya'ya savaşarak geldikten sonra Gertrude'un da denizaşırı tayini çıkmıştı. Şöyle anlatıyordu: "Çok heyecanlıydım - sadece denizaşırı gideceğim için değil, belki de muhteşem bir şans eseri kocamla yolum çakıştırdı... Elbette, kara mizah ve ordunun mantığı galip geldi ve benim emrim Pasifik tarafından çıktı." Önce Yeni Gine'ye

gönderildi ve sonunda kendini Filipinler’de buldu, “hiçbir zaman ilerleyen birliklerin fazla gerisinde değil, ama... gerçek tehlikeyle burun buruna da değil.”

Savaş bitip de kocası Avrupa’dan döndükten sonra bile, Gertrude hâlâ Pasifik’de eve gönderilmeyi bekliyordu. Kocasının WAC kumandanı Oveta Culp Hobby’i Washington’da etkileme çabalarına rağmen, Gertrude Morris Ekim 1945’e kadar eve dönmedi. Kocasıyla yeniden birleştikten sonra, öğretmenliğe geri döndü, iki kızı oldu ve savaş deneyimini hep “bir macera dönemi, gelişme ve her şeyden önce hizmet fırsatı” olarak hatırladı.

Alvira “Pat” Vahlenkamp, Eylül 1943’de hava kuvvetleri pilotu Charles “Chuck” Melvin ile evlenmişti. 1944 baharında kocası Fransa’ya gönderilince, Pat bir subayın daha denizaşırı göreve gitmek üzere serbest kalacağı varsayımıyla WACS’a yazıldı. Kocası önceleri bu karardan memnun olmasa da daha sonra onunla gurur duymuştu. Pat’in kocasına yazdığı mektuplar temel eğitimdeki kadınların üzerindeki günlük yük ve yatağına yattığında kocası için duyduğu endişeler hakkında bir fikir veriyor.

Fort Des Moines, 13 Ağustos 1944

Canım Kocacığım,

Pazar biz er kızlar için sıradan bir gündü. Sadece, 6:30'a kadar uyuyabildik. Saat 8:00'de kahvaltı ettik. Öğle yemeğine kadar talim yaptık. 3:00'deki yemeğe kadar ders dinledik. Sonra iş bitti. Artık hepimizin üniforması var. Beş kız PX'e ve Askeri Kulübe gittik. Bir saatten fazla kalmadık...

Sevgilim, lütfen beni sevmeye devam et. Olur mu? Tek istediğim bu. Tek ihtiyacım olan şey bu. Seni korkunç özledim ve durmadan seni düşünüyorum. Dün gece rüyamda beni artık sevmediğini gördüm. Çok korkunçtu... Şu anda burada benimle birlikte olsaydın ve hayatımızı kendi kendimize sürdürebilseydik, ne kadar mutlu olurum.

Sevgiler, Pat³²

Pat, üsteki barakasinda, ranzanın üst katında yattığını, buranın yazları “serin ve hoş” olduğunu, mutfak görevinden kaçmayı başardığını ve or-

dunun “her gün daha iyiye gittiğini” yazıyordu. Pat hâlâ öncelikle sevgi dolu ve sadık bir eş olduğu yolunda kocasının içini rahatlamaya çalışmakla birlikte, WAC olarak yaptığı işten aldığı hazzı da ondan saklamıyordu. “Kocamın WAC’lar hakkında ne düşündüğünü elbette biliyorum. Ama, hayatım, karının hâlâ senin karın olduğunu asla unutma. WAC olsun olmasın, o seni, sadece seni seviyor.”

Dorothy Barnes ve James R. Stephens, Haziran 1942’de California’da üniversiteden mezun oldular. Üç ay sonra başlarının üzerinde savaş bulutlarıyla Arizona’ya kaçtılar. J.R. İşaret Birliği’nde fotoğrafçı olarak aktif göreve çağrıldığında, Dorothy de WAVES’e yazılmaya karar verdi.³³

Acemiliğini New York’daki Hunter College’da geçirdi, bu onda pek hoş anılar bırakmayan bir deneyim oldu. “Şafaktan önce uyanıyor ve 2200’de (akşam 10) bitap vaziyette yatağa düşüyorduk. Bileğimize kadar su içinde patates ve pancar soymaya çalıştığımız patates ambarı müfrezesi (Denizcilerin deyimi ile), elime gerçekten cop verip kapıyı beklememi söyledikleri bekçi nöbeti, askeri organizasyon konulu dersler ve denizci şarkıları öğrenmekle bütün gün geçiyordu. Işıklar söndükten sonra yastığıma kapanıp ağladım.”

San Francisco’daki Treasure Island Donanma İstasyonu’na gönderilmeden önce, temel eğitimi ve ardından Ohio’daki telsiz okulunu bir şekilde tamamlamayı başardı. Bu süre içinde J.R. Pasifik’e gönderilmiş ve araya Dorothy’nin onun sağ olup olmadığından bile haberdar olmadığı uzun sessizlikler girmişti. J.R.’ın Hawaii’ye döndüğü haberi gelince, Dorothy de heyecan içinde adalara transferini istedi.

Yıllar sonra şöyle anlatıyordu: “İşin en zor kısmı Treasure Island Donanma İstasyonu kumandanı olan kaptanla görüşmekti. Onaylayacağı kişiler hakkında çok katı olduğunu, tayin olabilmek için insanın kişisel çıkarının olmadığına onu ikna etmesi gerektiğini duymuştum, bu yüzden de görüşme için küçük bir yurtseverlik nutku hayal etmiştim.”

Fakat bu nutkun yerine, gerçeği bir çırpıda söyleyivermişti - kocasıyla birlikte olmak istiyordu. Kaptan, hayret verici bir şekilde, tayinin ardındaki sebebin ikisi arasında kalması şartıyla isteğine onay vermişti. Dorothy ve kocası ikisi de Hawaii’de görevlendirildikten sonra geçici konaklama şartları altında üs dışında buluşabilmek için pek çok engeli aşmak zorunda kaldılar. Çok geçmeden Dorothy hamile kaldı. Askeri

hizmetteki kadınların hamile kalması kurallara aykırı olduğundan, Dorothy birkaç ay sonra donanmadan çıkarıldığında rahatlamıştı.

“İŞLER DÜZELENE KADAR”

335

Kadın gemi işçilerinin, uçak tamircilerinin, WAC’lerin ve WAVES’in yurtseverlik hikâyeleri seferberlik sırasında kamuoyundan büyük ilgi gördü, o derece ki daha sıradan mesleklere sahip kadınların çabaları gölgede kaldı. Evli hanımların çoğu tam zamanlı ev kadınıydı. Savaşın en sıcak dönemlerinde, ücret karşılığı çalışan her evli kadına karşılık evinde oturan üç evli kadın bulunuyordu. Bayan Keith Frazier, Cleveland-Mississippi’den ayda iki kez yazdığı köşesinde spotların dışında kalanlar adına kesin bir kararlılığı dile getiriyordu. “Ben ve buradaki perçinleme ve ya kaynakçılık yapmayan ama yine de şöminelerdeki ateşler sönmesin diye geride kalan sivil ev kadınları! Bize W.I.N.K.S denecek - “Winks”... Women in Numerous Kitchens!”³⁴

Bayan Somerville’in haftalık *Bolivar Commercial* dergisindeki “Sevgili Çocuklar” köşesi Bolivar bölgesinden dünyanın çeşitli yerlerine giden askerlere hitap ediyordu. Eski bir ilkokul öğretmeni ve cemiyetin etkin bir üyesi olan yazar, onlara geride kalan sevdiklerinden ve dışarıdaki dostlarından haberler verecek konumdaydı. “Sevgili Çocuklar” köşesi, evde kalan eşler ve anneler dışında herkesin hareket halinde olduğu bir dönemde küçük bir Amerikan kasabasındaki manzarayı gözler önüne seriyordu.

Yerel askerler durmaksızın ülke genelindeki eğitim birliklerinden ve uzmanlık programlarından Avrupa’ya ve Pasifik’e göreve gönderiliyorlardı. Sevgilileri ve eşleri onlarla mümkün olan her yerde, kiralık odası olmayan yeni şehirlerde, mutfak ve banyosu ortak olan geçici konutlarda, askerler kıymetli izinlerinde olduğunda kendi evlerinde buluşuyorlardı.

Bayan Somerville haftalarca köşesinde ülkede esen evlilik rüzgarlarını yazıp durmuştu. 18 Haziran 1943’de şunları yazmıştı.

Sevgili Çocuklar,

Kate Burr [gazeteci ve radyocu] “Amerika evlilik şenliğinde,” diyor. “Her ay 150.000 çift evleniyor! Bütün diğer kısıntılara rağmen, aşktan önce gelen bir şey yok herhalde!” Evet, bizim

Bolivar bölgesi gençlerimiz de genel kuralı bozmuyor. Size daha önce de söylediğim gibi, onlar da evlilik içinde varlar. Geçen Pazartesi, San Diego-California'da Bill Lowery ve Myrtle Lindsey sessizce evlendiler... Billy bugünlerde kendisini harika hissediyor, ama Donanma hâlâ ondan "sınırlı hizmet" bekliyor. Biliyorsunuz o... eylem halinde yaralanan ilk çocuklarımızdan biriydi. Güzel bir Delta gelini ona gereken kuvvet ilacı olacak!..

Cuma günü, güzel Joyce Shular (neyse ki düğününü ertelemesine sebep olan apandisit ameliyatından sonra tamamen iyileşti) daha önce Port Gibson'da olan, ama şu anda Washington'da A.A.A.'da [Agricultural Adjustment Administration - Zirai Islah İdaresi] çalışan Robert Hays ile evlenecek...

Nevin Sledge, Corpus Christi Donanma Hava Üssü'nden kanatlanır kanatlanmaz (bu hafta içinde) yetenekli Brenda Wilson ile evlenmek üzere eve gelecek...

Şu evlilik böceği Pace'i [komşu kasaba] de sardı. Hawaii'de geçirdiği bir yılın ardından yirmi günlük izin için eve dönen Robert Grantham'ın geçen hafta cazibeli Edith Lott ile evlendiğini duymuş muydunuz? Kardeşi Gray'in (New York'da Embarkation Limanı'nda aşçı) önüne geçmesine göz yumamazdı... Biliyorsunuz, Gray geçen Aralık'ta eve geldiğinde Ethel Quinton ile evlenmişti! Rufus Aycock da geçenlerde Georgia'lı güzel bir kızla evlendi. O da şimdi Kuzey Carolina'da paraşütçü asker...

Ama Pace'in düğünlerini daha bitirmedim! Frank Thompson baharda Lubbock-Teksas'daki Glider School'dan mezun oldu ve aynı gün Betsy Worrel ile evlendi!

Gelinler değişmeyen bir şekilde "güzel", "yetenekli", veya "cazibeli" olarak tanımlanıyordu. Hemen hemen her köşede savaşın hızlandığı bir başka nikah hep onaylanarak duyuruluyordu. Bayan Somerville'in 2 Temmuz 1943'de dile getirdiği gibi: "Bütün iniş çıkışlarıyla evlilik yine de oldukça iyi bir kurum, bekârlığın sultanlığının kusurlarına tercih edilir!" 3 Aralık'ta son istatistiklerin "1943'de en az 2 milyon yeni geline ya da her 1.000 kişilik nüfus için on dört nikaha işaret ettiğini," kaydediyordu. "I. Dünya Savaşı sırasında, her bin kişiye on bir nikah düşüyordu. Yani çocuklar siz babalarınızı geçtiniz!"

Bebek sayısı da rekor düzeylere ulaşmıştı. 1939'da 2.466.000 olan doğum oranı, 1941'de 2.703.000'e, 1943'de 3.104.000'e tırmanmıştı. Bazı Amerikalılar savaştan sonra pek çoğu babasız kalacak bu çocukların geleceğine dair kaygı duysalar bile, evlilik gibi bebeklerin de ülke için iyi olacağı yönünde inanılmaz bir fikir birliği vardı.³⁵

Bayan Somerville, doğum oranının artmasına dikkat çekerek, 12 Mart 1943'de şöyle yazıyordu: "Bebeklerdeki patlamayı duydunuz mu?.. askerlerimizin bir kısmı yeni baba oldular! Pace'den 'Jimmie' Newman (Tğm. James V.) minik kızının dünyaya gelmesinden kısa bir süre önce Keesler Cephesi'nden eve gelmişti. 'Pete' Gammil (Tğm. Tom L.) Phoenix-Arizona'dan memleketi Skene'e yanında bir aylık ikizleri, iki kiloluk bir kız ve iki buçuk kiloluk bir oğlan ile birlikte döndü! Doğal olarak eşi de (Greenwood'dan Frances Foster, Delta Eyaleti'nden bir kız) hazinelerini evdekilere göstermek için onunla birlikte geldi!.. Camp Pendleton'dan (Oceanside-California'da en büyük denizci kışlası) oğlunu ve karısını (Lorraine Ruscoe) ziyarete gelen Ralph Collins Reed de 'gururlu babalardan'."

7 Ocak 1944'de sunulan bir nikah ve bebek listesinin ardından Bayan Somerville şu ilginç bilgiyi ekliyordu: "Bebek, baba denizaşırı gittikten sonra doğarsa, Sam Amca'nın bebeğin resmini babaya V-mail [savaş zamanı için özel bir posta] ile göndereceğini biliyordunuz, değil mi?"

3 Aralık 1943'de, Elaine Tyler'ın kızı ve oğlan bebeğiyle birlikte "işler düzelene kadar" Camp McCain-Mississippi'den eve döndüklerini, teğmen kocasının ise ülkesine hizmet etmeyi sürdürdüğünü yazıyordu. "İşler düzelene kadar" seferberlik sırasından kullanılan bir deyimdi, mevcut durumun süresi belli olmamakla birlikte geçici olduğunu ifade ediyordu. Eşler ve aileler savaşın sonunda "normal" hayatlarına dönecekleri umuduyla yaşıyorlardı. Bu arada da, başlarının çaresine bakabilmek için ellerinden geleni yapıyorlar ve Bayan Somerville gibi uzaklardaki "çocuklarına" gülümseyen resimler gönderiyorlardı.

EV CEPHESİNDE GÜNLÜK İDARE

Çalışmayan eşler ve anneler (yani dört evli kadından üçü) her yaştan yeni savaşı bebeklerine ve çocuklarına bakmak için evde oturuyorlardı. Kimi zaman aile büyüklerine bakmak da onlara düşüyordu. Ev işlerinde yardımcı tutmanın parası olanlar için bile güçleştiği, dükkandan alınan malların pahalı ve kıt olduğu savaş ekonomisinde evi idare eden kişi ol-

Reklamlar, seferberlik faaliyetlerinin askerlerin eşlerinin ve sevgililerinin güzelliklerini zedeleyeceği endişesini öne sürüyordu, tıpkı güzelliği bir çeşit yurtseverlik olarak sunan bu Palmolive sabun reklamı gibi.

mak kolay iş değildi. Benzinin, etin, şekerin, kahvenin, tereyağının ve diğer yağların karneye bağlanması ulaşımı bir tesadüfe, yemek yapmayı ise bir mücadeleye dönüştürmüştü.

The Good Housekeeping Cookbook yemek kitabının 1942 baskısında, "savaş evlerdeki mutfaklara yeni sorunlar getiriyor" açıklaması yer alıyordu. Bu sorunlar "devletimizin belli gıda maddelerinde üretimin tümüne silahlı kuvvetlerimiz ve müttefiklerimiz için ihtiyacı olduğundan gıda karneleri, fiyatlardaki değişim, bazı yiyeceklerdeki kıtlık ve dükkan raflarındaki uçurumları" içeriyordu.³⁶ Yemek kitabında ev hanımlarına

bu sorunların bazılarıyla nasıl baş edebileceklerini anlatan bir de “Seferberlik Eki” yer alıyordu. Hanımlara artmayacak miktarda malzeme almaları, yemekleri iki üç günlük planlamaları ve böylelikle markete yapacakları sefer sayısını azaltmaları ,günlük yemeklerin besleyici olmasına dikkat etmeleri ve “mümkün olan her şekilde çöp kutusunu aldatmaları” tavsiye ediliyordu.

II. Dünya Savaşı sırasında ev kadınlarını kendi sebze ve meyvelerini yetiştirip, konservelerini yapmaya teşvik eden bir poster. (Hoover Institution, Stanford University)

Yemek yapanlara italik harflerle öğütler veriliyordu: “*Normalde çöpe atacağınız her yağ parçasını saklayın.*” Bu yağ parçaları kaplara süzülür, buzdolabına kaldırılır, kasaba satılır, sonunda da patlayıcı madde üretiminde kullanılırdı. ABD devlet matbaasında basılan bir posterde kırtarıma tavasından damlayan yağın patlayıcı maddelere akması resmedilmişti. Posterde şöyle yazıyordu: “Ev hanımları! Yağları patlayıcılara saklayın! Onları kasabınıza götürün.”

Savaş malzemesi üretimi için gerek duyulduğundan teneke kutular çok değer kazanmıştı. *The Good Housekeeping Cookbook* hanımlara uyarılarda bulunuyordu: “Bütün teneke kutuları saklayın. Etiketlerini çıkarın ve iyice yıkayın, tenekeler çok temiz olmadıkları sürece kullanılmazlar. Kutunun hem üstünü hem de altını çıkarın, her kutuyu iki tarafı birleşene kadar ayağınızla ezin.” Bu kutuların daha sonra toplama merkezlerine götürülmeleri gerekiyordu.

Yemek kitabında, çalışan ev kadını için daha hoş bir tabir olarak kullanılan “Ev İdaresinden Sorumlu İşkadınları” için on dört öneriden oluşan özel bir bölüm bulunuyordu. Mönüyü basit tutmaları ve hazır bisküvi, top kek ve çörek karışımları ve ekmek konervesinin yanı sıra ambalajlı dondurulmuş sebzelerden de faydalanmaları tavsiye ediliyordu. Zaman kazandırmaya yönelik püf noktalarından oluşan bu listenin sonunda, on dördüncü öneri olarak ev hanımına görünüşüne özen göstermesi hatırlatılıyordu. “Evdekileri yemeğe çağırmadan önce saçınızı düzelterip burnunuzu pudralamayı ihmal etmeyin. Ondan sonra ailenizi ve konuklarınızı yapmacık olmayan bir gülümsemeyle karşılayabilirsiniz.” Savaş yılları boyunca, ister fabrikalarda ister evlerde olsun, kadınlara güzel görünmelerinin (örn. kadınsı, hatta göz alıcı) ulusal morale katkısı olduğu söylendi.

Sadece birkaç gıda maddesi resmen karneye bağlanmış olsa da -bu anlamda Amerikalılar, İngiltere ve Fransa’daki müttefiklerimizin ya da düşmanlarımızın çektiği sıkıntılarla asla karşı karşıya kalmadılar- pek çok malzeme piyasada bulunmuyordu. Taze ve konserve sebze meyve sıkıntısı pek çok hanımı kendi “zafer bahçesi”ni ekmeye ve konervesini yapmaya itti. Tereyağı sıkıntısı ise Amerikan sofrasını margarin ile tanıştırdı. Başlarda, süt endüstrisi üreticilerin margarine tereyağı rengi vermelerini engellemişti, bu yüzden iştah kapatan beyaz görüntüsünü parlak bir sarıya dönüştürmek için margarine biraz boya katmak gerekiyordu.

Giyim eşyalarındaki sıkıntı kadınları büyük kardeşlerden ya da eşten dosttan gelen kıyafetleri onarma, dikme ve boyunu ayarlama zorunda bıraktı. Büyüme çağındaki çocuklara ayakkabı bulmak da bitmeyen bir mücadeleyleydi. Ekmek kızartma makinesi, yumurta çırpacağı, buzdolabı ve çamaşır makinesi gibi ev aletleri de bulunmuyordu.

Nisan 1944 tarihli *Harper's Magazine*'de yer alan "Savaşın Sonra Ev İdaresi" başlıklı makale ev hanımlarının özellikle de hizmet sektörü söz konusu olduğunda karşılaştıkları güçlükleri vurguluyordu. "Ticari çamaşırhaneler çamaşırları eskisi kadar sık alıp getirmiyorlar... Elektrik süpürgesini, ütüyü veya damlayan bir musluğu tamir ettirmek sonsuza kadar sürebiliyor... Çoğu yerde manav ve kasap evlere servisi kesti. Dükkanlardaki tezgahlar sayısının azalmasıyla ve alışverişlerin bir kısmının karne kuponları ve jetonlar ile yapılmasıyla birlikte, alışveriş her zamankinden uzun sürüyor. Markete gitmek, çocukları okula götürmek ve eskiden arabayla kolaylıkla ve çabucak yapılan bu gibi işler artık yürüyerek, otobüsle veya tramvayla yapılıyor. Ev işlerinde çalışanların sayısı o kadar süratle azalıyor ki, ev işlerinde yardım alan hanımların sayısı hiç bu kadar düşük olmamıştı."³⁷ Savaş öncesinde tam zamanlı hizmetçisi bulunan ayrıcalıklı Amerikan ailelerinin oranı yüzde 10'u bulurken, 1944'e kadar bu oran muhtemelen yarıya inmişti.

Hizmetçilerin çok az rastlandığı orta ve alt tabaka hanelerde (siyah hizmetçilerin çalıştığı Güney kentlerinin haricinde), genellikle yeni birinin varlığı kendini gösteriyordu: seferberlik pansiyoneri. Belli yörelerde baş gösteren ciddi konut sıkıntılarının karşılık, Ulusal Konut Dairesi (National Housing Agency) 1.5 milyon ortak konut ile sonuçlanacak "Evinizi Paylaşın" kampanyasını başlattı. Aileler konut sıkıntısını azaltmak ve ek gelir kazanmak üzere evlerine pansiyoner alıyorlardı.

Pansiyonerler kimi zaman ailenin iyi bir dostu, çocukların bakımı veya acil durumlar için güvenilebilecek kişiler halini alıyorlardı. Fort Worth-Teksas'da başka bir seferberlik işçisi ailenin yanına taşınan bir göçmen ailesinin durumu da böyleydi. Babaların ikisi de gece çalışıyordu ve çocuklardan birinin yıllar sonra anımsadığı gibi gün içinde "iki anneye sahip olmak harika bir şeydi".³⁸ Berkeley-California'da beş pansiyoner alan Afrika kökenli bir Amerikan ailesinin de durumu buydu - genç bir siyah adam, eşi ve bebeğiyle mutfakta, iki genç adam da yukarıdaki odada kalıyordu. Pansiyoncu kadın ve kocası postanede çalıştıkları ve kadının haftada altı gün sabah 7'den öğleden sonra 3:30'a kadar işe gittiği

için, kendisi isteyken evde başka bir kadın olmasından memnundu.³⁹

“Pansiyoncu kadın”ın tarihi oldukça uzundur. Yüzyıllar boyunca, evli kadınlar, dullar ve bekâr kadınlar kendilerinin ve ailelerinin geçimlerini sağlamak için evlerindeki odaları kiraya vermiş ya da pansiyonlar işletmişlerdir. Pansiyoncu kadının yaptığı iş, genelevler de dahil olmak üzere, çoğunlukla saygın bir kadın mesleği kabul edilirdi, seferberlik sırasında ise ayrıca şerefli bir meslek sayılıyordu.

GÖNÜLLÜLÜK

Seferberlik annelerinin ve eşlerinin muhtelif cemiyet faaliyetlerine katılması da bekleniyordu. Bayan Somerville’in köşesi gönüllü çalışmaları savaş mücadelesine katkıda bulunan kadınları göz önüne çıkarıyordu. Tebrikler “Bayan Albert Smith, Seferberlik Kadınları’nın Bölge Başkanı. Neşeli gülümsemesi ve coşkusuyla, düzenlediği savaş tahvili geçidinin çabalarına her alanda eşlik eden başarı ile taçlanmasına şaşmamalı.” (9 Nisan, 1943) “Bayan Tom Boschert’in sevimli evinde” on beş hanıma Kızılhaç bünyesinde örgü dersi veren Bayan Ed Kossman’a tebrikler. (7 Mayıs 1943) Ve yerel Karne Heyeti’nde çalışan bayan Lois Hardee’ye tebrikler. (21 Mayıs 1943)

Kadın dernekleri 12 milyon üye ile kendilerini içtenlikle savunma faaliyetlerine vermişlerdi.⁴⁰ En önde gelenlerini saymak gerekirse İş ve Meslek Sahibi Kadınlar Ulusal Federasyonu (National Federation of Business and Professional Women), Amerikan Devrimi’nin Kızları (Daughters of the American Revolution), Genç Kadınların Hristiyan Birliği (Young Women’s Christian Association), Katolik veya Musevi veya Siyah Kadınlar Ulusal Konseyi (National Council of Catholic/Jewish/ Negro Women), Amerika Üniversiteli Kadınlar Birliği (American Association of College Women), 4-H, Ev Hanımları Kulüpleri (Homemakers’ Clubs) ve Junior League gibi birbirinden çok farklı örgütler aynı amaç etrafında birleşmişlerdi. Yerel özel kulüplerin ve okuma gruplarının her biri işin ucundan tutmanın bir yolunu buldular: Savaş tahvili geçidi yaptılar, gazete ve teneke kutu toplama kampanyaları düzenlediler, askerler için çorap ördüler, acil durumlar için hazırlık yaptılar. Savaşın getirdiği sorunlarla yüzleşmek üzere yeni örgütler ve gruplar kuruldu. Teksas’ta, Kadın Kulüpleri Federasyonu devletin sağlıklı beslenmeyi teşvik etme çabaları doğrultusunda ülke çapında bir beslenme kampanyası başlattı. Cincinnati, San Francisco ve pek çok diğer

kentte savunma işçilerinin konut gereksinimlerini karşılamak üzere birçok grup kuruldu.

Düşman saldırılarının büyük korku yarattığı kıyı kentlerinde, kadınlar ve erkekler sivil savunma hazırlıkları yapıyorlardı. Hava taarruzu bekçisi ve uçak işaretçisi olarak görev noktalarında duruyorlardı. Arkalarında ise pek çoğu Kızılhaç desteği ile hemşire, hastabakıcı, ambulans şoförü ve iletişim operatörü olarak eğitilmiş kadınlar destek veriyordu. Bazı bölgelerde kadınlara, yaşlılara ve engellilere özel ilgi gösterilerek tahliyeye hazırlanıyordu. Bütün bunlar olurken, kadınlara öncelikle ailelerinin iyiliğinden sorumlu oldukları hatırlatılıyordu. “Amerikalı her annenin ilk görevi kendi hanesinde yeterli eğitim ve disiplini sağlamaktır.”⁴¹

Amerikan Kızılhaçı ülke genelinde en fazla sayıda gönüllüye sahipti. 1881’de Clara Barton tarafından kurulan örgütün tarihi acil durumlarda yardım konusunda hemşire, şoför, ambulans sürücüsü, kantin işletmecisi, telefon ve telgraf operatörü, asker aileleriyle aracı ve ihtiyaç sahibi siviller için yardım görevlisi olarak kadınların desteğine dayanıyordu.

Savaş yıllarında Kızılhaç binlerce kadın için bir yaşam biçimi oldu. Bu kadınlar genellikle, Evelyn Guthrie gibi, evli, orta ya da üst tabaka mensubu ve orta yaşlıydı. Fakat daha alt sosyal konumlardan genç kadınlar da, özellikle kocaları evden uzakta görevli ise, Kızılhaç’ta yurtseverlik hislerini tatmin edecek bir çıkış yolu buluyorlardı.

Utah’lı eski bir ilkokul öğretmeni olan Marjorie Reid Killpack, kocasının deniz kuvvetlerindeki ilk iki senesinde onun peşinden sahil sahil dolaşmıştı. Kocasını Pasifik’e gönderildikten sonra, Utah’a dönerek Kızılhaç’a gönüllü olmaya karar verdi. 8 Mart 1944 tarihli mektubu bir yandan kocasına eksik etmediği hürmetini yansıtıyor, bir yandan da Kızılhaç’ta yaptığı çalışmaların getirdiği yeni bağımsızlık ruhuna işaret ediyor.

Sevgili Kocacığım,

... Elliot, bugün başıma bir şey geldi. Umarım tasvip edersin. Margaret Keller, Amerikan Kızılhaçı’ndan Bayan Greenwell’i aramamı söyledi. Sahada çalışacak birilerine ihtiyaçları varmış. Aradım, sabah bu ayın geri kalanında deneme süresi için çalışmaya başlıyorum. Bu bana heyecan veren tamamen yepyeni bir şey olacak ve bunu yapmayı uzun zamandır istiyordum...

İki haftada bir gece telgraflarını beklemem ve iki haftada bir hafta sonları nöbete kalmam gerekiyor, ama orada çalışan kızların

ikisi de devamlı ilginç bir şeyler olduğunu söylüyorlar, bu da çok cazip.

Elliott, doğru kararlar almak içinden elimden geleni yaptım. Bu Kızılhaç'ta kalacağımın kesin olduğu anlamına gelmiyor, ama bu başka işler için de iyi bir referans olacaktır. Sorun olmadığını düşüneceğini umuyorum - bunu yapmamı istemiyorsan, en kısa zamanda haber ver. Mutlu olmam ve içimin rahat olması için senin onayın şart...

İyi geceler, bir tanem, Tanrı seni korusun.
Seni seven, Marjorie ⁴²

Yaklaşık yarım milyon Amerikan askeri Avrupa'da ve Asya'da "savaş gelinleri" ile evlendiler. 10 Şubat 1951'de Tokyo'daki ABD Konsolosluğu'ndaki bu gelin ve damat, medeni kanunun 1300'den fazla Amerikan eri ile Japon'un evliliklerini mümkün kılan 717. maddesi uyarınca evlenen son çift olmuştu. (Library of Congress, Washington, DC)

Bundan bir ay sonra, Kızılhaç'ta pazartesi, cumartesi ve pazar çalışmak üzere programa girmişti; kocası evde olan veya çocuk sahibi bir kadın için bu program muhtemelen olanaksızdı. İş aklını kocasının savaşta üstlendiği tehlikeli görevlerden ve onun yokluğunda hissettiği yalnızlıktan uzak tutmasını sağlıyordu. 1 Kasım 1944'de şunları yazıyordu: "İşte, sevgilim, hayat devam ediyor, iş çok ama günlerim hep eksik, çünkü sen yoksun. Düşünecek fazla zamanım olmaması iyi, yoksa vaktimi yapayalnız ve bomboş bir yüreği teselli etmekle geçirecektim."

Savaş ilerleyip de askerlerin pek çoğu eve yaralı döndüklerinde Kızılhaç, rehabilitasyon programlarında da önemli rol oynadı. Kızıl Birlikler desteğindeki "Gri Hanımlar"a katılmak erkeklere iyileşme yolunda yardımcı olmak üzere eğitim alan ileri yaşlardaki kadınların onur duyduğu bir şey olmuştu. Menlo Park-California'daki Dibble Hastanesi'nde, bu hanımlar ve diğer Kızılhaç gönüllüleri ağır yaralıların başuçlarında saatlerini geçirerek kaybedilen uzuvlar, berbat yanıklar ve körlük karşısında hastaların morallerini yüksek tutmalarına yardım ettiler. Tanınmış yerel ve ulusal sanatçıları çağırdıkları eğlence programları düzenlediler. Erkeklerin örgü, deri işi, mücevherat yapımı, seramik, tahta işçiliği ve radyo tamirciliği öğrendikleri meslek terapilerine destek verdiler. Ücretli personelin genellikle fazla meşgul olduğundan onların veremedikleri hizmetleri sunmak üzere oradaydılar.

Dibble'da Amerikan Kızılhaçı etkinliklerine öncülük eden Bayan Maybelle Hargrove'un basılmamış günlüğünden, hastaneden belgeli çıkan askerler için rozet dikmek olan ilk işini okuyoruz (16 Eylül 1944):

Önce iyi hale layık görülen, Asya şeritli bir oğlan... Sonra neden erkeklerin de alyans takamadığını merak eden o yakışıklı çocuk. Karısının ona güvenmesini bir iltifat saymasını söyledim ona. Ben I. Dünya Savaşı sırasında evlendiğimde, "Kendi askeri mi alyansla damgaladığıma emin olabilirsiniz!.." Siyah bir delikanlı geldi ve omzuna hava kuvvetleri rozeti dikilmesini istedi. Bunun tanıdık olduğunu söyledim, çünkü benim oğlum da Amerikan Hava Kuvvetleri'ndeydi... Musevi bir oğlan oturmuş beni seyrediyordu. Dikilecek bir şeyi olup olmadığını sordum. "Hayır, iase bölüğüne gelmeden önce terziydim"... Bir de yanımda eve getirmek istediğim çocuk vardı, adı Gonzales'di.

Bana ailesinin resimlerini gösterdi. Babası Colorado'da oturuyormuş, annesi ve evli ablası ise Long Beach'de. California'nın kuzey taraflarına hiç gitmemiş... Şeritlerine altın rengi bir yıldız taktım, şeritlerinden biri mor kalp kurdeleydi, bu da iyi haldi. Yatmak için hastaneye dönüyordu, çünkü P.A.'da [Palo Alto] gidecek yeri yoktu.⁴³

Bayan Hargrove'un günlüğü Kızılhaç kadınlarının yardım ettiği "çocuklar" hakkında iyi bir kesit sunuyor: Asya kökenli Amerikalılar, Afro-Amerikalılar, Museviler, Latin Amerikalılar ve muhtelif Avrupa soylarından beyazlar. Bayan Hargrove etnik ve dini kökenlerini belirtmiş olsa da, iş yaralı askerlere karşı tavırlarına gelince önyargılardan arınmış görünüyor.

Aralık 1994'de Bay Area'daki yerel bir gazete şu haberi veriyordu:

Üç yarım ada bölüklerinin Kızılhaç kadınları bugün çoktan hak ettikleri Noel tatilini geçiriyorlar... Kızılhaç, Dibble için 47 ağaç, koğuşlar için 43 ufak ağaç, eğlence ve yemek salonundaki kule için de dört büyük ağaç hazırladı. Sanat ve eliş bölüğü hastalara teneke parçalarından ağaç süsleri yaparak bunları boyamayı öğretmek için saatler harcadı, ama sonunda pırıl pırıl modern süsler ortaya çıktı.

Yerel kuruluşların fonlarından bağışlanan toplam 1.600 armağan Kızılhaç tarafından seçilerek adamlara dağıtıldı. Arzu edilen armağanlar listesinin başında tıraş losyonu, cepte taşınabilen resim çerçevesi, yazı takımları, er çorap ve kravatları geliyordu. Dibble'a kırmızı yün ile işlenen bin altı yüz adet kırmızı, yeşil ve beyaz tarlatan çanta da gönderilmişti. Bunların içi şeker (çoğu halkın katkısıydı) ve Kızılhaç'ın hediyesi olarak iki paket sigara ile doldurulmuştu.

SAVAŞ SONRASINDA EVLİ KADINLAR

II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında neredeyse bir milyon yabancı gelin Amerikan askerleriyle evlendi.⁴⁴ ABD hükümetinin bu tip evlilikleri pek teşvik etmemesine ve sonsuz bürokratik engeller öne sürmesine rağmen, Amerikan askerleri niyetlerinden dönmüyorlardı. Avrupa'da daha çok İngiltere'den (1944 baharında çıkartma öncesinde rekor sayılara

ulaşmıştı), Fransa'dan ve İtalya'dan kadınlarla evlenmişlerdi. Kuşatma sırasında, kardeşlik karşıtı resmi politikaya rağmen Almanlar'la ve Avusturyalılar'la da evlendiler. Pasifik tarafında ise, Avustralya ve Yeni Zelandalı hanımlarla evlendiler; 1945 tarihli Savaş Gelinleri Yönetmeliği Asyalı göçmenleri dışlamak üzere tasarlanan daha önceki yönetmeliğin hükmünü kaldırınca Çinli, Japon ve Filipinli kadınlarla da evlendiler. Bu gelinlerin yüzde yetmiş beşi zaman içinde Amerika'ya geldi.

Avrupa'nın özgürlüğe kavuşması ile birlikte, Amerikalılar savaş sonrası planlarına giriştiler. Düşmanlıkların sonu ve geri dönen askerler ile ilgili sorular, eşleri ve aileleri hakkındaki sorularla birleşiyordu. 1944'de *Harper's* dergisinde yayınlanan "Savaşın Ardından Ev İdaresi" başlıklı makalede kadınların önlerindeki fırsatlara ilerici bir bakış açısıyla yaklaşıyordu. Kadınların "sadece kocalarının ve çocuklarının hizmetçileri olmayı sürdürecekleri mi" yoksa evli kadınların "hem evlerini güzelce idare edip hem de dışarıda bir iş sahibi olmalarına olanak verecek" bir sistemin kurulup kurulamayacağı sorgulanıyordu. Yazarlar, giderek daha az kişinin hizmetçiye sahip olabileceği gibi (doğru) bir varsayım la "hizmetçisiz keyifli yaşam" konusunda bir dizi öneri sunuyorlardı. Öngördüklerinin bazıları hayata geçti, fakat en önemlilerinden bazıları - komünal alanlı konut ve çocuk bakımı ile ilgili olanlar - halen gerçekleşmiş değil.

Öncelikle, makalenin tahminleri doğrultusunda hâlâ sürekli temizlenmesi ve arada bir tamire götürülmesi gerekse de, savaş sonrası imalatçıları daha iyi elektrik süpürgeleri, ekmek kızartma makineleri, elektrikli mikserler, çamaşır makineleri, hatta savaş öncesinin kullanışsız modellerinin yerini alacak dayanıklı bulaşıklı makineleri ve zaman kazandıran bir sürü başka alet üretmeye başladılar. Beklenen başka bir nimet de, bir yere bağlı, tam teçhizatlı elemanların düzenli bir program dahilinde ekip halinde çalıştıkları ticari temizlik hizmetleriydi. Savaş yıllarında yükselişe geçen hazır yemeklerdeki artış da savaşı izleyen yıllarda mide bulandıran seviyelere çıktı.

Fakat yazarların "organize hizmetler için en büyük fırsatı" gördükleri alanda, kreşlerin ve çocuk bakım merkezlerinin kurulması ve geliştirilmesinde, ihtiyaca ayak uydurulamamıştı. Savaş sonrası Amerikası'nda da evli kadınlar çocuklarına bakacak birilerini bulma konusunda tıpkı bir nesil önce annelerinin olduğu gibi kendi başlarının çaresine bakmak zorundaydılar. Federal teşvik gören çocuk bakım hizmetleri ve tesis içinde

açılan merkezlerden alınan dersler savaşın sona ermesiyle birlikte unutulmuştu.

Genel hissiyat (*Harper's* da bundan muaf değildi) kadınların evlerine dönüp tekrar eş, anne ve ev kadını rollerine bürünmeleri doğrultusunda idi. Erkekler döndüğüne göre, görünüşte evli kadınların çalışmasına gerek kalmamıştı. Askerden dönen binlerce erkeği bekleyen işsizlik düşünülmüşse, kadınlara bir kez daha erkeğin işini elinden almamaları söyleniyordu.

Sonuçta, bu adamlar anlatılması mümkün olmayan dehşetlerden dönüyorlardı ve garantili bir iş ve sevecen yuvalar ile ödüllendirilmeyi beklemeye hakları vardı. Erkeklerin hepsi bu kadar şanslı değildi. Bazıları evlerinin civarında ya da seçtikleri bölgede iş olanağı olmadığını görerek kariyer beklentilerini ciddi biçimde değiştirmek zorunda kaldılar. Ayrıca, konut sıkıntısı pek çok çifti anne babalarıyla yaşamaya iterek evliliğe nesiller arası bir gerilim girmesine sebep oldu. Seferberlik döneminin evli kadınlarından biri şöyle anlatıyordu:

Para kıttı, ev yoktu, çıkıp annemle birlikte yaşayacaktık... Benden iki yaş büyük ablam ordudan ayrılmış yeni koca'yı ve ilk bebeği ile orada oturuyordu... İşte iki evli çift. Ben bebek bekliyorum, ablamın bebeği var, yani delilikti, delilik. Oradan çıkmak için sabırsızlanıyordum.⁴⁵

Savaş sırasında evin bütün idaresini üstlenmiş olan anneler için otobriteyi kendi çocuklarını tanımayan, kendi evinin kurallarını bilmeyen babalara teslim etmek çoğunlukla kolay olmuyordu. Kocasının iki yıl savaştıktan sonra tanımadığı oğluna dönüşünü anımsayan bir kadın ailesinin “zor geçen alışma döneminden” söz ediyordu, Bu yeni durumda “sürekli, ‘hayır’ diyen bir patron varken, birden bire ‘hayır’ diyen iki kişi oluvermişti.”⁴⁶

Alalecele evlendikten sonra aylarca veya yıllarca ayrı kalan pek çok asker koca ve karısı, barış zamanında nihayet bir araya geldiklerinde birlikte yaşamaya alışmakta ciddi sorunlarla karşılaştılar. 1946'da, boşanma oranı dört evlilikten birini içerecek kadar yüksek bir noktaya çıkmıştı.⁴⁷

Evli kadınlardan bazıları için sorun yaratan konulardan biri de çalışmaya devam etmek istemeleriydi. Maaş çekiyle gelen bağımsızlığı yaşamışlardı ve bunu bir kocanın cömertliği ile değiş tokuş etmekte tereddüt-

lüydüler. Ancak kocaları da eşleri çalışmaya devam ettiği takdirde geçimlerini sağlamakta yetersiz kalıyor gibi görünmekten korkuyorlardı. Erkeklerin çoğu başarılı bir kocanın evde oturan karısının geçimini sağlama becerisiyle övündüğü Buhran yıllarının izlerini hâlâ taşıyordu. Kocalarının rızası olsa bile, evli kadınlar seferberlik sırasında çalıştıkları işlerini ellerinde tutamayabiliyorlardı. Artık gerek duyulmayan savaş sanayi işlerinden çıkarılıyor, savaştan dönen gaziler lehine ekonominin diğer sektörlerinden de dışlanıyorlardı.

Öte yandan, daha önce çalışan pek çok kadın da ev hanımı saflarına geçmeyi ve savaş yıllarının tecrübelerinin ardından kendilerini yuvalarına ve ocaklarına adamayı tercih etmişti. Savaştan yirmi otuz yıl önce doğan kadınlar karı, koca ve özellikle anne için özenle biçilmiş rollere inanır şekilde yetiştirilmişlerdi, bunlardan biri yıllar sonra şunları söylüyordu: “Anneliğe tamamen kaptırmıştım, bütünüyle kaptırmıştım. Hiçbir zaman kariyere düşkün olmadım ve benim kuşağımın kadınları hep anne olmak üzere yetiştirilmişlerdi. Hayattaki amacınız buydu.”⁴⁸

Bir diğeri annelik ve eşlik görevini ne kadar iyi yerine getirdiği ile gururlanıyordu. “Hiç çalışmam gerekmedi... Çocukları büyüttüm... Ev hanımı olmak hoşuma gidiyordu... Bir kadın çok ilgi bekler, erkeğin hayatında önemli olduğunu hissetmek ister... Kocam işten eve döndüğünde, sanki yeni çıkmaya başlamışız gibi hazırlanırdım. Bunu hep yaptım.”⁴⁹

Devlet, iş çevreleri ve kadın dergileri tarafından desteklenen ev hanımı ve anne imajı evcimen bir ideolojiyi beslemeyi sürdürüyordu. Daha Haziran 1944’de *Ladies’ Home Journal*’da yayınlanan bir makalede kadınların çoğunun savaş bittikten sonra tam zamanlı ev kadınlığına dönmek istediği belirtiliyordu. Makalenin yazarı Nell Giles, ulusal bir araştırmanın sonuçlarını bir araya toplayarak şunları yazıyordu: “Amerikan kadını evlenmek istediği, onu geçindirebilecek adamı bulduğunda, evde oturup ailesini yetiştirmek yanında iş önemini yitiriyor: ideal çocuk sayısı ise üç.”⁵⁰

Dergi, bu mesajı sıkça yineliyordu, tıpkı Nisan 1945 sayısında “Amerika Nasıl Yaşıyor” bölümünde kocası ve çocukları uğruna konser kariyerini feda eden Bayan Eck’in öyküsüne yer verdiğinde yaptığı gibi. Bu karar sonucunda kadıncağızın içinde kalmış olabilecek ukdeler, tüketici tatmini lisanı altında gizleniyordu : “Bir kadın bir erkek için ne kadar çabuk gerçek bir yuva kurarsa, erkek de başarıya o kadar hızlı ulaşır ve kadına daha iyi bir ev, hizmetçiler, güzel elbiseler falan alabilir... Karısı ça-

lısan pek az erkek bir yere varır.”⁵¹ Kadın okurları hedefleyen bu ve benzeri değerlendirmelerde, kadının sadece çocuğunun iyiliğinden ve kocasının rahatından değil adamın kariyerinden de sorumlu tutulduğu açıkça görülüyor. Erkeğin başarısızlığı kuşkusuz kadının suçuydu.

Bundan beş yıl sonra, aynı dergide Eylül 1950’de basılan “Evliliğin Yürümesi İçin” başlıklı yazıda, kadınlara şu tavsiyelerde bulunuluyordu: “Zevklerine hitap edin: yemekte, evin düzeninde, hatta görünüşünüzde. Kapris bile olsalar arzularına boyun eğmeniz onu gerçekten memnun etmek istediğinizi göstermek için kesin bir yöntemdir.”⁵² Derginin okurları arasında yüz yıl önce de Amerikan ve İngiliz kadınlarına aynı mesajın yutturulduğunu bilen olup olmadığını merak ediyor insan.

Bütün bunlara rağmen, Amerikan ev kadınlarının hepsinin mesut yuvaların tadını çıkarıyor olmadığını gösteren birkaç işaret vardı. Örneğin 1947 tarihli *Life Magazine*’de yayınlanan “Amerikan Kadınının İkilemi” başlıklı araştırmada, ailelerinden memnun olan pek çok eş ve annenin yine de dışarıdaki hayata katılmak istedikleri ifade ediliyordu. Aynı zamanda nasıl olur da hem evdeki sorumluluklarını yerine getirip hem de ev dışında ücretli veya gönüllü çalışabilirlerdi? Belli ki toplum bu ikilemi çözmeleri konusunda onlara makul bir yardımda bulunmayacaktı. William Chafe’in ileri sürdüğü gibi, bu ikilem biraz abartılmış ve ağırlıklı olarak beyaz, orta sınıf kadınlarıyla sınırlı kalmış olsa da, *Life* editörleri ortadan kaybolmayacak bir soruna parmak basmışlardı.⁵³

BÖLÜM 10

Yeni Eşe Doğru 1950-2000

“Benim de, herkesin bildiği gibi, hikâyenin sonunda her kadının edinmiş olması gerektiği üzere, bir kocam olacak.”

Grace Paley, “Goodbye and Good Luck” (Güle Güle ve Bol Şans), 1956

“Çalışan her kadının bir ‘karı’ya ihtiyacı vardır.”

Yirminci yüzyıl sonuna ait popüler bir deyiş

Amerikalı evli kadının son yarım yüzyıl içinde ciddi bir dönüşüme uğradığı sır değil. Bundan elli yıl önce, beyaz bir orta sınıf kadınının dünya evine kendi bölgesinden, etnik kökeninden, ırkından ve dininden bir adamla, üç dört çocuk, iki araba ve duvardan duvara halı beklentisiyle girme olasılığı çok yüksekti. Evlenmeden önce okşamalardan muhtemelen çekinmeyecek, ama “namusunu lekeleme” veya daha da beteri hamile kalma korkusuyla, en azından nişan yüzüğünü parmağına takana dek “sonuna kadar gitmeyecekti”. Evlilik genellikle eğitimi bırakması, bebek ise çalışmaya son vermesi anlamına geliyordu. Boşanmış sadece birkaç kişi tanıyordu ve kendi evliliğinin ölene dek süreceğine inanması için her türlü sebebi vardı. Boşanmış ya da dul kalmış olsa bile, hayatının sonuna kadar insanlar ona “Mrs.” diye hitap edeceklerdi, ki bu “Miss” hitabına göre bir ilerleme sayılıyordu.

Günümüzde, sınıfı ya da rengi ne olursa olsun pek az kadın evliliğe daha önce cinsel ilişki deneyimi olmadan giriyor: Bekâr kadınların evlenmeden önce ya da evlenmek yerine sevgilileri ile yaşamaları o kadar sıradan bir hal aldı ki, birlikte yaşamak normal sayılır oldu. Kadınlar evlenmeden önce hamile kalırlarsa, sunağa gitmek içinde acele etmiyorlar - ilk bebeklerin tam yüzde 40’ı evlilik dışı doğuyor. Kadınlar evlenirlerse,

ellilerin kadınlarından ortalama beş yıl sonra, yani yirmi yerine yirmi beş yaşlarında evleniyorlar. Pek çoğu farklı din, ırk, yöre ve etnik kökenden erkeklerle evleniyor. Büyük bölümü evlendikten ve çocukların doğumundan sonra çalışmayı sürdürüyor. Kuzey Amerikalı anneler artık genelde iki çocuk doğuruyor, bu Avrupa, Rusya, Çin, Avustralya ve Yeni Zelanda da ortalama rakam, ama Latin Amerika ve Afrika'daki doğurganlık oranlarının oldukça altında. Amerikalı her iki evli kadından biri ilk evliliğinin boşanmayla neticelendiğini görecektir. Bu durum pek çoğunu ikinci ya da üçüncü kere evlenerek yeniden eş olmaktan alıkoymayacaktır. Üstelik bu durumların hepsinde de evli bir kadına, tıpkı bekâr bir kadına olduğu gibi, "Ms." sözü ile hitap edilebilir.¹

Elbette bu senaryolar kişinin etnik kökenine, ırkına, dinine ve karakterine göre büyük değişim gösteriyor. Örneğin, cinsel açıdan faal olan ve hamile kalan beyaz kadınların doğumdan önce evlenme olasılıkları Afrika veya İspanyol kökenli kadınlara göre daha yüksek. Japon kökenli Amerikalılar Çin kökenli Amerikalılar'a oranla daha sık melez evlilikler yapıyorlar. Museviler pek çok kez Musevi olmayanlarla evleniyorlar. Müslüman erkeklerin kendi dinlerinin dışından kişilerle evlenmesine Müslüman kadınlarda olduğundan daha fazla rastlanıyor. Boşanma, New York ve Los Angeles gibi büyük şehirlerde, kırsal kesimlere göre daha yaygın. Boşanmış ailelerin çocuklarının evlenme olasılığı boşanmamış ailelerin çocuklarınınkinden daha düşük ve boşanmış yetişkinlerin yeniden evlenmek yerine birbiri ardına gelen ilişkilerde birlikte yaşama olasılığı daha fazla. Yine de belli gruplar arasındaki belirgin farklara rağmen, genel eğilimler bütün Amerikalı evli kadınlar için aynı doğrultuyu işaret ediyor: evlilik öncesi ve evlilik dışı daha fazla seks, daha fazla ekonomik bağımsızlık, daha fazla boşanma, daha fazla seri evlilik.

Bu eğilimler ne dün başladı, ne de çalkantılı altmışlarda ya da feminist yetmişlerde. Bütün bunların kökenleri yüz yıldan uzun bir süre önce özellikle de Amerikalı çiftlerin cinsel tutumlarında ve kadınlara ev dışında sunulan iş imkânlarında meydana gelmeye başlayan değişimlere uzanıyor. Seksin anlamında döllenmeye verilen vurgunun zevke yönelmesiyle gerçekleşen uzun vadeli dönüşüm ve kadınların işgücünde varlıklarını giderek arttırması "Yeni Eş"i'nin yaratılmasındaki kilit unsurlar oldu.

Bu değişimler üzerinde dururken evli kadının tek karelik bir fotoğraf değil, bir aile albümünde bulunacak bir dizi fotoğraftan oluştuğunu göz ardı etmemekte fayda var. Ellilerin kadınları ebedi evcimenliğe mahkum

değildi, onların kızları da -yetmişlerin ve seksenlerin yetişkinleri- o dönemlere damgasını vuran feminizm ve cinsel özgürlük kalıplarında sonsuza dek donup kalmamışlardı. İnsanlar zamanla, hem karşılarında çıkan rüzgarlar ile birlikte hem de onlara karşı değişirler. Değişirler çünkü kendilerini yeni değerler ve davranış biçimleriyle yüzleşmek zorunda bırakan yeni neslin üyeleriyle ilişki içindedirler. En önemlisi de, değişirler çünkü kendi yaşları da ilerler ve farklı gelişim safhalarına ulaşırlar.

Son yarım yüzyılın evli kadınlarını incelerken, bu kitapta ilk kez yaşayan örneklerle bakma fırsatı buldum. Bana evlilik öykülerini anlatan kadınların çoğu bugün, otuzlarında, kırklarında, ellilerinde, altmışlarında, hatta birkaç tanesi yetmişinde ve sekseninde. Amerikalı evli kadının uyum sağlama yeteneği karşısında defalarca şaşkına döndüm. Daha yaşlı anneler kendileri için düşünülmesi bile mümkün olmayan davranışları kızları için kabul edebilmişler ve hatta kimi zaman kendi hayatlarını değiştirmek için kızlarını örnek almışlardı. Kızları ve diğer genç insanlar dünyaya farklı bakmalarını sağladığı için kaç tane evli kadın orta yaşında okula geri dönmüş, işe girmiş, cinsel ilişkiler yaşamış, boşanmış, yeniden evlenmiş veya kocaları ile daha eşitlikçi ilişkilere yönelmiştir?

Bundan sonraki sayfalarda, evli kadınların “eş” sözcüğünün eski çağrışımlarını yitirmesine ve henüz zamanın sınavından geçmemiş başka anlamlar kazanmasına neden olacak kadar derinden bir dönüşüm geçirdiği son yarım yüzyıla çarçabuk bir göz atacağız.

CİNSEL DEVRİM: KINSEY'DEN COSMO RAPORU'NA

Yüzyılın ortalarından itibaren Amerikan cinselliği pek çok araştırmacı tarafından gayet iyi belgelenmiştir. Alfred Kinsey'in kadın ve erkek cinselliği üzerine yazdığı kitaplar 1948 ve 1953'de çok satanlar listelerine girmiş, kendinden sonra gelecek seksologlar için bir ölçüt oluşturmuştu² Kinsey'nin bulguları geleneksel dini ve ahlaki öğretilerin yüzüne tokat gibi çarpmıştı. Kinsey, yetişkin erkeklerin neredeyse tümünün masturbasyon deneyimi olduğunu, yüzde 90'ının evlenmeden önce ve yarısının evlilik dışı cinsel ilişkide bulunduğunu, üçte birinin ise bir çeşit homoseksüel ilişkiye girmiş olduğunu ortaya koymuştu. Kadınlar da artık Viktorya dönemi ideallerinin cenderesinden çıkmışlardı. Kinsey'nin 5.940 beyaz kadından oluşan örnekleminin yaklaşık beşte üçü masturbasyon yapmış, neredeyse yüzde 50'si evlenmeden önce cinsel ilişkiye girmiş, dörtte biri de evlilik dışı ilişkide bulunmuştu. Bekâr kadınların

yüzde 3 ile 12 arasındaki oranı lezbiyendi (bu “lezbiyen”i nasıl tanımladığınıza bağlı olarak değişiyor). Evli kadınların yüzde 20 ile 25 arasındaki oranı ise yasadışı kürtaja başvurmuştu.

Kinsey’in kadınları 1899’dan önce doğan kadınlardan 1929’dan önce doğan kadınlara uzanan kırk yılı kapsıyordu. On yıllar arasında evlilikte yaşanan ilişki sıklığı nispeten aynı kalırken, 1900 ile 1909 arasında doğup 1920’lerde evlenen kuşakla başlamak üzere kadınlar orgazmda artış kaydediyorlardı. Bu kadınlar evlilik yatağının öncelikle cinsel tatmin için olduğu konusunda fikir birliğine yaklaşmışlardı. Kinsey, orgazm oranının artmasını yirmilerde meydana gelen cinsel devrime bağlıyor, süregelen etkilerini ise “Son yirmi yıldır ABD’de gördüğümüz daha samimi tutumlara ve cinsellik hakkında konuşmanın serbestleşmesine” veriyordu.³

En büyük özelliği istatistiksel veriler olmasına rağmen, Kinsey rakamların bütün öyküyü dile getirmediğini de açıkça vurguluyordu. Örneğin, evli kadınların “neredeyse yüzde ellisinin” evlenmeden önce cinsel ilişkide bulunmuş olması Amerikalılar’ın çok eş değiştirdiği anlamına gelmiyordu. “Evlilik öncesi ilişkinin önemli bölümü nikahtan önceki bir ya da iki yıl içinde gerçekleşmiş” ve nişanlı ile sınırlı kalmıştı.⁴ Geleneksel olarak evlilik dışı seks konusunda katı olan Amerikalılar çiftler nişanlı olduklarında kafalarını başka tarafa eviriyorlardı.

Evlendikten sonra, çiftlerin yatakta yaptıkları ve yapmadıkları şeyler oldukça değişim gösteriyordu. Ön sevişmenin kapsamı çiftlerin yüzde 99.4’ünün uyguladığı öpüşmeyi; kadının göğsünün erkek tarafından elle ve oral olarak uyarılmasını (yüzde 95 ve 93); erkeğin cinsel organlarının kadın tarafından elle uyarılmasını (yüzde 91); kadının cinsel organlarının erkek tarafından oral olarak uyarılmasını (yüzde 54) ve erkeğin cinsel organlarının kadın tarafından oral olarak uyarılmasını (yüzde 51) içeriyordu. Bazı çiftler ön sevişmeyle sadece üç dakika, bazıları ise yarım ya da bir saat, hatta daha fazla süre geçiriyordu; çoğu dört ile yirmi dört dakika aralığında yer alıyordu. Ön sevişmenin yoğun olması “daha iyi eğitilmiş gruplar arasında” daha yaygın görünüyordu.⁵ Erkeğin üstte olduğu eski usul misyoner pozisyonu hâlâ yaygınlığını korusa da, kadının üstte olduğu tam aksi pozisyon da daha genç kadınlar arasında daha popülerdi. İlişki sırasında giyinik kalmaya daha meyilli olan 1900 öncesi doğumlu kadınların tersine, daha genç kadınlar cinsel ilişkiye girdiklerinde çıplak olmaya daha eğilimliydi.

Kinsey, çalışmasının “evliliklerinde ortaya çıkan cinsel sorunların bazılarını çözmek için daha fazla bilgiye gerek duyan” evli kişiler için özellikle faydalı olacağına inanıyordu. “Vaka analizlerimizde kaydı olan boşanmaların belki dörtte üçünde cinsel faktörler boşanmaya neden olan etkenler arasındaydı” diye tahmin yürütüyor ve “cinsel ilişkilerin daha iyiye gitmesi modern evliliklerimizin iyiye gitmesine de katkıda bulunabilir” görüşüne vaizlerin, öğretmenlerin, doktorların ve ilgili diğer uzmanların desteğini arıyordu.⁶ Kinsey, popülerliği giderek artan tatminkâr cinsel yaşam evliliğin yapıtaşısı olduğu inancına akademik güvenilirlik katmıştı.

Kinsey, insan cinselliği konusunda daha önce toplanan verilerden daha fazlasını bir araya getiren parlak bir araştırmacı olarak kamuoyu desteğini almıştı, ama onun bulgularından rahatsızlık duyanlar da vardı. Barnard College Başkanı Millicent McIntosh, kitabın bu kadar yaygın olarak dağıtılmasının “günümüzün ahlaki atmosferindeki büyük karmaşayı kızıştıracağından” korkuyordu. Gençlerin “bu istatistiklerde kısıtlanmış” hissetmelerinden ve “normal” görünmek için bunları taklit etmelerinden endişe ediyordu.⁷ Eleştirenlerin bir bölümü, Kinsey’in ahlakdışı tutumunu ya da topladığı veri kütesinin anlamını yorumlamadaki başarısızlığını kınıyordu. Ama “önemli olan”, Pennsylvania Tıp Fakültesi evlilik danışmanı Emily Mudd’ın 1954’de yazdığı üzere, “kadınların bu sayfalarca özenli analizden o güne kadar ihtimal verilenden çok daha fazla seks güdüsüyle çıkmış olmalarıydı”⁸ Cinsel güdü artık kadında kabul edilebilir ve hatta arzulanabilir bir şey haline gelmişti.

Kinsey’nin kadın cinselliği üzerine raporu 1953’de ilk kez basıldığında, erken evlenip, genç yaşta çocuklarını doğurup, çocuk doğurmayı genellikle yirmilerinin sonlarına doğru bitiren, 1930 sonrası doğumlu yeni bir nesle mensup evli kadınlar mevcuttu.⁹ Bu kadınların yetişkin kimlikleri büyük oranda evlilik ve annelik durumlarına göre belirleniyordu. Sosyolog Talcott Parsons’ın cesurca dile getirdiği gibi: “Kadının temel konumu kocasının karısı, çocuklarının annesi olmaktır.”¹⁰ Gerçekten de, o dönemin anketlerine göre, genç kadınlar öncelikle önemli bir adamın karısı ve başarılı çocukların annesi olmaya özeniyorlardı. Birey olarak kendilerini algılamaları kocalarının kariyerlerine ve çocuklarının başarılarına bağlıydı.

Ellili yılların kadınları eş ve anne olmakla, aynı zamanda, hemen hemen her zaman erkek olan jinekologlarına ve kadın doğum uzmanlarına

da bağımlı hale geliyorlardı. Doktor muayenehanesinde hamile kalmamak için diyafram taktırmak ve hamile olup olmadıklarını belirleyen idrar testleri için rutin ziyaretlere gidiyorlardı. Bir kadın hamile olduğunu öğrendikten sonra, önündeki aylar boyunca kendisine bakması ve doğuma girdiğinde yanında olması için doktoruna güveniyordu. En son jinekolojik yöntemler konusunda eğitilmiş olan Amerikalı doktorları, Avrupa'da özellikle de Londralı kadın doğum uzmanı Grantly Dick-Read'in etkisiyle İngiltere'de revaçta olan "doğal doğum" konusundaki yeni düşüncelerle genellikle ilgilenmiyorlardı. Kadınları doğuma aktif olarak katılmaya teşvik etmek bir yana dursun, hastalarına her şeyi profesyonel ellere bırakmalarını söylüyorlardı. Kadınların çoğu doğuma doğru nefes teknikleri, anestezinin olası sonuçları, episiotomi ve sezaryen hakkında hiçbir şey bilmeden giriyordu. Hamile kadınlar için kurslar, lamaze (ağrısız doğum) grupları, özel gruplar, ebeler yoktu; var olan tek şey Dr. Benjamin Spock'un *Common Sense Book of Baby Care* (Bebek Bakımının Mantiği [1946]) adlı kitabıydı, 1954'de karton kapaklı olarak *Baby and Child Care* (Bebek ve Çocuk Bakımı) adıyla tekrar basılan bu kitap yeni anneye pratik öneriler veriyordu.

Emzirmek söz konusu olduğunda ise, Amerikan doktorları düşmanca bir tavır almıyorlarsa bile ilgisiz kalıyorlardı. 1930'larda bebek mamalarının piyasaya çıkmasıyla birlikte Amerikalı kadınların çoğu bebeklerini emzirmeyi bıraktı; 1940 ile 1970 arasında sadece yüzde 25'i bebeklerini emziriyordu. Tıp kurumu kadınların bebeklerini emzirmesini gereksiz buluyordu, zira mama anne sütünün yerini almaya yeterli görünüyordu. Amerikalı kadınların bebeklerine ana sütünün verilmesinin faydalarını yeniden keşfetmeleri için bir kuşak daha atlanması gerekecekti.¹¹

Amerika, savaş sonrası dönemin anneleri ve çocukları ile gurur duyuyordu. 1940'dan 1949'a kadar geçen süre içinde anne ve çocuk ölümleri ciddi oranda azalma göstermişti. Hastanede doğum yapan kadınların, yani ellilerde annelerin yüzde 90'a yakınının, güvenli bir doğum ve sağlıklı bir bebek beklemek için her türlü gerekçeleri vardı.¹²

Bu dönemin popüler medyası koca bulmaya ve elinde tutmaya niyetli kadın imajları yansıtıyordu. Otuzların ve kırkların Katharine Hepburn ve Rosalind Russell gibi ünlü yıldızların kendine güvenen pilotlar, avukatlar ve gazeteciler olarak zafere koştukları meslek kadını filmleri geçmişte kalmıştı. Bunların yerine, Doris Day ve Debbie Reynolds'ın oynadığı

sevimli okul kızları ve cüretkar eşler Amerikan idealini canlandırıyordu - enerjik, samimi, masum ve seksi. Cinselliği şekilden şekile sokan Elizabeth Taylor ve Marilyn Monroe gibi süperstarlar bile filmin sonunda genellikle duvakla taçlandırılıyordu. (Marilyn Monroe kısacık hayatına üç koca, Elizabeth Taylor ise biri iki kez evlendiği Richard Burton olmak üzere yedi koca sığdıracaklardı.)

1950'lerin televizyon dizileri *Father Knows Best* (Babam En İyisini Bilir), *I Love Lucy* (Lucy'i Seviyorum) ve *Ozzie and Harriet* tarzı aileleri ekrana getiriyordu. Bu dizilerde evde oturan hoş hanımlar ekmek parası kazanan kocalarıyla atışıyor, genellikle hafif bir dokunuşla erkekten üstün geliyorlardı. Ancak Lucy televizyoncu kocasının kendisinin de gösteri dünyasında çalışmasını reddetmesinin üstesinden gelememişti. Ama gerçek yaşamda, dizinin yıldızı en çok para kazananlardan biriydi; CBS'in televizyonda "hamile" sözcüğünün bile geçmesine izin vermediği bir dönemde hamileliği boyunca çalışmaya devam etmeyi başarmış ve Küçük Ricky'yi televizyon dizisinin bir bölümü olarak dünyaya getirmişti.¹³

Televizyonların kusursuz anneleri, süper temiz evleri ve süper temiz çocukları idare ediyorlardı. Zenginin ve yoksulun oturma odalarına yansıtılan bu yapay imaj, bazı insanların kendi kusursuz olmayan evlerini sorgulamalarını kaçınılmaz kılacaktı. Siyah yazar Assata Shakur çocukken kendine sorarmış:

Okuldan eve geldiğim zaman neden annem beni fırından yeni çıkmış kurabiyelerle karşılamazdı? Biz neden bir ön bir de arka bahçesi olan bir evde değil de eski bir apartman dairesinde yaşıyorduk? Annemi üzerinde eski püskü ev elbisesi, kafasında bigudileriyle evi temizlerken seyrettiğimi hatırlıyorum. "Ne iğrenç," diye düşünürdüm. Neden o da evi televizyondakiler gibi yüksek topuklu ayakkahılar ve güzel elbiselerle temizlemiyor?¹⁴

Televizyon, Hollywood ve reklamlar güzel giyimli, saçları yapılmış, yıpranmamış ev hanımı fantezisine hizmet ediyordu. Sonuçta, savaştan sonra piyasaya çıkan ambalajlı gıdalarla ve zaman kazandıran bir sürü aletle ev işlerinin çaba harcamadan yapılabilmesi gerekiyordu. Fakat aslında, yeni ürünler kadınların ev işine ayırdıkları zamanı azaltmamıştı: 1920'lerden 1960'lara kadar çalışmayan ev hanımları ev işlerine haftada

Yeni Eşe Doğru 1950-2000

Gibson Ultra 600 Elektrikli Fırını ile harikalar yaratan çok neşeli bir ev hanımı, 1960'ların sonları.

ortalama elli bir ile elli altı saat arasında zaman ayırırken, çalışan hanımlar haftada otuz dört saatlerini ev işi ile geçiriyorlardı.¹⁵ Televizyon, kadın dergileri, ev ekonomisi yayınları ve reklamlar tarafından teşvik edilen ev temizliği ve kişisel cazibe konusundaki yüksek standartlar ev hanımlarına yapacak daha çok iş, kaygılanacak daha fazla şey getirmişti. Evli bir kadın *Redbook* dergisine (Eylül 1960) on yıllık evlilikten sonra kocasının ondan hâlâ “Fanny Farmer ile Marilyn Monroe’nun bileşimi” olmasını beklediğinden dert yanıyordu. Bir diğeri, kılı kırk yaran eş mantığıyla itiraf ediyordu: “Yemek servisine biraz geciksem ya da kocam eve erken gelse ve benim saçımda hâlâ bigudiler duruyor olsa, derhal savunmaya geçiyorum.” Evcimenlik yine moda olmuştu ve evli bir kadının bütün temel gereksinimleri karşılaması bekleniyordu. Karşılamıyorsa, sorunun kadında olduğu varsayılıyordu.

Freud’un yolundan ilerleyen psikologlar ve psikiyatrlar (zira Amerika’da Freudcular altın çağını yaşamaktaydı) çalışmanın getireceği ek yükler olmaksızın kadınların eş ve annelik rolleriyle tatmin olabileceklerine inanıyorlardı. Bu bağlamda, 1880’lerde Freud’un kendi nişanlısına John Stuart Mill’in feminist görüşlerini reddettiğini yazmasından bu yana, psikanalitik düşünce pek değişime uğramadı. Freud, “kadınları erkeklerle aynı şekilde bir varoluş mücadelesine sokmanın” gerçekçi olmadığını ve kendi eşini “rekabetçi bir rolden uzaklaştırarak sevgili bir eş olmanın tadını çıkaracağı yuvamın sakini ve sorunsuz faaliyetine çekmeye” kararlıydı.¹⁶

Bundan yetmiş yıl sonra, 1950’lerin başlarında, İngiliz analist John Bowlby geniş yankı uyandıran bağlanma teorisini geliştirirken Freud’un düşünceleri doğrultusunda hareket etmişti. Bowlby, küçük çocuk annelerinin kendilerini bütünüyle bebeklerini büyötmeye adanmaları gerektiğini ve yaşamın bu döneminde çalışmanın önerilemeyeceğini savunuyordu. Onun deyişle: “Küçük çocuk annelerinin para kazanma özgürlükleri yoktur, en azından olmamalıdır.”¹⁷

Ciddi bir “penis kıskançlığı”na (yetmişlerde çok yerleşen, geçmiş bir Freudcu düşünce) yapılan kadınlar hayatlarındaki erkekleri, ister iş arkadaşları ister kocaları veya oğulları olsun, beslemek ve büyötmek yerine onlarla rekabete girmek istiyorlardı. Başta Karen Horney ve Clara Thompson olmak üzere kalıpları kıran birkaç psikanalistin penis kıskançlığını sembolik anlamda kadınların geleneksel olarak erkeklere has olan ayrıcalıkları elde etme arzusu olarak algılamasına rağmen, psikiyat-

ların büyük bölümü Freud'un formülasyonlarını kelimesi kelimesine kabullenmiş durumdaydı.

Sylvia Plath'ın 1963'de on yıl önce geçirdiği sinir krizi deneyiminden yola çıkarak yazdığı *The Bell Jar* (Sırça Fanus) adlı kitapta çizdiği duygusuz erkek psikiyatr portresi dönemin psikiyatri dilinin ve uygulamalarının sadece biraz abartılı bir versiyonuydu. Dr. Gordon masasında güzel eşi ve iki çocuğunun fotoğrafıyla, kitabın baş kahramanı Esther Greenwood'u deliliğin sınırına getiren korkuları anlamaktan bütünüyle acizdi. Esther'in çöküşü (Sylvia'nınki gibi) babasının zamansız ölümüyle onu hayatının geri kalanında aciz durumda bırakmasına ve yazar olma arzusu ile eş ve anne olması yolundaki toplumsal baskı arasında çok derinden hissettiği ikilemden kaynaklanıyordu.¹⁸ Dr. Gordon'un, durumunu düzeltmektense şok tedavisine yönelmesi Esther'i intihar denemesinin eşiğine getirmişti.

Esther bir kadın olan Dr. Nolan adlı ikinci psikiyatri konusunda daha şanslıydı. Fakat o da gününün psikanalitik klişelerinden uzaklaşamıyordu. Esther'i annesinden nefret ettiğini telaffuz edebildiği için ödüllendirmişti. Anneleri karalama moda olmuştu, bu konu Philip Wylie'nin *Generation of Vipers* (Yılanların Nesli [1942]) adlı çok satan kitabında ve Edward Strecker'ın II. Dünya Savaşı sırasında askere alınmayan 2 milyon erkeğin sorumlusunun aşırı korumacı anneler olduğu yönündeki teorisinde ifade buluyordu. Şizofreninin genetik yapısı konusunda pek az fikir sahibi olan psikiyatrlar, şizofren çocukların ve sayısız ailevi ve toplumsal sorunun suçunu yıkmak üzere "şizofren anne" terimini bulmuşlardı.

Evli kadınlar sadece çocuklarının değil, evliliklerinin de başarıları ya da başarısızlıklarından sorumlu tutuluyorlardı. Evliliğin kötü gitmesi durumunda, suç kadındı, erkeğin değil. Altmışların başlarında kıdemli bir Harvard psikiyatri şunları rahatlıkla yazabiliyordu: "Kişilik gelişiminin kaderi büyük ölçüde annenin çocuk üzerindeki etkisine bağlı olduğu gibi, bence evliliğin kaderi de büyük ölçüde kadının kocası üzerindeki etkisine bağlı... asıl etki kadından kendi adına uyum veya savunmaya gerek duyan erkeğe akar.... Bir evliliği "kuran da yıkan da" kadındır."¹⁹ Evli kadınların çoğu, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, evlilikleri yıkıldığında kocalarından daha fazla suçlanacaklarını biliyorlardı ve pek çoğu Hemingway'in "*Francis Macomber'in Kısa Süren Saadeti*" (1938) ve Sloan Wilson'ın *The Man in the Gray Flannel Suit* (Gri Takımlı Adam

[1955]) adlı kitabı gibi popüler eserlerde resmedildiği gibi hayatlarından memnun olmayan ve kocalarını mahvetmeye niyetli cadı kadınları andırmak istemiyordu.

362

Simon de Beauvoir'ın 1949'da Fransa'da yayılan ve 1953'de İngilizce'ye çevrilen *İkinci Cins* adlı kitabında ise kadınlar hakkında tamamen farklı bir tablo öne sürülmüştü. Kadınların durumu üzerine yapılmış olan en uzun ve etkin çalışma olan bu eser, feminizmin ikinci dalgası denebilecek bir hareketin başlangıcı sayılabilir. Beauvoir evliliğe bulanık bir bakış açısından yaklaşıyordu; o ve 1929'dan 1980'e kadar hayat arkadaşı olan Jean-Paul Sartre evliliği varoluşsal özgürlük ile bağdaşmayan bir burjuva kurumu olarak baştan reddediyorlardı. Beauvoir kadınları kendi kaderlerini belirleyen aktif yaratıcılar olmaktan ziyade üremenin pasif araçları haline getirdiğine inandığı annelik konusunda daha da sert çıkıyordu. Analizleri bazı açılardan zamanını doldurmuş gibi görünse de, en azından iki konuda haklıydı: "İnsan kadın olarak doğmaz, kadın olur," cümlesinde ifade ettiği üzere cinsiyetin neredeyse bütünüyle toplumun yarattığı bir kavram olduğu yolundaki anlayışı ve ekonomik destek için erkeklere bağlı oldukları sürece kadınların daima ikinci cins olarak kalacaklarına dair inancı. Bu duruşların her ikisi de gelecek yılların feminist akımının düsturu oldu.

Ancak ne Fransa'da Beauvoir ne de Amerika'da Sylvia Plath kendi zamanlarını ve coğrafyalarını "temsil eden" kadınlar sayılamazlar. Amerika'da bu konuma daha olası bir aday First Lady Mamie Eisenhower olabilir. *Woman's Home Companion* Temmuz 1953 sayısında onu "entelektüel feministlerden değil" diyerek tanıtıyor, *Better Homes and Gardens* ise "entelektüel olmaya" kalkışmadığı için methediyordu.²⁰ Mamie Eisenhower, aslında gizliden gizliye, Hak Eşitliği Kanunu (Equal Rights Amendment - ERA) da dahil olmak üzere pek çok liberal meseleye destek veren selefi Eleanor Roosevelt ile karşılaştırılıyordu.

Elliler boyunca, liberaller ve muhafazakârlar kadınlarla ilgili pek çok sorun yüzünden karşı karşıya geldiler, ki bu sorunların bazılarını hâlâ yaşıyoruz. Ellilerin başlarında doğum kontrolünün yasallaştırılması halen tartışılıyordu ve New York kamu hastanelerinde doğum kontrolü danışmanlığını yasaklayan yazıya dökülmemiş kural ellilerin sonuna kadar kalkmadı. 1960'da Gıda ve İlaç İdaresi bir sonraki yıl kullanılmak üzere oral doğum kontrol hapını (Enovid ve Norlutin) onayladı. Bundan sonra

hap Amerikan kadınlarının en çok tercih ettiği doğum kontrol yöntemi olacaktı. Kullanımı hantal diyaframdan daha kolaydı ve neredeyse yüzde yüz korunma sağlıyordu. Uzun dönem kullananlar için oluşturabileceği sağlık riskleri henüz bilinmiyordu. Hapın çıkışı hem mecazi olarak hem de kelime anlamıyla ellilerin bittiğini vurguluyordu.

Stephanie Coontz *The Way We Never Were* (Hiç Olmadığımız Gibi) olarak çok doğru adlandırılmış kitabında efsanevi ellilerin arka yüzünü ortaya döküyordu.²¹ Alkolizm, intihar, delilik, aile içi şiddet, eş ve çocukların istismarı sosyal görevliler, psikiyatrlar, rahipler, papazlar ve hahamlar için tanındıktı, ama çoğunlukla cemiyetten saklanırdı. Profesyoneller bile bu konuların bazılarını ciddiye almıyorlardı. Aslına bakılırsa yetmişlerin sonlarına dek aile içi şiddet akademik araştırma konusu olmamıştı; daha önceleri de sadece sosyal bilimciler, tıp uzmanları ve polisler tarafından göz ardı edilmekle kalmamış, kocalarını usanmadan kışkırtan kadınların kaçınılmaz sonucu olarak görülerek örtbas edilmişti. Psikiyatrist Helene Deutsch, kadının pasifliği ve mazoşizm teorileriyle bu kurbanı-suçlayın tavrına itibar kazandırmıştı. Aynı şekilde, psikoanalistler ensesti “tahrik eden” kız çocuğunun kışkırttığı bir olgu olarak algılama alışkanlığında idiler. Evliliklerde bunlardan ve diğer sebeplerden kaynaklanan mutsuzluklar 1950’lerde evli çiftlerin dörtte biri ile üçte biri arasında bir oranın sonunda boşanmasıyla sonuçlanacaktı.

Çok sayıda Amerikalı evli kadının evcimenlikten mutlu olmadığı yolunda kuşku popüler basına da sızmaya başlamıştı. “1956’da *McCalls* “Firari Anne” başlıklı bir yazı yayınladı ve *Ladies’ Home Journal* bir sayısını “Genç Annenin Çelişkisi” konusuna ayırdı.²² Eylül 1960’da, *Redbook*’da yayınlanan “Anneler Neden Kısıtlanmış Hissediyorlar” başlıklı makale eş, anne ve toplum bireyi olarak rollerinin gerektirdiği pek çok taleple “itilip kakıldıklarını” hisseden “ümitsizce endişeli” ev hanımlarını yansıtıyordu. *Redbook* okuru ev hanımlarından birisi sıradan bir sabahını eski bir Marx Kardeşler komedisi gibi anlatıyordu.

Bulaşıkları yıkıyorum, büyük çocukları okula yetiştiriyorum, krizantemlere bakmak için bahçeye fırlıyorum, komite toplantısı hakkında bir telefon etmek için geri eve dalıyorum, en ufak çocuğumun küplerden ev yapmasına yardım ediyorum, olup bitenden haberdar olabilmek için on beş dakika gazetelere göz atıyorum,

sonra aşağıya haftada üç kez yıkadığım çamaşırların küçük bir köyü bir sene idare edebilecek kadar çok olduğu çamaşır makineme koşuyorum. Öğlene kadar tımarhanelik oluyorum .

Mirra Komarovsky'nin 1962'de basılan, bir çığır açan kitabına göre, işçi sınıfı kadınları *Ladies' Home Journal* ve *Redbook* dergilerinin orta sınıf okurlarının tersine ev kadınlığı rollerini daha kolay kabulleniyorlardı. Komarovsky, "eğitilmiş ev hanımlarının kimi zaman rolleriyle bağdaştırdıkları düşük statünün izine pek rastlanmadığını ve "statüden kaynaklanan asabiyetin pek göstergesi bulunmadığını" ortaya koyuyordu.²³ Cinsiyet rolleri belirgindi; erkeklerin "ekmek parası kazanmaları" kadınların ise tam zamanlı eş ve anne olmaları bekleniyordu. Kocanın para kazanma gücünü kötü etkilediği için kocaların çoğu eşlerinin ev dışında çalışmasını istemiyordu. Bunun karşılığında da erkek işten eve geldiğinde ev işine bulaşmayı uygun görmüyordu. Ailelerin yaklaşık beşte dördünde, yemek, çamaşır ve temizlik sadece kadınların işiydi. Kocaların aşağı yukarı üçte biri arada sırada bulaşığa yardım ediyordu. Evli kadınlardan biri, bulaşık yıkayan kılıbık kocaları alaya alan karikatürler yüzünden kocasından bu günlük işe yardımcı olmasını istemediğini belirtiyordu. İş babanın çocuk bakımı ile ilgilenmesine gelince, kocalar neredeyse eşit üç grupta toplanıyordu: Üçte biri hemen hemen hiç ilgilenmiyordu, Üçte biri arada sırada yardım ediyordu, üçte biri ise sık sık ya da düzenli olarak yardımcı oluyordu.

Emekçi sınıftan evli bir kadının günü tipik olarak ailesine kahvaltı hazırlamak ve çocukları okula göndermek için erkenden kalkmasıyla başlıyordu. Daha sonra evi temizliyor, çamaşırını ve ütüyü hallediyordu. Eğer çocukları küçükse, hava müsait olduğunda onları parka veya çarşıya götürdüğü de oluyordu. Bazen de bir arkadaşına kahveye uğruyordu. Yemek yapmak ve kocası işten döndükten sonra fazla vakit geçirmeden yemeği hazır etmek üzere 5:00 veya 5:30'da eve dönüyordu.

Çoğu evli kadın, kadının asıl yernini ev olduğunu düşünürken, evli kadınların küçük bir azınlığı ev dışında çalışmaktaydı. Bunların bazıları iki işte çalışmanın yükünün altında ezilmekteydi ve eğer ailesi onun maaşına ihtiyaç duymasaydı seve seve evde kalırdı. Ayrıca, kendi yetersiz kazancından dolayı eşi çalışmak zorunda kaldığı için gocunan bir erkeğin eşine karşı sergilediği negatif davranışlar, bu durumu daha da sevimsiz bir hale sokuyordu. Diğer yandan, bütün gün evde çalışan

kadınların üçte biri, sırf evin dışına çıkabilmek için, tercihen yarı zamanlı olmak üzere dışarıda çalışmak istediğini belirtiyordu.

Orta ve üst sınıf kadınlarının dışarı çıkmak için kabul gören muhtelif nedenleri oluyordu. Muhitteki kiliselerde, sinagoglarda, hastanelerde, müzelerde, Kadın Seçmenler Derneği, Aile Planlaması Derneği ve üst düzey Gençlik Dernekleri gibi örgütlerde gönüllü etkinlikler vardı. Evli kadınların bir bölümü Masonlar, Amerikan Lejyonu ve muhtelif meslek grupları gibi erkek örgütlerini destekleyen yan gruplara mensuptu. Bu gibi gönüllü çalışmalar bir amaç duygusu ve ev dışında bir camia sağlıyordu. Aynı zamanda briç, bahçe ya da kitap kulüplerine üye olmak da insanın kültürel ve entelektüel ilgi alanlarının dışavurumu için olanak sağlıyordu.

Bazı hanımlar mecbur olmasalar bile ücretli bir işe giriyorlardı. Çalışan evli kadınların oranı savaştan sonra da yükselmeye devam etti: 1960'a gelindiğinde, evli kadınların yüzde 30'u işgücüne dahil olmuştu, ki 1940'daki oranın iki katıydı. İlginç bir şekilde, en büyük artış o zamanlar için iyi bir gelir sayılan yılda 7.000 ile 10.000 dolar arasında kazanan erkeklerin iyi eğitimli eşleri arasında meydana gelmişti.²⁴

1940'da evlenmiş olan bir kadın öğretmenlik işini keyifle anlatıyordu. "Bir yıl çalışacaktım, ama yirmi beş yıl devam ettim. Çok hoşuma gidiyordu. Her dakikasından zevk aldım. Kolay değildi... Başlarda kocam bundan hoşlanmamıştı, ama keyif aldığımı gördü."²⁵

Bazıları sadece evde kalmaktan mutsuz oldukları için çalışıyordu. Hanımlardan biri işgücüne tekrar girme kararını verişini bakın nasıl anlatıyor:

"En küçük çocuğum... on yaşındaydı... kendimi duvarda parmak izi bırakıyor diye ona deli gibi bağırırken buldum. Bu beni tüketti... Ben evi idare etmiyordum, ev beni idare ediyordu."

Kocasına işe geri dönmek istediğini söylemişti. "İşe gireceğim çünkü hayatım beni değerlerimi kaybetme noktasına getirecek kadar üstüme bastı. Bu evden çıkmak zorundayım! Başka yetişkinlerle bir arada olmak zorundayım."

Tepkisi ellerini cebine sokmak oldu ve şöyle dedi: "Al işte para. Ne almak istiyorsun? Git al." Ona bunun parayla bir ilgisi olmadığını anlatmaya çalıştım... Yeri en son ne zaman sildiğimden ve süpermarkette nasıl iyi bir alışveriş yaptığımdan başka konu-

şacak bir şeyim yoktu. Kendimi aptal gibi hissediyordum. Beynim kuruyormuş duygusuna kapılmaya başlamıştım... Bunu anlamasını sağladığımda, bu fikre çok bayılmamıştı, ama eğer yapmak istediğim buysa beni elinden gelen her şekilde destekleyecekti.²⁶

366

Eşlerini seven ve onların mutlu olduğunu görmek isteyen bu gibi kocalar evlendikleri zaman beklediklerinden çok daha farklı bir yaşam tarzını kabullenmek zorundaydılar.

Michigan Üniversitesi tarafından Detroit ve yakınındaki bir çiftlik yöresindeki 900 evli kadın üzerinde yürütülen ve 1960'da *Husbands and Wives* (Kocalar ve Karılar) başlığıyla yayınlanan araştırmada toplumun farklı katmanlarında egemen olan farklı evlilik alışkanlıkları inceleniyordu.²⁷ Araştırma bulguları, kocanın biraz daha ağır basmasıyla birlikte eşler arasında karar verme mekanizmasının daha eşitlikçi bir yönde olduğunu işaret ediyordu. "Annecilik" efsanesini yerinden eden araştırma, eşlerin ve annelerin kocaları ile çocukları üzerindeki egemenliklerinin fazlaca abartılmış olduğunu ortaya koyuyordu. Pek de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, beyaz-yakalı erkekler evde işçi erkeklerden daha fazla otorite sahibiydi: Bir erkek ne kadar çok para kazanırsa ve toplum içinde prestiji ne kadar yüksekse, evde kontrolü altında bulunan kararlar da o kadar fazlaydı. Ancak bu kocalar daha düşük konumlu erkeklere oranla evde daha fazla iş görüyorlardı. Sanki başarılı beyaz-yakalı erkekler "kadın işinin" kendilerini lekelemesi korkusunu bertaraf edecek kadar kendilerine güveniyorlardı.

Pek az erkek para kazanma açısından karısının rekabetiyle karşı karşıya kalıyordu. Düşük gelirli ailelerde kadınların üçte birinin ücret karşılığı çalışıyor olmasına rağmen, diğer tarafta sadece yirmide biri çalışıyordu. Yüksek gelirli ailelerin hanımları verdikleri desteğin, tavsiyelerin ve evdeki becerilerinin kocalarının başarısında önemli katkısı olduğuna inanıyorlardı.

Evliliğin faydalarını önem sırasına göre saymaları istendiğinde, evli kadınların yanıtları şöyledi: 1) Dostluk; 2) çocuk sahibi olma şansı; 3) anlayış ve manevi destek; 4) aşk ve sevgi; 5) maddi fayda. Kadınlar kaba ve materyalist görünme korkusuyla maddi faydayı daha üst sıralara yerleştirmekten çekinmiş olabilirler, ama aşk ve sevginin ancak dördüncü sırada yer alması şaşırtıcı. Michiganlı bu hanımlar pratik ve gerçekçi

bir grup gibi duruyor: Eş olma konusunda en çok önemsedikleri unsurlar dostluk ve çocuklar.

Her şeye rağmen çocukların da katıksız bir lütuf olarak görüldükleri söylenemez. Çocuklar evliliğe ne çok şey katarsa katsın, bazı gerilimler getirdikleri de kesin. Çocukların eşlerin ilgisini birbirlerinden kaydırması, eşler arasında anlaşmazlık çıkarmaları, çocuk yetiştirme konusundaki endişeler, hastalık ve maddi konular ortak bir kalıp oluşturuyor. Evli kadınların neredeyse tümü evlendikten birkaç yıl sonra kocalarının gösterdikleri ilgiyi daha önceye oranla daha az tatminkâr buluyorlardı. Çocukların gelişiyile birlikte, kocaların çoğu daha fazla ve uzun saatler boyunca çalışmayı gerekli görüyor ve karılarının çoğu da eşler arasındaki yakınlığın azalmasından dert yanıyordu. Çocuklar gençlik yaşına geldiğinde bu memnuniyetsizlik en düşük noktaya varıyordu. İstatistiki olarak, evliliğin ilk iki yılında kadınların yüzde 52'si evliliklerinden çok memnundular ve hiçbiri göze batar bir memnuniyetsizlik yaşamıyordu. Buna karşılık, yirmi yıl sonra sadece yüzde 6'sı hâlâ çok memnundu ve yüzde 21'i bariz bir şekilde mutsuzdu.

Evlilikten memnunluk düzeyi ilk yirmi yılda aşağı doğru bir eğilim çizse de, araştırma bu eğrinin zaman içinde tekrar yukarı doğru çıktığını ortaya koyuyordu. Çocuklar kendilerini kurtardıktan sonra, evlilikte yaşanan sorunlar azalıyordu. Çocuk yetiştirme yıllarının fırtınaları atlatıldıktan sonra, birlikteliklerini koruyabilmiş olan çiftler araştırmacıların ikinci balayı olarak adlandırdıkları bir döneme giriyorlardı. Bu durum bazı araştırmacıların kırk yıl sonra gözlemleyecekleri evlilik eğiliminin tıpatıp aynısıydı.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, aşağılayıcı bir terim olan “sadece ev kadını” ifadesi evde oturan kadının düşük statüsünü yansıtıyordu.²⁸ Altmışlarda Chicago'nun banliyölerinden birinde yaşayan bir ev kadını, bir röportaj sırasında durumunu radyocu Studs Terkel'e şöyle anlatıyordu: “Bir ev kadını ev kadınıdır, hepsi bu. Sıranın sonundadır... Dışarı çıkıp hayatını kazanmak için çalışan biri bunu yapmayan birinden daha önemlidir... Ev kadınına aşağılamak hoşuma gitmiyor, ama herkes bunu o kadar uzun zamandır yapıyor ki.” Buna rağmen ekliyordu: “İçimden, yaptığım şeyin önemli olduğunu hissediyorum... Ev kadını olmayı seviyorum.” Bu kadın, tıpkı kendisi gibi, yemek pişirmeyi, temizlik yapmayı ve aileleriyle uğraşmayı sevseler bile pek çok ev kadınının kendi kaderi hakkında duyduğu karışık hisleri dile getiriyordu: Kendilerini değerlendirirken toplumun ev kadınlarına küçümsemeyle baktığını da göz

önüne alarak ücret karşılığı çalışmadıkları için “suçlu” hissediyorlardı.²⁹

Evli bir kadını Noel kurabiyeleri yaparken resmeden bir General Mills reklamı, “Sadece ev kadını mı?” başlığını atmıştı. Bu sorunun altında, uzunca bir metin çokça küçümseyen ev kadını kendisi hakkında daha iyi hissettirmeye ve pek de tesadüfi olmayarak, kurabiye yapmaya devam etmesini sağlamaya çalışıyordu.

... bir kadının seçebileceği en önemli şey işidir. Onun işi ailesinin karnını tok, sırtını pek, kulaklarının arkasını temiz tutmaktır. Amacı iyi vatandaş yetiştirmektir... onları mutlu ve rahat kılmak, yaşam tarzlarından gurur duymalarını sağlamaktır... Onun mesaisi şafaktan önce başlar ve yatma vakti gelene kadar sürebilir - haftada yedi gün. Ücreti mi? Onun en çok değer verdiği ücret ailesinin sevgi dolu takdiridir.

Ev kadınının kendisine duyduğu saygıyı desteklemeye yönelik bu gibi çabalara rağmen, gerçek hayatta ev kadınlarının pek çoğu günlük yaşamlarının monotonluğundan, sıkıcılığın ve tecrit halinden nefret ediyorlardı. Onların işini kolaylaştırmak ve hayatlarını daha zevkli hale getirmek üzere (o günün pazarlama dehalarına göre) tasarlanan bütün tüketim ürünleri, duyarlı doktorlar tarafından verilen Dexedrine tarzı yeni sakinleştirici haplar, kadının biyolojik yazgısı ve ailedeki kutsal yeri üzerine yapılan bütün o konuşmalar bazı evli kadınların banliyölerdeki kafeslerinde hissettikleri bezginlik ve yabancılaşma duygusunu gizleyemiyordu. Betty Friedan’ın ev kadınının yaşadığı çelişkileri tutkulu bir şekilde ortaya koyan *Feminine Mystique* (Kadının Gizemi [1963]) adlı kitabının düşünen Amerikalılar’ın damarına basmış ve bir milyondan fazla satmış olmasına şaşmamak gerek.

Friedan’ın “adı olmayan sorunu” adlandırmış olması Amerikan feminist hareketinin yeniden başlaması olarak görülmüştür. Gerçekten de, Beauvoir’ın on dört yıl önce Fransa’da yayınlanan *İkinci Cins*’inin aksine, *Feminine Mystique* politik eylem yol açmıştı. 1949’da Beauvoir’ın Fransası halen savaşın yaralarını sarmaya uğraşıyordu, ama 1963’de Friedan’ın Amerikası toplumsal değişime hazırды.

1963, Birmingham-Alabama’da yurttaşlık hakları yürüyüşlerinin ve Martin Luther King, Jr.’ın Washington, D.C.’de verdiği “Bir Rüya Gördüm” söylevinin yılıydı. 1964’de Başkan Lyndon Johnson, istihdamda

cinsiyete dayalı ayrımcılığın yasaklanmasını da içeren Yurttaşlık Hakları Yönetmeliği'ni imzaladı. 1965'de Washington'da 15.000 öğrenci Vietnam'daki savaşı protesto etmek için yürüdü.

Kadın hareketi siyasi bilincin yükseldiği bu ortamda doğdu. 1966'da *National Organization for Women - NOW** (Ulusal Kadınlar Örgütü) kuruldu ve Betty Friedan ilk başkanı oldu. Bu olay manşetten verilecek bir haber değildi, ama muhafazakâr *National Observer* başını aşağıda göreceğiniz makaleyi birinci sayfada yayınladı:

*Bütün evli Amerikan erkeklerine uyarı: erkek üstünlüğünün günleri sayılı. Yasalar ve görenekler karşısında bir çifte standarda kurban edilmiş ve aşağılanmış olan eşleriniz yeni bir koruyucu buldular. Bu koruyucunun adı NOW: National Organization for Women (Ulusal Kadınlar Örgütü). On dokuzuncu yüzyılda kadınlara oy hakkı verilmesini savunanların izinde kadınlığın özgürlüğü hayalini gerçekleştirme yetisine sahip geniş tabanlı bir baskı grubu olarak tasarlanan yeni bir kadın hakları hareketi.*³⁰

NOW, kadınları çalışma hayatında ve toplumsal yaşamda erkeklerle eşit düzeye getirmek için onlar adına nasıl lobi ve pazarlık yapılacağını yurttaşlık hakları hareketinden öğrenmişti. Diğer girişimlerinin yanı sıra, iş ilanlarının cinsiyete göre verilmesi uygulamasının sona erdirilmesi için bir kampanya başlattı. Hak Eşitliği Kanunu'nun (ERA) geçmesi için çaba gösterdi ve kürtajin yasallaşmasının arkasında durdu.

NOW'un gündemi pek çok Amerikalı için fazlasıyla radikaldi. Bir gazeteci ve yayıncının eşi olan Claire Booth Luce, 1967'de *McCall*'da basılan "Kadınlar için ya ŞİMDİ* ya da asla mı?" başlıklı makalesinde, örgütün "kadınların ekonomik ve toplumsal yaşamdaki sözde 'düşük statüsü' konusundaki kaygılarını paylaşmakta kamuoyunun gösterdiği genel tereddütü dile getiriyordu. Luce, eşleri biraz takdir etse, kadınların pek çoğunun kaderlerine itirazı olmayacağı görüşündeydi: "Kocalar, eşlerinize övgüler yağdırın! Böylece ayrımcılıktan sızlanmaktan ne kadar çabuk vazgeçeceklerini görün."³¹

* "Now" sözcüğü İngilizcede "şimdi" anlamına geliyor. (ç.n.)

ERA'YA EVET. Kate Palmer'ın siyasi içerikli karikatürü, 1982.

1968 bütün ülke için olduğu gibi kadın hareketi açısından da inişli çıkışlı bir yıl oldu. Martin Luther King'e Memphis'de suikast yapıldı. Robert Kennedy Los Angeles'da suikasta uğradı. Kadınların özgürlüklerini savunan gruplar Atlantic City'de yapılan Miss America Güzellik Yarışması aleyhinde gösteri yaptılar.

Geleneksel değerlerin karşısındaki bu tehditlerden endişe duyan muhafazakârlar da bütün cephelerde karşı mücadeleye giriştiler. 1968'de Papa'nın *Humanae Vitae* genelgesi hap da dahil olmak üzere bütün suni doğum kontrol yöntemlerinin kullanımını men ediyordu. 1969'da John Birch Society okullardaki cinsel eğitim programlarına karşı aktif muhalefet çağrısında bulundu. 1970'de kürtajın serbest bırakılmasını engellemek üzere National Right To Live Committee (Ulusal Yaşam Hakkı Komitesi) kuruldu.

Yine de hiçbir şey ülkede esen protesto rüzgarlarının önüne geçemiyordu: Irk ve cinsiyet ayrımı karşıtı, kürtaj karşıtı yasalara karşı ve giderek çoğalmak üzere Vietnam Savaşı karşıtı protestolar sürüp gidiyordu. Evli kadınlar savaş karşıtı sayısız protesto gösterisinde yürüdüler. Bu kadınlar, siyah olsun beyaz olsun, Güney'de yurttaşlık hakları gösterilerinde yürüdüler.

ler. Anneler Günü'nde Beyaz Saray'ın önünde "Güller değil, Haklar" diye haykırdılar. Kadınlara oy hakkı verilmesini savunan hareketten beri hiç bu kadar çok evli ve bekâr kadın sokaklara dökülmemiştir.

Daha sonraları yayınlanan bir karikatür, evli kadınların siyasi gösterilere katılan eylemciler olarak içine düştükleri ikilemi yansıtıyordu. Üzerinde "ERA hemen" tişörtü, elinde "ERA'ya evet" pankartı taşıyan orta yaşlı bir kadın evinin balkonunda mahzun mahzun oturuyor. Kocasını ayağında terlikleri, elinde gazete, yanında köpek ile iki konuşma balonunda kadına diyor ki: "Çok iyi bir mücadele çıkardın, Madeleine... Yürüyüşü tamamladın... Sözüünü tuttun... Ama artık içeri gelip yemek hazırlama zamanı!"³² Eşlerinin politik iştigallerinin ve toplumsal etkinliklerinin de-recesi ne olursa olsun, erkeklerin çoğu onların mutfaka geri dönmelerini istiyordu.

Yine de, 1970'e gelindiğinde, evli kadınların yüzde kırkı ve altı yaşından küçük çocuğu olan annelerin üçte ikisi işgücüne katılmıştı.³³ İşyerlerinde kadınların varlığının artması Amerikan kadınının 1970'lerin başlarındaki anketlerde kendini gösteren yeni görüntüsüne katkıda bulunuyordu: Üniversiteli kadınların yüzde 70'i "kadının yerinin evidir düşüncesi saçmadır" ifadesine katılıyordu.³⁴

Yetmişler kadınların serbestleşmesi üzerine çelişkili teoriler öne süren bir kitap sağanağı ile başladı. Shulamith Firestone'un *Dialects of Sex* (Cinselliğin Diyalektiği [1970]) adlı radikal kitabı, kadınları erkek baskısından kurtarmanın tek yolunun çocuk doğurma ve yetiştirme yükünü bütün topluma vermek olduğunu savunuyordu. Yazar, kadın bedeni dışında büyüyecek tüp bebekler önerecek kadar ileri gitmişti - bu diğer feministlerin bile benimsemekte zorluk çektikleri bir *Cesur Yeni Dünya* çözümüydü.

Kate Millett'in *Sexual Politics* (Cinsel Politika [1970]) adlı kitabı ise cinselliği betimlemelerinde kadınlara ne kadar vahşi yaklaştıklarını göstererek D.H. Lawrence ve Henry Miller gibi belirli erkek yazarların eserlerinin daha farklı bir gözle okunmasını sağladı. Germaine Greer'in *Female Eunuch* (İğdiş Edilmiş Kadın [1971]) adlı eseri ise kadından ziyade erkeği cinsellik objesine dönüştürüyordu. Yazara göre, erkeklerin sahip olduğu, aile ve evlilik tarafından ket vurulmayan cinsel özgürlüğü benimsemedikleri sürece tam anlamıyla hür olamayacaklardı.³⁵

Gloria Steinem ülke genelinde bilinçlenmede önemli bir rol oynaya-

cak olan *Ms.* dergisini çıkardı. Aralık 1971’de yayınlanan sıfır sayısında “Ev Kadınının Gerçek Anı”, “Cinsiyet Roller Olmaksızın Çocuk Yetiştirmek,” “Kadınlar Kürtajları Hakkındaki Gerçekleri Açıklıyor”, “Refah bir Kadın Sorunudur”, ve klasik makale “Neden Bir Karı İstiyorum” gibi yazılar bulunuyordu. Kapakta sekiz kollu bir hamile kadın yer alıyordu, ellerinde tava, saat, süpürge, daktilo, direksiyon, ütü, telefon ve ayna tutuyordu. Friedan’ın sekiz yıl önce basılan kitabı gibi, Steinem’in dergisi de on binlerce Amerikan hanesinde alarm düğmelerine basmış oldu.

Özgürleşen kadınlığın en popüler simgelerinden biri Erica Jong’un kadın edebiyatında bir dönüm noktası oluşturan *Fear of Flying* (Uçuş Korkusu [1972]) adlı kitabı oldu. Romanın evli kadın kahramanı döneminin iki şartıyla mücadele ediyor - özgür bir cinsel varlık olmak ve eş olmak. Bir yandan alelacele seks fantezileri kurarken (erkek gibi), bir yandan da bağımlılık ve bağlılık gibi kavramlardan kendini kurtaramıyor. Sonunda, kocasına geri dönüyor... ama bu arada kendilerine benzer sorular sorup duran tüm bir kuşağın kadın okurlarını da dürtüklüyor.

Alex Comfort’ın *Joy of Sex* (Seksin Zevki [1972]) adlı eseri, feminist ve kadın bir yazar tarafından kaleme alınmış olmamasına rağmen, kadınları ve erkekleri sanki leziz bir yemek hazırlıyormuşçasına yeni cinsel deneyimlere özendiren bir rehber sunuyordu. Boston Women’s Health Collective’in yayınladığı *Our Bodies, Ourselves* (Bedenlerimiz, Kendimiz [1973]) kadınlara kendilerine erkek doktorların değil kendi gözleleriyle bakmayı öğretmekle kalmamış, emzirme, meme kanseri ve tıp araştırmalarında kadınların yeterince temsil edilmemesi gibi kadın sağlığı meselelerini de kamuoyu dikkatine sunan yaygın bir taban hareketi başlatmıştı.

Yetmişlerin ilk yılları kadınları etkileyen pek çok değişim getirdi, ama bunlardan hiçbiri hamileliğin ilk üç ayında kürtaja kısıtlama getiren bütün eyalet yasalarını yürürlükten kaldıran *Roe v. Wade* kararının 1973’de ABD Anayasa Mahkemesi’nden geçmesi kadar önemli değildi. Hamileliğin ilk üç ayında kürtaj kararı kadına ve doktoruna bırakılacaktı. İkinci üç ay boyunca kürtaj prosedürünü kadının sağlığı lehine olmak üzere eyaletler düzenleyecekti ve üçüncü ayda bunu yasaklama hakları olacaktı. Amerikan tarihinde ilk kez en yüksek mahkeme kürtaja izin veren yasal çerçeveyi çiziyordu. Pek çok muhafazakâr ve sağcı birey ve

örgüt o zamandan bu yana bu karara karşı çıkıyor ve kürtaşı zorlaştırıyorsa da, *Roe v. Wade* kadınların üreme konusunda bedenleri üzerindeki kontrolü elde etme yolundaki mücadelelerinde bir mihenk taşı olmayı sürdürüyor.

Roe v. Wade kararı, Kinsey raporlarının bulgularından itibaren Amerika'da yandaş bulan daha serbest cinsellik olgusu ile bağlantılıydı. Masters ve Johnson (Dr. William H. ve Dr. Virginia E.) altmışlarda cinsellik hakkındaki kitaplarına veri toplamaya başladıklarında, söz konusu olan artık deneklerle cinsel eğilimleri üzerine görüşmek değil, uyarılma ve doruk noktalarını gerçek eylemler sırasında ölçmektir.³⁶ Masters ve Johnson gelişmiş kayıt sistemleri aracılığıyla bireyleri gözlemledikleri laboratuvarlarında kadında ve erkekte orgazma götüren ya da götürmeyen teknikleri inceliyorlardı. Öncelikle, iki tip kadın orgazmı olduğu düşüncesi ni tamamiyle sildiler: Sadece bir tip vardı ve bu da en kolay klitorisinden doğrudan uyarılmasıyla meydana geliyordu. Penetrasyona ve aynı anda orgazma ulaşma hedefine verilen önem azalınca, Masters ve Johnson pek çok kadına misyoner pozisyonu dışında yollarla orgazma ulaşma izni verdiler. Üstelik, eğer kadının orgazmı büyük ölçüde bir teknik meselesi ise, o halde orgazm olamama sorunu tedavi edilebilirdi. Masters ve Johnson da, Kinsey ve kendilerinden önceki diğerleri gibi, boşanmaların büyük bölümüne cinsel sorunların yol açtığına ve seks terapisinin -ortaya çıkmasına büyük katkıda bulundukları bir dal- çiftlerin ayrılmasına yardımcı olabileceğine inanıyorlardı.

Yetmişler boyunca, pek çok araştırma kadınların cinselliğinin kaydını tuttu. 1976 tarihli *Hite Raporu* heteroseksüel ilişkiyi vurgulamak yerine, kadınlara kendilerine en uygun gelen yöntemi kullanmalarını tavsiye ediyordu -mastürbasyon, vibratör, oral seks, erkek partner olsun olmasın, o nadir orgazmı getirecek her şey.

Hite Raporu'na karşılık *Redbook* dergisi de kendi araştırmasını yürüttü. Hayret verici bir şekilde, evli kadınlardan 100.000 yanıt geldi ve cinsel tatmin konusunda genel bir tablo çizdi: *Redbook* anketini yanıtlayanların yüzde 63'ü erkek partnerleriyle her zaman ya da hemen hemen her zaman orgazm olduklarını belirtiyorlardı. Yüzde otuzu daha da fazla seks yapmaktan mutlu olacaklardı.

Benim bu tip araştırmalara katkı yetmişlerin sonlarında Stanford Üniversitesi'nin Kadın Araştırmaları Merkezi'nde (şimdiki adıyla Kadın ve Cinsiyet Araştırmaları Enstitüsü) başladı. Yüksek lisans öğrencisi iki

araştırmacıyla beraber, Stanford ve Wellesley üniversitelerinden 1954 yılında mezun olmuş, üniversite çağında en az bir kızı olan kadınlar üzerinde bir çalışma yürüttüm.³⁷ Toplam 141 anne -Stanford'dan 93, Wellesley'den 48- lise yıllarından başlayarak anket tarihine kadar uzanan yıllar içindeki cinsel tutumları ve davranışları üzerine bilgi toplayan anketi doldurdu.

Bu anneler genel olarak, üçte ikisi ev dışında tam ya da yarı zamanlı çalışmakta olan, kırk beş ya da kırk altı yaşlarındaki ev hanımlarından oluşuyordu. Çoğu iş dünyasında ya da profesyonel olarak meslek sahibi erkekler olan ilk eşleriyle halen evliydi. Ortalama üç ya da dört çocukları vardı, bazılarının çocuk sayısı sekize kadar çıkarken bazılarının tek çocukta kalmıştı. Büyük bölümünü orta sınıfın üst tabakalarından beyazların oluşturduğu bu örneklem, Kinsey'nin kadınlarından bir açıdan büyük değişiklik gösteriyordu: Öpüşme ve okşamaya ciddi oranda katılmış olsalar da, sadece yüzde altısı evlenmeden önce cinsel ilişkiye girmiş olduğunu söylüyordu. Evlilik öncesi seksin bu kadar düşük bir oranda seyretmesi Wellesley ve Stanford kadınlarının doğruyu söylemediklerini mi, yoksa daha fazla koruma altında olduklarını mı ya da kendi dönemlerindeki diğer kadınlara oranla kendilerini daha fazla kontrol ettiklerini mi gösterir? En olumlu deneyimleri seks değil ilk çocuklarıydı (yüzde 91), bunun ardından da ilk aşk deneyimleri geliyordu (yüzde 86).

Orta yaşların başlarında oldukları mevcut hayatlarını düşündüklerinde, hem kazandıkları hem de yitirdikleri vardı. Hesap defterinin eksileri gösteren sayfasında, bazı kadınlar cinsel varlıklar olarak "sönükleştiklerini" hissediyorlardı. Görünüşlerindeki ve sağlıklarındaki fiziksel düşüşten ve cinsel yetersizlik hissine neden olan diğer menopoz problemlerinden duydukları endişeyi dile getiriyorlardı. Üniversiteden mezun olmalarından yana geçen yirmi beş sene içinde Amerika'da ciddi boyutta artış gösteren boşanma olasılığına karşı da hassas hissediyorlardı. Olumlu tarafta ise, kadınların çoğunluğu kendilerinden memnun olduklarını belirtiyorlardı. Eş ve anne olarak deneyimleri genelde, cinsel kimlikleri de dahil olmak üzere kendilerine duydukları güvende ve kendilerini kabul edişlerinde bir rol oynamıştı.

Deneklerin yüzde yetmiş dördü üniversite günlerinden bu yana kendi cinsel tutumlarının daha serbestleştiğine inanıyordu. Bu değişimin büyük bölümünü kızlarına bağlıyorlardı. Kızlarının cinsel açıdan fazla serbest olmalarından duydukları endişeyi dile getirseler de, değişen adetle-

ri kabul etme eğilimindeydiler. Örneğin, annelerin büyük çoğunluğu kızlarının cinsel açıdan faal olduğunu bilmeleri durumunda bekâr kızlarına doğum kontrolü konusunda yardımcı olacaklarını belirtiyordu. Annelerin yarısı bekâr kızlarının hamile olduklarını öğrenseler kürtaşı önereceklerini söylüyordu. Annelerden yarısından azı kızlarının evlenene kadar baki-re kalması beklentisindeydi. Ancak homoseksüellik cinsel özgürlüğün artma eğilimi göstermediğı neredeyse tek alandı. Anneler kızlarının evlenmeden önce erkeklerle cinsel ilişkide bulunmalarını hoş görebilirken, lezbiyen ilişkileri kabullenmeye hazır değildiler. “Kızınızın homoseksüel bir ilişki deneyimi olsaydı nasıl hissederdiniz?” sorusuna yüzde doksan “çok olumsuz” veya “olumsuz” yanıtını vermişti.

Yirmi yıl önce kırklı yaşlarında olan, entelektüel açıdan ayrıcalıklı, ekonomik güvenceye sahip bu evli annelerin çizdiği tablo, 1960’larda ve 1970’lerdeki cinsel devrim sırasında Amerikalı evli kadının uyum sağlama yeteneğine işaret ediyor. Kendileri cinsel baskının nispeten daha fazla olduğu bir dönemde yetişmiş olmalarına rağmen, kızlarının yeni cinsel alışkanlıklarına uyum sağlamak zorunda kalmışlardı. Pek çoğu zamanla birlikte ilerlemiş ve kızları için kendileri asla bilmedikleri bir evlilik öncesi özgürlük normunu kabullenmişlerdi.

Onların kızlarının karşı karşıya oldukları dünya 1980 yılında *Cosmopolitan* dergisinin yürüttüğü bir anketle kapsamlı bir şekilde belgelenmişti. *Redbook* araştırmasını hem rakam hem de şok edici sonuçlar itibariyle gölgede bırakan *Cosmo Raporu* cinsel açıdan faal bekâr ve evli kadınlardan gelen 106.000 yanıtı dayanıyordu. Raporun temel bulguları cinsel devrimin fazla ileri gittiğini düşünenlerin en büyük korkularını doğruluyordu. Kadınların büyük çoğunluğu (bu araştırmada yüzde 95) evlenmeden önce cinsel ilişkide bulunmuştu. Bununla karşılaştırıldığında Kinsey’nin yüzde 50’si pek mütevazı kalıyordu. Üstelik, Linda Wolfe’un *Cosmo Raporu*’nun birinci bölümünde işaret ettiği üzere: “evlilik öncesi seks toplum tarafından pek ayıp karşılanmıyor.”³⁸

Cosmo Raporu’nda kaydedilen genel bulgular evli ve bekâr olarak ayrılmamıştı, ama yanıt gönderenlerin bir bölümü kendilerini evli kadın olarak tanımlamışlardı. Kocaları ve sevgilileri ile yaşadıkları cinsel deneyimlerden isim vermeden serbestçe söz ediyorlardı. Oral seks? “Daha iyisi olamaz.” Anal seks? “O şekilde müthiş orgazm oluyorum.” Solo seks? “Gece yatağa Victor ile giriyorum -o vibratörüm.” Orgazm takli-

di? “Bunda bir sakınca görmüyorum, gerçekten.” Eş değiştirmek? “Virginia’da bile yapıyoruz.”

Yanıt verenlerin çoğu kırk yaşın altındaydı, ama en mahrem faaliyetlerini paylaşmaya istekli daha yaşlı pek çok hanım da vardı. Örneğin:

Yetmiş iki yaş. Çok sağlıklı. Kocas, 74. O da çok sağlıklı. Elli yıllık evli. Bir sürü çocuk. Hepsi evli. Cinsel yaşam çok iyi. Altmışı geçene kadar haftada en az beş kez. Artık haftada iki. Seksten hep hoşlandım, ama ilk gerçek orgazma 69 yaşında ulaştım. Büyük bir heyecan. Kocam artık biraz yavaşladığı için, beni uyarmak için daha fazla zaman harcıyor. - Minnesota’dan bir kadın

Birçok kadın da evlilik dışı ilişkilerini yazıyordu. Connecticut’dan yirmi altı yaşındaki bir kamuoyu araştırmacısı, beraber çalıştığı biriyle üç yıl süren bir ilişkiye girmişti. Şöyle diyordu: “Evlendikten sonra çalışmayı sürdürdüğümde... işin bana böyle ek getirileri olacağını hiç düşünmemiştim.”

Pennsylvania’dan yirmi yıllık evli kırk bir yaşındaki kadının öyküsü ise daha elimdi:

Hemen hemen herkesin Polonyalı olduğu ve herkesin kimin ne yaptığını bildiği küçük bir çelik kasabasında büyüdüm... liseden hemen sonra arabada seviştim, hamile kaldım ve evlendim...

Günün birinde tesadüfen bir telefon tamircisiyle tanıştım, öğleden sonraları kaçamağa gelmeye başladı. O da kocamdan daha sıcak değildi, ama yine de sıkıcı hayatımda bir değişiklikti. Yıllar sonra başka bir adamla tanıştım, diğerlerinden farklıydı. Bana hediyeler getiriyordu, iltifat ediyordu, beni bir yerlere götürmek istiyordu, yatakta da beni tamamen tatmin edene kadar kendini tutabiliyordu. Ama karısına bizim hakkımızda her şeyi anlatmış, karısı da kocama anlattı ve kocam da ikimizi de öldürmekle tehdit etti ve her şey bitti...

... Üç çocuğumuz ve kocaman iki köpeğimiz var. Akşamları arkadaşlarla dışarı çıkmıyorum, seks yapmıyorum, harçlığım yok, sebze meyve almak için bile fazla param olmuyor, içmeye başlıyorum, sekiz kilo fazlam var ve hayatımdan neredeyse toptan vazgeçtim.

Yirmi altı yaşında evlenmiş, elli sekiz yaşında bir büyükanne şöyle anlatıyor: “O zamanlar çifte standart pek yaygındı, bu yüzden kocamın bir sürü cinsel deneyimi olduğu halde bir bakire ile evlenmeyi istiyordu. Evlendi de. O benim ilk ve tek sevgilimdi, altı ay öncesine kadar...” Bu noktada, kendisiyle kocasından daha fazla şey paylaşan bir adamla tanışmış ve gayri meşru bir ilişki yaşamaya başlamışlar. Suçlu hissetmediğini söylemesine rağmen, şunları da sözlerine ekliyordu: “Kocamı asla terk edemem. Bu kadar yılı birlikte geçirdikten sonra, sanırım bu onu öldürür.”

Böyle bir ilişki kimi zaman ilk evliliğin yıkılmasına ve daha tatminkâr ikinci bir ilişkinin başlamasına yol açıyordu. Aşağıdaki dört örneğe bakalım.

İlk evliliğimi bitirme cesaretini bulabilmem için beş yıl ve üç ilişki gerekti. Şimdi beş yıldır ikinci evliliğimi sürdürüyorum, hiç başka ilişkim olmadı. Neden mi? Çünkü ikinci kocamı seviyorum
----- Georgia'dan 32 yaşında bir kadın

Tipik orta sınıf Katolik yetiştirilme tarzıyla hayatın amacının sadık bir eş, kendini çocuklarına adayan bir anne ve bahçe içinde güzel bir ev olduğuna inanmaya programlanmışım. Anneler çalışmazdı... Çok mutsuzdum. Bu konuda ne yapabilirdim? Arkamda tam beş yıllık sekreterlik deneyimim vardı, bu yüzden başlamak için en mantıklı nokta iş gibi geldi... Müstakbel bir müşteriyi ziyarete gitmişim, olaylar birbirini kovaladı, derken bu 27 yaşındaki iyi eş ve anne birden bire kendisini başka birinin iyi kocasının yatağında buldu... Altı ay sonra kocamı terk edip sevgilimle oturmaya başladım. Hâlâ onunla beraberim.

-----Teksas'dan bir sekreter

Eşim bu kadar iğrenç bir sırrı nasıl ondan saklayabildiğini sordu... Televizyon seyredirken, hatta sevişirken bile babamla yatmanın nasıl bir his olduğunu soruyordu... Sonra kıyamet koptu. Geç vakte kadar dışarıda kalmaya başladı, eve sarhoş geliyor, beni ihanetle suçluyor ve korkuyla bağrıışan üç küçük bebeğimizin önünde beni dövüyordu. Sonunda bu cezayı hak etmediğimi, babamla yaptığım şeyin benim hatam olmadığını fark ettim. En

sonunda, yavaş yavaş, yalnız yaşamaya ve bebeklerimi kendi başıma büyütme kararı verdim. Taşındım. Yeni bir işe girdim. Birkaç ay içinde güvenim yerine gelmeye başladı ve hayatıma başka bir adamın girmesine izin verdiğim gün de geldi. Sorunumu ona başından anlattım, verdiği tek yanıt şu oldu: "Seni seviyorum ve bütün bunlar sevgimi bir zerre bile değiştirmez." Bu adamla üç yıldır evliyiz. Aşkımız her geçen gün artıyor.

----- Colorado'dan bir kadın

27 yaşında boşandıktan sonra, üç yılı cinsel serbestlik, türlü türlü sevgililer, birçok üçlü ilişki ile, hiç bağlanmadan, yarını hiç düşünmeden geçirdikten sonra, âşık oldum. Sevgilim de bana âşık! 30 yaşındayım, iyi bir anneyim, başarılı bir iş kadınıyım ve artık arkadaşlarım hayrete düşse de tek adamın kadınıyım.

Cinsel devrimin muharebe alanını seve seve bırakıyorum.

-----Iowa'da yetişmiş 30 yaşında bir kadın

Bu mektupları 1888'de *Daily Telegraph*'a gönderilenlerle karşılaştırdığımızda, sanki bu iki grup kadın farklı gezegenlerden gelmiş gibiler. Evli kadınlar evliliğe dini bir görev olarak bakarken, yüz yıldan daha kısa bir süre içinde evliliği cinsel tatmin için bir arena olarak görmeye başlamışlardı. Koca yeterli tatmini sağlayamıyorsa, bazen bir sevgili veya ikinci bir koca ile değiştirilebilirdi. Bu iki grup mektubun çok farklı şartlar altında yazıldığını inkâr etmesek de -iki evliliğin başarısızlığı üzerine ağırbaşlı bir İngiliz gazetesinde yayınlanan bir makaleye, ikincisi ise bir Amerikan kadın dergisinin cinsel özgürlüğe ulaşmış kadınlar için tasarladığı ankete yanıt olarak yazılmıştı- yine de aradaki tezat hayret uyandıracak düzeyde.

1980'de mektup gönderenlerin gösterdikleri coşkunun ne kadarı doğum kontrol haplarının bulunabilirliğine dayanıyordu? Bunların ne kadarı 1973 tarihli *Roe v. Wade* Anayasa Mahkemesi kararına kadar götürülebilirdi? Etkili doğum kontrolüne erişim ve yasal kürtaj kesinlikle pek çok kadın için hamilelik riskini düşünmeksizin seksten zevk almayı mümkün kılıyordu. Ancak öykünün tümü bundan ibaret değil.

Mektuplar cinsel devrimin doruğunda bile bazı kadınların iyi seksten daha fazla şey istediğini ortaya koyuyor. Onlar sevgi, sıcaklık, saygı, dostluk, ortak ilgi alanları ve bağlılık istiyorlardı. Ya da başka bir deyiş-

le, evlilikte seksin iyi gitmesi iyi bir ilişkinin gereği kabul ediliyordu. Pek çoğu evlenmeden önce eşiyile yatmış olan daha genç evli kadınlar göz önüne alındığında, en azından onlar kendileri ile kocaları arasında yatakta bir uyum olup olmadığını biliyorlardı ve evliliğin sadece cinsel zevkin devamını sağlamakla kalmayıp arkadaşlık, ekonomik istikrar ve çocuk sahibi olmak gibi başka tatminler de getireceğini umuyorlardı. Yoksa neden evlensinler?

Cosmo Raporu'nun ortaya koyduklarından biri de cinsel devrimin genç bekâr kadınlarla sınırlı kalmamış olmasıydı. Bu yeni cinsel rahatlık bazıları kırklarında, ellilerinde ve altmışlarında yeni ilişkilere başlayan daha yaşlı evli kadınlara da sıçramıştı. Bunlardan biri kocasıyla kendisinin yetmişli yaşlarında seksten aldıkları zevki açık açık anlatıyordu. Ne genç ne de daha yaşlı evli kadınlar evlilik dışı ilişkilerden pek suçluluk duymuyorlardı.

Viktorya dönemi kadınlarının üstü kapalı ima ettikleri karanlık sırların bazıları yüz yıl sonra açığa çıkmıştı. İçki hâlâ Viktorya döneminde nazikçe “zorbalık” olarak ima edilen, ama 1980 kuşağının açık açık adını koyduğu dayak ve tecavüz ile ilişkilendiriliyordu. Sarsıcı çocukluk deneyimlerinin kalıcı etkileri yüzünden evlilikleri çoğu kez bozulan yetişkin kadınlar artık baba-kız arasındaki ensest ilişki ile yüzleşiyorlardı.

Cinsel deneylere açık olmak ve kadınların bu konuları alenen konuşma istekleri Viktorya döneminin baskılarına son vermişti. Ancak bunun yerine, yeni toplumsal sorunlar eşikteydi: yaşı küçük annelerin sayısının yükselmesi, AIDS de dahil olmak üzere zührevi hastalıkların yayılması, boşanma ve tek ebeveynliğin artması.

İŞ DEVRİMİ: ÇİFT-KAZANÇLI EŞLERİN YÜKSELİŞİ

Altmışlardan itibaren kadınların yaşadığı cinsel özgürlük işgücüne daha fazla katılmalarına bağlı olmasa bile paraleldi. Daha önce gördüğümüz gibi, bu eğilimlerin her ikisi de daha önceki yüzyılda kıpırdanmaya başlamış, ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra hız kazanmış ve savaş sonrasında siyasi hareketleriyle, özellikle de kadın hareketiyle birlikte katlanarak gelişmişti. 1960'larda evli kadınların yüzde otuzu işgücüne dahildi. Yirmi beş yıl sonra bu oran yüzde 54'e çıkmıştı. 1990'ların ortalarına gelindiğinde, Amerikan ailelerinin yüzde 60'ı çift kazançlıydı, yüzde 30'u geleneksel ekmek getiren/evi çeviren modelini izliyordu, yüzde 10'unda ise ya hiç kimse para kazanmıyordu ya da tek kişi yarı-zamanlı çalış-

şıyordu. Avrupalı kadınlar da, özellikle İskandinav ülkelerinde, Fransa'da ve evli kadınlar için çalışmanın norm haline geldiği İngiltere'de, bu eğilimi takip ediyorlardı.³⁹

1960'lar ile 1980'ler arasında evin dışında çalışan kadınların sayısının artmasıyla birlikte Amerikan evliliğinin de dokusu değişmeye başladı. Bu değişim sadece daha fazla ev kadınının ekmek parası kazanmaya başlamasından ibaret değildi, zira işçi sınıfına mensup kadınların bir bölümü zaten aile bütçesine katkıda bulunuyordu. 1960'larda değişmeye başlayan şey evli bir kadının işinin eşininkinden sonra gelmesi ve kendi mesleki gereksinimlerini kocasınınkinin altında tutması gerektiği yolundaki kanıydı. Gerçekten de 1969'a gelindiğinde, hem kadının hem de erkeğin işlerini ciddiye aldıkları ve erkeğin mesleğinde karısınınki pahasına ilerlemek zorunda olmadığı tarzda bir aile yapısını tanımlamak üzere "çift-kariyerli aile" terimi ortaya atılmıştı.⁴⁰ Kadının geleneksel olarak kendisini kocasının kariyerini ilerletmeye adanmış "iki-kişilik kariyer çiftleri"nin aksine, çift-kariyerli eşler hem kocanın hem de kadının profesyonel gelişimlerine görünür şekilde eşit yatırım yaparlar. Altmışlılardan sonra pek çok evli kadın doğum izni ve küçük çocuklarını büyütme için verdikleri kısa aralıklara rağmen, bir dizi ufak tefek işe girmektense işlerini uzun vadeli taahhüt gerektiren bir "kariyer" olarak algılamaya başladılar. Eşlerin her ikisinin de kariyerlerinin desteklenmesi kimi zaman çiftlerin ayrı yaşamak zorunda kalmaları anlamına gelebiliyordu ve iyi niyetli kişiler bile bu koşullar altında bütün evliliklerin ayakta kalamayacağını anlamışlardı.

Çift-kariyerli ailelerin temelinde yatan eşitlikçi felsefeye rağmen, evin ve çocukların sorumluluğunun yükünü yine büyük ölçüde kadınlar üstlenmeyi sürdürdüler ve bu eşitsizlik çalışan çiftler arasında hâlâ tartışma konusu oluyor. 1970'lerde, "kişisel olan politiktir" şeklindeki feminist slogan pek çok kadını toplumsal değişimin hanede başlayacağına inanmaya itmişti. Kadınlar avukat, doktor, bilgisayar programcısı, taksi ve otobüs şoförü, yönetici, belediye başkanı olurken erkeklerden de temizlikçi ve bebek bakıcısı olmaları isteniyordu. Anlaşılır bir şekilde, erkekler geleneksel olarak kadının alanına giren bu düşük-statülü işleri yapmamakta direniyorlardı. Yine de zaman içinde bazıları ev işlerine yardım etmeye başlamışlardı: Çöpleri dışarı çıkarmak, market alışverişi-ne gitmek ve bulaşık yıkamak Amerikan kocalarının evcimenleştirilmesinin ilk aşamaları olmuştu.

Başka bir devrim daha meydana geliyordu, bu cinsel devrim kadar müjdelenen bir şey değildi, ama aile yaşamını önemli ölçüde değiştirme umudu vaat eden bir şeydi. Ellilerde ev işleri için parmağını kımıldatmayan babaların oğulları yetmişlerde ve seksenlerde sofrayı hazırlamayı ve dağıttıklarını toplamayı öğreniyorlardı. Bu değişim, bize erkeklerin hâlâ kendi yüklerinin tümünü taşımadıklarını hatırlatıp duran sosyal bilimciler tarafından saatlerle ve yüzdelerle ölçülen ağır bir devrim oldu.⁴¹ Fakat değişim adım adım da olsa, hâlâ ev işleriyle karılarından daha az vakit harcıyor olsalar da, kocaların pek çoğu evin bakımından kendilerinin de sorumlu olduğu fikrine alışmaya başlıyorlar.

Eşler arasında ev işi konusunda sürtüşmeler çıkabiliyor ve çıkıyor da. Erkeklerin ve kadınların işbölümü algıları üzerine 1989'da yapılan bir çalışma "beklentiler ve davranışlar arasında önemli oranda tutarsızlık" olduğunu ortaya koyuyordu.⁴² Kadınlar da erkekler de ev işlerine eşlerinin düşündüğünden daha fazla katıldıklarına inanıyorlardı. Fakat yine de, çoğu durumda erkeklerin paranın idaresinden, evdeki tamirat işlerinden ve bahçeden sorumlu oldukları ve evli erkeklerin yaklaşık üçte birinin ev işlerine düzenli olarak yardım ettikleri konusunda fikir birliğine varıyorlardı.

Yüksek eğitilmiş erkeklerin ev işi sorumluluğu üstlenme olasılığı az eğitilmiş erkeklerden daha yüksekti.⁴³ 1981 mezunlarına 1991-1992 döneminde gönderilen Stanford Üniversitesi anketi bu kişilerin "ev işlerini paylaşmakta öne çıktıklarını" gösteriyordu, karıkocaların neredeyse yarısı eşleri ile eşit oranda ev işi yapıyordu.⁴⁴ Yüksek eğitilmiş erkeklerin eşleri genellikle benzer eğitime ve gelir düzeyine sahip çalışan kadınlar olduklarından, bu erkeklerin geleneksel ekmek getiren erkek/evi çeviren kadın modeline uymaları kolay değildi.

Babalık ideallerinde ve uygulamalarında da radikal değişimler meydana geldi. Eşlerinin hamilelikleriyle başlamak üzere, erkekler doğum sürecine daha faal olarak katılmaya teşvik edildiler. Bir zamanlar gerçek bir tabu kabul edilen doğum odasından dışarı atılırlardı. Bugün ise hamile eşlerinin nefes alma tekniklerini öğrenmelerine yardımcı oluyorlar ve çoğu kez bebeklerinin doğumunda bulunuyorlar. Pek çoğu düzenli olarak bebelere mama veriyor ve altlarını değiştiriyorlar. Günümüzde bunun göstergelerinden biri de ülke genelinde havalimanlarındaki erkekler tuvaletlerine yerleştirilen bebek alt değiştirme masaları.

Babalar bebeklerini bundan sadece on sene önce pek tuhaf görünen ama

artık kimsenin dönüp bakmadığı ana kucaklarında taşıyorlar. Bebeklerini önlerine ya da arkalarına asarak yürüyüşlere çıkıyorlar, ufkaklıkları çeşit çeşit bebek arabalarında gezdiriyorlar, küçük çocuklarını araba koltuklarına kayışlıyorlar ve çocukları yanlarına koyup bisiklete bindiriyorlar.

Bir zamanlar bebek bakmak zorunda kalan babayla zalimce alay ediliyordu. Fransız karikatürist Honoré Daumier (1808-1879) entelektüel kadının bebeğin beşiğini sallayan kocasıyla dalga geçiyordu, adam silindir şapkaklı konuğuna şöyle diyordu: “Mösyö, bu sabah karıma ilham geldi... onu görmeniz mümkün değil. Ben de gördüğünüz gibi, bütün dikkatimi onunla üzerinde işbirliği yaptığımız son çalışmaya vermek zorundayım.” (*Moeurs Conjugales*, no. 46) On dokuzuncu yüzyılın sonlarında, 7. bölümde görmüş olduğumuz Alman ve Amerikan çizimleri gibi yüzlerce karikatür ve mizahi resim eşlerin rollerinin değişmesini alaya alıyordu.

Mr. Mom (Bay Anne [1983]), *Three Men and a Baby* (Üç Adam ve Bir Bebek [1987]) ve *Mrs. Doubtfire* (1993) gibi kadın işi olmasına alışılmış işleri yapan erkeklerle dalga geçen filmlere rağmen, yirminci yüzyılın sonlarına doğru Amerikalılar bebeğine bakan baba ve ekmek parası kazanan anneye alıştılar. İki yeni terim sözcük dağarcığımıza girdi: “ev erkeği” ve “evde oturan baba”. Bu baba, karısı başarılı bir avukat, doktor, diş hekimi, işkadını, mühendis, yönetici ya da akademisyen olan bir sanatçı veya yazar ya da sadece işsiz bir adam olabilir. Eşlerin ikisi de bu durumdan hoşnut olmayabilir, ama bu mutlaka ailenin yıkılmasına yol açmıyor.

Şu anda eşleri çalışırken tüm zamanlarını çocuk bakarak geçiren yaklaşık 2 milyon baba bulunuyor, 3 milyon baba da bu işi yarım-zamanlı yapıyor. Konferanslar, destek grupları, bültenler ve İnternet siteleri artık “Evdeki Babalar”ın (*New York Times*, 2 Ocak 2000) gereksinimlerine yanıt veriyor. Bu erkeklerin birçoğu yeni rollerinden duydukları memnuniyeti dile getirirken, aynı zamanda yalnızlıktan, depresyondan ve statü eksikliğinden şikayet ediyorlar - bu sorunlar çok uzun süre sayısız Amerikalı ev kadınının derdi olmuştur.

Times’da yayınlanan bu makaleye cevaben evde oturan bir babadan gelen mektup “çocuk büyötmek dünyanın en zor ve nankör işi” inancını dile getiriyordu (5 Ocak 2000). Şunları da ekliyordu: “Evin başında üç buçuk yıl geçirdikten sonra, ‘kadının işi asla bitmez’ lafının doğruluğuna şahitlik edebilirim.” Bu baba, rolü kendisi üstlenerek “uygar dünyanın şekillenmesinde annelerin oynadığı önemli rolü takdir edebilmişti.”

Çalışan bir kadının ev erkeği bir kocaya sahip olması hâlâ ender rastlanan bir durum. Evli kadınların çoğu zorlukla da olsa iki farklı mekan-daki iki “vardiya”yı ayarlayabiliyor. Özellikle de çocuk varsa, iş/aile çatışmaları hiçbir zaman tam anlamıyla çözölemeyen daimi sorunlara yol açıyor. 1972’de başlayarak yirmi yıl süresince on üçü çalışan annelerden oluşan otuz kadını inceleyen Psikolog Ruthellen Josselson, meslek ve çocuk sahibi olan kadınların hepsinin özellikle de çocukları küçökken profesyonel yükömlölükleri ile annelik sorumlulukları arasında sıkışıp kalmış hissettiğini belirtiyor. Yine de Josselson’a göre bu çalışan anneler, “anne olmayanlara göre işlerinden daha memnunlar”. Ne kadar yoğun olursa olsun deneyimlerinin çeşitliliğinden hoşlanıyorlar ve çocukları olmasaydı işlerinde daha başarılı olabileceklerini düşünmüyorlar. Hiç olmazsa, aile yaşamları onları işyerinde motive ediyor.⁴⁵

Önlerinde taşıdıkları ikizleriyle evli bir çift. Kuzey Carolina, 2000 (Fotoğraf: Reid Yalom)

Josselson'ın örneklemini küçüktü ve getirdiği yorum, o günün ben de dahil olmak üzere pek çok toplumsal eleştirmeni gibi, ücret karşılığı çalışmayı evli kadınlar ve anneler için sadece kaçınılmaz değil, aynı zamanda faydalı gören araştırmacının önyargılarını da yansıtıyor olabilir. Yine de, kuşkusuz başka bir bakış açısı da mevcut, bu da tam zamanlı ev hanımı olmayı seçen evli kadınlarınki. Stanford 1981 mezunlarından tüm zamanını çocuklarıyla evde kalarak geçirmeyi seçen biri 1991-1992 döneminde yapılan ankete şöyle yazmıştı: "Ev idare etmek prestijli değil, ama önemli. İnsanın çocuklarının iyiliğini kendini yüceltmenin önüne alması kayda değer ve takdir edilmesi gereken bir şey." Bu gruptan diğer bir ev hanımı ise bu kadar süslü bir söyleme girmeden şöyle söylüyordu: "Aynı zamanda hem çalışıp hem de çocuk büyütmenin çok zor olduğuna karar verdim ve işi bıraktım."⁴⁶ Bazen işyerinin entelektüel getirilerini ve yetişkinlerle iletişimi özlemelerine rağmen, çalışmayan ev hanımları verdikleri karardan çoğunlukla memnundular.

Stanford çalışmasının yazarları Myra Strober ve Agnes Chan, evde oturan anneler ile çalışan annelerin kocalarının gelirleri arasında fazla fark olmadığını belirtiyorlar. Ancak kadınların geldikleri sınıflar arasındaki fark büyük. Üst sınıfa mensup bir aileden gelmek "onların tam zamanlı ev hanımı olma olasılıklarını diğer sınıf arkadaşlarına göre artırıyor," bunun nedeni belki de başarılı bir babaya sahip zengin aile modelini içselleştirmiş olmaları ve boşanma durumunda ailelerine dayanabilecek olmaları.⁴⁷

'81 sınıfına mensup Stanford annelerinin sadece üçte biri tam zamanlı ev hanımıydı ve bunların da çoğu çocukları büyüdükten sonra çalışmaya devam etmek niyetindeydi. Kadınların çoğunluğu meslekleri ile evliliği ve/veya anneliği birleştiriyordu. Bu kadınların birçoğu kocalarının meslekleri uğruna kendi mesleklerinden fedakârlık ettiklerini söylüyorlardı. Örneğin: "Chicago'da küçük bir şirketten mükemmel bir iş teklifi almıştım, ama eşimle birlikte gidebilmek için reddettim." "Boston'a transfer edilmişim. Washington, D.C.'de kocamla kalmak için geri çevirdim." "Kocam işletme fakültesine gidebilsin diye iki yıllık New York'a taşınmam gereken bir işi bıraktım. Sonra da California'ya geri taşınmak için bir işten daha ayrıldım."⁴⁸ Çiftlerin bir arada kalabilmeleri için bu tip esneklikler muhtemelen gerekli olsa da, daha düşük ücretlere razı gelip eşleri kadar yüksek kariyerler izleyememek ve fedakârlık yapmak genellikle kadınlara düşüyor.

Stanford mezunları, çoğunlukla, ülke genelinde toplumun her düzeyindeki çift-kazançlı eşlerin karşılaştığı sorunlarla mücadele ediyorlardı: Pek çok yönden hâlâ ekmek parası kazanan herkesin evde oturan bir karısı vardır düşüncesine göre işleyen bir toplumda hem işin hem evin hem de çocukların nasıl idare edileceği. (Gelen kargoları, evdeki tamiratları, çocukların hastalıklarını ve doktor randevularını bir düşünün.) Çalışan çiftler üzerindeki çift-kazançlılık geriliminin etkileri türlü forumlarda yüzlerce gazeteciye, psikologa ve ahlakçıya konuşacak laf çıkarıyor. Bu doğrultuda, aile ve çalışma hayatına dair “Çiftler, nasıl başa çıkacakları konusunda fikir alışverişinde” başlıklı bir köşe (*San Francisco Chronicle*, 16 Ocak 2000) zehirli iş artıklarının kişisel hayatlarına girmesinden şikayet eden 150 okuyucu mektubu almıştı. Yöneticilerin çalışanlara ya da çalışanların kendi kendilerine yükledikleri gerçekdışı beklentilerin gerginliği altında uzun süreli ve sağlam evlilikler yıkılıyor ya da yıkılmanın eşiğine geliyordu. Mektup gönderenlerin önerileri çiftlerin katılacakları terapilerin, kiliseye devam etmenin ve aile tatillerinin faydalarını öne çıkarıyordu. Öncelikleri sıralama ve evliliği birinci sıraya oturtma konusunda bilinçli çabalar bazı çiftler için yararlı oluyordu. Haddinden fazla yüklü ve programlı bir takvime sahip olan dünyamızda, birlikte geçirilecek zamanları programlamak evliliği kurtarmanın bir yolu olabiliyor.

İster büyük veya küçük şirketler, ister akademik kurumlar, ister devlet kurumları olsun işverenler iki-maaşlı ailelerin gereksinimlerine kulak vermeye yeni yeni başlıyorlar. Ortak pozisyonlar ve esnek mesai hâlâ pek ender, yarı zamanlı iş ise bulunduğu takdirde bile bu seçeneği tercih eden kişiyi çoğu kez çizgi dışına itiyor. Elliden fazla çalışanı olan şirketlerin ailevi ve tıbbi gerekçelerle yılda 12 haftaya kadar iş güvencesini koruyarak izin vermesini şart koşan 1993 tarihli Ailevi ve Tıbbi İzin Yönetmeliği’ne rağmen, doğum izni kısa ve ücretsiz. Bu gerekçeler doğumu ve yeni doğan bebeğin bakımını, çocuğun evlatlık olarak veya koruyucu aileye yerleştirilmesini ve ciddi bir sağlık sorunu olan yakın aile bireyinin (eş, çocuk veya ebeveyn) bakımını kapsıyor.

Bu bağlamda, bazı Avrupa ülkelerinin çok gerisindeyiz. Örneğin çalışan annelere ya da babalara doğumdan sonra İsveç’te on bir ay ücretli, Danimarka’da ise on iki ayı tam ücretle bir buçuk yıl izin veriliyor. İngiltere’de doğum izni sadece on üç hafta, fakat mevcut başbakanın eşi - ünlü bir çalışan hakları avukatı ve dört çocuk annesi Cherie Blaire- son çocuklarının doğumundan sonra kocasını izin almaya zorlayarak (başarı-

sız oldu) ebeveynlere doğum izni konusunu ulusal politikanın kalbine soktu. Pek çok Avrupa ülkesinde, yarım yüzyıl önce başlatılan Fransız sistemini izleyerek, devlet ödenekli kreşler bulunuyor. Dünyanın en büyük sanayi devletleri olan ABD’de Japonya da ihtiyacı karşılayacak düzeyde ücretli doğum izni ya da uygun fiyatlı çocuk bakım hizmeti sağlamıyor.⁴⁹ Amerikalı anneler on iki haftalık düzgün bir doğum iznini denk getirmek için çoğunlukla tatil, hastalık ve doğum izinlerini bir araya getirmek ve işe döndüklerinde gelirlerinin hatırı sayılır bölümünü çocuk bakımı hizmetlerine vermek zorunda kalıyorlar.

Amerika’da umut vaat eden bir gösterge, ülke genelinde bakım gerektiren çocuklar için öğleden sonra 3:00 ile 6:00 arasında okul sonrası programlarının yayılması. İş dünyasının, vakıfların ve federal hükümetin birlikte desteklediği bu programlar müzikten matematiğe, yemek yapmaktan marangozluğa değişik öğrenim deneyimleri sunuyor. Okul çağında çocuk annelerinin yüzde 78’inin işgücüne katılmış olduğunu düşünürsek, bu programlar çalışan anne babalar için adeta bir nimet.

Pek çoğu hem evde hem de dışarıda çalışan Amerikan evli kadınları ve anneleri çocuklarına yeterli bakım ve eğitim, rahat evler, sağlıklı yemekler, düzgün giyim, haftalık eğlence ve yaz tatili sağlamak için durmadan çözümler üretmeye çabalyorlar. Şikayet etmelerine ve ekonomik açıdan uygun olduğunda bazılarının tam zamanlı ev kadınlığına dönmesine şaşmamak gerek.

Yine de, Stephanie Coontz’un *The Way We Really Are* (Gerçekten Olduğumuz Gibi) adlı kitabında üzerinde durduğu gibi, evli kadınlar ve anneler salt ekonomik gerekçelerin ötesinde bir şeyler için evin dışında çalışmaya devam edecekler. Kadınların çoğu işlerinin verdiği tatminden memnun. “Araştırmacılara sürekli çocuklarına düzgün bakım koşulları sağlamak ve ev işlerini kocalarıyla paylaşmak konusunda karşılaştıkları zorluklara rağmen işlerinin onlara sağladığı toplumsal itibardan, kendilerine duydukları saygıdan ve dostluk çemberlerinden hoşlandıklarını söylüyorlar.” Bu durumu desteklemek için Coontz, para söz konusu olmasa çalışan kadınların üçte birinden azının evde oturacağını ortaya koyan 1995 tarihli Harris araştırmasını öne sürüyor.⁵⁰

Evli kadınların çalışmak istemeleri için birçok sebep bulunuyor. Öncelikle, ekonomik bakımdan kocalarına bağlı olmak istemiyorlar. Maddi destek bakımından erkeklere bağımlı oldukları sürece kadınların daima ikinci cins olarak kalacaklarını savunan ilk feministlerin -Charlotte Per-

kins Gilman, Simone de Beauvoir ve diğerleri- öğrettiklerini iyice anlamış durumdalar. Bazıları kendi annelerinin babalarından harçlık istediklerini ve ailenin gelirinin nasıl harcandığı konusunda pek az söz sahibi olduklarını hatırlıyor. Çoğu kazanç sahibi olmanın kendilerini kocalarıyla eşit düzeye getirdiğine inanıyor, tıpkı çift-kariyerli bir evli kadının ifade ettiği gibi: “Bu ilişkiyi istediğim için yaşıyorum, biri bana bakıyor diye değil... ‘Peki, sofraya yemek koymamızı sağlayan parayı eve sen getiriyorsun, bu da benim ölmememi sağlıyor,’ demek zorunda hissetmiyorum. Ben de ortaya para koyuyorum.”⁵¹

Kadınların çoğu, cinsiyet kuramcıları Strober ve Chan’ın altını çizdiği “pazarlık gücü” teorisini içgüdüsel olarak anlıyor. Kısaca özetlersek, “eşlerden biri evliliğe ne kadar çok kaynak, özellikle de maddi kaynak getirirse onun pazarlık gücü daha fazla olur.”⁵² Pazarlık gücü, birinin kariyerinin diğerininkinin önüne geçmesinden tutun da ev işlerinin paylaşımına kadar çiftlerin aldıkları kararların çoğunu etkiler. Eşlerin aralarındaki ilişkiye dair bu çıkarıcı ve maddiyatçı görüş sadece akademik teorilerin verdiği bir hüküm olarak kalmaz. Kadın dergileri bile eve maaşını getiren evli bir kadının hedefledikleri konusunda daha açık bir şekilde yazmaya başladılar. Evcimenlik mefhumunun kalesi olan *Family Circle* dergisinde (7 Mart 2000) yazan klinik psikolog Judith Sills açıkça şunları dile getiriyor: “Bir kişi para kazanmayı bıraktığında ya da kazanmaya başladığında evlilikteki güç dengesi değişir... Güç doğrudan para kazanana geçer.”

Bazı karıkocalar gelirlerini ayrı hesaplarda tutarlar. Evliliklerin yarısı boşanmayla sonuçlandığından, her iki taraf da ne olur ne olmaz diye para konusunda temkinli davranmak zorunda hissediyor. Çocukları ufakken çalışmak istemeyen, sağlam evlilikleri olan kadınlar bile maaşlarını ve kıdemlerini kaybetmekten korkuyorlar, çünkü boşanmaları durumunda maddi darboğaza düşeceklerini düşünüyorlar.⁵³

Sosyal Sigortalar da çalışmaya ara veren kişiyi cezalandırıyor. Çocukları çok küçükken evde oturan, sonra da çocuklarının okulunun Çocuk ve Ebeveynler Birliği üyesi olan bir eş ve anne doğru bir gözlemde bulunuyordu: “Bir anne çocuklarına bakmak için evde oturduğu her üç ay için sigortasına sıfır yazılıyor. Sonunda bütün o sıfırlar emeklilik tazminatında ortalamaya katılıyor... Sosyal Sigortalardan hesap ekstrem geldiğinde hep yüreğim ağzıma geliyor. Sıfır yılların hepsi hesaba katılıyor.”⁵⁴

Kadınların çalışmayı seçmesinin ikinci ve beñce aynı derecede önem taşıyan nedeni de evin ölçütleri içine hapis olmak istememeleri. Gele-

neksel evcimenliğin kafesi andıran çerçevesi içinde yaşamak istemiyorlar. Kadınların daha yüksek eğitim almaları ufuklarının mutfağın, salonların ve bahçenin ötesine doğru genişlediği anlamına geliyor. Bir kez daha, kadınların yüksek eğitim almasının çok daha yakın geçmişte gerçekleşen bir olgu olduğunu aklımızdan çıkarmamalıyız. Amerika'da kadınlara özel kolejler ve karma üniversiteler, çoğunlukla üst ve orta tabakalardan çok ufak bir oranda kadın kabul eden on dokuzuncu-yüzyıl-sonu yaratımlarıydı. 1950'lerde bile lisans mezunu bir kadına karşılık üç erkek öğrenci bulunuyordu.⁵⁵ Bugün, kadınlar erkeklerle karşılaştırılabilecek düzeyde eğitim alıyorlar -lisans derecelerinin yüzde 55'i, hukuk ve tıp derecelerinin yüzde 50'den fazlası, doktora derecelerinin yüzde 55'i kadınlara ait. Üniversite sınıflarındaki erkekler gibi, onlar da yaşamları boyunca kafalarını kullanmayı umuyorlar. Ücretli istihdam kişinin insanlarla iletişim kurmadaki becerilerini olduğu gibi zekâsını da zorlayan bir faktör olabiliyor. Kişiye işyerinde başka insanlarla ilişki kurma ve hatta kimi zaman onların hayatlarında bir fark yaratma olanağı sunabiliyor.

Genelde iş yaşamının doğası hakkında yanılsamalarım yok. İş her zaman zekâyı geliştirmiyor, yeniliğe ve hayal gücüne müsaade ettiği zamanlar da ender. Stres ve acı yaratabiliyor, kişisel yaşama zarar verebiliyor. Fakat yine de, yakın gelecekte dünyayı işsiz düşünemiyorum. Evli kadınlar da, tıpkı kocaları gibi, pek azının kendi içinde veya evinin dört duvarının arasında bulabildiği tatmini iş dünyasında arıyorlar. Günümüzde evli erkeklerin çoğu eşlerinin evin dışında da iştigalleri olacağını varsayıyor ve pek çok koca karısının "en büyük destekçisi" olduğu için övülüyor. Ayrıca, aileyi geçindirmenin maddi yükünü paylaşması için eşine güveniyor.

Elbette, bu senaryoyu reddeden bazı kadınlar, kocaları ve çocukları için evdeki sığınak olmayı tercih eden hanımlar da mevcut. Onlar çocuklarına bakmaktan, onları okula götürüp getirmekten, onların futbol ve beysbol maçlarına gitmekten, yemek yapmaktan, temizlikten, çamaşırdan ve ütüden, bahçeyle ilgilenmekten, dikiş dikmekten, alışverişe çıkmaktan, annesine, babasına ya da hasta bir yakınına bakmaktan memnuniyet duyuyorlar. Teorik olarak, ev kadınları, özellikle de bir hizmetçi ya da bir temizlikçi ekibi tutabilecek durumda olanlar kitap okumak, e-postalarını yanıtlamak, Internette dolaşmak, televizyon seyretmek, tenis oynamak, yoga yapmak, spora gitmek, yürüyüşe çıkmak, piyano çalmak, müzik dinlemek, resim yapmak, misafir ağırlamak, mektup ya da yazı

yazmak, gönüllü işlerde çalışmak, arkadaşlarıyla buluşmak ve kendi ritimlerini izlemek için daha fazla zamanları olmalı. Fakat ev hanımlarının pek azı, özellikle de çocukları varsa, kendi hayatlarının işsiz güçsüz bir hayat olduğunu düşünüyor. Eve, çocuklara ya da cemiyete karşı yükümlülükler hep insanın kendisine ayırmaya çalıştığı saatlere sarkıyor, bunun nedeni belki de ev idaresinin doğası itibariyle hep beklenmedik olaylara açık olması - hastalanan bir çocuk, bozulan bir çamaşır makinesi, fırtınanın çatıyı zedelemesi. Üstelik, ikinci bir kazanç sahibinin getirdiği ek gelir olmayınca, ev hanımları çoğu zaman evde oturabilmek için maddi ödüllerden vazgeçmek zorunda kalıyorlar. Bazı kadınlar için çocukları küçükken onların yanında olmak yeterli bir ödül. Özgürce seçilmiş olması, eşinin gelirinin yeterli olması veya kendine ait yeterli varlığı bulunması durumunda bir ev kadınının (ya da ev erkeğinin) yaşamı tatmin edici olabilir. Günümüzde evli kadınların oldukça küçük bir bölümü ekonomik açıdan böyle bir hayatı seçebilecek durumda.

Kadınların ömürleri uzadığından, çocuk büyütme dönemi yaşamın nispeten daha az bir süresini kapsıyor. Birçok kadının yaptığı gibi, eğer bir kadın çocuk doğurmak için yirmili yaşlarının sonlarını beklerse ve seksen yaşına kadar yaşarsa, hayatının sadece üçte birini fiilen annelik yapmakla geçirmiş oluyor. Çocuk büyütme sürecinin öncesindeki ve sonrasındaki yıllarda ücretli istihdam veya kesintisiz gönüllü çalışmalar için uzun zaman birimleri kalıyor. Evli kadınların birçoğu, çocukları küçükken işten ayrılanlar bile, ekonomik nedenlerden ötürü çalışıyorlar ve pek çok kadın, çalışmak zorunda olmayanlar bile, istediği için çalışıyor.

Her toplumsal devrim kendisini elde ettiği zeminden tamamen olmasa bile kısmen geri çekilmek zorunda bırakan bir muhafazakâr tepki ile karşılaşır. 1980’de Başkan Ronald Reagan’ın seçilmesiyle simgelenen ve “aile değerleri” haykırışlarıyla kışkırtılan geri dönüş cinsel ve feminist devrimlerin elde ettiği zaferlerin bir bölümünü hükümsüz kıldı. Seksenlerde kürtaj hakları kısıtlanmaya başlandı. ERA neredeyse toprağa gömüldü. Androjenlik yerini seksi iç çamaşırlarını, estetikli göğüsleri ve yukarı kaldıran sutyenleri ön plana süren yenilenmiş bir feminenliğe bıraktı. Gösterişli beyaz gelinlikli gelinlerin olduğu pahalı düğünler tekrar moda oldu. Kadınların çalışmasına saldırıldı, kadınlar kocalarını gölgede bırakmakla, anneler çocuklarını profesyonel başarı sunağında kurban etmekle suçlandı. Popüler basın kadınların hem başarılı bir evlilik hem de başarılı bir ka-

riyer yürütme yeteneklerine şüpheyile yaklaşır oldu ve çalışan kadını “her şeye birden sahip olmak isteyen biri” konumuna indirgedi.⁵⁶

1992’de bu geri dönüşü belgeleyen yazar Susan Faludi, seksenlerde çoğalan anti-feminist mitlerden bazılarını söndürdü.⁵⁷ Kadınların kazanımlarını geçersiz göstermek için can atan dergiler ve gazeteler, otuz yaşına kadar evlenmemiş olan kadınların bundan sonra da evlenmesinin pek muhtemel olmadığını açıklayan 1986 tarihli Harvard-Yale çalışması ya da sosyolog Lenore Weitzman’ın 1985’e ait bulgusu olan boşanmış kadınların yüzde 73’ünün yaşam standardının boşanmayı izleyen bir yıl içinde düştüğünü açıklaması gibi şüpheli araştırmaları kullandılar. Daha sonra yapılan araştırmalar, bu iki bulgunun da büyük ölçüde abartılmış olduğunu ortaya koyuyordu. Medyanın ortaya sürdüğü mahvolmuş serbest kadın imajı ve evleri uğruna kariyerlerini feda etmiş olan annelerin parıltılı resimleri açık açık saati durdurmayı ve kadını koşarak evinin güvenliğine göndermeyi amaçlıyordu.

Yine de, tarihçi Ruth Rosen’in değerlendirmesine göre, “Yirminci yüzyılın sonuna gelindiğinde, feminist düşünceler kültürümüze herhangi bir direnme hareketinin ya da politikanın sökemeceği kadar kazanmıştı.”⁵⁸ Cinsel ve feminist devrimlerin aşırılıklarını kınayanlar bile kızlarından veya sevgililerinden evlenene kadar bekâretlerini korumalarını ya da evlendikten sonra mutfağa çekilmelerini isteyecek durumda değildi. Müstakbel eşlerini tartan erkekler onlardan giderek kendilerini sadece yatak odasında değil, toplantı odasında da taşımalarını bekliyorlardı.

Dönemin havasını yansıtan göstergelerden biri de miadını doldurmuş, vıdı vıdı, frijit, aptal ve cazibeden yoksun eşler hakkındaki eski fıkralar. Komedyen Henny Youngman’ın evli kadın esprilerinden oluşan repertuarını hatırlıyor musunuz? “Karımı buyurun, lütfen!” “Karım alışverişte kara kuşak sahibi.” “Karım çamur maskesi sürmüştü, iki gün boyunca harika görünüyordu. Sonra çamurlar döküldü.” “Kırk yıldır aynı kadına aşığım. Karım öğrenirse beni öldürür.” Artık kendi üstünlüklerinden emin olan evli kadınlar kocalarının alaylarına kolaylıkla hedef olmuyorlar. Hatta kocalar hakkındaki espriler giderek artıyor, tıpkı şu sıralar e-posta ile dönen aşağıdaki örnekler gibi:

“Düşünüyorum - o yüzden bekâırım.” Lizz Winstead’e atfediliyor

“Hiç evlenmedim, çünkü hiç gerek yoktu. Evde koca yerine geçen üç tane evcil hayvanım var. Her sabah homurdanan bir köpeğim, bütün öğleden sonra küfreden bir papağanım ve gece eve geç gelen bir kedim ...” Marie Corelli’ye atfediliyor.

“Her başarılı erkeğin arkasında şaşırmış bir kadın vardır.” Mar-yon Pearson’a atfediliyor.

Son espri bağlamında, işte 1999’da sıkça tekrarlanan bir fıkra: “Hillary ve Bill Clinton bir benzinciye girerler. Pompadaki adam özellikle First Lady’e çok sıcak davranır. Arabalarına binip yola devam ederlerken Hillary eşine pompacının ilk erkek arkadaşlarından biri olduğunu söyler. Bill kendinden emin bir şekilde şöyle der: “Bir benzinciyle evleneceğine benimle evlendiğine memnun musun?” Hillary yanıtlar: “Eğer onun-la evlenseydim, başkan o olurdu.”

YENİ EVLİ KADININ İMA ETTİKLERİ

Hillary ve Bill Clinton öyküsü yeni evli kadının rolünde kendiliğinden bulunan tutarsızlıkları ulusal sahnede ortaya döktü. 1990’ların pembe dizileri gibi, onların öyküsü de çift-kariyer hırslarının, ihanetin, affedişin ve aşkın dramatik destanıydı. Amerika, 1992’de Hillary Rodham Clinton’a hazır değildi. Geleneksel eşi kusursuz bir şekilde canlandıran Nancy Reagan ve Barbara Bush’dan sonra, kocasıyla aynı seviyede bulunan avukat bir başkan eşi Amerikan halkının büyük bölümü için fazlasıyla ürkütücüydü. Onun siyasi etkinliklerine kuşkuyla bakmış ve önerdiği sağlık planı yenilgiye uğradığında öçlerini aldıklarını hissetmişlerdi. Clinton’ın ilk görev döneminde, Hillary kamuoyunun takdirini kazanmak için sürekli taktiklerini ve saç şeklini değiştiriyordu. Fakat ne yaparsa yapsın, Amerikalılar’ın çoğu ona karşı duyduğu nefreti saklamı-yordu.

Mağdur bir eş konumuna geldiğinde bütün bunlar elbette değişti. Başkan Clinton’ın evliliğine Monica Lewinsky ile ihaneti, iğrenç ayrıntılarıyla birlikte medyada temcit pilavına döndükçe ve Hillary her şeye rağmen metanetini korumayı sürdürdükçe, Amerikan halkı nezdindeki popülerliği de birden arttı. O “erkeğinin yanında duran” kadın, diğer Amerikan kadınlarının kendileriyle özdeşleştirebilecekleri eş haline geldi. Clinton’ın itibarının zedelenmesi eşine bulaşmadı. Kocasının görev-

deki son yılında başkanın eşi konumundan vazgeçmek pahasına olsa da, Hillary bu skandaldan kendi kariyerini sürdürme kararlılığıyla sıyrıldı. Ben bu sayfaları yazarken, o da ABD Senatosu'na henüz seçildi. Amerikan kamuoyu Hillary Rodham Clinton kadar iyi eğitilmiş, tuttuğunu koparan ve hırslı eşlere artık hazır mı?

Yeni evli kadının temel özellikleri o güvenilir standartlarda, yani kadın dergilerinde gözlenebilir. Yeni binyılın başında bu dergiler ev idaresi, yemek tarifleri, diyet, sağlık, iş, çocuklar, aşk ve seks üzerinde odaklanıyor. Başlangıcında çocuklu geleneksel ev hanımlarına yönelik olan bu dergilerin “yedi kız kardeş” diye bilinen en saygınları (*Ladies' Home Journal*, *Redbook*, *McCall's*, *Good Housekeeping*, *Family Circle*, *Woman's Day* ve *Better Homes and Gardens*) zamana ayak uydurmak zorunda kaldılar. Artık bunlar da eskiden *Glamour*, *Cosmopolitan* ve *Mademoiselle* gibi bekâr kadınlara yönelik dergilerin tekelinde olan cinsel içeriğe dönüyorlar.

Ladies' Home Journal dergisinin Ocak 2000 sayısındaki “Evliliğinizde Sekse Renk Katmanın 101 Yolu” başlıklı yazıda eşlerin zaman zaman yatak odasını “biraz daha ateşlendirmeleri” gerektiği ve bunu yapmanın da kadının sorumluluğu olduğu belirtiliyor. *Redbook* Şubat sayısı “Seks Hakkında En Utanç Verici 39 Sorunuz”u grafik ayrıntılarla sunmanın yanı sıra, “Mutlu Çiftlerin Kalıcı Evlilikler Hakkında Bildikleri” gibi duyarlı bir makaleye de yer veriyor. *Ladies' Home Journal*'ın daha yüksek yaş gruplarındaki hanımlar için çıkardığı *More* dergisi evli bir adama âşık olan isimsiz bir kadının yaşadıklarını itiraf ettiği “Ben Öteki Kadınlım” başlıklı şaşırtıcı derecede içten ve nispeten suçlamalardan arınmış bir makale yayınlıyor.

Finansal konuların bile seksi olması gerekiyor. “Finansal Yakınlık Yaratmak: Çiftler İçin Zengin Olma Rehberi” başlıklı bir makale (*Good Housekeeping*, Ocak 2000) hisse senedi alma sürecine seks katıyor:

Sevgilerinize hisse senedi aldığınızı düşünün. Böyle bir armağanın ne kadar seksi (evet, seksi) olabileceği şaşırtıcı... Bir akşam sinemaya gitmek yerine birlikte bir finans seminerine girin; arkada oturun, şık giyinin ve en iyi parfümünüzü sürün. İçinde ailenizin durumunu yansıtan bir makale olan bir finans dergisi almak için gazete standına göz atın ve yalnız kaldığınız sessiz bir anda bunu paylaşın. Bütün o güçlü ve olumlu hareketler, sizin ve para-

nuzın yükselmenizi sağlayacak hareketler, ve siz ve kocanız birbirinize daha da yaklaşsınız.

Bu seks pompalanmış metin çok saçma da olsa, makale evliliğin deva-
mının sağlanmasında seks ve paradan oluşan çekirdeğe parmak basıyor.
Para konularında sorumluluğu paylaşmanın eşler arasında kuvvetli bir bağ-
kurmaya yardımcı olduğunu ikna edici bir şekilde savunuyor. Bir zaman-
lar aile bütçesi tamamen erkeklerin kontrolündeyken, artık daha eşitlikçi
evliliklerde seks de para da eşleri birbirlerine yakınlaştıracak ortak giri-
şimler olarak kabul ediliyor -tabii bu onları birbirlerinden daha da uzak-
laştırmazsa. 2000 yılında popüler medyada evli kadınların güçlenmesinde
etkili olan her iki konunun da şiddetle vurgulanması ve özellikle cinsel
performansa evli bir kadının sahip olması gereken diğer erdemlerden çok
daha fazla önem verilmesi hiç de şaşırtıcı değil. Yüzyılın ortalarında Kin-
sey'in kalıcı evlilikler için iyi seksin şart olduğuna dair görüşü günümüz-
de bir Amerikan klişesi halini aldı ve klişelerin çoğu gibi bu daha birbi-
riyle çatışan gerçekleri göz ardı etme eğiliminde. Cinsel tatmin, özellikle
evliliğin ilk yıllarında mutluluğun duyarlı bir göstergesi olsa da, kötü ya da
asgari seks ile yürüyen iyi evlilikle ve harika seks olmasına rağmen kötü
giden evliliklerin de var olduğu şüphesiz.⁵⁹

Peki ya aşk, on dokuzuncu yüzyılın başlarında öne çıkan ve o zamandan
bu yana hep özel bir konumda bulunan o romantik duygu? Geçmişte, er-
azından orta ve üst sınıfa mensup çiftler arasında, seksin mümkün olabilme-
si için aşkın seksten önce gelmesi gerekiyordu. Bugün ise işler tersine dön-
müş durumda. Gençler pek çok partnerle ilişkiye girdikten sonra, bunlar-
dan birine “âşık oluyorlar”. Bunun sonucunda, cinsel arzu ile romantik aş-
km bir ölçüde birleşimi çiftin sonsuza kadar birlikte kalmaya yemin etme-
sine neden oluyor. Ancak seks ve aşk, kendiliklerinden bir ilişkiyi koruya-
mıyor, en azından bunu yaşam boyunca yapamıyor. Ortak ilgi alanları, de-
ğerler ve hedefler, karşılıklı saygı ve manevi bağlılık uzun vadede birlikte-
liğin devamı açısından seks, aşk ve para kadar önemli olabiliyor.

Günümüzde ortalama yirmi beş yaşında evlenen genç kadınlar, biri-
nin eşi olduklarında genellikle arkalarında üniversite eğitimi ve iş dene-
yimi oluyor. Evliliğe kocalarına nispeten aynı seviyede giriyorlar ve bi-
eşitliği hayatları boyunca korumayı umuyorlar. Eskinin hayat arkadaşlı-
ğı şeklindeki ideali eşitlikçi evlilik, eşit ortaklık ve evlilikte eşitlik gib
yeni etiketlerle baştan tanımlanıyor.

Ne yazık ki, bugünün evlilik hayatı henüz tam anlamıyla eşit şartlarda değil. Sosyolog Jessie Bernard'ın *The Future of Marriage* (Evliliğin Geleceği [1972]) adlı kitabındaki görüşlerini izleyen 1997 tarihli bir araştırmaya göre, erkeğin evliliği kadınınkinden daha iyi.⁶⁰ Evlilikten memnunluk üzerine araştırmalardan, anketlerden ve kişisel değerlendirmelerden toplanan veriler erkeklerin evlilik hakkındaki görüşlerinin eşlerinkine göre daha olumlu olduğunu, evlilikten duyulan memnuniyet konusundaki muhtelif ölçütlerde kadınların erkeklerin gerisinde kaldıklarını ortaya koyuyor. Tutarlı bulgulardan biri zihinsel sağlık ölçütlerinde bekâr erkeklerin evli erkeklerden daha kötü durumda olması (örn. intihar, depresyon, sinir krizi) ve aynı ölçütler söz konusu olduğunda bekâr kadınların evli kadınlardan daha iyi durumda olması.⁶¹ Kariyer/aile yükümlülükleri söz konusu olduğunda kadınların kocalarından daha fazla stres çektikleri ve kadınların çocuklara, aile büyüklerine ve hasta akrabalara bakmaya daha fazla zaman ayırdıkları konusunda herkes aynı görüşte.

Çiftler boşandıklarında, ekonomik açıdan kaybeden hemen hemen her zaman eski eş konumundaki kadın oluyor. Son istatistiklere göre, boşanma kadının hayat standardında yüzde 27'lik bir düşüşe, erkeğinkinde ise yüzde 10'luk yükselişe yol açıyor.⁶² Bu rakamlar, boşanma sonrasında kadınların ve erkeklerin maddi durumlarındaki değişim arasında neredeyse yüzde 40'lık bir uçurum olduğunu gösteriyor. Bu farkın bir kısmının, boşanmaların büyük çoğunluğunda çocukların velayetinin anneye verilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Anneye nafaka verildiğinde bile, bu genellikle yetersiz oluyor ve her zaman yerine de ulaşmıyor. Bir diğer etken de kadınların para kazanma gücünün genelde daha düşük olması: erkeklerin kazandıklarının yüzde 75'i. Pek çok kadın hâlâ daha düşük ücretli işlerde ayrımcılığa uğruyor ve kendi kariyerinde kocalarınınkini geliştirmek adına verdiği ödünlerin yanı sıra ev ve çocuk sorumluluğu yüzünden ilerlemesi engelleniyor.

Boşanmanın pek çok kadın ve çocuk üzerinde yarattığı maddi dezavantajlara ek olarak, duygusal sıkıntı da çoğu kez derinden ve uzun süreli hissediliyor. İlk olarak 1970'de California'da uygulamaya geçerek zaman içinde ABD'nin büyük bölümüne yayılan hatasız boşanma uzayan karşı davalardan kaynaklanan suçlama ve sertliği ortadan kaldırma-yı amaçlasa da, günümüzde de boşanmalar çoğu zaman eskiden olduğu kadar acı dolu oluyor.

Ailesine bağlı, üç çocuk annesi boşanmış bir kadın olan Susan Straight boşanmanın hayatına soktuğu yıkımı, dul kalan en yakın dostuyla paylaştığı bu yıkımı işte böyle anlatıyor:

Bizim sokaktaki en yakın arkadaşım Jeannine'in dört çocuğu benimkilere bakıcılık yapardı, oynarlardı. O da eşini kaybetti. Eşi trafik kazasında öldü. O yıl ikimiz de otuz beş yaşındaydık. Bunu tek başımıza kaldırmak zorunda olduğumuza inanamıyorduk. Yedi çocuk. Elektrik tellerinden kıvılcımlar çakan, bodrumlarını su basan eski evler, haddinden fazla büyümüş çalılar, kiremitleri eksik çatılar. Jeannine hemşirelik okulunda son senesindeydi. Ben çalışıyordum. Şaşırp kalmıştık.

... Bazı geceler ikimiz de delirirdik. O da kocasıyla benim gibi on dört yaşında tanışmıştı. Konuştuktan sonra, yatağıma uzanırdım, vücudum ağrırdı, ellerim bulaşıktan, yerleri silmekten, dallardan ve bebek şampuanından yıpranmış olurdu ve evlendiğim zaman çok çalışacağımı, çocuklarım ve bir evim olacağını, eğleneceğimi zannettiğimi düşünürdüm...

Kocam beni ilk terk ettiğinde, ben de biraz daha fazla çalışırım diye düşünmüştüm. Ama artık işin ciddiyetini anladım, bütün bunları sonsuza kadar yapmak zorundayım. Elektrikli süpürgeyi tamir et, örümcekleri öldür, çocukların gramerlerini düzelt, matematik kartlarını hazırla, anaokulunun parasını öde, ağaçları buda. Ağaçları buda.

Bazen eşek gibi hissediyorum. Küçük bir çerçeve, ayaklarım katır kadar sert, sırtım biraz kamburlaşmış. Artık hayatımın köşeleri biraz yıpranmış ve işler her zaman olması gerektiği gibi yapılamıyor.⁶³

Susan Straight'in öyküsü, ne yazık ki, kocaları kendilerini terk eden ya da mutsuz bir evliliği kendi tercihleriyle sona erdiren veya hiç kocası olmamış binlerce Amerikalı annenin yaşamında defalarca karşımıza çıkıyor. Susan'ın deyişiyle, kendisinin ve diğer eski eşlerin "yedek deposu" yok ve aslında "evlilikle ilgili her şey" bu yedek deposundan ibaret. İşte bu yüzden kendisi ve çocukları "biraz çarpık" görünüyorlarsa, onu suçlamamızı rica ediyor. "Bizi gördüğünüz zaman kafanızı sallayıp 'Ne sorumluluk' diye düşünmeyin. Artık elimden gelen tek şey sorumluluk."

Seri evliliklerde, erkek genellikle yaş bağlamında “altıyla evleniyor” ve yeni bir aile kurma olasılığı daha yüksek. Yeniden evlenen eski eşinin seçim yapabileceği erkek yelpazesi ise genellikle kendi yaş grubu veya daha yaşlı beyler, ancak yaşı daha yüksek kadınların sayısı erkeklerden fazla olduğundan içinden seçim yapabileceği grup daha kısıtlı. Aynı nedenler yüzünden, dul kadınlar dul erkeklere oranla daha az evleniyorlar. El-lili, altmışlı yaşlarına hatta daha da ileri yıllara kadar üremeyi sürdürebilen erkeklerin aksine kadınlar menopozdan sonra hamile kalamıyorlar (teknolojik müdahale olmadan). Babanın muhtemelen çocuklar daha küçükken ölmesi ihtimalinin yüksek olması karşısında erkeklerin geç yaşlarda baba olması ne kadar tavsiye edilebilir tartışılır, ama her yaşta üreme kabiliyetinin olması erkeklere önemli bir varoluşsal avantaj sunuyor.

Aynı zamanda, kadınların da erkeklere göre avantajları var. Kadınlar yaklaşık yedi yıl daha fazla yaşıyorlar. Bebeklerini kendi bedenlerinin içinde taşıyabilmek, yavrularıyla hamilelik ve emzirme dönemlerinde özel bir bağ kurabilmek gibi olağanüstü bir olanakları var. Cinsel yönetim konusunda da muhtemelen daha esnekler, heteroseksüel ilişki ile hemcinsler arasında daha kolaylıkla yön değiştirebiliyorlar (gerçi herkes bunu bir avantaj olarak görmeyebilir). Kendilerine derin bir keyif ve ke-sintisiz destek veren diğer kadınlarla daha yakın bağlar kurabiliyorlar, erkeklerinse genelde daha az yakın arkadaşı oluyor.

Son yirmi otuz yılda çoğu kadının öğrendiği bir şey de insanın tek seçeneğinin birinin eşi olmak olmadığı. Kadınları artık ekonomik açıdan erkeklere bağımlı olmamalarıyla birlikte, hayatını sürdürebilmek adına evlenmek zorunda değiller. İş ve meslek sahibi kadınlar evliliği daha sonraya erteleme veya hiç evlenmeme eğilimi gösteriyorlar. Susan Falu-di’nin “kadınlar ne kadar fazla kazanırlarsa, evlenmeye o kadar daha az hevesli olurlar,” değerlendirmesi bizi şaşırtmamalı.⁶⁴ Anne olanlar ile olmayanların ücretleri arasındaki “annelik farkı” göz önüne alındığında, çalışan kadınlar için evliliğin kendisinden daha ziyade annelik sorunlu bir hal teşkil ediyor. Çocuksuz kadınların saatlik ücretleri erkeklerin aldığı kadar kabaca yüzde 90’ı kadarken, çocuklu kadınlar erkeklerin kazandığının yüzde 70’ini alıyor.⁶⁵ Bu durumda da mevcut ve gelecekteki ekonomik refahlarını düşünen kadınlar hem evliliğin hem de anneliğin iş yaşamlarına getireceği etkileri düşünmek zorunda kalıyorlar.

Siyah kadınlar söz konusu olduğunda, sosyolog Henry Walker’ın geliştirdiği “evlilik pazarı” teorisi bu kadınların evlenme oranının düşme-

sini artık neredeyse siyah erkeklerle aynı düzeye gelen para kazanma güçlerine bağlıyor. Belki daha da önemlisi, siyah kadınların içinden seçim yapabilecekleri ekonomik güce sahip siyah erkekler havuzunun beyaz kadınlar ve beyaz erkeklere oranla daha küçük olması, zira siyah erkeklerin hayatını kaybetme, tutuklanma ve işsiz kalma olasılığı beyaz erkeklere oranla daha yüksek.⁶⁶

Pek de şaşırtıcı olmayarak, pek çok şirketin ve kurumun sunduğu suni “aile” ortamı ile birlikte kariyer yolu her ırktan kadının dünyasını genişletiyor. Artık pek çok kişi yakın insan ilişkilerini ve ailelerinde veya içinde bulundukları cemiyette bulamadıkları anlam hissini çalıştığı işte arıyor. Gerçekten de işe doğru bu yönelim, işyerinin yuvanın yerini alarak Amerikan hayat tarzının merkezine yerleşmeye başladığını düşünen gözlemcileri endişeye düşürüyor.

Endişe kaynağı olan bir diğer sorun da insanlar evlerinin dışında çalıştıklarında çoğunlukla olduğu gibi ev hayatıyla iş hayatının “birbirine girmesi”. Artık bilgisayarlar erkeklerin de kadınların da evlerinden çıkmadan ciddi gelirler elde etmelerine olanak sağladığından, ücretli işlerin aileyle birlikte geçirilen kaliteli zamandan çalma tehlikesi baş gösteriyor. Bu durum bazı işkolikler açısından bir sorun yaratsa da, çocuk bakımı için esnek programlara gerek duyan anne babalar için bir nimet de olabilir. Belli yönlerden zanaatkarların, profesyonellerin ve dükkan sahiplerinin çocukları hep kanatlarının ya da ayaklarının altındayken çalışabildikleri sanayileşme öncesi döneme geri dönüyor olabiliriz.

Evliliğin alternatifleri muhtelif biçimlerde kendini gösteriyor. Yalnız yaşayan Amerikalılar’ın sayısı (tüm hanelerin dörtte biri) hiç bu kadar yüksek olmamıştı. Evlenmeden birlikte yaşayan erkeklerin ve kadınların sayısı da rekor düzeylere erişti, heteroseksüel çiftler çoğu kez karıkoca olup olmayacaklarına yıllar sonra karar veriyorlar. Pek çoğu bazı şehirlerde, eyaletlerde ve kurumlarda sunulan “ev ortaklıkları”ndan faydalan-salar da, aynı cinsten çiftler evlilik cüzdanının sağladığı yasal ve ekonomik faydalar olmaksızın bir arada yaşıyorlar. Gelecekte, Vermont usulü “medeni beraberlikler” sadece homoseksüel çiftlerin değil, birlikte yaşama ile evlenme arasındaki aşamayı tercih eden heteroseksüel çiftlerin de gereksinimlerine cevap verecek.

Aynı şekilde, çocuksuzluk da artık yetişkin kadınların laneti olarak algılanmıyor. Kırk ile kırk dört yaş arasında çocuksuz kadınların oranı 1998’de yüzde 19’du (1980’e göre yüzde 10 artmıştı) ve bazı demogra-

fi uzmanlarına göre çocuksuz kalmak bu kadınların çoğunun kendi tercihiydi.⁶⁷ Aynı zamanda tek başına annelik yapmak da geçmişin ayıplamaları olmaksızın yükselişte. Yanlışlıkla hamile kalan bekâr genç kızlar ve kadınlar kürtaja başvurmaktan ya da bebeği evlatlık vermektense, çoğunlukla doğurup büyötmeye karar veriyorlar. Bazı bekâr kadınlar, özellikle de yaşları kırk civarında olanlar, artık bebeğin babasıyla evlenmeye hiç niyet etmeden anne olmayı tercih ediyorlar. Bütün bu genç kızlar ve kadınlar çocuğu tek başlarına büyöttüklerinde müthiş bir mücadeleye girişiyorlar: Şu anda, bu çocukların fakirlik içinde büyüme olasılıkları anneli babalı bir ailede büyüyenlerden daha fazla.

Bazı bekâr anneler akrabalarla veya arkadaşlarla birlikte yaşamak suretiyle aile çemberini genişletmeyi başarıyorlar. Bekâr annelerin sayısının evli annelerinkinden çok daha yukarılarda olduğu siyah topluluklarda çocuklar çoğunlukla annenin ya da büyükannenin idare ettiği evlerde büyüyorlar. Babaları çerçeveye geri sokmak amacını taşıyan özel ve resmi programlar bu eğilimi zaman içinde bir miktar tersine döndürebilir, ama 1950'lerde siyahlar ve 1960'larda beyazlar arasında rekor düzeylere ulaşan, evli bir çift ve çocuklarından oluşan çekirdek ailenin Amerikan toplumunda eskiden bulunduğu egemen pozisyona dönmesi pek olası değıl.⁶⁸

O halde bugün bir kadın evlenmekten ne bekleyebilir ya da en azından ne umut edebilir? Kesinlikle evliliğin yaşam boyu süren bir yazğıya sahip yüzde 50'nin içinde olmasını umar. Pek iyi bilinen boşanma istatistiklerine rağmen, insanlar genellikle kendi evliliklerinin "sonsuza kadar süreceğini" düşünerek evleniyor -*New York Times* dergisinin (7 Mayıs 2000) yürüttüğü bir araştırmaya göre bu oran yüzde 86. Kadınların çoğu da halen anne olmayı umut ediyor. Aslında, annelik kadınların birçoğunun benlik anlayışlarının temelini oluşturmaya devam ediyor, hatta belki de *School Girls* (Okullu Kızlar) ve *Flux* kitaplarının usta yazarı Peggy Orenstein'in öne sürdüğü gibi annelik "birçok bekâr genç kadının romantik fantezilerinde evliliğı ikinci plana itmiş durumda."⁶⁹

Yeni evli kadın evliliğine zarar gelmemesi için artık insanların çoğunlukla "çocuklar için" ayrılmadıkları zamanlardaki gibi çocuklarına güvenemeyecek. Aslında, çocukların özellikle bebekken ve sonra da ergenlik döneminde evliliklerde çatışma yarattıkları biliniyor. Bu stresle dolu çocuk büyötmeye dönemlerini atlatan çiftlerin hayatlarının ileri aşamalarında

mutluluğu yakalama olasılıkları yüksek. Daha yaşlı çiftler çoğunlukla paylaştıkları geçmişe dayanan özel bir bağ yakalıyorlar -bedeli geçmişteki gözyaşları ve neşeyle ödenmiş olan bir yakınlık düzeyi. Mark Twain'in deyişiyle: "Çeyrek asırdır evli olmadıkları sürece hiçbir erkek ya da kadın kusursuz aşkın ne olduğunu bilemez."⁷⁰

İnsan evliliğin ilk adımında "iyi günde, kötü günde" yaşamı paylaşmak üzere ant içtiğinde, "kötü gün" senaryosunu pek aklına getirmiyor. Yine de yürek acısı, trajedi, hastalık ve ölüm evliliğin kaçınılmaz parçaları, özellikle de ileri yaşlarda. İnsan yaşam boyu yanında olan bir eşin desteği ve sevgisi için o zaman özellikle minnet duyuyor - sizi eskiden olduğunuz gibi hatırlayan ve sizi şu anda olduğunuz gibi sevmeyi sürdüren biri. Başka birinin hayatının en yakın tanığı olmak belki de insanın değerini ancak zamanla anlayabileceği bir ayrıcalık. Evliliğin ilk ve orta dönemlerinin fırtınalarını atlatmış olmak -çocukların karmaşası, eşlerden birinin ya da her ikisinin ihaneti, ebeveynlerden birinin ölümü, insanın kendi çocuklarının yetişkinlik mücadeleleri- bu geçmişi sizinle paylaşan kişiye yerini kimsenin alamayacağı bir şekilde bağlanmanızı sağlayabilir.

"Sadakatsizlik" olarak adlandırdığım şey, elbette, çiftlerin ilişkiye eskisi gibi devam etmesini imkânsız kılıyor. Eşlerden biri başka bir ilişkiye girdiğinde evliliklerin pek çoğu sona eriyor. Ama birçoğu da sona ermiyor. Bir kısmı evlilik dışı bir ilişkiye girdiğinde bile, evliliklerinin "asıl" ilişki olduğunu düşünmeye devam ediyor. Bugün genç insanların evlenmeden önce birden fazla müstakbel partnerle sevişme olanağı olduğu ve nispeten daha olgun bir yaşta evlenmeye meyilli oldukları için, evlilik yemini ettiklerinde tek eşli bir birlikteliğe girmeye hazır olmaları gerekiyor. Yine de, bildiğimiz üzere, "gerek"ler beklenmedik tutkular karşısında bazen sarsılabilir. İnsan eşine gerçekten bağlı olduğunda bile yüreği çelinebiliyor, bugün evli erkekler gibi evli kadınlar da bu yürek çarpıntılarına yenik düşebiliyorlar. Çoğu kez karışıklığa ve acıya yol açsa da bu durumun boşanmaya ve hatta kalıcı kızgınlığa meydan vermesi gerekmiyor. Evli bir erkek ya da kadın başka bir ilişkiye girdiğinde bunun nedenleri genellikle bir yumak oluyor, seks de bu yumağın sadece bir parçası. Söz konusu ilişki eşlerin kendi ilişkilerini daha yakından incelemelerine, birlikteliklerinin koşullarını gözden geçirmelerine ve birbirlerine tekrar bağlanmalarına vesile oluyor.

Yaşam boyu süren evlilikler hakkındaki mevcut istatistiklerin ne olduğuna bakınca, boşanmanın doğuracağı acılar, tek başına çocuk büyüt-

menin zorlukları, birçoğunun içinde yaşamak zorunda kalacağı yoksulluk yüzünden bugünün genç kadınlarına özenmiyorum. Ancak önlerindeki olanakların çoğaldığına inanıyorum, bu olanaklar hiç olmadığı kadar geniş, geçmişte pek çok evli kadının ve bugün hâlâ dünyanın bazı bölgelerindeki kadınların kabullenmiş oldukları kırılmış hayatlara zıt bir tablo çiziyor. Hepsinden önemlisi, onlara yüzyıllardır yaratılmaya çalışılan evlilikte eşitlik idealinde kararlı olma cesareti diliyorum.

Evli kadınlar, eşler, hayat arkadaşları, sevgililer, hepsi seçtikleri kişi tarafından onaylanmak, derin ve karşılıklı bir bağı paylaşmak isterler. Böyle bir birliktelik birbirine tekrar tekrar bağlanmayı gerektirir. Garip bir şekilde, evliliği bir zamanlar sadece münzevi keşişlerden ve rahibelerden beklenen bir çeşit kendini adamayı gerektiren bir meslek olarak görecekt noktaya gelebiliriz. İzlenecek fazla yol yordam yokken, bugün birinin eşi olmak gerçekten yaratıcılık isteyen bir girişim. Artık Virginia Woolf'un deyişiyle "annelerimiz gibi düşünmek" yetmiyor; ileriye bakıp kızlarımıza ve oğullarımıza nasıl bir evlilik mirası bırakmak istediğimizi kendimize sormalıyız.

Kendi kimliğini kocasınıninkiyle birleştiren geleneksel eş imajı artık pek çok kadın için geçerli bir model olmasa da, Amerikalılar "eşlik" kavramından vazgeçmiyorlar. Bunun yerine, para kazanan ortak olarak kendi yeni statülerine ve kocalarının henüz emekleme dönemindeki ev idarisinde ortak statülerine dayanan daha kusursuz birliktelikler yaratmak için çabalyorlar. Toplum yeni evli kadını yaratırken şiddetli doğum sancılarına katlanmak zorunda kalacak olsa da, "küçük kadının" ölümüne çoğunluğun yas tutacağını zannetmiyorum.

NOTLAR

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Kutsal Kitap'tan yapılan tüm alıntılar Kitabı Mukaddes Şirketi/Yeni Yaşam Yayınları'nın Kutsal Kitap: Yeni Çeviri (İstanbul: The Bible Society in Turkey & The Translation Turst, 2001) adlı kitabından alınmıştır.

2. E. Amado Levi-Valensi, "Marriage et couple: l'avènement du couple," *Encyclopaedia Universalis* (Paris: Encyclopaedia Universalis France, c. 1968, 1974-75 baskısı) cilt 10, s.520

3. Pamela Norris, *Eve: A Biography* (New York: New York University Press, 1999), s.58-61

4. Frank Alvarez-Pereyre ve Florence Heymann, "The Desire for Transcendence: The Hebrew Family Model and Jewish Family Practices," *A History of the Family*, ed. Andr  Burgui re ve diğ.;  ev. Sarah Hanbury Tenison, Rosemary Morris ve Andrew Wilson, (Oxford: Polity Press, 1996), cilt 1, s.175

5. Robert Alter'in vurguladığı gibi, Sarah İshak'ın doğumuna "g ld ğ nde" sevincini g steriyordu, ama aynı zamanda da ba kalarının kendisine mi g ld klerini merak ediyordu. *Alter, Genesis*, s.97

6. Bu iki cezanın resimlerinin yer aldığı Ota ađ el yazmaları i in, bkz. Agen orijinli On    nc  y zyıl "Traite de Droit",  oğaltım David Nicolle, *The Hamlyn History of the Medieval Life* (Londra: Hamlyn, 1997), s.116; ve 1348 tarihli "Zwickenauer Stadtrechtbuch," Stadtarchiv Zwichau, Erika Uitz, *The Legend of Good Women: Medieval Women in Towns and Cities*;  ev. Sheila Marnie (Mount Kisco, New York: Moyer Bell Limited, 1988), s.122

7. *Women's Lives in Medieval Europe: A Sourcebook*, ed. Emilie Amt (New York ve Londra: Routledge, 1993), s.67-68

8. Bu konu hakkındaki tartışma için bkz. Bernadette J. Brooten, *Love Between Women: Early Christian Responses to Female Homosexuality* (Chicago ve Londra: University of Chicago Press, 1996), s.62; farklı bir yorum için bkz. Peter J. Gomes, *The Good Book: Reading the Bible with Mind and Heart* (New York: William Morrow and Company, 1996), s.153

9. Antik dünyada homoseksüellik hakkında temel kitaplar: John Boswell, *Christianity, Social Tolerance, and Homosexuality: Gay People in Western Europe from the Beginning of the Christian Era to the Fourteenth Century* (Chicago: University of Chicago Press, 1980); John Boswell, *The Marriage of Likeness: Same-Sex Unions in Pre-Modern Europe* (Londra: HarperCollins, 1995; ve Brooten, *Love Between Women*.

10. Isaiah M. Gafni, "The Institution of Marriage in Rabbinic Times," *The Jewish Family*, ed. David Kraemer (New York ve Oxford: Oxford University Press, 1989), s.13-30

11. Norris, *Eve*, s.75-77

12. James A. Brundage, *Sex, Law and Marriage in the Middle Ages* (Aldershot, Hampshire, Büyük Britanya: Variorum, 1993), 1. ve 2. bölümler

13. Homer, *Odyseia*, çev. Azra Erhat ile A. Kadir (İstanbul: Can Yayınları, 2002 [1970]), XXIII:205-209.

14. Eva Cantarell, *Pandora's Daughters*, çev. Maureen B. Fant (Baltimore ve Londra: Johns Hopkins University Press, 1987), s.25

15. Ralph Sealey, *Women and Law in Classical Greece*, (Chapel Hill ve Londra: University of North Carolina Press, 1990), s.14

16. Nancy Demand, *Birth, Death, and Motherhood in Classical Greece*, (Baltimore ve Londra: Johns Hopkins University Press, 1994), s.2

17. age, s.14-15

18. Homer, *The Iliad*, çev. Robert Fagles, 18: 573-579 (New York: Viking Penguin, 1990), s.483

19. Cantarell, *Pandora's Daughters*, s.48-49

20. Lysias'ın nutku "On the Slaying of Eratosthenes" (Oxford ed.), 23-26 bölümler, Elizabeth Wayland Barber, *Women's Work: The First 20.000 Years* (New York ve Londra: Norton, 1994), s.273-277. Bkz. Sabine Melchior-Bonnet ve Aude de Tocqueville, *Histoire de l'Adultere* (Paris: Editions de la Martinière, 1999), s.10-20

21. Plato, *The Symposium*, çev. Robin Waterfield (Oxford ve New York: Oxford University Press, 1944), s.28

22. Cantarell, *Pandora's Daughters*, s.82-83

23. Bruce S. Thornton, *Eros: The Myth of Ancient Greek Sexuality* (Boulder Colorado: Westview Press, 1997), s.100

24. Jane McIntosh Snyder, *Lesbian Desire in the Lyrics of Sappho* (New York: Columbia University Press, 1997), s.8

25. Bkz. D.C. Moses, "Livy's Lucretia and the Validity of Coerced Consent in Roman Law," *Consent and Coersion to Sex and Marriage in Ancient and Medieval Societies*, ed. A.E. Laiou, (Washington, DC, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1993), s.39-81

26. Pliny, *Letters and Panegyricus*, (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, Loeb Classics, 1969) cilt 1, s.43-47

27. Susan Treggiari, *Roman Marriage: "Iusti Coniuges" from the Time of Cicero to the Time of Ulpian* (Oxford: Clarendon Press, 1991), s.159-160. Roma'daki evlilikler konusunda en temel kaynak budur, ben de oldukça fazla yararlandım.

28. Ovid, *Amores*, çev. Grant Showerman (Cambridge, Mass. ve Londra: Harvard University Press ve William Heinemann, Ltd., 1977), s.381

29. *The Latin Poets*, ed. Francis R.B. Godolphin (New York: The Modern Library, 1949), s.23-31

30. Thomas Wiedemann, *Adults and Children in the Roman Empire* (Londra: Routledge, 1989), s.86

31. *Plutarch's Lives*, çev. John Dryden (New York: The Modern Library, 195?), s.1065

32. *Women's Lives in Medieval Europe: A Sourcebook*, ed. Emilie Amt (New York ve Londra: Routledge, 1993), s.34-35

33. Pliny, *Letters and Panegyricus*, cilt 1, s.469-471

34. Plutarch, "Advice on Marriage", *Selected Essays and Dialogues* (Oxford ve New York: Oxford University Press, 1993), s.286

35. *Plutarch's Lives*, s.774

36. Gordon Williams, "Representations of Roman Women in Literature," *I Claudia: Women in Ancient Rome*, ed. Diana Kleiner ve Susan Matheson (New Haven: Yale University Art Gallery, 1996) s.132-133

37. Marilyn Yalom, *Memnin Tarihi*, çev. Ayşe Gün (İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2002), s. 25-26.

38. Aline Rousselle, "The Family under the Roman Empire: Sign and Gestures," *A History of the Family*, ed. Burguiere, Klapisch-Zuber, Selen and Zonabend, cilt 1, s.275

39. Mary Hamer, *Signs of Cleopatra: History, Politics, Representation*

(Londra ve New York: Routledge, 1993), s.9

40. Antony ve Cleopatra ile ilgili bu ve bunu izleyen alıntılar için bkz. *Plutarch's Lives*, s.1137, 1148, 1152

41. J.P.D.V. Balsdon, *Roman Women: Their History and Habits* (Londra: The Bodley Head, 1962), s.68

42. Klaus Fitschen, "Courtly Portraits of Women in the Era of the Adoptive Emperors, (98-180) and Their Reception in Roman Society," *I Claudia*, ed. Kleiner and Matheson, s.53

43. Pliny, *Letters and Panegyricus*, cilt 1, s.403, 411

44. Jean-Noel Robert, *Eros Romain: Sexe et morale dans l'ancienne Rome* (Paris: Hachette Litteratures, 1998), s.135-137, ve *Women's Lives in Medieval Europe*, ed. Amt, s.29-31

45. Treggiari, *Roman Marriage*, s.231-241

46. Boswell, *The Marriage of Likeness*, s.65

47. Seutonius, *The Twelve Caesars*, çev. Robert Graves (Harmondsworth, Middlesex, İngiltere: Penguin Books, 1972), s.223

48. Juvenal, *The Satires*, çev. Niall Rudd, (Oxford: Clarendon Press, 1991), Satire 2, satır 135-138, s.13

49. Juvenal, *The Satires*, Satire 6, satır 34-36, s.38

50. Brooten, *Love Between Women*, s.29

51. Alıntılar için bkz. Plutarch, *Eroticus, Selected Essays and Dialogues* (Oxford ve New York: Oxford University Press, 1993), s.249-250, 279 ve 281

52. Juvenal, *The Satires*, s.46

İKİNCİ BÖLÜM

1. Ortaçağ kadınlarının tarihinin geleneksel yöntemleri için bkz. "Introduction", *Female Power in the Middle Ages*, ed. Karen Glente ve Lise Winther-Jensen (Kopenhag: C.A. Reitzel, 1989).

2. Bkz. Christopher N.L. Brooke, *The Medieval Idea of Marriage* (Oxford: Oxford University Press, 1989); Alan McFarlane, *Marriage and Love in England: Modes of Reproduction 1300-1840*, (Oxford: Basil Blackwell, 1986); Roderick Philips, *Putting Asunder: A History of Divorce in Western Society* (Cambridge, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press, 1988), s.26-27; Frances ve Joseph Gies, *Marriage and the Family in the Middle Ages* (New York: Harper and Row, 1987)

3. Bu, Ortaçağ uzmanı Jo Ann McNamara'nın görüşüdür, "Victims of Prog-

ress,” *Female Power in the Middle Ages*, ed. Glente ve Winther-Jensen, s.29

4. Bu ve bundan sonraki için bkz. Shulamith Shahar, *The Fourth Estate: A History of Women in the Middle Ages*, çev. Chaya Galai (Londra ve New York: Methuen, 1983), s.89-90

5. Alıntı için bkz. Barbara A. Hanawalt, *The Ties That Bound: Peasant Families in Medieval England* (New York ve Oxford: Oxford University Press, 1986), s.208

6. Olwen Hufton, *The Prospect Before Her: A History of Women in Western Europe*, cilt 1, 1500-1800 (New York: Alfred A. Knopf, 1996), s.70

7. Werner Rösener, *Peasants in the Middle Ages*, çev. Alexander Stützer (Cambridge, İngiltere: Polity Press, 1992), s.179

8. Martha Saxton, “Foreward”, Erika Uitz, *The Legend of Good Women: Medieval Women in Towns and Cities*, çev. Sheila Marnie (Mount Kisco, New York: 1990), s.9

9. *Women's Lives in Medieval Europe*, ed. Emilie Amt (New York ve Londra: Routledge, 1993), s.140-142

10. George Duby'nin hadiseyi anlatımı için bkz. *Mâle Moyen Âge: De l'amour et autres essais* (Paris: Flammarion, 1990), s.29-30

11. *Women's Lives*, ed. Amt, s.66

12. Bunu izleyen alıntılar York yazmasındandır, *Surtees Society Publications* 63 no.24, George Elliott Howard, *A History of Matrimonial Institutions* (Chicago: The University of Chicago Press, 1904), cilt 1, s.304-307

13. Samuel N. Rosenberg, “The Medieval Hebrew-French Wedding Song,” *Shofar*, Güz 1992, cilt 11, no.1, s.26-28. Beni bu şarkıya dikkatimi çektiği için Profesör Rosenberg’e minnettarım.

14. Bu tartışmayı George Duby'nin iki ünlü makalesine borçluyuz: “*Le mariage dans la société du haut Moyen Age*” ve “*L'amour en France au XII siecle*,” Duby, *Male Moyen Âge*, özellikle s.40-42. Ayrıca bkz. J.L. Flandrin, *Un temps pour embrasser. Aux origines de la morale sexuelle occidentale (VIe-Xie siecle)* (Paris: Le Seuil, 1983)

15. *Women's Lives*, ed. Amt, s.66

16. Shahar, *The Fourth Estate*, resim 15

17. Brigitte Cazelles, “Saints' Lives,” *A New History of French Literature*, ed. Denis Hollier (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1994), s.13-18

18. Mektuplarının en son modern çevirmeni, Heloise ve Abelard'ın gerçekten yaşamış olduğunu ve hayatlarındaki temel olayların “çağdaşları tarafından

bir araya toplandığını”, ancak en eski el yazmaları on üçüncü yüzyıl ortalarından, yani olayların üzerinden yüzyıl sonra, kaldığı için elimize ulaşan yazmaların orijinal belgelerle ne kadar örtüştüğünü bilmemizin imkânsız olduğunu belirtiyor. Héloïs et Abélard, *Lettres et vies*, çev. Yves Ferroul (Paris: GF-Flammarion, 1996), s.30-31. İngilizce çeviri bu baskıdan alınmıştır.

19. Denis de Rougement, *Love in the Western World* (New York: Pantheon, 1956). İlk basımı *L'Amour et l'Occident* (Paris: Plon, 1946)

20. Chretien de Troyes, *Lancelot ou le Chevalier de la Charrette*, ed. Mireille Demaules, çev. Daniel Poirion, (Paris: Gallimard, 1996), s.127-128

21. Shahr, *The Fourth Estate*, s.163

22. *The Comedy of Eros: Medieval French Guides to the Art of Love* dahilinde *The Key to Love (La Clef d'Amors)*, çev. Norman R. Shapiro (Urbana ve Chicago: University of Illinois Press, 1977), s.36

23. *The Comedy of Eros* dahilinde *The Key to Love*, s.16

24. Guiart, *The Comedy of Eros* dahilinde *The Art of Love (L'Art d'Amors)*, s.50

25. Richard de Fournival, *The Comedy of Eros* dahilinde *Advice on Love (Consaus d'Amours)*, s.104

26. Richard de Fournival, *The Comedy of Eros* dahilinde *Advice on Love*, s.116

27. Robert de Blois, *The Comedy of Eros* dahilinde *Advice to Ladies (Le Chastoiement des Dames)*, s.76

28. age, s.68

29. Ria Lemaire, *Female Power* dahilinde “The Semiotics of Private and Public Matrimonial Systems and their Discourse,” ed. Glente ve Winther-Jensen, s.77-104

30. age, s.81

31. age, s.86

32. *Chansons de Trouvères*, ed. Samuel N. Rosenberg ve Hans Tischler, Maire-Geneviève Grossel'in katkılarıyla (Paris: Livre de Poche, 1995), s.80-81

33. Shulamith Shahr, “Cultural Attitudes and Strategies of Oppression: Medieval Motherhood,” *Female Power*, ed. Glente ve Winther-Jensen, s.44-45

34. Merry E. Wiesner, *Women and Gender in Early Modern Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), s.51-52

35. *Women's Lives*, ed. Amt, s.97

36. Marilyn Yalom, *Memnin Tarihi*, çev. Ayşe Gün (İstanbul: Çitilembik Yayınları, 2002), s. 37.

37. *Women's Writing in Middle English*, ed. Alexandra Barratt (Londra ve New York: Longman, 1992), s.35
38. Erika Uitz, *The Legend of Good Women* (Mount Kisco, New York: Moyer Bell Limited, 1990), s.71-72
39. Uitz'in kitabı kıtada köy kadınlarının yaptıkları konusunda bir bilgi hazinesi. Ayrıca bkz. *Women's Lives*, ed. Amt, s.194-214
40. Hufton, *The Prospect*, s.64
41. *Women's Lives*, ed. Amt, s. 208
42. age, s.108
43. Pearl Hogrefe, *Tudor Women: Commoners and Queens* (Ames: Iowa State University Press, 1975), s.xii; ve *Private Life in the Fifteenth Century: Illustrated Letters of the Paston Family*, ed. Roger Virgoe (New York: Weidenfeld and Nicolson, 1989), s.139
44. Le Mesnagier de Paris (Paris: Livre de Poche, 1993), s.25
45. Chaucer, *Canterbury Tales*, ed. A. Kent ve Constance Hieatt (New York: Bantam Books, 1964), s.187, 189, 219
46. *The Book of Margaret Kempe* (Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books, 1985). Bu ve bunu izleyen alıntılar için bkz. s. 42-47, 57-58 ve 60
47. Carol Lee Flinders bu öyküleri çok güzel aktarmıştır, bkz. *Enduring Grace: Living Portraits of Seven Women Mystics* (San Francisco: Harper San Francisco, 1993)
48. Christine's Vision, III. bölüm, Andrea Hopkins, *Most Wise and Valiant Ladies* (New York: Welcome Rain, dağıtım Stewart. Tabori & Chang, 1997), s.112
49. *Christine de Pisan's Ballades, Rondeaux and Virelais*, ed. Kenneth Varty (Leicester: Leicester University Press, 1965), s.3 ve 5, yazarın çevirileri. Pisan'ın şiirlerinin İngilizce çevirileri için bkz. *The Writings of Christine de Pisan*, ed. Charity Cannon Willard (New York: Persea Books, 1994)
50. Boccaccio, *Decameron*, VII, 5
51. Beatrice Gottlieb, *The Family in the Western World from the Black Death to the Industrial Age* (New York ve Oxford: Oxford University Press, 1993), s.76
52. Charles de la Ronciere, "Tuscan Notables on the Eve of the Renaissance," *A History of Private Life: Revelations of the Medieval World*, ed. Georges Duby, çev. Arthur Goldhammer (Cambridge, Mass. ve Londra: The Belknap Press of the Harvard University Press, 1998), cilt 2, s.293
53. Gottlieb, *The Family*, s.74

54. Christian Klapisch-Zuber, "The Griselda Complex," *Women, Family and Ritual in Renaissance Italy*, çev. Lydia Cochrane (Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1985), s.214; David Herlihy ve Christian Klapisch-Zuber, *Tuscans and their Families: A Study of the Florentine Catasto of 1427* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1985), s.223-226

55. Stanley Chajnicki, "The Power of Love: Wives and Husbands in Late Medieval Venice," *Women and Power in Middle Ages*, ed. Mary Erler ve Marianne Kowalski (Atina ve Londra: University of Georgia Press, 1988), s.126-148

56. James S. Grubb, *Provincial Families of the Renaissance: Private and Public Life in the Veneto* (Baltimore ve Londra: The Johns Hopkins University Press, 1996), s.20-21

57. Gene Brucker, *Giovanni and Lusanna: Love and Marriage in Renaissance Florence* (Berkeley ve Los Angeles: University of California Press, 1986). Giovanni ve Lusanna'nın öyküsü hakkında Brucker'in bize anlattıkları çok ilginç ve sadece bu anlatılarda bulunabilen bilgiler içeriyor, bu yüzden de izleyen sayfalarda geniş yer verdim.

58. *The Jew in the Medieval World: A Sourcebook*, ed. Jacob R. Marcus (Cincinnati: The Union American Hebrew Congregation, 1938), tekrar basım *Women's Lives in Medieval Europe*, ed. Annt, s.293-296

59. Gottlieb, *The Family*, s.130. İtalya için bkz. David Herlihy ve Christian Klapisch-Zuber, *Tuscans*, s.83-84

60. Diane G. Scillia, "Israel van Meckenem's Marriage à la Mode: The Alltagsleben," *New Images of Medieval Women: Essays Toward a Cultural Anthropology*, ed. Edelgard E. DuBruck (Lewiston, New York: The Edwin Mellen Press, 1989), resim 8 ve 9.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. Martin Luther, "An Open Letter to the Christian Nobility," *Three Treatises* (Philadelphia: The Fortress Press, 1960), s.68-69

2. Martin Luther, "The Babylonian Captivity of the Church," *Three Treatises*, s.235

3. Martin Luther, *Sämmtliche Werke* (Erlangen ve Frankfurt: 1826-57), cilt 20, s.84, alıntı için bkz. Merry E. Wiesner, *Women and Gender in Early Modern Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), s.9

4. *Dr. Martin Luther's Small Catechism* (Saint Louis: Concordia Publishing

House, 1971), s.28 ve 72

5. Edith Simon, *Luther Alive: Martin Luther and the Making of the Reformation* (Garden City, New York: Doubleday & Company, 1968), s.327

6. Roland Bainton, *Women of the Reformation in Germany and Italy* (Minneapolis, Minnesota: Augsburg Publishing House, 1971), s.27

7. *Schachzabelbuch*, Codex poet., 1467, Württembergische Landesbibliothek, Stuttgart. Erika Uitz, *The Legend of Good Women*, s.143

8. Bainton, *Women*, s. 36 (Luther'in Tischreden'inden alındı)

9. Bainton, *Women*, s.82

10. age, s.87-88

11. age, s.88

12. age, s.91

13. Eric Jose Carlson, *Marriage and the English Reformation* (Oxford, İngiltere ve Cambridge, Massachusetts: Blackwell, 1994), s.42

14. Lawrence Stone, *The Family, Sex and Marriage in England, 1500-1800* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1977), s.135

15. Anthony Fletcher, "The Protestant Idea of Marriage in Early Modern England," *Religion, Culture and Society in Early Modern Britain* (Cambridge, England: Cambridge University Press, 1994), s.173

16. age, s.167

17. William Gouge, *Domestical Duties* (Londra:1622), İthafen mektuplar, Fletcher, "The Protestant Idea", s.168

18. William Gouge, *Domestical Duties*, bkz. ed. N.H. Keeble, *The Cultural Identity of Seventeenth Century Woman* (Londra ve New York: Routledge, 1994), s.155

19. Michael MacDonald, *Mystical Bedlam: Madness, Anxiety and Healing in Seventeenth Century England* (Cambridge, England: Cambridge University Press, 1981), s.100-101

20. William Gouge, *Domestical Duties*, bkz. Anthony Fletcher, *Gender, Sex and Subordination in England 1500-1800* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1995), s.113

21. Carlson, *Marriage*, s.114

22. İngilizlerin geç evlenmeleri hakkında bkz. Peter Laslett, *The World We Have Lost* (New York: Charles Scribner's Sons, 1971), s.84-85; ve Richard Smith'in 1550-1599 arasındaki hesapları için bkz. Carlson, *Marriage*, s.106. İngiliz bekârları için bkz. Alan Macfarlane, *Marriage and Love in England: Modes of Reproduction 1300-1840* (Oxford: Basil Blackwell, 1986), s.8 ve sonra-

23. Pearl Hogrefe, Pearl Hogrefe, *Tudor Women: Commoners and Queens* (Ames: Iowa State University Press, 1975), s.18

24. John R. Gillis, *For Better, for Worse: British Marriages, 1600 to the Present* (New York ve Oxford: Oxford University Press, 1985), s.45-46

25. Merry E. Wiesner, *Women and Gender in Early Modern Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), s.49

26. Gillis, *For Better*, s.43

27. age, s.63. Düğün adetleri konusundaki bilgi hazinesi için 2. bölüme bakınız.

28. Hogrefe, *Tudor Women*, s.20, *A Bartholomew Fairing for Parents* (1589) yazarı John Stockwood'dan alıntı

29. Thos Becon, *Workes* (1560), alıntı için bkz. Macfarlane, *Marriage and Love*, s.135

30. H. Smith, *A Preparative to Marriage* (Londra: 1591), s. 26, alıntı için bkz. Fletcher, *Gender, Sex and Subordination*, s.106

31. Montesquieu, *The Spirit of the Laws* (1975), cilt 2, s.6 ve Engels, *Origin of the Family* (1902), s.88'den alıntılar için bkz. Macfarlane, *Marriage and Love*, s.124-125

32. Fletcher, *Gender, Sex and Subordination*, s.155

33. Örn. *Halfe a dozen good wives: all for a penny* (Londra, 1635?) için bkz. *The Roxburgh Ballads*, ed. W. Chappell ve J.W. Ebsworth, 9 cilt (Londra ve Hertford, 1869-99), cilt 1, s.451. Tekrar basımı: *Women, Crime and the Courts in Early Modern England*, ed. Jenny Kermode ve Garthine Walker (Londra: UCL Press, 1994), resim 5

34. Martin Ingram, "Scolding Women Cucked or Washed: A Crisis in Gender Relations in Early Modern England?" *Women, Crime and the Courts*, ed. Kermode ve Walker, s.48-80

35. MacDonald, *Mystical Bedlam*, s.98

36. Laura Gowing, "Language, Power and the Law: Women's Slander Litigation in Early Modern London," *Women, Crime and the Courts*, ed. Kermode ve Walker, s.29, 34-35

37. Carlson, *Marriage*, s.147

38. William Whateley, *A Bride Bush* (1623) için bkz. Keeble, *The Cultural Identity*, s.150

39. MacDonald, *Mystical Bedlam*, s.40

40. William Whateley, *The Bride Bush* (Amsterdam: Thetrum Orbis Terra-

rum, 1623; Norwood, New Jersey: W.J. Johnson, 1975), bkz. Fletcher, "The Protestant Idea," s.177

41. Gouge, *Domestical Duties*, s.361 için bkz. Fletcher, *Gender, Sex and Subordination*, s.114

42. "The Bridegroom's Comming," *The Complete Poetry and Selected Prose of John Donne* (New York: Modern Library, 1952), s.181

43. Thynne ailesinin mektupları hakkındaki bilgiler için bkz. Fletcher, *Gender, Sex and Subordination*, s.154-157. buradaki bilgiler için ise bkz. A.D. Wall, *Two Elizabethan Women: Correspondence of Joan and Maira Thynne 1575-1611* (Wiltshire Record Society, cilt 38, 1983)

44. Biyografik bilgi için bkz. *The Englishwoman's Diary*, ed. Harriet Blodgett (Londra: Fourth Estate, 1992), s.17. Blodgett'in sunduğu parçalar için bkz. *Diary of Lady Margaret Hoby*, ed. Dorothy Meads (Londra: Routledge and Sons, 1930)

45. Dod (1612) alıntısı için bkz. Rosamond Rosenmeier, *Anne Bradstreet Revisited* (Boston: Twayne Publishers, 1991), s.16. Rosenmeier Bradstreet'in yaşamına ve yapıtlarına iyi bir giriş sunuyor.

46. Rosenmeier, *Anne Bradstreet*

47. *The Complete Works of Anne Bradstreet*, ed. Joseph R. McElrath, Jr. Ve Allan P. Robb (Boston: Twayne Publishers, 1981), s.216

48. age

49. age

50. Lyle Koehler, *A Search for Power: The "Weaker Sex" in Seventeenth-Century New England* (Urbana, Chicago, London: University of Illinois Press, 1980), s. 56-67

51. Elizabeth Wade White, *Anne Bradstreet: The Tenth Muse* (New York: Oxford University Press, 1971), s.4. Bu Bradstreet hakkında yazılmış en nitelikli biyografidir.

52. *The Complete Works of Anne Bradstreet*, s.200

53. Nancy Woloch, *Women and the American Experience* (New York: Knopf, 1984), s.23

54. *The Complete Works of Anne Bradstreet*, s.179-180

55. age, s.180

56. age, s.181

57. age, s.181-182

58. Woloch, *Women and the American Experience*, s.41-42

59. White, *Anne Bradstreet*, s.172-173

60. *The Complete Works of Anne Bradstreet*, s.7-8

61. Koehler, *A Search*, s.41

62. *Winthrop Papers*, Part 3N, MHS Collections, 5th Ser., 1, 104-105 alıntısı için bkz. Laurel Thatcher Ulrich, *Good Wives: Image and Reality in the Lives of Women in Northern New England 1650-1750* (New York: Vintage Books, 1991), s.218

63. Bradstreet'in hayatının bu dönemi için bkz. White, *Anne Bradstreet*, s.226-250

64. age, s.255

65. Thomas Parker, *The Coppy of a Letter Written... to His Sister* (Londra, 1650), s.13 için bkz. Edmund S. Morgan, *The Puritan Family* (New York: Harper & Row, 1966), s.44

66. Koehler, *A Search*, s.54

67. Morgan, *The Puritan Family*, s.87

68. *The Complete Works of Anne Bradstreet*, s.167

69. Ulrich, *Good Wives*, s.111-112

70. Edmund S. Morgan, "The Puritans and Sex," *The New England Quarterly* 15 (1942), s.602; Julia Cherry Spruill, *Women's Life and Work in the Southern Colonies* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1938), s.314-320; Edmund Morgan, *The Puritan Family*, s.41

71. John D'Emilio ve Estelle B. Freedman, *Intimate Matters: A History of Sexuality in America* (Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1997), s.28

72. Elizabeth Anticaglia, *Twelve American Women* (Chicago: Nelson Hall Co., 1975), s.8-9

73. *Antinomianism in the Colony of Massachusetts Bay*, ed. Charles F. Adams, s.329 (Boston, 1894) için bkz. Morgan, *The Puritan Family*, s.19

74. Melville Cobbledick, "The Status of Women in Puritan New England, 1630-1660: A Demographic Study," Doktora tezi, Yale Üniversitesi, 1936. University Microfilms, Ann Arbor Michigan, s.67

75. age, s.78

76. Woloch, *Women and the American Experience*, s.30

77. White, *Anne Bradstreet*, s.132

78. Morgan, "The Puritans and Sex," s.600

79. Spruill, *Women's Life and Work*, s.321-322

80. Ulrich, *Good Wives*, s.19-20

81. age, s.23

82. Woloch, *Women and the American Experience*, s.22
83. Koehler, *A Search*, s.124
84. Woloch, *Women and the American Experience*, s.18
85. age, s.19 ve H.R. McIlwaine, "The Maids Who Came to Virginia in 1620 and 1621 for Husbands," *The Reviewer* 1 (1 Nisan 1921), s.s109-110
86. Spruill, *Women's Life and Work*, s.8-9 ve Carol Berkin, *First Generations: Women in Colonial America* (New York: Hill and Wang, 1996), s.6
87. George Alsop, "Character of the Province of Maryland," *Narratives of Early Maryland*, ed. Clayton C. Hall (New York: Charles Scribner's Sons:1910), s.358
88. Spruill, *Women's Life and Work*, s.15
89. Bu ve bundan sonraki vaka için bkz. Roger Thompson, *Women in Stuart England and America: A Comparative Study* (Londra ve Boston: Routledge & Kegan Paul, 1974), s.36-37
90. Anne Firor Scott ve Suzanne Lebstock, *Virginia Women: The First Two Hundred Years* (Williamsburg, Virginia: The Colonial Williamsburg Foundation, 1988), s.16
91. Suzanne Lebstock, *Virginia Women 1600-1945* (Richmond: Virginia State Library, 1987), s.28
92. Robert E. T. Roberts, "Black-White Inter-marriage in the United States," *Inside the Mixed Marriage: Accounts of Changing Attitudes, Patterns and Perceptions of Cross-Cultural and Interracial Marriage*, ed. Walter R. Johnson ve D. Michael Warren (Lanham, New York ve Londra: University Press of America, 1994), s.25
93. Robert J. Sickels, *Race, Marriage and the Law* (Albuquerque: University of New Mexico Presss, 1972), s.64
94. Lebstock, *Virginia Women*, s.29
95. Thompson, *Women in Stuart England and America*, s.43
96. D'Emilio ve Freedman, *Intimate Matters*, s.36
97. Roberts, "Black-White Inter-marriage," *Inside the Mixed Marriage*, ed. Johnson ve Warren, s.28
98. McIlwaine, "The Maids", s.111
99. Edmund S. Morgan, "The Puritans and Sex," s.592
100. Morgan, *The Puritan Family*, s.47
101. Gillis, *For Better*, s.14

1. Jean-Jacques Rousseau, *Emile* (Londra: J.M. Dent & Sons, Ltd., 1943, V. Kitap. Rousseau'yu kadın düşmanı olarak görmek moda olsa da, La Nouvelle Héloïse'de Julie'yi, *Confessions*'da Madam Warens'i sempatik karakterler olarak yansıttığını da unutmamalıyız. Büyük düşünürlerin ve yazarların çoğu gibi, Rousseau da çelişkilerle doluydu.

2. Dr. James Fordyce, *The Character and Conduct of the Female Sex* (Londra: T. Cadell, 1776), s.40

3. Mary Beth Norton, *Liberty's Daughters: The Revolutionary Experience of American Women, 1750-1800* (Boston ve Toronto: Little, Brown and Company, 1980), s.117-124

4. John Ogden, *The Female Guide; or Thoughts on the Education of That Sex, accomodated to the State of Society, Manners, and Government in the United States* (Concord, New Hampshire, 1793, s.39-41) için bkz. Linda K. Kerber, *Women of the Republic: Intellect and Ideology in Revolutionary America* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1980), s.252

5. Norton, *Liberty's Daughters*, s.21

6. Julia Cherry Spruill, *Women's Life and Work in the Southern Colonies* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1938), s.66

7. age, s.109

8. age, s.179

9. *Maryland Journal*, 20 Ocak 1774, için bkz. Spruill, *Women's Life and Work*, s.180

10. *South Carolina Gazette*, 12 Temmuz 1770, için bkz. Spruill, *Women's Life and Work*, s.182

11. Edith B. Gelles, *"First Thoughts": Life and letters of Abigail Adams* (New York: Twayne Publishers, 1998), s.3. Ayrıca bkz. Gelles, *Portia: The World of Abigail Adams* (Bloomington: Indiana University Press, 1992)

12. *The Book of Abigail and John: Selected Letters of the Adams Family 1762-1784*, ed. L.H. Butterfield, Marc Friedlander ve Mary-Jo Kline (Cambridge, Massachusetts ve Londra: Harvard University Press, 1975), s.121

13. age, s.121

14. age. s.123

15. Gelles, *First Thoughts*, s. 15

16. age, s.171

17. age, s.172

18. Woloch, *Women and the American Experience*, s.85

19. Alıntı için bkz. Pattie Cowell, *Women Poets in the Pre-Revolutionary America, 1650-1775, An Anthology* (Troy, New York: The Whitston Publishing Company, 1981), s.55

20. Norton, *Liberty's Daughters*, s.171

21. age, s.177. Bu bölüm büyük oranda Norton'a dayanmaktadır, s.170-194.

22. Bkz. Alfred F. Young, "The Women of Boston: 'Persons of Consequence' in the Making of the American Revolution, 1765-76," *Women and Politics in the Age of the Democratic Revolution*, ed. Haarrriet B. Applewhite and Darline G. Levy (Ann Arbor: the University of Michigan Press, 1990), özellikle s.193-207

23. age, s.196

24. Carol Berkin, *First Generations: Women in Colonial America* (New York: Hill and Wang, 1996), s.167

25. Norton, *Liberty's Daughters*, s.176

26. *Sklavin oder Bürgerin? Französische Revolution und Neue Weiblichkeit 1760-1830*, ed. Viktoria Schmidt-Linsenhoff (Frankfurt: Historisches Museum Frankfurt, Jonas Verlag, 1989), s.125

27. Karen Offen, *European Feminisms, 1700-1950* (Stanford: Stanford University Press, 2000), s.27-68. Ayrıca bkz. *Women, the Family and Freedom: The Debate in Documents*, ed. Susan Groag Bell ve Karen M. Offen, cilt 1, 1750-1880 (Stanford: Stanford University Press, 1983), s. 97-109

28. Karen Offen, "Was Mary Wollstonecraft a Feminist? A Contextual Reading of *A Vindication of the Rights of Woman*, 1792-1992," *Quilting a New Canon: Stitching Women's Words*, ed. Uma Parameswaran (Toronto: Sister Vision, Black Women and Women of Colour Press, 1996), s.16

29. Marilyn Yalom, *Blood Sisters: the French Revolution in Women's Memory* (New York: Basic Books, 1993), s.93. Madam Roland'ın hayatının geniş kapsamlı öyküsünü s.75-96 arasında bulabilirsiniz.

30. Mme. Roland, *Memoires de Mme Roland*, ed. Paul de Roux (Paris: Mercure de France, 1986), s.63. İngilizce baskıdaki tercümeleler yazara aittir.

31. age, s.65

32. age, s.93, 155

33. C.A. Dauban, *Etude sur Madame Roland et son temps* (Paris: Henri Plon, 1864), s. CL.

34. Elisabeth le Bas, "Manuscrit de Mme Le Bas," *Autour de Robespierre, Le Conventionnel Le Bas*, ed. Stefant-Paul (Paul Coutant'ın takma adı) (Paris: Flammarion, 1901), s.127. Mme Le Bas'dan bu ve bundan sonraki alıntılar için

bkz. Yalom, *Blood Sisters*, 7. bölüm

35. Marie-Victoire de La Villirouet, *Une femme avocat, episodes de la Revolution a Lamballe et a Paris: Memoires de la comtesse de la Villirouet, nee de Lambilly*, ed. Comte Bellevue (Paris: J. Poisson, 1902), s.33

36. Madame de Menerville, *Souvenirs d'Emigration* (Paris: P. Roger, 1934), s.170

37. Kerber, *Women of the Republic*, s.119-120

38. Mary Wollstonecraft, *A Vindication of the Rights of Woman* (Londra: J. Johnson, 1792); ed. Miriam Kramnick (Harmondsworth, İngiltere: Penguin Books, 1975), s.270

39. Linda Kerber "cumhuriyetçi anneler" terimini ilk kez bu makalesinde kullanmıştır: "The Republican Mother: Women and the Enlightenment - An American Perspective," *American Quarterly* 28 (Yaz 1796), s.107-205

40. Linda S. Popofsky ve Marianne B. Sheldon, "French and American Women in the Age of Democratic Revolution, 1770-1815: A Comparative Perspective," *History of European Ideas*, "Women in European Culture and Society" sayısı, 1987, s.601

41. Elke Harten ve Hans-Christian Harten, *Femmes, Culture et Revolution* (Paris: des femmes, 1989), s.s561-562

42. Edith Gelles, "Revisiting and Revising the Republican Mother," basılmamış makale.

43. Benim başına "erkek" sözcüğünü eklediğim "egonun hizmetine sunulan bir geri çekilme biçimi" deyimini yirminci yüzyıl psikiyatri yayınlarını takip edenlere tanıdık gelecektir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. Theo Gift'den yapılan alıntı için bkz. "Little Woman," *Cassells Magazine*, 1873, cilt 7 (new series), s.240 için bkz. Judith Rowbotham, *Good Girls Make Good Wives* (Oxford: Basil Blackwell Ltd, 1989), s.11

2. Eliza Holman'dan alıntı için bkz. *The American Slave: A Composite Autobiography*, ed. George P. Rawick, (Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1972), cilt 4, bölüm 2, s.150

3. Eliza (Chaplin) Nelson Letters 1819-1869. Essex Institute Library. Salem, Massachusetts. Bkz. Mirra Bank, *Anonymous Was a Woman* (New York: St. Martin's Press, 1979), s.50

4. Özellikle bkz. Edward Shorter, *The Making of the Modern Family* (New

York: Basic Books, 1975) ve Carl Degler, *At Odds: Women and the Family in America from the Revolution to the Present* (New York ve Oxford: Oxford University Press, 1981). Viktorya dönemi evliliklerin bir yandan romantik ve hayat arkadaşlığına dayalı niteliğini sürdürürken bir yandan da ekonomik ve sosyal bir anlaşma olması konusunda bkz. Kate Washington, "The Thing Bartered: Love, Economics, and the Victorian Couple," *Inside the American Couple*, ed. Marilyn Yalom ve Laura Cartensen (Berkeley: University of California Press, baskıya hazırlanıyor)

5. Penny Kane, *Victorian Families in Fact and Fiction* (New York: St. Martin's Press, 1995), s.98-99

6. Katherine Moore, *Victorian Wives* (New York: St. Martin's Press, 1974), s.57-58. Pamela Neville-Sington, Fanny Trollope: *The Life and Adventured of a Clever Woman* (Londra: Viking, 1997), s. 32-33. John Gregory'nin 1770'lerden kalma öğütleri geçerliliğini koruyordu: "Bu ülkede bir kadın aşkının ilk göstergelerini belli etmeden kolaylıkla kaçınabilir, ihtiyat ve nezaketle kalbini bu tip bir şeye karşı korumalıdır, ta ki buna layık bir adamın kendisine duyduğu bağlılığın en inandırıcı kanıtlarını görene ve karşılıktan emin olana kadar." John Gregory, *A Father's Legacy to His Daughters* (Chambersburg, Pennsylvania, M. Carey için Dover & Harper tarafından basılmıştır, Philadelphia, 1796 [Londra: 1774])

7. Bu ve bundan sonraki iki alıntı için bkz. Lotte ve Joseph Hamburger, *Troubled Lives: John and Sarah Austin* (Toronto, Buffalo, Londra: University of Toronto Press, 1985), s.12,13, 23

8. Françoise Basch, *Relative Creatures: Victorian Women in Society and the Novel*, çev. Anthony Rudolf, (New York: Schocken, 1974), s.26

9. Greg ve Ruskin'den alıntılar için bkz. Basch, *Relative Creatures*, s.5 ve 6

10. William Acton, *The Functions and Disorders of the Reproductive Organs in Youth, in Adult Age and in Advanced Life* [Londra: John Churchill, 1857] için bkz. 1897 Philadelphia baskısı, *Victorian Women: A Documentary Account of Women's Lives in Nineteenth-Century England, France and the United States*, ed. Erna Hellerstein, Leslie Hume, Karen Offen, Estelle Freedman, Barbara Gelpi ve Marilyn Yalom (Stanford: Stanford University Press, 1981), s.178

11. Auguste Debay, *Hygiène et physiologie du mariage* (Paris: E. Dentu, 1849), s.138

12. Charlotte Brontë, Ellen Nussey'e Mektup, 12 Mart 1839, için bkz. Patricia Beer, *Reader, I Married Him* (Londra ve Basingstoke: The MacMillan

Press Ltd, 1974), s.6

13. Bkz. Neville-Sington, *Fanny Trollope*, s.45

14. *Not in God's Image: Women in History from the Greeks to the Victorians*, ed. Julia O'Faolain ve Lauro Martines (New York, Haagerstown, San Francisco, Londra: Harper & Row Publishers, 1973), s.318

15. *Victorian Women*, ed. Hellerstein ve diğ., s.258. Bu bölümdeki bilgilerin çoğu 1977 ile 1981 arasında yöneticiliğini yaptığım, National Endowment for the Humanities desteğindeki Stanford Kadın Araştırmaları Merkezi'nde yürütülen Viktorya Dönemi Kadınları projesinden alınmıştır.

16. The Hon. Mrs. Norton, *A Letter to the Queen on Lord Chancellor Cranworth's Marriage and Divorce Bill* (Londra: Longman, Brown, Green and Longmans, 1855), s.9-11

17. Lee Holcombe, "Victorain Wives and Property: Reform of the *Married Women's Property Law*, 1857-1882," *A Widening Sphere: Changing Roles of Victorian Women*, ed. Martha Vicinus (Bloomington ve Londra: Indiana University Press, 1977), s.19

18. *Victorian Women*, ed. Hellerstein ve diğ., s.260

19. Lee Holcombe, "Victorian Wives and Property," *A Widening Sphere*, ed. Vicinus, s.15

20. *Women, The Family and Freedom: The Debate in Documents*, ed. Susan Groag Bell ve Karen M. Offen (Stanford: Stanford University Press, 1983), cilt 1, 1750-1880, s.253

21. *The Elizabeth Cady Stanton-Susan B. Anthony Reader: Correspondence, Writings, Speeches*, ed. Ellen DuBois (Boston: Northeastern University Press, 1992), s.55-56

22. Hendrik Hartog, *Man and Wife in America: A History* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2000), s.287-295

23. Frances Trollope, *Domestic Manners of the Americans* (Oxford ve New York: Oxford University Press, 1984 [1831]), s.98

24. J. S. Buckingham, *The Slave States of America* (Londra: Fisher, Son & Co., 1842) cilt 1. s.127

25. age, s.231

26. Bayan Vivia A.B. Henderson'ın mektubu, *Woman's Journal*, 19 Kasım 1898, s. 375 için bkz. Barbara Ehrenreich ve Deirdre English, *For Her Own Good: 150 Years of the Experts' Advice to Women* (Garden City, New York: Anchor Press/Doubleday, 1978), s.150

27. Alıntı için bkz. Katherine Moore, *Victorian Wives* (New York: St. Mar-

tin's Press, 1974), s. Xxv

28. Sara Grimke, *Letters on the Equality of the Sexes* (Boston: I. Knapp, 1938), s.51

29. George W. Burnap, *The Sphere and Duties of Woman* (Baltimore: John Murphy, 1848), s.145-146. Ayrıca bkz. Frances B. Cogan, *All American Girl: The Ideal of Real Womanhood in Mid-Nineteenth-Century America* (Atina ve Londra: The University of Georgia Press), s.79

30. *Victorian Women*, ed. Hellerstein ve diğ., s.15-17

31. Burnap, *The Sphere*, s.45-46. On dokuzuncu yüzyıl Amerikan kadınlarını sarmalayan evcimenlik ideolojisi için bkz. Glenna Matthews, "*Just a Housewife*": *The Rise and the Fall of Domesticity in America* (Oxford ve New York: Oxford University Press, 1987), özellikle 1. ve 2. bölümler. Ayrıca bkz. Nancy M. Theriot, *Mothers and Daughters in Nineteenth-Century America: The Biosocial Construction of Femininity* (Lexington: The University Press of Kentucky, 1996) ve Ruth H. Bloch, "American Feminine Ideals in Transition: The Rise of the Model Mother, 1785-1815", *Feminist Studies*, 4 (1978): 101-125

32. Elizabeth Cady Stanton, *Eighty Years and More: Reminiscences 1815-1897* (New York: Schocken Books, 1971 [1898]). Bütün alıntılar bu baskıdandır.

33. Ellen M. Plante, *Women at Home in Victorian America: A Social History* (New York: Facts on File, Inc., 1997), s.23

34. Harvey Green, *The Light of the Home: An Intimate View of the Lives of Women in Victorian America*, (New York: Pantheon Books, 1983), s.43

35. Carroll Smith-Rosenberg, *Disorderly Conduct: Visions of Gender in America* (New York: Knopf, 1985), s.53-76

36. Elizabeth Cady Stanton, *Solitude of Self, An Address Delivered before the United States Congressional Committee on the Judiciary, Monday, January 18, 1892*, National American Woman Suffrage Association Series (Microfilm. New Haven, Conn., Research Publications, 1977, History of Women, Reel 935, no.7967), s.3-20

37. George Fitzhugh, *Sociology for the South* (Richmond: Morris, 1854), s.214, 217

38. Alıntılar için bkz. Marli F. Weiner, *Mistresses and Slaves: Plantation Women in South Carolina, 1830-1880*, (Urbana ve Chicago: University of Illinois Press, 1998), s.73, 66

39. Virginia Cary, *Letters on Female Character, Addressed to a Young Lady, on the Death of Her Mother* (Richmond: 1828), s.149 için bkz. Suzanne Leb-

sock, Virginia Women 1600-1945 (Richmond: Virginia State Library, 1987), s.63

40. Alıntılar için bkz. Eleanor Miot Boatwright, *Status of Women in Georgia, 1783-1860* (Brooklyn, New York: Carlson Publishing, Inc., 1994), s.24 ve 53

41. Boatwright, *Status*, s.27, ABD Yedinci ve Sekizinci nüfus sayımlarını belgeliyor (1850 ve 1860)

42. Boatwright, *Status*, s.33

43. Alıntılar için bkz. *Tokens of Affection: The Letters of a Planter's Daughter in the Old South*, ed. Carol Bieser (Athens, Georgia ve Londra: The University of Georgia Press, 1996), s.110-111, 120, 131

44. Boatwright, *Status*, s.88

45. age, s.36. *Batesville [Arkansas] News*'dan alıntı yapan 25 Şubat 1841 tarihli *Augusta Georgia Constitutionalist*'den alıntı yapıyor.

46. Sarah Anderson'ın günlüğü, 6 Mayıs 1827 için bkz. Jan Lewis, *The Pursuit of Happiness: Family and Values in Jefferson's Virginia* (Cambridge, İngiltere: Cambridge University Press, 1984), s.198

47. Anne Firor Scott, *The Southern Lady: From Pedestal to Politics 1830-1930* (Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1970), s.27-28

48. Weiner, *Mistresses and Slaves*; Eugene D. Genovese, "Life in the Big House," *A Heritage of Her Own*, ed. Nancy Cott ve Elizabeth Pleck (New York: Simon and Schuster, 1979), s.s190-197; ve Genovese Role, Jordan, Roll: *The World the Slaves Made* (New York: Vintage Books, 1974)

49. Weiner, *Mistresses and Slaves*, s.32

50. Harriet Jacobs (Linda Brent, takma ad.), *Incidents in the Life of a Slave Girl* (Boston: Yazar için basılmıştır, 1861), s.20

51. Weiner, *Mistresses and Slaves*, s.35-36

52. *The American Slave*, ed. George P. Rawick (Westport, Conn.: Greenwood Publishing Co., 1972), cilt 5, bölüm 3, s.83

53. *The American Slave*, ed. Rawick, cilt 5, bölüm 3, s.77

54. Scott, *The Southern Lady*, s.38-39

55. Janet Farrell Brodie, *Contraception and Abortion in Nineteenth-Century America* (Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 1994), s.2

56. Weiner, *Mistresses and Slaves*, s.22

57. *The American Slave*, ed. Rawick, cilt 4, bölüm 2, s.163

58. age, s.42

59. age, cilt 5, bölüm 3, s.191

60. age, cilt 4, s.176-178
61. Weiner, *Mistresses and Slaves*, s.85
62. age, s.81
63. *The American Slave*, ed. Rawick, cilt 4, bölüm 2, s.104-105
64. Eugene D. Genovese Roll, Jordan, Roll, s.477-478
65. Degler, At Odds, s.114
66. *The American Slave*, ed. Rawick, cilt 4, bölüm 1, s.63
67. age, s.79
68. age, cilt 4, bölüm 2, s.288
69. age, s.136
70. age, cilt 5, bölüm 3, s.244
71. age, cilt 4, bölüm 1, s.207
72. age, cilt 4, bölüm 2, s.17 ve 194
73. age, cilt 5, bölüm 3, s.258
74. Herbert G. Gutman, *The Black Family in Slavery and Freedom, 1750-1925* (New York: Vintage Books), s.51
75. Herbert G. Gutman, "Marital and Sexual Norms among Slave Women," *A Heritage of Her Own*, ed. Cott ve Pleck, s.301
76. Eugene D. Genovese Roll, Jordan, Roll, s.467
77. *In Joy and In Sorrow: Women, Family, and Marriage in the Victorian South, 1830-1900*, ed. Carol Bleser (New York: Oxford University Press, 1991), s.108
78. *The American Slave*, ed. Rawick, cilt 4, bölüm 1, s.77
79. age, s.107
80. age, s.86
81. age, cilt 5, bölüm 3, s.191-192
82. age, cilt 4, bölüm 1, s.224
83. age, cilt 4, bölüm 2, s.205
84. *Weevils in the Wheat: Interviews with Virginia Ex-Slaves*, ed. Charles L. Perdue, Jr., Thomas E. Barden ve Robert K. Phillips (Bloomington, Ind.: University of Indiana Press, 1980), s.48-49, bkz. Lebsack, *Virginia Women*, s.75
85. Weiner, *Mistresses and Slaves*, s.75
86. Harriet Jacobs, *Incidents in the Life of a Slave Girl*, s.53
87. *The American Slave*, ed. Rawick, cilt 5, bölüm 4, s.167
88. age, cilt 4, bölüm 2, s.164
89. Frances Anne Kemble, *Journal of a Residence on a Georgian Plantation in 1838-1839* (New York: Alfred A. Knopf, 1961), s.132-133, 136, 137, 140

90. Alıntı için bkz. Boatwright, *Status*, s.55

91. Scott, *The Southern Lady*, 3. bölüm, s.46-79. Ayrıca bkz. Lebsack, *Virginia Women*, s.76-77

92. Buckingham, *Slave States*, cilt 1, s.140-141

93. Alıntılar için bkz. Scott, *The Southern Lady*, s.40

94. *The American Slave*, ed. Rawick, cilt 4, bölüm 1, s.69

95. age, cilt 5, bölüm 4, s.222

ALTINCI BÖLÜM

1. Julie Roy Jeffrey, *Frontier Women: The Trans-Mississippi West, 1840-1880* (New York: Hill and Wang, 1979) ve Glenda Riley, *The Female Frontier: A Comparative View of Women on the Prairie and the Plains* (Lawrence, Kansas: University of Kansas, 1988). Bu iki çalışma 1840 ile 1890 arasında "trans-Mississippi" kadınları hakkında bildiklerimize önemli oranda bilgi eklemiştir. Jeffrey, 1840'lar ile 1880'ler arasında Uzak Batı'da bulunan tarım topraklarından başlayarak, önce 1849'da California'da Altına Hücum ile başlayan bakir maden bölgelerine, oradan da uç topraklardaki kentleşmeye geçmektedir. Riley ise, Iowa, Missouri, Illinois, Minnesota ve Indiana'yı kapsayan tepelik eyaletler ve Kansas, Dakotalar, Nebraska, Oklahoma ve Colorado, Teksas, Wyoming ve Montana'nın belli yörelerini kapsayan düzlük eyaletler üzerinde odaklanmaktadır. Joanna L. Stratton, *Pioneer Women: Voices from the Kansas Frontier* (New York: Simon and Schuster, 1981), özel olarak Kansas'ı incelemektedir. Stratton, büyükannesinin evinin çatı katında Kansaslı 800 kadının şahsi anılarını bulmak gibi inanılmaz bir şansa sahip olmuştur - bu hazine sandığı 1840'da Kansas'a gelen büyük büyükannesi tarafından başlatılmıştı. Diğer faydalı kaynaklar ise şunlardır: Lillian Schlissel, *Women's Diaries of the Westward Journey* (New York: Schocken, 1982) ve Kenneth L. Holmes, ed. *Covered Wagon Women: Diaries from the Western Trails, 1840-90*, 11 cilt, (Glendale, CA: H. Clark Company, 1983-93)

2. Charles Marc Bost, *Les derniers puritains: pionniers d'Amérique, 1851-1920* (Paris: Hachette, 1977)

3. Alıntı için bkz. Riley, *The Female Frontier*, s.48

4. age, s.31

5. age, s.46

6. Alıntı için bkz. Stratton, *Pioneer Women*, s.55

7. Mary Jane Hayden, *Pioneer Days* (San Jose, California: Murgotten's, 1915) için bkz. Cathy Luchetti, *"I Do!" Courtship, Love and Marriage on the*

American Frontier (New York: Crown Trade Paperbacks, 1996), s.s215-216

8. Alıntı için bkz. Stratton, *Pioneer Women*, s.44

9. Alıntı için bkz. Susan Butruille, *Women's Voices from the Oregon Trail* (Boise, Idaho: Tamarack Books, 1993), s.49

10. Riley, *The Female Frontier*, s.49. Alıntı için bkz. Jeffrey, *Frontier Women*, s.57

11. Bost, *Les derniers puritains*, s.181. Yazarın İngilizce'ye tercümesi

12. *Mollie: The Journal of Mollie Dorsey Sanford in Nebraska and Colorado Territories, 1857-1866* (Lincoln: University of Nebraska Press, 1959), s.145-146

13. Fred Lockley, *Conversations with Pioneer Women* (Eugene, Oregon: Rainy Day Press, 1993), s.98-99

14. Luchetti, "*I Do!*", s.170-172

15. Susan Armitage, "Women's Literature and the American Frontier: A New Perspective on the Frontier Myth," *Women, Women Writers and the West*, ed. L.L. Lee ve Merrill Lewis (Troy, New York: The Whitston Publishing Company, 1980), s.5-13

16. Sarah Winnemucca Hopkins, *Life Among the Piutes; their wrongs and claims*, ed. Mrs. Horace Mann (Boston: Cupples Upham and Co., G. Putnam's Sons, New York ve yazarın kendisi tarafından satışa sunulmuştur) Sarah Winnemucca'nın kısa biyografisi için bkz. Elinor Rickey, *Eminent Women of the West* (Berkeley: Howell-North Books, 1975), s.125-151

17. Bu ve bundan sonraki paragraf Luchetti, "*I Do!*", s.257-262'ye dayanmaktadır.

18. Andrew Garcia, *Tough Trip Through Paradise*, ed. Bennet Stein (New York: Houghton Mifflin, 1967)

19. Johnny Faragher ve Christine Stansell, "Women and their Families on the Overland Trail to California and Oregon, 1842-1867," *A Heritage of Her Own: Toward a New Social History of American Women*, ed. Nancy Cott ve Elizabeth Pleck (New York: Simon and Schuster, 1979), s.246

20. Dayanak için bkz. Ruth Karr McKee, *Mary Richardson Walker: Her Book* (Caldwell, Idaho: The Caxton Printers, Ltd., 1945)

21. Luchetti, "*I Do!*", s.184

22. "Original Diary of Kitturah Penton (Mrs. George) Belknap", Susan Butruille, *Women's Voice*, s. 53 ve devamı.

23. "Notes by the Wayside en Route to Oregon," Lydia A Rudd. Lilly Library, Indiana University, Bloomington, Indiana koleksiyonunda daktilo yazısı

24. Lockley, *Conversations*, s.42-44

25. *Mollie: The Journal of Mollie Dorsey Sanford*, s.xxx

26. Mary Ballou, "'I Hear the Hogs in My Kitchen': A Woman's View of the Gold Rush," *Let Them Speak for Themselves: Women in the American West 1849-1900*, ed. Christiane Fischer (Hamden, Connecticut: Archon Books, 1977), s.42-46

27. Rachel Haskell, "A Literate Woman in the Mines: the Diary of Rachel Haskell," *Let Them Speak*, ed. Fischer, s.58-72

28. James Henry Gleason, *Beloved Sister: The Letters of James Henry Gleason, 1841-1859* (Glendale, CA: The Arthur H. Clark Co., 1978)

29. Genaro Padilla, "'Yo Sola Aprendi': Mexican Women's Personal Narratives from Ninetenth-Century California," *Revealing Lives: Autobiography, Biography, and Gender*, ed. Susan Groag Bell ve Marilyn Yalom (Alabama: SUNY Press, 1990), s.123

30. Luchetti, "*I Do!*", s.284-285

31. Mary Bywater Cross, *Treasures in the Trunk: Quilts of the Oregon Trail* (Nashville, Tennessee: Rutledge Hill Press, 1993), s.123-124

32. Stanley Stone Ivins, "Notes on Mormon Polygamy," *Western Humanities Review* 10 (1956), s.229-239; James E. Smith ve Philip R. Kuntz "Polygyny and Fertility in Nineteenth-Century America," *Population Studies* 30 (1976), s.465-480

33. Jeffrey, *Frontier Women*, s.166 ve 172

34. age, s.165

35. Mary Ann Hafen, "Memories of a handcart Pioneer, with some account of frontier life in Utah and Nevada," *Let Them Speak*, ed. Fischer, s.101-108

36. Annie Clark Tanner, *A Mormon Mother: An Autobiography* (Salt Lake City: University of Utah Press, 1969), s.116

37. Lawrence Foster, "Polygamy and the Frontier: Mormon Women in Early Utah," *History of Women in the United States*, ed. Nancy Cott (Münih, Londra, New York ve Paris: K.G. Saur, 1992), cilt 2, s.269

38. Jeffrey, *Frontier Women*, s.170

39. Foster, "Polygamy", *History of Women*, ed. Cott, s.279-280

40. Hanna Crosby, *Sketch of the Life of Hannah A. Crosby*, Utah Works Administration'ın Tarihi Kayıtlar Araştırması ve Federal Yazarlar 1935-1939 projelerinden alınmıştır, bkz. Luchetti, "*I Do!*", s.187-188

41. John Faragher, *Women and Men on the Overland Trail* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1979), 3. bölüm

42. Helen M. Carpenter, "A Trip Accross the Plains in an Ox Wagon, 1857", (el yazması günlük, Huntington Kütüphanesi), s.27-28 için bkz. Faragher ve Stansell, "Women and their Families on the Overland Trail", *A Heritage of Her Own*, ed. Cott ve Pleck, s.254

43. Faragher ve Stansell, "Women and their Families on the Overland Trail", *A Heritage of Her Own*, ed. Cott ve Pleck, s.255

44. Bethenia Owens-Adair, *Dr. Owens-Adair: Some of Her Life Experiences* (Portland, Oregon: Mann & Beach, 1906), s.24-27

45. Alıntı için bkz. Stratton, *Pioneer Women*, s.58

46. Hendrik Hartog, *Man and Wife in America: A History* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2000), s.87

47. Owens-Adair, *Dr. Owens-Adair*, s.52, 53

YEDİNCİ BÖLÜM

1. Bu ve bundan sonraki alıntı için bkz. Henrick Ibsen, *A Doll's House and Other Plays* (Baltimore, Maryland: Penguin Books, 1967), çev. Peter Watts, s.228 ve 334, not. 1

2. Margareta R. Matovic, *Stockholmsakenskap: Familjebildning och partnerval i Stockholm 1850-1890*, (Stockholm: Liber Förlags, 1984), İngilizce özet, s.364-377. Matovic, 1860 ile 1890 arasında evlenen çiftlerin yüzde 42'sinin birlikte yaşadığını ve yüzde 11'inin evlendikten önce doğan çocuklarına evlendiklerinde meşruiyet kazandırdığını tahmin etmektedir.

3. Leo XIII, *Rerum Novarum*, 15 Mayıs 1891, bkz. *Women, the Family and Freedom*, ed. Susan Groag Bell ve Karen Offen (Stanford: Stanford University Press, 1983), cilt 2, s.95

4. Bu terim ilk kez Sarah Grand tarafından, *North America Review*'daki (cilt 158, 1894, s.xxx) "The New Aspect of the Woman Question" başlıklı makalede kullanılmıştı. bkz. *The Late Victorian Marriage Question*, ed. Ann Heilmann (Londra: Routledge, 1988), cilt 2, s.271-276. Beş ciltlik Routledge/Thoemmes Press koleksiyonunda Kadın Sorunu üzerine bu ve daha birçok malzemeyi erişime sunduğu için Heilmann'a minnettarım.

5. İthaf sayfası, *Is Marriage a Failure?*, ed. Harry A. Quilter (Londra: Swan Sonnenschein & Co., 1888) Tıpkıbasım (New York: Garland, 1984)

6. Susan Turk Charles ve Laura L. Carstensen, "Marriage in Old Age," *Inside the American Couple*, ed. Marilyn Yalom ve Laura Carstensen (Berkeley: University of California Press, baskıya hazırlanıyor)

7. John Lucas, *The Literature of Change: Studies in the 19th Century Provincial Novel* (Hassocks, İngiltere: Harvester Press, 1977)

8. George Gissing, *The Odd Women* [1893], (New York: W.W. Norton, 1977), s.87

9. age, s.180

10. Eliza Lynn Linton, "The Wild Women as Politicians," *Nineteenth Century*, cilt 30 (1891), s.79-88. Linton'un "Vahşi Kadınlar" hakkındaki üç makalesi için bkz. Heilmann, *The Late Victorian Marriage Question*, 1. cildin sonu

11. Abba Goold Woolson, ed., *Dress Reform* (New York: Arno Press, 1974 [1874]), s.s134

12. Lillian Faderman, *Surpassing the Love of Men: Romantic Friendship and Love between Women from the Renaissance to the Present* (New York: William Morrow and Company, Inc. 1981) s.190. Ayrıca bkz. Faderman, *To Believe in Women: What Lesbians Have Done for America - A History* (Boston ve New York: Houghton Mifflin Company, 1999)

13. Aşağıdaki için bkz. Virginia Jeans Laas, *Love and Power in the Nineteenth Century: The Marriage of Violet Blair* (Fayetteville: The University of Arkansas Press, 1998)

14. Bkz. Sondra R. Herman, "Loving Courtship or the Marriage Market: The Ideal and Its Critics, 1871-1911," *History of Women in the United States*, ed. Nancy Cott (Münih, Londra, New York, Paris: K.G. Saur, 1992), cilt 2, s.298-315

15. Carl Degler'in yazdığı "Giriş" bölümü, Charlotte Perkins Gilman, *Women and Economics* (New York, Hagerstown, San Francisco, Londra: Harper & Row, 1966), s.xxv

16. Charlotte Perkins Gilman, *The Home: Its Work and Influence* (Urbana: University of Illinois Press, 1972 [1902]), s.277

17. Gilman, *Women and Economics*, s.13-15

18. age, s.157

19. age, s.242

20. Gilman, "All the World to Her," *Independent*, 9 Temmuz 1903, s.1616

21. Ruhsal çöküntü ile annelik arasındaki ilişki hakkındaki tartışma için bkz. Marilyn Yalom, *Maternity, Mortality and the Literature of Madness* (University Park ve Londra: Pennsylvania State University Press, 1985)

22. Carl Degler, *At Odds: Women and the Family in America from the Revolution to the Present* (New York: Oxford University Press, 1981), s.409-410

SEKİZİNCİ BÖLÜM

1. William Acton, *The Functions and Disorders of the Reproductive Organs in Youth, in Adult Age and in Advanced Life Considered in Their Physiological, Social and Moral Relations* (3. Am. Baskısı; Philadelphia, 1871), s.164 için bkz. *Victorian Women*, ed. Hellerstein, ve diğ., s.178. Ayrıca bkz. John S. Haller, Jr. Ve Robin Haller, *The Physician and Sexuality in Victorian America* (Urbana, Chicago, Londra: University of Illinois Press, 1974), s.97-102; ve Carl Degler, *At Odds* (New York: Oxford University Press, 1981), s.253-259

2. Elizabeth Edson Evans, *The Abuse of Maternity*, (Philadelphia: J.B. Lippincott & Co., 1875), s.118-119

3. George H. Napheys, *The Transmission of Life: Counsels on the Nature and Hygiene* (Philadelphia, 1871) ile *The Physical Life of Women: Advice to the Maiden, Wife and Mother* (Toronto: Rose Publishing Co., 1880, 3. Kanada baskısı), s.76

4. Edward B. Foote, *Plain Home Talk*, (New York: Murray Hill Publishing Co., 1891), s.631

5. Alıntı için bkz. Haller ve Haller, *The Physician*, s.132-133

6. *The Mosher Survey*, ed. James Mahood ve Kristine Wenburg (New York: Arno, 1980). Özet için bkz. Julia A. Ericksen, *Kiss and Tell: Surveying Sex in the Twentieth Century* (Cambridge, Massachusetts ve Londra: Harvard University Press, 1999), s.28-30

7. Carl Degler, "Introduction," *The Mosher Survey*, ed. Mahood ve Wenburg, s.sxiii

8. Janet Farrell Brodie, *Contraception and Abortion in Nineteenth-Century America* (Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 1994), s.185

9. Norman Himes, *Medical History of Contraception* (Baltimore: The Williams & Wilkins Company, 1936), s.276-278

10. Brodie, *Contraception*, s.216-219

11. John D'Emilio ve Estelle Freedman *Intimate Matters: A History of Sexuality in America* (Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1997), Foote'un Gilder'a yazdıklarından alıntı yapıyor, 21 Aralık 1876, Mary Hallock Foote Belgeleri, Özel Koleksiyonlar, Green Library, Stanford University

12. D'Emilio ve Freedman, alıntı, Elizabeth Hampsten, *Read This Only To Yourself: The Private Writings of Mid-Western Women, 1880-1910* (Bloomington: Indiana University Press, 1982), s.104

13. Bu görüş için bkz. Peter Gay, *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud* (New York ve Oxford: Oxford University Press, 1984), s.258. Peter Gay'ın bu görüşünü Brodie, D'Emilio ve Freedman'ın yanı sıra on dokuzuncu yüzyılda cinsellik konusunu araştıran diğer tarihçiler de paylaşmaktadır.

14. Napheys, *Physical Life*, s.91 ve W.R.D. Blackwood, "The Prevention of Conception," *Medical and Surgical Reporter* 59 (1888), s. 396 için bkz. Haller ve Haller, *The Physician*, s.123

15. Eliza B. Duffey, *What Women Should Know: A Woman's Book About Women* (Philadelphia: J.M. Stoddart & Co., 1873), s.131-133. Yeniden basım Arno Press, 1974.

16. Leslie J. Reagan, *When Abortion Was a Crime: Women, Medicine and Law in the United States, 1867-1973* (Berkeley, Los Angeles, Londra: University of California Press, 1997), s.8

17. James C. Mohr, *Abortion in America: The Origins and Evolutions of National Policy, 1800-1900* (New York: Oxford University Press, 1978), s.6 ve devamı

18. Brodie, *Contraception*, s.255

19. Mohr, *Abortion*, s.86

20. Lawrence J. Friedman, *Crime and Punishment in American History* (New York: Basic Books, 1993), s.229-230

21. Mohr, *Abortion*, s.88

22. Brodie, *Contraception*, s.268

23. Reagan, *When Abortion*, s.46-61

24. age, 1. bölüm, "An Open Secret"

25. age, s.20

26. Ellen Chesler, *Woman of Valor: Margaret Sanger and the Birth Control Movement in America* (New York: Simon and Schuster, 1992). Margaret Sanger ve doğum kontrolü hareketi konusundaki tartışma ağırlıklı olarak bu esere dayanmaktadır.

27. D'Emilio ve Freedman, *Intimate Matters*, s.172

28. Kate Chopin, *The Awakening* (New York: Avon Books, 1972), s.16

29. Bkz. Bram Dijkstra, *Evil Sisters* (New York: Knopf, 1996)

30. Katherine B. Davis, *Factors in the Sex Life of Twenty-two Hundred Women* (New York: Harper & Brothers, 1929)

31. Dr. G.V. Hamilton, *A Research in Marriage* (New York: Albert and Charles Boni, 1929)

32. Millard S. Everett, Ph.D., *The Hygiene of Marriage: A Detailed Consi-*

deration of Sex and Marriage (New York: The Vanguard Press, 1932)

33. William Chafe, *The Paradox of Change: American Women in the 20th Century* (New York ve Oxford: Oxford University Press, 1991), s.115-116

34. D'Emilio ve Freedman, *Intimate Matters*, s.246

35. Dr. Fred J. Taussig, "Abortion in Relation to Fetal and Maternal Welfare," *The American Journal of Obstetrics and Gynecology*, Kasım-Aralık 1931

36. Leslie J. Reagan, *When Abortion Was a Crime*, s.135-136. Bu paragraf ve sonrası bu esere dayanmaktadır.

37. İlk kürtaj savunucuları konusundaki tartışma için bkz. Reagan, *When Abortion*, s.139-140

38. age, s.151

39. age, s.159

DOKUZUNCU BÖLÜM

1. Evelyn W. Guthrie, "Home Is Where You Hang Your Hat," basılmamış el yazması, Hoover Archives, Stanford University

2. Bu ve bunu izleyen istatistikler için bkz. William Chafe, *The Paradox of Change: American Women in the 20th Century* (New York ve Oxford: Oxford University Press, 1991), s.130-131

3. Finnegan Alford-Cooper, *For Keeps: Marriages That Last a Lifetime* (Armonk, New York ve Londra: M.E. Sharpe, 1998), s.4

4. Leila J. Rupp, *Mobilizing Women for War: German and American Propaganda, 1939-1945* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1978) s.141-142

5. Rupp, *Mobilizing Women*, s.138

6. Chafe, *The Paradox*, s.131

7. Karen Anderson, *Wartime Women: Sex Roles, Family Relations, and the Status of Women During World War II* (Westport, Connecticut ve Londra: Greenwood Press, 1981), s.5

8. Uluslararası Çalışma Örgütü,(International Labor Organization-ILO) *The War and Women's Employment: the Experience of the United Kingdom and the United States* (Montreal: ILO, 1946), s.234

9. William M. Tuttle, Jr., "Daddy's Gone to War": *The Second World War in the Lives of America's Children* (New York ve Oxford: Oxford University Press, 1993), 5. bölüm

10. Tuttle, "Daddy's Gone to War", s.84, ve Chafe, *The Paradox*, s.144-145

11. Uluslararası Çalışma Örgütü, *The War*, s.279

12. *Since You Went Away: World War II Letters from American Women on the Home Front*, ed. Judy Barrett Litoff ve David C. Smith (New York ve Oxford: Oxford University Press, 1991), s.105

13. Tuttle, "Daddy's Gone to War", s.70-71

14. age, s.60-63

15. Alıntı için bkz. Anderson, *Wartime Women*, s.29

16. Glenna Matthews, "*Just a Housewife*": *The Rise and the Fall of Domesticity in America* (Oxford ve New York: Oxford University Press, 1987), s.267. Ayrıca bkz. Anderson, *Wartime Women*, s.7-9

17. Alford-Cooper, *For Keeps*, s.111

18. Amy Kesselman, *Fleeting Opportunities: Women Shipyard Workers in Portland and Vancouver during World War II and Reconversion* (Albany: State University of New York Press, 1990), s.29

19. Kesselman, *Fleeting Opportunities*, s.1-2, 28

20. Virginia Snow Wilkinson, "From Housewife to Shipfitter," *Harper's*, Eylül 1943, s.328-337

21. Kesselman, *Fleeting Opportunities*, s.6

22. Mary Martha Thomas, *Riveting and Rationing in Dixie* (Tuscaloosa ve Londra: University of Alabama Press, 1987), s.43

23. *Since You Went Away*, ed. Litoff ve Smith, s.147

24. Kesselman, *Fleeting Opportunities*, s.42-43

25. Anderson, *Wartime Women*, s.37

26. Thomas, *Riveting*, s.6 ve 3. bölüm

27. age, s.60

28. Anderson, *Wartime Women*, s.28-29

29. age, s.32-33

30. age, s.34

31. Gertrude Morris'in öyküsü için bkz. Olga Gruhzt-Hoyt, *They Also Served: American Women in World War II* (New York: A Birch Lane Press Book, Carol Publishing Group, 1995), s.77-80

32. *Since You Went Away*, ed. Litoff ve Smith, s.163

33. Dorothy Barnes'ın öyküsü için bkz. Gruhzt-Hoyt, *They Also Served*, s.109-114

34. *Dear Boys: World War II Letters from a Woman Back Home*, ed. Judy Barnett Litoff ve David C. Smith (Jackson ve Londra: University Press of Mississippi, 1991), s.155

35. Tuttle, "Daddy's Gone to War", s.24-25
36. *The Good Housekeeping Cookbook* (New York ve Toronto: Farrar & Rinehart, Inc., 1942), önsöz
37. Priscilla Robertson ve Hawley Jones, "Housekeeping after the War," *Harper's Magazine*, Nisan 1994, s.430
38. Tuttle, "Daddy's Gone to War", s.65-66
39. Natsuki Aruga, "Continuity During Change in World War II: Berkeley, California, as Seen through the Eyes of the Children," Doktora tezi, Stanford Üniversitesi, Mayıs 1996, s.181
40. Margaret Culkin Banning, *Women in Defense* (New York: Duell, Sloan and Pearce, 1942), s.142-146
41. Banning, *Women in Defense*, s.177
42. *Since You Went Away*, ed. Litoff ve Smith, s.101
43. Maybelle Hargrove, "Diary of a Volunteer Red Corps Worker in Dibble General Hospital, World War II," Mrs. Edsall Ford Belgeleri, Hoover Archives, Stanford University
44. Elfrieda Berthiaume Shukert ve Barbara Smith Subetta, *War Brides of World War II* (Novato, CA: Presidio Press, 1988), s.1-2
45. Alford-Cooper, *For Keeps*, s.47
46. age, s.46
47. Steven Mintz ve Susan Kellogg, *Domestic Revolutions* (New York: Free Press, 1988), s.171
48. Alford-Cooper, *For Keeps*, s.108
49. age, 109
50. Neil Giles, "What About the Women," *Ladies' Home Journal*, Haziran 1944, s.22-23 için bkz. Rupp, *Mobilizing Women*, s.161
51. Alıntı için bkz. Glenna Matthews, "*Just a Housewife*" s. 208
52. age, s. 210
53. William Chafe, *The Paradox*, s.175-176

ONUNCU BÖLÜM

1. Birlikte yaşama konusunda bilgi için Pamela J. Smock'un Michigan Üniversitesi Sosyal Araştırma Enstitüsü'nden çıkan çalışmasına bakınız, bu çalışma 15 Şubat 2000 tarihli *New York Times*'in D8 kısmında aktarılmaktadır. Evlilik dışında doğumlar hakkında istatistikler için bkz. Amara Bachu, "Trends in Marital Status of U.S. Women at First Birth: 1930 to 1994," ABD Sayım Bürosu,

Nüfus Dairesi Çalışma Raporu No.20, Mart 1988. 1990 ile 1994 arasında kutsal evlilik bağından faydalanmadan hamile kalan veya çocuk doğuran Afrika kökenli Amerikalı annelerin oranı yüzde 86, İspanyol kökenlilerin yüzde 55, beyazların ise yüzde 46. Bu kadınların yüzde 41'i ilk çocuğunu dünyaya getirdiğinde evli değildi.

2. Alfred Kinsey, Wardell Pomeroy ve Clyde Martin, *Sexual Behavior in the Human Male* (Philadelphia ve Londra: W.B. Saunders, 1948) ve Alfred Kinsey, Wardell Pomeroy, Clyde Martin ve Paul Gebhard, *Sexual Behavior in the Human Female* (New York: W.B. Saunders, 1953)

3. Kinsey ve diğ., *Sexual Behavior in the Human Female*, cep kitabı baskısı, 1965, s.358

4. age, s.286

5. age, s.364

6. age, s.11-12

7. Millicent McIntosh, Ph.D., "I am concerned...", *Analysis of the Kinsey Reports on Sexual Behavior in the Human Male and Female*, ed. Donald Geddes (New York: Dutton, 1954), s.140-141

8. Emily Mudd, Ph.D., "Implications for Marriage and Sexual Adjustment," age, s.137

9. Stephanie Coontz, *The Way We Never Were* (New York: Basic Books, 1992), s.26

10. Talcott Parsons, "Age and Sex in the Social Structure of the United States, *Essays in Sociological Theory* (Glencoe, Illinois: Free Press, 1949), s.223

11. Marilyn Yalom, *A History of the Breast* (New York: Knopf, 1997), s.141

12. Susan M. Hartmann, *The Home Front and Beyond: American Women in the 1940s* (Boston: Twayne Publishers, 1982), s.174-175

13. Eugenia Kaledin, *Mothers and More: American Women in the 1950s* (Boston: Twayne Publishers, 1984), s.27

14. Assata Shakur, *Assata* (Chicago: Lawrence Hill Books, 1987), s.37 için bkz. Ruth Rosen, *The World Split Open: How the Modern Women's Movement Changed America* (New York: Viking, 2000), s.44

15. Hartmann, *The Home Front*, s.168

16. Martha Bernays'e mektup, 15 Kasım 1883, *The Letters of Sigmund Freud* (New York: Basic Books, 1975), s.28

17. John Bowlby, *Maternal Care and Mental Health* (Cenevre: Dünya Sağlık Örgütü, 1951)

18. Marilyn Yalom, *Maternity, Mortality and the Literature of Madness*

(University Park ve Londra: Pennsylvania State University Press, 1985) 2. bölüm

19. Joseph C. Reingold, M.D., Ph.D., *The Fear of Being a Woman: A Theory of Maternal Destructiveness* (New York ve Londra: Grune & Stratton, 1964), s.421-422

20. Toni Carabillo, Judith Meuli, June Bundy Csida, *Feminist Chronicles 1953-1993* (Los Angeles: Women's Graphics, 1993), s.39

21. Coontz, *The Way We Never Were*, s.35-37

22. age, s.37

23. Mirra Komarovsky, *Blue-Collar Marriage* (New Haven: Vintage, 1962), s.49

24. Chafe, *The Paradox*, s.188

25. Finnegan Alford-Cooper, *For Keeps: Marriages That Last a Lifetime* (Armonk, New York ve Londra: M.E. Sharp, 1998), s.113

26. Alford-Cooper, *For Keeps*, s.113-114

27. Robert O. Blood ve Donald Wolfe, *Husbands and Wives* (Glencoe, Illinois: The Free Press, 1960)

28. Bkz. Glenna Matthews, *"Just a Housewife": The Rise and the Fall of Domesticity in America* (Oxford ve New York: Oxford University Press, 1987)

29. Studs Terkel, *Working: People Talk About What They Do All Day and How They Feel About What They Do* (New York: Pantheon Books, 1974), s.301

30. Carabillo, Meuli, Csida, *Feminist Chronicles*, s.48

31. age, s.50

32. Karikatür için bkz. *Newsweek*, 20 Aralık 1999, s.72

33. Kingsley Davis, "Wives and Work: A Theory of the Sex-Role Revolution and Its Consequences," *Feminism, Children and the New Families*, ed. Sanford M. Dornbusch ve Myra H. Strober (New York: Guilford Publications, Inc., 1988), s.68; ve Myra H. Strober ve Agnes Miling Kaneko Chan, *The Road Winds Uphill All the Way: Gender, Work and Family in the United States and Japan* (Cambridge, Massachusetts ve Londra: MIT Press, 1999), s.xiv

34. Chafe, *The Paradox*, s.212

35. Bu kısım Rosen, *The World Split Open*, s.152-155'e çok şey borçlu

36. William H. Masters ve Virginia E. Johnson, *Human Sexual Response* (Boston: Little Brown, 1966); Masters ve Johnson, *Human Sexual Inadequacy* (Boston: Little Brown, 1970)

37. Marilyn Yalom, Wenda Brewster ve Suzanne Estler (1981), "Women of the Fifties: Their Past Sexual Experiences and Current Sexual Attitudes in the

Context of Mother/Daughter Relationships," *Sex Roles: A Journal of Research* 7 (9), s.877-888. Ayrıca bkz. Marilyn Yalom, Suzanne Estler ve Wenda Brewster (1982), "Changes in Female Sexuality: A Study of Mother/Daughter Communication and General Differences," *Psychology of Women Quarterly* 7 (2), s.141-154

38. Linda Wolfe, *Women and Sex in the 80s: The Cosmo Report* (Toronto, New York, Londra, Sidney: Bantam Books, 1982)

39. Myra H. Strober, "Two-Earner Families," ve Davis, "Wives and Work," *Feminism*, ed. DornBusch ve Strober, s. 161 ve 68

40. Rhona Rapoport ve Robert Rapoport, "The Dual Career Family," *Human Relations* 22, 1969, s.3-30. Ayrıca bkz. *Dual Career Couples*, ed. Fran Pitone-Rockwell (Beverly Hills ve Londra: Sage Publications, 1980), s.14-15

41. Ek'e bkz. Arlie Hochschild, *The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home* (New York: Avon, 1989), s.271-278

42. Dana Vannoy-Hiller ve William W. Philliber, *Equal Partners: Successful Women in Marriage* (Newbury Park, Londra, Yeni Delhi: Sage Publications, 1989), s.107

43. Frances K. Goldschneider ve Linda J. Waite, *New Families, No Families?* (Berkeley, University of California Press, 1991) s.129

44. Strober ve Chan, *The Road*, s.205

45. Ruthellen Josselson, *Revising Herself: The Story of Women's Identity from College to Midlife* (New York ve Oxford: Oxford University Press, 1996), s.200-202

46. Strober ve Chan, *The Road*, s.94 ve 103

47. age, s.98-99

48. age, s.101

49. age, s.222

50. Stephanie Coontz, *The Way We Really Are* (New York: Basic Books, 1997), s.58

51. Rosanna Hertz, *More Equal Than Others: Women and Men in Dual-Career Marriages* (Berkeley, Los Angeles, Londra: University of California Press, 1986) s.101

52. Strober ve Chan, *The Road*, s.87

53. David Elkind, *Ties That Stress: The New Family Imbalance* (Cambridge, Massachusetts, ve Londra: Cambridge University Press, 1994), s.51

54. Wellesley, Kış 2000, s.25

55. Cynthia Fuchs Epstein, *Woman's Place: Options and Limits in Professi-*

onal Careers (Berkeley, Los Angeles, Londra: University of California Press, 1971), s.57

56. Vannoy-Hiller ve Philliber, *Equal Partners*, s.16-17

57. Susan Faludi, *Backlash: the Undeclared War Against American Women* (New York: Crown Publishers, Inc., 1992)

58. Rosen, *The World Split Open*, s.xv

59. Bkz. örneğin Komarovsky, *Blue-Collar Marriage*, s.94-111

60. Janice M. Steil, *Marital Equality: Its Relationship to the Well-Being of Husbands and Wives* (Thousand Oaks, Londra, Yeni Delhi: Sage Publications, 1997), s.xix. Ayrıca kadın ile erkeğin evliliği değerlendirmeleri arasındaki farklar için bkz. Alfrod-Cooper, *For Keeps*, s.107

61. Faludi, *Backlash*, s.17, 36-37

62. Richard R. Peterson, "A Re-Evaluation of the Economic Consequences of Divorce," *American Sociological Review*, c.61, No.3, Haziran 1996, s.528-536

63. Susan Straight, "One Drip at a Time," *Mothers Who Think: Tales of Real-Live Parenthood*, ed. Camille Peri ve Kate Moses (New York, Villard Books, 1999), s.50, 51, 55. Amerika'daki boşanma olgusu konusunda duyarlı bir değerlendirme için bkz. Barbara Defoe Whitehead, *The Divorce Culture: Rethinking Our Commitments to Marriage and Family* (New York: Vintage Books, 1998)

64. Faludi, *Backlash*, s.16

65. *Boston Globe*, 13 Mayıs 2000, A19, Columbia Üniversitesi'nden ekonomist Jane Waldfogel'in çalışması yer alıyor.

66. Henry A. Walker, "Black-White Differences in Marriage and Family Patterns," *Feminism*, ed. Dornbusch ve Strober, s.87-112

67. Margaret L. Usdansky, "Numbers Show Families Growing Closer as They Pull Apart," *New York Times*, 8 Mart 2000, D10

68. Walker, "Black-White Differences," *Feminism*, ed. Dornbusch ve Strober, s.92-93

69. Peggy Orenstein, *Flux: Women on Sex, Work, Kids, Love and Life in a Half-Changed World* (New York. Doubleday, 2000), s.39

70. Bu paragraftaki fikirler için bkz. Susan Turk Charles ve Laura L. Carsensen, "Marriage in Old Age," *Inside the American Couple*, ed. Marilyn Yalom ve Laura Carstensen (Berkeley: University of California Press, baskıya hazırlanıyor)

Özel Teşekkür

FOTOĞRAFLAR

Adem ve Havva, Lucas Cranach (the Elder). Norton Simon Art Foundation, Pasadena, California.

Italian Ketubah, 1752. Musee de l'Art et de l'Histoire Judaique, Paris. Photo RMN.

Grave Stela, circa 400 B.C.E. J. Paul Getty Museum, Los Angeles.

Pompei kentinden bir duvar resmi, İ.S. 79'dan önce Museo Archeologico Nazionale, Naples.

M. Cornelius Status'un lahitinden bir parça, Louvre, Paris.

Da Costa Book of Hours, Nisan, 1515. Pierpoint Morgan Library, New York.

Liber Feudorum Maior, Donacion de Bernat Ato a Gausfred III. Geç on ikinci yüzyıl Archive Corona Aragon, Barcelona.

Saint Godelieve'in düğünü, orta tabela. Master of the Saint Godelieve Legend, on beşinci yüzyılın son çeyreği. Metropolitan Museum of Art, New York, John Stewart Kennedy Fund, 12.79.

Yahudi evlilik yüzüğü. On dördüncü yüzyıl, Alsace (Colmar). Musee du Moyen Age, Cluny'ye ait, Paris'teki Musee de l'Art et de l'Histoire Judaïque'de ödünç olarak sergilenmekte. Photo RMN.

"Der Jungfrauspiegel"den bir sayfa. Rheinisches Landesmuseum, Bonn.

İtalyan oyun tahtası, yak. 1410. Fogg Museum, Harvard University Art Museums, Henry W. Bliss Fund, 1925:8.

İsrail van Meckenem, *Org Çalan Adam ve Karısı*, yak. 1495-1503. National Gallery of Art, Washington, D.C.

Katharina von Bora, Lucas Cranach (the Elder). Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde, Stockholm.

Dişini çektirmek için dişçiye giden kocasına eşlik eden kadın. Satranç elkitabından karakalem çalışması, 1467. Württembergische Landesbibliothek, Stuttgart. Erika Uitz, *The Legend of Good Women* (Mount Kisco, NY: Moyer Bell Ltd.) kitabından alınmıştır.

VIII. Henry'nin Karıları. İngiliz oyma baskısı, 1796. Fine Arts Museums of San Francisco, Achenbach Foundation for Graphic Arts, 1963.30.21327.

A New Yeare's Gift for Shrewes, Thomas Cecil, yak. 1625-1640. British Museum, London.

Meşeden yapılmış beşik. 1625-1675. Metropolitan Museum of Art, Mrs. Russell Sage'den hediye, 1909.

Gibson Ultra 600 Elektrikli Fırın. Quantity Postcards, San Francisco.

ERA YES. Kate Palmer, 1982. Karikatüristin izniyle.

Önlerinde taşıdıkları ikizleriyle evli bir çift. Reid Yalom, 2000.

METİNLER

"Sevgili Abby" köşesi, Abigail Van Buren. © 1998 Universal Press Syndicate. İzin alınarak kullanılmıştır.. Tüm hakları saklıdır.

Norman R. S. Norman Shapiro, *The Comedy of Eros*, 2nd edition (Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 1997).

The Book of Margery Kempe, Çev. B. A. Windeatt (Penguin Classics, 1965), © B. A. Windeatt, 1965.

Gene Bruckner, *Giovanni ve Lusanna: Love and Marriage in Renaissance Florence* (Berkeley, California: University of California Press, 1986). California Üniversitesi'nin İdare Heyeti'nin izniyle kullanılmıştır..

Elizabeth Cady Stanton, Eighty Years and More: Reminiscences 1815-1897 (New York: Schocken Books, 1971 [1981]).

The American Slave, ed. George P Rawick (Westport, Connecticut: Greenwood Publishing Group, Inc., 1972), cilt 4 ve 5.

Mollie Sanford, *Mollie: The Journal of Mollie Dorsey Sanford* (Lincoln, Nebraska: University of Nebraska Press, 1959).

James Henry Gleason, *Beloved Sister: The Letters of James Henry Gleason, 1841-1859* (Glendale, CA: The Arthur H. Clark Co., 1978).

Susan G. Butruille, *Women's Voices from the Oregon Trail* (Boise, Idaho:

Tamarack Books, 1995).

Lydia A. Rudd, "Notes by the Wayside en Route to Oregon," Lilly Library, Indiana University, Bloomington, IN.

The Late-Victorian Marriage Question, ed. Ann Heilmann (London: Routledge/Thoemmes Press, 1998), 5 vols.

Victoria Jeans Laas, *Love and Power in the Nineteenth Century: The Marriage of Violet Blair* (Fayetteville: The University of Arkansas Press, 1998).

Mrs. Maybell Hargrove, yayınlanmamış günlüğü, Mrs. Edsel P Ford Koleksiyonu, Hoover Enstitüsü arşivleri, Stanford University.

Dear Boys: World War II Letters from a Woman Back Home, ed. Judy Barnett Litoff ve Davie C. Smith (Jackson ve London: University Press of Mississippi, 1991).

Since You Went Away: World War II Letters from American Women on the Home Front, 1991, ed. Judy Barnett Litoff ve David C. Smith. Oxford University Press, Inc.'in izniyle kullanılmıştır.

Linda Wolfe, *Women and Sex in the 80s: The Cosmo Report* (New York: Arbor House, 1981). (Bantam paperback, 1982.)

Pocahontas, Res. Simon van de Passe, oyma baskısı 1616. National Portrait Gallery, Washington, D.C.

Abigail Adams, Res. Benjamin Blyth, pastel portre, yak. 1766. Courtesy of the Massachusetts Historical Society.

Chief Justice ve Mrs. Oliver Ellsworth Portresi, Res. Ralph Earl (1751-1801). Wadsworth Atheneum, Hartford. Ellsworth Varisleri'nin hediyesi.

Lavosier ve Karısı, Res. Jacques Louis David. Metropolitan Museum of Art, New York.

"Declaration of the Rights of Man and Citizen." Res. Niquet le Jeune, oyma baskısı, 1789. Musée Carnavalet, Paris.

The Long Engagement (Uzun Nişanlılık), Res. Arthur Hughes, 1859. Birmingham City Museums and Art Gallery.

Elizabeth Cady Stanton ve Kızı. Fotoğraf Elizabeth Cady Stanton Trust'ın izniyle kullanılmıştır.

"Purity," *Godey's Lady's Book*, July 1850. Department of Special Collections, Stanford University Kütüphaneleri'nin izniyle.

Evlilik Sertifikası, Currier lithografı, 1848, Fine Arts Museums, San Francisco, Achenbach Foundation for Graphic Arts, III. Edgar M. Hoopes'ın anısına Anne Hoopes tarafından bağışlanmıştır, 1989, 1.106.

Yaşlı siyah çift. Fotoğraf Frances Benjamin Johnston, 1899. Library of

Congress, Washington D.C. American History CD-Rom'dan alınmıştır.

Altına Hücum Karikatürü, 1849 civarı, Manning imzasıyla, Park Row (New York) tarafından basılmış, yak. 1849. California Historical Society, San Francisco, FN-28824.

“Home and the Homeless,” Godey’s Lady’s Book, May, 1859. Department of Special Collections, Stanford University Kütüphaneleri’ne teşekkür.

Koloni dönemi İspanyol ailesi, yak. 1800. Mission San Diego de Alcala Museum. © Kathleen Cohen.

Mary Carpenter Pickering Bell Quilt, circa 1855. Smithsonian Institute, Washington, D.C.

Charles Wilson Adams ve eşi Maria Abigail Henry Adams, gümüşlü levha üzedine çekilmiş fotoğraf, California Historical Society, San Francisco, FN-25741.

Modern Marriage - Modern Ehe, 1900. Fotoğraf Irenco Robert Bier AB, Stockholm.

“Demir Çağı” Currier and Ives lithografı, 1869. Library of Congress, Washington, D.C.

19 Nisan 1903’de Amerikan Devrimi’nin Kızları üyeleri Washington, D.C.’deki Memorial Continental Hall’ün temel taşını koyarken. Fotoğraf: Frances Benjamin Johnston. (Library of Congress, Washington, D.C.) American History CD-Rom’dan alınmıştır..

“Ev tarzı dikiş makinesi” reklamı, 1882 dolayları. (Library of Congress, Washington, D.C.)“Domestic Sewing Machine,” circa 1882. W.J. Morgan & Company imzasını taşıyan lithograf, Cleveland Library of Congress, Washington, D.C.

Bunalım yıllarında bir köylü çift. Walker Evans’ın fotoğrafı, 1935.(Library of Congress, Washington, D.C.) American history CD-Rom’dan alınmıştır..

Rahim başlıkları, yak. 1925 (Wellcome Medical Library, London)

Eşiniz bir savaş işine girmeli mi? II. Dünya Savaşı afişi (Hoover Enstitüsü, Stanford Üniversitesi).

Palmolive sabun reklamı. II. Dünya Savaşı.

II. Dünya Savaşı sırasında ev kadınlarını kendi sebze ve meyvelerini yetiştirip, konservelerini yapmaya teşvik eden bir poster. Hoover Institution, Stanford University.

Japon “savaş gelini”, 10 Şubat 1951, Library of Congress, Washington, DC.

Ellilerde yaz gelini. Özel koleksiyonu.

Dizin

4-H Kulüpleri, 342

Abbott, Bayan Lyman, 286

Abelard, 58, 60-65, 69, 104

Abimelech, Kral, 7

Abuse of Maternity (Evans), 294

Achilles, 22

Acton, William, 183, 293

Adalet Bakanı Cranworth'un Evlilik ve Boşanma Yasası üzerine Kraliçe'ye Mektup (Norton), 188

Adams, Abigail, 152-158, 160, 172

Adams, Betsy, 158

Adams, Charles Wilson, 253, 256

Adams, John, 152, 155

Adams, Maria Abigail Henry, 252, 256

Adams, Samuel, 202

Adem, 1-3, 58

Adem ve Havva (Cranach), 2

Aeschylus, 19

"Afrodit İlahisi" (Sappho), 25

Afro-Amerikalılar

beyazlarla siyahların melezleşmesine karşı yasalar, 142-143, 145, 194
bunalım döneminde kürtaj, 313-314

ve evlilik, 142,143,145,223
ve İkinci Dünya Savaşı, 329-331, 341
siyah kadınlar ve evlilik piyasası, 396
Ayrıca bkz. kölelik

Afrodit, 25

“Afrodit İlahisi” (Sappho), 25

Agamemnon, 10, 20

Ailevi ve Tıbbi İzin Yönetmeliği 1993, 385

Albert, Prens, 184

Alexander III, Papa, 52

Alkole Karşı Hristiyan Kadın Hareketi, 354

Alltagsleben (Van Meckenem), 95

“Alman Ulusu’nun Hristiyan Soylularına Açık Mektup” (Luther), 97

American Journal of Obstetrics and Gynecology (Taussig), 313

Amerika Birleşik Devletleri

Amerikan Devrim Savaşı’nda, 158-162

Batı’daki yeni yerleşim bölgelerinde, 226-262

bunalım döneminde (bir çift), 312

erken tarihte kadının yeri, 140-141

evlilik yasaları, 190-192

İç Savaş öncesi Güney, 204-225

İkinci Dünya Savaşı’nda, 316-350

kadın nüfusu, 141-143, 145-146

ve kadın sorunu, 279-292

Kolonyal dönemde, 147-152

Püriten New England, 125-146

Viktorya dönemi, 192-204

Amerika Üniversiteli Kadınlar Birliği, 342

Amerikan Devrimi’nin Kızları, 285, 342

Amerikan Doğum Kontrol Birliği, 312

Amerikan Kızıl Haçı, 343-346

Amerikan Tıp Birliği, 302

Amores (Ovid), 28

Amsdorf, Dr., 101

Anderson, Sarah, 210

Anna Karenina (Tolstoy), 277

antik Yunan, 40-50

Agamemnon ve Clymnestra, 20

- Jason ve Medea, 20
Odysseus ve Penelope, 17-19
Oidipus ve Jocasta, 20
Antony, Mark, 31, 38
Anthony, Susan B., 192, 195, 198, 203
“Antinomyan uzlaşmazlık”, 136
Antoinette, Marie, 164
Antonio, 89
Apollodorus, 47
Aragonlu Catherine, 107, 108
Aristophanes, 20, 24
Aristo, 22, 24
Arnolfini ve Karısı (van Eyck), 95
Arnoud, 52
Artemis, 22
Arthur, Kral, 66-67
Ashmore, Ruth, 286
Ashton, James, 298
Asini, Fra Felice, 89
Astrolabe, 62
aşk, 393
 evlilikte öncelik kazanması, 110, 176-177
 Ayrıca bkz. romantik aşk
Aşk Üzerine Bilimsel İnceleme (Capellanus), 67
Aşk Üzerine Öğütler (Fournival), 67
ataerkillik
 geç Viktorya döneminde, 321, 322, 323
ve Hristiyanlık, 37-39
 Ortaçağ Avrupası’nda, 117-118
 Romalılar zamanında, 51-53
 Tudor ve Stuart İngilteresi’nde, 150-151
Augustine, Saint, 15, 56
Augustus (Octavius), 30, 32, 35, 38, 39
Austen, Jane, 181, 184, 185, 195
Austen, John, 179
Austin, Sarah Taylor, 178-182
Awakening, The (Chopin), 307

- “Babam Savaşa Gitti” (Tuttle), 322
Baby and Child Care (Spock), 357
Becon, Thomas, 114
Ballou, Mary, 246-253
Balzac, Honore de, 276
Bancroft, Bayan Hubert Howe, 258
Barton, Clara, 343
Basch, Françoise, 183
Bashkirtseff, Marie, 265
Batı’daki yeni yerleşim alanları, 226-262
 altına hücum, 230
 ve göçmenler, 231-232
 ırklararası evlilikler, 235-236-250-252
 İspanyol kökenli topluluklar, 250-252
 Kızılderililer, 232-235
 Mormonlar’da çok evlilik, 253-259
 Oregon’a giden yol, 236-241
 “Overland 1952”, 229
Bazaar-Book of Decorum, 201
Beauvoir, Simone de, 288, 362, 368, 386
Beecher, Catherine, 197
Beethoven, Ludwig van, 174-175
Beeton, Mrs., 181, 184
bekar anneler, 303, 398
Belknap, George, 239
Belknap, Jessie (oğul), 239
Belknap, Kitturah (Kit) Penton, 239
Bell, John Bruce, 252
Bell, Virginia, 217
Bell Jar, The (Plath), 361
Bendy, Edgar, 225
Bening, Simon, 49
Bernard, Jessie, 393
Berry, Fanny, 220
Better Homes ve Gardens dergisi, 322, 362, 392
Beverley, Charlotte, 219
Bir Bebek Evi (Ibsen), 263-264
biseksüellik, 23

- Ayrıca bkz. lezbiyenliz;eşcinsellik
bisiklet ve kadın özgürlüğü, 285-286
Bjørnson, Bjønstjerne, 265
Blackstone, William, 186
Blackwell, Antoinette Brown, 176
Blackwood, W.R.D, 300, 429
Blair, Sarah Harrison, 142
Blinn, Odelia, 303
Bloomer, Amelia Jenks, 199
Blyth, Benjamin, 154
Boatwright, Eleanor Miot, 206
Boccaccio, 83
Bodichon, Barbara Leigh Smith, 188
Blois, Robert de, 68
Book of Household Management (Beeton), 181-182
Book of Margery Kempe, The, 77-81
Book of Nature (Ashton), 298
Book of the Knight of La Tour Landry, The, 76
Bora, Katherina von, 98-103
Bost; Sophie, 229
Bost, Theodore, 229
Boston Evening Post, 160
Boston Women's Health Collective, 372
Boswell, John, 40
boşanma
 Antik Yunan'da, 22-23
 geç yirminci yüzyılda, 353, 394-395, 399
 İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 348
 İncil zamanında, 4-6
 ve Mormonlar, 258
 Püriten New England'da, 135
 Romalılar zamanında, 31-32
 seri evlilikler, 395-396
 Viktorya döneminde, 187-188, 286
 Yahudi kültüründe, 92-93
Bowlby, John, 360, 434
Bracton, Henry, 46
Bradstreet, Anne, 125-138, 146, 185

- Bradstreet, Samuel (Oğlu), 132
Bradstreet, Simon (Eşi), 126, 132
Bradstreet, Simon (Oğlu), 126, 132
Brasher, Helena Kortwright, 162
Bremer, Frederika, 264-265
Bride's Bush, A (Whateley), 121
"Bridegrooms Comming, The" (Donne), 121-122
Brief Summary in Plain Language, of the Most Important Laws Concerning Women, A
(Bodichon), 188
Brontë, Charlotte, 185, 195, 276, 419
Browning, Elizabeth, 181, 188
Brucker, Gene, 87
Bryan, Maria, 207
Buckingham, J.S., 192, 193
Bumpas, Fanny Moore Webb, 224
Burnap, George, 195-196
Burras, Anne, 141
Burton, Richard, 358
Bush, Barbara, 391
Butler, Pierce Butler, 221-222
Butzer, Elisabeth, 105-106
Butzer, Nathanael, 105-106

Caird, Mona, 268-270, 276
Call, The, gazetesi, 304
Calpurnia, 39
Calvin, John, 133
V. Charles, 81
Canterbury Hikayeleri (Chaucer), 66, 53, 75, 85
Cantwell, John, 152
Cantwell, Sarah, 152
Capellanus, Andreas, 67, 78
Capito, Wolfgang Fabricius, 104-105
Carlson, Eric, 110
Carter, Cato, 218
Cary, Virginia Randolph, 205
Casti Conubii (X. Pius), 306
Castel, Etienne de, 81

- Caton, Bayan W.B, 228
Catullus, 29, 30, 32
Cawnt, Elizabeth, 112
Cecil, Thomas, 118
“Cenevre İncili”, 133
Chafe, William, 430-431, 433
Champagne, Marie de, 67
Chan, Agnes, 384, 387
I. Charles, 126
V. Charles, 81
Châtelet, Madame du, 163
Chaucer, Geoffrey, 45, 53, 75-76
Chicago Times gazetesi, 302
Child, Lydia Maria, 183, 212
Chopin, Kate, 307, 430
Chrétien de Troyes, 66
Chrysostome, Saint John, 56
Cicero, 31
cinsel devrim (1950-2000), 354-379
 doğum kontrolü hapı, 362-366
 edebiyat, 202, 362-363, 368-373
 evlilik öncesi seks, 351, 353
 ve kadın dergileri, 391-392
 muhalefet, 356, 370-371
 popüler medya ve reklam, 357-360
 ve psikatr, 360-361
 raporlar ve araştırmalar, 354-356, 373, 379
 Roe v. Wade (kürtaj davası), 373
 siyasi katılımı, 362, 363, 369-370
cinsel ilişkiler
 evlilik öncesi seks, 351, 353
 kötü alışkanlık olarak, 299
 kutsal görev olarak, 56
 nişan sonrası, 112
 ve üreme, 296-297
 yeni cinsellik, 308-311
City of Women, The (Christine de Pizan), 81
Clark, Anne, 220

- Clinton, Bill, 167, 391
Clinton, Hillary Rodham, 167, 391
Clodia, 32
Clytemnestra, 10, 20
Cochrane, Cecilia Maria, 187
Cohen Falcon, Hakkym ben Jehiel, 92
Collet, Camilla, 264
Collins, Frances, 303
Collins, William, 151
Comfort, Alex, 372
Commentaries on the Laws of England (Blackstone), 186
Common Sense Book of Baby Care (Spock), 357
Comstock, Anthony, 299, 304
Condorcet, Madame, 163
Condorcet, Marquis de, 164
Coontz, Stephanie, 363, 386
Cornelia, 33-34
Cornelia Tyche, 40
Cosmo Raporu, 375-379
Cosmopolitan dergisi, 375
Cotton, John, 136, 145
Cranach, Lucas, 2, 100
Cranmer, Başpiskopos, 106
Crosby, Hannah, 258-259
Cross, Marie Bywater, 252
Crow, Polly, 327-328
- çeyiz/drahoma
 geç Viktorya döneminde, 264-265
 İncil zamanında, 4,5
 Ortaçağ Avrupası'nda, 47, 50-51, 83-88
- çiftler, tablolarda, 94, 96
- çocuk doğumu (ve bakımı)
 Batı'daki yeni yerleşim alanlarında, 229-230, 256-257
 bekar anneler, 397-398
 beşik, 128
 çocuk emzirme, 128-129
 evlilik dışı, 178

geç yirminci yüzyılda, 351-352, 357, 367, 389

İç Savaş öncesi Güney, 213-214

İkinci Dünya Savaşı'nda, 337

ve kadının ömrü, 389

kısırlık, 127-128

kolonyal Amerika'da, 151

Ortaçağ Avrupası'nda, 70-73

ve ölüm, 128-129, 136

Viktorya zamanında, 200-201

çocuk emzirmek, 128-129

"Çocuklarından birinin doğumundan önce" (Bradstreet), 129

çocuksuzluk, 397

çok eşlilik, 54-55, 286

İncil zamanında, 4, 7

Mormonlar'da çok eşlilik, 253-259

Ayrıca bkz. iki kişilik evlilik

Daily Telegraph gazetesine mektuplar, 268, 270, 272

Danton, Georges, 167

Dati, Gregorio, 84

Daumier, Honoré, 382

David, Jacques Louis, 163, 165

Davis, Hugh, 143

Davis, Katherine Bement, 308-309, 430

Day, Doris, 357

Debay, Auguste Dr., 183

"Değerli, ve Sevgili Kocama" (Bradstreet), 129-130

Degler, Carl, 217

de Blois, Robert, 68

de Castel, Etienne, 81

de Pizan, Christine, 81-82, 125

DeMille, Cecil B., 34

D'Emilio, John, 300, 312

Demir Çağı (Currier ve Ives), 266, 267

D'Épinay, Madame, 163

Detrick, Carrie Lassell, 227

Dialects of Sex (Firestone), 371

Diana (köle), 220

Dick-Read, Grantly, 357

Dickens, Charles, 181

Dickerman, Elizabeth, 138

Dickinson, Emily, 134, 176

Dickson, Rosa, 325-326

Dixon, Helen, 120

diyafram, 299-300

Dod, John, 126

doğum kontrolü, 70, 297-301, 304-307

Bunalım Dönemi ABD'si'nde, 311-313

Margaret Sanger, 303-307

oral doğum kontrol hapi, 362-363

prezervatif, 299

rahim başlıkları, 313

Roma zamanında, 30-31

savaş öncesi Güney, 213-214

takvim yöntemi, 306

Ayrıca bkz. kürtaj; fitiller

Donne, John, 121

“Donors Engelbrechts ve Karısı” (tablo), 94

Doryphorus, 41

Dua Kitabı (1552 tarihli), 107-108, 112

Ducis, Jean François, 163

Dudley, Dorothy, 133-134

Dudley, Mary Winthrop, 138

Dudley, Thomas, 133-134

Duffey, Eliza, 300

dul giysisi, 210-211

Duplay, Elisabeth, 168

düğünler

antik Yunan'da, 21-22

Batı'daki yeni yerleşim alanlarında, 243-245, 246-253

dinsel tören olarak, 46, 107

Dua Kitabı (1552 tarihli), 107-108, 112

duvak, 210

düğün ilanlar, 53

eşcinsel evlilikler, 41-43

Evlilik Sertifikası (Currier litografı), 210

İç Savaş öncesi Güney'de, 210
Kızılgerililer'de, 233-236
Ortaçağ Avrupası'nda, 53-56
Püritenler'de, 113
Romalılar zamanında, 29-30, 40-41
Tudor dönemi İngilteresi'nde, 114
Yahudi topluluğunda, 54-56
yaz gelini, 352

Earl, Ralph, 159

Easton, Elizabeth, 110

Ebelik, 74, 128

Eck, Bayan, 349

Edmonston, Catherine, 204

edebiyat ve kadın

Anne Bradstreet, 125-127, 129, 131

antik Yunan, 43-44

geç yirminci yüzyıl, 361-363, 368

ve Kadın Sorunu, 263-264

kadınlar dergileri, 286, 362-363, 371, 392-393

Ortaçağ Avrupası'nda, 45, 53, 75-76

Tudor ve Stuart İngilteresi'nde, 114-119

Viktorya döneminde, 181, 183-184, 276-279

yeni cinsellik, 307-308

yirminci yüzyılda, 16

Ayrıca bkz. öğüt edebiyatı; kadın düşmanlık

Edmondston, Catherine, 204

eğitim (kadınlar için), 172-173

Batı'daki yeni yerleşim alanlarında, 261-262

geç yirminci yüzyıl, 387-388

İç Savaşı öncesi Güney, 205

Ortaçağ Avrupası'nda, 73

Püriten New England'da, 131-132

Stuart İngilteresi'nde, 125-126

Viktorya zamanında, 195-196, 284-285

Eighty Years and More: Reminiscences 1815-1897 (Stanton), 197

Eisenhower, Mamie, 362

Elkanah, 6

- Ellis, Havelock, 305, 307
Ellis, Sarah Stickney, 183
Ellsworth, Oliver ve eşi, 159
Émile (Rousseau), 176
Emma (Austen), 184
Engels, Friedrich, 151-152
Erasmus, 104
Eratosthenes, 23
Eroticus (Plutarch), 42-43
eşcinsellik
 evliliğin alternatifleri, 397
 antik Yunan'da, 24-25
 İncil zamanında, 13
 Romalılar zamanında, 41-42
"Eşinizin Koruyucusu", 300
Euphelitos, 23
Euripides, 20
European Feminisms, 1700-1950 (Offen), 164
Evans, Elizabeth, 294
Eve (Norris), 14
ev erkekleri, 380-382
Ev Hanımları Kulüpleri, 342
eviçi istismar, 23, 109-110
 evden kaçan evli kadınlar, 151-152
 geç yirminci yüzyılda, 363
 Kolonyal Amerika'da, 149
 Ortaçağ Avrupası'nda, 45-47
 yasal izni, 46
 Ayrıca bkz. tecavüz
ev işi, 49
 Batı'daki yeni yerleşim alanlarında, 229, 257, 259-260
 ve ev hayatı, 249
 geç yirminci yüzyılda, 364-369
 hayır işleri, 182
 hizmetçiler, 137-138
 İç Savaş öncesi Güneyde, 211-212
 İkinci Dünya Savaşı'nda, 323, 335-337, 337-342
 Kolonyal Amerika'da, 149-150

Oregon'a giden yol, 238-239
Ortaçağ Avrupası'nda, 74
Püriten New England, 137-139
Viktorya döneminde, 181-182, 183, 192-193, 288
Ayrıca bkz. istihdam

“Ev Kadınlığından Gemiciliğe” (Wilkinson), 326

“Evlilik” (Caird), 268-270
yanıt olarak gönderilen mektuplar, 270-275

evlilik

alternatifleri, 397-398
bekar anneler, 397-398
çocuksuzluk, 397-398

evlilik öncesi anlaşmalar, 139

evlilik sözleşmesi

antik Yunan'da, 21-22
İncil zamanında, 4-5
Ortaçağ Avrupası'nda, 47-48, 50-53, 84
Romalıları zamanında, 26-28, 30

evlilik sözü

antik Yunan'da, 21
Romalıları zamanında, 26-28

evlilik töreni

antik Yunan'da, 22
Batı'daki yeni yerleşim alanlarında, 243-244, 246-253, 260-261
dinsel tören olarak, 46, 107
Dua Kitabı (1552 tarihli), 107-108, 112
duvak, 210
ve eşcinseller, 67-70
Evlilik Sertifikası (Currier litografı), 210
İç Savaşı öncesi Güney'de, 210
ilanlar, 53
Kızılderililer'de, 233-235
Ortaçağ Avrupası'nda, 51-54
ve Püritenler, 113-114
Romalıları zamanında, 29, 41
Tudor İngilteresi'nde, 114
Yahudi topluluğunda, 54-56

evlilik yasaları

- ABD'de, 190-192^{*}
evli kadınların mülkiyet hakları, 191-192, 264
Evli Kadınların Mülkiyet Kanunu, 189-190, 227
İngiltere'de, 186-190
Stockholm usulü evlilikler, 265
evlilik yüzüğü, 57
Everett, Millard, 310, 430
Eyüp, 9-10

Factors in the Sex Lives of Twenty Two Hundred Women (Davis), 308
fahişelik, 298
Faludi, Susan, 389, 396, 437
Family Circle, 387, 392
Faragher, John, 260, 426
Father Knows Best, 358
Father's Legacy to His Daughter, A (Gregory), 149
Fear of Flying (Jong), 372
Felicie, Jacoba, 74
Fellows, Elvina Apperson, 240-241
Female Eunuch, The (Greer), 371
Feminine Mystique, The (Friedan), 202, 368
feminizm (ve feminizm hareketi), 191
 Aydınlanma dönemi, 164
 destek, 265-266
 edebiyat, 371-372
 ve Havva, 3
 muhalefet, 266-267, 356, 370, 389-390
 oy kullanma hakkı, 194
 Seneca Falls Konvansiyonu, 190-191, 202
 Viktorya döneminde, 189-190, 265-266
Fidelio (Beethoven), 174
Fields, Anne, 280
Fifteen Joys of Marriage, 108
Firestone, Shulamith, 371
fitiller, 30
Fitzhugh, George, 204
Flaubert, Gustave, 276-277
Flint, Mrs. (köle sahibi), 220-221

- Floyd, Binbaşı, 207
Flux (Orenstein), 398, 438
Folignolu Angelo, 80
Foote, Edward B., 294, 299
Foote, Mary Hallock, 300, 429
Ford, Sarah (köle), 215
Forerunner, The dergisi, 291
Forrest, Bayan, 141
Forrest, Thomas, 141
Fournival, Richard de, 67
“Francis’in Kısa Süren Saadeti” (Hemignway), 361-362
Fransa
 Cumhuriyet’te kadınlar, 172-175
 Fransız Devrimi, 162-172
 “İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirgesi”, 164, 173
 Medeni Kanunu 172
Frankfurtlu Usta, 94
Frederick, Elektor, 101
II. Frederick, 13, 53
Freedman, Estelle, 300, 413, 418, 429
Freud, Sigmund, 280, 294, 307, 309, 360-361, 434
Friedan, Betty, 249, 438, 439
Friedman, Lawrence M., 302, 430
Fruits of Philosophy; or, the Private Companion of Young Married People (Knowlton), 298
Fulbert, 60-62
Fulvia, 35-36, 38
Future of Marriage, The (Bernard), 393

Gabber, Josephine, 314
Gallitta, 32
Gallop, Hannah, 131
Galloway, Grace Growden, 161
Garcia, Andrew, 235-236
Gaskell, Elizabeth, 188, 276
Gelles, Edith, 152, 174, 415, 417
Genç Kadınlar Hristiyan Birliği, 342
Generation of Vipers (Wylie), 361

- Gift, Theo, 176
Gilder, Helena, 300
Giles, Nell, 349, 433
Gilles, Edith, 152-153, 174
Gillis, John, 145
Gilman, Charlotte Perkins, 288, 291-292, 386, 428
Gilman, George Houghton, 291
Giovanni, 87-92
Gissing, George, 277, 427
Glatz, Kaspar, 100
Gleason, Catarina Watson, 250, 252
Gleason, James Henry, 250, 425
Godelieve, Saint, 52
Godlie Forme of Household Government: For the Ordering of Private Families, according to the directions of God's Word, A (Dod), 95, 125-126
Godey's Lady's Book dergisi, 197, 208, 247, 249
"Goodbye and Good Luck" (Paley), 351
Good Housekeeping Cookbook, 338, 340
Good Housekeeping dergisi, 286, 392
Good Wives (Ulrich), 138
Gouge, William, 109-110
Gouges, Olympe de, 164
Graeme, Elizabeth, 161
Graeme, Henry, 161
Grand, Sarah, 276, 427
Grandchamp, Sophie, 166
Greer, Germaine, 371
Greg, W.R., 183
Gregory, John, 149
Griffitts, Hannah, 158
Grimké, Sarah, 195
Guinevere, Kraliçe, 66
Gurur ve Önyargı (Austen), 184
Guthrie, Evelyn, 316, 318, 343, 431
Gutman, Herbert, 218

Hafen, John, 255
Hafen, Mary Ann, 257-426

- Hagar, 7, 9
Hak Eşitliği Kanunu (Equal Rights Amendment - ERA), 362, 369, 370, 371, 389
Hale, Sarah Josepha, 197
Hall, Radclyffe, 307
Hamilton, Cecily, 292
Hamilton, Gilbert, 308
Hanımlara Öğütler (Bolis), 68
Hannah, 6, 131
Hardy, Thomas, 277
Hargrove, Maybelle, 345-346, 433
Harper's Magazine, 326, 341, 347-348, 432-433
Harris, John, 138
Hartog, Hendrick, 191-192
Haskell, Ella (kızı), 247-248
Haskell, Rachell, 247-248, 425
Havva, 1-3, 14-16, 19, 58
 ve cinselliğin "lekesi", 15
 daha gelişkin, 3
 kötü kadın olarak, 19, 182
Hawkins, Jane, 128
Hayden, Mary Jane, 228
Haywire, Joan, 122
Héloïse, 58. 60-65, 69, 104, 125, 414
Hemingway, Ernest, 16, 361
Henderson, David, 217
VIII. Henry, 95, 107
Hepburn, Katherine, 357
Hera, 17, 22
"Her Kızın Bilmesi Gerekenler" (Sanger), 304
Hırçın Kız (Shakespeare), 114-117
Hristiyanlık
 düğün ilanları, 53
 evlilik kavramı, 14-15
 kadınlığın hiyerşisi, 57-59
 ve zina, 12-13
 Ayrıca bkz. Katoliklik; Protestanlık
Higgins, Micheal, 303
Hill, Sahip (köle sahibi), 217

Hite Raporu, 373

hizmetçiler, 137-138

cinsel taciz, 138

Hobby, Oveta Culp, 333

Hoby, Margaret Dakins, 123-125

Hoby, Thomas, 123

Hollick, Frederick, 298

Holman, Eliza, 176

Homeros, 19, 29, 43

Hopkins, Anne Yale, 130

Hopkins, Edward, 130

Hopkins, Sarah Winnemucca, 233

Horney, Karen, 360

Hubbard, Robert, 112

Hughes, Arthur, 180

Huntingdon Kontesi, 123-124

Husbands and Wives (araştırma), 366

Hutchinson, Anne, 135-136

Hygiene of Marriage, The (Everett), 310, 430

I Love Lucy, 358

Ibsen, Henrik, 263-265

"In Praise of Marriage" (Christine de Pizan), 82

Incidents in the Life of a Slave Girl (Child), 212

Indiana (Sand), 276

Intimate Matters (D'Emilio/Freedman), 300

Isolde, 65

İbrahim, 7-9

İç Savaş öncesi Güney, 204-225

siyahların beyazlarla melezleşmesine karşı yasalar, 142-143, 193-194

kadın nüfusu, 206

kadınların beklentisi, 206-207

kölelik, 192-193, 211-223

kölelik karşıtlığı, 223

ideal kadınla ilgili atasözleri, 10-11

iffet

Ortaçağ Avrupası'nda, 79-80

- Roma zamanında, 26, 27
- iki kişiyle evlilik, 88-91
- İkinci Cins (Beavouir), 362, 368
- İkinci Dünya Savaşı, 317-350
- ABD Kızıl Haçı, 343-346
- ve Afrika kökenli Amerikalılar, 330, 341-342
- çocuk bakımı, 321-323
- ev işleri, 337-341
- gemici eşler, 325-329
- gönüllülük, 342-346
- işgücünde kadınlar, 316-319
- İş Projeleri İdaresi, 321
- konut sıkıntısı, 341-342
- Perçinci Rosie, 321
- reklamlar, 338, 339
- savunma sanayinde işçi Güneyli kadınlar, 329-331
- savaş gelinleri, 344, 346-347
- savaş sonrası evli kadınlar, 346-350
- Seferberlik İstihdam Komisyonu (WMC), 319-321
- silahlı kuvvetlerde kadınlar, 332-335
- Sivil Refah Birliği, 330
- İlyada (Homer), 22
- İncil zamanında, 1-16
- Adem ve Havva, 1-3, 58
- Elkana ve Hanna, 6-7
- Eyüp, 9-10
- İbrahim ve Sarah, 7-9
- Meryem ve Yusuf, 11
- Yakup ve Rachel, 8-9
- İngiliz Kilisesi, 108
- İngiltere
- Evli Kadınların Mülkiyet Kanunu, 198-190, 227
- evlilik yasaları, 186-190
- Tudor ve Stuart dönemi, 107-125
- Viktorya dönemi, 177-186
- ve Yeni Kadın, 268-270
- “İnsanların Eşitliği” (Donne), 121
- İnsanlık Komedyası (Balzac), 276

İsa, 97

ve eşcinsellik, 13
evlilik üzerine, 12, 15
ve zina, 12-13

İshak, 7-8

İsmail, 7

istihdam

gemici eşler, 325-329
gönüllülük (istihdam olarak), 342-346, 365
İkinci Dünya Savaşı döneminde, 316-325
Ortaçağ Avrupası'nda, 73-74
Perçinci Rosie, 321
İkinci Dünya Savaşı sonrası, 346-350
Viktorya dönemi Amerika'da, 288-290
yüzyıl dönümünde, 291-292
Ayrıca bkz. ev işi

istihdam (iş devrimi), 379-391

çift kazançlı eşler, 379-381, 384-385
ev erkeği, 381-383
evli erkekler (çalışan kadınların üzerindeki etkisi), 384
evlilik pazarı, 396
hamilelik izni, 385-386
kadınların düşük kazancı, 389
ve kadınların ömrü, 389
muhalefet, 389-390

İstismar/taciz, 23-24, 109-110

Amerikan kolonilerinde, 149
evden kaçan evli kadın, 151-152
Ortaçağ Avrupası'nda, 45-47
yasal izin, 46
yirminci yüzyılın sonunda, 363
Ayrıca bkz. tecavüz

İsveçli Saint Bridget, 80-81

İş ve Meslek Sahibi Kadınlar Ulusal Federasyonu, 342

İznik Konseyi, 58

Jacobs, Harriet, 212, 220

I. James, 125-126

Jane Eyre (Brontë), 185
Janin, Albert, 281-282
Janin, Violet Blair, 281, 292, 428
Jason, 20
Jerome, Saint, 15, 56
Jewett, Sarah Orne, 280
Jocasta, 20
John Birch Society, 370
Johns, Auntie Thomas, 220
Johnson, Lyndon, 368
Johnston, Frances Benjamin, 223, 285
Jong, Erica, 372
Jordan, Cecily, 142
Josselson, Ruthellen, 382, 436
Jovinian, 56
Joy of Sex (Comfort), 372
Judah, Gershom ben, 55
Jude the Obscure (Hardy), 277
Julia (Augustus'un kızı), 32
Julia (Pompey'in karısı), 32
Julia Secundia, 40
Jungfrauspiegel, Der, 57-59
Junior League, 342
Juvenal, 41-42, 44

Kadın Araştırmaları Merkezi (Kadın ve Cinsiyet Araştırmaları Enstitüsü), 373
kadın cinselliği

Kilise düşüncüleri, 15

Viktorya döneminde, 293-297

Ayrıca bkz. kürtaj ve doğum kontrolü

kadın düşmanlığı, 15, 42

ve Aydınlanma Dönemi, 148-149, 164

ve Hristiyan teologları, 56-57

kadınların "doğal aşağılığı", 149

Ortaçağ Avrupası'nda, 75-76

Viktorya döneminde, 182-183

"Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi" (de Gouges), 164

Kadın Kulüpleri Federasyonu, 342

Kadınlar Birliği, 161

kadınların siyasi katılımı

Amerikan Devrimi, 158-162

Fransız Devrimi, 162-172

geç yirminci yüzyılda, 362

Viktorya dönemi İngilteresi'nde, 279

Yurttaşlık Hakları Yönetmeliği, 368-369

kadın nüfusu

ABD'de, 141-142, 145, 206

Viktorya dönemi İngilteresi'nde, 277-278

kadın sorunu, 263-292

ABD'de, 279-292

destek, 265-266, 288-292

İngiltere'de Yeni Kadın, 268-270

muhalefet, 266-279, 286-288

siyasi katılımı, 279

Katolik Kadınlar Ulusal Konseyi, 342

Katoliklik

ve doğum kontrolü, 306, 370

kilise düğünleri, 51-54

manastıra çekilme, 15

ruhban sınıfı evliliği, 58, 59

Ayrıca bkz. Protestanlık

Kay, Ellen, 265

Keayne, Benjamin Keyane, Benjamin, 135

Keyane, Sara, 135

Keller, Ludwig, 104

Kelly, Frances, 189

Kelly, James, 189

Kemble, Fanny, 221-222

Kempe, Margery, 70, 77-81, 125

Kennedy, Robert, 369

Kerber, Linda, 173

Kesselman, Amy, 329-432

Ketubah (evlilik sözleşmesi), 4-5

Kış Masalı (Shakespeare), 114-115

Kızılderililer

evlilik, 142-143, 233-235

- evlilik (ırklararası), 236, 250
- ve misyonerler, 237-238
- “Kilisenin Babil Esaretine Düşmesinin Başlangıcı” (Luther), 98
- Killpack, Marjorie Reid, 343
- King, Martin Luther, Jr., 368-369
- King, Nancy, 217
- Kinsey, Alfred, 310, 312, 354-356, 373-374, 393, 434
- Kinsey raporu*, 373
- “Kişinin Yalnızlığı” (Stanton), 250
- Kleopatra, 34-38
- kliterodektomi, 42
- Knowlton, Charles, 298
- Komarovsky, Mirra, 364, 435-437
- Koehler, Lyle, 141
- kölelik, 191, 211-223
 - ailelerin parçalanması, 221-222
 - Amerika Azatlı Köleler Soruşturma Komisyonu, 281
 - beyazlarla siyahların melezleşmesine karşı yasalar, 142-145, 193-194
 - cinsel sömürü, 220-221
 - Dünya Kölelik Karşıtı Konvansiyonu, 199
 - köle evlilikler, 142-143, 176, 216-218, 224
 - muhalefet, 223
- kur ve nişan
 - gelinin yorganı, 209, 252, 254
 - İç Savaş öncesi Güney’de, 206-209
 - Kızılderililer, 233-235
 - Ortaçağ Avrupası’nda, 50
 - Romalılar zamanında, 28
 - Tudor İngilteresi’nde, 110-112
 - Uzun Nişanlılık (Hughes), 180
 - Viktorya döneminde, 179-181
- kürtaj, 301-303
 - ABD’de bunalım yıllarında, 3313-315
 - Roe v. Wade, 372, 378
- Laas, Virginia, 281, 428
- Le Bas, Philippe, 168
- Ladies’ Association

Ladies' Home Journal dergisi, 285-286, 313, 349, 363-364, 392, 406, 433

Laius, 20

Lambilly, Marie-Victoire de, 169

Lancelot, 66

Lancelot (Chrétien), 66

Lavan, 8-9

Lavoisier, Antoine Laurent, 163, 165

Lavoisier, Marie Anne Pierrette Paulze, 163, 165

Lawrence, D.H., 302, 371

Leah, 8-9, 16

Leigh, Frances Butler, 219

Lemaire, Ria, 68

IX. Leo, Papa, 58

XIII. Leo, Papa, 266

Lepidus, 35

Letters on the Equability of the Sexes (Grimké), 195

Letters to Mothers (Sigourney), 183

Lex Julia, 32

Lewinsky, Monica, 391

lezbiyenlik

Boston evlilikler, 280

eski Yunan'da, 24-25

İncil zamanında, 13

evliliğin alternatifleri, 397

Roma zamanında, 42-43

Viktorya dönemi ABD, 280

Life dergisi, 350

Life and Adventure of a Clever Woman, The (F. Trollope), 186

Linton, Eliza Lynn, 276, 279

Lippe-Wiessenfeld, William, 283-284

"Little Woman" (Gift), 176

Livia, 38-39

Living of Charlotte Perkins Gilman, The (Gilman), 291-292

Livy, 26

London Times, 181

Luce, Clare Booth, 369

Lucretia, 26

Lusanna, 87-92

Luther, Martin, 95-107, 268-269, 368, 409

Lysias, 23

Lysistrata (Aristophanes), 20

464

McCall's dergisi, 363, 369 392

McIntosh, Millicent, 356, 434

McKean, Sally, 161

Madame Bovary (Flaubert), 276-277

Malthus, Robert, 297

Man & Wife in America (Hartog), 191-192

Man in the Gray Flannel Suit, The (Wilson), 361

manastırda yaşam, 15

Marat, Jean Paul, 167

Marietta, 89, 91

Mark, Cornwall Kralı, 65

Marks, Jeannette, 280

Markyateli Christina, 50

Marlowe, Christopher, 19

Marriage as a Trade (Hamilton), 292

Martial, 42

Martineau, Harriet, 184

Marvin, Maria, 116, 123

Masters ve Johnson, 373, 436

Maugeret, Marie, 265

Mayor of Casterbridge, The (Hardy), 277

Medea, 20

Melvin, Alvira Vahlenkamp, 333

Melvin, Charles, 333

Mémoires de deux jeunes mariées (Balzac), 276

Ménerville, Elisa Fougeret de, 168, 171

Mensinga, Wilhelm Peter, 299

Merritt, Anne Lea, 280

Meryem, 11, 16

iyi eş olarak, 19

Mesnagier de Paris, Le, 75

Metellus, 32

Metsys, Quentin, 94

Mill, Harriet Taylor, 188-189

- Mill, John Stuart, 189, 268, 360
Miller, Henry, 371
Millett, Kate, 371
Mitchell, S. Weir, 291
“Modern Evlilikler”, 267
Monroe, Marilyn, 358, 360
Montaulu Dorothea, 81
Montesquieu, 114
Moral Questions Affecting Married Life (XIII. Pius), 307
Morgan, Edmund, 145
Morris, Gertrude, 332-333, 432
Morris, Bayan Robert, 161
Mosher, Allettie, 300
Mosher, Clelia, 295-296
Mother's Book, The (Child), 183
Mott, Lucretia, 190
Mr. Mom, 382
Mrs. Doubtfire, 382
Ms. dergisi, 373
Mudd, Emily, 356, 434
“Muhafazakar Kadın” (Ashmore), 286
Musa, 12
Musevi Kadınlar Ulusal Konseyi, 342
mülkiyet olarak kadın, 4, 43-44, 46
Ortaçağ Avrupası'nda, 47-48

Napheys, Georges H., 294, 429
Napier, Robert, 109, 120
Napolyon, 171-172
Nero, 41-43
New Year's Gift for Shrewes, A (Cecil), 118
New York Times, 382, 398
Niebuhr, Reinhold, 305
Nietzsche, Friedrich, 266
nişanlılık, bkz. kur ve nişanlılık
Norris, Pamela, 14
Norton, Caroline Sheridan, 187
Norton, George, 187

Norton, Mary Beth, 149, 158

Nowichli Julian, 81

Nucci, Andrea, 88

nüfus, bkz. kadın nüfusu

466

Odd Women, The (Gissing), 277, 427

Odyseia (Homeros), 17

Odom, Binbaşı (köle sahibi), 220

Odyseus, 17-19

Oecolampadius, 104, 106

Offen, Karen, 164

Oigniesli Mary, 80

Oktavia (Antony'nin eşi), 36, 38

Oktavia (Nero'nun eşi), 41

Oktavius, 36-38

Orenstein, Peggy, 398, 438

Ouida, 276

Ortaçağ Avrupası, 45-94

Christine de Pizan, 81,82

çiftlerin resimleri, 94, 96

Heloise ve Abelard, 59-65, 69, 91

Hıristiyanlık kadın hiyerarşisi, 56-58, 59

Lancelot ve Guinevere, 66

Lusanna ve Giovanni, 87-92

Margery Kempe, 70, 77, 79, 80-81, 125

Mülkiyet faktörü, 48, 50-51

romantik aşkın doğuşu, 65-69

yasal ve dini bakımdan, 45-58

Tristan ve Isolde, 65

Our Bodies, Ourselves, 372

Our Mutual Friend (Dickens), 181

Ovid, 28

Owens-Adair, Bethenia, 260-262

Ozzie and Harriet, 358

oy kullanma hakkı, bkz. feminizm

Oidipus, 20

öğüt ve davranış edebiyatı

- Amerikan kolonilerinde, 149
geç yirminci yüzyılda, 357
kadın dergilerinde, 286, 363-364, 371-372, 391-393
Ortaçağ Avrupası'nda, 67-68
savaş öncesi Güney'de, 205
Tudor ve Stuart İngilteresi'nde, 109, 121
Viktorya döneminde, 181-183, 196-197
Ayrıca bkz. edebiyat ve kadın
öreke ve iş, 29
- Paley, Grace, 351
Parker, Gail, 200
Parker, Thomas, 132
Parsons, Talcott, 356, 434
Pavlus, Saint, 97
 ve eşcinsellik, 13
 evlilik üzerine, 15-15, 108-109
 kadının boyun eğdirilmesi, 15
- Pearson, Maryon, 390
Penelope, 17-19
Peninnah, 6
Pericles, 21
Peter, Havari, 97
Phyllis, Teyze (köle), 220
Pickering, Mary Carpenter, 252, 254
Pico de Avila, Maria Inocent, 249
Pitcher, Mollie, 21
XI. Pius, Papa, 306
XII. Pius, Papa, 307
Pivot of Civilization, The (Sanger), 305
Place, Frances, 298
Plath, Sylvia, 361-362
Plato, 24, 42
Pliny, Genç, 27-28, 32, 39
Plummer, Beatrice, 139
Plutarch, 24, 31, 33, 36-38, 42-43
Pocahontas, 142, 144
Pooley, Greville, 142

Pompey, 31, 33-34

Poppaea, 41

popüler medya ve evli kadın imajı, 357-358, 359

Porter, Lavinia, 260

Powers, Betty, 215, 220

Powhatan, 142, 144

prezervatifler, 299

“Prologue, The” (Bradstreet), 131

Protestanlık

Almanya ve Reform Hareketi, 97-106

ve doğum kontrolü, 305-306

ve Martin Luther, 97-104

Püriten New England’da, 125-146

ruhban sınıfı evliliği, 97

Tudor ve Stuart dönemi İngilteresi’nde, 107-125

Ayrıca bkz. Katoliklik

Purcell, Anne, 303

Purgatory of Married Men, The, 76

Püritenler

“Antinomyan uzlaşmazlık”, 135-136

ve boşanma, 135

cins ayrımcılığı, 1731

ve evlilik yöntemleri, 1113-114

ve kilisede kadınlar, 134-135

New England’da, 125-146

ve zina, 119-120

Quintus, 31

Rachel, 8-9, 16

Rawlins, Stephan, 109-110

Reagan, Leslie J., 303, 314-315

Reagan, Nancy, 391

Reagan, Ronald, 389

Rebeka, 8, 16

Redbook dergisi, 360, 363, 364, 373, 375, 392

Reed, Esther, 160-161

reklam ve evli kadının imajı, 358-360

- Research in Marriage, A* (Hamilton), 308
Reynolds, Debbie, 357
Reynolds, Mary, 218
Rhythm of Sterility and Fertility in Women, The, 306
Rich, Adrienne, 134
Richards, Franklin D., 257
Richards, Jane Snyder, 236-238
Riveting and Rationing in Dixie (Thomas), 329
Robespierre, Maximilien, 167-169
Roland, Marie-Jeanne (Manon) Philipon, 163, 164-170, 172
Rolfe, John, 142-144
Roma Tarihi (Livy), 26
Romalılar zamanı, 26-43
 Antony ve Kleopatra, 35-38
 Augustus ve Livia, 38-39
 eşcinsel evlilikler, 40-43
 Genç Pliny ve Calpurnia, 39-40
 ölü eşe sadakat, 40
 politika, 33-35
 resimleri, 27, 35
romantik aşk
 doğuşu, 65-69, 176-177
 geç yirminci yüzyılda, 393
 Ortaçağ şarkıları, 68-69
 Ayrıca bkz. aşk
Romeo ve Juliet (Shakespeare), 114, 116, 122
Roosevelt, Eleanor, 362
Rosen, Ruth, 390
Rosenberg, Samuel, 55
Rosenblatt, Wilbrandis, 104
Roth, Philip, 16
Rousseau, Jean-Jacques, 148, 164
Roussel, Nelly, 261
Rudd, Lydia, 239-240
Rufus (köle), 215-216
Ruga, Spurius Carvilius, 31
Rupp, Leila J., 321
Rush, Julia Stockton, 161

Ruskin, John, 183
Russell, Rosalind, 357

470

Sachsenspiegel, 46
sadakatsizlik, 399
Saint Alexius'un Yaşamı, 57-58
San Francisco Chronicle, 385
“Sanatçılara, Özellikle Kadın Sanatçılara Bir Mektup” (Merritt), 280
Sanford, Byron N., 241-244
Sanford, Mollie Dorsey, 231, 241-244
Sand, George, 276
Sanger, Margaret, 303-305, 311-312, 314
Sappho, 16, 25
Sara, 7-9, 16
satranç (dinin eleştirisi), 69
Sartre, Jean-Paul, 362
Savannah Telegraph gazetesi, 223
School Girls (Orenstein), 398
Schoolcraft, Marie Howard, 204-205
Schreiner, Olive, 265, 276
Schwabenspiegel, 46
Scott, Anne Firor, 2223-224
Scribonia, 38
Secundus, Julius, 40
Seneca Falls Konvansiyonu, 191, 194-195, 201-202
Seneca, Genç, 65, 68
Ser Luca, 117
Several Poems Compiled with Great Variety of Wit and Learning (Bradstreet), 133
“Sevgili Çocuklar” köşe yazısı, 335-337
Sexual Politics (Millet), 371
Sezar, Julius, 33-35
Sezaryon (Julius'un oğlu), 34
Shakur, Assata, 358
Shaw, George Bernard, 34, 265
Shepherd, Virginia Hayes, 220
Shewmake, Susan Cornwall, 224
Showings (Norwichli Julian), 81
Sigourney, Lydia, 183

- Sills, Judith, 387
Small Catechism (Luther), 98
Smith, Gerritt, 198-199
Smith, William, 155
“Solitude of Self, The” (Stanton), 203
Somerville, Bayan Keith Frazier, 335-337, 342
Sophocles, 19-20
Soranus, 42
Southern Lady, The (Scott), 223-224
SPARS (ABD Sahil Güvenlik), 332
Spock, Benjamin, 182, 357
Sporus, 41
Spotswood, Alexander, 143
Spragg, Eleanor, 142
Staël, Madame de, 172-173
Stanford araştırması, 381-384
Stansell, Christine, 260
Stanton, Elizabeth Cady, 190-191, 195, 197-204, 207, 305
Stanton, Henry B., 198-199, 201-202
Statilia Messallina, 41
Steinem, Gloria, 371-372
Stephens, Dorothy Barnes, 334-335
Stephens, James R., 334-335
Stetson, Charle Walker, 291
Stetson, Katherine, 291
Stockholm usulü evlilikler, 265
Stone, Lucy, 195
Storer, Horatio, 302
Straight, Susan, 394-395
Strecker, Edward, 361
Strindberg, August, 266
Strober, Myra, 384, 387
Subjection of Women, The (Mill), 190
Suetonius, 41
Sukie (köle), 220
suya batırıp çıkararak cezalandırma, 205-206

Tacitus, 34, 38

Talmud ve Havva, 3

Tanner, Annie Clark, 257

Tarquinius, Sextus, 26

Taussig, Fred J., 313

Taylor, Elizabeth, 358

tecavüz, 26

törensel olarak, 29

kölelik ve cinsel sömürü, 220-221

Ayrıca bkz. eviçi istismar

Tefeci ve Karısı (Metsys), 94

Telemachus, 17

Tenth Muse, The (Bradstreet), 132-133

Terentia, 31

Terkel, Studs, 367

Tertullian, 15

Tess of the d'Urbervilles (Hardy), 277

Theory of the Leisure Class (Veblen), 288

Thomas, Gertrude, 204

Thomas, Mary, 329-330

Thompson, Berenice, 325

Thompson, Clara, 360

Three Men and a Baby, 382

Thynne, John, 122

Thynne, Thomas, 116, 122-123

tibbi ve sağlık meseleler

akıl hastalığı, 121, 361

geç yirminci yüzyılda, 372-373

klitoredektomi, 42

Ortaçağ Avrupası'nda, 72

Tiberius, 38

Tolstoy, Leo, 266, 277

Treatise on Domestic Economy (Beecher), 196-197

Treatise on Love (Capellanus), 67

Treen, Catherine, 151-152

Trent Konseyi, 46

Tristan, 65

Trollope, Anthony (oğul), 178

Trollope, Frances, 178, 185-186, 192

Trollope, Thomas, 178

Trotula, 72

Truvalı Helene, 19

Turia, 39-40

Tuttle, William, 322

Twain, Mark, 398

Tyler, Elaine, 337

Uitz, Erika, 73

Ulrich, Laurel, 138, 141

Ulusal Kadınlar Örgütü (NOW), 369

Ulusal Konut Dairesi, 341

Updike, John, 16

“Vahşi Kadın” (Linton), 279

Valerius Maximus, 39

van Adrichem, Symon, 94

van de Passe, Simon, 144

van Du vendoorde, Lysbeth, 94

van Eyck, Jan, 94

Van Meckenem, Israhel, 94

Veblen, Thorstein, 288

Vermigli, 105

Viktorya, Kraliçe, 184, 210

Vindication of the Rights of Women (Wollstonecraft), 154, 172, 195

von Suttner, Bertha, 265

WACS (Kadın Askeri Birliği)/WAAC (Kadın Askeri Destek Birliği), 232-233

WAFS (Kadınlar Destek Feribot Filosu), 332

Walker, Elkanah, 236-238

Walker, Henry, 396

Walker, Mary Richardson, 236-238

Ward, Bayan Humphrey, 276

Warren, Mercy Otis, 160

Warner, Dr. (kürtaj yapan doktor), 303

Washington, George, 157, 161

Washington, Martha, 161

- Watson, Henry, 212
Watson, Sophia, 212
Way We Never Were, The (Coonitz), 363
Way We Really Are, The (Coonitz), 386
Wayne, Anthony, 158
WAVES (ABD Donanması Gönüllü Acil Hizmete Kabul Edilen Kadınlar), 332-335
Weiner, Marli, 211
Weitzman, Lenore, 360
Well of Loneliness, The (Hall), 307
Wells, H.G., 305
Wendy, Minerva, 224
Wharton, Edith, 181
What Women Should Know (Duffey), 300
Whateley, William, 121
When Abortion Was a Crime (Reagan), 303
Why Not to Take a Wife, 76
“Widow’s Grief, A” (Christine de Pisan), 82
“Wife, The” (Dickinson), 176
Wilkinson, Virginia Snow, 326-328
Williams, Rose, 215, 300
Wilson, Sloan, 361
Winstead, Lizz, 390
Winthrop, John, 130, 135-138
Winthrop, John, Jr., 131
Wolfe, Linda, 375
Wollstonecraft, Mary, 154, 172, 195, 268
Woloch, Nancy, 141
Woman and the New Race (Sanger), 305
Woman’s Journal dergisi, 194
Women and Economics (Perkins), 288, 292
Women of England, The (Ellis), 183
Women’s Exponent, 255
Women’s Home Companion, 298, 362
Woodbridge, John, 132
Woodbridge, Mercy, 132-133
Wooley, Mary Emma, 280
Woolf, Virginia, 400
Woolson, Abba Goold, 279, 290,

Wright, Caroline, 224

Wylie, Philip, 361

Xenophon, 24

Yakup, 8-9

Yahudilik,

ve boşanma, 92

çok eşlilik, 4, 7

evlilik kavramı, 14

evlilik töreni, 55-56

evlilik yüzüğü, 57

içgüvey, 84-85

Ketubah (evlilik sözleşmesi), 4-5, 84-85

Yellow Wallpaper, The (Gilman), 291

Young, Brigham, 258

Youngmen, Henny, 390

Yusuf, 11-12, 16

Zenci Kadınlar Ulusal Konseyi, 342

Zeus, 17, 42

zina

antik Yunan'da, 23

ve Hristiyanlık, 12-13

İncil zamanında, 12-13

Ortaçağ Avrupası'nda, 65-91

Püriten New England'da, 134-135

Romalılar döneminde, 32

sadakatsizlik, 399

Tudor ve Stuart dönemi İngilteresi'nde, 119-120

zührevi hastalıklar, 298

Memenin Tarihi'nin yazarı Marilyn Yalom, ilk defa Batı'daki evli kadının tarihini kaleme alarak "dünyanın diğer yarısı"nın özerklik adına verdiği mücadeleyi belgeliyor. Antik çağlardan başlayarak evli kadının dalgalı evrimini anlatırken Yalom, sadece toplumsal, dini ve hukuki yüzünü ele almıyor, evli kadının değişken kimliğini şekillendiren birçok önemli kadının kişisel hikayelerini de anlatıyor. Kitabında "sıradan" evli kadının sesini duyurmayı da ihmal etmeyen Yalom, bu hem sorgulayıcı hem de sürükleyici yapıtıyla okuru bilgilendiriyor ve düşündürüyor.

Stanford Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Enstitüsü'nde üst düzey araştırmacı olan MARILYN YALOM, *Memenin Tarihi* (Çitlembik Yayınları, 2002), *Blood Sisters: The French Revolution in Women's Memory*; *Maternity, Mortality and the Literature of Madness*; *Le Temps des Orages: Aristocrates, Bourgeoises, et Paysannes Racontent* kitaplarının yazarı. 1992 yılında Fransız hükümetince kendisine Officier des Palmes Academiques nişanı verilen Yalom, eşi yazar Irvin Yalom ile birlikte California'da yaşıyor.

Çitlembik Yayınları